

NEVŞEHİR
HACI BEKTAŞ VELİ
ÜNİVERSİTESİ

JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES INSTITUTE

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SBE DERGİSİ

**İHTİSASLAŞMA: DOĞAL VE KÜLTÜREL MİRAS
ÖZEL SAYISI**

2023 - VOLUME: 13 SPECIAL ISSUE

Özel Sayı

E-ISSN: 2149-3871

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ SBE DERGİSİ

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ UNIVERSITY JOURNAL OF ISS

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi yılda dört kez yayımlanan uluslararası hakemli bir dergi olup, Ulakbim TR Dizin, Scientific Indexing Services, InfoBase Index, Open Academic Journals Index, ASOS Index, Sparc Indexing J-Gate, International Institute of Organized Research (I2OR), Journal Factor ve SOBIAD veri tabanlarında indekslenmektedir.

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of ISS is an international peer-reviewed journal published quarterly. The journal is indexed in Ulakbim TR Dizin, Scientific Indexing Services, InfoBase Index, Open Academic Journals Index, ASOS Index, SPARC Indexing, J-Gate, International Institute of Organized Research (I2OR), Journal Factor and SOBIAD.

İhtisaslaşma: Doğal ve Kültürel Miras Özel Sayısı 2023
Specialization: Natural and Cultural Heritage Special Issue 2023

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ SBE DERGİSİ

Amaç ve Kapsam: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi'nin amacı, sosyal bilim alanlarında ve disiplinlerarası çalışmalarda yüksek akademik standartlarda bilime katkı sağlamak, global bir bakış açısıyla özgür bilimsel düşünce gücünü desteklemek, meslek kuruluşları ve bireylerin ulusal ve uluslararası gelişimlerine yardımcı olmak, alanındaki gelişmeleri takip etmek ve bu alanlarda Türkçe ve İngilizce akademik kaynak oluşturmaktır.

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi Arkeoloji, Antropoloji, Psikoloji, Felsefe, Sosyoloji, Coğrafya, Edebiyat, Dil, Eğitim Bilimleri, İşletme, Girişimcilik, Örgütsel Davranış, İktisat, Turizm, İstatistik, Hukuk, Siyaset Bilimi, Kamu Yönetimi, Uluslararası İlişkiler, İletişim, Tarih, Sanat Tarihi, Güzel Sanatlar ve Spor Yönetimi gibi sosyal bilim alanlarındaki bilimsel çalışmaların yanı sıra disiplinlerarası çalışmalara da yer veren uluslararası hakemli bir dergidir. Derginin yayın dili Türkçe, İngilizce ve Almancadır.

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, uluslararası hakemli dergi statüsünde yılda dört kez yayımlanmaktadır.

Telif Hakkı: Dergide yayımlandıktan sonra, yayımlanan yazıların telif hakkı Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne aittir. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünün yazılı izni olmaksızın dergide yayımlanan hiçbir materyal herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz, fotokopi veya teksir edilemez. Dergide yayımlanan yazıların bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.

Yazışma ve Abonelik Adresi

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü, Nevşehir, TÜRKİYE
Tel: +90 384 228 10 00 Faks: +90 384 228 10 39
e-posta: sbdergi@nevsehir.edu.tr

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ UNIVERSITY JOURNAL OF ISS

Aim and Scope: The aim of Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of ISS is to contribute in the fields of social science and multidisciplinary studies with high standards of academics, to support the power of free scientific thought on a global perspective, to assist the development of professional organizations and individuals in national and international scales, to follow developments in the fields of social science and to create Turkish and English academic source for the fields.

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of ISS is an international double blind peer-reviewed journal that covers multidisciplinary studies in addition to the fields of social sciences such as Archaeology, Anthropology, Psychology, Philosophical, Sociology, Geography, Literature, Linguistics, Educational Sciences, Business Management, Organizational Behavior, Economics, Entrepreneurship, Tourism Management, Statistics, Law, Political Science, Public Administration, International Affairs, Communication Sciences, General History, History of Art, Fine Arts, Sport Management and multidisciplinary studies. The languages of the Journal are Turkish, English and German.

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of ISS is an international peer-reviewed journal published quarterly a year.

Copyright: After publication, the copyrights of articles belong to Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Institute of Social Sciences. No material published in this journal may be reproduced, stored, transmitted or disseminated in any forms or by any means without obtaining written permission from Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Institute of Social Sciences. Legal and scientific responsibility for articles belongs to the authors themselves.

Correspondence and Subscription Address

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Institute of Social Sciences, Nevşehir, TURKEY
Tel: +90 384 228 10 00 Fax: +90 384 228 10 39
e-mail: sbdergi@nevsehir.edu.tr

**NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ
ÜNİVERSİTESİ SBE DERGİSİ**

**NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ
UNIVERSITY
JOURNAL OF ISS**

SAHİBİ (OWNER)

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
adına (on behalf of Nevşehir Hacı Bektaş Veli
University) Prof. Dr. Semih AKTEKİN
(Rektör/Rector)

EDİTÖR KURULU (EDITORIAL BOARD)

Editör (Editor-in-Chief)
Doç. Dr. Nilüfer PEKER

Mizanpaj Editörü (Layout Editors)
Dr. Öğr. Üyesi Samet TAŞÇI

ALAN EDİTÖRLERİ (FIELD EDITORS)

Eğitim Bilimleri

Doç. Dr. Mehmet ÖZCAN

Pazarlama

Dr. Öğr. Üyesi Ceylan BOZPOLAT

Arkeoloji

Doç. Dr. Bilsen Şerife ÖZDEMİR

Mimarlık

Prof. Dr. Mustafa Servet AKPOLAT

Biyoloji

Prof. Dr. Ayşe Mine GENÇLER ÖZKAN

Müzecilik

Prof. Dr. Billur TEKKÖK KARAÖZ

Halk Bilimi

Doç. Dr. Ilgar BAHARLU

Turizm

Doç. Dr. Ömer ÇOBAN

Sosyoloji

Doç. Dr. Hasan YAVUZER

YAYIN KURULU (EDITORIAL BOARD)

Unvanı - Adı - Soyadı	Görev Yaptığı Kurum
Doç. Dr. Ali Osman KURT	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç. Dr. Alper KAŞKAYA	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Doç. Dr. Aysun ERGİNER	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Ayşe BUDAK	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Bakytgul KULZHANOVA	El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi
Doç. Dr. Bengü AKSU ATAÇ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Berrin GÜZEL	Adnan Menderes Üniversitesi
Doç. Dr. Çağrı ÖZTÜRK DEMİRBAŞ	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Doç. Dr. Didem KOBAN	Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Durdağı AKAN	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Duygu EREN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Ebru UZUNKOL	Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Elvan YALÇINKAYA	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Doç. Dr. Emrah ÖZKUL	Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr. Fatma ÜNAL	Bartın Üniversitesi
Doç. Dr. Hasan Hüseyin KILIÇ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim ÇOŞKUN	Trakya Üniversitesi
Doç. Dr. Lokman TANRIKULU	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet UZMAN	National Cheng Chi University
Doç. Dr. Mevlüt GÜNDÜZ	Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Muhittin ÇALIŞKAN	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doç. Dr. Nuray KURTDEDE FİDAN	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr. Oktay GULİYEV	Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi
Doç. Dr. Şenay GÜNGÖR	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Stevo POPOVIC	University of Montenegro
Doç. Dr. Tekin ÇELİKKAYA	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Doç. Dr. Yener BEKTAŞ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Aslı GÜNDOĞAN	Uşak Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ayberk Nuri BERKMAN	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül ÖZCAN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Can Eyüp ÇEKİÇ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Emel Tüzel İŞERİ	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ARSLAN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nilgün DAĞ	Mersin Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sevim GÜVEN	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Turan ŞENER	Akdeniz Üniversitesi

DANIŞMA KURULU (ADVISORY BOARD)

Unvanı - Adı - Soyadı	Görev Yaptığı Üniversite
Prof. Dr. A. Celil ÇAKICI	Mersin Üniversitesi
Prof. Dr. Abdibaet MAMASIDIKOV	University of Economy and Enterprise
Prof. Dr. Abdullah SAYDAM	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Adem ÖGER	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Ali GAZEL	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Hikmet EROĞLU	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet KARADOĞAN	Kırıkkale Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet SABAN	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet ŞİMŞEK	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. András RÓNA-TAS	Szeged University
Prof. Dr. Arif SARIÇOBAN	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Ayfer ŞAHİN	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Prof. Dr. Bayram ÇETİN	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Bekir BULUÇ	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Bülent GÜL	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Çavuş ŞAHİN	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr. Cemil ÖZTÜRK	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Cevdet AVCIKURT	Balıkesir Üniversitesi
Prof. Dr. Cevdet KIRPIK	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Emre ÜNAL	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Erdoğan GAVCAR	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Eren YÜRÜDÜR	Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Prof. Dr. Ergün ÖZTÜRK	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Ferruh AĞCA	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Prof. Dr. H. Abdullah ŐENGÜL	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. H. Mehmet SOYSALDI	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Hakan SARITAŐ	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Hakan Vahit ERKUTLU	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Handan DEVECİ	Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Hayati AKYOL	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Hilmi DEMİRKAYA	Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin KÖKSAL	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim YILMAZ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. İlhan ÖZTÜRK	Çağ Üniversitesi
Prof. Dr. Irina NEVSKAYA	Goethe University
Prof. Dr. Joanne HUGHES	Queen's University
Prof. Dr. Kadir KARATEKİN	Kastamonu Üniversitesi
Prof. Dr. Marufjon YULDASHEV	O'zbekiston Davlat San'at va Madaniyat Institutie
Prof. Dr. Mehmet GÜLTEKİN	Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet SOYSALDI	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Mesut ÇAPA	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Muhsin KAR	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Nilüfer ŞAHİN PERÇİN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Nuri BALOĞLU	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Prof. Dr. Ramazan SEVER	Giresun Üniversitesi
Prof. Dr. Sabri SİDEKLİ	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Selahattin KAYMAKCI	Kastamonu Üniversitesi
Prof. Dr. Selma YEL	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Serdar ÖZTÜRK	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Őevki ÖZGENER	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Őule AYDIN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Turhan ÇETİN	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Ünal İBRET	Kastamonu Üniversitesi

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ SBE DERGİSİ**2023 YILI- İHTİSASLAŞMA: DOĞAL VE KÜLTÜREL
MİRAS ÖZAL SAYISI****Web:** <http://dergipark.org.tr/nevsosbilen> **E-Mail:** sbedergi@nevsehir.edu.tr**BU SAYININ HAKEM LİSTESİ**

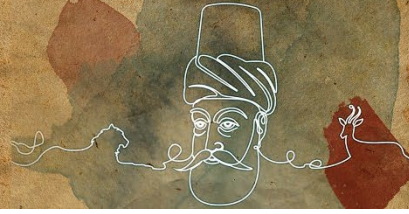
Unvanı - Adı - Soyadı	Görev Yaptığı Üniversite/Kurum
Prof. Dr. Bekir ESKİCİ	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Emel GÖNENÇ GÜLER	Trakya Üniversitesi
Prof. Dr. Ensar ÇETİN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Ali YOLCU	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet SOMUNCU	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Muna SİLAV	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Tuba ÇENGELCİ KÖSE	Anadolu Üniversitesi
Doç. Dr. Ayşegül DURUKAN	Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. Bilge YILMAZ KOLANCI	Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. Bilsen Şerife ÖZDEMİR	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Burak KAHRAMAN	Erciyes Üniversitesi
Doç. Dr. Bülent AKIN	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Doç. Dr. Cansın İlayda ÇETİN	The University of Texas at San Antonio
Doç. Dr. Ceren KARADENİZ	Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Ceren KATIPOĞLU ÖZMEN	Çankaya Üniversitesi
Doç. Dr. Gülçin ÖZBAY	Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Doç. Dr. Gülden EKMEN	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi
Doç. Dr. Gülsün Çiler ALGÜL	İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Hatice KÖROĞLU TÜRKÖZÜ	Erciyes Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet ERSAL	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Doç. Dr. Murat TAŞKIRAN	Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. Nurettin AYAZ	Karabük Üniversitesi
Doç. Dr. Ozan ATSIZ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Özlem DUĞAN	Uşak Üniversitesi
Doç. Dr. Selma BALCI	İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Seyit TAŞER	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ÇEKİÇ	Mardin Artuklu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Bilal BİLGİLİ	Bingöl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gizem ÇAPAR	İskenderun Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gonca Zeynep TUNÇBİLEK DİNÇER	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Işıl DEMİRTAŞ	Aksaray Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Levent Selman GÖKTAŞ	Harran Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Recep YILDIRGAN	Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Üftade MUŞKARA	Kocaeli Üniversitesi
Dr. Didem Gülçin ERDEM KÜK	Pamukkale Üniversitesi
Dr. Firdevs YÖNET EREN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Lütfü NOHUTÇU	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Meltem YAŞDAĞ	Kültür ve Turizm Bakanlığı

İÇİNDEKİLER (CONTENT)

Sayfa/Pages:	Başlık/Title
1-17 Araştırma Research	DOĞAL MİRASIN KÜLTÜREL MİRAS İLE BULUŞMASI: VOLKANİZMA VE TARİHÖNCESİ YERLEŞİM STRATEJİLERİ İLİŞKİSİ AÇISINDAN VOLKANİK KAPADOKYA NATURAL HERITAGE MEETS CULTURAL HERITAGE: VOLCANIC CAPPADOCIA IN TERMS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN VOLCANISM AND PREHISTORIC SETTLEMENT STRATEGIES Fevzi Volkan GÜNGÖRDÜ
18-41 Araştırma Research	TRIPADVISOR ZİYARETÇİ YORUMLARI İLE HATAY ARKEOLOJİ MÜZESİ'NİN DEPREMLER ÖNCESİ DURUMUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ ASSESSMENT OF PRE-EARTHQUAKE CONDITION OF HATAY ARCHEOLOGY MUSEUM BASED ON TRIPADVISOR VISITOR REVIEWS Funda VARNACI UZUN
42-61 Araştırma Research	SÜRDÜRÜLEBİLİR GASTRONOMİ KAPSAMINDA MERSİN MUTFAĞINA ÖZGÜ YÖRESEL TATLILARIN STANDART REÇETELERİNİN VE KABUL EDİLEBİLİRLİĞİNİN BELİRLENMESİ WITHIN THE SCOPE OF SUSTAINABLE GASTRONOMY, STANDARDIZATION OF MERSİN'S LOCAL DESSERTS AND THE MEASUREMENT OF THEIR ACCEPTABILITY Cevat ERCİK, Gülser YAVUZ & Kemal ENES
62-77 Araştırma Research	KÜLTÜREL BİR MİRAS OLARAK GELENEKSEL EKOLOJİK BİLGİ (GEB) VE BİTKİ KORUMA AS A CULTURAL HERITAGE TRADITIONAL ECOLOGICAL KNOWLEDGE (GEB) AND PLANT PROTECTION Seyfullah GÜL
78-91 Araştırma Research	ÇİN'İN SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRASI VE KORUNMASINA YÖNELİK YAKLAŞIMLARI CHINA'S INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE AND APPROACHES TO ITS PROTECTION Sema GÖKENÇ GÜLEZ
92-107 Araştırma Research	EĞLENCE VE SAĞLIK GÖRÜNÜMLERİ ARASINDA: TAŞRADA BİR YÜZME HAVUZU BETWEEN THE LEISURESCAPE AND THE HEALTHSCAPE: A SWIMMING POOL IN THE PROVINCE Ezgi YAVUZ & Ecem UĞURLU
108-118 Araştırma Research	KÜLTÜREL MİRAS YÖNETİMİ VE ÜNİVERSİTE MÜZELERİ: SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA ÇERÇEVESİNDE CAMBRIDGE ÜNİVERSİTE MÜZE SİSTEMİNİN ANALİZİ CULTURAL HERITAGE MANAGEMENT AND UNIVERSITY MUSEUMS: AN ANALYSIS OF THE CAMBRIDGE UNIVERSITY MUSEUM SYSTEM WITHIN THE FRAMEWORK OF THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT Burak HERGÜNER
119-133 Araştırma Research	YENİDEN İŞLEVLENDİRMEDE YAPININ FİZİKSEL ÇEVRE DENETİMİ PERFORMANSININ KULLANICI ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ USER-VIEW ASSESSMENT OF PHYSICAL ENVIRONMENT CONTROL PERFORMANCE OF BUILDING IN ADAPTIVE REUSE Gökhan UŞMA & Fatma Seda ÇARDAK

134-150	KÜLTÜREL MİRASIN AKTARIMINDA DİJİTAL TEKNOLOJİLERİN KULLANIMI
Araştırma	USING DIGITAL TECHNOLOGIES IN TRANSMISSION OF CULTURAL HERITAGE
Research	Meral BÜYÜKKURU
151-166	GASTRONOMİ, KÜLTÜREL MİRAS VE TURİZM ENTEGRASYONU: KAPADOKYA BÖLGESİ ÜZERİNE BİR İNCELEME
Araştırma	GASTRONOMY, CULTURAL HERITAGE AND TOURISM INTEGRATION: A REVIEW
Research	ON THE CAPPADOCIA REGION Firdevs YÖNET EREN
167-176	SOSYAL MEDYANIN KÜLTÜREL MİRASI AKTARIM ARACI OLARAK KULLANIMI: KAPADOKYA ALAN BAŞKANLIĞI VE NEVŞEHİR İL KÜLTÜR VE TURİZM MÜDÜRLÜĞÜ ÖRNEĞİ
Araştırma	USE OF SOCIAL MEDIA AS A CULTURAL HERITAGE TRANSFER TOOL: EXAMPLE
Research	OF CAPPADOCIA AREA PRESIDENCY AND NEVŞEHİR PROVINCIAL DIRECTORATE OF CULTURE AND TOURISM Neşe ACAR & Rıza GÜNAYDIN
177-199	DOĞAL VE KÜLTÜREL MİRASIN ÖĞRETİMİNDE SOSYAL BİLGİLER DERSİNİN YERİ VE ÖNEMİ
Araştırma	THE PLACE AND IMPORTANCE OF SOCIAL SCIENCES COURSE IN TEACHING
Research	NATURAL AND CULTURAL HERITAGE İlyas KARA & Ahmet TOKMAK
200-212	HORASAN ERENLERİ'NDEN HACI BEKTAŞ VELİ'NİN İNSAN SEVGİSİ VE FÜTUHAT ANLAYIŞI
Araştırma	FROM HAJİ BEKTASH VELİ FROM KHORASAN SAINTS ON HUMANITY AND
Research	APPROACH OF FÜTUHAT Mihriban ARTAN
213-231	UYGULAMALI HALK BİLİMİ BAĞLAMINDA BİR İHTİSASLAŞMA VE KÜLTÜREL MİRAS ALANI OLARAK HACI BEKTAŞ VELİ VE SÖZ HAZİNESİ
Araştırma	HACI BEKTAS VELİ AND WORD TREASURE AS A SPECIALIZATION AND CULTURAL
Research	HERITAGE IN THE CONTEXT OF APPLIED FOLKLORE Erdem AKIN
232-244	KAPADOKYA BÖLGESİ'NİN ÖZGÜN MİRASI: ERKEN TUNÇ ÇAĞI III DÖNEMİ BOYA BEZEKLİ/BEZEMELİ SERAMİK GELENEĞİ
Derleme	THE UNIQUE HERITAGE OF THE CAPPADOCIA REGION: EARLY BRONZE AGE III
Review	PAINTED/DECORATED CERAMIC TRADITION Filiz İLHAN & Tuğçe ŞENER
245-264	DİJİTAL SÜREÇLERİN DOĞAL VE KÜLTÜREL MİRAS TURİZMİNİN GELİŞİMİNE ETKİSİ
Derleme	THE IMPACT OF DIGITAL PROCESSES ON THE DEVELOPMENT OF NATURAL AND
Review	CULTURAL HERITAGE TOURISM M. Cihan YARALI & Özge ÖZÇELİK BALOĞLU

265-285	KÜLTÜREL MİRAS BAĞLAMINDA NEVŞEHİR'İN "HAFIZA MEKÂNLARI": ÖZEL MÜZELER
Araştırma Research	IN THE CONTEXT OF CULTURAL HERITAGE, NEVSEHIR'S "PLACES OF MEMORY": PRIVATE MUSEUMS
	Burcu TÜYSÜZ
286-314	TYANA (KEMERHİSAR) SİNANBEY CAMİ KORUMA VE RESTORASYON ÖNERİSİ
Araştırma Research	TYANA (KEMERHİSAR) SİNANBEY MOSQUE CONSERVATION AND RESTORATION PROPOSAL
	Emel EFE YAVAŞCAN, Semiha AKÇAÖZOĞLU & Osman DOĞANAY
315-336	ÜNİVERSİTELERİN İHTİSASLAŞMA EKOSİSTEMİ VE DÖNÜŞÜMSEL BİR MODEL ÖNERİSİ: NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ
Araştırma Research	THE SPECIALISATION ECOSYSTEM OF UNIVERSITIES AND THE PROPOSAL OF A TRANSFORMATIONAL MODEL: THE CASE OF NEVSEHIR HACI BEKTAS VELI UNIVERSITY
	Mehmet CANSIZ, Neval KARANFİL & Utku Eren BAĞCI

DOĞAL MİRASIN KÜLTÜREL MİRAS İLE BULUŞMASI: VOLKANİZMA VE TARİHÖNCESİ YERLEŞİM STRATEJİLERİ İLİŞKİSİ AÇISINDAN VOLKANİK KAPADOKYA

NATURAL HERITAGE MEETS CULTURAL HERITAGE: VOLCANIC CAPPADOCIA IN TERMS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN VOLCANISM AND PREHISTORIC SETTLEMENT STRATEGIES

Fevzi Volkan GÜNGÖRDÜ

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Fen Edebiyat Fakültesi

Arkeoloji Bölümü

volkangungordu@nevsehir.edu.tr

ORCID: 0000-0002-8483-2415

ÖZ

Geliş Tarihi:

21.03.2023

Kabul Tarihi:

26.07.2023

Yayın Tarihi:

06.10.2023

Anahtar Kelimeler

Kapadokya, volkanizma, tarihöncesi yerleşimler, doğal miras, kültürel miras

Keywords

Cappadocia, volcanism, prehistoric settlements, natural heritage, cultural heritage.

Orta Anadolu Bölgesi'nin güneydoğu bölümünü oluşturan Volkanik Kapadokya Bölgesi volkanizma temelli yeryüzü şekillerinin çeşitliliği açısından Anadolu'nun ünik bölgeleri arasında gösterilebilir. Volkanik aktivitelerin sonucunda karşımıza çıkan obsidiyen, Yakınoğu içerisinde sınırlı bir kaynak dağılımı ortaya koymaktadır. Bu nadir kaynak bölgeleri içerisinde gösterilen Volkanik Kapadokya bölgesi, bu ayırıcı niteliği sayesinde hem birçok tarihöncesi yerleşim yerine ev sahipliği yapmış hem de Yakınoğu'nun diğer bölgeleri ile tarihöncesi dönemlerde yoğun ilişkiler kurulmasına neden olmuştur. Dolayısıyla Volkanik Kapadokya Bölgesi'nin doğal mirasının temelini oluşturan obsidiyen bölgenin kültürel mirasının başlangıcı olarak kabul edebileceğimiz tarihöncesi yerleşim yerlerinin kurulması ve komşu bölgelerdeki tarihöncesi yerleşimler ile kurulan ilişkiler açısından önem taşımaktadır. Bu bağlamda Volkanik Kapadokya Bölgesi doğal miras ve kültürel mirasın buluştuğu bölgelerden biri olarak tanımlanabilir. Bu makalede doğal miras kültürel miras ilişkisi volkanizma ve tarihöncesi yerleşimler üzerinden değerlendirilmektedir.

ABSTRACT

The southeastern part of the Central Anatolian region which could be defined as Volcanic Cappadocia province is one of the unique regions in terms of volcanic landscapes and landforms. Volcanic activities are the main reason for the occurrence of obsidian. Volcanic Cappadocia province is a significant region for obsidian source due to the limited expansion in the Near East. Therefore, due to the existence of rich obsidian sources numerous prehistoric sites were established in this region. Also, interregional connections in prehistoric times were identified by obsidian. Consequently, the result of the volcanism, the foundation the natural heritage of the Volcanic Cappadocia region, obsidian is the main subject for the establishment of the prehistoric sites and interregional connections. In this sense Volcanic Cappadocia region could be defined as one of the special places where natural heritage meets cultural heritage. This article aims to evaluate the relationship between volcanism and prehistoric settlement strategies.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1268704>

Atıf/Cite as: Güngördü, F. V. (2023). Doğal mirasın kültürel miras ile buluşması: Volkanizma ve tarihöncesi yerleşim stratejileri ilişkisi açısından Volkanik Kapadokya. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, İhtisaslaşma Özel Sayısı*, 1-17.

Jeolojik Açıdan Volkanik Kapadokya

Volkanik Kapadokya Bölgesi, Orta Anadolu Platosu içerisinde Neojen ve Kuvaterner dönemleri kapsamında değerlendirilen volkanizma temelli yeryüzü şekilleri açısından son derece zengin bir bölge olarak tanımlanabilir¹. Morfolojik açıdan incelendiğinde çok sayıda iyi korunmuş volkan, volkanik kül dolguları ve lav akıntıları bölgede yaklaşık 20.000 km² lik bir alanı kaplamaktadır². Günümüz idari sınırları içerisinde bölge, batıda Niğde ve Aksaray, merkezinde Nevşehir ve doğuda Kayseri illeri kapsamında tanımlayabileceğimiz bir yayılım alanı içerisinde değerlendirilmektedir³. Batıda Tuz Gölü Fayı ve doğuda Ecemiş Fayı arasında kalan bölge birçok Kuvaterner dönem stratovolkanına ev sahipliği yapmaktadır⁴ (Şekil 1).

Tuz Gölü Fayı, Tuz Gölü'nün kuzeydoğu sınırında kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda uzanmaktadır (harita da ki kısaltması "TGF"). Tuz Gölü Havzası birkaç bin metrelik Eosen-Oligasen dolgularının üzerinde, 2000 metrelik Neojen dolguları ve volkanik temelli yeryüzü şekillerinden oluşmaktadır. Hasan Dağı'nın güneybatısında volkanizma temelli yeryüzü şekillerinin yayılımı, güneybatıda Kara Dağ'a kadar uzanmaktadır (Şekil 1)⁵. Ecemiş Fayı, kuzeydoğu-güneydoğu yönünde (Şekil 1) bir uzanış sergiler (harita da ki kısaltması "EF"). Kayseri ve Mersin illeri arasında 300 km uzunluğunda ve 7-8 km genişliğinde olan fayın toplam atımı 80 km'dir⁶. Tektonik olarak aktif olan fay yükselme eğiliminde olan genç bir topografya olarak tanımlanmıştır⁷.

Orta Miyosen döneminden itibaren Volkanik Kapadokya Bölgesi'nde görülmeye başlanan volkanik hareketlilik ilk kez 16 milyon yıl önce Kayseri'de tanımlanmıştır. Meydana gelen büyük piroklastik patlamalar sırasında kalderalardan püsküren kayalardan ignimbiritler oluşmuştur. Yapılan jeolojik araştırmalar ışığında bölgede on farklı ignimbirit oluşumu tanımlanmıştır; Kavak İgn. (9.12 MY önce), Zelve İgn. (9.19 MY önce), Sarı Madentepe İgn. (8.44 MY önce), Sofular İgn. (8.17 MY önce), Cemilköy İgn. (7.2 MY önce), Tahar İgn. (6.4 MY önce), Gördelers İgn. (6.3 MY önce), Kızılkaya İgn. (5.19 MY önce), Valibaba İgn. (2.52 MY önce), ve Kumtepe İgn. (190-160 bin yıl önce)⁸.

Volkanik Kapadokya Bölgesi'ndeki volkanlar polijenik ve monojenik volkanlar olmak üzere iki grup içerisinde değerlendirilebilir. Polijenik volkanlar farklı volkan ağızlarında zaman içerisinde tekrarlanan patlamalara sahne olan volkanlardır. Dairesel ya da eliptik bir plan veren bu tür volkanlarda her bir volkan, merkezi bir patlamanın yanında gerçekleşen birçok farklı patlamanın ürünleridirler. Volkanik Kapadokya Bölgesi'nde polijenik volkanların yayılımı kuzeydoğu-güneybatı yönünde bir uzanış gösterir. Tuz Gölü ve Ecemiş Fayları içerisinde iki farklı yığın halindedirler. Tuz Gölü Fayı çevresinde Keçikalesi, Hasan Dağ, Keçi Boyduran Dağ ve Melendiz Dağ polijenik volkanik dağları bulunmaktadır. Ecemiş Fayı çevresinde ise Erkilet, Hamurcu, Seksenveren, Tekkedag, Hoduldağ, Koçdağ, Develidağ ve Erciyes Dağı polijenik volkanlar kapsamında değerlendirilmektedir. Bu iki fay çerçevesinde Hasan Dağ ve Erciyes Dağı, Kuvaterner döneme tarihlendirilen iki baskın polijenik yanardağ olarak tanımlanabilir⁹. Tek bir volkanik patlama kaynaklı monojenik volkanlar, Volkanik Kapadokya Bölgesi'nde 800 den fazla örnekle temsil edilmektedirler. Karapınar (43), Karacadağ-Hasandağ (227), Keçi Boyduran-Melendiz (54), Derinkuyu-Acıgöl (116), Erciyes (184) yığınları dışında 200 tekil örnekte bölge kapsamında monojenik karakterli volkan olarak tanımlanmıştır¹⁰.

Volkanik Kapadokya Bölgesi'ndeki volkanik merkezler ve kompleksler güneyde Hasan Dağ ve çevresindeki volkanizma temel alındığında kuzeydoğu yönünde bir yayılım gösterir. Bölgenin önemli polijenik volkanlarından biri olarak kabul edilen Hasan Dağ 760 km² lik bir alanı kaplamaktadır. İki ayrı zirveden oluşan Hasan Dağ'da Büyük Hasan Dağ 3268 m, Küçük Hasan Dağ ise 3069 m yüksekliktedir (Şekil 2). Kuvaterner dönem kapsamında farklı zaman aralıklarında aktif olan Hasan Dağ' da 350-300 bin yıl önce volkanik hareketliliğin Küçük Hasan Dağ'ından Büyük Hasan Dağ'ına transfer olduğu saptanmıştır¹¹. Günümüzden 55-9 bin yıl öncesi incelendiğinde Büyük Hasan Dağı'nın zirvesindeki volkanik püskürmelerin 5-15 bin yılda bir tekrarlandığını vurgulayan Uğur Doğan, buradaki

¹ Toprak, 1998: 55.

² Çiner ve Aydar, 2019: 535.

³ Doğan, 2021: 1.

⁴ Çiner, Aydar, 2019: 535.

⁵ Dhont vd., 1998: 36.

⁶ Erdağ vd., 2009: 69.

⁷ Erdağ vd., 2009: 79.

⁸ Doğan, 2021: 4-22.

⁹ Toprak, 1998: 58.

¹⁰ Toprak, 1998: 60.

¹¹ Doğan, 2021: 44.

bir domun 6 binyıldan genç olduğunu, ayrıca dağın batısında yer alan Karacaören yakınlarındaki bir cüruf konisinin ise iki bin yıl önce aktif olduğunu vurgulamaktadır¹².

Hasan Dağ ve çevresindeki volkanizmadan kuzey-kuzeydoğu yönünde ilerlendiğinde ise Kayırlı Koridoru, Derinkuyu ve Acıgöl yığınları karşımıza çıkmaktadır. Uğur Doğan Kayırlı Koridoru'nu Göllüdağ ve Erdaş Dağı arasında, Derinkuyu'nun batısındaki alan içerisinde tanımlamıştır¹³. Göllü Dağ kompleksi on farklı riyolit dom içeren büyük bir kompleks olarak tanımlanabilir. Bahsedilen domlar içerisinde en yüksek 2172 m seviyesindeki Büyük Göllüdağ domudur (Şekil 3). Neojen-Kuvaterner dönemleri arasında tarihlendirilen lav akıntıları ve ignimbritlerden oluşan iki masif (Şahinkalesi Tepesi batıda ve Melendiz doğuda olmak üzere) Göllüdağ kompleksini çevrelemektedir¹⁴. Göllüdağ'ın kuzeydoğusunda yer alan Nar Gölü maarı Pleistosen dönemin sonunda meydana gelmiştir. 1500 m çapa sahip olan bu maarın içerisinde 20 m derinliğe sahip Nar Gölü bulunmaktadır¹⁵. Ayrıca Kayırlı Koridoru kapsamında Nar Gölü'nün kuzeyinde Nenezi riyolitik domu konumlanmaktadır (Şekil 4). Göllüdağ'dan sonra çevredeki en büyük ikinci riyolitik dom olarak tanımlanan Nenezi Dağ'ından alınan örnekler 1.2 my öncesine ait değerler ortaya koymaktadır¹⁶.

Derinkuyu Kaldera Kompleksi, Kuvaterner dönem kapsamında değerlendirilen birçok monojenik volkanı içerisinde barındırmaktadır (Şekil 5). Her ne kadar dağınık bir yayılıma sahip olsalar da bazı doğrusal yığınlar da göze çarpmaktadır¹⁷. Çataltepe cüruf konisi ve akıntısı morfolojik açıdan iyi korunmuş olması sebebiyle bölge volkanizmasının tanımlanması sürecinde önemli bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Buradan alınan örnekler üzerinden elde edilen değerler tarihlleme açısından 72.000 yıl öncesine işaret etmektedir¹⁸.

Acıgöl Kaldera Kompleksi, Nevşehir ilinin batısında konumlanan Acıgöl Kasabası çevresinde yer alan Acıgöl Kalderası ve çevresindeki monojenik volkan ağızları ve diğer volkanizma temelli yeryüzü şekillerinden oluşmaktadır (Şekil 6). Günümüzden 20.3 binyıl öncesine tarihlendirilen Acıgöl maarı ve hemen güneyinde Güneydağ domu bulunmaktadır (Şekil 7). Göl ne yazık ki sivrisine kaynağı olarak görülmesi sebebiyle 1972 yılında kurutulmuştur. Göl tabanında yapılan sondaj çalışmalarında göl çökelleri arasında saptanan kül katmanı 9 binyıl öncesine ait değerler ortaya koymaktadır. Acıgöl maarının 1.5 km kuzeybatısında Kalecitepe domu bulunmaktadır. Mouralis, Güneydağ ve Kalecitepe için jeolojik açıdan değerlendirildiğinde birbirlerine yakın zaman dilimleri içerisinde tanımlanabilecek volkanik patlamaları önermektedir. Güneydağ için 23.8 binyıl Kalecitepe içinse 23.2 binyıl tarihleri saptanmıştır. Kalecitepe domunun kuzeybatısında konumlanan Yukarıkızıl Tepe cüruf konisi ise 538 binyıl öncesine tarihlendirilmektedir¹⁹.

Volkanik Kapadokya Bölgesi'nin doğusunda bulunan Erciyes Dağı 3917m yükseklik seviyesi ile Orta Anadolu bölgesinin en yüksek dağı olarak gösterilmektedir (Şekil 8). 60 km çapındaki dağ 3300 km²lik bir alanı kaplamaktadır. Yamaçlarında en az altmış dört monojenik volkan ağızı bulunan alan "Erciyes Volkanik Kompleksi" olarak adlandırılmaktadır (Şekil 9). Bu kompleks kapsamında volkanik püskürmelerin ilk olarak Geç Pliyosen dönemine tarihlenen Koç Dağı'nda gerçekleştiği bilinmektedir. Erciyes Dağı'nda günümüzden 3.3 milyon yıl önce başlayan volkanik hareketlilik 2.5 milyon yıl önce ikinci kez aktif olmuş ve bu dönemdeki püskürmeler sonucunda Valibaba tepe ignimbriti oluşmuştur. Günümüzden 900 bin yıl önceye kadar devam eden volkanik hareketlilik daha sonra yerini Erciyes Dağı'na taşımıştır. 900 bin yıl önceye ait lav katmanlarının saptandığı Erciyes Dağı'nda farklı domlar bulunmaktadır. Karagüllü domu 7.100, Perikartın domu 7.500, Dikkartın domu ise 8.600 yıl önce oluşmuşlardır (Şekil 9)²⁰.

Jeolojik açıdan değerlendirildiğinde özellikle volkanik temelli yeryüzü şekilleri açısından son derece zengin bir karaktere sahip olan Volkanik Kapadokya Bölgesi, tarihöncesi dönemlerden itibaren farklı kültürlerle ev sahipliği yapmaktadır. Bahsedilen bu zengin jeolojik çevre içerisinde varlığını devam ettirme mücadelesi içerisindeki insanoğlu, etrafındaki koşulları kendisine fayda sağlayacak bir biçimde kullanma kaygısı gütmektedir. "Doğal miras" olarak tanımlayabileceğimiz bölgenin zengin jeolojik özellikleri ile "kültürel miras" içerisinde değerlendirdiğimiz tarihöncesi kültürlerinin karşılıklı ilişkileri bu çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır.

¹² Doğan, 2021: 44.

¹³ Doğan, 2021: 36.

¹⁴ Mouralis vd., 2019: 552.

¹⁵ Doğan, 2021: 36.

¹⁶ Kopar vd, 2018: 43.

¹⁷ Dhont vd., 1998: 44, Toprak, 1998: 63.

¹⁸ Kopar vd, 2018: 43.

¹⁹ Doğan, 2021: 33-36, Toprak, 1998: 63, Mouralis vd., 2019: 559.

²⁰ Doğan, 2021: 29-31, Aydar vd. 2019: 565-570.

Obsidiyen

Obsidiyen kelimesinin kökeni Etiyopya’da yaşamış olan Romalı Obsius’a dayanmaktadır²¹. Volkanik bir cam olarak tanımlayabileceğimiz obsidiyen, volkanik patlamalar sonucu yeryüzüne çıkan lav akıntılarının, morfolojik yapılarının değişimi sonucunda oluşmuştur²². Genellikle siyah ya da yeşil renkte olan obsidiyenin farklı renk tonlarına sahip olmaları içerisinde barındırdıkları kimyasal elementlerle ilişkilidir. Örneğin magnetitin varlığı siyah rengin, hematitin varlığı kırmızı, demirin varlığı ise yeşil rengin temel sebebidir²³.

Obsidiyen özellikle tarihöncesi dönemlerde alet üretimi sürecinde popüler bir hammadde olarak görülmüştür. Şekil verilebilecek seviyede bir kırılabilirliğe sahip olmasının yanı sıra, keskin kenarların oluşturulmasına uygun yapısı özellikle orak bıçak ya da uç gibi alet türlerinin üretimi için son derece önemlidir²⁴.

Arkeolojik açıdan bakıldığında ise, özellikle yazılı kaynakların var olmadığı tarihöncesi dönemlerde, obsidiyenin jeokimyasal analizler vasıtasıyla temel birleşenlerinin saptanması ve her bir kaynağın oluşturduğu kompozisyonun farklı olması sebebiyle kaynak tanımlamasının gerçekleştirilebilmesi, özellikle tarihöncesi dönemlerde bölgeler arası ilişkilerin tanımlanması açısından son derece önemli veriler ortaya koymaktadır²⁵.

Yukarıda da belirtildiği üzere obsidiyenin oluşumundaki temel etken volkanizmadır. Ancak her volkanik patlamanın gerçekleştiği alanda obsidiyen oluşumunu görememekteyiz. Yakınoğu kapsamında, Anadolu, Kafkaslar ve Ege adaları obsidiyen kaynaklarına sahiptir. Kafkas obsidiyenleri daha çok kendi bölgesi kapsamında kullanılmışlardır. Ege adalarında bulunan obsidiyenlerin yayılım alanı açısından da benzer bir durum görülmektedir. Ancak Anadolu obsidiyenleri Yakınoğu’nun farklı bölgelerinde saptanmışlardır²⁶. Anadolu’daki obsidiyen kaynakları Orta Anadolu, Doğu Anadolu, Kuzey ve Batı Anadolu olmak üzere farklı alt gruplar içerisinde değerlendirilebilir²⁷.

Volkanik Kapadokya Bölgesi’ndeki Obsidiyen Kaynakları

Yukarıdaki bölümlerde de belirtildiği üzere Volkanik Kapadokya Bölgesi, volkanizma ve oluşturduğu yeryüzü şekilleri açısından son derece zengin bir bölgedir. Geçmişindeki aktif volkanizmanın bir sonucu olarak, bölge obsidiyen kaynakları açısından da son derece zengindir. Niğde, Aksaray ve Nevşehir illerini kapsayan coğrafya, farklı obsidiyen kaynaklarını içerisinde barındırmaktadır²⁸.

Batı Volkanik Kapadokya bölgesinde, Niğde ili sınırları içerisinde bulunan Göllüdağ kompleksi içerisinde farklı obsidiyen kaynakları gözlemlenmiştir. Bitlikeler, Ekinlik, Eriklidere, Kaletepe Deresi 2, Kaletepe Deresi 3, Bozköy-İlbiz-Muneninyeri, Bozköy Boztepe, Sırça Deresi, Büyük Göllü ve Gösterli mevkiğinde obsidiyen kaynakları saptanmıştır²⁹. Yapılan kimyasal analizler ışığında Göllüdağ obsidiyenleri, Göllüdağ Batı ve Göllüdağ Doğu olmak üzere iki farklı grup içerisinde değerlendirilmektedir³⁰. Bölgedeki bir başka volkanik dağ olan Nenezi Dağ özellikle batı yamacında obsidiyen kaynakları barındırmaktadır. Batı Volkanik Kapadokya kapsamında Aksaray ili sınırları içerisinde bulunan Hasan Dağ ve çevresinde de obsidiyen kaynakları mevcuttur³¹.

Nevşehir ili sınırları içerisinde Acıgöl Kaldera Kompleksi kapsamında Kalecitepe, Acıgöl, Güneydağ ve Kocadağ çevresinde obsidiyen kaynakları bilinmektedir³². Bölgede “Nevşehir İli Neolitik Çağ Yüzey Araştırmaları Projesi” (NENESU) kapsamında yapılan araştırmalarda Kalecitepe, Acıgöl göl tabanı, Güneydağ ve Kocadağ Tepe domu incelenmiş ve obsidiyen kaynakları gözlemlenmiştir (Şekil 10). Ayrıca aynı kompleks içerisinde tanımlayabileceğimiz Karapınar ve İlfat Kayalığı bölgelerinde gerçekleştirilen arkeolojik yüzey araştırmalarında obsidiyen kaynakları tespit edilmiştir. Ürgüp sınırları içerisindeki Avla Dağ’ın yamacında bulunan Karlık Köyü çevresinde de gerçekleştirilen araştırmalarda bir obsidiyen kaynağı saptanmıştır³³.

²¹ Balkan-Atlı, 2008: 191.

²² Whittaker, 1994: 69.

²³ Balkan-Atlı, 2008: 191.

²⁴ Whittaker, 1994: 69.

²⁵ Andrefsky, 2000: 41-42, Leute, 1987: 101.

²⁶ Chataigner vd., 1998: 518.

²⁷ Renfrew vd., 1966: 33.

²⁸ Todd, 1980: 30.

²⁹ Binder vd, 2011: 3176, 3181.

³⁰ Chataigner vd., 1998: 525-526.

³¹ Ercan vd, 1996: 506.

³² Todd, 1980: 30.

³³ Güngördü, 2022: 142.

Doğal Mirasın Kültürel Miras ile Buluşması: Kapadokya Obsidiyenleri ve Kapadokya Tarihöncesi Yerleşimleri

Volkanik Kapadokya Bölgesi'nin milyonlarca yıllık öyküsü kapsamında karşımıza çıkan aktif volkanizma ve oluşturduğu benzersiz yeryüzü şekilleri, günümüzde bölgenin doğal miras açısından, Anadolu'nun önemli merkezlerinden biri olarak tanımlanmasının temel sebebidir. Volkanik dağlar, domlar, cüruf konileri, maarlar, ignimbiritler ve bunların zaman içerisinde toprak ve rüzgâr erozyonu sebebiyle aşınmaları sonucunda oluşan peribacaları, doğal miras kapsamında bölgeyi ayrı bir konuma sokmaktadır. Doğal miras üzerinden bölge değerlendirildiğinde, obsidiyen yatakları açısından Yakınoğu kapsamında çok sınırlı sayıdaki rezervlerden biri olması sebebiyle de ayrı bir öneme sahiptir. Bu nadir volkanik cama ait ender kaynaklar hem çevresindeki hem de Yakınoğu'nun diğer tarihöncesi yerleşimleri içinde önemli bir çekim kaynağı olmuştur. Volkanik Kapadokya Bölgesi'nin tarihöncesi yerleşimlerine ait elimizdeki verilerin büyük bir bölümü İstanbul Üniversitesi Prehistorya ana bilim dalının, bölgenin batısında Aksaray ve Niğde illerinde gerçekleştirdikleri araştırmalar temelinde tanımlanmaktadır. Bölgede yerleşik yaşam biçiminin başlangıcına ait ortaya koyduğu sonuçlarla öne çıkan Aşıklı Höyük yerleşimi Aksaray il merkezinin 25 km güneydoğusunda Melendiz nehrinin kenarında konumlanmaktadır³⁴. Yerleşimde gerçekleştirilen arkeolojik kazılar ışığında MÖ 8500-7400 tarihleri kapsamında tanımlanan kültür dolguları tespit edilmiştir³⁵. Aşıklı Höyük yontmataş endüstrisinin temelini obsidiyen buluntular oluşturmaktadır. Nenezi Dağ ve Kayırlı obsidiyenleri, Aşıklı endüstrisi için temel kaynak olarak görülmüştür³⁶. Yontmataş endüstrisinin ana hammaddesini oluşturan obsidiyenden üretilmiş alet tipleri incelendiğinde orak bıçağı, uç, kazıyıcı ve delici formundaki örnekler görülmektedir. Yerleşimde obsidiyenden üretilmiş çekirdeklerin varlığı, üretim faaliyetlerinin yerleşim içerisinde de gerçekleştirildiğini ortaya koymasından dolayı önemlidir³⁷.

Aşıklı Höyük yerleşimine sadece 400 m uzaklıkta konumlanan ve Aşıklı yerleşiminin faaliyet alanı olarak tanımlanan Musular³⁸ da Çanak Çömleksiz Neolitik, Çanak Çömlekli Neolitik ve Erken Tunç Çağ tabakaları saptanmıştır. Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem tabakaları MÖ 8. binyılın ortalarına işaret ederken³⁹ Çanak Çömlekli Neolitik Dönem için önerilen tarih MÖ 6. binyılın son çeyreğidir⁴⁰. Musular yerleşiminin yontmataş endüstrisinin temelini obsidiyen oluşturmaktadır. Nenezi ve Kayırlı obsidiyenleri Musular için ana kaynaklar olarak gösterilebilir⁴¹. Obsidiyenden üretilmiş aletler içerisinde uçlar ve kazıyıcılar gözlemlenirken, obsidiyen çekirdeklerin varlığı Musular'da üretim faaliyetlerinin de gerçekleştirildiğini ortaya koymaktadır⁴².

Aksaray ili kapsamında değerlendirilebilecek bir başka Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem yerleşimi olan Balıklı, Aşıklı Höyük'ün 13 km kuzeydoğusunda konumlanmaktadır. Yontmataş endüstrisinin ana hammaddesini oluşturan obsidiyen için kullanılmış olan ana kaynaklar Göllüdağ ve Nenezi Dağ'dır. Dilgi ve dilgiciklerin hâkim olduğu endüstride Orta Fırat vadisi yerleşimlerinden Cafer Höyük ile karşılaştırılabilecek uç örnekleri saptanmıştır⁴³.

Batı Volkanik Kapadokya bölgesi kapsamında değerlendireceğimiz Niğde ili, volkanizma temelli yeryüzü şekilleri ve obsidiyen kaynakları açısından son derece zengindir. Bölgedeki tarihöncesi buluntu yerlerinden biri olan Kaletepe Deresi 3, Göllüdağ'ın doğu eteğinde Kömürcü köyü yakınında konumlanmaktadır. Alanda gerçekleştirilen kazı çalışmaları sonucunda Alt ve Orta Paleolitik dönem tabakaları saptanmıştır. Riyolit, andezit, bazalt ve obsidiyen alet üretiminde kullanılan hammadde türleridir. Obsidiyenden buluntular arasında iki yüzeyli aletler öne çıkmaktadır⁴⁴.

Kaletepe Deresi 3 ile görüş mesafesi uzaklığında konumlanan, Kömürcü Köyü sınırları içerisindeki Kömürcü-Kaletepe, bir tarihöncesi ışık alanı olarak tanımlanabilir. Göllüdağ'ın güney yamacında, deniz seviyesinden 1600 m yükseklikte konumlanan ışık alanı 4 hektarlık bir alanı kaplamaktadır⁴⁵. Obsidiyen kaynakları açısından zengin alanda (Şekil 11) gerçekleştirilen kazı çalışmalarında Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem 'de kullanılan obsidiyen ışık alanında sadece Kaletepe' den bilinen çok sayıda naviform dilgi çekirdeği iki yönlü çıkarımlı amaçlanan dilgi üretimi

³⁴ Esin ve Harmankaya, 1999: 117.

³⁵ Özbaşaran vd. 2018.

³⁶ Esin ve Harmankaya, 2007: 266, Balkan-Atlı, 1994: 209.

³⁷ Balkan-Atlı, 1994: 209-221.

³⁸ Duru ve Özbaşaran, 2005: 18.

³⁹ Özbaşaran vd., 2007: 274

⁴⁰ Özbaşaran vd., 2007: 278.

⁴¹ Kayacan, 2003: 3., Özbaşaran vd., 2007: 275.

⁴² Kayacan, 2003: 7.

⁴³ Kayacan vd., 2022: 392-393.

⁴⁴ Slimak ve Dinçer 2007.

⁴⁵ Balkan-Atlı ve Binder, 2001: 1.

için kullanılmıştır⁴⁶. Bu dilgiler Neolitik Çağ yaşam biçimi açısından anahtar bir role sahip olan okuçlarının üretiminde kullanılmaktadır⁴⁷. Kaletepe atölyesindeki diğer üretim tekniği olarak tanımlayabileceğimiz prizmatik dilgi üretimi, iki yönlü çıkarımlı amaçlanan dilgi üretimi ile benzer bir şekilde yüksek seviyede uzmanlaşma gerektirmektedir⁴⁸.

Kayırlı koridoru kapsamında Göllüdağ ve Nenezi Dağ gibi önemli obsidiyen kaynaklarına yakın konumu ile dikkat çeken bir Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem yerleşimi olan Sırçalıtepe, Kayırlı köyü sınırları içerisinde. Deniz seviyesinden 1408 m yükseklikte olan yerleşim 2. 68 hektarlık alanı kaplamaktadır. Obsidiyen kaynakları açısından son derece zengin bir bölge içerisinde konumlanan Sırçalıtepe yerleşiminde obsidiyen endüstrisinin tekno-tipolojik değerlendirmeleri sonucunda yerleşim Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem kapsamında değerlendirilmektedir. Yapılan kazı çalışmalarında çanak çömlek örnekleri ile karşılaşılması bu değerlendirmeyi güçlendirmektedir. Sırçalıtepe’de obsidiyenden üretilmiş alet tipleri arasında okuçları, çeşitli formlardaki kazıyıcılar, düzeltili dilgi ve yongalar sayılabilir. Obsidiyen çekirdeklerin varlığı üretimin yerleşim içinde de gerçekleştirildiğini ortaya koyması açısından son derece önemlidir⁴⁹.

Niğde ili, Çiftlik kasabası sınırları içerisinde konumlanan Tepecik Çiftlik yerleşiminin Melendiz ovası içerisinde, Kömürcü, Kayırlı, Bitlikeler ve Nenezi Dağ gibi zengin obsidiyen kaynaklarına yakın konumu dikkat çekicidir⁵⁰.

Yerleşimde Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem, Çanak Çömleklili Neolitik Dönem, Erken Kalkolitik Dönem ve Orta Kalkolitik Dönem tabakaları açığa çıkartılmıştır⁵¹. Tepecik Çiftlik yontmataş endüstrisi içerisinde az sayıda çakmaktaşı bulunmakla birlikte hammadde olarak çok büyük bir oranla obsidiyen buluntular baskındır. Obsidiyen ok uçları tüm Neolitik Çağ tabakalarından bilinmektedir. İki yüzeyli aletler ise Çanak Çömleklili Neolitik Dönem tabakalarında tespit edilmiştir. Mızrak ucu ön formları olarak tanımlanan bu örnekler Çatalhöyük Doğu ve Kömürcü Kaletepe örnekleri ile karşılaştırılabilir niteliktedirler⁵².

Niğde ilinde, Bor Ovası içerisinde Bahçeli kasabası yakınlarında konumlanan Köşk Höyük yerleşimi deniz seviyesinden 1100 m yükseklikte, kireçtaşı kayalık alanının üzerinde konumlanmaktadır. Su kaynakları açısından zengin bir bölge içerisinde yer alan yerleşim tarihöncesi dönemler kapsamında Çanak Çömleklili Neolitik ve Erken Kalkolitik dönemde iskâna sahne olmuştur⁵³. Yontmataş endüstrisi kapsamında obsidiyenin baskın bir şekilde kullanıldığı Köşk Höyük’te baskı düzeltili oval formda okuçları yaygın olarak görülmektedir. Ayrıca obsidiyen çekirdekler, dilgiler ve çakmaktaşıdan mızrak ucu örnekleri de Köşk Höyük’ten bilinmektedir⁵⁴.

Volkanik Kapadokya Bölgesi’nin merkezi olarak tanımlayabileceğimiz Nevşehir ili ve çevresi göz önünde bulundurulduğunda Nevşehir ili, Ürgüp ilçesi, Sofular Köyü sınırları içerisinde bulunan Sofular yerleşiminde gerçekleştirilen arkeolojik kazı çalışmalarında Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem kapsamında değerlendirilen mimari buluntuların yanı sıra obsidiyen ve bazalttan üretilmiş aletler saptanmıştır⁵⁵. Acıgöl ve Derinkuyu kaldera komplekslerinin bulunduğu bölge obsidiyen kaynakları açısından zengindir. Ancak Nevşehir ili sınırları içerisinde tarihöncesi dönem araştırmalarının azlığı elde edilen verilerin de kısıtlı kalmasına neden olmuştur. Nenesu projesi kapsamında bölgede gerçekleştirilen araştırmalarda Derinkuyu kaldera kompleksi içerisinde hem Doğala hem de Çakıllı köyleri yakınlarında tarihöncesi yerleşimler tespit edilmiştir. Yine aynı bölgede Yazıhöyük kasabasının güneydoğusunda bir obsidiyen kaynağı saptanmıştır. Kasaba sınırları içerisinde incelenen Yazıhöyük’te Tunç ve Demir Çağları kapsamında değerlendirilebilecek çanak çömlek ve obsidiyen buluntular gözlemlenmiştir.

Nevşehir’in volkanizma açısından zengin bir diğer bölgesi olan Acıgöl kaldera kompleksi sınırları içerisinde Nenesu projesi kapsamında gerçekleştirilen araştırmalarda Eski Acıgöl maarının tabanında, Güneydağ yamaçlarında ve Kocadağ Tepe domunun bulunduğu alanda obsidiyen kaynakları saptanmıştır. Güneydağ’ın kuzeybatısında bulunan Kaleci Tepe domunun yüzeyinde ise tarihöncesi dönemler kapsamında değerlendirilebilecek obsidiyen parçaları tespit edilmiştir.

⁴⁶ Balkan-Atlı ve Binder, 2007: 219.

⁴⁷ Balkan-Atlı vd., 1999: 6-7.

⁴⁸ Balkan-Atlı ve Binder, 2001: 12, Balkan-Atlı ve Binder, 2007: 219.

⁴⁹ Balcı vd. 2022, Balcı vd. 2021.

⁵⁰ Bıçakçı ve Faydalı, 2002: 29.

⁵¹ Bıçakçı, 2022: 87, Godon ve Özbudak, 2022: 110.

⁵² Bıçakçı vd., 2007: 244.

⁵³ Öztan, 2002: 56, Öztan, 2007: 224.

⁵⁴ Öztan, 2007: 231-232.

⁵⁵ Güngördü ve Başoğlu 2019.

Nevşehir ili, Avanos ilçesi ile Göreme kasabası arasında kalan bölge, volkanizma temelli yeryüzü şekilleri açısından zengin coğrafyası ile her yıl milyonlarca yerli ve yabancı turist tarafından ziyaret edilmektedir. Bu bölgede Nenesu projesi kapsamında incelenen Topraktepe yamaç yerleşimi, günümüzden yedi bin yıl öncesine tarihlendirilen çanak çömlek ve obsidiyen buluntuları ile Volkanik Kapadokya Bölgesi'nin tarihöncesi açısından önemli bir merkez niteliğindedir (Şekil 12)⁵⁶. Avanos sınırları içerisinde konumlanan Köybağı mevkiinde tarihöncesi dönemler kapsamında değerlendirilebilecek obsidiyen buluntular saptanmıştır⁵⁷.

Nevşehir ili, Ürgüp ilçesi sınırları içerisinde kalan bölgede Nenesu projesi kapsamında gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında Karlık Köyü yakınında bir obsidiyen kaynağı tespit edilmiştir⁵⁸. Aynı bölgede konumlanan Avla Dağ'da 1963-1964 yıllarında gerçekleştirilen araştırmalarda tarihöncesi dönemler kapsamında değerlendirilen çanak çömlek ve obsidiyen buluntular saptanmıştır⁵⁹. Ancak bu çalışmalardan sonra 2019 yılına kadar bölge tekrar tarihöncesi araştırmalardan yoksun kalmıştır. Toprak ve rüzgâr erozyonunun bölgede aktif olması sebebiyle Avla Dağ'da saptanan tarihöncesi buluntu yerlerinin toprak dolguları altında kaldığı düşünülmektedir. Ancak 2019 yılında Nenesu projesi kapsamında günümüz güne dijital teknolojileri kullanılarak⁶⁰ Avla Dağ'ın farklı konumlarında gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında tarihöncesi buluntu yerleri ve arkeolojik buluntular tekrar saptanıp belgelenmiştir (Şekil 13)⁶¹. Ürgüp, Sofular Höyük'te gerçekleştirilen arkeolojik kazı çalışmalarında Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem kapsamında değerlendirilen mimari buluntuların yanı sıra yontma ve sürtme taş alet endüstrisine ait örnekler bölgenin Çanak Çömleksiz Neolitik Dönemi'nin tanımlanması sürecinde önemli veriler ortaya koymaktadır⁶².

Volkanik Kapadokya Bölgesi'nin doğusu olarak tanımlayabileceğimiz Kayseri ili ve çevresi ise tarihöncesi araştırmalar açısından son derece kısıtlı veriler ortaya koymaktadır. Bölgenin özellikle Tunç çağları kapsamında öne çıkan yerleşim yeri olan Kültepe, Kayseri'nin hem tarihöncesi hem de en erken yazılı dönemleri açısından bilgilerimizin temel kaynağını oluşturmaktadır⁶³.

Sonuç

Günümüzde Nevşehir, Niğde, Aksaray ve Kayseri illeri kapsamında değerlendirebileceğimiz Volkanik Kapadokya bölgesi, volkanizma temelli yeryüzü şekillerinin çeşitliliği ve bölge içerisindeki zengin yayılım alanı sebebiyle, Anadolu coğrafyası içerisinde ünik bir konuma sahiptir. Doğuda Erciyes Dağ, batıda Hasan Dağ stratovolkanları ve oluşturdukları volkanik komplekslerin sınırladığı bölge, çok sayıda polijenik ve monojenik volkanı ve diğer volkanik yeryüzü şekillerini içerisinde barındırmaktadır. Bahsedilen bu volkanik zenginlik, bölgenin doğal mirasının temelini oluşturup, doğal miras turizmi açısından her yıl milyonlarca ziyaretçiyi bölgeye çekmektedir. Volkanik bir cam olarak tanımlayabileceğimiz obsidiyenin oluşumunda volkanizma temel neden olsa da yukarıdaki paragraflarda belirtildiği üzere her volkanizma obsidiyen oluşturmamaktadır. Bu bağlamda Volkanik Kapadokya bölgesi, Yakındoğu'nun önemli obsidiyen kaynaklarının başında gelmektedir. Obsidiyenin tarihöncesi dönemler içerisinde hem alet üretimine uygun yapısı hem de etkileyici renginin yanı sıra kaynakların sınırlılığı tarihöncesi insanı tarafından bir prestij malzemesi olarak algılanmasına neden olmuştur. Bu sebeple de bölge hem tarihöncesi yerleşimlere sahne olmuş hem de Kapadokya obsidiyeni Yakındoğu'nun farklı coğrafyalarına taşınmıştır. Dolayısıyla bölgenin doğal mirasının temelini oluşturan volkanizma aynı zamanda bölgenin kültürel mirasının oluşumunun en erken evrelerini temsil eden tarihöncesi yerleşimlerin kurulması açısından önemli bir neden olarak gösterilebilir. Volkanik Kapadokya bölgesinde gerçekleştirilen arkeolojik araştırmalar Paleolitik Çağlardan Tunç Çağlarına kadar bölgenin tarihöncesi yerleşim yerleri açısından zenginliğini ortaya koymaktadır. Volkanik Kapadokya bölgesi yukarıda vurgulanan özellikleriyle Anadolu'nun merkezinde doğal miras ve kültürel miras öğelerinin bulunduğu ender coğrafyalardan biri olarak gösterilebilir. Bu bağlamda bölgedeki tarihöncesi araştırmalarının yoğunluğunun bölgenin merkezi (Nevşehir) ve doğusu (Kayseri) açısından en azından bölgenin batısı ile karşılaştırılabilir bir seviyeye getirilmesinin gerekliliği açıkça görülmektedir. Bu sorunsalın çözümü aşamasında 2019 yılında bölgede çalışmalarına başlayan "Nevşehir İli Neolitik Çağ Yüzey Araştırmaları Projesi" nin temel amacı bölgenin tarihöncesi kültürel mirasının tespiti ve doğal mirası ile olan ilişkisinin tanımlanmasıdır.

⁵⁶ Güngördü, 2022b.

⁵⁷ Güngördü, 2022a: 147.

⁵⁸ Güngördü, 2022a: 142.

⁵⁹ Todd ve Pasquare 1965.

⁶⁰ Güngördü, 2022c.

⁶¹ Güngördü, 2021.

⁶² Güngördü ve Başoğlu 2019.

⁶³ Kulakoğlu ve Kangal, 2010.

Kaynakça

- Andrefsky, W. Jr. (2000). *Lithics: Macroscopic Approaches to Analysis*. Cambridge University Press.
- Aydar, E., Şen, E., Sarıkaya, M. A., Kuzucuoğlu, C. (2019). In the Footsteps of Strabon: Mount Erciyes Volcano-The Roof of Central Anatolia and Sultansazlığı Basin. C. Kuzucuoğlu, A. Çiner, N. Kozancı (Ed.) *Landscape and Landforms of Turkey*. Springer.
- Balcı, S., Altınbilek-Algül, Ç., Mouralis, D., Kaycı, O. M., Büyükkarakaya, A. M., Açıköz, F. (2021). A New Aceramic Neolithic Site Nearby the Obsidian Sources: Preliminary Insights from Sırçalıtepe. *Anadolu Araştırmaları* 24, 67-92.
- Balcı, S., Altınbilek-Algül, Ç., Mouralis, D. (2022). Sırçalıtepe. Y. Nishiaki, O. Maeda, M. Arimura (Ed.) *Tracking the Neolithic in the Near East. Lithic Perspectives on its Origins, Development and Dispersals. The Proceedings of the 9th International Conference of the PPN Chipped Stone and Ground Stone Industries of the Near East, Tokyo, 12th-16th November 2019*. Sidestone Press.
- Balkan-Atlı, N. (1994). The Typological Characteristics of Aşıklı Höyük Chipped Stone Industry. H. G. Gebel, S. F. Kozłowski (Ed.) *Neolithic Chipped Stone Industries of the Fertile Crescent*. Ex Oriente.
- Balkan-Atlı, N. (2008). Prehistoric Obsidian Mining in Göllü Dağ. Ü. Yalçın, H. Özbal, A. G. Paşamehmetoğlu (Ed.) *Ancient Mining in Turkey and the Eastern Mediterranean*. Atılım Üniversitesi.
- Balkan-Atlı, N., Binder, D. (2001). Obsidian Exploitation and Blade Technology at Kömürcü-Kaletepe (Cappadocia, Turkey). I. Caneva, C. Lemorini, D. Zampetti, P. Biagi (Ed.) *Beyond Tools. Redefining the PPN Lithic Assemblages of the Levant*. Ex Oriente.
- Balkan-Atlı, N., Binder, D. (2007). Kömürcü-Kaletepe Obsidiyen İşliği. M. Özdoğan, N. Başgelen (Ed.) *Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa'ya Yayılımı. Türkiye'de Neolitik Dönem, Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Bıçakçı, E., Faydalı, E. 2002. Tepecik-Çiftlik 2000 Yılı Çalışmaları. *Kazı Sonuçları Toplantısı* 23(2), 29-38.
- Bıçakçı, E. 2022. A Conspectus on the Status of Tepecik-Çiftlik Excavation (Cappadocia): Intersite and Regional Outcomes and Prospects. P. F. Biehl, E. Rosenstock (Ed.) *6000 BC Transformation and Change in the Near East and Europe*. Cambridge University Press.
- Binder, D., Grautze, B., Mouralis, D., Balkan-Atlı, D. (2011). New Investigations of the Göllüdağ Obsidian Lava Flow System: A Multi-Disciplinary Approach. *Journal of Archaeological Science* 38, 3174-3184.
- Çiner, A., Aydar, E. (2019). A Fascinating Gift from Volcanoes: The Fairy Chimneys and Underground Cities of Cappadocia. C. Kuzucuoğlu, A. Çiner, N. Kozancı (Ed.) *Landscape and Landforms of Turkey*. Springer.
- Dhont, D., Chorowicz, J., Yürür, T., Froger, J. L., Köse, O., Gündoğdu, N. (1998). Emplacement of Volcanic Vents and Geodynamics of Central Anatolia, Turkey. *Journal of Volcanology and Geothermal Research* 85, 33-54.
- Doğan, U. (2021). *Kapadokya, Zamanda Yolculuk*. Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Duru, G., Özbaşaran, M. (2005). A Non-Domestic Site in Central Anatolia. *Anatolian Antiqua* 13, 15-28.
- Ercan, T. Şaroğlu, F., Kuşçu, İ. (1996). Features of Obsidian Beds by Volcanic Activity in Anatolia since 25 million years BP. Ş. Demirci, A. Özer, G. D. Summers, (Ed) *Archaeometry 94 The Proceedings of the 29th International Symposium of Archaeometry*. Tubitak.
- Erdağ, D. Ş., Tüysüz, O., Akyüz, S. (2009). Ecemiş fay Zonu'nun Morfotektonik Özellikleri ve Morfometrik Analizi. *İTÜ Dergisi* 8 (5), 67-79.
- Esin, U., Harmankaya, S. (1999). Aşıklı. M. Özdoğan, N. Başgelen (Ed.) *Neolithic in Turkey The Cradle of Civilization New Discoveries*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Esin, U., Harmankaya, S. (2007). Aşıklı Höyük. M. Özdoğan, N. Başgelen (Ed.) *Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa'ya Yayılımı. Türkiye'de Neolitik Dönem, Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Godon, M., Özbudak, O. (2022). The Downturn in Tepecik-Çiftlik's Ceramic Production Continuity: An Insight Toward the Rapid Emergence of Supra-Regional Homogeneity in Ceramic Style. P. F. Biehl, E. Rosenstock (Ed.) *6000 BC Transformation and Change in the Near East and Europe*. Cambridge University Press.
- Güngördü, F. V. (2021). Avla Dağ'da Yeni Dönem Tarihöncesi Araştırmaları: İlk Gözlemler. *Anadolu Araştırmaları* 25, 1-25.

- Güngördü, F. V. (2022a). Merkezi Volkanik Kapadokya Bölgesi'nin Tarihöncesi Üzerine Yeni Gözlemler-Nenesu Projesi Araştırmaları. C. Atilla, Y. Alkan, Uzunel, A. T., Koyun, G. (Ed). *Orta Anadolu Arkeoloji, Antropoloji ve Sanat Tarihi Araştırmaları*. Myrina Yayınları.
- Güngördü, F. V. (2022b). Topraktepe a Middle Chalcolithic Site in Avanos, Nevşehir; 2020-2021 Archaeological Survey Results. *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 57, 28-45.
- Güngördü, F. V. (2022c). Arkeolojik Yüze Araştırmalarında Dijital teknolojilerin Kullanımı: Nenesu Projesi Örneği. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Dijitalleşme Özel Sayısı 142-150.
- Güngördü, F. V., Başoğlu, O. (2019). Kızılırmak Nehri Kenarında Bir Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem Yerleşimi: Sofular Höyük. *Olba* 27, 41-60.
- Kayacan, N. (2003). Chipped Stone Industry of the Neolithic Site of Musular (Cappadocia): Preliminary Results. *Anatolia Antiqua* 11, 1-10.
- Kayacan, N., Goring-Morris, A. N., Duru, G., Özbaşaran, M. (2022). A Prehistoric Survey in Cappadocia and a New Early Holocene Site, Balıklı. Preliminary Insights into the Local Chipped Stone Industries. Y. Nishiaki, O. Maeda, M. Arimura (Ed.) *Tracking the Neolithic in the Near East. Lithic Perspectives on its Origins, Development and Dispersals. The Proceedings of the 9th International Conference of the PPN Chipped Stone and Ground Stone Industries of the Near East, Tokyo, 12th-16th November 2019*. Sidestone Press.
- Kopar, İ. Çelik, M. A., Bayram, H. (2018). Kapadokya Volkanik Provensi'ndeki Volkan Röylefinin Antropojenik Degrasyonu Üzerine Bir Analiz. *Türk Coğrafya Dergisi* 71, 37-46.
- Kulakoğlu, F., Kangal, S. (2010). *Anatolia's Prologue Kültepe Kanesh Karum. Assyrians in Istanbul*. Kayseri Büyükşehir Belediyesi
- Leute, U. (1987). *Archaeometry, An Introduction to Physical Methods in Archaeology and the History of Art*. VHC.
- Moualis, D., Aydar, E. Türkecan, A., Kuzucuoğlu, C. (2019). Quaternary Volcanic Landscapes and Prehistoric Sites in Southern Cappadocia: Göllüdağ, Acıgöl and Hasandağ. C. Kuzucuoğlu, A. Çiner, N. Kozancı (Ed.) *Landscape and Landforms of Turkey*. Springer.
- Özbaşaran, M., Duru, G., Kayacan, N., Erdoğan, B., Buitenhuis, H. (2007). Musular 1996-2004 Genel Değerlendirme. M. Özdoğan, N. Başgelen (Ed.) *Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa'ya Yayılımı. Türkiye'de Neolitik Dönem, Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Özbaşaran, M., Duru, G., Stiner, M. (2018). *The Early Settlement at Aşıklı Höyük. Essays in Honor of Ufuk Esin*. Ege Yayınları.
- Öztan, A. (2002). Köşk Höyük: Anadolu Arkeolojisine Yeni Katkılar. *Tüba-Ar* 5, 55-69.
- Öztan, A. (2007). Köşk Höyük: Niğde-Bor Ovası'nda Bir Neolitik Yerleşim. M. Özdoğan, N. Başgelen (Ed.) *Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa'ya Yayılımı. Türkiye'de Neolitik Dönem, Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Renfrew, C., Dixon, J. E., Cann, J. R. (1966). Obsidian and Early Cultural Contact in the Near East. *Proceedings of Prehistoric Society* 32, 30-72.
- Slimak, L., Dinçer, B. (2007). Kaletpe Deresi 3. Orta Anadolu'da Tabakalanma Veren Bir İlk Paleolitik Çağ Yerleşmesi. *Tüba Ar* 10, 33-47.
- Todd, I. A. (1980). *The Prehistory of Central Anatolia I The Neolithic Period*. Paul Aström Förlag.
- Todd, I. A., Pasquare, G. (1965). The Chipped Stone Industry of Avla Dağ. *Anatolian Studies* 15, 95-112.
- Toprak, V. (1998). *Vent Distribution and its relation to regional tectonics, Cappadocian Volcanics, Turkey. Journal of Volcanology and Geothermal Research* 85, 55-67.
- Whittaker, J. C. (1994). *Flint Knapping: Making & Understanding Stone Tools*. University of Texas Press

EXTENDED SUMMARY

Volcanic Cappadocia Region which is placed in the southeastern part of the Central Anatolia contains rich volcanic landscapes and landforms. The region which comprises over an area of 20.000 km² is could be defined according to today's administrative boundaries as Niğde and Aksaray cities in the west and Nevşehir at the center of region and Kayseri which is the western limit of the region. Tuz Gölü Fault and Ecemiş Fault are two fault systems which have an effect upon the configuration of this unique volcanic landscape. Kızılırmak river which is the longest river in Turkey is the main water source of the region.

Volcanic Cappadocia region contains many polygenetic and monogenetic volcanoes. In Niğde-Aksaray area, Büyük Hasan Mountain, Küçük Hasan Mountain, Melendiz Mountain and Keçiboyduran Mountain are the main polygenetic volcanoes in the west. Erciyes Mountain which is the highest polygenetic volcano in the region placed in Kayseri city. Derinkuyu and Acıgöl Caldera Complexes contain numerous volcanic landforms which are responsible for the unique volcanic landscape of the Nevşehir and its province. Ignimbrites and volcanic lava flows are other volcanic landforms of the region. Ignimbrites which are dated to Quaternary era could be classified according to their age as Kavak, Zelve, Sarımadentepe, Sofular, Cemilköy, Thar, Gördeles, Kızılkaya, Valibabatepe and Kumtepe ignimbrites.

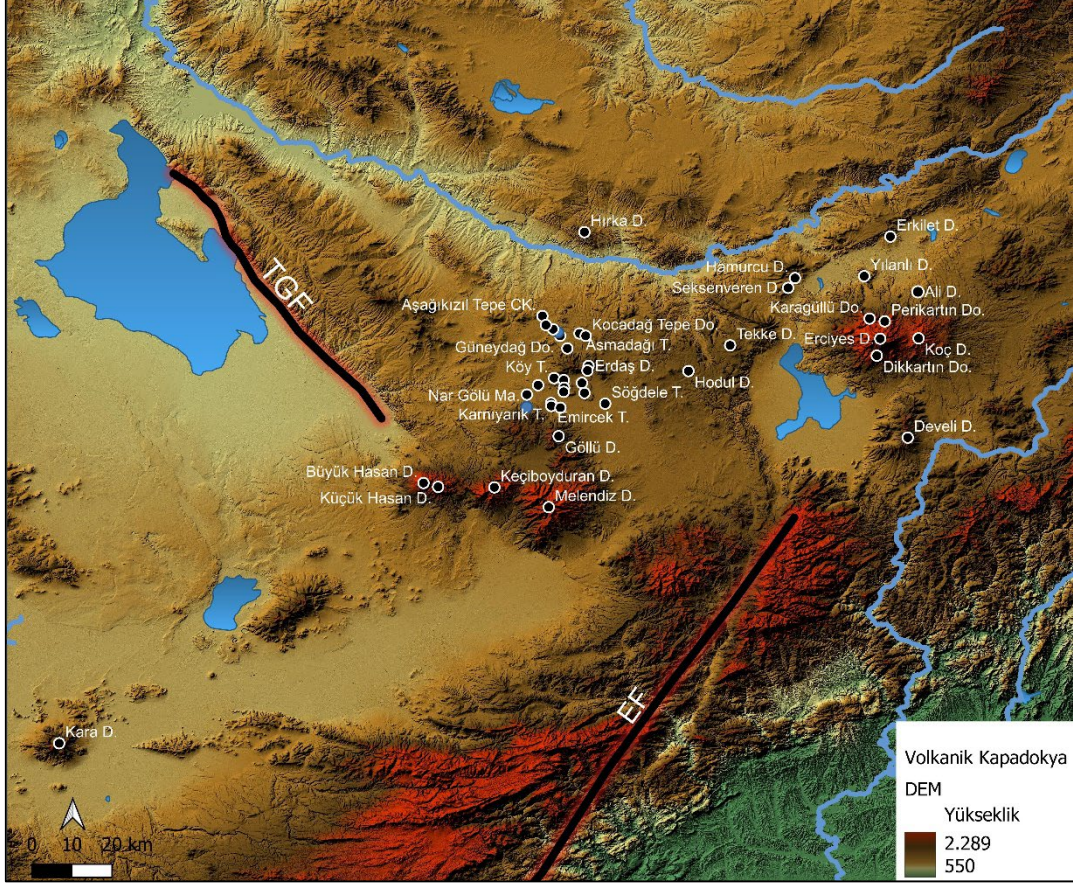
These volcanic landscapes and landforms are the main natural heritage of the Cappadocia region. Every year over one million tourists visit this unique region in order to see these numerous volcanic landscapes.

Obsidian is a volcanic glass which is the result of the rapid cooling of the molten rock after a volcanic eruption. Due to the its impressive color and delicate nature which let to provide finner cutting edge that is crucial for tool production, obsidian is an ideal raw material especially for prehistoric people. In the world, obsidian has a limited expansion. Hawaii, Japan, Iceland, Hungary, Italy, Greece, Turkey, Armenia, Ethiopia, Mexico, Ecuador, Arizona and New Mexico contain some obsidian sources. Anatolia is the main obsidian source for Near East.

Anatolian obsidian sources could be separated in terms of location such as Central Anatolia, Southeastern Anatolia, Northeastern Anatolia, Northern and Western Anatolia. Cappadocia as a part of the Central Anatolia region contain numerous obsidian sources. Obsidian outcrops are placed in the provinces of Nevşehir and Niğde. In Nevşehir, Acıgöl and Derinkuyu Caldera Complexes contain numerous obsidian sources such as Kaleci, Güneydağ and Acıgöl. Kayırlı Corridor which is part of the today's Niğde city comprise numerous obsidian sources. Göllüdağ Mountain, Nenezi Mounitan and volcanic landscapes around these volcanoes contain different obsidian sources.

Due to the existence of different obsidian sources, Volcanic Cappadocia Region comprise numerous prehistoric sites. The prehistoric studies in Volcanic Cappadocia region based on the archaeological investigations which are conducted by Istanbul University's department of prehistoric archaeology. In spite of the fact that some archaeological research projects focused on the region, their main concern is on the western part of the region that comprise Aksaray and Niğde cities. The limited data for Nevşehir province comes from a number of archaeological survey projects which were carried out in the 1960s and the 1990s. Due to the fact that these projects focused on the specific part of the region, except Ian Todd's surveys in the 1960s, it is impossible to create a holistic perspective for the prehistory of the Central Volcanic Cappadocia (Nevşehir). In order to solve this problem, Nevşehir Neolithic Survey (NENESU) started its investigations at this specific region in 2019. The main aim of the project is to research Nevşehir province in a holistic perspective by means of current digital technologies and modern methodologies.

The prehistoric sites of the Volcanic Cappadocia are the oldest cultural heritage of the region. As mentioned before rich obsidian sources of the Volcanic Cappadocia is one of the main reasons for the existence of these prehistoric sites. In this sense, this specific region could be defined as a unique place where natural heritage meets cultural heritage. This article aims to emphasize the significance of the region for both natural and cultural heritage and their connections with each other. Recent investigations which carried out by Nenesu Project in the central part of the region concerns the relationships between natural and cultural heritage in terms of prehistoric archeology.

Şekil 1. Volkanik Kapadokya Bölgesi

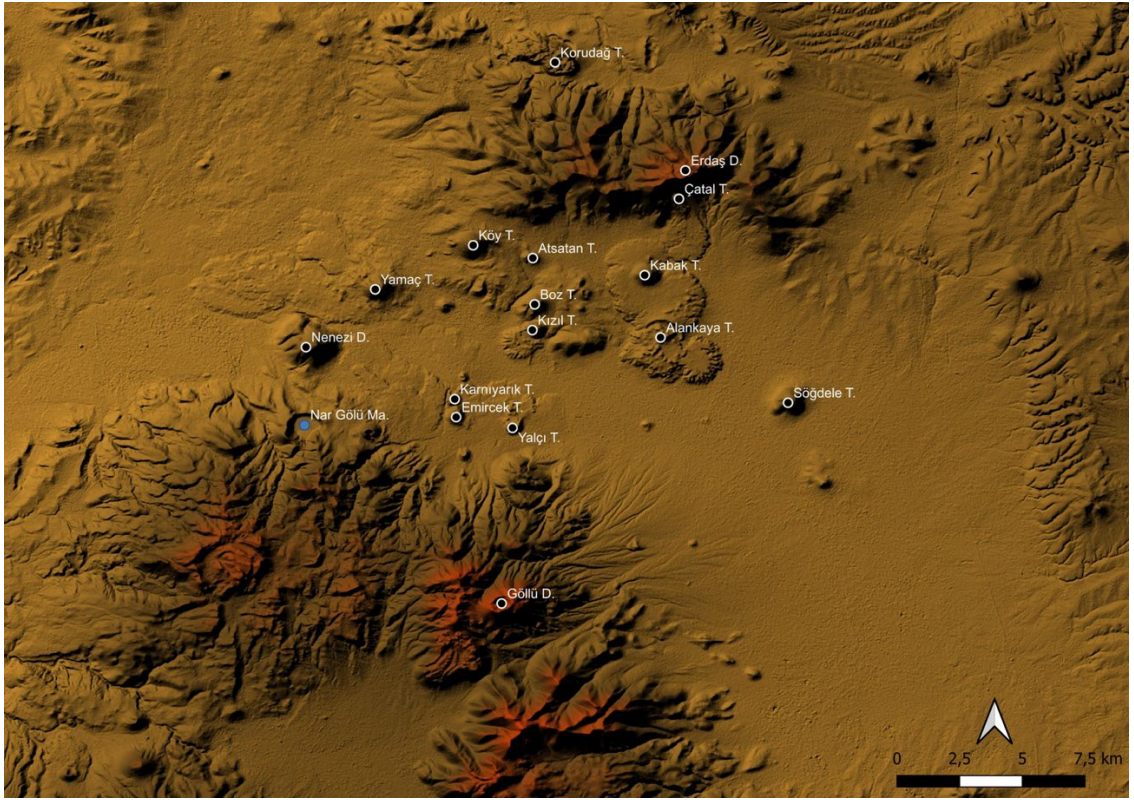
Şekil 2. Büyük Hasan Dağ ve Küçük Hasan Dağ.

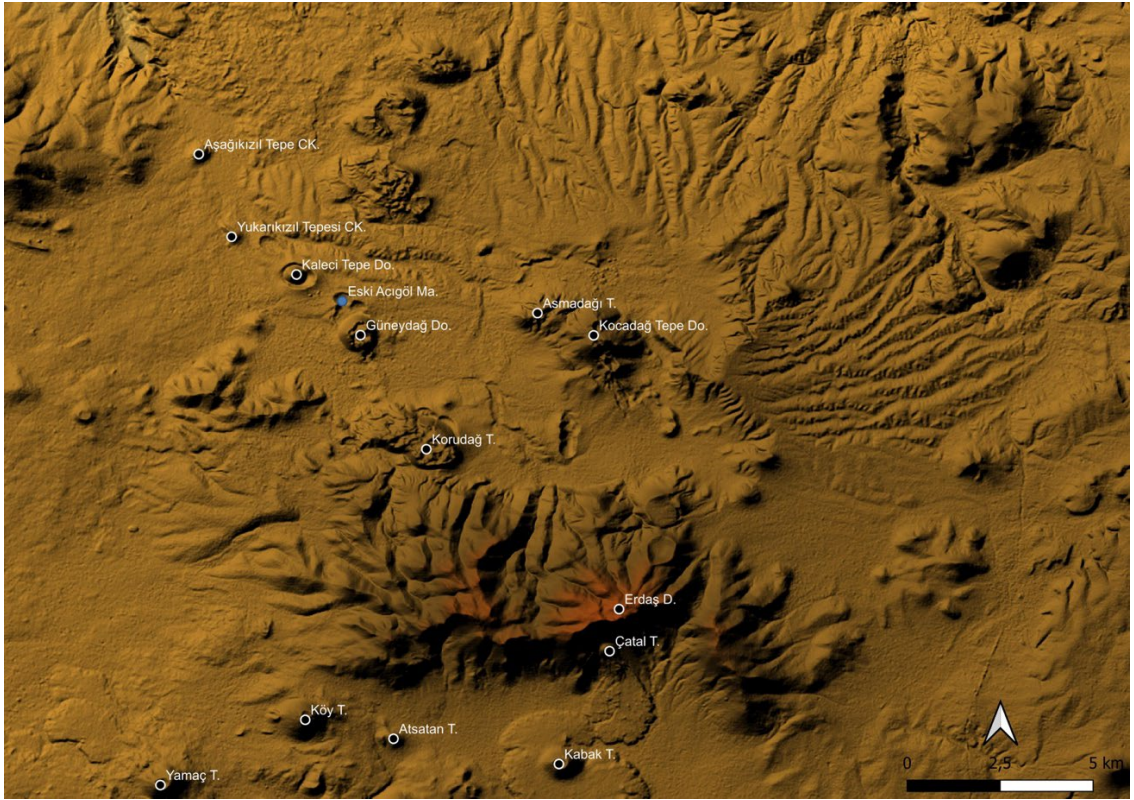
Şekil 3. Göllüdağ

Şekil 4. Nenezi Dağ

Şekil 5. Derinkuyu Kaldera Kompleksi

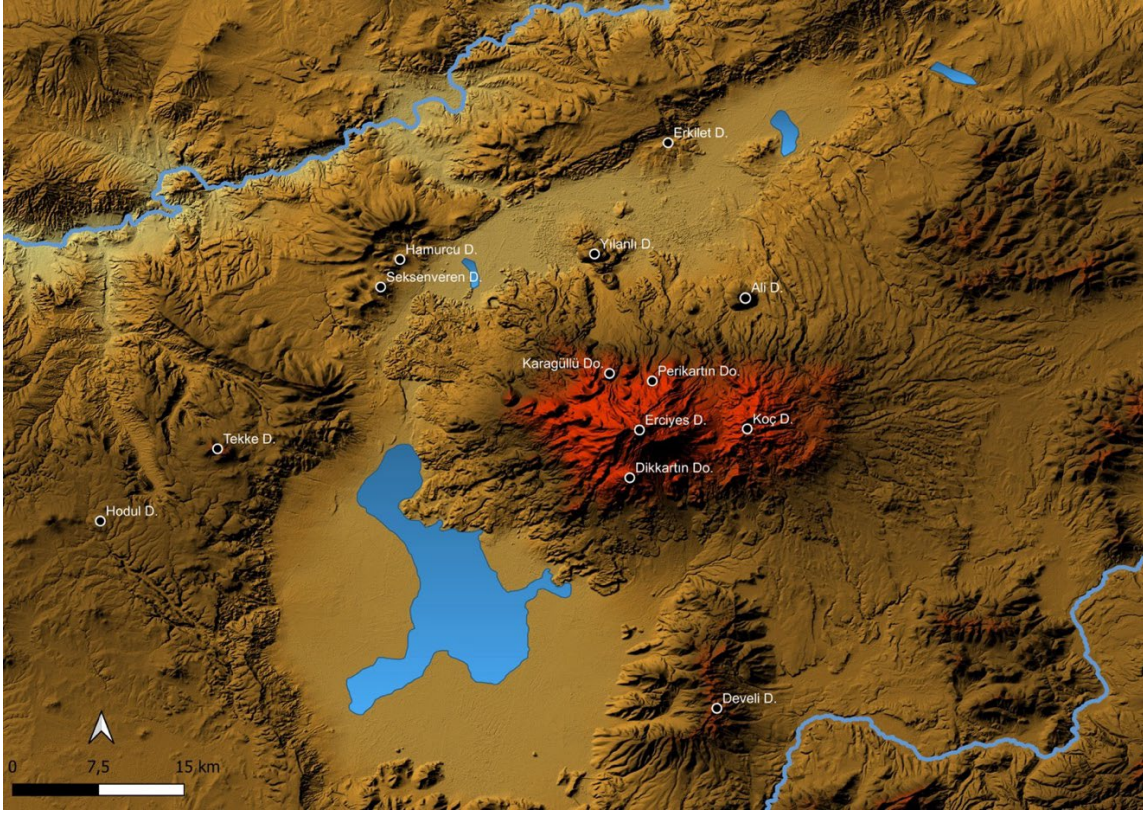
Şekil 6. Acıgöl Kaldera Kompleksi

Şekil 7. Güneydağ ve Acıgöl Göl Tabanı

Şekil 8. Erciyes Dağ

Şekil 9. Erciyes Volkanik Kompleksi

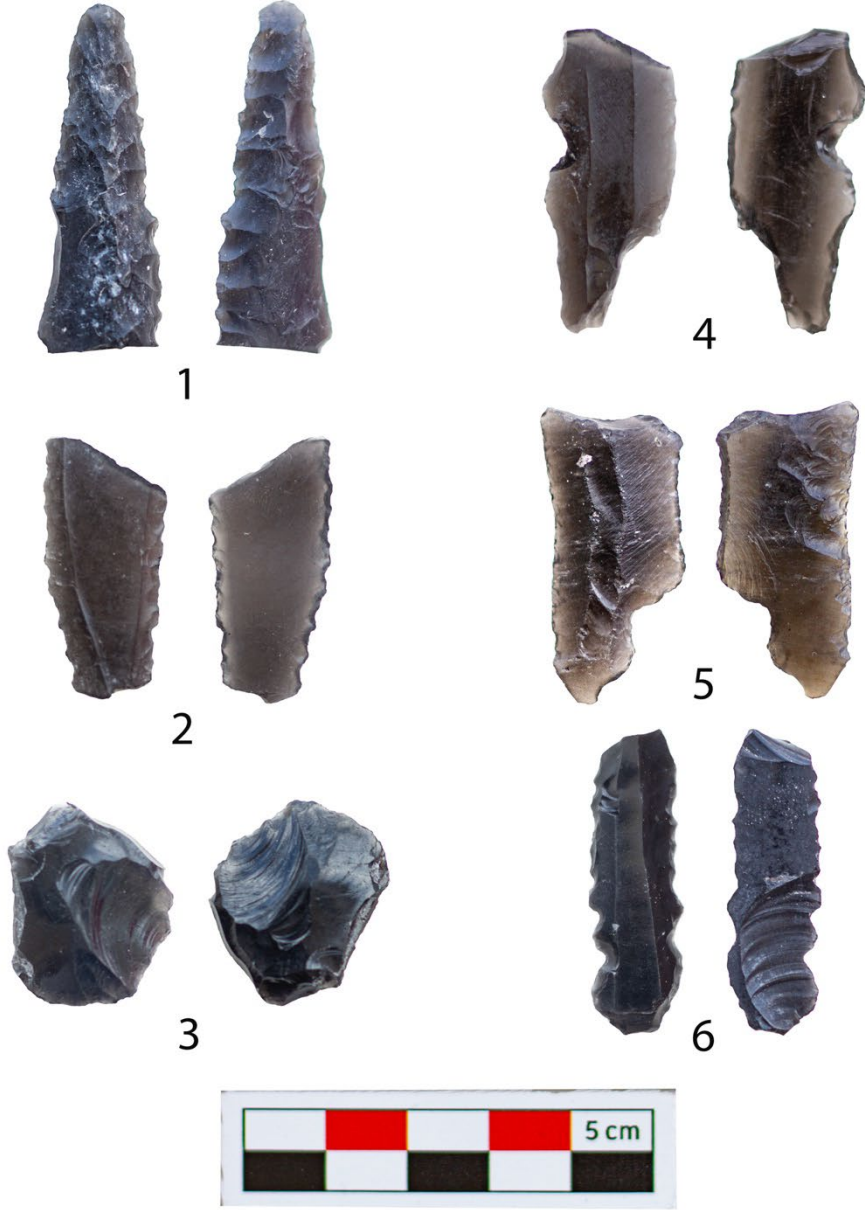
Şekil 10. Acıgöl, Kocadağ Tepesi Obsidiyen Kaynağı

Şekil 11. Kömürcü Kaletepe' de ki Doğal Obsidiyen Yatağı

Şekil 12. Avanos, Topraktepe Yamaç Yerleşimi, Obsidiyen ve çakmaktaşı çekirdekler

Şekil 13. Ürgüp, Avla Dağ, Obsidiyen Endüstrisine Ait Örnekler: 1- Okucu, 2- Düzeltili Dilgi, 3- Kazıyıcı, 4- Çentikli Dilgi, 5- Düzeltili Dilgi, 6- Düzeltili Dilgi

TRIPADVISOR ZİYARETÇİ YORUMLARI İLE HATAY ARKEOLOJİ MÜZESİ'NİN DEPREMLER ÖNCESİ DURUMUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ

ASSESSMENT OF PRE-EARTHQUAKE CONDITION OF HATAY ARCHEOLOGY MUSEUM BASED ON TRIPADVISOR VISITOR REVIEWS

Funda VARNACI UZUN

Aksaray Üniversitesi

Eğitim Fakültesi

Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü

fundavarnaciuzun@gmail.com

ORCID: 0000-0002-4915-9894

ÖZ

ABSTRACT

Geliş Tarihi:

25.04.2023

Kabul Tarihi:

07.08.2023

Yayın Tarihi:

06.10.2023

Anahtar Kelimeler

Hatay Arkeoloji
Müzesi,
Deprem,
Ziyaretçi yorumları,
Ziyaretçi deneyimi,
TripAdvisor

Keywords

Hatay Archeology
Museum,
Earthquake,
Visitor comments,
Visitor experience,
TripAdvisor

6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş merkezli Mw 7,7 ve Mw 7,6 ile 20 Şubat 2023 tarihinde Hatay merkezli Mw 6,4 ve Mw 5,8 büyüklüklerindeki depremler sonrası Hatay ilinde çok büyük bir yıkım, can ve mal kayıpları ile kültürel miras değerlerinde de kayıplar yaşanmıştır. Hatay kültürel turizmi için önemli değerlerden biri olan Hatay Arkeoloji Müzesi depremlerden kısmen daha az hasar almasına rağmen depremler sonrası Antakya'nın yeniden yapılaşması sürecinde müzenin de bakıma ve yenilenmeye ihtiyacı vardır. Bu çalışmada, depremler öncesinde TripAdvisor'da paylaşılmış olan ziyaretçi yorumları aracılığıyla, ziyaretçi deneyimi açısından müzenin durumu ortaya konularak, Antakya'nın yeniden planlanması ve inşası sürecinde müzenin önceden var olan olumlu durumunun korunması, eksiklerinin ise giderilerek yeniden ziyarete açılabilmesi konusunda fikir vermesi amaçlanmaktadır. Ayrıca, Antakya'nın yeniden bir kültür turizmi destinasyonu olarak planlanmasına ilişkin olarak müzenin konumu ve çevresine yönelik öneriler oluşturulması da bu çalışmanın amaçları arasındadır. Çalışmada, Hatay Arkeoloji Müzesi ile ilgili TripAdvisor üzerinde yer alan 804 ziyaretçi yorumu MAXQDA Analytics Pro 2022, programı ile değerlendirilmiş ve içerik analizi yapılmıştır. Ziyaretçi motivasyonu, ziyaretçi deneyimi, ziyaretçi kazanımları, hizmet kalitesi ve mekânsal özellikler şeklinde 5 tema ortaya çıkmıştır. Temalar içinde en fazla kodlamaya sahip olan Ziyaretçi Motivasyonu teması ve bu tema kapsamındaki memnuniyet ve tavsiye etme kodlarıdır.

Hatay city has suffered a heavy loss of life and property, and also loss of cultural legacy values, after the earthquakes of 7,7 Mw and 7,6 Mw in Kahramanmaraş on February 6, 2023 and 6,4 Mw and 5,8 Mw in Hatay on February 20, 2023. Despite the fact that Hatay Archeology Museum, one of the most important values of Hatay's cultural tourism, has received relatively lesser damage due to the earthquakes, it still needs some maintenance and renewal while rebuilding Antakya after earthquakes. Determining the status of the museum in terms of visitor experience by means of visitor reviews shared on TripAdvisor before earthquakes, this study aims to provide suggestions regarding the preservation of its existing positive look and opening the museum to visitors by fulfilling deficiencies. Additionally, it is also aimed in this study to come up with suggestions on the location and premises of the museum, in regard to re-planning Antakya as a cultural tourism destination. In this study, 804 visitor reviews on TripAdvisor about Hatay Archeology Museum has been evaluated by using MAXQDA Analytics Pro 2022 software and a content analysis was made. 5 themes have been determined, which are visitor motivation, visitor experience, visitor gains, service quality and spatial characteristics. Visitor Motivation theme, and satisfaction and recommendation codes within this theme,

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1287780>

Atıf/Cite as: Varnacı Uzun, F. (2023). Tripadvisor ziyaretçi yorumları ile Hatay Arkeoloji Müzesi'nin depremler öncesi durumunun değerlendirilmesi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, İhtisaslaşma Özel Sayısı*, 18-41.

Giriş

Kültür turizminin en önemli ziyaret mekânlarından biri müzelerdir (Göktaş & Dinçer, 2017). Kültürlerin tanıtılması, kuşaklar arası aktarımının sağlanması, farklı zamanlarda yaşamış toplumların ürettiği bilim ve sanat eserlerinin sergilenmesi, korunması, geçmiş yaşamların izleri ile geleceğe ışık tutan müzeler kültür turizminin yapı taşı durumundadır (Güneş, vd., 2019; İşçi vd., 2020). Kültür turizminin özellikleri arasında bulunan ulusların ortak kültürel miraslarının öğrenilmesi, ülkeden ülkeye değişen kültürel değerlerin gözlemlenmesi ve kültürel mirasın korunması müzeler yoluyla olmaktadır (Çuhadar, 2021; Güneş, vd., 2019; Sop vd., 2020). Müzeler ile kültür turizminin gelişiminin karşılıklı olarak birbirine yararı bulunmaktadır. Turizm sayesinde müzelerde sergilenen eserlerin tanınırlığı artarken, müzeler turizm açısından alternatif destinasyonlar oluşturarak, turist sayısının artmasına neden olmakta, aynı zamanda buldukları bölgeye ekonomik anlamda gelir yaratmaktadır (Kervankıran, 2014). Bir destinasyondaki kültür turizmine yönelik ilginin artması, müzelerin de daha fazla ziyaretçiyi ağırlamasını sağlamaktadır (Göktaş & Dinçer, 2017). Ayrıca, müzeler buldukları destinasyona farklılık katarak destinasyonun markalaşmasına ve olumlu imaj oluşturmaya katkıda bulunduğu gibi, sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik etkileri ile destinasyonların pazarlanmasına da yardımcı olan unsurlardandır (Korkmaz vd., 2019; Köroğlu vd., 2017).

Yaşadığımız dönemde müzeler sadece arşivleme ve sergileme özelliğinden sıyrılıp modern müzecilik anlayışına geçmiştir. Müzeler artık ziyaretçiler tarafından gezilirken, eğlenilen, farklı deneyimler kazanılan, öğrenilen ve aynı zamanda kültür turizmine katkı sağlayan, destinasyonlara ciddi anlamda ekonomik kazanç sağlayan, etkileşimli ve dinamik mekânlar haline gelmişlerdir (Kervankıran, 2014). Modern müzecilik anlayışında ziyaretçiler sergilenen eserlerle iletişim kurmakta ve etkileşim halinde olmaktadır. Ayrıca, günümüz teknolojisine uygun olarak sanal müze, internet sayfaları, sosyal medya, mobil uygulamalar gibi gelişmeler müzelerin ziyaretçi etkileşimini artırmaktadır (Kervankıran, 2014; Yıldız & Diken, 2021). Modern müzecilik yaklaşımında ziyaretçilerin deneyimlerine verilen önem de artmıştır. Farklı kültürlerin, yerel yaşam biçimlerinin deneyimlenmesini sağlayan müzeler turizm destinasyonundaki rekabet avantajlarını korumak için ziyaretçi deneyimlerinin önemine odaklanmaktadır (Soltani-Nejad vd., 2022). Müze ziyaretçilerinin deneyimlerine ilişkin değerlendirmeler yapmak müze yöneticilerinin öncelikleri arasına girmiştir (Riva & Agostino, 2022). Ziyaretçilerin müze içerisinde buldukları süreçte yaşadıkları deneyimlerin belirlenmesi, müzelerin etkililiğinin artırılması yönünde önemlidir (İşçi vd., 2020). Ziyaretçilerin müze deneyiminden beklentilerinin belirlenmesi müze yöneticilerine uygulayacakları politikalar konusunda bilgi vermektedir (Harman & Akgündüz, 2014). Modern müzecilik anlayışı çerçevesinde ziyaretçilerin talepleri değerlendirilerek müzenin düzenlenmesinde yeniliklere gidilmektedir. Bir destinasyonun olumlu yönde tanıtımının yapılması, müzelerdeki sorunların ortadan kaldırılması, müze ziyaretçi sayılarının artırılması için çalışmalar müzeyi önceden ziyaret edenlerin yorumları doğrultusunda şekillenmektedir (Şad & Şahin, 2018).

Müzelere yönelik ziyaretçi deneyimi; ziyaret öncesi (karar verme süreci), ziyaret sırası (deneyimin odak noktası, süreç) ve ziyaret sonrası (kazanımlar) olmak üzere üç aşamada incelenmektedir. Ziyaretçilerin beklentileri ve istekleri ziyaret öncesindeki karar verme süreci içindeyken; ziyaret sırasında yaşadıkları deneyim, sürecin temelini oluşturmaktadır. Ziyaret sonrası ise, ziyaretçilerin etkilenme düzeylerine bağlı olarak tavsiye etme ve yeniden ziyaret etme isteğini kapsamaktadır (Bahçeci, 2022). Üç aşamalı olarak gerçekleşen müze ziyareti deneyimini değerlendirmek için geleneksel olarak yüz yüze yapılan anketler kullanılmaktadır. Ancak, anket yönteminin sınırlılıkları bulunmaktadır. Bunlardan ilki, deneyimin boyutlarının ziyaretçilerden ziyade müze uzmanları ya da yöneticileri tarafından önceden tanımlanmış olmasıdır. Bu şekilde ziyaretçilerin algılayabilecekleri farklı deneyimleri belirlemek mümkün olamamaktadır. Diğer sınırlılık ise, ziyaretçilerin memnuniyetinin genellikle sayısal ölçeklerle ölçülmesi ve gerçek düşüncelerine yer verilmemesidir. Geleneksel yöntemlere karşılık gelişen teknoloji ile birlikte müze deneyiminin boyutları ve bunların değerlendirilmesi konusunda dijital ve çevrimiçi teknolojiler ve bunlardan elde edilen veriler, ziyaret deneyimini analiz etmek için yeni fırsatlar sunmaktadır (Riva & Agostino, 2022). Bunların başında, ziyaretçilerin internet ortamındaki çeşitli platformlar üzerinden bir destinasyon ya da müze ile ilgili elektronik yorumları gelmektedir (Şad & Şahin, 2018). Ayrıca, sosyal medya platformları aracılığıyla deneyimlerin, görüntülerin ve tavsiyelerin paylaşılması, çağdaş turizmin merkezi bir unsuru haline gelmiştir (Van der Zee & Bertocchi, 2018). Sosyal medyanın maliyetinin az olması, güncel bilginin hızlı yayılımının sağlanması, deneyimlere ilişkin samimi iletişimin kurulabilmesi gibi sebeplerle potansiyel turistler için öncelikli bilgi edinme kaynağı haline gelmiştir (Köroğlu vd., 2017). İnternet üzerinde yer alan yorumlar hem

bir destinasyonu ziyaret etmek isteyen diğer kişiler için hem de destinasyonun yöneticileri için önemli bir veri kaynağı durumundadır (Korkmaz vd., 2019; Türker & Yaşar, 2018). Turizm sektöründe talebin sürdürülebilir olması ve talep artışının sürekliliği, destinasyonların turistlerin beklenti ve isteklerini karşılama ve memnuniyet sağlama düzeylerine bağlı olması sebebiyle, destinasyonların tüketici istek ve tercihlerini anlamalarında ve analiz etmelerinde elektronik yorumları takip etmeleri önemlidir (Türker & Yaşar, 2018). Bir yere seyahat edecek kişiler o destinasyonun kültürel zenginlikleri, konaklama, yeme-içme ve eğlence gibi hizmetleri hakkında bilgiye ve destinasyon ile ilgili olumlu-olumsuz yorumlara göre seyahat tercihlerini belirlemektedir (Gökçe vd., 2018; Göktaş & Dinçer, 2017; Türker & Yaşar, 2018). Memnuniyet, tavsiye ve yeniden gelme isteği ile ilgili ziyaretçi deneyimlerinin paylaşılması yeni ziyaretçilerin tercihlerini olumlu yönde etkilemektedir (Soltani-Nejad vd., 2022). İnternet üzerinde yer alan yorumlar tarafsız kişilerce yazılmış olduğu için tüketicilere daha güvenilir gelmektedir (Çoban vd., 2019; Van der Zee & Bertocchi, 2018). Turistik tüketiciler, turizm sektöründeki ürünler hakkında gerçek tüketicilerin deneyimlerine ilişkin önerilere daha fazla güven duymaktadırlar (Köroğlu vd., 2017).

Elektronik ortamda destinasyonlar, müzeler, oteller, restoranlar gibi turizme hizmet eden mekanlara yönelik yorum yapılabilen çok sayıda platform bulunmaktadır (Mancı & Tengilimoğlu, 2021). Bunlar arasında yer alan TripAdvisor dünya genelinde en fazla kullanıcıya ve yoruma sahip turizm içerikli site durumundadır (Göktaş & Dinçer, 2017). Bir milyardan fazla seyahat yorumuna sahip TripAdvisor'daki kullanıcıların gönüllü olarak yazdıkları yorumlar dünyanın her yerindeki turistlere ulaşmakta ve yeni ziyaretçiler için destinasyon imajı oluşturmaktadır (Maurer, 2011; Stoleriu vd., 2019). Turistler için güvenilir bilgi kaynağı olan TripAdvisor platformu turizm uygulayıcıları, resmi kurumlar ve turizm işletmeleri tarafından da kullanılacak bilgi üretmektedir (Soltani-Nejad vd., 2022). TripAdvisor platformunda müzeler ilgili çok sayıda ziyaretçi yorumu bulunmaktadır. TripAdvisor ortamında yer alan yorumları iyi değerlendirebilen müze yöneticileri için iyileştirme açısından fırsat sunmaktadır. Ayrıca, müze ziyaretçileri; müzelerin açılış saatleri, bilet fiyatları, çocuklara yönelik etkinlikler, müzede sergiler, müzenin fiziksel ortamı, sıcaklığı, kalabalık olma durumu, müze dükkânında satılan ürünler, tuvaletler, müzede yaşadıkları duygular, deneyimler gibi her konu hakkında yorumda bulunabilmektedir (Alexander vd., 2018). Ziyaretçilerin müze deneyimleri, yeni ziyaretçilerin karar verme sürecini hızlandırmakta, müzelerin tekrar ziyaret edilmesini etkilemekte ve yöneticilerin, ziyaretçilerin müzeden isteklerini anlamalarını sağlamaktadır (Riva & Agostino, 2022; Sarı Gök & Şalvarcı, 2020).

TripAdvisor platformunda yer alan yorumlar müzeler için geniş bir veri seti sunmaktadır (Van der Zee & Bertocchi, 2018). Çevrimiçi incelemeler üzerine yapılan araştırmanın, veri kullanılabilirliği, veri toplamanın hızı ve deneklere müdahale etmeme gibi bir dizi avantajı bulunmaktadır. Bu veri setlerinin değerlendirilmesinde geleneksel istatistik yöntemler yerine genellikle nitel analiz teknikleri kullanılmaktadır (Taecharungroj & Mathayomchan, 2019). TripAdvisor verilerini değerlendirerek yöneticilere yol gösterici öneriler sunan akademik çalışmalar yapılmaktadır (Mancı & Tengilimoğlu, 2021). Bu yöndeki akademik çalışmalar, ulusal ve yabancı literatürde yer almaya başlamıştır. Şad ve Şahin (2018) tarafından yapılan çalışmada Türkiye'de en fazla ziyaret edilen müzelere yönelik TripAdvisor üzerinde yapılan olumlu-olumsuz yorumları içerik analizi ile değerlendirmiştir. Göktaş ve Dinçer (2017) ise, İstanbul'da bulunan ve en fazla yorum alan on müzeye ilişkin yorumları içerik analizi ile incelenmiştir. Literatürde ayrıca, Safranbolu (Türker & Yaşar, 2018), İznik (Çuhadar, 2021), Eskişehir (Çoban vd., 2019), Malatya Arslantepe Höyüğü (Topsakal, 2019), Adıyaman (Arıca & Çorbacı, 2019), Göbeklitepe Dünya Mirası Alanı (Mancı & Tengilimoğlu, 2021), Gelibolu (Çakar, 2018), Assos Arkeolojik Alanı ve Assos Antik Limanı (Başaran & Somuncu, 2021) gibi destinasyonlar ile ilgili TripAdvisor'da yapılmış yorumların ziyaretçilerin deneyimleri açısından incelendiği çalışmalar bulunmaktadır. Demirel ve Çamlıca (2021), Ağrı, Ardahan, Iğdır, Kars illerinin rekreasyon kaynaklarına yönelik değerlendirmeyi TripAdvisor'da yer alan turist yorumları doğrultusunda gerçekleştirmişlerdir. Burdur Müzesi (Sop vd., 2020), Ulucanlar Ceza Evi Müzesi (Kaya & Aylan, 2020), Mevlana Müzesi (Güneş, vd., 2019), Emine Göğüş Mutfak Müzesi (Arıca & Yeşilyurt, 2018), Safranbolu Türk Kahve Müzesi (Baycar, 2017) ve Troya Müzesi (Korkmaz, 2020) gibi müzelerde yaşanan deneyim, hissedilen duygular, motivasyonları, memnuniyet ve tavsiye düzeyleri, algılanan hizmet kalitesi gibi özellikleri bakımından müze ziyaretçilerinin çevrimiçi yorumları da yapılan diğer çalışmalarda değerlendirilmiştir. Literatürde, gastronomi müzeleri ve oyuncak müzeleri ile ilgili yapılan çevrimiçi yorumların netnografi tekniğine göre incelendiği çalışmalar da bulunmaktadır (Akoğlan Kozak & Güncan, 2021; Sarı Gök & Şalvarcı, 2020). İşçi vd., (2020) tarafından yapılan çalışmada TripAdvisor'da yer alan ziyaretçi deneyimine dayalı yorumlar ile 30 farklı müze yöneticisi ile yapılan görüşmeler birlikte değerlendirilmiştir. Yapılan bir başka çalışmada ise, TripAdvisor

kullanıcılarına göre 2016 yılında en iyi 10 müze seçilen Türkiye'deki müzelerle ilgili olumsuz yorumlar çözümlenmiştir (Köroğlu vd., 2017).

Yabancı literatür incelendiğinde, TripAdvisor yorumlarının turizm araştırmalarında veri kaynağı olarak sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Bu çalışmalar arasında yine çeşitli turistik destinasyonlara ve müzelere yönelik yorumların değerlendirildiği, büyük verilerin de kullanıldığı çalışmalar bulunmaktadır. Taecharungroj ve Mathayomchan (2019) çalışmalarında Tayland'ın Phuket kentine yönelik 65.079 TripAdvisor yorumunu kullanarak turizm destinasyon yöneticileri için makine öğrenmesine dayalı bir model geliştirmeye çalışmışlardır. Soltani-Nejad vd. (2022) tarafından yapılan çalışmada, nitel bir yaklaşım kullanılarak Eyfel Kulesi ziyaretçilerinin seyahat deneyimlerinin çağrışımları ve önemli kriterleri belirlenmiştir. Maurer (2011), çalışmada müzeler ve büyük organizasyonların ziyaretçilerinin TripAdvisor'da yer alan görüşlerini beklentileri karşılama düzeyi açısından karşılaştırmıştır. Yabancı literatürde yapılan diğer bazı çalışmalarda; Tuna Deltası ziyaretçilerinin doğal alana yönelik deneyimleri (Stoleriu vd., 2019) ve Fransa Verdun'da ziyaretçilerin savaş alanı deneyimine (Bornarel vd., 2021) ilişkin TripAdvisor yorumları çözümlenmiştir. Paraskevaidis ve Weidenfeld (2019) çalışmalarında, Titanic Belfast ziyaretçilerinin çevrimiçi yorumlarına dayalı olarak müze tanımlarını keşfetmeyi, kuruluşların beklentileri nasıl karşıladığını değerlendirmeyi ve müzelere yönelik ziyaretçi algılarını anlamayı amaçlamıştır. Riva ve Agostino (2022), ise çevrimiçi incelemeleri kullanarak 2019'da en çok ziyaret edilen 30 İtalya müzesi için ziyaret deneyiminin gizli boyutlarını belirlemiş ve farklı kültürel geçmişlere sahip ziyaretçiler arasındaki farklılıkları değerlendirmiştir.

Çalışma alanını oluşturan Hatay Arkeoloji Müzesi özelinde ziyaretçilerin müze deneyimine yönelik az sayıda çalışma bulunmaktadır. TripAdvisor'da yer alan Hatay destinasyonu hakkındaki ziyaretçi deneyimlerini irdeleyerek destinasyonun olumlu ve olumsuz yönlerinin tespit edilmesinin amaçlandığı çalışmada, Hatay Arkeoloji Müzesi'ne yönelik verilen puanların dağılımı ölçüsünde kısa bir değerlendirme yapılmıştır (Gökçe vd., 2018). Keskin ve Köroğlu Keskin (2020) tarafından yapılan çalışmada, Hatay Arkeoloji Müzesi'ni ziyaret eden akademisyen ve lisansüstü öğrencilerine yüz yüze uygulanan ölçek ile hizmet kalitesi algılarının ölçülmesi amaçlanmıştır. Kalaba ve Saçlı (2021) çalışmalarında, hizmet kalitesi ile yenilenme kavramları arasındaki ilişkiyi, 2020 yılında Hatay Arkeoloji Müzesini ziyaret eden bireyler örnekleminde değerlendirmiştir. Saçlı ve Kalaba (2020) tarafından yapılan çalışmada 2019 yılının Nisan ve Mayıs aylarında Hatay Arkeoloji Müzesi'ni ziyaret eden 342 kişiye uygulanan ölçekler ile ziyaretçilerin hizmet kalitesi algıları belirlenmiştir. Literatürde, Hatay Arkeoloji Müzesi özelinde yapılan çalışmalarda belirli zaman dilimindeki ziyaretçilere yönelik çalışmalar bulunmaktadır. Geniş bir zaman aralığında, ziyaretçilerin kendilerine özgü çevrimiçi yorumlarını ayrıntılı olarak inceleyen bir çalışma bulunmaması, bu çalışmanın önemini ortaya çıkarmakta ve literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu çalışma Kasım 2022'de yapılmaya başlanmıştır. Çalışmaya ilk başlama amacı Hatay Arkeoloji Müzesi'nin ziyaretçiler tarafından belirlenen olumlu ve olumsuz özelliklerini ortaya koyarak daha iyi bir ziyaretçi deneyimi için öneriler geliştirmektir. Ancak; 6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş merkezli Mw 7,7 ve Mw 7,6 büyüklüğünde, 20 Şubat 2023 tarihinde Hatay merkezli Mw 6,4 ve Mw 5,8 büyüklüklerindeki depremler sonrası Türkiye'nin 11 ilinde çok geniş bir alanda can ve mal kayıpları yaşanmıştır. Hatay, bu depremlerden yıkımlar ve can kayıpları anlamında en fazla etkilenen il konumundadır. Yaşanan can kayıpları ile kıyaslanamayacak durumda olmakla birlikte, kültürel mirasın büyük kısmının hasar alması Hatay'ın yaşadığı önemli kayıplardandır. Özellikle Antakya'nın kadim kültürünü oluşturan unsurlar depremlerde büyük zarar görmüştür. Anadolu'nun ilk camisi Habib-i Neccar Cami, Katolik Kilisesi, Ortadoks Kilisesi, Sarımsı Cami, Hatay Meclis Binası, eski Antakya evleri gibi şehrin çok kültürlü yapısının ve tarihinin simgesi olan eserler yıkılmış ve ya ağır hasar almıştır (Göktaş, 2023; Varnacı Uzun & Somuncu, 2023). Hatay tarihine ve kültürüne ait önemli eserlerin sergilendiği Hatay Arkeoloji Müzesi ise, depremlerden kısmen daha az hasar almıştır. İnsanlığın ortak mirası durumundaki Antakya kültürel mirasının restorasyonu ve yeniden ayağa kaldırılması hem kültürlerarası etkileşimin devamlılığı hem de Antakya'nın kültürel turizminin yeniden canlanması için önemlidir (Varnacı Uzun & Somuncu, 2023). Bu bağlamda, depremler sonrasında tamamlanan bu çalışmada, depremler öncesinde ziyaretçilerin bakış açısıyla müzenin durumu ortaya konularak, Antakya'nın yeniden planlanması ve inşası sürecinde müzenin de önceden var olan olumlu durumunun korunması, eksiklerinin ise giderilerek yeniden ziyarete açılabilmesi konusunda fikir vermesi amaçlanmaktadır. Ayrıca, Antakya'nın yeniden bir kültür turizmi destinasyonu olarak planlanmasına ilişkin olarak müzenin konumu ve çevresine yönelik öneriler oluşturulması da bu çalışmanın amaçları arasındadır.

Çalışma Alanı

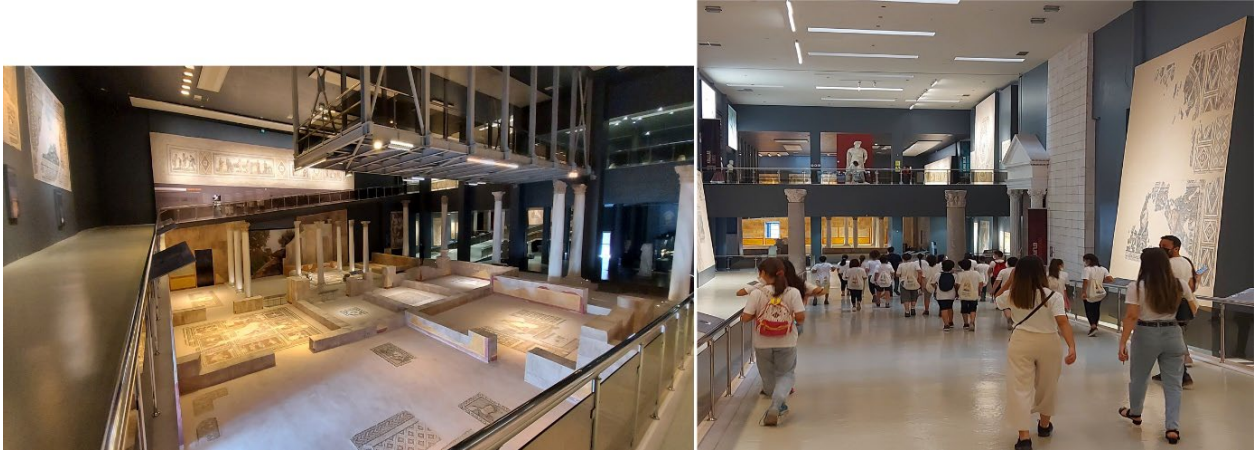
İlk olarak, 23 Temmuz 1948 tarihinde hizmete açılan ve 1975 yılında revizyondan geçen eski Hatay Arkeoloji Müzesi Antakya şehir meydanında Asi Nehri kıyısında bulunmaktaydı. Antakya Maşuklu Mahallesi'nde 2011 yılında inşasına başlanan ve 2014'te resmi olarak açılan yeni arkeoloji müzesi 10.700 m2 sergi alanı ve 3500 m2 sergilenen mozaikle dünyanın en büyük mozaik sergileme alanına sahip müze konumundadır. 2019 yılında ikinci kısmı da, ziyarete açılan Hatay Arkeoloji Müzesi, 19 sergi salonundan oluşmaktadır. Müzede Paleolitik Dönemden Ortaçağ'ın sonuna kadar birçok önemli eser, kronolojik ve tematik olarak sergilenmektedir. Merkezi Antakya olmak üzere İskenderun, Daphne (Harbiye), Tell Atçana, Tell Tayinat, Samandağ (Seleukeia Pieria), Erzin (Epiphaneia), Dört Yol, Altınözü, Kırıkhan, Hassa ilçelerinde yapılan kazılardan çıkan eserler müzenin zengin koleksiyonlarını oluşturmaktadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2023).

Şekil 1. Hatay Arkeoloji Müzesi konum haritası

Hatay'da 1932 yılında başlayan kazı çalışmalarında çıkan çoğu Roma Dönemi'ne tarihlendirilen mimari ve diğer buluntular kentin zenginliğini ve ihtişamını ortaya koymaktadır. 1932-1939 yıllarında Princeton Üniversitesi'nin yaptığı merkezi Antakya'da olmak üzere Harbiye, Narlıca, Güzelburç, Samandağ ve çevresinde araştırmalarla müzenin esas zenginliğini oluşturan mozaikler ortaya çıkarılmıştır (Türkiye Kültür Portalı, 2023).

Hatay Arkeoloji Müzesi'nde; Prehistorik, Paleolitik Kültür (Üçağzılı Mağarası Canlandırması), Amuk Kültürü (Amik Ovası Höyük Eserleri), Helenistik Dönem (Antakya'nın Kuruluşu), Roma Dönemi (Mozaikler), Nekropol Kültürü (Lahitler), Bizans Dönemi (Mozaikler), Hatay Orta Çağ Dönemi ve Dinler, Hatay Arkeolojisi tarihi, Güncel kazılar/sergiler olmak üzere dokuz farklı temada ve kronolojik sıralama içinde sergileme yapılmaktadır (Fotoğraf 1), (Hatay Valiliği, 2023).

Fotoğraf 1. Deprem öncesi müzedeki sergilemeler

Şuppiluliuma Heykeli, Arsuz Stelleri, Asur Ortastadı, Tyche Heykeli, Antakya Lahdi ve Çift Aslanlı Sütun Kaidesi ile “Terkedilmiş Ariadne Mozaïği”, “Yakto” “Satyr ve Hermaphroditos Mozaïği”, “Mevsimler Mozaïği”, “Venüsün Doğuşu Mozaïği”, “Artemis Mozaïği” ve “İskelet Mozaïği” müzedeki en önemli eserlerdir (Fotoğraf 2), (Türkiye Kültür Portalı, 2023).

Fotoğraf 2. Deprem öncesi Şuppiluliuma Heykeli ve Antakya Lahiti

6 Şubat 2023'te Kahramanmaraş merkezli ve 20 Şubat 2023'te Hatay merkezli gerçekleşen depremlerde müzenin bir kısmı hasar almıştır (Varnacı Uzun & Somuncu, 2023). Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yapılan açıklamaya göre ilk etapta elektrik kesintilerinin güvenlik zafiyeti oluşturmaması müzeye güneş enerjili kamera sistemleri kurulmuştur (“Müzeler güvenli durumda”, 2023). Hatay Arkeoloji Müzesi Müdürü Ayşe Ersoy'un belirttiğine göre de, meydana gelen hasar mozaiklere ve diğer önemli eserlere zarar vermemiştir. Hem arkeoloji müzesindeki eserler hem de şehirdeki diğer müzelerdeki eserler vitrinlerden çıkarılarak güvenli alanlar da toplanmıştır (Fotoğraf 3, 4).

Fotoğraf 3. Deprem sonrası müzenin durumu ve alınan önlemler 1

Kaynak: “Şuppiluliuma'ya çelik kafes”, 2023.

210 mozaik pano ile diğer müzelerden 555 eser ile müze vitrinindeki 3 bin 763 eser toplanarak Hatay Arkeoloji Müzesi'nde korumaya alınmıştır. Daha sonraki süreçte taşınabilir eserlerin bir kısmı kontrollü şekilde Kırşehir Müzesi'ne gönderilmiştir.

Fotoğraf 4. Deprem sonrası müzenin durumu ve alınan önlemler 2

Kaynak: “Şuppiluliuma’ya çelik kafes”, 2023.

Müze müdürünün açıklamasına göre, Kral Şuppiluliuma heykeli, Antakya Lahiti ve İskelet mozağinin olduğu salon ve mozaiklerin hepsi sağlam şekilde kalmıştır (“Eserler Hatay Müzesi’ne taşındı”, 2023).

Fotoğraf 5. Önlem olarak yapılan çelik kafesler

Kaynak: “Şuppiluliuma’ya çelik kafes”, 2023.

Ayrıca, heykeller zarar görmesin diye hazırlanan yol haritası uyarınca, Hitit kralının heykeli Şuppiluliuma, Arsuz Stelleri, Antakya lahdi, mozaikler için çelik kafesler hazırlanmıştır (Fotoğraf 5), (“Şuppiluliuma’ya çelik kafes”, 2023).

Depremler sonrası Kültür ve Turizm Bakanı’nın da katıldığı “Hatay Kültürel Mirasını Koruma Bilimsel Danışma Kurulu Toplantısı” gerçekleştirilmiştir. Bu toplantı sonucunda Bakan Mehmet Nuri Ersoy’un açıklamalarına göre; Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Vakıflar Genel Müdürlüğü ile Hatay’da ortak bir operasyon merkezi oluşturulacaktır. Ayrıca Bakan Ersoy, Hatay’da yıkılan çok sayıda kültürel mirasın kurtarılması, enkazdan tarihi ve kültürel molozun çıkarılması ve tescilli yapıların hızlı şekilde restorasyonu ve rekonstrüksiyonuna başlayacaklarını da ifade etmiştir (“Deprem bölgesindeki kültür”, 2023).

Yöntem

Bu çalışmada, nitel araştırma desenlerinden netnografi kullanılmıştır. Netnografi, nitel araştırmalarda sıklıkla kullanılan etnografi araştırma geleneğinin değişen teknoloji ile birlikte internet üzerinden yürütülmesi şeklinde açıklanmaktadır. İlk olarak Kozinets (1997) netnografiyi, etnografi tekniklerinin çevrimiçi siber kültüre uyarlanması olarak tanımlamıştır. Netnografide amaç, etnografide olduğu gibi belirli bir grubun kültürünü tanımlama, anlama ve yorumlamadır. Etnografi/netnografi çalışmalarında bir topluluğun paylaştığı ortak deneyimlerin araştırma konusu olabileceğinden hareketle (Yıldırım & Şimşek, 2016); bu çalışmada, Hatay

Arkeoloji Müzesi'ni ziyaret etme deneyiminde bulunan ve bu deneyime ilişkin görüşlerini internet ortamında paylaşan ziyaretçiler çalışma grubu olarak belirlenmiştir.

Netnografi deseninde veriler internet ortamındaki sanal platformlar aracılığıyla toplanmaktadır. Bu çalışmada, Hatay Arkeoloji Müzesi ile ilgili TripAdvisor üzerinde yer alan ziyaretçi yorumları kullanılmıştır. Kasım 2022'ye kadar müze hakkında toplam 1008 yorum bulunmaktadır. Bu yorumların tamamı Outscraper programı aracılığıyla Excel ortamına aktarılmıştır. Sadece puan verilmiş ancak yazılı yorum bulunmayanlar ile Türkçe ve İngilizce dışındaki dillerde yazılmış olanlar çalışmaya dahil edilmemiştir. Eleme sonrası toplam 804 yorum değerlendirilmiştir. İngilizce yorumların çevirisinde çevrimiçi çeviri yöntemi kullanılmış ancak çevirinin Türkçe dilbilgisine uyumu yazar tarafından kontrol edilmiştir.

Netnografi araştırmalarında da, etnografide olduğu gibi verilerin analizinde betimsel ya da içerik analizinden yararlanılmaktadır (Akoğlan Kozak & Güncan, 2021). Grubun algılarının, deneyimlerinin ve tutumlarının kendi bakış açısıyla da aktarılması önem taşıdığından doğrudan alıntılara da sıklıkla yer verilmektedir (Yıldırım & Şimşek, 2016). Bu çalışmada, veriler içerik analizi ile değerlendirilmiştir. Analizlerde, MAXQDA Analytics Pro 2022, programından yararlanılmıştır. Yorumların değerlendirilerek temalar oluşturulmuştur. Temaların belirlenmesinde müze ziyaretçilerinin görüşlerine yönelik literatürden de yararlanılmıştır (Arica & Yeşilyurt, 2018; Çakar, 2018; Erdoğan & Kırçova, 2017; Harman & Akgündüz, 2014; Sarı Gök & Şalvarcı, 2020; Sop vd., 2020; Yılmaz & Ardıç Yetiş, 2016). Her bir yorum ayrı ayrı değerlendirilerek temalara ilişkin kodlamalar yapılmıştır. Elde edilen bulguların sunulmasında hiyerarşik kod-alt kod modeline göre harita oluşturulmuştur. Ayrıca, kodların sıklığını vurgulamak için kod bulutu; yorumlarda kullanılan kelimelerin sıklığını göstermek için de kelime bulutu oluşturulmuştur. Tema ve kodlamalara ilişkin değerlendirmelerde ziyaretçi yorumlarından doğrudan alıntılara da yer verilmiştir.

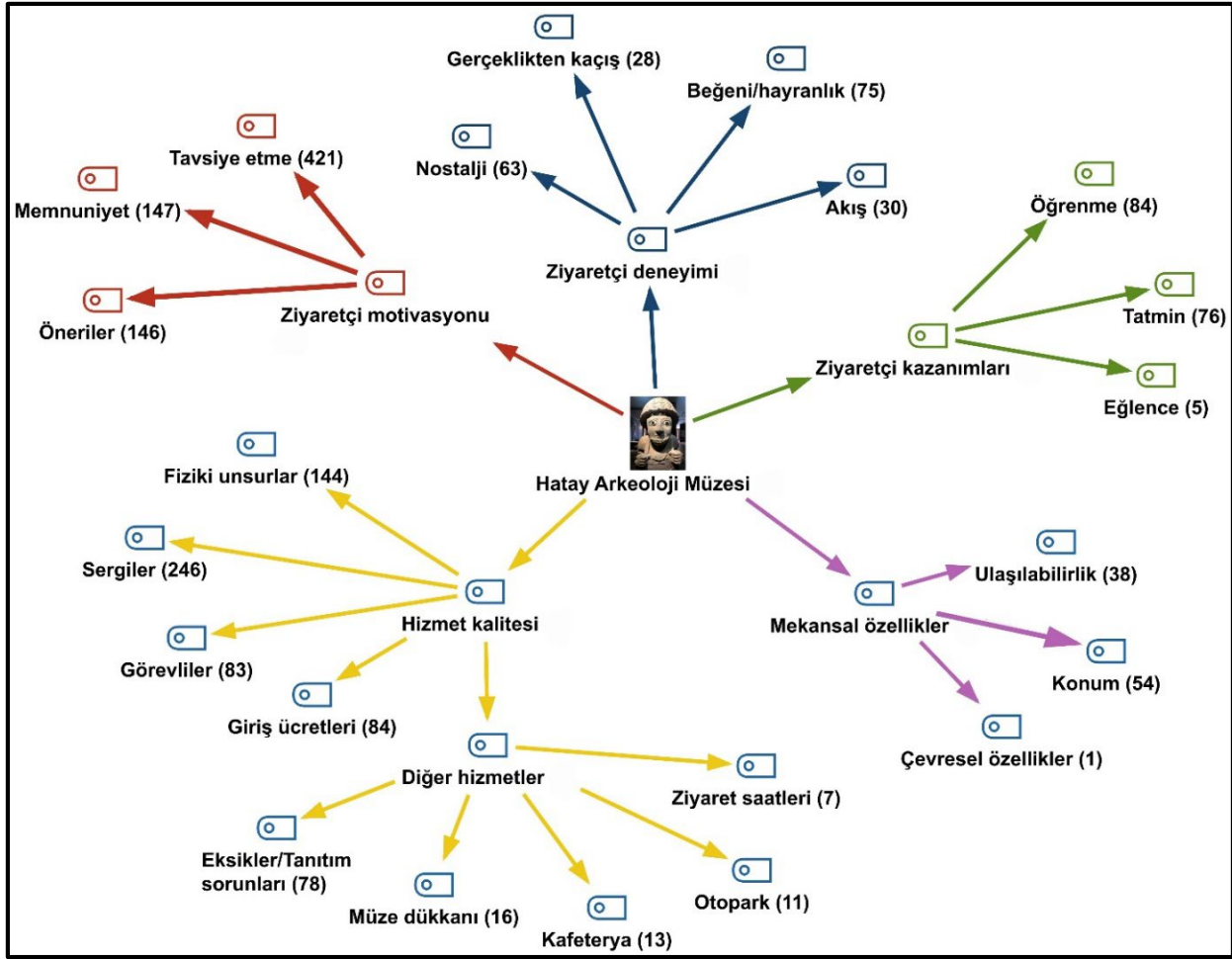
Ayrıca, müzenin bulunduğu konum ve yakın çevresi depremler öncesinde yazar tarafından defalarca ziyaret edilmiş ve alandaki turizm faaliyetlerine ilişkin gözlemler yapılmıştır. Bu gözlemlere dayalı olarak, deprem sonrasına yönelik öneriler geliştirilmeye çalışılmıştır.

Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde, Hatay Arkeoloji Müzesi ile ilgili Kasım 2022'ye kadar TripAdvisor platformu üzerinde bulunan yorumların incelenmesi ile elde edilen bulgulara yer verilecektir. TripAdvisor'daki 1008 yorumun puanlama olarak dağılımı incelendiğinde 803 Mükemmel (5), 160 çok iyi (4), 36 orta (3), 6 kötü (2) ve 3 berbat (1) şeklinde bir puan dağılımı söz konusudur. Puanlamalara bakılarak ziyaretçilerin müze ile ilgili olumlu görüşlerinin büyük çoğunlukta olduğu görülebilmektedir.

Platform üzerinde puanlama ile birlikte yazılı yorumda da bulunmuş olan 804 kişinin yorumları içerik analizi ile incelendiğinde şu bulgulara ulaşılmaktadır:

Ziyaretçilerin görüşleri 5 ana temada üzerinde toplanmıştır. Bu temalar; ziyaretçi motivasyonu, ziyaretçi deneyimi, ziyaretçi kazanımları, hizmet kalitesi ve mekânsal özellikler şeklindedir (Şekil 2). Bu temalara ait 18 kodlama ve bir kodlamaya ait 5 alt kodlama yapılmıştır. Toplamda 23 kod 1859 defa kodlanmıştır.

Şekil 2. TripAdvisor'da yer alan ziyaretçi yorumlarına ilişkin içerik analizi

Kod bulutu incelendiğinde de görüleceği gibi bu kodlar arasında en fazla vurgulananı “*Tavsiye etme*” kodudur. Bunun yanında, “*memnuniyet*”, “*öneriler*”, “*sergiler*” ve “*fiziki unsurlar*” kodları da ön plana çıkan kodlar arasındadır (Şekil 3).

Öneriler Çevresel özellikler Gerçeklikten kaçış Müze dükkanı Fiziki unsurlar Çocuk, yaşlı veya engelli ziyaretçiler Memnuniyet Otopark Öğrenme Konum Nostalji Tuvaletler Tavsiiye etme Beğeni/hayranlık Görevliler Ulaşılabilirlik Tatmin Giriş ücretleri Akış Kafeterya Eksikler/Tanıtım sorunları Ziyaret saatleri Eğlence Sergiler

Şekil 3. Ziyaretçi yorumlarına ilişkin kod bulutu

Ziyaretçilerin tüm yorumları arasında en fazla kodlama “Ziyaretçi Motivasyonu” teması altında bulunmaktadır. Bu tema kapsamında “tavsiye etme” 421 defa kodlanmıştır (Şekil 2). Ziyaretçilerin 147 defa tekrar ettikleri gibi memnuniyet düzeylerinin yüksek olması müzeyi tavsiye etme oranlarını da artırmıştır. Ziyaretçiler müzeye ilişkin memnuniyetlerini ve tavsiyelerini şöyle dile getirmişlerdir:

- ... “Kesinlikle sadece müze için bile Antakya ziyaret edilmeli.”
- ... “Hatay'da görülmesi gereken ilk yer net, sadece bu müze için gelinebilir.”
- ... “Yolu Antakya'ya düşen herkesin kesinlikle görmesi gereken büyüleyici yer.”
- ... “Kesinlikle görülmeye değer. Şiddetle tavsiye ederim.”
- ... “Antakya'daki herkesin gitmesi gereken bir müze. Hatta tekrar tekrar gidilebilir.”
- ... “Mutlaka gidin görün. Çocuklarınızı künefenin tadını unutsa da burayı unutmayacaktır.”

Ziyaretçilerin müzeyi tavsiye etmeleri ile birlikte tekrar ziyaret niyetlerinin de yüksek oranda olduğu incelenen yorumlardan anlaşılmaktadır. Ziyaretçilerin memnuniyetlerini ifade ederken kullandıkları cümlelerden bazıları şu şekildedir:

- ... “Açıkgası gittiğimde o kadar güzel, profesyonel ve büyük bir müze olduğunu düşünmemiştim, Türkiye'de gezdiğim en güzel ve dolu müzeydi.”
- ... “Arkeoloji mezunu biri olarak Türkiye'de şimdiye dek gezdiğim en iyi müzeydi diyebilirim.”
- ... “Çok müze gezerim, ben böyle müze görmedim. Bir an kendimi Fransa ya da Hollanda'da gibi hissettim.”
- ... “Şimdiye kadar çok yerde müze gezdim ancak bu, dizaynı, binası ve içerisindeki eserleri ile bir barıkaydı.”

Yorumlarda müzeye gelecek ziyaretçiler için öneriler 146 defa kodlanmıştır. Ziyaretçilerin önerilerinde en fazla vurguladıkları konu müze gezisinin zamanlaması konusundadır. Müzenin mutlaka uzun zaman diliminde gezilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Ayrıca, eserler ile ilgili önceden bilgi sahibi olarak ya da tanıtım filmini izleyerek geziye başlanması ya da rehberli bir tur yapılmasının önemine de dikkat çekmişlerdir. Önerilerin bir kısmı ise, ziyaretçilerin müze içinde görmesi gereken eserler hakkındadır. Ziyaretçiler yorumlarında önerilerini aşağıdaki sözlerle dile getirmişlerdir:

- ... “Gezmek için en az 3 saatinizi ayırmanız gerekiyor.”
- ... “En az 4-5 saat ayırmanız ve öncesinde bilgi toplayarak gitmenizi tavsiye ediyorum.”
- ... “Ancak konuları bilen iyi bir rehber ile gezmek çok yararlı olacaktır. Müzeyi hakkıyla gezmek için en az iki saatinizi ayırın, aceleye getirmeyin, her eser ayrı güzellikte.”

... “Eğer müzeleri seviyorsanız en az iki saatinizi ayırmanız gerekiyor. Mutlaka rehberli gezin çünkü her mozaiğin bir hikayesi var.”

... “8 dakikalık her saat başı kısa bir tanıtım var, gezmeden izleyin derim.”

... “Saat başı gösterilen videoyu mutlaka izlemenizi öneririm. Medeniyetler bakımında ve bölgenin tarihini çok iyi anlatıyor.”

... “Ayrıca geçmişten günümüze kadar tüm sikeke ve paralarla ilgili bir bölüm var. İlgili alanı olarak para tarihine ilgilenenlere özellikle tavsiye ederim.”

... “Çıkışa yakın bir odada labitler var, odanın en arkasında daha küçük bir odada en önemli labit var, atlamayın sakın.”

... “Şuppülüluma heykelini de mutlaka görün, hikayesini okuyun.”

... “Yalnız ayaküstü gezilecek bir yer değil. En az 2-3 saat zaman ayırın. Mümkünse müzeyi deneyimli bir rehberle gezin.”

... “Gezinize 1 gün ayırmanızı öneririm. Hele açıklamaları okuyan bir müze gezgini iseniz mutlaka 1 tam gün ayırın. Pişman olmazsınız.”

İçerik analizi sonucunda ulaşılan diğer tema “Ziyaretçi deneyimi”dir. Ziyaretçi deneyimi teması altındaki kodlamalar, *Beğeni/hayranlık* (f:75), *Nostalji* (f:63), *Akış* (f:30) ve *Gerçeklikten kaçış* (f:28) şeklindedir (Şekil 2). Ziyaretçilerin müzedeki eserlere yönelik hayranlıklarını aktardıkları sözlerden bazıları şöyledir:

... “Eşimin ve benim gezi boyunca müthiş etkilendiğimiz yerlerden birisi oldu; muazzam.”

... “Eserler büyüleyici.”

... “43000 yıllık mağaramı dersiniz, Hititler Romalılar mı? dersiniz kesinlikle hayran kaldım. Hem Hatay’a hem müzeye.”

... “Özellikle Roma Dönemine ait mozaikler büyüliyor insanı.”

... “Harika mozaikler ve ihtişamlı heykeller... Bunları nasıl çıkarmışlar yerin altından diye düşüneceğiniz büyüklükte mitolojik heykeller ihtişamıyla göz kamastırıcıydı.”

Nostalji kodlamasında ziyaretçiler eski dönemleri yeniden yaşamış, o zamana gitmiş gibi hissettiklerini ve tarihte yolculuk hislerini aşağıdaki ifadelerle dile getirmişlerdir:

... “Müze sizi direkt tarihin sayfalarında yolculuğa çıkarıyor.”

... “Tarihin derinliklerinde kaybolmak için iyi bir yer.”

... “Ülkenin en büyük mozaiik müzesinde kendinizi adeta yüz yıllar öncesinde yaşıyor gibi hissediyorsunuz.”

... “Tarihe ilgi duyanlar için mutlaka görülüp, gezilmesi gereken bir müze, tarihin derinliklerine doğru yolculuk yapmış hissi uyandırıyor gezerken.”

Akış kodlaması ziyaretçilerin müzeyi gezme etkinliği sırasında müzedeki eserlere, buldukları ortama tamamen odaklandıklarını, kendilerini tamamen olayın içinde hissettiklerini ve etkinlikten çok keyif alarak kendilerini tamamen etkinliğe verdiklerini belirttikleri yorumlara dayanarak oluşturulmuştur. Akış kodlamasına ilişkin ziyaretçilerin ifadeleri şu şekildedir:

... “Kendinizi atmosferin içine çekilmiş buluyorsunuz.”

... “İçerde zaman nasıl aktı bilmiyorum.”

... “Ağzımız açık gezeceğimiz çok büyük bir envantere sahip Dünya'nın en büyük müzelerinden biri.”

Ziyaretçilere müze gezileri sürecinde günlük yaşamdan uzaklaşma ve farklı bir dünyada yaşıyor muş hissi veren “gerçeklikten kaçış” kodlaması kapsamında yaptıkları yorumlardan bazı alıntılar şu şekildedir:

... “Müze size bir zaman makinasındaymışsınız hissi veriyor.”

... “Bu müzede göreceğiniz sizi büyüleyecek, bu dünyadan kopartacak, milattan önce binlerce yıl öncesine ışınlanacaksınız. Bu müzeyi gezerken insanoğlunun geçen zaman içinde geliştiğine mi yoksa gerilediğine mi karar veremeyebilirsiniz. MÖ3000 yılında yapılan bir eserin estetiğine sahip bugün böyle bir tasarım bulamayabilirsiniz. Müze de yer alan Roma hamamı ve mozaiikler ise insanı büyüliyor. Kağıtların olduğu bölümde saatin nasıl geçtiğini anlayamadım. Kağıtların üzerindeki heykeller kabartmalar beni aldı bir hayal alemine götürdü. O zamanlarda doluştım o çağlarda gezdim, inanılır gibi değildi. Mozaiikler ve tasvir edilen hikayelere girdim, her mozaiik eseri beni başka bir mitin içine çekti. Zaman su gibi aktı. Burası büyüli bir yer. Buraya geldiğinizde kendinizi serbest bırakın akıp gidin tarihin içine ve o hikayeleri okuyun, savaşları dinleyin, kralların prenslerin konuşmalarına misafir olun. Bırakın buranın büyüü sizi hipnotize etsin. Apollo'nun hikayesini, Eros'un planlarını, Defne'nin kaçışını okuyun sonra gidin, Defnenin gözyaşları dedikleri şelalelere, Defne'yi görün.”

... “Çocukluğumdan beri ne zaman gitssem kendimi, Hititler’le, Asurlular’la, Bizans ve Romalı’larla çevrili beyecanlı bir girdapta bulduğum müzeyi yeni yerinde ve yeni şekli ile görmek büyük bir keyif.”

Gerçeklikten kaçış kodlaması kapsamında ziyaretçiler eserlerin etkileyciliği ile kendilerini o dönemlerin içinde, o zamanı tekrar yaşıyor gibi hissettiklerini vurgulamışlardır.

Ziyaretçi kazanımları teması kapsamında ortaya çıkan üç koddan özellikle “öğrenme” (f:84) ve “tatmin” (f:76) kodlarına yorumlarda ağırlıklı olarak yer verildiği belirlenmiştir. “Eğlence” ziyaretçilerin müze ziyaretinden elde ettiği kazanımlardan bir olmasına rağmen yorumlarda sadece 5 defa yer almıştır.

Öğrenme kodlaması kapsamında ziyaretçi yorumlarında yer alan ifadelerden örnekler şu şekildedir:

... “Anadolu tarihinin ne kadar köklü ve eskiye dayandığını hayretler içinde gezerek bir kere daha anlayacaksınız.”

... “Antakya’nın, medeniyetlerin beşiği olduğunu ve milattan önce yaşayan insanların hangi imkânlarla sahip olduğunu, hangi araç gereçleri kullandığını görüyorsunuz. Öyle dikkatinizi çeken eserler oluyor ki, merak edip o zamanlarda ne için kullanıldığını, mahiyetini okuyarak öğreniyorsunuz. Kısa zamanda arkeoloji noktasında birçok konuda bilgi sahibi olmak istiyorsanız muhakkak gidilmesi gerekli.”

... “Hakkını vere vere okuya okuya gezerseniz, Hatay medeniyeti üzerine çok şey öğrenirsiniz.”

... “Ülkemiz topraklarında bulunan tarih miraslarına sahip çıkmak ve bilgi sahibi olmak adına mutlaka gidilmesi, gezilmesi gereken bir müze.”

... “Antakya tarihi hakkında bir hayli bilgi edinmenizi sağlıyor, etkileyici eser ve kalıntılar var.”

... “Hatay’ın derin tarihi konusunda oldukça yararlı bilgiler içeren kapsamlı bir müze.”

... “Meşhur birkaç mozaike var ama benim en ilgimi çeken kem göz evi oldu. O zamanlarda insanların nazara inandığını burası sayesinde öğrendim.”

Öğrenme kodlaması kapsamında ziyaretçi yorumlarında özellikle Hatay’ın tarihi ile ilgili öğrenilebilecek bilgiler olduğu, eserler ile ilgili bilgilerin edinilebileceği ve daha önce bilinmeyen bazı dikkat çekici bilgilerin bu müze sayesinde öğrenilebileceği vurgulanmıştır.

Tatmin kodlaması kapsamında ise ziyaretçiler müze ziyaretlerinin beklentilerin üzerinde olduğunu, eserlerin, müzenin yapısının pek çok müzeden daha iyi ve etkileyici, ziyaretlerinin tatmin edici olduğunu vurgulamışlardır. Bu kodlama kapsamında yorumları şu ifadelerle belirtmişlerdir:

... “Bu kadar büyük, dolu dolu ve organize bir müze olacağını düşünmeden gidip ağzımı açık bırakan müze.”

... “Beklentilerimizin çok üstünde.”

... “Şu güne kadar onlarca müze gezmişimdir ama bu kadar büyük, güzel ve dolu dolu bir müzeyi gezmişlik sayım bir elin parmaklarını geçmez.”

... “Paleolitik dönem eserleri, lahitler muhteşem. Tarihe meraklı olanı fazlasıyla tatmin edebilecek şekilde ve çok modern bir yapıya sahip.”

... “Bugüne kadar yurtiçi ve yurtdışında birçok arkeoloji müzesine gitmiş biri olarak bu kadar etkilendiğimi hatırlamıyorum.”

... “Uzun zaman önce gitmiştim, keşke tekrar ailece gidebilsem, dünyanın en büyük arkeoloji müzelerini ve mozaiiklerini barındıran bu müze gerçekten sizi doyuracak nitelikte.”

... “Hem dopdolu içeriği hem de tasarımı, erişim kolaylığı, açıklamaları açısından çok tatmin edici bir müze.”

... “Antakya’da görüp büyüleneceğiniz en güzel mekan. Ötesi berisi yok. Bence ne künefesi ne tepsi kebabı. Arkeoloji müzesi girtlak payesinin gerisinde kalmış eşsiz bir değer.”

Hizmet kalitesi teması altındaki kodlar kod bulutunda da görüleceği gibi yorumlarda sıklıkla vurgulanan kodlar arasındadır (Şekil 3). Bu tema kapsamında *sergiler* (f:246) ve *fiziki unsurlar* (f:144) en fazla sıklığa sahip kodlardır. Bu iki kod dışında da, aynı temaya ait *giriş ücretleri* (f:84), *görevliler* (f:83) ve *diğer hizmetler* kodları tespit edilmiştir. Diğer hizmetler kodu kapsamında, *eksikler/tanıtım sorunları* (f:78), *müze dükkânı* (f:16), *kafeterya* (f:13), *otopark* (f:11) ve *ziyaret saatleri* (f:7) alt kodları belirlenmiştir (Şekil 2).

Ziyaretçiler “Sergiler” kodlaması kapsamında özellikle müzede yer alan sergilerin çeşitliliğine vurgu yapmışlar ve Paleolitik, Neolitik, Kalkolitik, Tunç Çağı, Hitit, Helenistik, Roma, Selçuklu ve Osmanlı dönemine ait farklı eserlerin sergilendiğini belirtmişlerdir. Bunun yanında özellikle mozaikler, lahitler, sikkeler ve Şuppuliuma heykelinin varlığı en fazla değinilen eserler arasındadır. Ayrıca, müzede eserlerin sergilenme düzeni, tarihin

akışına uygun olarak farklı konseptlerde sergileniyor olması da ziyaretçilerin dikkatini çekmiştir. Ziyaretçilerin sergiler ile ilgili düşüncelerini şu sözlerinde görmek mümkündür:

...“İlk Çağ’dan başlayan Osmanlı’ya kadar gelen birçok eser antik eserler sikkeler heykeller özellikle labitler en son odadaki olan labit işlemleri göz kamaştırıyor.”

...“Bu müzedeeki eserler eşi benzeri olmayan parçalar. Roma İmparatorluğunun en zengin döneminde yapılmış mozaik panolar büyük bir emek ve özenle duvarlara yerleştirilmiş. Labitler salonunu muhteşem eserler süslüyor.

Antik çağ ile Helenistik ve Roma dönemine ait eserlerin sergilendiği sanat müzesi.”

...“Çok zengin bir mozaik koleksiyonu var. Gez gez bitmiyor. Kral Şuppiluliuma Heykeli, mezar stelleri, Antakya Labiti, Neşelen mozaığı bizim anlarımızda yer etti.”

...“2500 metrekaare mozaik alanı olduğunu öğrendim. Her biri muhteşem sanat eseri. Antakya’nın altın mozaik kaplı olduğunu anlıyor insan.”

...“Paleolitik çağdan başlayarak Helenistik Roma Bizans Selçuklu İslam tarihi eserleri sizi büyüleyecek.”

...“Mozaikler dışında, oldukça güzel düzenlenmiş labitler salonunu ve de müzenin en değerli eserlerinden birisi olan Antakya Labdini muhakkak görün. Madeni paraların sergilendiği kısım da oldukça güzel düzenlenmiş, her döneme ait onlarca sikkelyi yakından inceleyebilirsiniz. Hemen müze girişinde sizi karşılayan Kral Suppiluliuma heykeli görülmesi gereken bir diğer önemli eser.”

...“Mozaikler dışında, oldukça güzel düzenlenmiş labitler salonunu ve de müzenin en değerli eserlerinden birisi olan Antakya Labdini muhakkak görün. Madeni paraların sergilendiği kısım da oldukça güzel düzenlenmiş, her döneme ait onlarca sikkelyi yakından inceleyebilirsiniz. Hemen müze girişinde sizi karşılayan Kral Suppiluliuma heykeli görülmesi gereken bir diğer önemli eser.”

...“Bir çok döneme ait zengin bir koleksiyon var, Kral Suppiluliuma ya ait heykel mozaikler çok etkileyici

Hatay Arkeoloji Müzesinin önemli bir bölümünü oluşturan mozaik salonunda, çevre kentlerden çıkarılan mozaikler sergilenmekte, genellikle Harbiye’de ve Samandağ’da yapılan kazı çalışmaları sırasında ortaya çıkarılan eserlerin her biri birbirinden özel ve canlı renklerde, tasvirler Mitolojiden alınmış.”

...“Sergi alanı harika. Her biri çok değerli ve geçmiş yüzyıllara dayanan parçalar eserler sergileniyor.”

...“Bu kadar güzide eserlere yakışan bir müze binası yapılmış. Eserler çok iyi kategorilenmiş. Eski dönemden yeni döneme doğru galeriler sıralanmış.”

...“Çok büyük ve düzenli bir müze. İçerik çok fazla. Birçok devri içine alan anlatan ve kalıntıları olan bölüm bölüm ayrılmış kapsamlı bir müze. Mozaik bölümleri ve kral mezarları ayrıca ilgi çekici ve güzel.”

...“Müze yeni yerinde, daha sistematik ve tarihin akışına da uygun olarak düzenlenmiş. Kronolojik olarak tarihin yerel (aslında küresel) olarak nasıl aktığını çok güzel gözlemleyebiliyorsunuz.”

...“Mağara buluntularının sergilendiği kısım oldukça ilgi çekici. Eserlerin yanındaki açıklamalar yeterli bence. Mozaikler de oldukça güzel ama en çok göze çarpan ve simgesi olabilecek olan ise Kral Şuppiluliuma’nın büst heykeli.”

...“Hatay’da çıkan tarihi eserler kronolojik sıraya göre hazırlanmış. Taş devri, tunç devri, demir devri, roma, osmanlı dönemi diye gidiyor. Bütün eserler tane tane ayrıntılı bir şekilde anlatılmış: Eserlerin nerede çıkarıldığı, ilk hallerinin fotoları, ne olduğu, amacı. Eserlerin sunumları da çok güzel. Özellikle mozaikler. Burayı kesinlikle görün derim.”

...“Görkemli tarihin buluntularının sergilendiği müze dünyanın en büyük mozaik koleksiyonuna sahip olması ile ünlüdür. Birbirlerinden güzel mozaik süslemelerinin yanı sıra, antik heykeller, çeşitli buluntular ev eşyası, silahlar, paralar ve özellikle dünyanın en iyi korunmuş ve en güzel mezar oyması olan Antakya Labiti ile görülmeye değerdir.”

Fiziki unsurlar kodlaması da, yorumlarda en fazla sıklığa sahip olan kodlamalardandır. Bu kodlama kapsamında müzenin fiziki unsurları ile ilgili olumlu yorumlar çoğunlukta olmakla birlikte olumsuz ve eleştirel yorumlar da yer almaktadır. Olumlu yorumlardan bazı örnekler şöyledir:

...“Avrupa’da birçok müzeyi gördüm. Gerçekten hem mimari olarak hem de iç dizayn olarak Avrupalı müzelerle yarışır.”

...“Hem müzenin dizaynı hem de eserlerin kronolojik olarak sunulması muhteşem.”

...“Gerek bina tasarımı gerekse de müze yerleşim planı olarak gayet başarılı. Türkiye’de müzecilik alanında örnek gösterilebilecek kalitede olmuş.”

...“Müze oldukça güzel olmuş. Geniş ve ferah, salonlar ve eserler çok güzel. Bilgilendirme panoları anlaşılır.”

... “Her mozaiğin yanında yer alan panolardaki açıklamalar yeterli.”

... “Müze binası yeterli büyüklükte, mimarisi iyi planlanmış. Sergilenen nesnelere anlamlı biçimde gruplandırılmış ve takibi kolay şekilde yerleştirilmiş. Işık düzeni mükemmel. Bilgilendirme çok yeterli. Bazı bölümlerde TV ekranlarından Türkçe ve İngilizce ek sunumlar yapılıyor. Müze binası öylesine büyük ve düzenli ki en kalabalık anlarda dahi karmaşa yaşanmıyor.”

... “İçeride geniş salonlarda sergilenen mozaiğin yanında Türkçe ve İngilizce açıklamalar yapılmış. Bu açıklamalar hem bulunduğu yeri hem de o eserin dönemini hem de hikayesini anlatıyor.”

... “İçinde çok güzel havadar alanlar yapmışlar, insanın içine ferahlık geliyor. Mutlaka tavsiye ederim Roma’daki yerleri hatırlatıyor. Işıklandırmalar da çok güzel yapılmış.”

Olumlu yorumlar arasında müzenin fiziksel yapısı ile ilgili özellikle vurgulanan müzenin büyüklüğü ve iç dizaynıdır. Eserlerin kronolojik sıralamada sergilenmesi, sergilemelerde zamanın koşullarına uygun ortam düzenlemelerinin olması ziyaretçi yorumlarında vurgulanmıştır. Eserlerin yanında yer alan bilgilendirme panolarının ve ekranlarının varlığı da, müzenin fiziksel özellikleri ile ilgili olumlu yorumlar arasında yer almaktadır.

... “Güzel bir mekan, çok büyük ve modern, yerleşim başarılı, ama büyüklüğünden dolayı bir süre sonra ilgi ve ilgi zayıflıyor, bir de yeterli yer olmasına rağmen müze gezisi sırasında mola verilebilecek yerler yok.”

... “Ancak galeriler arasında atlamaları oldu. Sıralama nasıl gidiyor ilk anda çözemedim. Geri dönerim sandım bir bakmışım bitirmişim. Girişte müze planı var, ama aralarda buradasınız diye gösteren planlar da olmalı.”

... “Çok etkileyici. Müzeye dair tek olumsuzluk, galerilerin bazılarının iç içe oluşu ve gezerken düzenli bir sırada gidemeyip bazı yerleri atlama ihtimalinin olması.”

... “Ama mozaiğin bölümlerinin ışıklandırması çok kötüydü. Bazı parçalar kötü ışıklandırma nedeniyle çok şey kaybediyor.”

... “Bazı bölümlerde aydınlatma sorunları vardı ama çok emek verildiği belli.”

... “Müze güzel dizayn edilmiş ancak ışıklandırma sorunlu, bazı bölümler aşırı karanlık.”

... “Müzenin mimarisi de oldukça güzel fakat oldukça eski olan eserler korumasız bir şekilde müzede sergileniyor ve maalesef insanlar heykellere dokunarak fotoğraf çekiyorlar, bu durum üzüntü vericiydi.”

Müze ile ilgili yorumlar incelendiğinde fiziksel özelliklerin bazılarının ziyaretçiler tarafından olumlu olarak değerlendirildiği, aynı özelliklerin bazı ziyaretçiler tarafından da olumsuz olarak nitelendirildiği görülmüştür. Müzenin büyüklüğü ve düzenlemesi hakkında çok sayıda olumlu yoruma rağmen bazı ziyaretçiler çok geniş alana yayılmış olmasının dikkat dağıtıcı ve takibi zorlaştırıcı olduğunu vurgulamışlardır. Eserlerin ışıklandırması genellikle çok farklı ve güzel olarak değerlendirilirken bazı ziyaretçiler tarafından karanlık ve yetersiz bulunmuştur. Ayrıca, eserlerin korunmasız ve kolay erişilebilir olarak sergilenmesinin de, eserleri yıpratığı yönünde yorumlar bulunmaktadır.

Hizmet kalitesi teması altında yer alan kodlamalardan bir diğeri 83 defa ile “Görevliler” kodlamasıdır. Bu kodlama kapsamındaki ziyaretçi yorumları müzedeki görevlilerin davranışları ile ilgilidir. Bu bağlamda yapılan yorumlardan bazıları şu şekildedir:

... “Müze çalışanları da bilgilendirip çok yardımcı oluyorlar.”

... “Çalışanlar güler yüzlü ve ilgili.”

... “Güvenlik ve görevliler ise oldukça ilgili ve özenliler.”

... “Güvenlikler görevlerini güzel yapıyorlar ve gelen ziyaretçilere çok iyi davranıyorlar.”

... “Müze personeli güler yüzlü ve yardımsever. Sinevizyon bittiği halde, grubumuz için açtılar yeniden.”

... “Bir de müzedeki güvenlikler inanılmaz bilgili ve yardımcı oluyor, tek güderseniz fotoğraf için rica etmekten çekinmeyin.”

... “Bir de çalışanları biraz daha profesyonel olmayı ve insanlara davranışlarını biraz daha düzeltse daha da iyi olabilir. Her saat başı yapılması gereken sinevizyon gösterisini istemezseniz açmıyorlar ve talep ettiğinizde de suratları düşüyor ve insanlara konuşma şekilleri de saygıdan uzak. Müze Müdürlüğü’nün bu konuya el atması gerek.”

... “Çalışanlar iyi niyetli ama biraz lakaytlar sanırım. Eşimin ayağı alçada olduğu için tekerlekli iskemle gerekiyordu, iki tane vardı ama ikisinin de lastiklerinin uzun zamandan beri patlak olduğunu öğrendik ve içimiz sızlayarak bununla dolaşmak zorunda kaldık.”

...“Tek eksik bilgilendirme. Şu an birçok personel bilgilendirme için görevlendirilmiş fakat maalesef ilgilenen yok. Bazıları hiç ilgilenmiyor bazıları da kısaca anlatıp başından savıyor. Kulaklık sistemi ile bilgilendirme en uygunu olacak sanırım. Ya da bu personelin sıkı denetimi gerekecek.”

Yorumlar incelendiğinde bazı ziyaretçilerin görevlilerin tutumundan memnun kaldıkları görülürken bazılarının ise görevlilerin davranışlarından ve ilgisizliklerinden rahatsızlıklarını belirttikleri dikkati çekmektedir.

Hizmet kalitesi teması altında “Giriş ücretleri” 84 defa yer almıştır. Ziyaretçiler yorumlarında özellikle müzeye, müze kart ile giriş yapılabilirdiğinden bahsetmişlerdir. Ayrıca, giriş ücretlerinin miktarını belirten çok sayıda yorum da bulunmaktadır.

Hizmet kalitesi teması kapsamındaki diğer kodlama “diğer hizmetler” adını taşımaktadır. Bu kodlamaya ait, Eksikler/tanıtım sorunları (f:78), Müze dükkanı (f:16), Kafeterya (f:13), Otopark (f:11) ve Ziyaret saatleri (f:7) şeklinde 5 alt kodlama bulunmaktadır (Şekil 2). Bunlar arasında özellikle Eksikler/Tanıtım sorunları alt kodlaması kapsamında yapılan yorumlar dikkat çekicidir. Müzenin ziyaretçiler tarafından tespit edilen eksikleri ya da sorunlu kısımlarına ilişkin yorumlardan örnekler şu şekildedir:

...“Müze için bir kitap, yeterli bilgi içeren bir broşür olmaması büyük eksiklik.”

...“Ayrıca, bir broşür bile yok; dün kalabalık bir grup gelmiş de, broşür kalmamış... Müze müdürü, müzeyi pek gezmiyor galiba.”

...“Ancak, rehberlik hizmeti eksik. Hafta içi gittiğim için olmayabilir ama en azından mobil uygulama yapılabilir ve daha detaylı bilgi alınarak geliştirilebilir. Ekim ortasında gittim ve broşür yoktu.”

...“Tek eleştirim bu kadar güzel müzeyi gezdikten sonra müze kitap satış dükkanında müzede bulunan eserler ile kitabın bulunmadığıdır.”

...“Eksiklik olarak söyleyeceğim tek belki de çok önemli nokta, müzede bulunan eserleri anlatan herhangi bir dokümanın olmaması.”

...“Zeugma Müzesinde olduğu gibi çocuklara, gençlere hitap eden dokümatik yapıboz, yere yansıtılan havuz mozaikleri vb. olsaydı kızlarım da sıkılmadan gezebilirdi.”

...“Böyle bir müzede kulaklık olmaması şaşkınlık yarattı. Herkes rehberle gezmeye lüksüne sahip değil.”

...“Şuppuliuma heykeli son derece etkileyici, ancak sadece bununla bile, büyük bir ekonomi yaratılabilecekken, yetersiz tanıtım burada da üçüncü. Yerel halk bile tanımıyor, O’nu!”

...“Kesinlikle tanıtımı çok az yapılan bir hazîne.”

...“Bu kadar iyi korunmuş eserlere daha iyi bir tanıtım yapılmalı.”

...“Eserler büyüleyici fakat rehberlikte eksiklikler var, sesli rehberler acilen eklenmeli; tanıtım yaygınlaştırılmalı.”

Müze ile ilgili ziyaretçilerin belirttiği en önemli eksiklerin başında broşür, tanıtım kitapçığı ve rehber kulaklık hizmetinin olmayışı gelmektedir. Ayrıca, müzenin tanıtımının yeterli düzeyde yapılmıyor olması da ziyaretçilerin vurguladığı sorunlar arasındadır.

Müze dükkanı kodlaması yorumlarda 16 defa yer almıştır. Bu yorumlarda en çok dile getirilen, müze dükkanında fiyatların çok yüksek olması ve buna karşılık ürün çeşitliliğinin az ve ürünlerin kalitesiz olmasıdır:

...“Müze Cafe’de satılan hediyelik eşyalardan bazıları çok basit ve aslına uygun değildi. Konuyu ilettiğimiz görevliler objelerin Bakanlıktan geldiğini kendilerinin elinde bir şey olmadığını ve yetkililere iletceklerini söylediler.”

...“Kitap satış ofisi yetersiz, kitaplar dışarıya göre daha pahalı.”

...“Tespit edebildiğim tek sıkıntı neredeyse bütün müzelerde olduğu gibi hediyelik eşya fiyatları!”

...“Müze satış mağazası çok pahalı. Yeterince kitap broşür harita yoktu.”

Ziyaretçi yorumlarında müzenin kafeteryasının yeterli düzeyde olduğundan ve otoparkının yetersiz ve düzensiz olduğundan bahsedilmektedir. Ayrıca, müzenin açık olduğu saat aralığı bazı yorumlarda yer almaktadır.

Mekânsal özellikler teması altında yer alan kodlamalar “Ulaşılabilirlik” (f:38), Konum (f:54) ve Çevresel Özellikler (f:1) şeklindedir (Şekil 2).

Müzenin kent merkezinden biraz daha dışına taşınmış olması sebebiyle müzenin konumu ve ulaşımı ile ilgili düşünceler ziyaretçi yorumlarında sıklıkla yer almaktadır. Bu düşüncelerden bazılarının şöyledir:

...“Şehir merkezinden biraz uzakta bulunuyor ama kesinlikle üşenmeyin ve gidin.”

gerçekleştirilecek tadilat ve yenileme çalışmalarına ışık tutması amacını taşıyan bu çalışmada şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Değerlendirilen 804 yorumdan ziyaretçi motivasyonu, ziyaretçi deneyimi, ziyaretçi kazanımları, hizmet kalitesi ve mekânsal özellikler şeklinde 5 tema ortaya çıkmıştır. Bu temalara ait 18 kodlama ve bir kodlamaya ait 5 alt kodlama yapılmıştır. Toplamda 23 kod 1859 defa kodlanmıştır. TripAdvisor ziyaretçi yorumlarının değerlendirildiği farklı müzelere yönelik çalışmalar incelendiğinde genellikle içerik analizi kullanıldığı ve bu çalışmaya benzeyen ve farklılaşan temalar oluşturulduğu görülmüştür. Gastronomi müzelerine yönelik yapılan bir çalışmada, estetik, kaçış, eğitim, olumsuz yorumlar, tarihsel hatırlatıcılar ve çalışanlar temaları oluşturulmuştur (Sarı Gök & Şalvarcı, 2020). Burdur Müzesi'ne ilişkin yorumlar antik kent çağrışımı, eser ve heykellerin niteliği, ilgili personel, ulaşım kolaylığı, iç tasarım, açıklayıcı ve işaretler, çevredeki mekânlar, engelli bireylere uygunluk, temizlik ve bakım, çağdaş müzecilik anlayışı alt kodlarında toplanmıştır (Sop vd., 2020). Emine Göğüş Mutfak Müzesi ziyaretçilerinin deneyimlerine ilişkin yorumlar, eğitim, estetik, kaçış, tarihsel hatırlatıcılık ve çalışanlarla yaşadıkları deneyim olarak beş temada incelenmiştir (Arıca & Yeşilyurt, 2018). İşçi vd., (2020) tarafından yapılan çalışmada, müzelerin eğlence, estetik ve kaçış deneyimlerinin de sunulduğu ve müze ziyaretçileri tarafından bu deneyimlerin yaşandığı belirtilmiştir. Literatürdeki diğer çalışmalarda ziyaretçi yorumları, bina, restoran ve hediyelik eşya, yönetim, çevre ve ulaşım, ücret, koleksiyon ve personel (Göktaş & Dinçer, 2017) ve turist beklentisi, hissedilen duygu, tavsiye gibi temalarla değerlendirilmiştir (Kaya & Aylan, 2020). Oyuncak müzeleri ile ilgili yapılan yorumlar, beğeni ifadeleri, müze hakkında genel bilgiler, müzenin yetişkinlerde yarattığı duygular, memnuniyet bilgileri, müzenin hitap ettiği kesim, oyuncaklar hakkında düşünceler, müze hakkında düşünceler, müzenin çocuklarda yarattığı duygular şeklinde sekiz temada incelenmiştir (Akoğlan Kozak & Güncan, 2021). Müzelerin niteliğine göre yapılan yorumlar ve oluşturulan temalar değişmekle birlikte genellikle müzelere yönelik çalışmalarda, bu çalışmada da olduğu gibi, ziyaretçi deneyimi, ziyaretçi motivasyonu ve ziyaretçi kazanımlarının ön planda olduğu belirlenmiştir (Tezgel & Akova, 2017). Ayrıca literatürde yer alan pek çok çalışmada ziyaretçi yorumlarına yönelik yapılan değerlendirmeler sadece olumlu-olumsuz düşünceler temaları altında incelenmiş, ayrıntılı içerik analizi yapılmamıştır (Bornarel vd., 2021; Çuhadar, 2021; Göktaş & Dinçer, 2017; Köroğlu vd., 2017; Mancı & Tengilimoğlu, 2021; Stoleriu vd., 2019; Şad & Şahin, 2018; Topsakal, 2019).

Temalar içinde en fazla kodlamaya sahip olan *Ziyaretçi Motivasyonu* temasıdır. Bu tema kapsamındaki memnuniyet ve tavsiye etme kodlarının en fazla vurgulanma sıklığına sahip olması bir müzenin ziyaretçi sürdürülebilirliği açısından en önemli unsurlarıdır. Ziyaretçilerin müzede aldıkları hizmetten ve yaşadıkları deneyimden memnun olmaları, yeniden ziyaret niyetlerinin olması ve müzeyi yeni gelecek ziyaretçilere tavsiye etmeleri müzenin ziyaretçi potansiyelinin sürekli katlanarak artmasına neden olacak bir unsurdur. Soltani-Nejad vd., (2022) tarafından yapılan çalışmada olumlu deneyimlerin, tekrar ziyaretlerin yanı sıra ziyaretçi memnuniyetine ve sadakatine katkıda bulunduğu belirlenmiştir. Diğer çalışmalar da incelendiğinde, bu çalışmayla yakın sonuçlara rastlanmıştır. Kaya & Aylan (2020) ziyaretçilerin Ulucanlar Cezaevi Müzesini tekrar ziyaret niyetinin olduğunu belirtirken, Korkmaz (2020), ziyaretçilerin Troya Müzesi'ne yönelik memnuniyet düzeylerinin yüksek olduğunu ve başkalarına da müzeyi tavsiye ettiklerini tespit etmiştir.

Memnuniyetin yüksek olması, Hatay Arkeoloji Müzesi ziyaretçi yorumlarında dile getirilen önerilerin, büyük bir kısmının olumsuzluklar yönünde değil, gelecek ziyaretçilerin müze içindeki davranışlarına yönelik olmasını sağlamıştır. Müzenin uzun zaman diliminde ve rehberli gezilmesi gelecek ziyaretçilere yönelik önerilerin başında gelmektedir. Müzede zaman yönetimine ilişkin deneyimler Riva & Agostino (2022) tarafından yapılan çalışmada da belirtilmektedir.

Ziyaretçi deneyimi ile ilgili ulaşılan sonuçlar literatürde bu kavrama ilişkin belirlenen içeriklerle büyük oranda uyumludur. Ziyaretçiler Hatay Arkeoloji Müzesi'nde eski dönemleri yaşamış gibi hissetme, buldukları ortama odaklanma, günlük yaşamdan uzaklaşma ve farklı dünyada yaşıyormuş hissi gibi duyguları yoğun olarak yaşamışlardır. Literatürde ziyaretçi deneyimi ile ilgili yapılan çalışmaların bazılarında da bu duyguların ziyaretçiler tarafından ifade edildiği görülmüştür. Çakar (2018), Gelibolu'yu ziyaret eden turistlerin duygusal hissettiğini ve nostalji deneyimi yaşadığını tespit etmiştir. Arıca & Yeşilyurt (2018) tarafından yapılan çalışmada, ziyaretçiler müzede otantik deneyimler yaşadıkları, kaçış deneyiminden etkilendikleri ve farklı bir zamanda yaşıyormuş hissini vurguladıkları görülmektedir. Ulucanlar Cezaevi Müzesi ziyaretçileri ise, ziyaret sonrası Hatay Arkeoloji Müzesi ziyaretçilerinden farklı olarak hüüzün ve korku duyguları yaşadıklarını belirtmiştir (Kaya & Aylan, 2020).

Hatay Arkeoloji Müzesi ziyaretçileri, müzede yaşadıkları deneyimin beklentilerinin çok üzerinde ve müzenin yapısının çok etkileyici olduğunu düşünmektedir. Ayrıca, öğrenme deneyimi kodlamasında Hatay tarihine ilişkin çok kapsamlı bilgiler edindikleri sonucuna ulaşmaktadır.

Müze de çok çeşitli dönemlere ait çok sayıda eserin sergileniyor olması, eserlerin sergilenme düzeni, tarihin akışına uygun olarak farklı konseptlerde ve kronolojik olarak, canlandırılmalı şekilde de sergileniyor olması ziyaretçilerin dikkatini çekmiştir. Eserlerin yanında bilgilendirme panolarının ve ekranlarının varlığı da, ziyaretçilerin müzeye yönelik olumlu görüşleri içindedir. Diğer müzelere yönelik ziyaretçilerin yorumlarının değerlendirildiği çalışmalarda da, buradakine benzer, olumlu görüşler yer almaktadır. Ziyaretçilerin müzelerde olumlu olarak gördükleri özelliklerin paralellik gösterdiği belirlenmiştir. Örneğin, Troya Müzesi ziyaretçileri, Troya kültürü ile kahramanlarını gözünde canlandırma deneyimi yaşadıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca, Troya Müzesinin mimarisi, müzede sergilenen koleksiyon ve eserler, teknoloji kullanımı, sunum şekli ve bilgi içeriği ziyaretçilerin değindiği olumlu özellikler arasındadır (Korkmaz, 2020). Göbeklitepe’de de sinevizyon gösterisi ve olağanüstü tarihsel ortam ziyaretçilerin belirttiği olumlu özelliklerdir (Mancı & Tengilimoğlu, 2021).

Ziyaretçilerin müzeye yönelik olumsuz görüşlerinin başında müzenin büyüklüğünün dikkat dağıtıcı olması, bazı eserlerin ışıklandırmasının yetersiz olması, eserlerin korunmasız ve kolay erişilebilir olarak sergilenmesidir. Kolay erişilebilir sergilemenin bilinçsiz ziyaretçiler tarafından suistimal edildiği, eserlere zarar verilebileceği vurgulanmaktadır. Bazı müze görevlilerin olumlu tutumlarına rağmen bazılarının da ilgisiz ve bilgisiz olması ziyaretçilerin memnuniyet düzeylerini düşürmektedir. Hâlbuki bir müzenin görünümü, konforu kadar dostça ve kibar hizmet veren eğitimli personel de önem taşımaktadır (Emekli, 2003).

Müzenin hem basılı materyalle hem de çevrimiçi ortamlarda tanıtımının yetersiz olması, müze içi rehber kulaklık kullanımının yetersizliği, müze dükkânının pahalı ve ürün çeşidinin az olması ziyaretçilerin eleştirileri arasındadır. Müzenin otoparkının düzensiz ve yetersiz oluşu da belirtilen olumsuzluklardandır. Müze dükkânı kodlamasına ilişkin yorumlarda en çok dile getirilen de, müze dükkânında fiyatların çok yüksek olması ve buna karşılık ürün çeşitliliğinin az ve ürünlerin kalitesiz olmasıdır. Ayrıca, müzenin açık olduğu saat aralığı bazı yorumlarda yer almaktadır. Müze açılış saatleri, bilet fiyatları, tuvalet, yeme-içme imkanları gibi bilgilerin yorumlarda bulunması müzeyi önceden araştıran turistler için yol gösterici olacaktır (Alexander vd., 2018).

Literatürdeki çalışmalarda müzelere yönelik vurgulanan olumsuz özelliklerin genellikle Hatay Arkeoloji Müzesi ile benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir. Göbeklitepe’ye yönelik dile getirilen en önemli olumsuzluklar giriş ücretlerinin yüksek olması, bireysel gezenlere rehberlerin eşlik etmemesi ve otoparkın yetersizliğidir (Mancı & Tengilimoğlu, 2021). Gökçe vd., (2018) tarafından yapılan çalışmada da, Hatay destinasyonu ile ilgili tanıtım eksikliği, yön levhalarının yetersizliği, otopark problemi gibi olumsuz yorumlar tespit edilmiştir. Burdur Müzesi ile ilgili yorumların incelendiği çalışmada alanın küçük olması, bilgilendirme materyallerinin yetersizliği, aydınlatma sorunları, satış mağazasının bulunmaması müzenin olumsuz unsurları olarak belirtilmiştir (Sop vd., 2020).

Müzenin yeni yerine taşınmış olması sebebiyle ulaşımın araçsız zor olduğu, yön levhalarının eksikliğinin ulaşılabilirliği etkilediğine dikkat çekilmektedir. Ancak, konum olarak merkezden uzaklaşmasına rağmen St. Pierre Kilisesi ile yakın konumda olması olumlu bir özellik olarak belirtilmiştir.

Verilerin analizi ile elde edilen sonuçlar ve alanda yapılan gözlemlere dayalı olarak, Antakya’nın depremler sonrası yeniden yapılaşması, kültürel mirasının yeniden canlandırılması ve turizmin yeniden başlaması hedefleri doğrultusunda şu öneriler sunulmaktadır:

Hatay Arkeoloji Müzesi’ne yönelik ziyaretçi memnuniyet düzeyinin yüksek olması ve yeniden ziyaret etme niyetinin var olması sebebiyle, müzenin yeniden açılacağı tarihe kadar sanal müzenin aktif olarak kullanılmaya devam etmesi, sanal müzenin tanıtımına ağırlık verilmesi ziyaretçilerin merakını canlı tutacaktır.

Ziyaretçilerin müzede gerçeklikten kaçış, başka zamanda yaşıyormuş hissi, akışa kapılma duygularını yaşamış olmaları ve müzenin sergileme özelliklerine ilişkin olumlu düşünceleri sebebiyle müze yeniden yapılandırılırken canlandırılmalı ve kronolojik sıralamaya uygun sergileme düzeninin yeniden oluşturulması gereklidir. Ancak, bazı ziyaretçilerin alanın büyüklüğünün takibi zorlaştırdığını belirtmeleri nedeniyle müzenin gezi rotasının daha belirgin işaretlemelerle yapılması ve o anda bulunan konumu gösteren planların müze içinde sıklıkla yer alması alanda gezilme noktalarının atlanmamasını sağlayacaktır.

Müzedede öğrenme deneyimine vurgu yapıldığı için müze yenilenirken öğrenme araçlarının eksik bırakılmaması gerekmektedir. Her eser için sesli, görüntülü ve yazılı Türkçe dışındaki bazı dillerde de bilgilendirmelerin mutlaka yer alması gereklidir. Ayrıca, müze gezisi sırasında çocukların da yetişkinlerle aynı öğrenme ve aynı zamanda eğlenme deneyimine sahip olabilmeleri için eserlerin yanlarına dokunmatik puzzle, bulmaca, yere yansıyan görüntü gibi interaktif etkileşimlerin yenilenen müzedede yer alması gereklidir.

Eserlerin ışıklandırmasına yönelik olumsuz görüşler değerlendirilmeli, ışıklandırmalarda yeniliklere gidilmelidir. Eserlerin kolay erişilebilir olması müze deneyiminin daha tatmin edici olmasını sağlamakla birlikte eserlerin bilinçsiz ziyaretçiler tarafından zarar görmesini engellemek için daha etkili önlemler alınmalıdır, bu konuda eğitsel bilgilendirmeler yapılmalıdır.

Müzenin yeniden hayata geçirilmesi aşamasında önceden de eksiklik olarak belirtilen tanıtım eksiklikleri giderilmelidir. Basılı materyaller artırılmalı ve ziyaretçiler tarafından ulaşılabilir olmalıdır. Ayrıca, müzenin ulusal ve yerel düzeyde tanıtımları yapılmalıdır. Tanıtım için sosyal medya araçları etkin kullanılmalıdır. Müze içinde farklı dillerde kulaklık kullanım imkanları yaygınlaştırılmalıdır. Müze personeli hem ziyaretçi ağırlama konusunda hem de müzedeki eserler hakkında eğitilmelidir. Müze personeli, talep eden rehbersiz, bireysel ziyaretçiler için rehberlik hizmeti verebilmelidir.

Müze dükkanı geliştirilmeli, markalaştırılmalıdır. Müzenin en önemli eserleri konumundaki mozaiklerden yapılan çeşitli hediyelik eşyalar bu dükkanda yer almalıdır. Geniş bir alana kurulmuş olan müzenin otoparkının da yeni düzenlemede daha düzenli ve yeterli hale getirilmesi gereklidir. Ayrıca, cadde üzerinde indirme-bindirme yapan tur otobüsleri için daha güvenli bir yolcu alanı oluşturulmalıdır.

Hatay Arkeoloji Müzesi 2014 yılında yeni yerine taşınmıştır. Müzenin konumu şehir merkezinin biraz dışında olmasına rağmen Hristiyanlığın ilk kilisesi kabul edilen St.Pierre Kilisesi ve mozaik eserlerin bulunduğu, aynı zamanda üst kısmı otel olarak da hizmet veren Necmi Asfuroğlu Müzesi ile çok yakın konumda bulunmaktadır. Hatay Arkeoloji Müzesi ile St. Pierre Kilisesi arası 1,6 km, Hatay Arkeoloji Müzesi ile Necmi Asfuroğlu Müzesi 1,4 km ve Necmi Asfuroğlu Müzesi ile St.Pierre Kilisesi arası 600 m'dir. Arkeoloji müzesinin bulunduğu çevre tamirciler, demirciler gibi küçük sanayi esnafının ve düzensiz yerleşmelerin olduğu bir bölge durumundaydı. Müze çevresinde turizme yönelik herhangi bir çekicilik bulunmamaktaydı. Deprem sonrasında Antakya yeniden inşa edilirken bu bölgenin kültürel turizme yönelik, Amsterdam, Paris gibi şehirlerde olduğu gibi bir müze bölgesi olarak ele alınması gereklidir. Kültürel miras unsurlarının birbirine yakın konumu bir avantaja çevrilererek bu üç kültürel değer arasında, bir müze yürüyüş ve bisiklet rotası oluşturulabilir. Rota boyunca da, turizme hizmet edecek yeme-içme mekanları, hediyelik eşya dükkanları, dinlenme alanları, bisiklet yolları, bisiklet kiralama imkanları gibi hizmetlerin gelişimi teşvik edilmelidir. Bir sonraki aşamada da bu rota, kent merkezinde oluşturulabilecek kültürel miras rotası ile bütünleştirilmeli ve Antakya kenti yeniden bir kültürel turizm merkezi konumuna getirilmelidir.

Gelecek çalışmalar için depremde zarar gören tüm illerdeki kültürel miras hakkında çevrimiçi platformlarda yapılmış olan ziyaretçi yorumlarının değerlendirilmesi önerilmektedir. Bu sayede, bu illerdeki kültürel mirasın değeri vurgulanarak, yeniden yapılaşma sürecinde dikkate alınmaları sağlanabilecektir.

Kaynakça

- Akoğlan Kozak, M., & Güncan, Ö. (2021). Oyuncak Müzeleri ve Ziyaretçi Deneyimleri. *Social Science Development Journal*, 6(24), 74-97. <https://doi.org/10.31567/ssd.347>
- Alexander, V. D., Blank, G., & Hale, S. A. (2018). TripAdvisor Reviews of London Museums: A New Approach to Understanding Visitors. *Museum International*, 70(1-2), 154-165. <https://doi.org/10.1111/muse.12200>
- Arıca, R., & Çorbacı, A. (2019). Turizm Sektöründe Müşterilerin Bilgi Üretici Rolü: Adıyaman'daki Turistik Çekiciliklere Yönelik Tripadvisor Sitesinde Yer Alan Yorumlar Üzerine Bir Araştırma. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 16(3), 437-455. <https://doi.org/10.24010/soid.655292>
- Arıca, R., & Yeşilyurt, H. (2018). Mutfak Müzesi Ziyaretçilerinin Deneyimlerinin İncelenmesi: Emine Göğüş Mutfak Müzesi Örneği. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 60-70. <https://doi.org/10.26677/tutad.2018.24>

- Bahçeci, V. (2022). Müze Yöneticileri Gözünden Ziyaretçi Deneyimleri: İzmir İlinde Bir Araştırma. *Journal of Global Tourism and Technology Research*, 3(1), 42-49. <https://doi.org/10.54493/jgtr.1063939>
- Başaran, T., & Somuncu, M. (2021). Sürdürülebilir Destinasyon İçin Ziyaretçi Görüşlerinin Önemi: Assos Antik Kenti Örneği. *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 8(2), 31-45
- Baycar, A. (2017). Yerel Gastronomik Kimlik Oluşum Unsuru Olarak Gastronomi Müzeleri: Safranbolu Türk Kahve Müzesi Örneği. *Aydın Gastronomi*, 6(2), 119-136. https://doi.org/10.17932/IAU.GASTRONOMY.2017.016/gastronomy_v06i2002
- Bornarel, F., Delacour, H., Liarte, S., & Virgili, S. (2021). Exploring travellers' experiences when visiting Verdun battlefield: A TripAdvisor case study. *Current Issues in Tourism*, 24(6), 824-841. <https://doi.org/10.1080/13683500.2020.1751593>
- Çakar, K. (2018). Experiences of visitors to Gallipoli, a nostalgia-themed dark tourism destination: An insight from TripAdvisor. *International Journal of Tourism Cities*, 4(1), 98-109. <https://doi.org/10.1108/IJTC-03-2017-0018>
- Çoban, S., Çoban, E., & Yetgin, D. (2019). Şehir Turizminde Faaliyet Gösteren Otellere Yönelik E-Yorumların İncelenmesi: Eskişehir İli Örneği. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 542-558. <https://doi.org/10.26677/TR1010.2019.177>
- Çuhadar, Y. (2021). İznik'i Ziyaret Eden Turistlerin Kültürel Deneyimleri Üzerine Bir Araştırma. *Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Uygulamalı Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar Dergisi*, 3(5), 38-53.
- Demirel, N., & Çamlıca, K. (2021). Serhat İllerinin Rekreasyon Kaynaklarının Değerlendirilmesi: Tripadvisor Örneği. *İğdir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(25), 574-597.
- Deprem bölgesindeki kültür varlıkları için 'Afet Bölgesi Kazı Başkanlığı' oluşturulacak. (2023, Şubat 24). TRT Haber. <https://www.trthaber.com/haber/gundem/deprem-bolgesindeki-kultur-varliklari-icin-afet-bolgesi-kazi-baskanligi-olusturulacak-748775.html>
- Emekli, G. (2003). Kültür Mirasının Kültürel Turizm Yaklaşımıyla Değerlendirilmesi. 2. *Coğrafi Çevre Koruma ve Turizm Sempozyumu*, 16-18, Nisan 2003, İzmir.
- Erdoğan, H., & Kırcova, İ. (2017). Müze Deneyimi Boyutları: İstanbul Oyuncak Müzesi Örneği. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 16. *UIK Özel Sayısı*, 649-664. <https://doi.org/10.18092/ulikidince.323747>
- Gökçe, F., Altunöz Sürücü, Ö., & Sunar, H. (2018). Hatay'ın Turizm Değerlerinin Online Müşteri Deneyimleri Aracılığıyla İncelenmesi. *Journal of Recreation and Tourism Research*, 5(4), 63-71. <https://doi.org/10.31771/jrtr.2018.9>
- Göktaş, L. S. (2023). Kahramanmaraş Merkezli Depremlerin Turizm Sektörüne Etkisi ve Deprem Sonrası Atılması Gereken Adımlar Hakkında Öneriler. *Journal of Gastronomy, Hospitality and Travel*, 6(2), 624-635. [10.33083/joghat.2023.288](https://doi.org/10.33083/joghat.2023.288)
- Göktaş, L. S., & Dinçer, M. Z. (2017). İstanbul'da Bulunan Özel Müzelere Yönelik E-Yorumların İçerik Analiziyle Birlikte Değerlendirilmesi. *Journal of Recreation and Tourism Research*, 4(1), 328-342.
- Güneş, E., Pekerşen, Yeliz, Alagöz, Gürkan, & Sivrikaya, Kadri Koray. (2019). Müze Ziyaretçilerinin Hizmet Kalitesine Yönelik Algılamaları: Mevlana Müzesi Örneği. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 11(22), 591-612.
- Harman, S., & Akgündüz, Y. (2014). Efes Örenyeri Ziyaretçilerinin Müze Deneyimi Beklentilerini Belirlemeye Dönük Bir Araştırma. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(2), 113-133.
- Hatay Valiliği. (2023). Hatay Arkeoloji Müzesi. <http://www.hatay.gov.tr/arkeoloji-muzesi>
- İşçi, C., Güzel, B., Maktol Cankö, D. Y., İşçi, T., & Moroğlu, F. (2020). Müze Deneyimi: Yönetim ve Ziyaretçi Perspektiflerinin Karşılaştırılması. *Turizm Akademik Dergisi*, 7(1), 29-45.

- Kalaba, B., & Saçlı, Ç. (2021). Hizmet Kalitesi ile Yenilenme Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Hatay Arkeoloji Müzesi Örneği. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 1704-1722. <https://doi.org/10.26677/TR1010.2021.815>
- Kaya, İ., & Aylan, S. (2020). Bir Hüzün Turizmi Destinasyonu Olarak Ulucanlar Cezaevi Müzesi Ziyaretçilerinin Elektronik Yorumlarının İçerik Analizi. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 488-504. <https://doi.org/10.26677/TR1010.2020.325>
- Kervankıran, İ. (2014). Dünyada Değişen Müze Algısı Ekseninde Türkiye'deki Müze Turizmine Bakış. *Turkish Studies*, 9(11), 345-369.
- Keskin, M., & Köroğlu Keskin, M. (2020). Müze Ziyaretçilerinin Hizmet Kalitesi Algılarının Ölçülmesi: Hatay Arkeoloji Müzesi Örneği. *Çatalböyük International Journal of Tourism and Social Research*, 5, 84-98.
- Korkmaz, H. (2020). Troya Müzesi Elektronik Ziyaretçi Yorumlarının Hizmet Özellikleri, Memnuniyet ve Tavsiye Açısından İncelenmesi. *Gastoria: Journal of Gastronomy And Travel Research*, 4(1), 43-56. <https://doi.org/10.32958/gastoria.708307>
- Korkmaz, H., Savaşçı, U., & Aydın, B. (2019). Müze Tanıtım Faaliyetleri ve Ziyaretçi Deneyiminin Değerlendirilmesi: Troya Müzesi Örneği. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 7(4), 3156-3173. <https://doi.org/10.21325/jotags.2019.521>
- Kozinets, R.V. (1997). "I want to believe": A netnography of the X-Philes' subculture of consumption. *Advances In Consumer Research*, 24(1), 470-475.
- Köroğlu, Ö., Dumanlı, Ş., Şalk, S., İnanır, İ., Gürsoy, H., Karataş Bahar, A., & Özgöller, G. (2017). Müzelere Yönelik Olumsuz Kullanıcı Güdümlü İçerik Çözümlemesi: TripAdvisor Örneği. *Journal of Recreation and Tourism Research*, 4(3), 29-48.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2023). Hatay Müze Müdürlüğü. <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44091/hatay-muze-mudurlugu.html>
- Kültür ve Turizm Bakanlığı: Müzeler güvenli durumda. (2023, Şubat 09). Sözcü Gazetesi. https://www.sozcukom.tr/hayatum/kultur-sanat-haberleri/kultur-ve-turizm-bakanligi-muzeler-guvenli-durumda/?utm_source=ilgili_haber&utm_medium=free&utm_campaign=ilgihaber
- Mancı, A. R., & Tengilimoğlu, E. (2021). TripAdvisor Ziyaretçi Yorumlarının İçerik Analizi: Göbeklitepe Örneği. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 1525-1545. <https://doi.org/10.26677/TR1010.2021.779>
- Maurer, E. L. (2011). My Tripadvisor: Mining Social Media for Visitors'. *Exhibitionist*, Spring(11), 28-35.
- Ongun, U., Ballı, R., & Sop, S. A. (2020). Müze Deneyimini Etkileyen Unsurlar: Çevrimiçi Yorumlar Üzerine Nitel Bir Araştırma. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 1123-1138. <https://doi.org/10.26677/TR1010.2020.386>
- Paraskevaïdis, P., & Weidenfeld, A. (2019). Sign consumption and sign promotion in visitor attractions: A netnography of the visitor experience in Titanic Belfast. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 31(4), 1937-1955. <https://doi.org/10.1108/IJCHM-07-2018-0543>
- Riva, P., & Agostino, D. (2022). Latent dimensions of museum experience: Assessing cross-cultural perspectives of visitors from tripadvisor reviews. *Museum Management and Curatorship*, 1-25. <https://doi.org/10.1080/09647775.2022.2073560>
- Saçlı, Ç., & Kalaba, B. (2020). Müze Ziyaretçilerinin Hizmet Kalitesi Algıları: Hatay Arkeoloji Müzesi Örneği. 4. *Uluslararası Mersin Sempozyumu*, 22 – 24 Ekim 2020, Mersin.
- Sarı Gök, H., & Şalvarcı, S. (2020). Türkiye'deki Gastronomi Temalı Müzelere Yönelik Çevrimiçi Ziyaretçi Deneyimlerinin İncelenmesi. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 18(1), 120-140. <https://doi.org/10.24010/soid.810798>

- Soltani-Nejad, N., Rastegar, R., Shahriari-Mehr, G., & Taheri-Azad, F. (2022). Conceptualizing Tourist Journey: Qualitative Analysis of Tourist Experiences on TripAdvisor. *Journal of Quality Assurance in Hospitality & Tourism*, 1-22. <https://doi.org/10.1080/1528008X.2022.2124575>
- Sop, S. A., Ongun, U., & Abalı, R. (2020). Müze Deneyimini Etkileyen Unsurlar: Çevrimiçi Yorumlar Üzerine Nitel Bir Araştırma. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 1123-1138. <https://doi.org/10.26677/TR1010.2020.386>
- Stoleriu, O. M., Brochado, A., Rusu, A., & Lupu, C. (2019). Analyses of Visitors' Experiences in a Natural World Heritage Site Based on TripAdvisor Reviews. *Visitor Studies*, 22(2), 192-212. <https://doi.org/10.1080/10645578.2019.1665390>
- Şad, B., & Şahin, S. (2018). Müzelere Yönelik E-Yorumların İçerik Analizi Yöntemi ile Değerlendirilmesi. *International Journal of Management Economics and Business*, 14(1), 199-232. <https://doi.org/10.17130/ijmeb.2018137582>
- Şehirdeki tüm müzelerdeki eserler Hatay Müzesi'ne taşındı. (2023, Şubat 20). Sözcü Gazetesi. https://www.sozcu.com.tr/hayatim/kultur-sanat-haberleri/sehirdeki-tum-muzelerdeki-eserler-hatay-muzesine-tasindi/?utm_source=dahafazla_haber&utm_medium=free&utm_campaign=dahafazlahaber
- Şuppiluliuma'ya çelik kafes... Hatay Arkeoloji Müzesi'nde üst düzey koruma. (2023, Mart 02). Karar Haber. <https://www.karar.com/foto-galeri/suppiluliumaya-celik-kafes-hatay-arkeoloji-muzesinde-ust-duzey-koruma-1731905>
- Taecharungroj, V., & Mathayomchan, B. (2019). Analysing TripAdvisor reviews of tourist attractions in Phuket, Thailand. *Tourism Management*, 75, 550-568. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2019.06.020>
- Tezgel, E., & Akova, O. (2017). Müze Ziyaretçileri Üzerine Yapılan Çalışmalara İlişkin Alanyazın Taraması. *Journal of Recreation and Tourism Research*, 4(1), 13.
- Topsakal, Y. (2019). Arslantepe Höyüğü TripAdvisor Çevrimiçi Yorumlarının İçerik Analizi İle İncelenmesi. *Gastoria: Journal of Gastronomy And Travel Research*, 3(4), 753-764. <https://doi.org/10.32958/gastoria.570808>
- Türker, & Yaşar. (2018). *Safranbolu'nun Kültürel Çekiciliklerine Yönelik Ziyaretçi E-Yorumlarının Değerlendirilmesi: TripAdvisor Örneği*. I. Uluslararası Turizm ve Mimarlık Konferansı.
- Türkiye Kültür Portalı. (2023). Hatay Arkeoloji Müzesi. <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/hatay/gezilecekyer/arkeoloji-muzesi149365>
- Van der Zee, E., & Bertocchi, D. (2018). Finding patterns in urban tourist behaviour: A social network analysis approach based on TripAdvisor reviews. *Information Technology & Tourism*, 20(1-4), 153-180. <https://doi.org/10.1007/s40558-018-0128-5>
- Varnacı Uzun, F., & Somuncu, M. (2023). Deprem Sonrası Antakya Kentsel Kültürel Mirası Hakkında Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 10(1), 9-23.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, S. B., & Diken, B. (2021). Müze Ziyaretçilerinin Hizmet Kalitesi Algılamalarının Memnuniyetleri Üzerindeki Etkisi: Topkapı Sarayı Müzesi Örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 12(3), 848-859.
- Yılmaz, İ., & Ardiç Yetiş, Ş. (2016). Göreme Açık Hava Müzesi'ne Gelen Ziyaretçilerin Müze Deneyiminin Demografik Özelliklerine Göre Değişmesi. *JOMAT Disiplinlerarası Akademik Turizm Dergisi*, 1(1), 44-59.

EXTENDED SUMMARY

In a very large area, 11 cities of Turkey have suffered a heavy loss of life and property after the earthquakes of 7,7 Mw and 7,6 Mw in Kahramanmaraş on February 6, 2023 and 6,4 Mw and 5,8 Mw in Hatay on February 20, 2023. Hatay is the city with the heaviest losses in terms of destruction and loss of lives. Though it is not comparable with loss of lives, the damage in the cultural legacy is among the biggest losses Hatay suffered. Especially the parts that constituted the ancient culture of Antakya have been damaged severely. Many historical landmarks, symbols of the multi-cultural tissue of the city, such as the first mosque of the Anatolia Habib-i Neccar Mosque, Catholic Church, Orthodox Church, Sarimiye Mosque, Hatay Council Building and old Antakya houses, have either been destroyed or heavily damaged. Displaying important artifacts that belong to Hatay's history and culture, Hatay Archeology Museum has been relatively less damaged by the earthquakes. For both the continuation of intercultural communication and the revival of the cultural tourism in Antakya, it is important to restore and rebuild the Antakya cultural legacy, which is the common heritage of all humanity. Accordingly, completed after the earthquakes, this study aims to form an opinion regarding the protection of the museum's earlier positive looks, while re-planning and rebuilding Antakya, and overcoming the deficiencies to be able to open the museum to visitors, by presenting the status of the museum in the eyes of visitors before earthquakes. Additionally, it is also aimed in this study to come up with suggestions on the location and premises of the museum, in regard to re-planning Antakya as a cultural tourism destination.

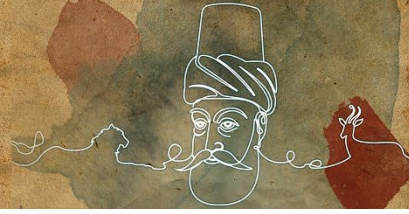
In this research, one of the qualitative research patterns, netnography has been used. In netnography pattern, the data is obtained via virtual platforms on the Internet. In this study, the visitor reviews about Hatay Archeological Museum on TripAdvisor have been used. There is a total of 1008 reviews about the museum until 2022. All these reviews have been transferred to Excel by using Outscraper software. Visitor ratings without written reviews have not been included in the study. 804 reviews in total after elimination have been evaluated. In this study, the data has been evaluated by content analysis. In the analyses, MAXQDA Analytics Pro 2022 software has been used. The themes have been determined by examining the reviews and literature. Each review has been evaluated separately and coded regarding the themes. In the presentation of findings, a map has been created based on the hierarchical code-subcode model. Additionally, a code cloud to emphasize the frequency of codes and a word cloud to show the frequency of words used in the reviews have been created. In the evaluations regarding the theme and coding, direct quotes from visitor comments have been included.

By analyzing 804 reviews, five themes have been determined: visitor motivation, visitor experience, visitor gains, service quality and spatial characteristics. 18 coding for these themes and 5 sub-coding for one coding have been made. 23 codes have been coded 1859 times in total. The theme having the most codes among all is Visitor Motivation theme. Having the highest frequency in satisfaction and recommendation codes within the scope of this theme is the most important aspect of a museum in terms of visitor sustainability. Having a high level of satisfaction led the suggestions made by Hatay Archeology Museum visitors in reviews to be more towards the behavior of future visitors inside the museum but not towards negative aspects. One of the leading suggestions for future visitors is that the time spared for visiting the museum should be long in company with a guide. At Hatay Archeology Museum, visitors intensely experienced the feelings to have lived ancient times, to focus on the surrounding environment, to become distant to the daily life and to feel as if they lived in a different world. Visitors criticized that the Museum was not properly advertised both with printed and online instruments, that the guide headsets in the museum were insufficient, and that the museum shop was expensive and there was a lack of diversity in products. Lack of order and space in the museum parking lot was among the negative aspects addressed.

Because the visitors have experienced the feelings to flight from reality, to live in different times and to flow with the current, and due to their positive opinion on the displaying qualities of the museum, the museum should be reanimated and a chronological order should be set for displaying. However, as some visitors stated that the size of the space makes it hard to follow, putting clearer signs on the visit route within the museum and placing museum plans with current location marks around the museum would help visitors not to skip any tour points.

While reorganizing the museum, the lack of advertisement should be dealt with as it was also criticized earlier. Printed materials should be increased and be accessible by the visitors. Additionally, the museum should be promoted nationally and locally. Social media tools should be efficiently used for promotion.

Hatay Archeological Museum has been moved to its new location in 2014. Although the location of the museum is relatively distant to the city center, it is very close to Necmi Asfuroğlu Museum, where there located St. Pierre Church believed to be the first church of Chirstianity and mosaic artifacts and of which upper floor is also used as a hotel. While rebuilding Antakya after earthquakes, this region should be taken into account as a museum location devoted to cultural tourism. The proximity of cultural legacy elements should be seen as an advantage, and there must be established a museum walking and bicycle route connecting these three cultural values. Services along the route such as food-beverage places, souvenir shops, resting places, bicycle routes and bicycle renting opportunities that would serve the tourism should be encouraged. As the next step, this route should be integrated with a cultural legacy route that could be created in the city center and Antakya city should be turned into a cultural tourism center again.

SÜRDÜRÜLEBİLİR GASTRONOMİ KAPSAMINDA MERSİN MUTFAĞINA ÖZGÜ YÖRESEL TATLILARIN STANDART REÇETELERİNİN VE KABUL EDİLEBİLİRLİĞİNİN BELİRLENMESİ

WITHIN THE SCOPE OF SUSTAINABLE GASTRONOMY, STANDARDIZATION OF MERSİN'S LOCAL DESSERTS AND THE MEASUREMENT OF THEIR ACCEPTABILITY

Cevat ERCİK

Mersin Üniversitesi
Turizm Fakültesi

Gastronomi ve Mutfak Sanatları
cevatercik@mersin.edu.tr
ORCID: 0000-0002-9768-0027

Gülser YAVUZ

Mersin Üniversitesi
Turizm Fakültesi

Gastronomi ve Mutfak Sanatları
gulser@mersin.edu.tr
ORCID: 0000-0001-9740-9045

Kemal ENES

Tarsus Üniversitesi
Meslek Yüksekokulu

kemalenes@gmail.com
ORCID: 0000-0003-3488-314X

ÖZ

Geliş Tarihi:

02.05.2023

Kabul Tarihi:

31.08.2023

Yayın Tarihi:

06.10.2023

Anahtar Kelimeler

Yöresel tatlı, Mersin mutfağı, gastronomi, duyu analizi

Keywords

Local dessert, Mersin cuisine, gastronomy, sensory analyses

Günümüzde yöresel mutfak kültürlerinin korunarak gelecek nesillere aktarılmasının öneminin anlaşılmasına başlandı ve buna yönelik çabaların arttığı görülmektedir. Mersin mutfağı coğrafi konumu ve tarihsel süreçte Anadolu kültüründen, doğu ve batı kültürlerine kadar birçok kültüre ev sahipliği yapması nedeniyle zengin bir mutfak kültürüne dolayısı ile zengin bir tatlı çeşitliliğine sahiptir. Araştırmada zengin bir tatlı çeşidi olan Mersin'e özgü Karakuş, Kerebiç ve Üzümlü Kabak tatlılarının standart reçetelerinin ve duyu analizi kapsamında çeşitli kriterlerde beğeni düzeyi ile kabul edilebilirliğinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Duyusal analizde hedonik test uygulanmıştır. Araştırma kapsamında 5'i kadın 6'sı erkek olan ve yaşları 24 ile 55 arasında değişen 11 kişilik yarı eğitilmiş panelist gruba; Mersin iline ait 3 yöresel tatlı; "görünüş", "lezzet", "doku", "porsiyon" ve "genel kabul edilebilirlik" kriterlerine göre değerlendirilmek üzere test ettirilmiştir. Veriler Friedman S ve Wilcoxon işaretli sıra testi analizleriyle test edilmiş ve elde edilen bulgulara göre Karakuş tatlısının panelistlerin en kabul edilebilir tercihleri olduğu tespit edilmiştir. Bölgenin kültürel mirasları içerisinde bulunan tatlının yerel yönetim ve sivil toplum örgütleri tarafından desteklenmesi ve lokal ürün servis eden restoranların menülerine konulması tavsiye edilmektedir.

ABSTRACT

Today, it is becoming more and more apparent that the preservation of local culinary cultures and their transmission to future generations is essential, and efforts related to this are increasing. Mersin cuisine has a rich culinary culture and a diverse variety of desserts due to its geographical location and the influence of many cultures from Anatolian to Eastern and Western cultures throughout history. The aim of this study was to determine the standard recipes of Karakuş, Kerebiç, and Pumpkin desserts with grapes unique to Mersin, which are part of its rich dessert variety, and to evaluate their level of appreciation and acceptability based on various criteria within the scope of sensory analysis. A hedonic test was used in the sensory analysis and a group of 11 semi-trained panelists (5 female and 6 male, aged between 24 and 55) evaluated the three local desserts of Mersin according to the criteria of "appearance", "taste", "texture", "portion", and "general acceptability". The data were analyzed using Friedman S and Wilcoxon signed-rank tests, and according to the findings, it was determined that the Karakuş dessert was the most preferred choice among the panelists. It is recommended that local governments and non-governmental organizations support one of the cultural heritages of the region and ensure its inclusion on the menus of restaurants that serve local food.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1291159>

Atıf/Cite as: Ercik, K., Yavuz, G., & Enes, K.. (2023). Sürdürülebilir gastronomi kapsamında Mersin mutfağına özgü yöresel tatlıların standart reçetelerinin ve kabul edilebilirliğinin belirlenmesi. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, İhtisaslaşma Özel Sayısı*, 42-61.

Giriş

Türk mutfak kültürü, tarihsel süreçte göçler, yerleşilen coğrafya, dini inanç, kültürel etkileşim gibi gelişmeler sayesinde zenginleşerek dünyanın sayılı mutfakları arasında yer almıştır (Kızıldemir, Öztürk ve Saruışık, 2014). Özellikle Türkiye'nin yörelerindeki farklı fiziki, beşeri ve ekonomik yapı özellikleri nedeniyle birbirinden farklı yemeklerin ortaya çıkması ve yaygınlaşması mümkün olmuştur (Birer, 1990, 254). Öyle ki Türkiye'nin her bölgesinde birbirinden çok farklı lezzetlerden oluşan yöresel mutfak kültürleri meydana gelmiştir.

Birçok yörede yapılan özgün geleneksel tatlılar Türk mutfak kültüründe çok önemli bir yere sahip olan gastronomik değerlerden bir tanesidir. Tarihsel ve kültürel nedenlerden dolayı, bazı toplumlar tatlıya diğerlerinden daha çok düşkündür (Kronld, 2011). Türkiye'nin de bu ülkelerden bir tanesi olduğu söylenebilmektedir. Nitekim Kronld (2011) tatlının tarihini konu aldığı eserinde; Hindistan, Osmanlı Devleti ve Ortadoğu ülkeleri ile İtalya, Fransa gibi bazı Avrupa ülkelerinin tatlının tarihindeki kritik önemini vurgulayarak bu toplumların diğer toplumların tatlı yeme gelenekleri üzerinde çok büyük etkiye sahip olduklarını belirtmiştir.

Tatlıların Türk mutfak kültürü içerisindeki önemli yeri nedeniyle diğer birçok yöresel yemek türlerinde de olduğu gibi unutulmaması ve gelecek nesillere aktarılması için çaba sarf edilmektedir (Özkaya ve Cömert, 2017: 143). Çünkü günümüzde kırsaldan kente göç, sanayileşme ve kentleşme, hızlı nüfus artışı, alışkanlıklar ve buna bağlı olarak değişen lezzet anlayışı, eğitim düzeyinin yükselmesi, ailelerin küçülmesi, kadının çalışma hayatına girmesi sonucu evdeki rolünün değişimi, zaman kıstıllığı, batı kültürünün etkisi ve fast food beslenme kültürünün yaygınlaşması vb. nedenler Türk mutfak kültürünü etkileyerek bir değişim yaratmıştır (Birer, 1990; Aktaş ve Özdemir, 2005). Bu nedenle yapımı için emek, tecrübe ve zaman gerektiren, Türk mutfağına ait bazı lezzetler rağbet görmemeye başlamış ve unutulmaya yüz tutmuştur.

Dünyada yerel gastronomi kültürünün korunması ve gelecek nesillere aktarılması konusunda ciddi çabalar gösterilmektedir. UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi'nden Yaratıcı Şehirler Ağı'na, 2016'da "Dünya Sürdürülebilir Gastronomi Günü" belirlenmesinden, Slow Food akımı kapsamındaki uygulamalara kadar birçok gelişme bu çabaların en bilinen göstergeleridir. Sürdürülebilir gastronomi kapsamında son yıllarda Türkiye'de de farkındalığın ve koruma çabalarının artırıldığı görülebilmektedir. Çok sayıda açılan gastronomi ve aşçılık bölümleri ve kursları, Türk mutfağı üzerine düzenlenen bilimsel etkinlikler, uluslararası, ulusal ve yöresel festivaller, yarışmalar, Türk mutfağı yılı belirlenmesi gibi gelişmeler bu yöndeki bilinç düzeyinin arttığını göstermektedir. Türk gastronomisi ve sürdürülebilir gastronomiye yönelik bilinç düzeyinin artışı tanıtımlarda da kendini göstermektedir. Nitekim, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın ülkenin tüm destinasyonlarını deneyim odaklı bir bakış açısıyla tanıttığı "GoTürkiye" akıllı turizm uygulaması portalında "Türkiye Sürdürülebilirlik" başlığı altında sürdürülebilir gastronomiye de yer vermektedir. Gastro başlığında Avrupa ile Asya'nın ve Doğu ile Batı'nın kesişme noktası olarak Türkiye'nin geçmişten gelen konum ve kültürünün günümüz gastronomisini şekillendirdiği belirtilerek, Türk kahvaltısı, Türk sokak yemekleri, özgün yiyecek ve içecekler, meze kültürü, sağlıklı Türk mutfağı, UNESCO yaratıcı şehirler ağı, Türk yemek tarifleri vb. ülkenin gastronomik değerleri hakkında bilgi ve görseller sunulmaktadır (Akyol, 2022). Ayrıca Türkiye, UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listelerine kaydettirdiği 25 unsuru ile UNESCO'ya en çok kültürel değer kaydettiren ilk 3 ülke arasında yer almaktadır. Bunlar arasında Mevlevi Sema Töreni, Mesir Macunu Festivali, Tören keşkeği geleneği, Türk kahvesi kültürü ve geleneği, çay kültürü kimlik, misafirperverlik ve toplumsal etkileşim sembolü, ince ekmek yapma ve paylaşma gibi değerlerimiz yer almaktadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2023).

Araştırmada Türk mutfağında önemli bir yeri olan ve yöresel gastronomik kültürel mirasın özgün lezzetleri olan yöresel tatlılar ele alınmaktadır. Bu tatlıların geleneksel şekilde uygulanarak kayıt altına alınması ve beğeni düzeylerinin ortaya konulması ile tüketiciler tarafından kabul edilebilirliğinin ölçülmesi hedeflenmektedir bu sayede bu kültürün gelecek nesillere aktarılmasına katkı sunmak amaçlanmaktadır.

Bu amaçla Mersin Mutfağından seçilen yöresel tatlılar üzerine bir araştırma yürütülmüştür. Araştırmada öncelikle gastronomi, gastronomi turizmi ve sürdürülebilir gastronomi kavramları açıklanmakta, Türk mutfağı ve Mersin mutfağında tatlılar hakkında bilgiler ile Mersin tatlıları üzerine yapılan araştırmanın bulguları aktarılmaktadır.

Gastronomi ve Sürdürülebilirlik

Yemek kültürü, bir bölgenin toplam kültürünün son derece önemli bir parçasıdır ve birçok ülkenin birçok bölgesi çok farklı yemek kültürlerine sahip olabilmektedir (Beer, Edwards, Fernandes ve Sampaio, 2002: 207). Gastronomi genellikle yalnızca yemek pişirme ve iyi yemek yeme sanatı olarak ifade edilmekte ise de bu ifadenin

disiplinin yalnızca bir parçasını oluşturduğu ve diğer tanımlarda gastronominin kültür ve yemek arasındaki ilişkisinin inceleyen bir bilim dalı olduğu belirtilmektedir (Kivela ve Crotts, 2016: 354).

Gastronomi turizmi ise ziyaretçilerin seyahat ederken yiyecek ve ilgili ürünler ve faaliyetlerle bağlantılı deneyimleri ile karakterize edilen bir turizm faaliyeti türü olarak tanımlanmakta ve otantik, geleneksel ve/veya yenilikçi mutfak deneyimlerinin yanı sıra yerel üreticileri ziyaret etme, yemek festivallerine katılma ve yemek pişirme kurslarına katılma vb. ilgili diğer faaliyetleri de içerebilmektedir (UNWTO, 2019). Gastronomi turizmi, yerel kültürü desteklemek, turizm talebini çeşitlendirmek, değer zincirini geliştirmek, istihdam yaratmak ve turizmin faydalarını bölgelere yaymak için çok büyük bir fırsat sunmaktadır (Pololikashvili, 2019: 5).

Gastronomi, turistlere tatma, deneyimleme ve satın alma yoluyla destinasyonların kültürel miraslarına erişime olanak tanımaktadır (Gaztelumendi, 2012: 11). Hoffman (2012: 29) bir toplumu tanımanın en etkileyici yollarından bir tanesinin şüphesiz gastronomi olduğunu belirtmektedir. Yazar, gıdalar, bu gıdalar ile çeşitli baharatları birleştirme sanatı, hazırlama ve servis etme ritüelleri, yemek masası başında birlikte olmanın hazza gibi yaşama ait birçok şeyin geniş bir kültürel mirasın ve toplumun kimliğini belirleyen değerler dizisinin bir parçası olduğunu ifade etmektedir. UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listeleri, insanlık için önemli olduğu düşünülen kültürel uygulamaları, gelenekleri ve görenekleri korumayı ve tanıtmayı amaçlamakta ve geçmişten miras kalmış mutfak kültürü, yemek kültürü, yemek pişirme yöntemleri, festivaller gibi mirasları bu kapsamda değerlendirmektedir (Okuyucu, 2011: 37). Böylece UNESCO, koruma ve uluslararası düzeyde tanıtımın yanı sıra miras alanlarının kayıtların devamını da teşvik ederek kültürel kimliklerin ve mirasın sürdürülebilirliğine katkı sağlamaktadır.

Gıda ve gastronomi, bölgelerin sürdürülebilir gelişimi için potansiyel olarak belirleyici unsurlar olarak giderek daha fazla tanınmaktadır (Rinaldi, 2017: 1). Sürdürülebilir gastronomi, çevresel sürdürülebilirliğe ve topluluğun üyelerinin optimal sağlığını eko gıdalarla beslenme şeklinde korumayı sürdürmeyi taahhüt ederken, toplulukların sosyal ve ekonomik olarak gelişebileceğini ifade eden bir kavramdır (Scarpato, 2002, 139). Benzer şekilde Rinaldi (2017: 1) çok çeşitli araştırma alanında yaygın olarak kabul edilen bir teoriye göre gıda ve gastronominin bölgelerin ekonomik, sosyal ve çevresel sürdürülebilirliğine katkıda bulunduğunu ve bunu yaparken potansiyel olarak bu yerlerin çekiciliğini ve rekabet gücünü artıran unsurları temsil edebileceğini belirtmektedir. Sürdürülebilir gastronomi bu kapsamda; “yerel gıdaların üretim ve satışını, ev yemeği kültürünün canlanmasını, özellikle çocukların yeni tatları keşfi için eğitilmesini, toplumsal refahın korunmasını, haz alma hissinin artırılmasını, özgün gastronomi kültürünün yaşatılması ve yemek yapma teknikleri ile birlikte bu kültürün gelecek nesillere aktarılmasını desteklemektedir” (Işıldar, 2016: 53; Scarpato, 2002: 140).

Küreselleşme toplumlar arası kültürel etkileşimi arttırmakta ve bu yolla ulusal mutfak kültürlerini etkilemektedir. Seyahatlerle birlikte başka ülkelerin mutfak kültürlerini, yemeklerini tanıma, deneyimleme gibi imkânlar doğmuştur. Ancak fast food tarzı ürünlerin yayılımıyla mutfakların benzeşmesi ya da hızlı ve kolay erişilebilir yemeğin yöresel yemeğe tercih edilmesi gibi nedenlerle ulusal mutfak kültürünü olumsuz bir şekilde de etkileyebilmektedir (Hall ve Mitchell, 2002; Bingör, 2016). Örneğin, fast food kültürüne bu bakımdan bir tepkiyle başlayan Slow Food akımı günümüzde Türkiye'nin de içerisinde yer aldığı 160 ülkenin üyesi olduğu ve 1 milyon kişinin desteklediği uluslararası bir harekete dönüşmüştür. Slow food kapsamında gerçekleştirilen faaliyet ve projeler ile dünyada yerel gastronomik unsurların korunması ve yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan bölgesel tatların kaybolmaması için çalışmalar yürütülmektedir (Slow Food Foundation, t.y.). Bu konuda Hall vd. (2003), yerel yiyecek ve içecek ağları, yiyecek rotalarının geliştirilmesi ve genellikle gününbirlikçiler ve turistlerin uğrak yerleri olan üretici/çiftçi pazarlarının yeniden keşfedilmesi, yerelin küresel içindeki önemini kanıtı olduğunu aktararak, kilit noktanın, yerel gıda üretimi ve gastronomi için küreselleşme sorunlarının bir tehdit olduğu kadar bir fırsat da sunduğunu belirtmektedir. Sürdürülebilir gastronominin desteklediği unsurlar ve genel ilkeleriyle örtüşen anlayışı ile bu fırsatı yarattığı söylenebilir.

Türk Mutfağı'nda Tatlılar

Tatlılar “Şeker tadında olan” ve “Şekerle veya şekerli şeylerle yapılan yiyecekler” olarak tanımlanmaktadır (TDK, t.y.). Her ne kadar günümüzde tatlıların ana maddesini şeker oluşturmakta ise de Selçuklu ve Osmanlı mutfak kültürü dönemlerinde tatlıların bal ve pekmez ile tatlandırıldığı belirtilmektedir (Batu ve Batu, 2016'dan akt. Sevimli, 2019).

Tatlılar genel olarak, soğutulmuş, dondurulmuş, sıcak şekillerde ya da sütlü, meyveli, hamurlu vb. şekillerde olmak üzere yapılabilmekte ve tüketilebilmektedir (Mc.Gee, 2010; LeBail ve Goff, 2008). Örneğin, yazın daha hafif meyveli ya da soğuk tatlılar, kışın ise sıcak tatlılar tercih edilebilmektedir. Türk mutfağında ise; hamur tatlıları, taze veya kuru meyve ve sebzelerle yapılan tatlılar ve sütlü tatlılar olarak ayrılabilir (Batu ve Batu, 2016: 43).

Özellikle Türk mutfağında çok eski zamanlardan beri kazandibi ve tavukgöğsü sütlü tatlıları yapılmaktadır. Osmanlı mutfağında sütlü tatlı olarak keşkül, tavukgöğsü, sütlac, kazandibi, muhallebi ve güllaç tercih edilmiş, keşkül ziyafet yemeklerinin, güllaç ise Ramazan sofralarının vazgeçilmez tatlısı olmuştur (Cebeci, 2019: 25). Tahıl tatlılarından helva ve hamur tatlılarından Türk mutfak kültürünün en tanınmış tatlısı haline gelen baklava ise geleneksel tatlılar olarak hala önemini korumaktadır. Günümüzde, özellikle Türk mutfağındaki özel gün yemekleri incelendiğinde tatlıların, temel yemek ve içeceklerin başında geldiği görülmektedir (Sevimli, 2019). Koşay ve Ülkücan (2011), Türkiye'nin yedi bölgesinden kişilerin verdiği bilgiler ile Türk mutfağına ait unsurları derlemişlerdir. Türk mutfak kültürüne ait 58 tatlının isim ve tariflerinin verildiği çalışmada, aynı ismi taşıyan ancak farklı yörelerde farklı tariflerin bulunduğu tatlılar dikkat çekmektedir. Yazarlar Türk mutfak kültürüne ait zenginliklerinin taranmasının ve kayıt altına alınmasının önemini vurgulamışlardır. Nitekim, Arı ve Mankan (2022), gençlerin Türk Mutfağındaki unutulmaya yüz tutmuş birçok tatlıyı gün yüzüne çıkarmak ve tatlılara ilişkin görüşlerini belirlemek amacıyla yaptıkları araştırmada katılımcı gençlerin en az yarısının yaklaşık 35 adet tatlıyı hiç duymadıklarını tespit etmişlerdir. Yazarlar sürdürülebilirliğin sağlanması için unutulmaya yüz tutmuş tatlıların envanter çalışmalarının önemine vurgu yapmışlardır.

Mersin Mutfağı ve Yöresel Tatlılar

Mersin mutfağı coğrafi konumu ve tarihsel süreçte Anadolu kültüründen, doğu ve batı kültürlerine kadar birçok kültüre ev sahipliği yapması nedeniyle zengin bir mutfak kültürü mirasına sahip olmuştur (Yavuz, 2019: 194). Öktem (2014: 31), günümüzde Mersin'in gastronomik unsurlarının temelinde ilk çağlardan itibaren yörede yaşayan farklı uygarlıkların oluşturduğu kültürel birikimin bulunduğu ve yeme içme alışkanlıklarının oluşmasında ve sürdürülmesinde Akdeniz iklim koşullarına bağlı olarak yetiştirilen evcil hayvanların, çeşitli meyve ve sebzelerin rol oynadığını belirtmiştir. Arap mutfağının yanı sıra, Türkmenler, Giritliler, Rumlar ve Ermenilerin oluşturduğu Mersin mutfak kültürünün en önemli unsurlarından birisi de yörede yapılan çok sayıda tatlı çeşididir. Lokmanoğlu (2013), bu tatlıları şerbetli tatlılar, sütlü tatlılar, kek kurabiye ve pastalar ile diğer tatlı türleri olmak üzere dört başlık altında ele almıştır. Tatlıların hepsinde toz şeker ya da pudra şekerinin yer aldığı ve soğuk ya da sıcak servis edilen tatlılar olduğu görülmektedir. Kırdan fazla tarifi verilen Mersin tatlı türlerinden günümüzde sadece Cezerye, Kerebiç ve Bandırma mahreç işareti ile tescillenmiştir (Türk Patent Kurumu, t.y.). Özbek ve Güzeller (2022) tarafından yapılan bir araştırmada Mersin'in coğrafi işaret ile tescillenmiş ürünlerinin dışında tatlı çeşitlerinin de yer aldığı çok sayıda gastronomik değerinin varlığı belirtilmiş ve hala birçok yöresel ürün ve yemeğin tescillenmediğinin altı çizilmiştir.

Yönet Eren ve Ceyhan Sezgin (2017: 165), Mersin mutfağında bulunan bazı tatlı çeşitlerinden öne çıkanları yöreyle özdeşleşen Cezerye ve Kerebiç başta olmak üzere, Karakuş Tatlısı, Örgülü Tatlı, Künefe, Taş Kadayıf, Lokma, Şam Tatlısı, Peynirli İrmik Tatlısı, Temriye, Aşure, Mağmuniye, Mihle şeklinde sıralamıştır. Mersinlilerde kahvaltıda tatlı yeme alışkanlığı da bulunmaktadır; ceviz tatlısı, kabak tatlısı, turunc reçeli, künefe, cevizli kadayıf kahvaltıda en çok tüketilen tatlı çeşitlerini oluşturmaktadır (Öktem, 2014: 29). Ayrıca Mersin'deki farklı toplulukların bayram, düğün, evlilik gibi özel günlerde yaptıkları bazı tatlılar (palize, enginar tatlısı vb.) öne çıkmakta ise de günümüzde bunların birçoğu uygulanmamakta ve unutulmaya yüz tutmaktadır (Yedigöz, 2017).

Lokmanoğlu (2013), Mersinlilerin artık atalarından edindikleri yemek kültürünü yavaş yavaş terk ettiklerini, emek ve zaman gerektiren yemeklerin ya değiştirildiğini ya da dışarıdan birisine yaptırılarak ve hazır alınarak evlere girdiğini belirtmiştir. Böylece Mersin tatlıları da kaybolmaya yüz tutmaktadır. Yapılan bu çalışma ile Mersin tatlılarının kaybolmaya yüz tutmaması ve korunarak sürdürülebilirliğinin sağlanması için, tatlıların standart reçetelerinin belirlenerek, tüketiciler tarafından kabul edilebilirliğinin ölçülmesi hedeflenmektedir.

Literatür Araştırması

Literatür incelendiğinde Türk mutfağı tatlıları üzerine yapılan çalışmaların özellikle son yıllarda artış gösterdiği görülmektedir. Araştırmalarda çeşitli tatlılar ele alınarak, duyu analizi yöntemine tabi tutulmuştur. Bu araştırmalardan bir tanesi Aydın ve Çakmakçı (2014) tarafından, tel kadayıf üretiminde peynir altı suyu

kullanımının tel kadayfın mikrobiyolojik ve teknolojik özellikleri ile duysal özellikleri üzerindeki etkisini incelemek üzere yapılmıştır. Yıldız ve Bulut (2017), Türkiye’de yaygın olarak tercih edilen ancak gluten içeren tulumba tatlısını glutensiz bir formülasyon ile meydana getirerek duysal değerlendirmeye tabi tutmuşlardır. Oluşturulan tatlının görünüm, simetri, gevreklik ve ağızda kalan tat özelliklerinin, glutenli kontrol örneğine çok yakın görüldüğü ve kontrol örneğine göre çok daha yüksek duysal genel kalite puanına sahip olduğu tespit edilmiştir. Şimşek, Güleç ve Usta (2020), veganların ve çölyak hastalarının tüketebileceği bir standart reçetenin geliştirilmesi ve geliştirilen reçetenin toplu üretim alanlarında da satışa sunulması amacıyla yürüttükleri araştırmada Türk mutfağına ait kazandibi tatlısı üzerinde çalışmışlardır. Araştırmacılar tarafından geliştirilen reçete duysal analiz ile testi sonucunda panelistler ve tüketiciler tarafından beğenildiği tespit edilmiştir. Özer (2020) ise, Türk ve dünya mutfaklarından bazı sütlü tatlı tariflerinde lor peyniri kullanımının etkisini belirlemek amacıyla yaptığı araştırmada Türk mutfağından revani tatlısını ele almıştır. Tatlılar renk, görünüm, lezzet, doku ve genel kabul edilebilirlik açısından, duysal olarak 9 puanlık bir hedonik ölçek kullanılarak değerlendirilmiştir. Ermercan (2022), Osmanlı Mutfağı’nda yer alan ve günümüzde unutulmuş olan beş adet tatlıyı revize edilmiş tariflerle yaparak, duysal analiz testi ile panelistlerin görüşlerine sunmuştur. Bal, Yıldırım ve Sönmezdağ (2019) tarafından Osmanlı mutfağında yapıldığı bilinen meyveli baklava türünden yola çıkılarak, elmalı baklava reçetesi geliştirilmek üzere duysal analiz uygulanmıştır. Araştırmada panelistlerin değerlendirmeleri sonucu yapılan analizlere göre reçete oluşturulmuştur. Yazarlar geliştirilen reçetenin ticari üretiminin gerçekleştirilmesi, tatlı piyasasına tanıtımının yapılarak satışa sunulmasının ve inovatif çalışmaların desteklenmesinin gastronomi alanına ve gastronomi turizmine katkı sağlayacağını öngörmektedir.

Genel olarak, Türk mutfağı tatlıları üzerine yapılmış olan bu sınırlı çalışmaların standart reçete oluşturmaya ve ikame yerel ürünler kullanılarak daha sağlıklı ve düşük kalorili tatlılar geliştirmeye yönelik çalışmalar olduğu anlaşılmaktadır. Literatürde Mersin mutfağı üzerine yapılan sınırlı sayıda araştırmanın ise daha çok Mersin mutfak kültürünü kayıt altına almaya yönelik ve derleme şeklinde çalışmalar olduğu dikkat çekmektedir. Enes, Yavuz ve Ercik (2022) Mersin iline ait olan ve bazıları unutulmaya yüz tutmuş yemek tariflerinden 6 tanesini seçerek standart reçetelendirilmesini yapmışlar ve duysal analize tabi tutmuşlardır. Yönet Eren ve Ceyhun Sezgin (2017: 165), gastronomi turizmi açısından Mersin yöresi mutfak kültürünün sürdürülebilirliğini, Öktem (2014), Mersin yöresi kahvaltılık kültürünün sürdürülebilirliğinin sağlanması için yöredeki değişik kültürlere ait kahvaltılıkların standart reçeteleri üzerine, Yedigöz (2017), Mersin’de unutulmaya yüz tutmuş kültürel miras niteliğindeki tören yemekleri üzerine ve Özbek ve Güzeller (2022), Mersin mutfağının gastronomik ürünleri üzerine çalışmalar yapmışlardır. Özbek ve Güzeller (2022), çalışmalarında Mersin mutfağı üzerine yapılan araştırmaların oldukça sınırlı olduğunu, yapılan araştırmalarda az sayıda gastronomik ürünlerin ele alındığını belirtmişlerdir. Birçok kültürün etkisiyle oluşan eşsiz Mersin lezzetlerinin kayıt altına alınması ve coğrafi işaretle desteklenmesinin önemine değinmiş, bölgenin mutfak kültürünün yaşatılması ve sürdürülebilirliği açısından bu kültürün tanıtılmasını amaçlayan faaliyetlerin artırılmasının önemini vurgulamışlardır. Buradan hareketle araştırmada Mersin kültürel mirasının parçası olan ve bölge mutfağına özgü yöresel tatlıların standart reçetelerinin belirlenmesi, geleneksel şekilde uygulanarak kayıt altına alınması ve beğeni düzeylerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bunun sonucunda da Mersin ilinde faaliyet gösteren yiyecek içecek işletmelerinde tüketicilere bu tatlıların sunulabilirliği de değerlendirilebilecektir.

Yöntem

Literatürde de görüldüğü üzere ürün geliştirme ya da standart reçeteler oluşturma araştırmalarında tüketici beğenileri genellikle duysal analiz yöntemi ile test edilmektedir. Tüketicilerin ürün kalitesine ilişkin beğeni ve taleplerini yansıtması nedeniyle duysal değerlendirme oldukça önemlidir (Yıldız ve Bulut, 2017, 21). Duysal analiz; görme, koklama, tatma, dokunma, işitme duyularının tepkilerini kullanarak gıdaların kalite karakterlerinin ölçmeyi amaçlayan bir analiz yöntemidir (Batu, 2017: 26).

Alan yazında yapılan taramalar sonucunda Mersin yöresine ait olduğu düşünülen birçok tatlıya ulaşılmıştır. Bu tatlıların tarifleri için Lokmanoğlu (2013), Okyay (2020), Aras (2018a), Aras (2018b) ve Aras (2018c)’in çalışmalarından faydalanılmıştır.

Araştırmada Mersin’e özgü tatlılar arasından Karakuş Tatlısı, Kerebiç Tatlısı ve Üzümlü Kabak Tatlısı seçilmiştir. Bu tatlılar literatürdeki çalışmalarda Mersin lezzetleri arasında yer aldığı (Yönet Eren ve Ceyhun Sezgin, 2017: 165; Özbek ve Güzeller, 2022) ve özellikle tarif olarak yararlanılan kaynakların 3’ünde de bulunması sebebiyle seçilmiştir. Elde edilen 3 tarif te standartlaştırılıp profesyonel reçetelere dönüştürülmüş ve duysal analiz

kapsamında değerlendirilmiştir. Elde edilen bu reçeteler çalışmanın sonunda Ek-1 olarak sunulmaktadır. Çalışmada “Karakuş, Kerebiç ve Üzümlü Kabak tatlılarının panelistler tarafından görünüş, lezzet, doku, porsiyon ve genel kabul edilebilirlik konusundaki görüşleri nelerdir?” araştırma sorusuna yanıt aranmıştır. Bu kapsamda yöresel tatlıların aslına uygun olarak üretilmesi ve panelistler tarafından duyu analizi tekniği ile tadımı Mersin Üniversitesi Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü Uygulama Mutfağı ve Restoranı’nda 07.04.2023 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma için gerekli etik kurul izni, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Etik Kurulu tarafından 30.03.2023 tarihinde (Karar No: 276) verilmiştir.

Duyusal analizlerde amaç, katılımcı profili, test edilen ürün sayısı ve araştırmanın amacına göre farklı testler seçilebilmektedir. İlgili grup katılımcı sayısı, panel tipi ve test şekline göre hedonik teste uygun bir grup olarak görülmekte olup, bu test için en az 8 panelist gerekmektedir (Altuğ, 1993). Buradan hareketle araştırma kapsamında 5’i kadın 6’sı erkek olan ve yaşları 24 ile 55 arasında değişen 11 kişilik yarı eğitilmiş panelist gruba; Mersin iline ait 3 yöresel tatlı; “görünüş”, “lezzet”, “doku”, “porsiyon” ve “genel kabul edilebilirlik” kriterlerine göre değerlendirilmek üzere test ettirilmiştir.

Panelistlerden değerlendirmeleri, Peryam, D.R. ve Pilgrim, F.J. (1957) tarafından geliştirilen ve birçok araştırmada tercih edilen 9 puanlı Hedonik Skala Puanlama Test Ölçeği ile alınmıştır. Ölçek, 1- aşırı kötü, 2- çok kötü, 3- kötü, 4- ortanın altı, kötüünün üstü, 5- orta, 6- iyinin altı, ortanın üstü, 7- iyi, 8- çok iyi ve 9- mükemmel şeklinde değerlendirmeler içermektedir.

Bulgular

Elde edilen duyu analizi verilerine Friedman S testi uygulanmıştır. Bu test sonucunda sıra ortalamaları (Rank analizi) ve standart sapma değerleri elde edilmiştir. Elde edilen bu değerlere göre tatlıların kabul edilebilirlikleri açısından anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir (Asymp. Sig. 0,000<0,05). Analizin devamında elde edilen bu sonuçlara Wilcoxon işaretli sıra testi analizi uygulanmıştır. Duyusal kriterler frekans analizi bulguları Tablo 2’de gösterilmektedir.

Tablo 1. Duyusal Kriterler Frekans Analizi Bulguları (n=11 kişi)

	Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maksimum
(Karakuş Tatlısı)				
Görünüş	8,36	0,50	8	9
Lezzet	8,18	0,40	8	9
Doku	8,27	0,64	7	9
Porsiyon	8,27	0,46	8	9
Genel Kabul Edilebilirlik	8,54	0,52	8	9
(Kerebiç Tatlısı)				
Görünüş	7,27	0,78	6	8
Lezzet	7,00	0,63	6	8
Doku	7,09	0,53	6	8
Porsiyon	7,54	0,52	7	8
Genel Kabul Edilebilirlik	7,09	0,53	6	8
(Kabak Tatlısı)				
Görünüş	6,72	0,78	6	8
Lezzet	6,72	1,00	5	9
Doku	6,81	0,87	6	9
Porsiyon	7,45	1,03	6	9
Genel Kabul Edilebilirlik	6,90	0,70	6	8

Tabloya göre görünüş, Karakuş tatlısında 8,36 ortalama alırken, Kerebiç tatlısı 7,27, Üzümlü kabak tatlısı ise 6,72 puan ortalamasına sahiptir. Lezzet açısından bakıldığında Karakuş tatlısı 8,18, Kerebiç tatlısı 7,00, Üzümlü kabak tatlısı 6,72 ortalamasına sahiptir. Doku açısından Karakuş tatlısı 8,27 ortalama puan alırken, Kerebiç tatlısı 7,09 Üzümlü tatlısı 6,81 ortalama puan almıştır. Porsiyon miktarı Karakuş tatlısında 8,27 ortalama puan alırken, Kerebiç tatlısı 7,54, Üzümlü kabak tatlısı 7,45 puan ortalamasına sahiptir. Genel kabul edilebilirlik ise Karakuş

tatısında 8,54 ortalama puan, Kerebiç tatlısı 7,09, Üzümlü tabak tatlısı 6,90 puan ortalaması şeklinde değerlendirilmiştir.

Görünüş kriterlerine göre, sunulan üç tatlının değerlendirilmesinde istatistiksel olarak anlamlı farklılık olup olmadığının tespiti için Friedman testi yapılmış ve Tablo 2’de gösterilmiştir

Tablo 2. Yöresel Tatlılarda Kriteri Friedman ve Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Analiz Bulguları

	S.O	Ortalama	S.S		
Görünüş 1 (Karakuş Tatlısı)	2,73	8,36	0,50		
Görünüş 2 (Kerebiç Tatlısı)	1,82	7,27	0,78		
Görünüş 3 (Üzümlü Kabak Tatlısı)	1,45	6,72	0,78		
Friedman Test İstatistiği					
N	11				
Ki-kare	13,867				
Df	2				
Asymp. Sig	0,01				
Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi					
	n	S.O	Sıra Top.	Z	p
Görünüş 1-2 (Karakuş-Kerebiç Tatlısı)					
Negatif Sıra	7	4,00	28,00	-2,401	0,016
Pozitif Sıra	0	,00	0,00		
Eşit	4				
Toplam	11				
Görünüş 1-3 (Karakuş-Üzümlü Kabak Tatlısı)					
Negatif Sıra	9	5,00	45,00	-2,694	0,007
Pozitif Sıra	0	,00	0,00		
Eşit	2				
Toplam	11				
Görünüş 2-3 (Kerebiç-Üzümlü Kabak Tatlısı)					
Negatif Sıra	4	3,38	13,50	-1,656	0,098
Pozitif Sıra	1	1,50	1,50		
Eşit	6				
Toplam	11				

Analiz sonucunda üç tatlının görünüş değerlendirmeleri arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($p < 0,05$). Bu farkın hangi gruplar arasında olduğunun tespiti için yapılan Wilcoxon İşaretli Sıralar testi sonucuna göre görünüş bakımından Karakuş tatlısının (8,36) hem Kerebiç tatlısı (7,27) hem de Üzümlü kabak Tatlısından (6,72) daha iyi bulunduğu tespit edilmiştir. Görünüş açısından Kerebiç tatlısı ile Üzümlü kabak Tatlısı arasında ise istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($p > 0,05$).

Lezzet kriterlerine göre sunulan üç tatlının değerlendirilmesinde istatistiksel olarak anlamlı farklılık olup olmadığının tespiti için Friedman testi yapılmış ve Tablo 3’de gösterilmiştir,

Tablo 3. Yöresel Tatlılarda lezzet Kriteri Friedman ve Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Analiz Bulguları

	S.O	Ortalama	S.S		
Lezzet 1 (Karakuş Tatlısı)	2,82	8,36	0,40		
Lezzet 2 (Kerebiç Tatlısı)	1,68	7,27	0,63		
Lezzet 3 (Üzümlü Kabak Tatlısı)	1,50	6,72	1,00		
Friedman Test İstatistiği					
N	11				
Ki-kare	12,667				
Df	2				
Asymp. Sig	0,02				
Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi					
	n	S.O	Sıra Top.	Z	p
Lezzet 1-2 (Karakuş-Kerebiç Tatlısı)					
Negatif Sıra	9	5,00	45,00	-2,739	0,006
Pozitif Sıra	0	,00	0,00		
Eşit	2				
Toplam	11				
Lezzet 1-3 (Karakuş-Üzümlü Kabak Tatlısı)					
Negatif Sıra	10	6,20	62,00	-2,654	0,008
Pozitif Sıra	1	4,00	4,00		
Eşit	0				
Toplam	11				
Lezzet 2-3 (Kerebiç-Üzümlü Kabak Tatlısı)					
Negatif Sıra	5	4,80	4,80	-0,905	0,366
Pozitif Sıra	3	4,00	4,00		
Eşit	3				
Toplam	11				

Analiz sonucuna göre, üç tatlının lezzet değerlendirmeleri arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($p < 0,05$). Bu farkın hangi gruplar arasında olduğunun tespiti için yapılan Wilcoxon İşaretli Sıralar testi sonucuna göre lezzet açısından Karakuş tatlısı (8,36) hem Kerebiç tatlısı (7,27) hem de Üzümlü kabak tatlısından (6,72) daha başarılı bulunduğu tespit edilmiştir. Lezzet açısından Kerebiç tatlısı ile Üzümlü kabak tatlısı arasında ise istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($p > 0,05$).

Doku kriterlerine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık olup olmadığının tespiti için Friedman testi yapılmış ve Tablo 4'de gösterilmiştir

Tablo 4. Yöresel Tatlılarda Doku Kriteri Friedman ve Wilcoxon İşaretili Sıralar Testi Analiz Bulguları;

	S.O	Ortalama	S.S		
Doku 1 (Karakuş Tatlısı)	2,86	8,27	0,64		
Doku 2 (Kerebiç Tatlısı)	1,68	7,09	0,53		
Doku 3 (Üzümlü Kabak Tatlısı)	1,45	6,81	0,87		
Friedman Test İstatistiği					
N	11				
Ki-kare	14,973				
Df	2				
Asymp. Sig	0,01				
Wilcoxon İşaretili Sıralar Testi					
	n	S.O	Sıra Top.	Z	p
Doku 1-2 (Karakuş-Kerebiç Tatlısı)					
Negatif Sıra	10	5,50	55,00	-2,919	0,004
Pozitif Sıra	0	,00	0,00		
Eşit	1				
Toplam	11				
Doku 1-3 (Karakuş-Üzümlü Kabak Tatlısı)					
Negatif Sıra	9	5,00	45,00	-2,701	0,007
Pozitif Sıra	0	0,00	0,00		
Eşit	2				
Toplam	11				
Doku 2-3 (Kerebiç-Üzümlü Kabak Tatlısı)					
Negatif Sıra	5	4,00	20,00	-1,134	0,257
Pozitif Sıra	2	4,00	8,00		
Eşit	4				
Toplam	11				

Tablo 4'e göre üç tatlının doku değerlendirmeleri arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($p < 0,05$). Wilcoxon İşaretili Sıralar testi sonucuna göre ise Karakuş tatlısının (8,27) hem Kerebiç tatlısı (7,09) hemde Üzümlü kabak tatlısına (6,81) göre doku açısından daha baskın bulunduğu tespit edilmiştir. Doku açısından Kerebiç tatlısı ile Üzümlü kabak tatlısı arasında ise istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmemiştir ($p > 0,05$).

Porsiyon miktarlarına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık olup olmadığının tespiti için Friedman testi yapılmış ve Tablo 5'de gösterilmiştir.

Tablo 5. Yöresel Tatlılarda Porsiyon Miktarı Kriteri Friedman ve Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Analiz Bulguları

	S.O	Ortalama	S.S		
Porsiyon 1 (Karakuş Tatlısı)	2,50	8,27	0,46		
Porsiyon 2 (Kerebiç Tatlısı)	1,77	7,54	0,52		
Porsiyon 3 (Üzümlü Kabak Tatlısı)	1,73	7,45	1,03		
Friedman Test İstatistiği					
N	11				
Ki-kare	6,276				
Df	2				
Asymp. Sig	0,043				
Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi					
	n	S.O	Sıra Top.	Z	p
Porsiyon 1-2 (Karakuş-Kerebiç Tatlısı)					
Negatif Sıra	6	3,50	21,00	-2,271	0,023
Pozitif Sıra	0	0,00	0,00		
Eşit	5				
Toplam	11				
Porsiyon 1-3 (Karakuş-Üzümlü Kabak Tatlısı)					
Negatif Sıra	6	4,25	25,50	-1,983	0,047
Pozitif Sıra	1	2,50	2,50		
Eşit	4				
Toplam	11				
Porsiyon 2-3 (Kerebiç-Üzümlü Kabak Tatlısı)					
Negatif Sıra	4	4,00	16,00	-0,378	0,705
Pozitif Sıra	3	4,00	12,00		
Eşit	4				
Toplam	11				

Tablo 5’de porsiyon miktarı kriterlerine göre sunulan üç tatlının değerlendirmesinde, Friedman testi sonucunda üç tatlının porsiyon miktarı değerlendirmeleri arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($p < 0,05$). Bu farkın hangi gruplar arasında olduğunun tespiti için yapılan Wilcoxon İşaretli Sıralar testi sonucuna göre Karakuş tatlısı (8,27) hem Kerebiç tatlısı (7,54) hem de Üzümlü kabak tatlısı (7,45) göre porsiyon miktarı açısından daha kabul edilebilir bulunmuştur. Porsiyon miktarı açısından Kerebiç tatlısı ile Üzümlü kabak tatlısı arasında ise istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($p > 0,05$).

Mersinin yöresel tatlılarının kabul edilebilirliklerinin anlaşılması için Friedman ve Wilcoxon İşaretli Sıralar testi yapılmış ve Tablo 6’da gösterilmiştir

Tablo 6. Yöresel Tatlılarda Genel Kabul Edilebilirlik Kriteri Friedman ve Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Analiz Bulguları

	S.O	Ortalama	S.S		
GKE 1 (Karakuş Tatlısı)	2,91	8,54	0,52		
GKE 2 (Kerebiç Tatlısı)	1,64	7,09	0,53		
GKE 3 (Üzümlü Kabak Tatlısı)	1,45	6,09	0,70		
Friedman Test İstatistiği					
N	11				
Ki-kare	17,882				
Df	2				
Asymp. Sig	0,000				
Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi					
	n	S.O	Sıra Top.	Z	p
GKE 1-2 (Karakuş-Kerebiç Tatlısı)					
Negatif Sıra	10	5,50	55,00	-2,889	0,004
Pozitif Sıra	0	0,00	0,00		
Eşit	1				
Toplam	11				
GKE 1-3 (Karakuş-Üzümlü Kabak Tatlısı)					
Negatif Sıra	10	5,50	55,00	-2,877	0,004
Pozitif Sıra	0	0,00	0,00		
Eşit	1				
Toplam	11				
GKE 2-3 (Kerebiç-Üzümlü Kabak Tatlısı)					
Negatif Sıra	4	2,50	7,00	-1,000	0,317
Pozitif Sıra	3	2,50	2,50		
Eşit	4				
Toplam	11				

GKE: Genel Kabul Edilebilirlik

Tablo 6'de genel kabul edilebilirlik kriterlerine göre sunulan üç tatlının değerlendirilmesi için Friedman testi sonuçları gösterilmektedir. Sonuçlar üç tatlının genel kabul edilebilirlik değerlendirmeleri arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunduğunu göstermiştir ($p < 0,05$). Bu farkın hangi gruplar arasında olduğunun tespiti için yapılan Wilcoxon işaretli sıralar testi sonucuna göre Karakuş tatlısı (8,54) hem Kerebiç tatlısı (7,09) hem de Üzümlü kabak tatlısına (6,09) göre genel kabul edilebilirlik açısından daha kabul edilebilir bulunmuştur. Genel kabul edilebilirlik açısından Kerebiç tatlısı ile Üzümlü kabak tatlısı arasında ise istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($p > 0,05$).

Yapılan bütün bu testlerin sonucunda oluşan değerlerin ortalamasına ait tablo şu şekilde oluşmaktadır.

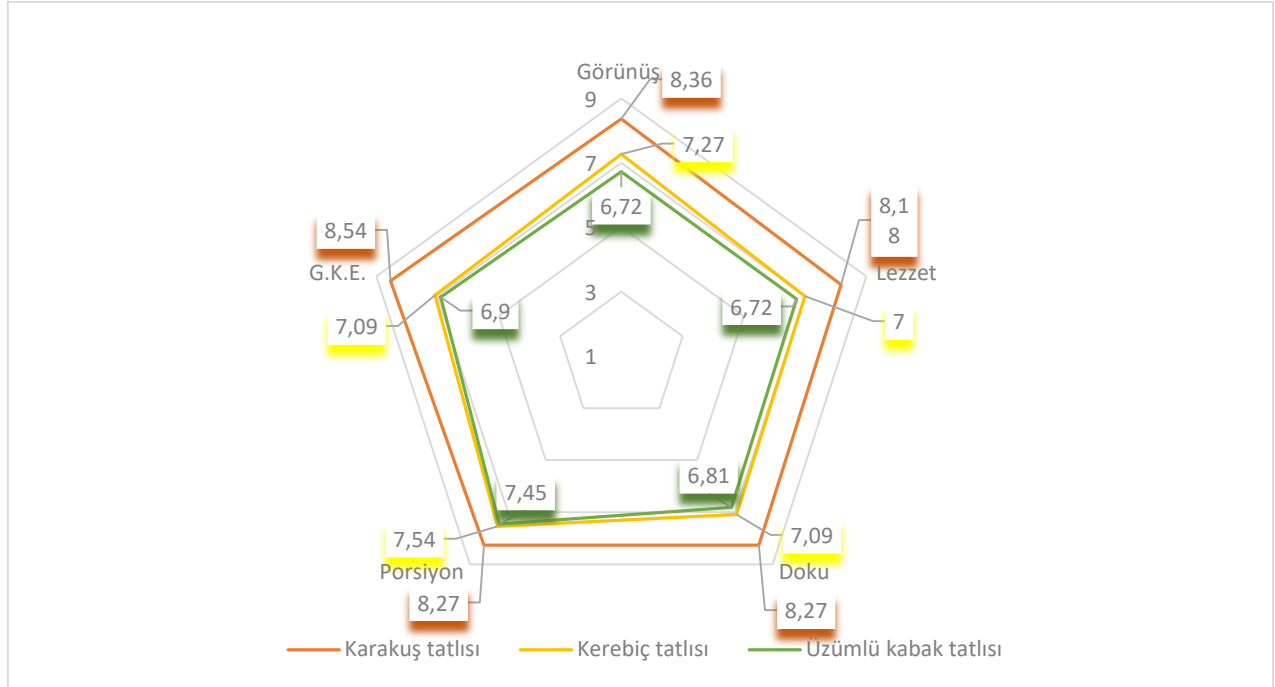
Tablo 7. Geleneksel yöntemlerle üretilmiş tatlıların duyu özelliklerinin ortalamaları (n=11)

	Karakuş Tatlısı	Kerebiç Tatlısı	Üzümlü Kabak Tatlısı
Görünüş	8,36	7,27	6,72
Lezzet	8,18	7,00	6,72
Doku	8,27	7,09	6,81
Porsiyon	8,27	7,54	7,45
GKE	8,54	7,09	6,90

GKE: Genel Kabul Edilebilirlik

Tablo 7'de ise geleneksel yöntemlerle hazırlanmış Mersin iline ait tatlıların duyu analiz kapsamında görünüş, lezzet, doku, porsiyon ve genel kabul edilebilirlik ortalamaları yer almaktadır. Duyusal kriterlerin ortalamaları incelendiğinde, bu başlıklara göre Karakuş tatlısı tüm kriterlerde en yüksek ortalamaları alırken, üzümlü kabak tatlısı ise tüm kriterlerde en düşük ortalamaları aldığı görülmektedir.

Genel değerlendirmelere ait olan duyu kriter ortalamaları grafiği ise şu şekilde oluşmaktadır.

Şekil 1. Duyusal Kriter Ortalamaları

Şekil 1’de yapılan araştırmanın amacı doğrultusunda analiz uygulanan tatlıların genel değerlendirme durumu toplam oranlar üzerinden ortaya konulmuştur. Şekil 1’e göre en yüksek beğeni 41,62 puan ile Karakuş tatlısına verilmiştir. Kerebiç tatlısı 35,99 puan alırken, Üzümlü kabak tatlısı ise panelistlerden 34,6 ortalama puan almıştır. Sonuç olarak yapılan analizlere göre panelistlerin en kabul edilebilir tercihlerinin Karakuş tatlısı olduğu tespit edilmektedir ve elde ettiği yüksek değerler ile tüketici beğenileri testleri çerçevesinde önerilen tatlı olarak karşımıza çıkmaktadır. Panelde değerlendirilen tatlıların fotoğrafları aşağıda yer almaktadır. Tüm fotoğraflar tadım öncesi çekilmiştir.

Fotoğraf – 1 Karakuş tatlısı

Fotoğraf – 2 Üzümlü Kabak tatlısı

Fotoğraf – 3 Kerebiç tatlısı

Sonuç ve Öneriler

Türk mutfak kültürü denildiğinde akla ilk gelen lezzetlerden olan geleneksel tatlıları birer gastronomik değer ve kültürel mirasın bir örneği olarak korumak ve yaşatmak gerekmektedir. Zengin bir mutfağa sahip olan Mersin mutfak kültürü mirasına ait geleneksel tatlıların unutulmaya yüz tuttuğu günümüzde, sürdürülebilirliğinin sağlanması ve unutulmadan gelecek nesillere aktarılması açısından araştırmanın sonuçlarının önemli olduğu ve dikkate alınması gerektiği söylenebilir. Coğrafi işaret tescili ve ticarileştirme için standartlaştırma çabalarına ağırlık verilmesi, sürdürülebilir gastronomi anlayışı çerçevesinde bu gastronomik mirasların üretim ve satışının desteklenmesi, çocukların ve gençlerin farkındalıklarının oluşması ve tanınırlığının sağlanabilmesi için gastronomi rotalarında, festival, fuar, yarışma, workshop, bilimsel organizasyonlar gibi etkinliklerde Mersin tatlılarına yer verilmesi gerektiği düşünülmektedir. Hatta bu etkinlikler uluslararası düzeyde genişletilip, yöresel tatlılar etkinliğin ana teması şeklinde düzenlenebilir.

Çok sayıda kültüre mirasa özgü tatlının henüz tescillenmediğini göz önüne alarak, Mersin gastronomi turizm paydaşlarından birileri olarak yerel yöneticiler ve ilin öne çıkan sivil toplum kuruluşları bu tatlıların coğrafi işaret tescili ve tanıtımı için çalışmalar yapmalıdır. Ayrıca Mersin kültürel mirası için önemi olan ve kabul edilebilirliği yüksek olarak tespit edilen Karakuş tatlısının yerel işletmelerin menülerinde daha fazla yer alması için yerel yönetimler tarafından restoranların teşvik edilmesi gerekmektedir. Westering (1999: 79-80) bu konuda, yerel bir ortamda yerel halkla birlikte yenen yerel yemeklerin, turiste otantik olanla en yakın karşılaşmayı, iletişim kurma ve hatta kısa süreliğine de olsa o kültürün bir parçası olma duygusunu yaşatabildiğini ifade etmektedir. Yazar, gıdaların, yemeklerin ve içeceklerin coğrafi bir kimliği olduğunu ve bazı yiyeceklerin bir ülke veya bölgeyle çok kolay bir şekilde özdeşleştirildiğini belirtmektedir. Öyle ki onları başka bir kültüre dahil etmek zordur ve tanımlanamayan bir nedenden dolayı yerel ürünler yerinde daha lezzetli olmakta ve birbirlerini tamamlayarak menşei bölgenin menülerinde birleştirilmektedirler. Buradan hareketle yiyecek içecek işletmelerinin menülerinde bu tatlıların diğer yöresel ürünlerle birlikte sunumunun bölge gastronomisi için oldukça faydalı olabileceği söylenebilir.

Ayrıca sürdürülebilirlik bağlamında gastronomik ürünler ile ilgili yapılacak bilimsel çalışmaların maliyet gerektirdiği göz önüne alındığında, bu yöndeki projelerin desteklenmesi bu konuya ilgiyi ve duyarlılığı yüksek

tutabilecektir. Böylece özgün gastronomi kültürünün yaşatılması ve yapım teknikleri ile birlikte ele alınan lezzetlerin korunması, tanıtımı ve gelecek nesillere aktarılması sağlanabilecektir.

Genel kabul edilebilirlik bulguları çerçevesinde, Mersin’de kızartılarak tüketilen bir tatlıya eğilim olduğu anlaşılmaktadır. Şeker, keklerin ve bazı kurabiyelerin nişasta-protein yapısını tatlandırıp yumuşatmakta ve nemin korunmasına yardımcı olmaktadır (Mc.Gee, 2010: 419). Şeker, aynı zamanda kişiye mutluluk ve haz verme özelliği olan ve ihtiyacı hissedilen bir besindir (Batu, 2017: 31). Ancak günümüzde, şekerin özellikle bazı yaş grupları ve mevcut hastalıklar için olumsuz sonuçlar doğurabildiği bilinmektedir. Gelecek araştırmalarda araştırmacılara; Karakuş tatlısının kullanım alanının arttırılabilmesi için, farklı yöresel içeriklerle tatlandırılarak denendiği ve kabul edilebilirliğinin ortaya konulduğu uygulamalı inovatif araştırmalar yapmaları önerilebilir.

Teşekkür

Araştırmanın gerçekleştirilmesi için maddi destek veren Mersin Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi’ne teşekkür ederiz. (2020-1-AP5-3994)

Kaynakça

- Akyol, C. (2022). Akıllı turizm uygulamaları kapsamında dijital platformların destinasyonlara katkısı; “GoTürkiye” örneği. *Neşebir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(4), 2054-2074.
- Aktaş, A. ve Özdemir, B. (2005). *Otel işletmelerinde mutfak yönetimi*. Detay Yayıncılık.
- Altuğ, T. (1993). *Dünyasal test teknikleri*. (1. Baskı). Ege Üniversitesi Yayınevi.
- Aras, N. (2018a). Tarsus Mutfağı. *Gastro Metro Dergisi*, 89, 7–52.
- Aras, N. (2018b). Tarsus Mutfağı. *Gastro Metro Dergisi*, 90, 8–20.
- Aras, N. (2018c). Silifke Mutfağı. *Gastro Metro Dergisi*, 91, 7–42.
- Arı, K. ve Mankan, E. (2022). Üniversite öğrencilerinin türk mutfağındaki tatlılara ilişkin görüşleri. *Avrasya Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3 (1) , 31-43. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/atadergi/issue/71544/1104575>
- Aydın, F. ve Çakmakçı, S. (2014) Possibilities for the use of whey in Tel Kadayıf (a Turkish dessert) production, *Turkish Journal of Agriculture and Forestry*. 38 (2), 250-257.
- Bal, M. ve Yıldırım, M. ve Sönmezdağ, A. S. (2019). İnovatif yaklaşımlarla Osmanlı meyveli baklavasının gastronomiye kazandırılması, *Turizm Akademik Dergisi*, 6 (2), 215-226.
- Batu, A., ve Batu, H. S. (2016). Türk tatlı kültüründe Türk lokumunun yeri. *Journal of Tourism & Gastronomy Studies*, 4(1), 42-52.
- Batu, A. (2017). Moleküler gastronomi bakış açısıyla gıdaların tat ve aroma algıları, *Aydın Gastronomy*, 1,125-36.
- Beer, S. Edwards, J. Fernandes, C. ve Sampaio F. (2002), Regional Food Cultures: Integral to the Rural Tourism Product. Hjalager A. M. ve Richards G. (Ed.), *Tourism and Gastronomy* içinde (ss. 207-223). London and New York: Routledge.
- Bingör, B. (2016). *Küreselleşmenin yemek kültürüne etkileri*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Birer, S., (1990). Türk Mutfağının tarihsel gelişim süreci içerisindeki değişimi ve bugünkü durumu. *Beslenme ve Diyet Dergisi* 19(2), 251-260.
- Cebeci, T. (2019). *Türk Mutfağına ait tatlıların bölge temelinde analizi*, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Durlu Özkaya, F. ve Cömert, F. (2017). *Türk mutfağında yolculuk*. Detay Yayıncılık.
- Enes, K., Yavuz, G. & Ercik, C. (2022). Yöresel yemeklerin standardize edilmesi ve kabul edilebilirliğinin ölçülmesi; Mersin Örneği. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23 (2) , 249-263

- Ermercan, B. (2022). Günümüze ulaşamayan Osmanlı Mutfağı tatlılarının belirlenmesi ve duyuşal açıdan değerlendirmeler, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Gelişim Üniversitesi.
- Gaztelumendi, I. (2012). *Global trends in food tourism*. Global Report on Food Tourism içinde (ss.10-11). World Tourism Organization.
- Hall, M. ve Mitchell, R. (2002). Tourism as a force for gastronomic globalization and localization. A. M. Hjalager ve G. Richards (Ed.), *Tourism and Gastronomy* içinde (ss. 71-90), London and New York: Routledge.
- Hall, C.M., Sharples, L., Mitchell, R., Macionis, N. ve Cambourne, B. (Ed.). (2003). *Food Tourism Around The World* (1st ed.). Routledge.
- Hofmann, P. G. P. (2012). Brazil and its Paths of Flavour, Global Report on Food Tourism içinde (ss.28-29). World Tourism Organization.
- Işıldar, P. (2016). Sürdürülebilirlik ve gastronomi. H. Kurgun, ve D. B. Özşeker (Ed.) *Gastronomi ve Turizm* içinde (ss.47-63). Detay Yayıncılık.
- Kızıldemir, Ö. Öztürk, E ve Sarıışık, M. (2014). Türk mutfak kültürünün tarihsel gelişiminde yaşanan değişimler, *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(14), 191-210.
- Koşay, H. Z. ve Ülkücan, A. (2011). *Anadolu Yemekleri ve Türk Mutfağı, 2. Baskı*, Çiya Yayınları.
- Kronld, M. (2011). *Sweet invention: a history of dessert*, Chicago Review Press.
- Kültür Turizm Bakanlığı (2023). UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Online Sergisi. <https://aregem.ktb.gov.tr/TR-50838/unesco-somut-olmayan-kulturel-miras-listesi.html>.
- LeBail, A. ve Goff, H. D. (2008). Freezing of bakery and dessert products. J.A. Evans (Ed.) *Frozen Food Science and Technology* içinde, (ss. 184-204). Blackwell Publishing Ltd.
- Lokmanoğlu, Y. (2013). *Dünden Bugüne Mersin Mutfağı*. Ayrıntı Basım Yayım Matbaacılık.
- McGee, H.,(2010). *Keys to good cooking: A guide to making the best of foods and recipes*. Penguin.
- Peryam, D.R. ve Pilgrim, F.J. (1957). Hedonic scale method for measuring food preferences. *Food Technology*, 11(9), 9-14.
- Pololikashvili, Z. (2019). Foreword by the World Tourism Organization, UNWTO 2019. Gastronomy Tourism – The Case of Japan, Madrid: UNWTO.
- Okuyucu, A. (2011). *Osmaneli ilçe merkezinde kültürel mirasın korunması ve turizm amaçlı kullanımına yönelik bir araştırma*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Okyay, N. (2020). *Anılarla Tarsus Yemekleri*. Hayy Kitap Yayınları.
- Ozer, C. (2020). The usability of lor cheese in some dairy-based desserts of Turkish and international cuisines. *Journal of Culinary Science & Technology*, 18(6), 560-571.
- Öktem, Ş. (2014). Standart reçetelerin turizm sektöründe sürdürülebilirliğe katkısı: Mersin yöresi kahvaltı örnekleri, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies* 2(2), 24-33.
- Özer, E. D., & Esen, M. K., (2019) Coğrafi işaret alma sürecinde, Avanos-Nevşehir Testi Kebabına ait standart reçetenin oluşturulması. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 7(2), 805-817.
- Özbek, Ç. Güzeler N. (2022). Mersin mutfağının gastronomik ürünleri. *Aydın Gastronomy*, 6(2), 311-324.
- Özkaya, F. D., & Cömert, M. (2017). *Türk mutfağında yolculuk*. Detay Yayıncılık.
- Sevimli, Y. (2019). Türk Mutfağında tatlı kültürünün tarihçesi, 4. *Uluslararası Gastronomi Turizmi Araştırmaları Kongresi*: Nevşehir.
- Rinaldi C. (2017). Food and gastronomy for sustainable place development: a multi-disciplinary analysis of different theoretical approaches, *Sustainability*, 9, 1748, 1–25.

- Scarpato, R. (2002). Sustainable gastronomy as a tourist products. A. Hjalager ve G. Richards (Ed.) *Tourism and Gastronomy* içinde (ss.51-70). London and New York: Routledge.
- Şimşek, A., Güleç, E. ve Usta, S. (2020). Gastronomik ürün çeşitlendirme kapsamında veganlar ve çölyak hastaları için ürün geliştirme: Kazandibi. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 51-59.
- Türk Patent Kurumu (t.y.). <https://ci.turkpatent.gov.tr/cograf-i-isaretler/liste?il=33>.
- Van Westering, J. (1999). Heritage and gastronomy: The pursuits of the “new tourist”. *International Journal of Heritage Studies*, 5(2), 75–81.
- Yavuz, G. (2019). Mersinliler, Mersin’de kültür, turizm ve misafirperverlik. *Akıllı destinasyon markalaması kentin turizmle sürdürülebilir kalkınmasına 360° bakış Mersin örneği* içinde (ss. 190- 218). Detay Yayıncılık.
- Yedigöz, R. (2017). Turizmde tören yiyecek ve içeceklerinin rolü: Mersin ili araştırması. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Mersin Üniversitesi.
- Yıldız, Ö. ve Bulut, B. (2017). Optimization of gluten-free tulumba dessert formulation including corn flour: response surface methodology approach. *Pol. Journal of Food Nutrition Science*. 67(1), 25–31
- Yönet Eren, F. ve Ceyhun Sezgin, A. (2017, Kasım 23-25). *Gastronomi turizmi açısından Mersin yöresi mutfak kültürünün sürdürülebilirliği*, 1st International Sustainable Tourism Congress (ss. 161-170) Kastamonu.
- World Tourism Organization (2019). *UNWTO tourism definitions*. UNWTO: Madrid. <https://doi.org/10.18111/9789284420858>.
- World Tourism Organization (2012). *Global report on food tourism*, UNWTO: Madrid. <http://cf.cdn.unwto.org/sites/all/files/docpdf/amreports4-foodtourism.pdf>

EXTENDED SUMMARY

Turkish culinary culture has become one of the world's important cuisines, enriched by developments such as migrations, geography, religious beliefs, and cultural interactions throughout history (Kızıldemir, Öztürk, and Sarıışık, 2014). Due to the diverse physical, human, and economic characteristics of Turkey's regions, various dishes have emerged and gained popularity (Birer, 1990, p. 254). As a result, local culinary cultures consisting of distinct flavours have emerged in every region of Turkey.

One of the gastronomic values of Turkish culinary culture is its traditional desserts, which are made in many regions. Especially when examining the special day meals in Turkish cuisine, it is apparent that desserts are the main meals and beverages (Sevimli, 2019). Desserts can be made and consumed in various forms, such as chilled, frozen, hot, or with milk, fruit, pastry, and more (McGee, 2010; Goff, 2016). For example, lighter fruity or cold desserts can be preferred in the summertime, while warm desserts are popular in wintertime. In Turkish cuisine, desserts are divided into three categories: those made with fresh or dried fruits and vegetables, milk-based desserts, and dough-based desserts (Batu and Batu, 2016: 43). Halva, baklava, aşure, and mahaleb are among the most well-known desserts in Turkish culinary culture and serve as examples of desserts with different contents and preparation

Mersin's cuisine has a rich culinary culture thanks to its geographical location and the influence of various cultures throughout history, including Anatolian, eastern, and western cultures (Yavuz, 2019: 194). Along with Arab cuisine, which is an important element of Mersin's culinary culture, desserts are also highly valued in the region due to the influence of Turkmens, Cretans, Greeks, and Armenians. According to Lokmanoğlu (2013), the desserts of Mersin can be classified into four categories: syrup desserts, milk desserts, cakes, cookies, and pastries, and other types of desserts. All of these desserts contain granulated or powdered sugar and can be served either hot or cold. Currently, only Cezerye, Kerebiç, and Bandırma are registered as trademark desserts by the Turkish Patent Institute (n.d.).

Due to the significant role of desserts in Turkish culinary culture, a lot of efforts are being made to ensure that they are not forgotten and are passed on to future generations, (Özkaya and Cömert, 2017: 143). Today, changes in lifestyle such as urbanization, population growth, longer life expectancies, eating out habits, and the changing role of women at home due to entering the workforce, along with the impact of globalization, fashion, fast food, and other factors, have had a negative effect on Turkish culinary. As a result, some tastes belonging to Turkish cuisine that requires labor, expertise, and time to make have started to become unpopular and is at risk of being forgotten. Lokmanoğlu (2013) pointed out that the people of Mersin have gradually abandoned the food culture inherited from their ancestors, and that laborious and time-consuming meals are either altered or brought into households pre-made by someone else. Therefore, Mersin flavours are at risk of disappearing. This study aims to identify standard recipes of desserts that are at risk of disappearing and measure their acceptability by consumers. The ultimate goal is to create awareness among businesses operating in Mersin so that these sweets can be offered to consumers.

Consumer tastes are typically assessed through sensory analysis methods in product development or standard recipe creation research. Sensory evaluation is crucial as it reflects consumers' preferences and demands regarding product quality (Yıldız and Bulut, 2017: 21). Sensory analysis is a method of analyzing the quality characteristics of foods by creating and measuring the reactions of the senses of sight, smell, taste, touch, and hearing (Batu, 2017: 26).

Within the scope of the field survey, many desserts have been founded belonging to the Mersin. The recipes for these desserts were taken from the studies of Lokmanoğlu (2013), Okyay (2020), Aras (2018a), Aras (2018b), and Aras (2018c). In the research, Karakuş Dessert, Kerebiç Dessert, and Pumpkin Dessert with Grape were selected among Mersin-specific desserts, and an answer to the research question "What are the opinions of the panelists on the appearance, taste, texture, portion, and general acceptability of Karakuş, Kerebiç, and pumpkin Desserts with Grape?" was sought. In this context, the production of local desserts in accordance with the original recipes and their tasting by the panelists using the sensory analysis technique was conducted on April 7, 2023, at Mersin University's Gastronomy and Culinary Arts Department application Kitchen and Restaurant. Ethics committee permission required for the research was granted by Mersin University's Social Sciences Ethics Committee on March 29, 2023 (Decision No: 276).

When it comes to Turkish cuisine, desserts are one of the first things that come to mind and they should be preserved as a valuable gastronomic asset. The results of this research are important and should be taken into account to ensure the sustainability of Mersin's traditional desserts, which are part of a rich culinary culture, and to transfer them to future generations without forgetting. Local administrators, prominent non-governmental organizations in the province, and other stakeholders in Mersin's gastronomy tourism industry should work together to promote and register these desserts. Additionally, local governments should encourage restaurants to include desserts such as Karakuş, which is important for Mersin and has high acceptability, more frequently on their menus.

Based on the findings of the general acceptability, it is clear that Mersin prefers fried desserts. Sugar sweetens and softens the starch-protein structure of cakes and some cookies, and helps preserve moisture (McGee, 2010: 419). Sugar is also a food that brings happiness and pleasure to people and is necessary (Batu, 2017: 31). However, it is known that sugar can have negative effects, especially for certain age groups and existing diseases. In future research, researchers could suggest conducting innovative studies to increase the use of Karakuş dessert by experimenting with different local ingredients to determine their acceptability.

Ek-1

Standart Reçeteler

Karakuş

20 Kişilik

1 kg	İrmik
500 gr.	Un
500 gr.	Nişasta
800 ml	Zeytinyağı
250 gr.	Ceviz
10 gr.	Tarçın
2 kg	Şeker
1 lt.	Su
100 gr.	Limon

1. Şekerin 1,5 kg mı ile 1 litre su şerbet yapmak için kaynatılır,
2. Şerbet hazır olunca üzerine bir limon sıkılır ve soğumaya bırakılır,
3. İrmik azar azar ılık su serperek ıslatın. (Ölçü irmiğin kalitesine göre değişmekte olduğundan sabit ölçü verilmemiştir. Mevcut irmikte 1.250 ml su eklenmiştir. Kıvam olarak sert bir lapa kıvamı istenir),
4. Islak irmik bir saat kadar bekletilir sonra yoğrulmaya başlanır,
5. 200 gr un eklenir ve yoğrulmaya devam edilir,
6. Zeytin yağın 100 ml kadarı azar azar eklenerek yoğrulmaya devam edilir,
7. Hamur toparlanınca nişasta ve unun kalanı eklenir,
8. 2 mm kalınlığında açılır,
9. 10 cm genişliğinde ve 20 cm uzunluğunda kesilir.
10. Ceviz, tarçın ve şeker karıştırılır,
11. 5 cm lik katlar şeklinde arasında ceviz, tarçın ve şeker karışımı eklenerek katlanır,
12. Kenarları bon bon şekere benzeyecek şekilde sıkılır,
13. Kalan zeytin yağı ısıtılır. (165 ile 175 derece arasında).
14. Zeytinyağında tatlı kızartılır ve soğuk şerbetin içine sıcakken bırakılıp 20 – 30 saniye beklenip içinden çıkarılır,
15. Soğuk servis edilir.

Kerebiç

Hamuru için

1 kg	İrmik
187,5 gr.	Margarine
187,5 gr.	Ayçiçek yağı
0,5 lt.	Su
7,5 gr.	Mahlep
6,25 gr.	Karbonat
37,5 gr.	Pekmez
200 gr.	Ceviz (iri doğranmış yada tüm)

Ceviz haricinde bütün malzeme bir hamur karıştırıcıda 2 dk kadar karıştırılır ve 30 dk dinlendirilir, Dinlendirilen malzeme ceviz ile klasik içli köfte şeklinde doldurulur. 250 derece fırında 25 dakika pişirilir. Köpüğünün içinde soğuk olarak servis edilir.

Köpüğü için

3,5 kg	Şeker
5 lt.	Su
1 kg	Çöven Kökü

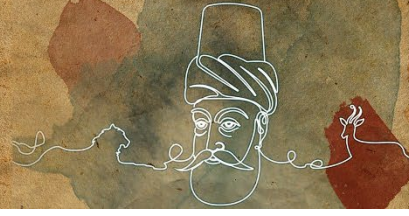
Köpüğün yapımı için önce 1 kg çöven kökü, 3 lt suyun içinde 2 saat kaynatılıp süzülür ve 12 saat dinlendirilir. Dinlendirilen karışım bir çırpıcıda 20 kat hacme ulaşana kadar çırpılır. 3,5 Kg şeker 2 lt su içinde kaynatılır ve soğutulup bir şerbet elde edilir.

1. Elde edilen şerbet köpük ile söndürülmeden tahta kaşık yardımı ile karıştırılır ve bu işlemin sonucunda kerebiç kaymağı elde edilmiş olur.

Üzümlü Kabak Tatlısı

3 kg Tarsus Balkabağı
1 kg Çekirdeksiz saplarından ayıklanmış tercihen “Tarsus Beyazı” Üzüm
500 gr. Şeker

1. Balkabağı soyulur,
2. 3 cm3 doğranır ve bir tencereye konulur,
3. Üstüne şeker dökülür,
4. En üstüne çekirdeksiz üzümler konulur,
5. 1-2 saat bekletilir,
6. Sulanınca orta ateşte pişirilmeye başlanır,
7. Kabaklar yumuşayınca yaklaşık 1 saat sonra ocaktan alınır,
8. Soğuk servis edilir.

KÜLTÜREL BİR MİRAS OLARAK GELENEKSEL EKOLOJİK BİLGİ (GEB) VE BİTKİ KORUMA AS A CULTURAL HERITAGE TRADITIONAL ECOLOGICAL KNOWLEDGE (GEB) AND PLANT PROTECTION

Seyfullah GÜL

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Eğitim Fakültesi

Temel Eğitim Bölümü

seyfullah.gul@omu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-5166-454X

ÖZ

Geliş Tarihi:

10.05.2023

Kabul Tarihi:

17.08.2023

Yayın Tarihi:

06.10.2023

Anahtar Kelimeler

Sürdürülebilir gıda üretimi, Gıda güvenliği, Zararlı yönetimi, Gıda saklama.

Keywords

Sustainable food production, Food safety, Pest management, Food storage

Bilim ve teknolojiadaki ilerlemelere rağmen, sürdürülebilir gıda üretimi hala tehdit altındadır. Tarım üzerindeki beşeri ve çevresel baskıların küresel gıda güvenliğini gün geçtikçe daha fazla tehdit etmesi, gıda üretiminin ve kalitesinin düşmesi gıda güvenliği sorunsalına karşı bitki korumayı önemli bir konu haline getirmiştir. Bu çalışmada kültürel bir miras olarak Geleneksel Ekolojik Bilginin (GEB) bilimsel bilgiye entegre edilmesinin, bitki koruma ve sürdürülebilir gıda üretimine önemli katkılar verebileceğine odaklanılmaktadır. Çalışmada, nitel araştırma desenlerinden biri olan kültür analizi kullanılmıştır. Veriler katılımsız gözlem, yüz yüze görüşme ve doküman analizi tekniği kullanılarak toplanmıştır. Çalışma grubu, gözlem yapılacak yerlerin ve doküman incelemesine tabi tutulacak materyallerin seçiminde amaçlı örnekleme yöntemlerinden kolay ulaşılabilir durum örnekleme kullanılmıştır. Görüşmeler ve gözlemler sonucu elde edilen veriler betimsel analiz ile çözümlenerek yorumlanmıştır.

Bulgular Türkiye'de kültürel bir miras olarak yerel halkın bitki koruma ve sürdürülebilir gıda yönetimi sorunsalına karşı; (1) tohum koruma, (2) ot kontrolü ve çimlenmenin hızlanması, (3) zararlı yönetimi ve (4) geleneksel gıda saklama uygulamaları şeklinde dört boyutta GEB stratejileri ve uygulamaları geliştirdiklerini göstermektedir. Sürdürülebilir gıda üretimi, geleneksel bilginin bilimsel bilgiyle bütünleştirildiği toplum temelli bitki koruma uygulamalarına ve gıda üretiminde GEB'in rolüne saygı duyarak sağlanabilir.

ABSTRACT

Despite advances in science and technology, sustainable food production is still under threat. The fact that human and environmental pressures on agriculture threaten global food security more and more, and food production and quality decrease to plant protection has become an important issue against the food safety problem. In this study, it is focused that the integration of Traditional Ecological Knowledge (TEK) as a cultural heritage with scientific knowledge can make important contributions to plant protection and sustainable food production. This study uses the qualitative research technique of cultural analysis. This study collected the data using the techniques of nonparticipant observations, face-to-face interviews and document analysis technique. The purposeful sampling method of convenience sampling was used to select the places to be observed and the study group and materials to be subject to document review. The descriptive analysis technique was used to analyse the data obtained as a result of the interviews and observations.

Findings show that local people have developed in four dimensions as a cultural heritage TEK strategies and practices against the problem of plant protection and sustainable food management in Turkey; (1) seed protection, (2) weed control and germination acceleration, (3) pest management, and (4) traditional food storage practices. Sustainable food production can be achieved by respecting community-based plant protection practices where traditional knowledge is integrated into scientific knowledge and the role of TEK in food production.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1294987>

Atıf/Cite as: Gül, S. (2023). Kültürel bir miras olarak Geleneksel Ekolojik Bilgi (GEB) ve bitki koruma. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, İhtisaslaşma Özel Sayısı*, 62-77.

Giriş

Bir toplumun yaşam biçimini, birikimli uygarlığını temsil eden kültür; insanların doğa karşısında, doğayla birlikte yaşamını sürdürebilmek amacıyla düşündüklerini (inançlar, fikirler ve değerler), yaptıklarını (davranış modelleri ve yaşam tarzı) ve ortaya çıkardıklarını (sanat eserleri, el sanatları ve kültürel ürünler) kapsayan bir olgudur (Güvenç, 1994: 48; Richards, 2001: 5). İnsanların ve yerlerin birbiriyle ilişkisinin tüm özelliklerini içeren, geçmişte insan eliyle meydana getirilen ve günümüze ulaşan değerlerin, inançların, bilgilerin ve geleneklerin günümüze yansımaları ise kültür, kültürel mirasa dönüşür. Somut olan ve somut olmayan kültürel miras olarak ikiye ayrılan kültürel miras bir bakıma insanın çevreye uyumu olarak nitelenebilir. Geleneksel Ekolojik Bilgi de (GEB) yaşayan miras olarak adlandırılan somut olmayan kültürel mirasın önemli bir bölümünü içermektedir. Berkes (1993: 3) GEB'i: "Geniş bir yelpazedeki sosyal, kültürel ve çevresel bağlamlarda toplum tarafından nesiller boyunca korunan ve aktarılan bir kültürel miras ya da insan merkezli yaklaşımın bir tasarımı" olarak tanımlamaktadır. Berkes'e (2008:7) göre GEB (1) ekolojik bileşenler ve süreçler hakkında olgusal bilgiyi, (2) çevresel kullanım uygulamalarını konu edinen bilgiyi ve (3) doğal dünyadaki insan ilişkilerini tanımlayan kültürel değerler, etik ve felsefeleri kapsar. Yani yazılmamış yasalar olarak da nitelendirilebilen GEB, çevre ile doğrudan temas yoluyla yüzlerce veya binlerce yıl boyunca yerel halklar tarafından edinilen bilgi, inanç ve uygulamaları ifade eder (Gül, 2020: 304). Özdemir' e (2018: 6) göre ise geleneksel bilgi ve deneyim belleği hem yerel, hem de kentli geleneksel toplulukların eseri olup geleneksel bilgi ve deneyim belleği herhangi bir yerleşim türüyle sınırlandırılmaz.

Canlıların (insanlar dahil) ilişkileri hakkında kümülatif bir bilgiler bütünü olan GEB, son yıllarda bilimsel bilginin tamamlayıcısı olarak dünya çapında geçerliliğini artırmıştır (Mekonen, 2017:21). Uluslararası Kültür, Miras ve İklim Değişikliği Toplantısı sonuç raporunda, GEB'in iklim değişikliği, biyoçeşitliliğin yok olması, yoksulluk, çevre kirliliği, hızlı kentleşme ve doğal kaynakların yok olması gibi sorunlarla mücadeleye katkıda bulunacak zengin bir bilgi birikimine sahip olduğunu vurgulanmaktadır (Mongabay, 2023). Son yıllarda hızlı nüfus artışı, iklim değişikliği, tarım alanlarının yok olması ve verimsizleşme gibi nedenlerle dünyada gıda arz talep dengesinin bozulması genetiğiyle oynanmış tohumların, kimyasal gübre ve pestisitlerin kullanımını artırmıştır. Ancak bu yöntem ve metotların kullanımı tarımsal verimliliğe ve çiftçi gelirinin artışına büyük katkı sağlasa da bu şekilde üretilen gıdaların güvenilirliği konusunda oluşan kaygılar güvenli gıda üretimi ve sürdürülebilir tarımda kullanılabilirliklerinin tekrar sorgulanmasına yol açmıştır (Balci ve Durmuşoğlu, 2020: 261). Bu aşamada ise dikkatler GEB'in ekolojik bileşenler ve süreçleri içeren olgusal bilgi ile çevresel kullanım uygulamalarını içeren kültürel bilgi sonucu ortaya çıkan güvenilir ve sürdürülebilir gıda üretimiyle ilgili uygulamalara çevrilmiştir. Araştırmalar GEB'in gıda üretim sistemleri için önceden beri sorun olan virüsler, bakteriler, mantarlar, yabancı otlar, böcek ve akarlar gibi çeşitli zararlıların ortaya çıkardıkları olumsuz etkileri azaltabilen ve bunlara uyum sağlayabilen kültürel uygulamaların ve bilgi sistemlerinin önemine işaret etmektedir (Devanand ve Kamala, 2017; Hiremath, Basave Gowda ve Ganiger, 2021).

Uluslararası alanyazında GEB'in biyoçeşitliliğin korunması, iklim değişikliğiyle mücadele, kültürel miras ve sürdürülebilir orman yönetimi gibi konular yanında gıda güvenliği sorunsalıyla baş etme konusunu tartışan önemli bir alanyazın mevcuttur. Özellikle alanyazında Hindistan örneğinde GEB'in kültürel bir miras olarak bitki korumada kullanımıyla ilgili çalışmaların fazlalığı dikkat çekmektedir. Bu çalışmalarda genellikle sosyo-kültürel ve çevresel koşullardaki değişimlerle başa çıkabilmek için yerel halkın geliştirdiği GEB uygulama örnekleri ile tarım senaryosu organik bir şekilde ilerlerken kimyasalların çevreye, insanlara ve diğer tüm canlı organizmalara verdiği zarar nedeniyle yerli yenilikçi bitki koruma tekniklerinin önemli olduğu ve sürdürülebilir gıda üretimi için çeşitli alternatifler içeren çeşitli yerli mahsul koruma uygulamaları incelenmektedir (Kumar, 2020; Kumar, Gupta ve Chandra, 2021:1-5; Devanand ve Kamala, 2017; Hiremath, Basave Gowda ve Ganiger, 2021). İtalya Orman Bilimleri Akademisi'nde düzenlenen konferansta ise ekonomik, sosyal ve kültürel zenginliği artıracak uygulamalar içerisinde GEB'in önemli olduğu ancak son yıllarda GEB'in hızlı bir şekilde yok olma sürecine girdiği ve acilen kayıt altına alınarak korunmasıyla ilgili uluslararası bir uzman grubunun oluşturulması ön plana çıkmıştır (Parrotta ve Agnoletti, 2006). Swiderska (2006) ise geleneksel bilgiyi korumak için kültürel, biyolojik ve peyzaj bileşenleri de dahil olmak üzere bilgi sistemlerinin bir bütün olarak korunmasına odaklanan daha geniş bir yaklaşıma ihtiyaç olduğunu önermektedir. Mekonen (2017:21), yerli halkların geleneksel uygulamalarının tarihsel sürekliliği ile kendi bölgelerindeki karmaşık ekolojik sistemlerin davranışlarına ilişkin geniş bir bilgi tabanına sahip oldukları için biyolojik çeşitliliğin korunmasına,

biyoçeşitliliğin korunmasının ise gıda güvenliğinin temel unsuru olduğuna işaret eder. Ayrıca alanyazında dünyanın farklı bölgelerinde geleneksel tıp, tıbbi bitkiler, biyoçeşitliliğin ve bitki genetik kaynaklarının korunması gibi GEB'i oluşturan sistemlerin kültürel bir miras olarak uluslararası boyutta korunması ve geliştirilmesini içeren çalışmalar mevcuttur (Twarog ve Kapoor, 2004).

Ulusal alanyazında ise bugüne kadar birçok araştırmacı geleneksel gıda koruma (Yılmaz ve Albayrak, 2022), sulak alanları koruma (Gül, 2020; Arı ve Derinöz, 2011), kültür-çevre ilişkisi bağlamında bitki koruma (Albayrak ve Yılmaz, 2021; Büyüksahin ve Güneş, 2017), folklorda GEB araştırma modeli ve GEB unsur envanteri ile insan ve GEB (Yolcu, 2018; Yolcu, Aça ve Dinç, 2020) gibi çeşitli amaçlar için GEB'i tanımlayıp kullanılmıştır. Birkaç çalışma ise iklim değişikliğine uyum stratejileri geliştirme (Gül, 2022) ve iklim değişikliğinin ortaya çıkardığı tarımsal üretim ve gıda güvenliği sorununda GEB'in yapıcı rolüne dikkati çekmektedir (Türkeş, 2014; 2020). Ayrıca ulusal alanyazında GEB'in kırsal yerleşmelerde (Yolcu, 2022) ve bitki korumadaki etkisinin (Batı Akdeniz Ormanlık Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, 2017) geçerliliğini belirlemeye yönelik çalışmalar da bulunmaktadır.

Yerli halkların ve yerel toplulukların geleneksel bilgilerinin korunmasına yönelik ulusal ve uluslararası politika süreçleri Biyoçeşitlilik Sözleşmesini, Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü (WIPO-World Intellectual Property Organization), Somut Olmayan Kültürel Mirasın korunmasına ilişkin UNESCO Sözleşmesi, Bitki Genetik Kaynaklarına İlişkin FAO Uluslararası Antlaşması gibi çeşitli forumlarda yürütülmektedir. Ancak GEB'in sahibi olan yerli halkların dünya görüşünün, ihtiyaç ve inançlarının aksine bu politika süreçleri bilgi sistemlerinin entelektüel bileşeninin korunmasına dar bir şekilde odaklanır ve genellikle GEB'in geleneksel kaynakları ve bölgeleri kullanma, bunlara erişme ve kontrol etme haklarının kaybindan kaynaklanan, biyolojik ve kültürel çeşitliliğin giderek artan hızlı kaybını önlemeye yeterli gelmemektedir (International Institute for Environment and Development (IIED), 2005).

Alanyazında, GEB'in birçok sorunsal yanında bitki koruma ve sürdürülebilir gıda üretimi için kritik bir öneme sahip olduğuna vurgu yapılmasına rağmen kültürel bir miras olarak GEB; bilim dünyası, hükümetler ve yerel yönetimler tarafından ne yazık ki gereken ilgiyi görememiştir. Bu çalışma Türkiye örneğinde GEB'in kültürel, biyolojik, sosyal ve ekonomik özellikleri de dahil olmak üzere kültürel mirasın önemli bir bileşeni olarak korunmasına ve gelecek nesillere aktarılmasına odaklanmaktadır. Ayrıca GEB'in; bitki koruma sorunsalıyla başa çıkma ve sürdürülebilir gıda üretimi için alternatif stratejiler geliştirmedeki rolü hakkında derin bir analiz yapmak amaçlanmaktadır.

Yukarıdaki amaçlara ulaşmak için çalışmada:

- Yerel halk tohum korumada hangi geleneksel yöntemleri kullanmaktadır?
- Yerel halk ot kontrolü için hangi geleneksel yöntemleri kullanmaktadır?
- Haşere ve hastalık yönetiminde hangi geleneksel yöntemleri kullanmaktadır?
- Gıda saklamada hangi geleneksel yöntemleri kullanmaktadır?
- Kültürel bir miras olarak GEB nasıl korunuyor? araştırma sorularına cevap aranmıştır.

Araştırma bulgularının bitki koruma ve sürdürülebilir gıda üretimi konusunda ulusal hükümete, bilim dünyasına ve diğer paydaşlara pratik bilgiler sunmaya yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Yöntem

Bu çalışmada, nitel araştırma desenlerinden biri olan kültür analizi (etnografya) kullanılmıştır. Nitel araştırma; gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konulmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 41). Yani nitel araştırmalarda sosyal gerçekliğin ve insan davranışlarının arkasında yatan nedenler anlaşılmasına çalışılır (Gürbüz ve Şahin, 2014: 106). Kültür analizi desenin temel amacı ise kültürel yapıları ve bu yapıları oluşturan davranış ve deneyimleri ortaya çıkarmaktır (Özmen ve Karamustafaoglu, 2019: 276). Türkiye'de yerel halkın bitki koruma ve sürdürülebilir gıda üretimi sürecinde kullandıkları GEB uygulamalarını kültürel bir miras olarak tanımlamak ve yorumlamak için bu yöntem tercih edilmiştir.

Etik Komite Onayı: Bu çalışma için etik komite onayı Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulundan (28.04.2023 tarih ve 2023-296 sayılı karar) alınmıştır.

Veri Toplama Aracı

Kültür analizi araştırmalarında veri kaynakları genellikle bir kültürü oluşturan davranış ve eylemler ile o kültürden etkilenen bireyler ya da gruplardır. Bu nedenle kültür analizi araştırmalarında yapılandırılmamış görüşmelerin sıklıkla kullanılmasının yanında gözlem, meczazlar ve doküman incelemesi gibi nitel veri toplama teknikleri de kullanılmaktadır (Özmen ve Karamustafaoglu, 2019: 283; Yıldırım ve şimşek, 2018: 67). Bu araştırmada veriler yüz yüze görüşme, katılımsız gözlem ve doküman analizi tekniği kullanılarak toplanmıştır. Görüşme için yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Çeşitli bilim insanlarının (Berkes, 1993; Gül, 2020; 2021; Mekonen, 2017; Yolcu, 2022; Kumar, 2020; Kumar, Gupta ve Chandra, 2021) bilimsel eserlerinden yararlanılarak geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu yardımıyla, çalışmaya katılan yerel halkın bitki korumayla ilgili öznel yargıları, duyu ve düşünceleri incelenme fırsatı bulunmuştur. Bu araştırmada katılımsız gözlem diğer bir veri toplama yöntemi olarak tercih edilmiştir. Ancak bitki korumayla ilgili GEB örneklerinin geniş bir coğrafyaya yayılmış olması görüşme ve gözlem olanağını sınırlandırmaktadır. Bu nedenle çalışmada kullanılacak verilerin çeşitlendirilmesi ve araştırmanın geçerliliğinin önemli ölçüde artırılması amacıyla araştırma problemiyle ilişkili yazılı ve görsel materyaller doküman analizine tabi tutularak araştırmaya ek veriler sağlanmıştır.

Çalışma Grubu

Çalışma grubunun, gözlem yapılacak yerlerin ve doküman incelemesine tabi tutulacak materyallerin seçiminde amaçlı örnekleme yöntemlerinden kolay ulaşılabilir durum örnekleme kullanılmıştır (Tablo 1). Böylece geniş bir sahayı kaplayan çalışma alanında araştırma sorunsalına uygun geldiği düşünölen ve belirli özellikleri taşıyan denek, mekan ve materyallerin seçilmesiyle araştırmaya hız ve pratiklik kazandırılmıştır. Doküman analizine tabi tutulacak materyaller ise; içeriğinde GEB uygulaması örnekleri bulunan lisans, yüksek lisans ve doktora öğrencilerine ait ödevler, açık erişimli akademik dergiler, üniversitelerin tez yönetim sistemleri, Yükseköğretim Kurulunun tez merkezinde bulunan elektronik erişime açık tezler ve fotoğraflardan oluşmaktadır.

Tablo 1. Katılımcı Bilgileri.

Sıra	Kaynak Kişi	Yerleşim Yeri	Yaş	Cinsiyet
1	K1	Yozgat	77	E
2	K2	Konya	74	K
3	K3	Samsun (19 Mayıs)	45	E
4	K4	Ordu	80	K
5	K5	Artvin (Yusufeli)	86	K
6	K6	Yozgat	78	K
7	K7	Antalya	65	K
8	K8	Kırşehir	70	K
9	K9	Aksaray	63	E
10	K10	Tokat	55	E
11	K11	Artvin (şavşat)	57	K
12	K12	Adıyaman	77	E
13	K13	Amasya	74	E
14	K14	Samsun (Alaçam)	67	K
15	K15	Samsun (Bafra)	52	E

Verilerin Toplanması

Kültür analizi çalışmalarında araştırma yapılan kültür, birey ve grupları derinlemesine anlayabilmek için saha çalışmaları ve uzun bir veri toplama süreci gereklidir (Yıldırım ve şimşek, 2018: 67). Bu nedenle araştırma 2021-2023 yıllarını kapsayan uzun bir süreci içermektedir. Yüz yüze görüşmeler ise kültür incelemesi yapılan bireylerin yaşadıkları yerleşim biriminde yapılmıştır. Gözlemlerde çeşitli yazılı notlar alınmış, video ve fotoğraf çekimleri yapılmıştır. Doküman analizi, görüşme formları ve gözlemlerden sağlanan verilerin bilgisayar ortamına aktarılmasıyla ham veriler elde edilmiştir.

Verilerin analizi

Görüşme formları, gözlemler ve doküman analizinden sağlanan veriler betimsel analiz ile çözümlenerek yorumlanmıştır. Betimsel analizin amacı elde edilen bulguları okuyucuya düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde sunmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 68). Betimsel analiz uygulamadan önce veriler gözden geçirilmiş ve sınıflanmış, konuyla ilgili olmayan veriler ayıklanmıştır. Katılımcıların bazı temalar hakkındaki görüşleri var olan durumu olduğu gibi ortaya koymak için üzerinde hiçbir değişiklik yapılmadan blok alıntılarla verilmiştir. Verilerin geçerlilik, güvenilirlik ve tutarlılığını belirlemek amacıyla uzman görüşüne başvurulmuştur. Ayrıca araştırma örneklemindeki bireylerin sözel ifadeleri gözlem ve doküman inceleme yöntemleri kullanılarak doğrulanmaya çalışılmıştır. Yani çoklu veri toplama yöntemleriyle elde edilen veriler karşılaştırılarak içerik geçerliliği ve tutarlılığı sağlanmaya çalışılmıştır.

Bulgular

Görüşme formu ve gözlemlerden elde edilen veriler dikkate alındığında, Türkiye'de yerel halkın kültürel bir miras olarak bitki koruma ve sürdürülebilir gıda yönetimi sorunsalına karşı; (1) tohum koruma, (2) ot kontrolü ve çimlenmenin hızlanması, (3) zararlı yönetimi ve (4) geleneksel gıda saklama şeklinde dört boyutta GEB stratejileri ve uygulamaları geliştirdikleri görülmektedir.

GEB ve Tohum Koruma

Türkiye'deki yerel toplulukların yoğunlukla odun külü ve odun külünden yapılmış kül topları ile tuz içerisinde tohum sakladıkları tespit edilmiştir. Ayrıca nemsiz ve kapalı kaplar içerisinde saklanan tohumların içerisine defne, ceviz ve kekik gibi bitkilerin yapraklarının konulmasıyla tohum koruma yapılmaktadır (Tablo 2). Bu uygulamaların tohumları rutubete ve haşerelere karşı koruyarak tohumların böceklenmeden daha uzun süre saklanabildiğine inanılmaktadır.

Geleneksel yöntemlerle tohum koruma örneğini K1 şöyle aktarmaktadır: *Meşe ağacının külü öncelikli olarak elenir. Daba sonra kalın parçalardan arındırılan kül çamur haline getirilir. Ortası bir kap gibi açılan bu külün içerisine bitki tohumları konulduktan sonra üzeri kapatılarak top haline getirilir. Bu kül topu güneşte 3-5 gün çok iyi bir şekilde kuruyana kadar bekletilir. Daba sonra hava almayacak şekilde bir kavanoza ya da nemsiz ve ışaksız bir ortama konularak saklanır.*

Tablo 2. Yerel halkın Tohum Koruma Sorunsalına Karşı Uyguladığı Geleneksel Uygulamalar.

GEB Adı	GEB Uygulaması	GEB'in Yorumlanması	Uygulandığı Yer
Tohum Saklama	Tuz içerisinde tohum saklama	Kavanoza konulan tohumların içerisine tuz konularak böceklenmeden uzun süre saklanabilmesi	Artvin (Yusufeli), Tokat
	Odun külünde tohum saklama	Kavanoz ya da çömleklere konulan odun külünün içerisine konulan tohumları rutubete ve haşerelere karşı koruma	Çorum, Yozgat, Samsun, Antalya
	Defne, kekik ve ceviz yaprağı ile tohum saklama	Tohum depolarının tabanına ya da kavanozların içerisine defne, kekik ve ceviz yaprağı konularak böceklenmenin önlenmesi ve uzun ömürlü saklanması	Çorum (İskilip), Kırşehir, Samsun, Ordu
	Kül topunda tohum saklama	Kül topu içerisinde tohumların çürümesinin ve böceklenmesinin önlenmesi	Yozgat

GEB ile Ot Kontrolü ve Çimlenmenin Hızlanması

Türkiye'de bitki üretiminde ot kontrolü elle ayıklama veya kimyasal madde kullanımı yanında geleneksel yöntemlerle de yapılmaktadır. Ot kontrolü için kullanılan geleneksel yöntemler arasında sonbaharda derin sürüm yapma, bitki ekilecek tarlaya odun külü dökme, yabancı otlara tuz ya da tuzlu su veya limon tuzu-sirke karışımının sıkılması, kabartma tozu uygulamaları yer almaktadır. Bitkilerin daha hızlı çimlenmesi için ise toprağa kum dökülmesi, nemli çuvalda bekletme, gölge yapma ve kümes hayvanlarından yararlanma gibi GEB uygulamaları bulunmaktadır (Tablo 3).

Geleneksel yöntemlerle çimlenmenin hızlı olmasına örnek olarak K2 şu aktarımı yapmaktadır: *Maydanoz çimlenmesi zor olan bitkilerden biridir. Öncelikle tavukların yaşam alanı olan kümes tertemiz hale getirilir. Daba sonra tavukların yemlerinin içine maydanoz tohumu karıştırılır. Bir hafta gibi bir süre sonra hayvanların kümeslerindeki gübreleri*

sürülerek kovalara konulur. Daba önce maydanoz ekimi için hazırlanan alana bu tavuk gübreleri saçılır ve toprağa karışması sağlanarak sulanır. Bunun sayesinde maydanozlar daha hızlı çimlenir.

Tablo 3. Yerel Halkın Ot Kontrolü ve Çimlenmenin Hızlanması Sorunsalına Karşı Uyguladığı Geleneksel Uygulamalar.

GEB Adı	GEB Uygulaması	GEB'in Yorumlanması	Uygulandığı Yer
Ot Kontrolü	Tuzlu su sıkılması	Şeker pancarı içerisinde çıkan yabancı otları yok etmek için yabancı otlara tuzlu su sıkılması	Yozgat, Artvin (Şavşat)
	Sirke kullanımı	Sirkenin yabancı otun köküne dökülmesi ve asetik asidin yabancı otun kökünü kurutması	Çorum, Kırşehir
	Limon tuzu ve elma sirkesi karışımı	Limon tuzu ve elma sirkesi karışımının otlara püskürtülmesi	Çorum, Kırşehir
Çimlenmenin Hızlanması	Tavukların yemlerinin içine maydanoz tohumu karıştırma	Tavukların yaşam alanı olan kümeste tavukların yemlerinin içine maydanoz tohumu karıştırılır. Hayvanların gübresi ile maydanoz ekimi Çeltik tohumlarının ekilmenden önce bir çuvala konulup suya sokulması ve daha sonra hayvan dışkısının içine gömülmesi sayesinde çeltik kabuğundan daha kolay çıkar ve çimlenme hızlanır	Konya (Beyschir)
	Çuvalda ıslama ve hayvan gübresine sokma	Yeni bir fıstık fidanı dikildiği zaman fidan güçlenene kadar doğu ve güney kısmına toprakla bariyer yapılır. Gölge yaparak sabah ve öğlen sıcaklığının fidanın kökünü kurutmaması	Artvin (Yusufeli)
	Gölge yapma	Toprağın havalı kalmasını sağlamak için bellendikten sonra kum dökülmesi	Gaziantep
	Toprağa kum dökülmesi	Toprağa sürülmeden önce kül dökülmesi ya da toprağa kül karıştırılması	Artvin (Şavşat), Ordu, Samsun, Ordu, Samsun, Yozgat, Amasya, Çorum

GEB ve Zararlı Yönetimi

Bitki üretiminde ot kontrolü kadar önemli olan bir konuda bitkilerin zararlı haşere ve hastalıklara karşı korunmasıdır. Veriler bitkilerin zararlı haşere ve hastalıklara karşı korunmasında Anadolu'da zengin bir GEB uygulamasının varlığını ortaya koymaktadır. Bu uygulamalar içerisinde tuzak bitki, haşere tuzakları, çeşitli bitkilerin kokusundan yararlanma, doğal yöntemlerle yapılan pestisitler, tarlanın doğru işlenmesi ve tuzak böcekler yer almaktadır (Tablo 4).

Geleneksel yöntemlerle bitkilerin zararlı haşere ve hastalıklara karşı korunması konusunda K3 şunları aktarmaktadır: *Halk arasında başta yivdin otu, mürver çiçeği, şahmelik otu gibi adlarla anılan mürver bitkisi (Sambucus ebulus L.) birçok alana katkı sağlıyor. Özellikle fide dikimi sırasında kullanılan mürver bitkisi yaprağı sayesinde fideye haşerenin gelmesini önliyoruz. Yeşil olan mürver bitkisinin yaprakları koparılır. Fide dikilmeden önce kök kısmının üzerinden itibaren fidenin gövdesine bu yaprak sarılır. Sararken çoğunlukla yabancı otları bağlama ipi olarak kullanırız. Mürver yaprağı ortama ağır bir koku verdiği için fideyi yiyecek olan haşereler fideye zarar vermiyor.*

Tablo 4. Yerel Halkın Bitkileri Haşere ve Hastalıklardan Korumak İçin Uyguladığı Geleneksel Uygulamalar.

GEB Adı	GEB Uygulaması	GEB'in Yorumlanması	Uygulandığı Yer
Haşere ve Hastalık Yönetimi	Fidelerin gövdelerine mürver yaprağı sarma	Mürver bitkisinin (<i>Sambucus ebulus L.</i>) yaprağından yayılan koku nedeniyle fideye haşerelerin gelmemesi	Samsun (Bafra-19 Mayıs), Ordu
	Bitkilerin dibine toz tarçın dökülmesi	Tarçının kokusu nedeniyle bitkilere ya da bir yere yığılan ürünlere böcek gelmemesi	Aksaray (Lalebağı), Şavşat (Artvin)
	Ağaç gövdelerinin acı kireçle kireçlenmesi	Ağaç gövdesinin mantarlardan da korunması, Üzüm asmalarında üstteki kabuğun çatlayıp dökülmesinin önlenmesi, topraktan gelen karınca ve diğer böceklerin ağacın üzerine tırmanmasının engellenmesi...	Samsun, Aksaray, Amasya, Tokat, Yozgat, Çorum...
	Karlar erimeden önce meyve ağaçlarının diplerine kar gömülmesi	İlkbaharda karlar erimeden önce meyve ağaçlarının diplerine kar gömülür ve karların erken erimemesi için üstü saman örtülür. Bu sayede meyve ağaçlarının çiçek açma süresinin geciktirilmesi ve bitkilerin ilkbahar son donlarından etkilenmemesi, ürün kaybının önlenmesi	Malatya, Elazığ, Tokat
	Don olasılığının olduğu gecelerde ağaç diplerinin sulanması	Meyve ağaçlarını don olan gecelerde don zararından koruma ve ürün kaybının önlenmesi	Malatya, Elazığ
	Portakal ağaçlarına pekmez sıkma	Temmuz ayında çıkan Akdeniz meyve sineği (<i>Ceratitis capitata</i>) pekmez sayesinde yapraklara yapışır ve böcek artışı önlenir	Fenike (Antalya)
	Zeytin bahçelerine incir ağacı dikme.	İncir ağacının meyvelerinin zeytin sineğine karşı tuzak olarak kullanılması	Antalya, Muğla, İzmir, Balıkesir
	Yarma aşısı yapılırken çamur kullanılması	Yarma aşısı yapılırken balmumu yerine çamur kullanılır. Balmumunun neden olduğu karınca istilasından korunma	Şavşat (Artvin)
	Limon suyu ve sarımsağın damıtılması	Hazırlanan karışımın bitkilere püskürtüldükten sonra çiçek bitlerinin kovulması ve yok edilmesi	Alaçam (Samsun)
	Patates tarlasının etrafına derin kanal kazılması.	Köstebeklerin erkenden havayla buluşmasını sağlayarak patates tarlasına girmesini engelleme	Çorum
	Buğday ekildikten sonra tarlaları merdaneleme	Ekinlere gelen ekin kambur böceğinin (<i>Zaprus spp.</i>) azalması	Çorum
	Bahçeye elma sirkesi dolu kaplar konulması	Domates güvesi (<i>Tuta absoluta</i>) gelmemesi	İskilip (Çorum)
	Acı kireç dökülmesi	Dikilen sebze fidesinin etraflarının hafif açılması ve bitkiyle temas etmeyecek şekilde acı kireç dökülmesi ve kök kesen böceklerin fideleri kesmemesi	İskilip (Çorum)
	Badem ağacı dikilmesi	Bahçelerinin etrafına tahılları süne böceğinden korunmak için badem ağacı dikilmesi	İskilip (Çorum), Gümüşhane
	Tarlaya uğur böceği salınması	Uğur böceklerinin yaprak bitleri (afit) ile beslenmesi	Korgan (Ordu)

Fotoğraf 1. Mürver (*Sambucus ebulus* L.) Bitkisi Yaprağı ile Sarılmış ve Dikmeye Hazır Biber Fidesi (Samsun (19 Mayıs), 2021).

Fotoğraf 2. Doğu Kısmı Toprak ve Taş Bariyerle Gölgelemiş Antep Fıstığı Fidanı (Abdülhamit Kalkan, Gaziantep, 2021).

Geleneksel Gıda Saklama Uygulamaları

Araştırma verileri Anadolu'da zengin bir gıda saklama kültürüne işaret etmektedir. Tahıllardan, bakliyata, etten süt ürünlerine kadar hemen hemen her gıdanın saklanmasına yönelik bir GEB uygulaması bulunmaktadır. Bu uygulamalar içerisinde tuzlama, gömme, samanda saklama, kurutma, tütsüleme ve buzluk mağaralarında saklama gibi birçok yöntem tespit edilmiştir (Tablo 5).

Geleneksel yöntemlerle gıda saklama uygulamaları içerisinde K4'ün aktarımı şöyledir: *Et saklanması zor bir gıdadır. Eti genellikle kavurma şeklinde saklarız. Ancak eski evlerimizde şömine şeklinde büyük bacalı ocaklar vardı. Ateşten birkaç metre yüksekte olacak şekilde bacaların içerisindeki kancalara kemikli etler asılırdı. Bacaya asılan et ocakta yakılan ateşin sıcaklığı ve dumanıyla kurutulur ve tütsülenirdi. Daha sonra bu etler rutubetsiz ve güneş almayan bir odada asularak saklanırdı.*

Tablo 5. Geleneksel Gıda Saklama Uygulamaları.

GEB Adı	GEB Uygulaması	GEB'in Yorumlanması	Uygulandığı Yer
	Çukurda gıda saklama	Patates, turp, soğan vb. gıdaların dona karşı çukurda saklanması	Artvin, Samsun, Çorum, Amasya
	Samanların arasında gıda saklama	Çürüme ve meyvelerin bahara kadar donup tat değiştirilmesinin önlenmesi için elma, Armut gibi yiyeceklerin samanların arasında saklanması	Artvin, Tokat, Samsun, Amasya...
	Çiğden ekmek ve yoğurt mayalanması	Ekmeğin geç bayatlaması ve yoğurdun daha uzun süre ekşimeden saklanması	Tokat, Malatya
Gıda Saklama Uygulamaları	Buğday ambarının dibine deli incir yaprağı serilmesi	Buğdayın ambarda böceklenmesini önleme	Çorum
	Kuru gıdaları içerisine sarımsak konulması	Kuru gıdaların güvelenmemesi için içerisine kuru sarımsak konulması	İskilip (Çorum)
	Et tütsüleme ve kurutma	Eski tip bacalı ocaklarda etlerin baca kısmına asılması ve etin sobanın sıcaklığı ve dumanı ile kurutularak uzun süre saklanması	Kabadüz (Ordu)
	Çıra kullanımı	Unu böceklerden korumak ve kurtlanmasını engellemek için un çuvalının üzerine çıra konulması	Gaziantep
	Karanlık nemsiz bir odada üzüm saklama	Üzüm salkımları bitkinin dallarının ucunda bulunan saçaklarla bağlanır ve karanlık bir odanın tavanına	Arapgir (Malatya)

	asilir. Salkımlar birbirine değmemeli ve aralarında çürük olmamalı	
İncir meyvesi ve dalı ile peynir mayalama	Sütün ham incirle ya da yeni kesilmiş incir dalıyla karıştırılarak mayalama peynirinin çabuk bozulmasını önüyor	Besni(Adıyaman), Elbistan (Kahramanmaraş)

Fotoğraf 3. Nerik (Oymaağaç) Kazı Alanında Bulunan Saklama Çukuru (S. Gül, 2014).

Fotoğraf 4. Tahtaköprü Kırsal Mahallesi'nde (Samsun-Vezirköprü) Saklama Çukuru (S. Gül, 2022).

Tartışma

Kaynakların sınırlılığına tezat bu kaynakların eşit paylaşılmaması, hızlı nüfus artışı, iklim değişikliği, kuraklık, toprakların verimsizleşmesi ve biyoçeşitliliğin azalması gibi nedenler sürdürülebilir gıda yönetimine olan ihtiyacı daha da önemli hale getirmiştir. Uluslararası ve ulusal ölçekte gerçekleştirilen çalışmaların birçoğunda bitki koruma ve sürdürülebilir gıda yönetimiyle ilgili sorunların büyük olasılıkla gelecek yıllarda artarak devam edeceğine dikkat çekilmektedir (Türkeş, 2014; Wambugu, Mathenge, Auma ve Van Rheenen, 2009; Kumar, Gupta, Chandra 2021; Allali, Rezouki, Lougraimzi, Touati, Eloutassi ve Fadli, 2020; Hiremath, Basave Gowda ve Ganiger, 2021; Caamal-Maldonado, Jiménez-Osornio, Torres-Barragán ve Anaya, 2001). Bitki koruma ve sürdürülebilir gıda üretiminde geleneksel bilgileriyle yerel topluluklar kültürel bir miras olarak derin bir bilgi birimine sahiptir (Türkeş, 2014: 82). Ancak Vandermeer'e (2003) göre GEB çevre bilimciler ve tarım sektörü temsilcileri tarafından genel kabul görmemektedir.

Coğrafi konumu, temiz su kaynakları, verimli toprakları nedeniyle Türkiye'nin birçok medeniyete ev sahipliği yapması geniş bir GEB birikimine sahip olmasını sağlamıştır. GEB uygulamaları içerisinde ise tohum koruma, ot kontrolü ve bitkilerin daha hızlı çimlenmesi, haşere ve hastalıklara karşı koruma ve gıda saklama sorunlarının çözümüne yönelik uygulamalar dikkat çekicidir.

İnsan uygarlığının tarıma başlamasından bu yana gıda üretim sistemi ciddi değişikliklere tanık olmuştur. Ancak bu sistemde ortaya çıkan değişime benzersiz bir şekilde göğüs germiş temel bir varlık tohumdur (Sharma, 2020). Anadolu'da yerel halk GEB sayesinde yüzyıllar boyunca yerli tohum çeşitlerinin koruyucusu ve çoğaltıcısı olmuştur. Türkiye'nin birçok yerinde tohum saklama uygulamalarının çoğunun yerel çevre şartlarına uygun, çok basit ancak kolay bulunan malzemeler (kül, tuz) kullanılarak yapıldığı görülmektedir. Geniş bir coğrafyaya sahip Türkiye'nin birbirinden yüzlerce kilometre uzaklıktaki bölgelerinde neredeyse benzer uygulama örneklerinin olması GEB'in kültürel yayılma hızının fazla olmasından kaynaklanıyor olabilir (Özgüç ve Tümertekin, 2015). Ayrıca Türk kültüründe tespit edilen tuz ve kül içerisinde tohum saklama yöntemi Türkiye'ye binlerce kilometre uzaklıktaki Hindistan, Fas ve Kenya'da görülmektedir (Wambugu, Mathenge, Auma ve Van Rheenen, 2009; Kumar, Gupta ve Chandra 2021; Allali, Rezouki, Lougraimzi, Touati, Eloutassi ve Fadli, 2020). Hatta Wambugu, Mathenge, Auma ve Van Rheenen (2009) yaptıkları deneysel çalışmada inek gübresi külünün iyi bir tohum koruyucu olduğunu ve hava geçirmez bir depolama ile birleştirildiğinde tohumun ömrünü uzattığını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte Türkiye'de tohum saklamada doğal çevre şartlarına uygun olarak yetişen sarımsak, defne, kekik ve ceviz gibi flora elamanları kullanılırken Hindistan'da Neem (Azarachta indica) ve Kafur defnesi (Cinnamomum camphora) ve Hint kamışı (Acorus Calamus) yaprakları kullanılmaktadır (Hiremath, Basave Gowda ve Ganiger, 2021).

Çimlenme hızının yavaş olması, yabancı ot kontrolünün zamanında ve uygun bitki koruma yöntemleriyle yapılmaması sürdürülebilir gıda üretiminde önemli bir sorundur. Türkiye’de kimyasal herbisitler yanında ot kontrolü ve çimlenmenin hızlanması sorunsalına karşı derin sürüm, ayıklama tuzlu su, sirke, limon tuzu, toprağa kum veya kül dökülmesi gibi geleneksel yöntemler geçmişten günümüze kullanılmaktadır. Benzer şekilde Hindistan (Chatterjee, Kumar, Kuotsu ve Deka, 2016), Botswana (Labovitch, 1978), Nijerya (Akobundu, 1979) ve Doğu Himayalar (Rathore, Krose, Naro, Shekhawat ve Bhatt, 2012) gibi coğrafyalarda derin sürüm, ayıklama, tuz ve kül kullanımı gibi geleneksel uygulamaların yabancı ot kontrolünde tercih edildiği görülmektedir. Bunların yanı sıra Hindistan’da çamın kuru yapraklarının (*Pinus kesiya*), ekimden önce tarlaya serilmesi ve yakılmasının tarlada çimlenen veya hakim olan yabancı otları kontrol ettiği (Singh ve Tyagi, 2014), Meksikada yapılan deneysel bir çalışmada ise malç olarak toprağa katılan kurutulmuş baklagil yapraklarının kullanımının yabancı otların sayısını ve yabancı ot büyümesini azalttığı, mısır veriminin arttığı sonucuna ulaşılmıştır (Caamal-Maldonado, Jiménez-Osornio, Torres-Barragán ve Anaya, 2001). Genel olarak birçok çalışma geleneksel ot kontrol uygulamalarının olumlu etkisine odaklansa da Pohlen ve Borgman’a (2000) göre kültürel yöntemler tek başına yabancı otları kontrol edemez, ancak yabancı ot popülasyonunun azaltılmasına yardımcı olur. Hatta Nikaragua, Kosta Rika ve Meksika’da yürütülen saha çalışmalarının sonuçları geleneksel ot kontrol yöntemlerinin yüksek erozyon riskine ve düşük verime neden olduğuna işaret etmektedir (Pohlen ve Borgman, 2000).

Tarımsal üretimi sürdürülebilir bir şekilde artırmada bitkileri haşere ve hastalıklardan korumak ulusların karşılaştığı önemli bir problemidir (Sharma, 2017). Her ne kadar tarım ilaçları bu sorunun çözümünde aktif rol oynasa da kimyasal ilaçlarının insan sağlığı yanında hava, su ve toprak gibi alıcı ortamlarda geri dönüşü mümkün olmayan sorunlara neden olması insanları alternatif geleneksel uygulamalara yönlendirmektedir. Bulgular bitkileri haşere ve hastalıklardan korumak için Anadolu’da zengin bir GEB uygulamasının varlığını ortaya koymaktadır. Bu uygulamalar içerisinde kül, tuzak bitki, şuruplar, haşere tuzakları, doğal pestisitler, tarla bakımı ve çeşitli böcekler yer almaktadır. Himalayalar, Kuzey Doğu Hindistan ve Nijerya (Gopi vd., 2016; Chhetry ve Belbahri 2009; Poswal ve Akpa, 1991) gibi bölgelerde bitkileri haşere ve hastalıklardan korumak için sarımsak, odun külü, gazyağı, sofr tuzu, kireç, fermente edilmiş sığır idrarı, inek gübresi, bazı benzersiz yerli bitkiler, neem özleri, bitkisel yağlar, ısı ve duman, biber, sabun çözeltileri ve malç gibi yerli teknikler kullanılmaktadır. Tesfaye ve Gautam (2003) fermente edilmiş sığır idrarının arpa yaprak bitine (*D. noxia*) ve muz sineğine (*D. melanogaster*) karşı toksin olduğunu, verimde iki kattan fazla artış sağladığını tespit etmiştir. Kumari ise (2016), Sri Lanka’da pirinç yetiştiriciliğinde geleneksel yöntemlerle haşere ve hastalık kontrolünün çeltik ekim alanlarında modern yöntemlerden daha başarılı olduğunu belirtmektedir.

Zengin bir kültürü sahip Anadolu’da saklama kuyuları, ambarlar, mağaralar, kurutma ve tütsüleme gibi geleneksel yöntemlerle gıdalar saklanırken çığ ve yağmur suyu, sırdan gibi doğal mayalama yöntemleriyle de gıdaların daha geç bozulması sağlanmaktadır. Hindistan’da (tuz, kül, neem yaprakları, tahıl ambarları, kafur, kireç, kafur, zencefil, inek gübresi...), Pasifik Adası ülkeleri (patates höyükleri, yaprak kaplı çukurların toprak veya kumla kapatılması) ve Batı Akdeniz ülkeleri (bitki liflerinden yapılmış sepetler, ağaç, kil, tezek vb.) gibi birbirinden uzak coğrafyalarda Türkiye ile benzer gıda saklama uygulamaları bulunmaktadır (Karthikeyan, Veeraragavathatham, Karpagam ve Firdouse, 2009; Campbell, 2015; Peña-Chocarro, Perez Jorda, Morales Mateos ve Zapata, 2015). Depolama çukurları Anadolu dahil dünyanın farklı coğrafyalarında en eski gıda saklama yöntemlerinden biridir. Örneğin Vezirköprü ilçesinde Hititlerin kutsal kenti Nerik’te (Oymağaç) yapılan kazılarda içerlerinde arpa (*hordeumvulgare*), buğday (*triticumaestivum*) siyez (*triticummonococum*), antik mısır (*triticumdicocum*), çavdar (*secalecereale*) gibi gıda kalıntıları olan Demir Çağı’na ait birçok saklama çukuruna rastlanılmıştır. Vezirköprü ilçesi Soruh Vadisi’ndeki köylerde (Tahtaköprü, Sarıdibek, Öğürlü) köy halkının hala kışlık yiyeceklerini (soğan, elma, turp ve patates vb.) Demir Çağı çukurlarına benzer çukurlarda sakladıkları görülmüştür (Gül, 2015). Benzer şekilde İber Yarımadası’ndaki arkeolojik kazılarda da MÖ 6000 yılına kadar tarihlenen depolama çukurları olarak tanımlanan çok çeşitli çukurların varlığı tespit edilmiştir (Peña-Chocarro, Perez Jorda, Morales Mateos ve Zapata, 2015).

Yukarıda verilen argümanlar da gösteriyor ki GEB’le çeşitlendirilmiş kültürel uygulamalar ile yörelerin doğal çevre faktörleri gibi etmenler arasındaki stratejik etkileşim bitki korumada yerel toplumlar için anahtar konumdadır. Ancak yüzlerce yıldır bitki korumada kullanılan birçok geleneksel yöntem yerel toplumlar

tarafından başarıyla uygulanmış ve başarılı olmuşsa da bitki korumayla ilgili modern alanyazında bu kültürel kodlar genellikle unutulmuş veya ihmal edilmiştir (Thurstun, 1990).

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada Türkiye’de bitki korumada kültürel bir miras olarak GEB tabanlı uygulamaların rolü araştırılmıştır. Bulgular yerel halkın tohum koruma sorunsalının çözümüne yönelik derin bir geleneksel bilgiye sahip olduğunu göstermektedir. Geleneksel tohum saklama yöntemlerinin bilimsel bilgiye entegre edilmesi sayesinde tarımda ürün çeşitliliği ve verim artışı sağlanabilir. Bununla birlikte GEB bitkilerin gelişimini ve verim artışını olumsuz bir şekilde etkileyen çeşitli hastalıklılardan koruma, yabancı ot kontrolü ve haşere kontrolü gibi sorunların çözümüne pratik uygulamalar sunmaktadır. Özellikle bitki korumada kullanılan kimyasal ilaçların maliyetlerinin yüksek olması yanında çevresel sorunlara neden olması, az maliyetli ve çevre dostu olan GEB uygulamalarını daha önemli hale getirmiştir. Ayrıca önemli sorunlardan biri olan gıda güvencesi ve gıda saklama sorunu modern yöntemlerle hala tam olarak çözülememiştir. Çalışmada ortaya konulan geleneksel gıda saklama yöntemleri basit olmakla birlikte bu uygulamaların birçok kez kıtlık ve kuraklıkla karşılaşılan ve bu sayede bu konuda kendini geliştiren Anadolu insanının binlerce yıllık kültürel birikimiyle oluştuğu, yerel düzeyde de olsa gıda güvencesi sorunsalının çözümüne katkı sunabileceği tespit edilmiştir. Hatta bu uygulamalar içerisinde ekolojik mühendislik için fikir verecek birçok kültür unsurunu barındırmaktadır.

Tüm bu bulgulara karşıt olarak yerel halkın GEB uygulamalarının birçoğunun yok olduğu ya da yok olmak üzere olduğuna ve bunların gelecek nesillere aktarılamayacak olmalarına dair bir korkusu vardır. Zira yerel toplumun çok azı bu uygulamaların kullanılmaktadır ve genç nesiller bu uygulamaları sürdürme eğiliminde değiller. Bu sorunsalın başlıca sebebi olarak ise köyden kente göç, şehirleşme ve teknolojik gelişmeler görülmektedir.

GEB’in tek başına gıda koruma sorunsalının çözümü ve sürdürülebilir tarım uygulamaları için yeterli olmayabileceği bilinen bir gerçekliktir. Bu çalışma politika yapıcılara, ulusal ve yerel yönetimlere gıda güvencesi konusunda alternatifler sunarak mali yükünü hafifletmeye yardımcı olabilecek bir takım öneriler sunmaktadır. Bitki koruma noktasında GEB uygulamalarının bir değer olarak görülmesi ve projelerle bu bilginin bilimsel bilgiye entegrasyonu sağlanmalıdır. GEB uygulamalarını içeren bir envanter oluşturmada acele edilmeli ve Türk kültürünün önemli bir kültürel mirası olan GEB fikri mülkiyet hakkı ile korunma altına alınmalıdır. Ayrıca zorunlu eğitimin her aşamasında ders müfredatlarına GEB örnekleri konularak GEB’in gelecek nesillere aktarımı sağlanmalıdır. Çevre eğitimi ve çevre koruma konusunda ise geleneksel ve bilimsel ekolojik bilgiyi çevre bilimi eğitimine entegre etmek çevre restorasyonuna ve bozulmanın önlenmesine katkı verecektir.

Kaynakça

- Akobundu, I.O. (1979). Weed control in Nigeria. *Pans*, 25(3), 287-298.
- Albayrak, L. & Yılmaz, C. (2021). Güverda bağlarının coğrafi özellikleri ve kültürel ekolojisi (Artvin). *International Journal of Geography and Geography Education*, (43), 298-316 .
- Allali, A., Rezouki, S., Lougramzi, H., Touati, N., Eloutassi, N., & Fadli, M. (2020). Agricultural traditional practices and risks of using insecticides during seed storage in Morocco. *Plant Cell Biotechnol Mol Biol*, 21(40), 29-37.
- Arı, Y., & Derinöz, B. (2011). How not to manage a wetland? The case of Lake Marmara (Manisa) with a cultural ecological perspective. *Turkish Journal of Geographical Sciences*, 9(1), 41-60.
- Balci, H., & Durmuşoğlu, E. (2020). Bitki koruma ürünü olarak biyopestisitler: tanımları, sınıflandırılmaları, mevzuat ve pazarları üzerine bir değerlendirme. *Türkiye Biyolojik Mücadele Dergisi*, 11(2), 261-274.
- Batı Akdeniz Ormançılık Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü (2017). *Ay’ın farklı evrelerinin kermes meşesinde canlandırma kesimlerine etkisi*.
<https://baoram.ogm.gov.tr/SiteAssets/Lists/Duyurular/EditForm/Rapor%20Pro%20C4%9Fram.pdf>
- Berkes, F. (1993). Traditional ecological knowledge in perspective. J.T. Inglis (Eds.), *In Traditional ecological knowledge: Concepts and cases* (pp. 1-9). International Development Research Centre (Canada)

- Berkes, F. (2008). *Sacred ecology: traditional ecological knowledge and resource management. Second edition.* Routledge, New York, New York.
- Büyükşahin, F., & Güneş, G. (2017). Pastoral göçebe toplumlar ve kültürel peyzaj korumanın önemi. *JRTR*, 4(1), 36-48.
- Caamal-Maldonado, J.A., Jiménez-Osornio, J.J., Torres-Barragán, A., & Anaya, A.L. (2001). The use of allelopathic legume cover and mulch species for weed control in cropping systems. *Agronomy journal*, 93(1), 27-36.
- Caamal-Maldonado, J.A., Jiménez-Osornio, J.J., Torres-Barragán, A., & Anaya, A. L. (2001). The use of allelopathic legume cover and mulch species for weed control in cropping systems. *Agronomy Journal*, 93(1), 27-36.
- Campbell, J.R. (2015). Development, global change and traditional food security in Pacific Island countries. *Regional Environmental Change*, (15), 1313-1324.
- Chatterjee, D., Kumar, R., Kuotsu, R., & Deka, B.C. (2016). Validation of traditional weed control method through common salt application in the hill region of Nagaland. *Current Science*, 1459-1467.
- Chhetry, G.K.N., & Belbahri, L. (2009). Indigenous pest and disease management practices in traditional farming systems in north east India. *A review. Journal of plant breeding and crop science*, 1(3), 28-38.
- Devanand, I., & Kamala, M. (2017). Indigenous traditional knowledge on crop protection practices. *International Journal of Agricultural Science and Research*, 7(5), 345-352.
- Gopi, R., Avasthe, R.K., Kalita, H., Kapoor, C., Yadav, A., Babu, S., & Das, S.K. (2016). Traditional pest and disease management practices in Sikkim Himalayan region. *International Journal of Bio-resource and Stress Management*, 7(3):471-476
- Gül, S. (2015). *Veçirköprü yoresinde kültür turizmi.* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ondokuzmayıs Üniversitesi.
- Gül, S. (2020). Kızılırmak Deltasında yazılmamış kanunlar: Bir sulak alanın korunmasında geleneksel ekolojik bilginin rolü. *International Journal of Geography and Geography Education*, (42), 303-327.
- Gül, S. (2022). Exploring traditional ecological knowledge (TEK) as an urgent action to combat climate change in Turkey. *Coğrafya Dergisi*, (44), 289-306.
- Gürbüz, S., & Şahin, F. (2014). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri.* Seçkin Yayıncılık.
- Güvenç, B. (1994). *İnsan ve kültür.* Remzi Kitabevi.
- Hiremath, U., Basave Gowda, G. Y., & Ganiger, B. S. (2021) Indigenous traditional knowledge (ITK) on seeds for agriculture sustainability in Kalyana, Karnataka region of India. *Eco. Env. & Cons.* (27), 210-217.
- International Institute for Environment and Development (IIED) (2005). *Protection of traditional knowledge and cultural heritage the concept of collective bio-cultural heritage: Working Group on Indigenous Populations, 23rd Session.* <https://www.iied.org/g01067>
- Karthikeyan, C., Veeragavathatham, D., Karpagam, D., & Firdouse, S. A. (2009). Traditional storage practices. *Indian Journal of Traditional Knowledge*, 8 (4), 564-568.
- Kumar, N. (2020). Plant production through indigenous traditional knowledge. *Just Agriculture*, 1 (3), 1-3.
- Kumar, N., Gupta, S., & Chandra A. (2021). Plant production through indigenous traditional knowledge. *Just Agriculture*, 1 (6), 1-5
- Kumari, P. (2016). A study of traditional pest and diseases control methods for sustainable rice cultivation in Sri Lanka. *IOSR Journal of Business and Management*, 18(10), 34-36.

- Labovitch, L. (1978). Traditional and new methods of dealing with arable weeds in Botswana. *Botswana Notes & Records*, 10(1), 187-197.
- Mekonen, S. (2017). Roles of traditional ecological knowledge for biodiversity conservation. *Journal of Natural Sciences Research*, 7(15), 21-27
- Mongabay, L. M. (2023) *In Resource for climate change science, reports say*
<https://www.preventionweb.net/news/cultural-heritage-essential-resource-climate-change-science-reports-say>
- Özgüç, N., & Tümertekin, E. (2015). *Beşeri coğrafya, insan, kültür, mekân*. Çantay Kitabevi.
- Özdemir, N. (2018). Geleneksel Bilgi ve Kültür Ekonomisi . *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 18(1), 1-28.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/egetid/issue/37854/396882>
- Özmen, H., & Karamustafaoglu, O. (2019). *Eğitimde araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi.
- Parrotta, J. A., & Agnoletti, M. (2007). Traditional knowledge, cultural heritage and sustainable forest management. Selected papers from a IUFRO Conference, Italian Academy of Forestry Science, Florence, Italy, 11-15 June 2006. *Forest Ecology and Management*, 249(1/2).
- Peña-Chocarro, L., Perez Jorda, G., Morales Mateos, J., & Zapata, L. (2015). Storage in traditional farming communities of the western Mediterranean: Ethnographic, historical and archaeological data. *Environmental Archaeology*, 20(4), 379-389.
- Pohlan, J., & Borgman, J. (2000). Traditional methods of weed control in important crops of Central America: cause of soil fertility loss and erosion. *Zeitschrift für Pflanzenkrankheiten und Pflanzenschutz*, (Sonderb. 17), 761-768.
- Poswal, M.A.T., & Akpa, A.D. (1991). Current trends in the use of traditional and organic methods for the control of crop pests and diseases in Nigeria. *International Journal of Pest Management*, 37(4), 329-333.
- Rathore, S.S., Krose, N., Naro, M., Shekhawat, K., & Bhatt, B.P. (2012). Weed management through salt application: An indigenous method from shifting cultivation areas, Eastern Himalaya, India. *Indian Journal of Traditional Knowledge*. 11(2), 354-357.
- Richards, G. (2001). *The experience industry and the creative tourism. Cultural attractions and European tourism*. New York: Cabi Publishing.
- Sharma, S. B. (2017). The relevance of traditional ecological knowledge (TEK) in agricultural sustainability of the semi-arid tropics. *In Adaptive Soil Management: From Theory to Practices* (pp. 453-463). Singapore: Springer.
- Sharma, S.B. (2020). Seeds of hope....and despair. *Genet Resour Crop Evol* (67), 1351-1353.
- Singh, B.D., & Tyagi, S. (2014). Popular ITK practices in Kumaon Region of Uttarakhand. *Asian Agri-History*, 18(1), 43-51.
- Swiderska, K. (2006). *Protecting traditional knowledge: a framework based on customary laws and bio-cultural heritage*. IIED: London, UK.
- Thurston, H.D. (1990). Plant disease management practices of traditional farmers. *Plant Disease*, 74(2), 96-102.
- Türkeş, M. (2014). İklim değişikliğinin tarımsal gıda güvenliğine etkileri. *Türk Tarım-Gıda Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 2(2), 71-85.
- Türkeş, M. (2020). İklim değişikliğinin tarımsal üretim ve gıda güvenliğine etkileri: Bilimsel bir değerlendirme. *Ege Coğrafya Dergisi*, 29(1), 125-149.
- Twarog, S., & Kapoor, P. (2004). *Protecting and promoting traditional knowledge: systems, national experiences and international dimensions*. UN, New York and Geneva.

- Vandermeer J. (2003). *Tropical agroecosystems*. CRC Press, Boca Raton, FL.
- Wambugu, P.W., Mathenge, P.W., Auma, E.O., & Van Rheenen, H.A. (2009). Efficacy of traditional maize (*Zea mays L.*) seed storage methods in western Kenya. *African Journal of Food, Agriculture, Nutrition and Development*, 9(4), 1110-1128.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (1999). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (11. Baskı)*. Seçkin Yayınevi.
- Yılmaz, C. & Albayrak, L. (2022). *Anadolu'da kar, buz ve soğutma kültürü*. Karahan Kitabevi
- Yolcu, M. A. & Aça, M. (2019). Geleneksel ekolojik bilgi ve folklor. *Folklor/Edebiyat*, 25(100), 861-871.
- Yolcu, M. A., Aça, M. & Dinç, M. (2020). *Homo Naturalis: İnsan ve geleneksel ekolojik bilgi*. Çanakkale: Paradigma Akademi.
- Yolcu, M.A. (2022). *Kaz Dağları ve geleneksel ekolojik bilgi*. Paradigma Akademi.

EXTENDED SUMMARY

Culture, which represents the way of life of a society and its cumulative civilization, is a phenomenon that covers what people think, do, and create in order to survive together with nature (Güvenç, 1994: 48; Richards, 2001: 5). Culture turns into cultural heritage with the reflection of values, beliefs, knowledge, and traditions, which include all the characteristics of the relationship between people and places, which were created by human hands in the past and which have survived to the present day. Cultural heritage, which is divided into tangible and intangible cultural heritage, can be characterized as the adaptation of human beings to the environment. Traditional Ecological Knowledge (TEK) constitutes a significant component of intangible cultural heritage known as living heritage. In other words, TEK, which can also be described as unwritten laws, refers to the knowledge, beliefs, and practices acquired by local people for hundreds or thousands of years through direct contact with the environment (Gül, 2020: 304).

There is a significant body of international and national literature discussing the use of TEK in biodiversity conservation, combating climate change, cultural heritage, and sustainable forest management, as well as in dealing with food security issues. In particular, there is an abundance of studies on the use of TEK in plant conservation as a cultural heritage.

While the literature emphasizes the crucial role of TEK in plant conservation and sustainable food production, among other issues, TEK as cultural heritage has unfortunately not received the necessary attention from the scientific world, governments, and communities. This study focuses on the conservation of TEK in the case of Türkiye as an important component of cultural heritage, including its cultural, biological, social, and economic characteristics and its transmission to future generations. It also aims to make an in-depth analysis of the role of TEK in dealing with the problem of plant protection and developing alternative strategies for sustainable food production.

In this study, cultural analysis (ethnography), one of the qualitative research designs, was used. This method was preferred to identify and interpret the TEK practices used by local people in the process of plant protection and sustainable food production in Türkiye as a cultural heritage.

In culture analysis research, data sources are generally the behaviors and actions that constitute a culture and the individuals or groups affected by that culture. In this study, data were collected through face-to-face interviews, non-participant observation, and document analysis techniques. A semi-structured interview form was used for the interview. In this study, non-participant observation was preferred as another data collection method. However, the fact that TEK examples related to plant protection are spread over a wide geography limits the possibility of interviews and observation. For this reason, in order to diversify the data to be used in the study and to significantly increase the validity of the research, written and visual materials related to the research problem were subjected to document analysis, and additional data were provided to the research.

The easily accessible case sampling, one of the purposeful sampling methods, was used in the selection of the study group, the places to be observed, and the materials to be subjected to document analysis. Thus, the research was accelerated, and practicality was gained by selecting subjects, places, and materials that are thought to be suitable for the research problem and have certain characteristics in the study area covering a wide area. The materials to be subjected to document analysis consist of assignments of undergraduate, graduate, and doctoral students, open-access academic journals, thesis management systems of universities, theses open to electronic access in the Council of Higher Education's theses center, and photographs.

In culture analysis studies, field studies and a long data collection process are required to understand the culture, individuals, and groups in depth (Yıldırım and Şimşek, 2018: 67). For this reason, the research involves a long process covering the years 2021-2023. Face-to-face interviews were conducted in the settlements where the individuals who were subjected to cultural analysis lived.

The data obtained from interview forms, observations, and document analysis were analyzed and interpreted by descriptive analysis. Expert opinions were sought to determine the validity, reliability, and consistency of the data. In addition, the verbal expressions of the individuals in the research sample were tried to be verified by using observation and document analysis methods.

The findings reveal that local communities in Türkiye have developed TEK strategies and practices against the problematic of plant protection and sustainable food management as a cultural heritage in four dimensions: (1) seed protection, (2) weed control and germination acceleration, (3) pest management and (4) traditional food preservation.

It was found that local communities in Türkiye mostly store seeds in wood ash and ash balls made of wood ash and salt. In addition, seed protection is done by placing leaves of plants such as laurel, walnut, and thyme inside the seeds stored in moisture-free and closed containers. It is believed that these practices protect the seeds against moisture and insects, and the seeds can be stored for a longer time without insects.

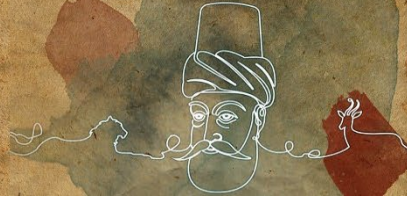
In Türkiye, weed control in plant production is carried out with traditional methods as well as manual weeding or the use of chemicals. Traditional methods used for weed control include deep ploughing in autumn, pouring wood ash on the field to be planted, spraying the weeds with salt or salt water or lemon salt-vinegar mixture, and baking soda applications. For faster germination of plants, there are TEK practices such as pouring sand into the soil, keeping it in a damp sack, making shade, and utilizing poultry.

Protection of plants against pests and diseases is as important as weed control in plant production. The data reveal that there is a rich variety of TEK practices in Anatolia for the protection of plants against pests and diseases. These practices include trapping plants, pest traps, utilizing the odor of various plants, pesticides made by natural methods, proper cultivation of the field, and trap insects.

Research data indicate a rich food storage culture in Anatolia. From cereals to pulses, from meat to dairy products, there is a TEK practice for the storage of almost every food. Among these practices, many methods, such as salting, burial, storage in straw, drying, smoking, and storage in ice caves have been identified.

This study investigates the role of TEK-based practices as a cultural heritage in plant conservation in Türkiye. The findings show that local people have deep traditional knowledge regarding solving the problem of seed conservation. By integrating traditional seed preservation methods with scientific knowledge, crop diversity, and yield increase can be achieved in agriculture. In addition, TEK offers practical applications to solve problems such as protection from various diseases, weed control, and pest control, which negatively affect the development and yield increase of crops.

Undoubtedly, it is a known fact that TEK alone may not be sufficient for solving the food protection problem and sustainable agricultural practices. This study provides policymakers, national and local governments with a number of suggestions that may help to alleviate the financial burden of food security by providing alternatives.

ÇİN'İN SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRASI VE KORUNMASINA YÖNELİK YAKLAŞIMLARI

CHINA'S INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE AND APPROACHES TO ITS PROTECTION

Sema GÖKENÇ GÜLEZ

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Fen Edebiyat Fakültesi

Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü

gokencsema@nevsehir.edu.tr

ORCID: 0000-0002-1787-9328

ÖZ

Sahip olduğu geniş coğrafyası, köklü ve uzun tarihi, tarihteki önemli buluşları ile dikkat çeken Çin'in bünyesinde çok sayıda farklı etnik grup barındırması, somut ve somut olmayan kültürel mirasının çeşitliliğine sebep olmuştur. Çin geleneksel kültürüne önem vermekte ve bu bağlamda Çin hükümeti kültürel değerlerini koruma yönünde stratejiler izlemektedir. Çin hükümetinin 2004 yılında UNESCO Somut Olmayan Kültürel Mirasın korunması sözleşmesini imzalayarak soyut kültürel varlık ve değerlerin yerel ve uluslararası düzeyde tanınırlığını artırmayı amaçlamıştır. Aynı zamanda kültürel değer ve varlıkların korunması anlayışını ve bilincini halk tabanında da oluşturmak adına 2006 yılında "Çin Kültürel Miras Günü" olarak her yıl Haziran ayında kutlanan özel bir gün belirlemiştir. Çin'in Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Hakkında Yasasının yürürlüğe girmesi Çin'in resmi olarak sahip olduğu mirası koruma konusunda ne kadar kararlı olduğunun bir göstergesidir. Bugün UNESCO'nun Somut Olmayan Kültürel Miras listesinde Çin'in 40'in üzerinde kültürel miras öğesinin bulunması Çin'in kültürel değerlerinin zenginliği ve çeşitliliğini göstermektedir. Çin teknolojiyi somut olmayan kültürel miras öğelerinin korunması, anlatılması ve tanıtılmasında da sıklıkla kullanmaktadır. Bu çalışmada; öncelikle somut olmayan kültürel miras terimi ve korunması ele alınarak, Çin'in Somut Olmayan Kültürel Miras öğelerinin UNESCO'daki listesi ve Çin'in somut olmayan kültürel mirası korumasına yönelik yaklaşımları incelenmiştir.

ABSTRACT

China with its wide geography, deep-rooted and long history and important inventions in the history drawing attention, having many different ethnic groups has led to diversity of its tangible and intangible cultural heritage. China gives importance to its traditional culture and in this context, the Chinese government follows strategies and takes measures to protect its cultural values. The Chinese government signed the UNESCO agreement on protection of intangible cultural heritage in August 2004, aiming to increase the recognition and protection of intangible cultural property and values at local and international level. However, in order to give insight and raise awareness about the protection of cultural values and properties among the people, in 2006 China designated a special day celebrated in June every year as "Chinese Cultural Heritage Day". With the entering in force of China's law on the protection of Intangible Cultural Heritage, it indicates that China is committed to preserving its heritage. Today, the presence of more than 40 cultural heritage items of China in the UNESCO's Intangible Cultural Heritage list shows the richness and diversity of China's cultural values. Along with the modernization, China is frequently mentioned about the developments in the field of technology. Besides, China also uses the technology to protect, explain and promote the intangible cultural heritage items. In this study, firstly the term of intangible cultural heritage and its protection are discussed and the UNESCO list of China's intangible cultural heritage items and approaches to the protection of intangible cultural heritage will be analyzed.

Geliş Tarihi:

16.05.2023

Kabul Tarihi:

24.09.2023

Yayın Tarihi:

06.10.2023

Anahtar Kelimeler

Somut olmayan kültürel miras

Çin Halk Cumhuriyeti

Çin'in somut olmayan kültürel mirası

Keywords

Intangible cultural heritage

The People Republic of China

Intangible cultural heritage of China

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1297965>

Atf/Cite as: . Gökenç Gülez, S. (2023). Çin'in somut olmayan kültürel mirası ve korunmasına yönelik yaklaşımları. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, İhtisaslaşma Özel Sayısı*, 78-91.

Giriş

Bilgiyi, sanatı, ahlakı, örf ve âdetleri, insanın içinde yaşadığı toplumdan kazandığı bütün yetenek ve alışkanlıkları kapsayan, atalardan miras kalan maddi-manevi değerler bütünü olan kültür, millet kavramının temellerinden biridir (Kafesoğlu, 1992, s. 15). Küresel kültürel kodların gelişmesi, millî kültür öğelerinin günlük yaşamın dışında kalması, toplumların millî kültürü aktarıp yeniden üretememe sorunuyla karşılaşması gelecek nesillerin tamamen özünden farklı bir kültürün insanı olması tehlikesini de beraberinde getirmiştir (Kolaç, 2009, s. 20). İnsanoğlunun var olduğu andan itibaren yaşadığı, oluşturduğu, geliştirdiği, biriktirdiği ve kendinden sonraki nesillere aktardığı kültürel miras, geçmiş, bugün ve gelecek arasında bir köprü kuran, toplulukların paylaştıkları ortak bir bağdır (Tunçer, 2017, s. 3). Kültürel mirasın sadece tek bir ülke ya da medeniyete ait bir kavram olmaması ve insanlığın ortak mirası olmasından dolayı, bu mirasın korunması ve gelecek nesillere aktarılması son derece elzemdir. Nitekim tarih boyunca ortaya çıkan kültürel miras ve değerlerin gelecek kuşaklar tarafından anlaşılması, benimsenmesi ve yorumlanması, kültürel mirasın izlenilen doğru stratejiler ile korunması sonucunda gerçekleşmektedir. Somut ve somut olmayan şekilde ikiye ayrılan kültürel miras, ait olduğu ve ortaya çıktığı toplumun tüm birikimlerinin toplamıdır. Somut kültürel mirasın korunması bilinci uluslararası düzeyde yerleşmiş bir olgu iken, somut olmayan kültürel mirasın korunması kavramı son yıllarda tüm dünyada dikkat çeken bir kavram olmuştur (Amato vd., 2017). 20. yüzyılın sonlarından itibaren, küresel sanayileşme ve kentleşmenin yarattığı tahribat ve tehdit nedeniyle, insanlar tarafından uzun tarih boyunca yaratılan zengin ve çeşitli somut olmayan kültürel miras ciddi bir krizle karşı karşıyadır (Kolaç, 2009, s. 20). Somut olmayan kültürel mirasın korunması ve nesilden nesile, gelecek kuşaklara aktarılması ancak bu mirasın sürdürülebilir olmasıyla mümkündür. Bu noktada geleneksel kültürüne sıkı sıkıya bağlı olan Çin, binlerce yıldır oluşturduğu geleneksel kültürünün günümüze ulaşmasını ve sürdürülebilir olmasını sağlaması ile dikkat çeken medeniyetlerden birisidir. Çin, 4000 yıllık yazılı tarihi, dört büyük buluşu, dünyanın en kalabalık ülkesi oluşu, bünyesinde çok sayıda etnik grubu barındırmasıyla, dünya üzerindeki birçok ülkenin arasında çoklu kültür çeşitliliği ve tarihsel zenginliği ile öne çıkmayı başaran medeniyetlerden biri olmuştur. 21. yüzyılda ekonomi açısından beklentilerin üzerinde büyümesi ve teknoloji alanında yaptığı çalışmalar ile adından sıklıkla söz ettiren Çin antik dönemden miras alıp günümüze kadar taşımayı başardığı geleneksel kültürünü korumaya devam etmektedir. Üstelik geleneksel kültürünü muhafaza etmekle kalmamış, bunu aynı zamanda sürdürülebilir de kılmıştır. Çin binlerce yıldır yaşayan bir tarih geleneğine sahiptir ve bu gelenek onu dünyadaki en uzun ömürlü ve kesintisiz uygarlık yapmıştır. Muhtemelen bu yüzden geçmişle özgün ve yakın bir bağ sürdürmektedir (Corienne, 2015, s. 13). Çin'in yaklaşık olarak 3000 yıldır kendine ait, kendi kültürünün tüm detaylarını taşıyan simgesel bir yazı diline sahip olması da, kültürünün çağımıza kadar ulaşmasını sağlamıştır. Çin'in kadim bir uygarlık olarak günümüze dek ulaşmasının sebebi de budur.

Uzun bir tarihe ve geniş bir coğrafyaya sahip olan Çin'i, Çin kültürünü, kültürel mirasını ve bu mirası koruma yöntemlerini anlamak için tarihi süreç içerisinde Çin'in gelişimini, dönüşümünü ve bu süreç içerisinde geçtiği evreleri anlamak gerekmektedir. Çin'in bugün sahip olduğu kültür birikiminin kökeni geleneksel Çin'e yani antik döneme dayanmaktadır. Çin 21. yüzyılda küreselleşme ile beraber dünyanın sayılı ekonomileri arasında yer alsa da, ilk çağdan beri Çin'de geçmişle bugün bir aradadır. Çin protohistoryası alanında uzmanlaşmış ve Orta Asya üzerine araştırma yapan Arkeolog ve Sinolog Corinne Debain-Francfort, Çin'in ders alınması gereken bir kılavuz, mekân ve zaman kavramayı sağlayan bir araç niteliğinde olduğunu ve Çin'in geçmişinden örnek alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Aynı zamanda, belleğin aracı yazının, Çin uygarlığının temel değerlerinden biri olduğunu belirtmektedir (Debain-Franchfort, 2015, s. 14).

Somut olmayan kültürel miras, Çin gibi tarihi ve gelenekleri binlerce yıl öncesine dayanan medeniyetlerde tarihin bir noktasında kendisine yer edinmiş olan pratiklerin, alışkanlıkların ve düşünce tarzlarının günümüze ulaşmasını sağlayan eşsiz bir taşıyıcısı olma görevini üstlenmiştir. Çin'de geniş bir coğrafyaya yayılan etnik çeşitlilik, Çin'in farklı bölgelerindeki gelenek, görenek, şiir, masal, efsane, geleneksel müzik, dans, drama, opera, sahne sanatları, geleneksel el sanatları, festivalleri gibi somut olmayan kültürel öğelerini de zenginleştirmiştir. Dünyanın en eski uygarlıklarından biri olan Çin, uzun ve köklü tarihi boyunca renkli ve bir o kadar da çeşitli somut olmayan kültürel mirasını oluşturmuştur. Çin'in sahip olduğu bu miras tüm etnik kökenden gelen insanların oluşturduğu Çin medeniyetinin vücut bulmuş halidir. Ne yazık ki, birçok kültürel öge teknik imkânsızlıklardan ötürü henüz onları koruma bilincine erişememiş olduğumuz erken dönemlerde usulüne uygun şekilde korunmadığı için günümüze ulaşmadan tarihin tozlu sayfalarında kaybolmuştur. Geleneksel değerlerine bağlı olan ve geçmişle bugünün aynı anda yer aldığı Çin ise hem somut hem de somut olmayan kültürel miras öğelerine sahip çıkarak

çoğu mirasın günümüze kadar ulaşmasını sağlamak adına çeşitli stratejiler izlemekte ve tedbirler almaktadır. Öte yandan; Çin'deki hızlı küreselleşme ve sosyo-ekonomik gelişme, somut olmayan kültürel mirasın korunmasını tehdit etmektedir. Yenilenmeyen bazı değerli etnik kültürler kaybolmaya yüz tutarken, halk ateşi, müzik, dans, akrobasi, yerel fener gelenekleri, geleneksel sanatlar ve zanaatlar yavaş yavaş gözden kaybolmaktadır (Qing & Zheng, 2018, s. 2). Bu sebeple, Çin'in sahip olduğu somut olmayan kültürel mirası koruma yöntemlerini ve bu husustaki yaklaşımlarını incelemek somut olmayan kültürel mirasın korunmasına yönelik bir örnek teşkil etmektedir. Aynı zamanda dijitalleşme çağında olduğumuz bir dönemde, teknolojik gelişmeler ile dijitalleşmede ivme kazanmış olan Çin'in somut olmayan kültürel mirasın korunmasında izlediği stratejileri ve aldığı önlemleri ele almak, bu mirasın korunma yöntemlerini anlamak açısından önemlidir.

Çin'deki somut olmayan kültürel mirasın korunmasına yönelik yaklaşımlarla alakalı yapılan çalışmalardan, Qing ve Zheng (Qing & Zheng, 2018) Çin'deki Somut Olmayan Kültürel Miras'ın korunmasını Fikri Mülkiyet Haklar perspektifinden ele almış ve somut olmayan kültürel mirasın korunmasının uluslararası toplumun insan haklarına olan bağlılığının bir göstergesi olduğunu vurgulamıştır. Nitekim UNESCO'nun Kültürel Çeşitlilik Evrensel Beyannamesi'nde şu şekilde geçmektedir: "Kültürel çeşitliliğin savunulması etik bir zorunluluktur ve insan onuruna duyulan saygıdan ayrı düşünülemez. İnsan hakları, özellikle azınlıklar ve yerel halkın insan haklarını ve temel özgürlüklerini koruması anlamına gelmektedir (Torres, 2002)." Çin'in Somut Olmayan Kültürel Mirasının dijital olarak korunmasına yönelik araştırmalar (Zhou vd., 2019) Çin hükümetinin çeşitli dijital araçlar kullanarak kaynak toplamak amacıyla somut olmayan kültürel mirası dijital olarak korumaya dair izlediği yöntem ve aldığı tedbirlerden bahsetmekte ve Çin hükümetinin izlediği stratejilerin doğrultusunda dijitalleşmenin kültürel mirası koruma yolundaki ana akımlardan biri olduğu görülmektedir. Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunmasına yönelik dijital ortamda koruma stratejileri üzerine yapılan araştırmalar: taşıyıcı, standartlar, süreç, faktör, kullanım gibi konular üzerine yoğunlaşmıştır. Rusalić (Rusalić, 2009), miras bilgilerini korurken ilk olarak dikkate alınması gereken şeyin, dijitalleştirilmiş miras ikamesinin üzerinde bulunduğu fiziksel taşıyıcı olduğunu, ardından veri tabanı oluşturma ile ilgili, ağdaki dijital versiyonun telif hakkı ve mirasın uluslararası yayılımın önündeki dil engeli gibi sorunlar olduğunu işaret etmektedir. Robbins (Robbins, 2010) ise dijital koruma stratejisi hakkınca üç aşamalı bir örnek vermiştir. Bunlar; Yerel geleneklerin geliştirilmesine yönelik yeni teknolojilerin geliştirilmesi, medya, modern anlatım modelleri gibi gelişen teknolojiler aracılığı ile yerli geleneklerin sergilenmesi ve yeni teknolojiler geliştirmek için yerel geleneklerin uygulanmasıdır. Zhai, Liu ve Xu ise bölgesel dağılım, tema dağılımı ve birinci sınıf somut olmayan kültürel miras türlerinin dağılımlarını karşılaştırdıkları çalışmada, Çin'deki dijital koruma stratejisine yönelik uzun vadeli bir koruma stratejisi önermek için zayıflıklar, fırsatlar ve tehditleri analiz etmiştir (Zhai vd., 2019).

Gelişmiş teknolojinin tüm nimetlerinden faydalandığımız günümüzde artık bu tür somut olmayan kültürel miras öğelerinin uygun yöntemlerle korunması mümkün hale gelmiş, bu konuyu önemseyen devlet birimleri, üniversiteler ve müzeler de bu doğrultuda gerekli adımları atmaya başlamışlardır. Bu bağlamda, Çin'in özellikle somut olmayan kültürel miras öğelerini korumaya yönelik uyguladığı yöntemlerin araştırılması, kadim Çin medeniyetinin geleneksel kültür öğelerinin günümüze kadar kesintisiz şekilde ulaşır olmasının nedenlerini ve yöntemlerini anlamamızı sağlayarak, geçmiş ile günümüz arasında görünmez köprü vazifesi gören somut olmayan kültürel miras öğelerini koruma yolundaki Çin'in düşüncelerini ve ideolojisini anlamamıza ışık tutacaktır. Uzun tarihi süreçte oluşan geleneksel kültürünü koruyan ve modernleşen dünyada küreselleşmenin sebep olduğu tehditlere rağmen, kültürünü sürdürülebilir kılan Çin, somut olmayan kültürel miras unsurlarının korunması hususunda da benzer bir yaklaşım benimsemektedir. Bugün hala yaşayan bir tarihe sahip olan Çin'in kültürel birikimlerinin toplamı olan kültürel mirası koruma yöntemleri, izlediği stratejiler ve bu doğrultuda aldığı önlemler kültürel mirasın sürdürülebilirliğini sağlaması açısından önemlidir. Bu sebeple Çin'in kültürel miras yönetimi ve korunmasına dair yaklaşımının incelenmesi kültürel mirasın sürdürülebilirliğinin sağlanmasına dair yöntemlerin anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Bu sebeple, çalışmada Çin örneklem olarak ele alınarak, Çin'in somut olmayan kültürel mirası ve bu mirası koruma yöntemleri analiz edilecektir.

Somut Olmayan Kültürel Miras

Dünya kültür mirası *Somut Kültürel Miras* ve *Somut Olmayan Kültürel Miras* olarak ikiye ayrılmaktadır. Somut Kültürel Miras antik kültürlerle ait mimari yapılar, mağaralar, mezarlar, taştan oyma eserler, "tarihi ya da tarih öncesi dönemlere ait döneminin sosyal ve kültürel hayatından izler yansıtan her türlü obje, eser, belge ve farklı dönemlere ait el yazmalarını" içermekte ve (Uzunel & Özdemir: 2022) bahsi geçen öğeler somut kültürel

mirasların kapsamını oluşturmaktadır. Somut Olmayan Kültürel Miras ise nesilden nesile aktarılabilen her türlü geleneksel ritüel, sosyal uygulama, gösteri sanatı, sözlü gelenek ve bayram etkinliği gibi öğelerden oluşmaktadır. Somut olmayan kültürel miras toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekânlar anlamına gelmektedir (UNESCO, 2003). Somut ve somut olmayan her iki kültürel miras türü bugün Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) sözleşmeleri ile korunuyor olsa da, geçmişte sadece evrensel değere sahip eserler somut kültürel miras koruma kapsamında olmuştur. UNESCO'nun 16 Kasım 1972 tarihinde yayınladığı Kültürel ve Doğal Dünya Mirasının Korunmasına Dair Sözleşmesine ve öncesinde yayınlanan sözleşmelere bakıldığında sadece arkeolojik karakterli yapıların, mağaraların, harabelerin, tarih, sanat ve bilim bakımından evrensel değere sahip eserlerin kültürel miras olarak görüldüğü ve bunların koruma kapsamı altına alındığı görülebilir. Bu durumda UNESCO'nun sözleşmesine göre sadece somut kültürel miras öğeleri kültürel miras olarak kabul edilirken, somut olmayan kültürel miras öğeleri gündemde dahi değildir.

Somut olmayan kültürel miras terimi üzerine yayınlanan makalesinde Oğuz (2013, s. 6); somut olmayan kültürel mirasın bilimsel bir disiplin olmadığını, bunun yerine bir kültürel miras koruma programının adı olarak ortaya çıktığı görüşünü savunmaktadır. Oğuz'a göre yukarıda bahsi geçen 1972 yılında yayınlanan sözleşmede kültürel mirasın korunmasına yönelik güçlü bir vurgu yapılmış olsa da, sözleşmede korunması gereken kültürel miras algısının *obje/ nesne ve yapı/ mimari* odaklı olduğunu göstermektedir. Bu durum 1972 yılı öncesinde kültürel mirasın somut olan kültürel miras öğelerinden oluştuğunu göstermektedir. Bu noktada 1972 yılında yayınlanan sözleşmenin çerçevesine istinaden, aydınlar korunması gereken kültürel mirasın nesne ve yapılardan ibaret olmadığını savunarak tepki göstermişlerdir. Aydınlardan yükselen itirazlar üzerine bir önceki sözleşmenin üzerinden henüz bir yıl bile geçmeden 1973 yılında "1954, 1970 ve 1972 sözleşmelerinin kapsamı dışında kalan kültürel mirasın UNESCO bünyesinde korunması" temalı bir toplantı gerçekleştirilmiştir. Bu toplantı sonucunda Bolivya Deklarasyonu adıyla bilinen ve folklorun de korunması gereken miras kapsamına alındığı bir belge yayınlanmıştır. Hemen sonrasında UNESCO tarafından *Materyalsiz Miras Bölümü* kurularak somut olmayan kültürel miras öğelerinin korunması adına ilk adım atılmıştır. Kurulan bu bölümün adının folklor yerine materyalsiz miras olarak belirlenmesi aslında folklor teriminin yeterince kapsayıcı bulunmadığı, bunun yerine somut olmayan kültürel öğelerinin tümünün kapsanmasının hedeflendiğini gösterir niteliktedir. Daha sonra farklı bildirimlerde ve toplantılarda folklor ismine geri dönüşler olmasına ve hatta farklı terimler kullanılmasına rağmen, "Sözleşme'nin tanım ve kapsam kısımlarına bakıldığında, somut olmayan kültürel miras teriminin bilinen tanımları çerçevesinde folkloru nazaran daha fazla miras unsurunu tanımladığı ve kapsadığı düşüncesinin sözleşme metnini oluşturan uzmanlar ve bu metni kabul eden devletler arasında kabul gördüğü anlaşılmaktadır (Oğuz, 2013)."

Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması

Kültürel mirasın korunması, kültürel varlıkların, tarihsel, sanatsal, arkeolojik, antropolojik, mimari veya diğer önemli değerleri nedeniyle gelecek nesillere aktarılması amacıyla korunması ve sürdürülmesi için harcanan çaba ve yapılan faaliyetleri kapsamaktadır. Kültürel miras, insanlık tarihinin ve kültürünün önemli bir parçasıdır ve kültürel mirasın korunması gelecek nesillerin kültürel mirasa sahip olmalarını ve ondan faydalanmalarını sağlamaktadır. Bahsi geçen koruma, kültürel varlıkların fiziksel olarak korunmasını, restore edilmesini, belgelenmesini, tanıtımını ve sürdürülebilir bir şekilde kullanılmasını içermektedir. Bir başka deyişle kültürel bir mirası korumak, bahse konu olan mirasın beklenen ya da beklenmedik olası bir kriz durumunda varlığını sürdürebilmesini sağlamak amacıyla zarar görmesini önlemek için gerekli önlemleri kriz durumu ortaya çıkmadan önce planlamayı ve uygulamaya koymayı ifade etmektedir.

Somut olmayan kültürel bir miras öğesini korumanın iki ana yöntemi olduğu söylenebilir. Birinci yöntem somut objelerin bakımı, onarılması, modellenerek kopyalarının üretilmesi ve saklanması işlemlerine dayanmaktadır. Ancak somut kültürel varlıkların korunması hususunda oldukça işe yarayan bu yöntemler, somut olmayan kültürel varlıklarını durağan hale getirerek, canlılıklarını yitirmelerine neden olmaktadır. Dolayısıyla bu yöntem tercih edilmemektedir. İkinci yöntem ise söz konusu somut olmayan kültürel miras öğesinin sürdürülebilir kalkınma modeli ile desteklenerek canlılığının sürdürülmesine dayanmaktadır (Yang, 2021, s. 104). Bu yöntemde çevre dengesi ve ekonomik büyüme hedeflenerek, hem doğal kaynakların etkin kullanımı, hem de gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmelerini tehlikeye sokmadan bugünkü kuşakların ihtiyaçlarını

karşılayabilmeleri sağlanmaktadır. Somut olmayan kültürel mirasın korunmasına ilişkin uyulması gereken bazı temel ilkeler (Yang, 2021, s. 104-105). bulunmaktadır. Somut olmayan kültürel mirasın tam olarak korunması ancak bu ilkeler uygulandığında mümkün olur. Bu ilkeler ise şu şekilde sıralanabilir:

Yaşam ilkesi; Somut olmayan kültürel miras insan bilgeliliğinin vücut bulmuş halidir. Bu nedenle somut olmayan kültürel mirasın korunması sürecinde, söz konusu somut olmayan kültürel mirasın canlılığının sağlanması ve sürekli olarak geliştirilmesi için yaşam ilkesi benimsenmelidir.

Değişim ilkesi; Yaşayan veya yaşama iç içe olan her şey değişime uğrama eğilimindedir. Bu değişim pozitif bir değişim olabileceği gibi negatif yönlü bir değişim de olabilir. Pozitif yönlü değişim söz konusu somut olmayan kültürel mirasın var olduğu ortam ve zamandan etkilenerek, varlığını koruyarak gelişmesini ifade eder. Somut olmayan kültürel mirasın bu ilke doğrultusunda değişmesine engel olunmaması, bu yeteneğinin korunması ve teşvik edilmesi onu korumanın en iyi yoludur. Negatif değişim ise evrenin en temel yasalarından biri olan entropiyi, yani zamanla bozulmayı ve yok olma eğiliminde olmayı ifade eder. Negatif yönlü değişim, pozitif yönlü değişimin tam tersi şekilde söz konusu somut olmayan kültürel mirasın var olduğu ortam ve zamandan etkilenerek, varlığını koruyamayarak zaman içerisinde yok olmasını veya ana hatlarını kaybederek bozulması anlamına gelmektedir.

Bütünlük ilkesi; Somut olmayan kültürel miras ögesinin bulunduğu fiziksel ortama olan ekolojik ve kültürel bağı ifade eder. Her somut olmayan kültürel miras ögesi, kendi varlığını sürdürdüğü ortamda ekolojik ve kültürel bağı ile olan bütünlüğü gözetilerek korunmalıdır.

İnsan-merkezçilik ilkesi; Somut olmayan kültürel mirasın korunması insanlığın ve insanların ihtiyaçları ile ters yönlü olmamalıdır. İnsanın doğa üzerindeki en baskın ve en zeki tür olduğu gerçeği düşünüldüğünde, insanın yararına olmayan bir şeyin varlığını sürdürebilmesi imkânsız olmasa da oldukça güçtür. Hele ki insanların çıkarları ile ters düşen her şey, yok edilmek üzere kasıtlı çabalara maruz kalacaktır. Dolayısı ile korunması planlanan mirasın insan çıkarlarına da ters düşmemesi önemlidir. Ancak bu şekilde insanlığın söz konusu somut olmayan kültürel mirası bir görev ve sorumluluk gibi görerek korunması mümkün olabilir.

Çin'in Somut Olmayan Kültürel Miras Ögelerinin UNESCO'daki Yeri ve Tarihi

Köklü tarihi, kâğıdı ve matbaayı icat etmesi, etnik çeşitliliği, tarih yazıcılığı ve yüzölçümü büyüklüğü ile dünyanın en kalabalık ülkesi olan Çin'in sahip olduğu kültür çeşitliliği, kültürel mirasının zenginleşmesindeki en önemli faktördür. 1950 yıllarında kültürel mirasını korumaya yönelik bir sistem kurmaya başlayan Çin, somut olmayan kültürel mirasın korunmasına oldukça önem vermektedir. Çin'in somut olmayan kültürel mirasını korumasına yönelik ilk yol haritası Çin hükümeti tarafından 31 Mart 2005 tarihinde Devlet Konseyi Genel Ofisi'nin yayınladığı *Çin'in Somut Olmayan Kültürel Mirasının Korunmasının Güçlendirilmesine Yönelik Görüşler* adlı raporu ile belirlenmiştir. Yayınlanan bu rapor konu hakkında görüşler sunmasının yanı sıra kültürel mirasın korunması konusunda değerli bir rehberlik de sağlamaktadır. Çin hükümeti tarafından yayınlanan bu rapor, 2004 yılının Ağustos ayında Çin'in UNESCO Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesine imza atmasından sonra atılan en önemli somut adım olmuştur. Çin hükümeti bu değerli hazineyi koruma anlayışını halk tabanına da yayabilmek amacıyla 2006 yılında *Çin Kültürel Miras Günü* olarak özel bir gün belirlemiştir. Çin'in Kültürel Miras Günü'nü belirlemesindeki en önemli amaç ülke genelinde mirası korumanın önemi konusundaki farkındalığı artırmaktır. İlk kez 10 Haziran 2006 yılında kutlanan Çin Kültürel Miras Günü her yıl Haziran ayının ikinci Pazar günü kutlanmaktadır.

Çin'in bünyesinde 56 farklı etnik grup barındırması ve buna bağlı olarak çoklu kültür çeşitliliğine sahip olması somut olmayan kültürel mirasın da zenginliğini ve çeşitliliğini sağlamıştır. Çin hükümeti somut olmayan kültürel miras listesini 2007 ve 2009 yıllarında üç grup halinde UNESCO ile paylaşmıştır. Çin Halk Cumhuriyeti'nin Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Hakkında Yasa'sının yürürlüğe girmesi ile Çin resmi olarak sahip olduğu mirası koruma konusunda ne kadar kararlı olduğunu ispatlamıştır. Yasa çerçevesine alınan somut olmayan kültürel mirasın ilkeleri ve politikaları, devletin ve hükümetin somut olmayan kültürel mirasın korunmasına yönelik verdiği önemi yansıtmaktadır. Bugün UNESCO'nun Somut Olmayan Kültürel Miras listesinde Çin'in 40'ın üzerinde kültürel miras ögesi yer almaktadır. Çin'in somut olmayan kültürel mirasları beş farklı kategoride sınıflandırılabilir. Bunlar: sözlü gelenek ve anlatımlar, gösteri sanatları, sosyal uygulamalar, ritüeller, şenlik ve bayramlar, doğa ve evrene ilişkin bilgi ve uygulamalar, geleneksel işçiliktir (Qing & Zheng, 2018, s. 2).

Tablo 1: Çin'in Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi

(Kaynak: [https://ich.unesco.org/en/lists?text=®ion\[\]=04&country\[\]=00045&multinational=3#tabs](https://ich.unesco.org/en/lists?text=®ion[]=04&country[]=00045&multinational=3#tabs) Erişim Tarihi: 15.06.2023)

Kültürel Miras Adı	Kayıt Yılı	Miras Kategorisi
Çin'in Geleneksel Çay İşleme Teknikleri ve İlgili Gelenekler (中国传统制茶技艺及其相关习俗)	2022	İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi
Savaş Sanatı Taijiquan (太极拳)	2020	İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi
İnsan ve Okyanus Arasındaki Sürdürülebilirliği Sağlamak için Ong Chun/ Wangchuan/ Wangkang Töreni, Ritüelleri ve İlgili Uygulamalar (送王船)	2020	İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi
Tibet Şifalı Banyosu, Çin'in Tibet Halkı Arasında Yaşam, Sağlık ve Tedavi ile İlgili Bilgi ve Uygulamalar (藏医药浴法)	2018	İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi
Yirmi Dört Güneş Terimi, Çin'deki Zaman Bilgisi ve Güneşin Yıllık Hareketinin Gözlemlenmesi ile Geliştirilen Uygulamalar (二十四节气)	2016	İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi
Zhusuan, Abaküs Kullanılarak Matematiksel Hesaplama Bilgisi ve Uygulamaları (中国珠算)	2013	İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi
Fujian Kukla Uygulayıcılarının Gelecek Nesilleri Eğitmek için Kullandığı Strateji (福建木偶戏后继人才培养计划)	2012	Korumanın İyi Uygulamaları Kaydı
Hezhen Yimakan Hikâye Anlatımı (赫哲族伊玛堪)	2011	Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi
Çin Gölge Oyunu (中国皮影戏)	2011	İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi
Meshrep (麦西热甫)	2010	Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi
Çinli Jong Türü Gemilerde Kullanılan Su Geçirmez Bölme Teknolojisi (中国水密隔舱福船制造技艺)	2010	Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi
Çin'in Hareketli Ahşap Bloklardan Oluşan Baskı Yöntemi (中国活字印刷术)	2010	Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi
Pekin Operası (京剧)	2010	İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi
Geleneksel Çin Tıbbı, Akupunktur ve Yakı (中医针灸)	2010	İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi
Geleneksel Li Tekstil Teknikleri: Eğirme, Boyama, Dokuma ve Nakış (黎族传统纺染织绣技艺)	2009	Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi
Çin Ahşap Kemer Köprüleri İnşa Etmek için Kullanılan Geleneksel Tasarım ve Uygulamalar (中国木拱桥传统营造技艺)	2009	Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi

Kültürel Miras Adı	Kayıt Yılı	Miras Kategorisi
Qiang Yeni Yıl Festivali (羌年)	2009	Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi
Dong Etnik Grubunun Geleneksel Şarkısı (侗族大歌)	2009	İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi
Xi'an Davul Müziği (西安鼓乐)	2009	İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi
Çin İpek Böceği ve Geleneksel İpek Dokuma İşçiliği (中国传统桑蚕丝织技艺)	2009	İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi
Nanyin (南音)	2009	İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi
Nanjing Yunjin Dokuma İşçiliği (南京云锦织造技艺)	2009	İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi
Geleneksel El işi Xuan Kâğıdı Sanatları (宣纸传统制作技艺)	2009	İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi
Yueju (Kanton) Operası (粤剧)	2009	İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi
Gesar Epik Geleneği (格萨 (斯) 尔)	2009	İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi
Longquan Seladonlarının Yapımında Kullanılan Geleneksel Pişirme Teknolojisi (龙泉青瓷传统烧制技艺)	2009	İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi
Regong Sanatları (热贡艺术)	2009	İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi
Tibet Operası (藏戏)	2009	İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi
Manas (玛纳斯)	2009	İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi
Moğol Şarkı Söyleme Sanatı, Khoomei (蒙古族呼麦歌唱艺术)	2009	İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi
Hua'er (花儿)	2009	İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi
Çin'in Kore Etnik Grubunun Çiftçi Dansı (中国朝鲜族农乐舞)	2009	İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi
Çin Kaligrafisi (汉字书法)	2009	İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi
Çin Mühür Sanatı (金石篆刻)	2009	İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi

Kültürel Miras Adı	Kayıt Yılı	Miras Kategorisi
Çin Kâğıt Kesme Sanatı (中国剪纸)	2009	İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi
Ahşap Çerçevesiz Yapılar için Çin'in Geleneksel Mimari İşçiliği (中国传统木结构建筑营造技艺)	2009	İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi
Ejderha Teknesi Festivali (端午节)	2009	İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi
Mazu İnancı ve Gelenekleri (妈祖信俗)	2009	İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi
Çin'in Oyulmuş Blok Baskı Tekniği (中国雕版印刷技艺)	2009	İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi
Kun Qu Operası (昆曲)	2008	İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi
Guqin Müzik Aleti ve Müziği (古琴艺术)	2008	İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi
Xinjiang Uygur Makamı (新疆维吾尔木卡姆艺术)	2008	İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi
Urtiin Duu, Moğol Geleneksel Halk Şarkısı (蒙古族长调民歌)	2008	İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi

Çin'in Somut Olmayan Kültürel Mirası Dijital Olarak Koruması, Sergilemesi ve Turizme Etkisi

Somut olmayan kültürel miras bir ülkenin veya topluluğun yıllar boyunca edinmiş ve nesilden nesile taşımış olduğu kültürel çeşitliliğini, uygulanan pratiklerini, ifadelerini, bilgi ve yeteneklerini ifade etmektedir. Somut olmayan kültürel mirasın korunması özellikle Çin gibi uzun bir tarihe ve derin kültürel özgün farklılıklara sahip ülkeler için son derecede önemlidir. Somut olmayan kültürel mirasın bir değer göstergesi olduğu göz önüne alındığında, bir topluluğun veya ülkenin tarihi ne kadar geçmişe dayanıyorsa, kaybedeceği değerlerin de o kadar çok olduğu görülebilir. Bu sebeple Çin, çoklu kültür çeşitliliği sebebiyle sahip olduğu somut olmayan kültürel mirasın korunmasına önem vermekte ve bu bağlamda Çin hükümeti stratejilerini izleyerek gerekli önlemleri almaktadır.

Çin hükümeti özellikle son on yılda değerli hazine somut olmayan kültürel mirası korumak ve güçlendirmek adına birçok önemli adım atmıştır. Bu adımlarla Çin, önceki *On İkinci Beş Yıllık Plan* döneminden hedeflerin belirlenmesinden sonra aktif olarak *ulusal ekonominin temel endüstrisi olarak kültür endüstrisini geliştirmek* aşamasına ilerlemiştir. 2012 yılında resim, metin, ses ve video gibi çeşitli araçları kullanarak kaynak toplamayarak yetkin bir ekran oluşturmayı amaçlayan *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Dijital Olarak Korunması Projesi* Kültür Bakanlığı'nın 12. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda yer alan *Kültürel Reform ve Gelişim Planı*'na dâhil edilmiştir. Bu gelişme sonucunda Çin Milli Kütüphanesi *Çin'in Hatıraları* adlı projeyi başlatmış ve bu proje Çin'in somut olmayan kültürel miras öğeleri de dâhil Çin'in kentsel ve kırsal alanlardaki kültürel mirasını tanıtan bir projedir (Tian & Tang, 2015, s. 7). "13. Beş Yıllık Plan "kültür endüstrisinin ulusal ekonominin temel endüstrisi haline geleceği" yönünde bir yaklaşım sunmaktadır (Ch'ng vd., 2019)". Bunu sağlamak da Çin için ancak sahip olduğu hazineleri günümüz şartlarının sunduğu en gelişmiş teknolojiye sahip yöntemleri kullanarak muhafaza etmesi ve sergilemesi ile mümkündür.

Çin, somut olmayan kültürel mirasın korunması sözleşmesine katıldığı yıldan itibaren sahip olduğu bu değerli hazineleri korumak adına birçok alanda farklı düzenlemeler hayata geçirmiştir. "Çin Kültür Bakanlığı beş set halinde yayınladığı toplam 1557 öge ve 3610 uzantı dâhil olmak üzere ulusal somut olmayan kültürel miras

listelerinin ve kademeli olarak ulusaldan yerele çok katmanlı bir koruma sistemi kurmuştur (Chang vd., 2022).” Aynı zamanda Çin’in Somut Olmayan Kültürel Miras’ını koruma hususunda kaynakları, arşiv tabanlı depolama yöntemi ve dijital depolama yöntemi olmak üzere iki şekilde depolamaktadır. Arşiv tabanlı depolama yöntemi genellikle fotoğraflama yoluyla belirli bir taşıyıcı kullanarak mirasa yönelik ses kaydı, video kaydı, görüntü gibi fiziksel dosyalar oluşturmaya dayanır. Bu depolama yöntemi Çin’deki somut olmayan kültürel mirasın korunması hususunda önemli kaynaklar sunmaktadır (Chen & Gao, 2013, s. 59). Ancak, arşiv tabanlı depolama hala yerel bir depolama sitemidir ve kaynakların kolay bir şekilde elde edilmesini ve ulaşılmasını engelleyen bir yöntemdir. Öte yandan, dijital kaynakların hızla birikmesi sonucunda bu kaynakların nasıl saklanacağı konusunda endişeler olsa da (Zhou vd., 2019, s. 92), dijital depolama yöntemi kültürel mirasın korunması hususunda ana akımlardan biri haline gelmiştir.

Son dönemlerde teknolojik gelişmeler ile adından sıklıkla bahsettiren Çin, teknolojiyi sahip olduğu değerli hazineler olan somut ve somut olmayan kültürel mirasın tanıtılması, korunması ve anlatılmasında da yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Teknolojinin Çin müzelerindeki erken kullanımı müzelerin ve eserlerin yönetimi ile sınırlıyken bugün devlet birimleri, kuruluşlar veya bireysel çabalarla çevrimiçi veya çevrimdışı alanlarda ve bu alanlardaki platformlarda veya sergi, müze gibi fiziksel mekân sunumlarında teknolojinin son trendlerini görmek mümkündür. Bu teknolojiler çoklu dil desteği sağlayan eserler hakkındaki bilgilerin dinlenebildiği basit teknoloji el cihazlarından, söz konusu tarihi eserin 3 boyutlu modelinin interaktif olarak incelenebildiği üç boyutlu gözlüklere, artırılmış gerçeklikten, sanal gerçeklik sunan platformlara kadar uzanmaktadır. Söz konusu teknolojiler hem bahsi geçen somut olmayan kültürel miras eserinin korunması, hem de en iyi şekilde sergilenmesi hususunda maksimum fayda sağlamaktadır.

Çin’in kültürel değerlerinin korunması, tanıtılması ve sergilenmesi hususunda teknolojinin verimli bir şekilde kullanıldığı ve uygulandığı örneklerden birisi de Çin’in Zhejiang (浙江)eyaleti, Hangzhou (杭州) şehrinde bulunan Liangzhu Müzesi’dir (良渚博物院). Söz konusu müze Liangzhu kültürüne¹ ait arkeolojik buluntulara ev sahipliği yapmaktadır. “Lianzghu Müzesi yaklaşık olarak 10.000 metrekarelik bir alan üzerinde Liangzhu kültürünü korumak, araştırmak, sergilemek ve tanıtmak amacıyla kurulan arkeolojik site müzesidir. 2005 yılının Mart ayında müzenin temeli atılmış, 2008 yılının Ekim ayında ise halka açılmıştır. 2017 yılında Liangzhu kültürü ve bölgesindeki arkeolojik buluntular dikkate alınarak, müzedeki güncellemeler yapılmış ve müze 2018 yılı Haziran ayından yeniden ziyarete açılmıştır. Müze ünlü İngiliz mimar David Chipperfield tarafından sanat ile doğanın, tarih ile modernitenin uyumlu füzyonu somutlaştırılarak tasarlanmıştır. Müzenin sergi alanı 4000 metrekareden fazla bir alanı kapsamaktadır. Su Kasabası Zeguo, Kutsal Medeniyet Ülkesi ve Ulusun Yeşim Ruhu olmak üzere üç farklı sergi salonu bulunmaktadır. Bu sergi salonları Liangzhu bölgesi ve bölgeye ait kültürel mirası, arkeolojik buluntuları kapsamlı bir şekilde üç boyutlu ve gerçeklik teknolojisi ile canlı bir şekilde sergilemektedir. Liangzhu kültürü yaklaşık olarak 5300-4300 yıl öncesine aittir. Müzede Liangzhu kültürü dönemine ait yeşim taşı, taş, çanak çömlek ve lake ahşap eşya gibi altı yüzden fazla çeşitli değerli kültürel kalıntı sergilenmektedir. Müze kültürel değerleri sergileme hususunda gelişmiş görüntüleme yöntemlerini ve araçlarını rasyonel bir şekilde kullanmakta ve geleneksel sergileme yöntemini dijital sergileme yöntemi ile birleştirmektedir. Aynı zamanda ziyaretçilerin arkeolojik kalıntıları ziyaret etme deneyimlerini geliştirmek ve müzenin sınırlı büyüklükteki sergi alanını genişletmek için müzede büyük ölçekli yağlı boya tablolar, sahne restorasyonu, dijital multimedya ve 3D baskı gibi yeni teknolojiler verimli şekilde kullanılmaktadır.

Liangzhu Müzesi 1 Kasım 2020’den itibaren ziyaretçilerin deneyimlerini geliştirmek için artırılmış gerçeklik teknolojisini kullanmaya başlamış ve müze ziyaretçilerinin akıllı gözlükler ile sanal nesnelere ve bilgileri görmelerini sağlamıştır. Liangzhu Müzesi’nde ziyaretçilerin deneyimlerini geliştirmeye yönelik kullandığı bu teknolojik yöntem, Çin’in diğer müzelerinde de başvurduğu bir yöntemdir. Bu durum Çin’in kültürel mirasın sergilenmesinde teknolojiyi ne denli etkin kullandığının bir göstergesi olup turizmi olumlu yönde etkilemektedir.

Aynı şekilde son dönemde sanal gerçeklik gözlükleri de Çin’deki müzelerde aktif olarak kullanılmaktadır. VR teknolojisi ile ziyaretçiler, tarihi yerleri ve eserleri daha sürükleyici ve etkileşimli bir şekilde keşfedebilir hale gelmişlerdir. “Liangzhu Müzesi içerisindeki Liangzhu Şehrinin Arkeolojik Harabeleri dijital deney salonunda “bir sanal gerçeklik (VR) kulaklığı takan ve iki oyun kumandasına sahip olan kullanıcılar, Liangzhu’daki insanların nasıl yaşadığına dair fikir edinmek amacıyla balık tutmayı ve gevik avını deneyimlemektedirler. Başka bir oyunda,

¹ Liangzhu kültürü aynı zamanda yeşim taşı kültürü olarak da bilinmektedir.

kullanıcılar eyaletin Mojjiaoshan Sarayını görebilmekte ve Liangzhu halkının kurban törenine katılarak inançlarını ve sosyal hiyerarşisini tanıma fırsatını yakalamaktadırlar (Yan & Yichang, 2020)”.

Çin’in birçok farklı müzesinde farklı tarihsel dönemler veya olaylar hakkında ilgi çekici ve bilgilendirici anlatılar oluşturmak için projeksiyon ekranları kullanılmaya başlanmıştır. Bu ekranlar, görüntüleri duvarlara veya farklı yüzeylere yansıtmak için ileri teknoloji kullanmakta ve ziyaretçiler için dinamik ve ilgi çekici bir görsel deneyim yaratma konusunda başarıya ulaşmaktadır. Dokunmatik ekranlar ve multimedya sistemleri dâhil olmak üzere etkileşimli 2D, 3D ekranlar, ziyaretçilere daha ilgi çekici ve etkileşimli bir deneyim sağlamak için Çin müzelerinde yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu sergiler, ziyaretçilerin sergileri daha uygulamalı bir şekilde keşfetmelerine ve tarih ve kültürü daha dinamik ve ilgi çekici bir şekilde öğrenmelerine olanak tanımaktadır. Bunların yanı sıra pek çok Çin müzesi artık ziyaretçilerin akıllı telefonlarını veya bilgisayarlarını kullanarak erişebilecekleri sergiler sunmaktadır. Bu sergiler, ziyaretçilerin tarih ve kültür hakkında daha ilgi çekici ve etkileşimli bir şekilde bilgi edinmelerine olanak tanıyan sesli rehberler, sanal turlar veya etkileşimli oyunlar ile zenginleştirilmiş olup, sayıları devlet tarafından özellikle Covid-19’dan sonra özel çabalarla halkın kültürel ihtiyaçlarını gidermek adına artırılmıştır.

Çin müzelerinde kültürel eserlerin sergilenmesi için kullanılan yöntemler göz önüne alındığında Çin hükümetinin ülkenin sahip olduğu hazineler hakkındaki bilgileri daha geniş kitlelere ulaştırabilmek için basılı yayınlardan ziyade yaygın olan internet ağını ve bu ağ vasıtası ile ulaşılabilecek platformları tercih ettiği çıkarımını yapmak zor olmayacaktır. Çünkü dijital yöntemler, geleneksel yöntemler ile kıyaslandığında daha geniş kitlelere ulaşabilmekte, zaman, mekân, yer ve hız açısından üstün avantajlara sahip durumdadır. Bunun dışında dijital platformlara taşınan veri sergilenen eserin üzerinde daha kolay bir şekilde analiz ve araştırma yapılmasına da olanak sağlamaktadır.

Sonuç

UNESCO tarafından 17 Ekim 2003 tarihinde kabul edilen *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi* kapsamında Somut olmayan kültürel mirasın önemi ve korunması konusunda, yeni kuşakların daha fazla bilinçlendirilmesi gerektiği üzerinde yoğunlaşmıştır (UNESCO, 2021). Bir toplumun temel yapı taşı olan bireylerin en temel vazifelerinden biri de sahip oldukları kültürün korunması (Akkuş, 2020, s. 620), yaşatılması ve gelecek kuşaklara aktarılmasıdır. Kültürel değerlerin korunması, gelecek kuşaklara aktarılması için toplumların kültürel değerlerine sahip çıkmaları gerekmektedir.

Somut olmayan kültürel miras, uzun, köklü tarihi ve gelenekleri ile binlerce yıl öncesine dayanan Çin medeniyetinde kendine yer edinmiş ve söz konusu kültürel mirasa ait değerlerin günümüze kadar ulaşmasını sağlamıştır. Geniş bir coğrafyaya sahip olan Çin’in sahip olduğu etnik çeşitliliği Çin’in farklı bölgelerindeki gelenek ve göreneklerini, masal, şiir, şarkı, dans, opera, drama, sahne sanatları, el sanatları, festivalleri gibi somut olmayan kültürel miras öğelerini zenginleştirmiştir. Geleneksel değerlerine bağlı olan ve bugün hala geleneksel değerlerini yaşatmaya devam eden ve aynı zamanda geçmişle bugünün aynı anda yer aldığı Çin somut olmayan kültürel miras öğelerini koruyarak ve sahip çıkarak günümüze kadar ulaşmasını sağlamıştır.

Çin Halk Cumhuriyeti’nin Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunmasına yönelik yasanın yürürlüğe girmesi, Çin’in resmi olarak sahip olduğu somut olmayan kültürel mirası koruma hususundaki kararlılığının bir göstergesidir. Aynı zamanda ilgili yasa çerçevesinde somut olmayan kültürel mirasın korunmasına yönelik alınan karar ve ilkeler Çin hükümetinin bu mirası korunmasına verdiği önemi göstermektedir. Nitekim bugün UNESCO’nun Somut Olmayan Kültürel Miras listesinde Çin’e ait 40’in üzerinde kültürel miras öğesi yer almaktadır. UNESCO’nun listesinde Çin’e ait bu kadar çok sayıda somut olmayan kültürel miras öğesinin yer alması Çin’in etnik çeşitliliğinin sebep olduğu kültürel çeşitlilikten kaynaklanmaktadır.

Teknolojik gelişmeler ile adından sıklıkla bahsettiren Çin, teknolojiyi sahip olduğu somut olmayan kültürel mirası korunması, geliştirilmesi, tanıtılması, anlatılmasında da sıklıkla kullanılmaktadır. Günümüzde Çin’de bulunan birçok çevrimiçi ve çevrimdışı alanlardaki platformlarda veya sergi, müze gibi fiziksel mekân sunumlarında teknolojinin kullanımını görmek mümkündür. Bu teknolojiler arasında çoklu dil desteği sunan ve eserler hakkında bilgilerin dinlenebildiği cihazlar, tarihi eserin 3 boyutlu modelinin incelendiği üç boyutlu gözlükler, artırılmış gerçeklik ve sanal gerçeklik sunan platformlar bulunmaktadır. Çin’in somut kültürel mirasın tanıtılması, sergilenmesi ve korunması hususunda teknolojiyi kullanması somut olmayan kültürel değerlere, ziyaretçilerin

kültürel miras deneyimlerini zenginleştirmeye ve aynı zamanda sahip olduğu kültürel değerleri etkili bir şekilde tanıtmaya verdiği önemin bir göstergesidir.

Aynı zamanda, dünyadaki birçok ülke gibi Çin de somut olmayan kültürel mirasın korunması hususunda bazı problemlerle karşılaşmaktadır. Somut olmayan kültürel miras intihali herhangi bir kişi ya da kurumun, kasıtlı veya kasıtlı olmayarak, uzun süredir bir ülkeye, bölgeye veya etnik gruba ait olduğu bilinen, kullanılan, yararlanılan, üretilen bilgi, teknoloji, yöntem, eser ve pratiklerin patent, marka veya fikri mülkiyet hakları çerçevesinde sahipliğini üstlenmesidir.

Dünya üzerinde birçok ülke gibi Çin de bu sorunla birçok kez karşı karşıya kalmıştır. Bu konudaki örneklerden en bilineni yabancı bir iş adamının Jingtai olarak bilinen ve metal veya porselen gibi yüzeylere uygulanan metal tel ve şeritler yardımıyla oluşturulmuş bölümlere boya enjekte edilmesi işlemine dayanan üretim tekniğinin, Pekin Sanat Fabrikasından çalınması ve tekniğin sahipliği için patent alınmasıdır. Bu olay Çin için maddi ve manevi anlamda büyük bir kayba sebep olmuştur.

Benzer şekilde dünya üzerinde çok popüler olan ve büyük bir pazar payına sahip olan geleneksel Çin tıbbında kullanılan bazı bitkisel ilaç formülleri yabancı ilaç şirketleri tarafından kullanılmaktadır. Çinliler tarafından binlerce yıldır kullanılan bu özel reçetelerin patent haklarının kaybedilmesi patent kaydını yapan büyük ilaç şirketlerinin devasa karlar elde etmesine neden olurken, Çin'in de aynı şekilde çok büyük kayıplar yaşamasına neden olmuştur.

Somut olmayan kültürel miras öğeleri halk tarafından üretildiği için gizlilik ihtiva etmez. Dolayısı ile günümüz gelişmiş teknolojilerin kullanılması vasıtası ile tekrar üretilmeye, çözümlenmeye, yayınlanmaya müsaittir. Fakat bu beraberinde istenmeyen durumları da getirmektedir. “Örnek olarak; Mulan adıyla bilinen Amerikan yapımı animasyon filmi bir Çin masalından yola çıkarak yapılmış ve dünya çapında 2 milyar dolardan fazla gelir elde etmiştir. Bu somut olmayan kültür mirasının bedelsiz kullanımının tipik bir örneğidir (Qing & Zheng, 2018)”. Benzer izinsiz kullanım ve hak ihlalleri ile sadece anonim eserler değil, günümüzde Çin mühür sanatı, Çin kaligrafisi, Nanjing Yunjin broker işçiliği, Çin kâğıt kesme sanatı, Halk müziği gibi alanlarda somut olmayan kültürel miras eserleri üreten sanatçılar da yüz yüze gelmektedirler.

Kaynakça

- Akkuş, Ç. (2020). Türk dünyası öğrencilerinin Unesco somut olmayan kültür mirası değerlerine ilişkin bilgi ve deneyim düzeylerinin karşılaştırılması. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 10(2), 608-624. DOI: 10.30783/nevsosbilen.772492.
- Amato, F., Martellozzo, F., Nolè, G., Murgante, B. (2017). Preserving cultural heritage by supporting landscape planning with quantitative predictions of soil consumption. *Journal of Cultural Heritage*, 23, 44–54. DOI:10.1016/j.culher.2015.12.009.
- Ch'ng, E., Cai, S., Leow, F. T., Zhang, T. E. (2019). Adoption and use of emerging cultural technologies in China's museums. *Data in brief*, 25 (2019) 104067. <https://doi.org/10.1016/j.culher.2018.11.016> .
- Chang, J., Long, C., Lu, S., Han, R. (2023). Does government positively support the spatial distribution of ICH? Evidence of data from the Yangtze Delta Region of China. *Sustainability*, 15(1), 697. <https://doi.org/10.3390/su15010697>.
- Chen, J., & Gao, N. (2013). Retrospect and prospect of research on the protection of intangible cultural heritage in China. *Archives Science Study*, 5, 58–62.
- Corrinne, D. F. (2015). Eski Çin'in yeniden keşfi. (E. Gökteke, Çev.) Yapı Kredi Yayınları.
- David Chipperfield Architects (2007, 09 13). 07 Mayıs 2023 tarihinde <https://divisare.com/projects/18422-david-chipperfield-architects-christian-richters-liangzhu-culture-museum> adresinden erişildi.
- Kafesoğlu, İ. (1992). *Türk Millî Kültürü*. Boğaziçi Yayınları.
- Kolaç, E. (2009). Somut olmayan kültürel mirası koruma, bilinç ve duyarlılık oluşturmada Türkçe eğitiminin önemi. *Millî Folklor*, Sayı 82, 19-31.

- Liangzhu Bowuyuan Jianjie Web Sitesi: 07 Mayıs 2023 tarihinde <https://www.lzmuseum.cn/BoWuYuanJianJie/index.html> adresinden erişildi.
- Oğuz, M. Ö. (2013). Terim olarak somut olmayan kültürel miras. *Millî Folklor*, 2013, Yıl 25, Sayı 100.
- Qing, L. & Zheng, L. (2018). On protection of intangible cultural heritage in China from the intellectual property rights perspective. *Sustainability*, 10, 4369.
- Robbins C. (2010). Beyond preservation: new directions for technological innovation through intangible cultural heritage. *International Journal of Education and Development Using Information and Communication Technology*, 6.2, 115–118.
- Rusalic, D. (2009). Making the intangible tangible: the new interface of cultural heritage. The Institute of Ethnography SASA.
- Tian, M. & Tang, G. The conception and practice of [memory of china] project. *Journal of the National Library of China*, 1, 3–9.
- Torres, M. (2002). UNESCO: Universal Declaration on Cultural Diversity. UNESCO.
- Tunçer, M.(2017). Dünden bugüne kültürel miras ve koruma. Gazi Kitapevi.
- Uzunel, Ö. & Özdemir, B. Ş. (2022). Somut kolektif hafızanın kayıt altına alınmasında çağdaş teknolojilerin kullanımı: Lazer tarayıcılar. *Neşebir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, Dijitalleşme Özel Sayısı*, 270-286. <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1125202>.
- Wu, Y. & Huang, Y. (2020, 11 04). *Liangzhu Museum attracts young people with AR, VR technologies*. <https://news.cgtn.com/news/2020-11-04/Liangzhu-Museum-attracts-young-people-with-AR-VR-technologies-V90pnmfS7K/index.html>.
- Yan, W. & Yichang, H. (2020). *Liangzhu Museum attracts young people with AR, VR technologies*. CGTN.
- Yang, A. (2021). International journal of frontiers in sociology, digital protection mode of intangible cultural heritage in China. *International Journal of Frontiers in Sociology*, Vol. 3, Issue 16,104-113.DOI: 10.25236/IJFS.2021.03161.
- Yang, A. (2021). Digital protection mode of intangible cultural heritage in China. *International Journal of Frontiers in Sociology*, Vol.3, Issue 16, 104-113. DOI: 10.25236/IJFS.2021.031616.
- Zhai, S., Liu D., Xu, X. (2019). Long-term preservation of intangible cultural heritage digital resources under the scope of rescue protection. *Library Tribune* 1, 9–15.
- Zhou, M., Geng, G., Wu, Z. (2012). *Digital preservation technology for cultural heritage*. Springer.
- Zhou, Y., Sun, J., Huang, Y. (2019). Digital preservation of intangible cultural heritage in China: a survey. *Preservation, Digital Technology & Culture*, 48(2), 95-103. <https://doi.org/10.1515/pdte-2019-0004>.
- UNESCO (2023). Somut olmayan kültürel mirasın korunması sözleşmesi. <https://ich.unesco.org/doc/src/00009-TR-PDF.pdf>

EXTENDED SUMMARY

China, with its illustrious history spanning 4000 years, abundant cultural diversity, and impressive technological advancements in the 21st century, emerges as a civilization deeply committed to the preservation of its traditional heritage. Over the course of its millennia-long existence, China has been the cradle of remarkable inventions, a center of intellectual and artistic achievements, and the homeland of numerous ethnic groups, each contributing to the rich tapestry of Chinese culture. This deep-rooted cultural heritage has been thoughtfully handed down through generations, solidifying China's position as one of the world's oldest and most continuous civilizations.

At the core of this extensive legacy lies intangible cultural heritage, serving as a unique vessel carrying the practices, habits, and ways of thinking that have shaped various civilizations, including China, throughout history. These intangible elements have transcended time and continue to resonate with contemporary society, creating a bridge that links the past with the present, fostering a sense of continuity and shared heritage.

China's vast geographical expanse, accommodating diverse ethnic groups with distinct customs and traditions, has further enriched its intangible cultural elements. From the poetry and music of ancient dynasties to the intricate craftsmanship of traditional arts and the exuberance of festive celebrations, the nation's cultural diversity exemplifies the coexistence and mutual influence of various cultural expressions. Nonetheless, amidst this extraordinary diversity, some cultural treasures were lost across the ages due to insufficient preservation awareness and technological limitations during earlier times.

In the modern era of unprecedented technological advancements, China has wholeheartedly embraced the potential of advanced technology in its endeavor to safeguard, promote, and exhibit its intangible cultural heritage. By harnessing digital platforms, augmented reality, virtual reality, and multilingual support, the country showcases its cultural heritage in museums and online spaces, reaching a global audience. This seamless integration of tradition and technology underscores China's unwavering commitment to preserving intangible cultural values while offering immersive and enriching experiences for visitors and enthusiasts alike.

Nevertheless, China faces an ongoing challenge in safeguarding its intangible cultural heritage from plagiarism and unauthorized appropriation by foreign entities. Incidents of misappropriation, where traditional techniques and medicinal formulas have been exploited without due acknowledgment, have led to significant financial and moral losses to the nation. The preservation of intangible cultural heritage demands not only technological solutions but also robust legal frameworks and international cooperation to effectively address such challenges.

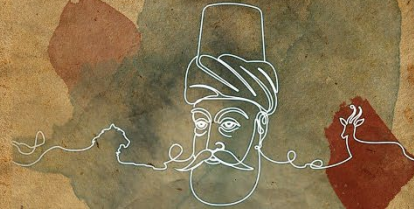
Moreover, the inherently public nature of intangible cultural heritage not only allows for reproduction and analysis through modern digital technologies but also encourages a deeper understanding of cultural heritage. However, this accessibility also gives rise to concerns about unregulated and unauthorized usage. Instances of Chinese folklore being adapted in a popular American-made movie serve as a striking example that highlights the intricacies of safeguarding cultural elements while simultaneously facilitating cross-cultural exchange on a global scale.

Responding to these challenges, China has taken significant strides by enacting laws, such as the Law on the Protection of the Intangible Cultural Heritage, signaling the nation's resolute dedication to safeguarding its invaluable cultural assets. Additionally, the country has embarked on digital preservation strategies, making it a cornerstone of its cultural reform and development plan. Elevating the role of digital repositories and databases in long-term heritage conservation ensures the continuous preservation and accessibility of intangible cultural heritage for generations to come.

However, the journey to preserve intangible cultural heritage in the digital age is far from complete. Scholars and cultural authorities continue to explore strategies and methods to reinforce protection against misappropriation while fostering responsible cultural exchange. The establishment of comprehensive frameworks for digital preservation, encompassing data ownership, copyright, and international dissemination, remains imperative in safeguarding the integrity and authenticity of intangible cultural heritage.

In conclusion, China's unwavering commitment to preserving its intangible cultural heritage stands as a profound testament to the nation's profound respect for cultural diversity and human rights. In an era of rapid technological change, the fusion of traditional practices with modern advancements offers promise in sustaining

cultural heritage, transcending time, and creating meaningful connections between the past and the present. To ensure a vibrant and enduring cultural legacy, it is imperative for China and the global community to collaboratively address the ethical, legal, and technical intricacies associated with safeguarding intangible cultural heritage. By doing so, the world can celebrate the richness and diversity of human cultural heritage and foster a more interconnected and harmonious global community. Through collective efforts, the preservation of intangible cultural heritage becomes a shared responsibility, uniting nations and generations in cherishing the invaluable treasures of human cultural heritage.

EĞLENCE VE SAĞLIK GÖRÜNÜMLERİ ARASINDA: TAŞRADA BİR YÜZME HAVUZU BETWEEN THE LEISURESCAPE AND THE HEALTHSCAPE: A SWIMMING POOL IN THE PROVINCE

Ezgi YAVUZ

Gebze Teknik Üniversitesi

Mimarlık Fakültesi

Mimarlık Bölümü

eyavuz@gtu.edu.tr

ORCID: 0000-0001-9055-4354

Ecem UĞURLU

Gebze Teknik Üniversitesi

Mimarlık ABD

ecem.ugurlu2016@gtu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-2580-2240

ÖZ

Geliş Tarihi:

28.05.2023

Kabul Tarihi:

17.08.2023

Yayın Tarihi:

06.10.2023

Anahtar Kelimeler

Aydın Yüzme
Havuzları

Eğlence mekânları
Erken Cumhuriyet
dönemi mimarlığı
Modern mimarlık
Sağlık

Keywords

Aydın Swimming
Pools

Leisure spaces

Early Republican
architecture

Modern architecture

Health

Modern bir kentin inşasında önemli unsurlardan biri kentin uygarlık seviyesini gösteren ve modern sosyal yaşamın odak noktası olan su ile ilişkili mekânlardır. Çalışmada, Aydın Yüzme Havuzlarının dönemin kent kimliğindeki yeri temel soru olarak ele alınırken, modern bir kimlik inşası için önemsenen bu mekânların, modern mimarlıkla olan ilişkisinin yanı sıra, hem kentteki konumu hem de kentteki anlamı irdelenmiştir. Bu doğrultuda, araştırmada konu edilen havuzun açık bir yüzme havuzu olması nedeniyle söz konusu tipe odaklanılarak, açık yüzme havuzlarının çok katmanlı olma durumunun üzerinden bir sorgulama oluşturulmuştur. Erken yirminci yüzyılda demokratikleşen bir mekân halini almasıyla birlikte açık yüzme havuzlarının farklı tipolojileri ile karşılaşılmıştır. Daha serbest bir yüzme deneyimi sunan lido biçiminin yanı sıra spor mekânlarının bir parçası olarak sağlık ve beden terbiye edilmesi temalarının ağır bastığı havuzlar şeklinde farklı katmanları ve işlevleri barındıran tasarımlar da mevcuttur. Daha önce literatürde yer bulmamış ve bu yıl itibarıyla tamamen yıkılmış olan Aydın Yüzme Havuzlarının, Cumhuriyet Dönemi kültürünün bir parçası olarak görülen yeni su kültürünün ve su ile kurulan yeni ilişki biçiminin taşra kentindeki tezahürünün önemli bir bileşeni olduğu kanısına varılmıştır. Aydın Yüzme Havuzları, modern mimarisıyla, kent belleğinin önemli bir parçası olarak kent halkına modern bir deneyim sunmuştur. Anadolu'daki diğer kentlerin de modern toplumsal bir düzene erişmelerinin öncelenmesinin, incelenen havuz yapısında da belirgin bir biçimde okunabileceği görülmüştür.

ABSTRACT

One of the key components in the making of a modern city is the water element in public space, which expresses the civilization level of the city, and becomes the focal point of modern social life. The study considers the position of Aydın Swimming Pools in the urban identity as the main query. Meanwhile, both the location and meaning of this building in the city, which are given importance in constructing a modern identity, are examined alongside with its relation to modern architecture. Accordingly, since the pool investigated in the research is an outdoor swimming pool, an inquiry was constructed on the multi-layered nature of outdoor swimming pools by focusing on this type. Different typologies of outdoor swimming pools have been emerged, as it became a democratizing space in the early 20th century. In addition to the lido type, which offers a more unrestricted swimming experience, there has been other pool designs consisting different layers and functions, where health and regulated body themes are dominant. Aydın Swimming Pools had not been included in the architectural historiography before, and it has been entirely destroyed by this year. It is seen that the pool was an important component in the manifestation of the new water culture and the new relationship created with water in the provincial city, all of which were regarded as parts of the Republican culture. With its modern architecture Aydın Swimming Pools, as a significant part of the urban memory, offered a modern experience to the city's inhabitants. Finally, it is seen that the prioritization of other Anatolian cities to realize a comprehensive social reform can also be clearly read through this swimming pool.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1304409>

Atf/Cite as: Yavuz, E., & Uğurlu, E. (2023). Eğlence ve sağlık görünümüleri arasında: taşrada bir yüzme havuzu. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, İhtisaslaşma Özel Sayısı*, 92-107.

Giriş

Modern bir kentin inşasında önemli unsurlardan biri kentin uygarlık seviyesini gösteren ve modern sosyal yaşamın odak noktası olan su ile ilişkili mekanlardır. Suyun Anadolu'da kentteki hamamlar, deniz hamamları ve çeşmeler aracılığıyla ile kurulan ilişkisi Erken Cumhuriyet Dönemi'nin gençlik ve sağlık fikrini idealize etme çabaları bağlamında farklı bir boyut kazanmıştır.

Osmanlı Dönemi'nde deniz ile temas sahillerde kurulan deniz hamamları veya derya hamamları adı verilen yapılarla sağlanmıştır. Sosyal mahremiyet kurallarına uygun kadın-erkek ayrı olarak deniz üzerinde dört yanı kapalı mekanlar, yüzme etkinliğinden çok özünde yıkanma eylemini barındırmıştır (Beyoğlu, 2012: 54). Ortaya çıkışı 17. yy öncesine dayandığı ifade edilen deniz hamamlarının 19.yy'dan itibaren batılılaşmanın getirdiği toplumsal yaşamdaki değişimlerle sayılarının çoğaldığının da altı çizilir (Beyoğlu, 2012: 55).

Cumhuriyet ile birlikte su ile kurulan ilişki, modernliği kentsel bağlamda ifade etmenin bir aracı olmuş; mekanların kullanım biçimi - seküler niteliği - açısından yeni devleti ve ideallerini de temsil etmiştir. Kenti ve modern kent yurttaşlarını su ile buluşturma imkanını veren halka açık parklar, piknik alanları, gazinolar, yüzme havuzları ve plajlar bu düşüncenin mekânsal yansımaları olmuştur. Bu mekanların kentteki varlığının yanında planlandıkları noktalar da önemsenmiş ve kentlilerin gündelik yaşamına dahil olma biçimlerini etkilemiştir. Kentlinin nefes alacağı bu tip uğrak noktaları, dinlenme ve eğlence mekanları, sosyalleşmenin yeni araçları haline gelirken, bu düşüncenin kent içinde doğal su ögesinin olmadığı taşra kentlerindeki yansımaları da benzer bir temsiliyetin tezahürü olarak düşünülebilir.

Çalışmada Aydın Yüzme Havuzlarının dönemin kent kimliğindeki yeri temel soru olarak ele alınırken, yaşam kalitesinin artırılması ve modern bir kimlik inşası için önemsenen bu mekânsal formların, hem kentteki konumu ve hem de kentteki anlamı irdelenmeye çalışılacaktır. Bu doğrultuda, araştırmada konu edilen havuzun açık bir yüzme havuzu olması nedeniyle söz konusu tipe odaklanan bir okuma kurgulanmıştır. Cumhuriyet dönemi kültürünün bir parçası olarak görülen yeni su kültürünün ve su ile kurulan yeni ilişki biçiminin bir taşra kentindeki tezahürünün, büyük kentlerin - özellikle ülkenin vitrini konumundaki başkent - ötesinde de önemsenmesi ve yeni gündelik pratiklere dahil edilmesi atlanılmaması gereken bir konu olmaktadır.

Bu noktada, dönemin süreli yayınlarının dışında, Aydın İl yıllıkları, Salt Arşivi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Tarih bölümü kartpostal arşivinden elde edilen görsel belgelerden yararlanarak eleştirel bir analizle konuya yaklaşılmıştır. Çalışmada açık yüzme havuzları üzerine odaklanılırken, Pussard'ın lido kavramına yaklaşımı incelenmiş ve özellikle açık yüzme havuzları için kullandığı çok katmanlı olma durumu sorgulamanın merkezine konumlandırılmıştır. Pussard (2007: 183), sözünü ettiği bu çok katmanlılığı *disiplin eden yapılar ve pratikler, düzenlenmemiş mekanlar, evsel/domestik eğlence ve demokratik söylemler* şeklindeki kavramlar üzerinden kurgulamaktadır.¹ Bu yıl itibarıyla tamamen yıkılmış olan Aydın Yüzme Havuzlarının da dönemin kent kimliğindeki yeri sorgulanırken, konumu ve kentteki anlamı üzerinde durulmuş ve söz konusu kavramlar aracılığıyla tartışılmıştır.

Cumhuriyet Döneminde Su ve Modernlik

1930'lu ve 40'lı yıllarda modernliğin kentsel mekandaki önemli yansımaları park ve spor alanlarının inşasında kendini göstermiştir. Gençlik ve sağlık ideallerinin yeni kurulan devleti ve değerlerini temsil etmesi de bu girişimlerde rol oynamıştır (Bozdoğan, 2008: 91). Bu anlamda, 19 Mayıs Stadyumu, Gençlik Parkı, Atatürk Orman Çiftliği, Çubuk barajı dönemin öne çıkan alanları olmuştur. Parklarda yeşil alanların ötesinde kentlinin su ihtiyacının da karşılanacağı yapay göllerin, havuzların inşa edilmesi; boş zamanların değerlendirileceği gezinti alanlarının, çocuk oyun alanlarının, kahvelerin ve gazinoların varlığı kentliler için önemli sosyal donatılar olarak tarif edilmektedir (Bozdoğan, 2008: 92). Uludağ'ın (1998: 102) deyişiyle, parklar Cumhuriyet ideolojisi çerçevesinde modern yurttaşı inşa etme görevini barındırırlar. Anadolu'daki kentlerde de belediye parkları benzer bir idealin uzantısına işaret eder. Bozdoğan, bu parkların özelliklerini, genellikle içinde fiskiyeli havuzların yer aldığı, düzenli bir biçimde çiçekli ve ağaçlıklı alanları, oturma birimlerini içeren ve daha resmi meydan veya hükümet binaları ile ilişki kuracak şekilde konumlandırılması şeklinde özetlemektedir (Bozdoğan, 2008: 94).

Spora atfedilen önem bağlamında, 1938'de çıkan Beden Terbiyesi Kanunu ile Türk Spor Kurumunun yerine Beden Terbiyesi Umum Müdürlüğü kurulmuştur. Bu yeni düzenleme gereğince belediyeler gelirlerinin yüzde

¹ Yazıda özgün hali, disciplining structures and practices, unregulated spaces, domesticated leisure ve democratic discourses şeklinde geçmektedir.

dördünü ve özel muhasebe gelirlerinin yüzde ikisini beden terbiyesine ayıracak ve spor alanlarının oluşturacaktır. Bu alanlar temelde, açık ve kapalı spor alanlarını, kapalı ve açık havuzları, atış poligon sahası, çocuk oyun bahçelerini, tenis kortlarını ve veledromları kapsamaktadır (Doğu, 1944: 22).

1944'te Mimarlık dergisinde yayımlanan bir yazısında mimar Nizamettin Doğu (1944: 22) spor alanlarının ülkede yeni yeni vücut bulmaya başladığından söz etmektedir. Cumhuriyet dönemine kadar İstanbul'da Papazın Çayırı adıyla da bilinen Union Club spor sahası dışında herhangi bir spor tesisinin ülkede var olmadığını belirterek, Türk Spor Kurumunun, kuruluşuyla birlikte iller özelinde spor alanlarının mimari planlarını hazırlattığını ve modern tesisler inşa ettirdiğine değinir (Doğu, 1944: 22). Bu spor tesisleri, içerdikleri açık-kapalı havuzlar ile plaj ve su ile ilişkili gazino yapıları dışında bireylerin su ile temasını sağlamışlardır. Bu tip rekreasyon alanlarının bir parçası olarak veya tek başına inşa edilen su sporları alanları, modern yurttaş oluşturma ve yeni toplumsal yaşamın inşasında dikkate değer bir yere sahiptir. Halkın, cinsiyet, yaş, statü gözetmeksizin dahil olabildiği bu mekanlar, sosyal etkileşime de açık olmakla birlikte temelde cumhuriyet ideolojisinin temsil edildiği eylemlerin sahnesidirler.

Erken 20.yy'da sağlık için güneşlenmenin yararları sıkça vurgulanan bir durum olmuştur (Campbell, 2005:464). Bu tip açık havuzlar da insanların dış mekanda daha fazla vakit geçirmesine teşvik eden, güneş ve su ile iç içe bir egzersiz imkanı sunan alanlardır. Erken Cumhuriyet döneminde de açık havadaki spor ve rekreasyon alanları kente çağdaş bir kimlik kazandıracak unsur olarak görülmüştür (Alpagut, 2017: 922).

Başkent Ankara'da Atatürk Orman Çiftliğinde yer alan Akdeniz, Marmara ve Karadeniz havuzu bu ihtiyacı karşılayan önemli mekanlardandır (bkz. Resim 1). Kadın ve erkeklerin birlikte kullandıkları kolektif bir mekan olan açık havuzlar, su sporları ve yarışmalara da ev sahipliği yapmıştır. Alpagut, Ankara'da bozkırın ortasındaki bu alanların bir *vaha* olma durumunu ve halkı modern yaşam ile karşılaştırdıklarını belirterek bu mekanların önemini vurgulamaktadır (Alpagut, 2017: 924). Karadeniz havuzunda yüzme teşvik yarışmalarının beşincisinin yapıldığına ilişkin habere bakıldığında kadın ve erkek yoğun bir izleyici kitlesinin de yer aldığı görülür. Bunu, kentlilerin su sporlarına yönelik ilgisinin yüksek olduğu biçiminde okumak mümkündür (bkz. Resim 2) (Ulus, 1938: 7). Bayraktar da, Karadeniz havuzunun açılmasının kente olumlu yönde etkisi olduğundan ve Ankaralıların deniz özlemlerini burada giderdiklerinden bahsetmektedir (Bayraktar, 2016: 76).

Not. Salt Araştırma, belge no AHANKA100

Resim 1. AOÇ, Karadeniz Havuzu.

Not. <https://www.gastearsivi.com/gazete/ulus/1938-07-25/7>

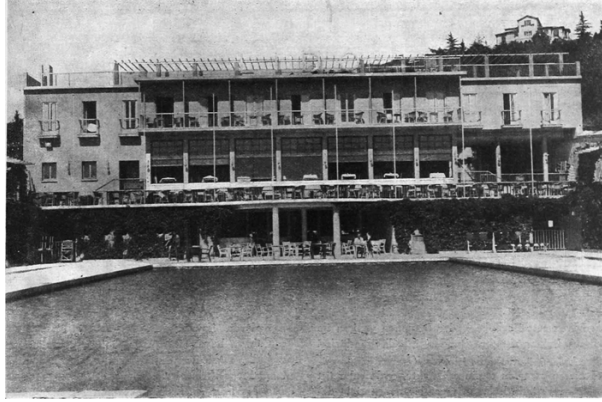
Resim 2. Ulus Gazetesi Haberi.

Temelde, 20.yy'da açık yüzme havuzlarının popülerliği genel anlamda *eğlence kültürünün demokratikleşmesi* ile bağdaştırılmaktadır (Pussard, 2007: 179). Örneğin İngiltere'de yüzmenin bir spor ve boş zaman etkinliği olarak kabulü 19.yy'la dayansa da bunun toplumun tüm kesimlerine yayılması ve açık yüzme havuzlarının - veya lidoların - ortaya çıkışı bir erken yirminci yüzyıl olgusu olarak görülür (Pussard, 2007: 178-179). Sağlık ve hijyen kavramlarını ön plana çıkaran yüzme, özellikle sanayideki işgücü için *sağlıklı bir vücut, sağlıklı bir zihin* düşüncesi ile şekillenir (Pussard, 2007: 179). Marino'ya (2010: 43) göre İngiltere özelinde, gençleri ve yetişkinleri odağına alan fiziksel sağlık ideali, gelmekte olan yeni savaşın hazırlığının da bir parçasıdır. Lidolar, parklarda veya sayfiye yerlerinde inşa edilmiş, daha az düzenlenmiş ve daha zevkli bir yüzme deneyimi sunan, *şehir ile kar arasında* daha *belirsiz* bir konuma işaret eden açık hava yüzme havuzları şeklinde tanımlanır (Worpole 2000:114). Lidoların, Avrupa'da iki savaş arası dönemde açık hava eğlence ve spor mekanlarının bir parçası olduğu, özellikle Almanya'da sağlıklı kent yaşamının yeni biçimi olarak başarıya ulaştığı ifade edilmiştir (Worpole, 1997:24 aktaran Pussard, 2007: 181). Güneş ışığına maruz kalmanın pek çok hastalığın tedavisi için önerildiği bu dönemde, lidoların kullanıcıları güneşe maruz bırakarak hareket etmelerini ve egzersiz yapmalarını sağlayan mekanlar olduğuna işaret edilir (Marino, 2010: 39-40). Yine Avrupa'da Gray'in (2006: 32) ifadesine göre: "dönemin sosyal reformcuları için sağlık, güneş ışığı ve ıslah edilmiş beden hayali, mevcut toplumu yeni ve modern bir toplumsal düzene dönüştürme arayışıyla bağlantılıdır." Avrupa'daki yaklaşıma koşut olarak 1930'lu yıllarda ABD'de de yüzme havuzlarının hükümet tarafından yoğun bir şekilde teşvik edildiği bilinmektedir (Pattee, 2010: 42).

Türkiye'de ise başkentin ötesine bakıldığında kentlerdeki yüzme kültürüne ilişkin olarak, Cumhuriyet Döneminde İstanbul'da deniz hamamlarının yerini plajların aldığı bir değişim görülür. İstanbul'un farklı bölgelerinde Florya Plajı, Büyükaada Yörük Ali, Caddebostan, Moda, Fenerbahçe, Salacak, Tarabya plajları şeklinde pek çok plaj açılmıştır (Aysever, 2009: 81-84). Atatürk'ün de deniz köşkünü barındıran Florya plajı, yüzme, spor, dans şeklinde farklı aktiviteler içermektedir. Yeni rejimin toplumu dönüştürme niyetinin, söz konusu plaj mekanında ve plajın kullanıcıları aracılığıyla gerçekleşen gündelik etkinliklerde okunabileceği aktarılmaktadır (Hamiloğlu, 2022: 1264).

İstanbul'da plajlar üzerinden su ile kurulan yeni ilişkinin dışında, farklı bir temas ise bir plajın parçası olarak veya tek başına bir tesis şeklinde tasarlanan açık yüzme havuzları aracılığıyla olmuştur. İngiltere'deki lido pratiğinin bir benzeri şeklinde tasarlanan Ortaköy'deki Lido yüzme havuzu (1943) bunlardan birisidir (bkz. Resim 3). Halit Femir'in tasarımı olan yapı, havuz ve onunla ilişkili birimlerin yanı sıra açık ve kapalı gazino bölümü ve bir oteli de içerir. Tesisin tamamen kamusal olmayan ve üyelerin kullanımına açık bir kulüp tesisi şeklindeki işleyişi göz önüne alındığında, yüzme ve güneşlenme aktivitelerinin sayfiye yeri ve eğlence kültürü anlayışa daha yakın bir

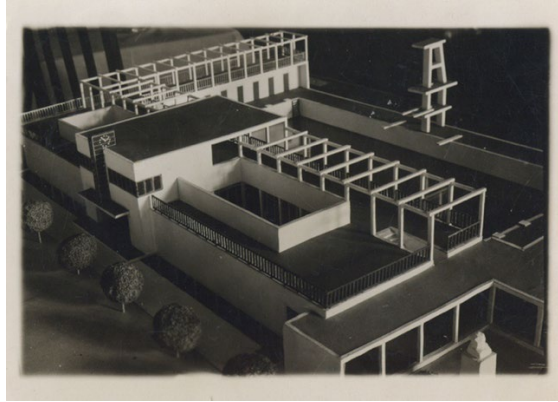
çizgide olduğu düşünülebilir (İnan, 2020: 63). Ancak yüzme havuzunun 33.33 metre olan boyu ile yarışmalara olanak sağlayacak standartlara uygun tasarlandığının ifade edilmesi Erken Cumhuriyet Dönemi ideallerinin bir parçası olan sağlıklı bireyler ve terbiye eden mekanlar niyetini örtük bir biçimde yansıtır (Femir, 1944: 244). Buna uygun olarak havuzun açılışına ilişkin bir haberde, havuzun amacı *gençlere yüzme öğretme gayesiyle açılmıştır* cümlesiyle özetlenir (Vakit, 1943:2). 1943-1970 yılları arasında tesisdeki havuzda, çok sayıda yüzme ve su topu yarışları yapıldığı da belirtilmektedir (İnan, 2020: 62).

Not. Femir, H. (1944: 245).

Resim 3. Ortaköy Lido yüzme havuzu, 1944.

Büyükdere’de yer alan Beyazpark plajında mimar Berç Zartar’ın tasarladığı Büyükdere sahili havuzu ise deniz üzerinde ahşap kazıklar ile tasarlanmıştır (bkz. Resim 4). Giriş alanından sonra kadın ve erkek olarak ayrılan kabin bölümlerinin ortasında çocuk veya acemiler için derinliği az olan havuzlar bulunur. Bunun dışında yarışmalara olanak tanıyacak bir yüzme havuzu ve havuza farklı yüksekliklerde atlama olanağı veren platformlar mevcuttur. Üst bölümde bir gazino ve dans bölümü yer almaktadır. Gazino dışarıdan da kullanıma imkan verecek şekilde tasarlanmıştır ve hem yarışanlara hem de denize doğru görünüm sunar. Tesisin, yüzme oyunları ve yarışmaların gece de düzenlenmesini sağlayacak bir sisteme sahip olduğunun da altı çizilmiştir (Zartar, 1936: 83).

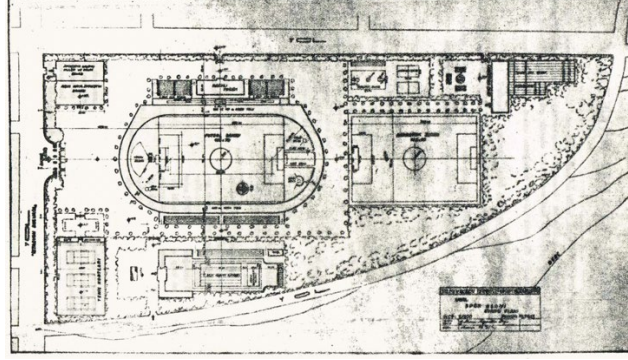
Not. Salt Araştırma, belge no TFAMH0028

Resim 4. Büyükdere sahili havuzu.

Taşra kentlerinde ise çeşitli spor alanlarının yer aldığı kapsamlı spor tesisleri içinde açık yüzme havuzlarının projelendirildiği görülmektedir. Örneğin, 1938 yılında Afyonkarahisar spor meydanı projesi Beden Terbiyesi Umum Müdürlüğünde görevli mimar Nizamettin Doğu tarafından tasarlanmıştır. İçinde atletizm, futbol sahası, tenis kortları, çocuk bahçesi, kapalı jimnastik salonu, kapalı havuz, açık havuz, basketbol, voleybol, spor kulüpleri lokali şeklinde alanları barındıran büyük bir komplekstir. Komplekste yer alan açık yüzme havuzu projesine bakıldığında ilgi çekici kısımlardan ilki, giriş bölümünün tasarımının erken dönem modern mimarlık çizgisini izlemesi, ancak kütlelerin bitimindeki teras çatının sadece görünümde kalması ve gerçekte iç kısmında kırma çatının var olmasıdır. Bu, başkentte de 1930’lu yıllarda *küçük* vurgusunun yaygın olarak hissedildiği kamu yapılarında uygulanan bir yöntem olmuştur. Diğer dikkat çekici unsur ise kum banyosu olarak isimlendirilen kum

havuzunun varlığıdır. Vücudu disipline etmeye yönelik yapılar kapsamında değerlendirilebilecek bir tesis iken kum havuzunun varlığı yapıyı kent içi sayfiye kültürü ve düzenlenmemiş mekanlar sınıfına dahil edebilecek daha geçişken bir konuma sokar.

Benzer biçimde 1944 yılında tasarlanan Urfa'daki açık yüzme havuzu da diğer spor alanlarıyla ilişkili biçimde tek bir tesis içinde tasarlanmıştır (bkz. Resim 5) (Doğu, 1944: 22). Bunu izleyen yıl içinde düzenlenen Malatya Spor alanı ve Mersin Spor alanı proje yarışmaları incelendiğinde açık yüzme havuzunun varlığı bu kentler için hazırlanan tasarımlarda da göze çarpmaktadır (Mimarlık, 1945: 47-49).² Yazının ana konusu olan 1946 yılında açılan Aydın Yüzme Havuzları da taşra kentlerindeki sağlık ve gençlik idealleri ile demokratik niyetler bağlamında dikkat çeken bir mekan olmaktadır.

Not. Doğu, N.(1944: 22)

Resim 5. Urfa spor alanı genel planı, 1944.

Aydın Yüzme Havuzları

Özellikle, 1937 yılında açılan umumi parkın işlevi uyarınca su etrafında bir gezinti alanı olmaktan öte kentte modern bir deneyim sunan, atlama kuleli, yarışma koşullarına uygun tasarlanan ve modern görünümü ile dikkat çeken Aydın Yüzme Havuzları, Bozdoğan'ın (2008: 91) söylemi ile *bedenin ve milletin yeniden canlandırılacağı* halka açık önemli bir spor alanıdır. Halkın birbirleriyle iletişimini güçlendiren, sosyalleşme aracı olan ve kimi zaman simgeleşen suyla ilişkili bu mekanların, kentsel kimliğin biçimlenmesinde önemli rolleri olduğu ifade edilir (Türkyılmaz, 2015: 110).

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde mevcut ideolojiyi Ankara dışındaki diğer yerleşimlere taşıma amacı, Osmanlı Dönemi'nde taşra niteliğinde olan kentlerin Cumhuriyet ile birlikte kimliklerini daha rasyonel ve bütüncül bir şekilde yeniden kurmasını sağlamıştır (Kayın, 2009). Ankara'nın bir model olması taşra kentlerinde de benzer inşa etkinliklerinin ve benzer bir izleğin tanıklığına sebep olmuştur. İstasyon caddesi, onunla ilişkili hükümet yapıları, bankalar, sağlık yapıları, farklı düzeydeki okul binaları gibi temel kamu yapılarının yanı sıra spor ve eğlence alanları da bu izleğin birer parçası olmuştur.

Cumhuriyetle birlikte 1923 yılında Aydın Spor Kulübü kurulmuştur ve 1940 yılında Beden Terbiyesi kanunu gereğince Beden Terbiyesi Teşkilatı kurulmuş ve Aydın bölgesi de bu teşkilata dahil edilmiştir (L'illustration de orient, 1950: 40). Bunu izleyen yıllarda kentte spora karşı isteğin giderek arttığı ifade edilir. Havuzun yapımı spora olan hevesin ve kulüplerin sayılarının artmaya başladığı bir döneme rastlamaktadır (L'illustration de orient, 1950: 40) (bkz. Resim 6).

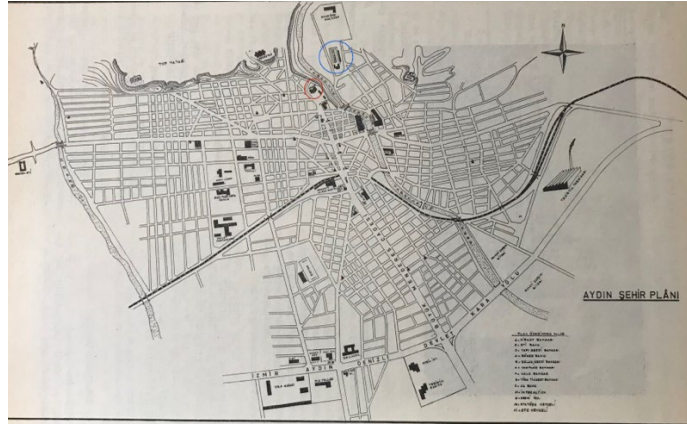
² Malatya'da söz konusu yarışmanın dışında 1952 yılına ait bir kartpostaldan kentteki Sümerbank açık yüzme havuzu görülmektedir (Salt Araştırma. Ülgen ailesi arşivi, belge no TASUH6867). Sümerbank fabrikası arazisinde yapılan yüzme havuzunun yazın halka açılarak kamusal bir nitelik kazandığı ve kente hizmet ettiği belirtilir (Eldes, 2019:60).

Not. L'illustration de orient (1950: 40)'den alınmıştır.

Resim 6. L'illustration de Orient'de Havuza dair bir Yazı.

Afyonkarahisar'da Beden Terbiyesi Umum Müdürlüğü tarafından tasarlanan proje ile benzerliklerinin olması Aydın'daki projenin de bir tip proje şeklinde üretilmiş olma düşüncesini doğurmaktadır. Ancak Afyonkarahisar'daki yüzme havuzu daha geniş ölçekli bir spor meydanı projesi içinde tasarlandığından görece farklı bir bağlama oturur. Bayındırlık Müdürlüğünde çalışan yüksek mimar Ulvi Başman³ tarafından tasarlanan proje, Hükümet Konağının biraz ilerisinde Pınarbaşı mesire alanında yapılmıştır (bkz. Resim 7).⁴

Not. Yazar tarafından havuz maviyle, Hükümet Konağını ise kırmızı ile işaretlenmiştir (Anonim, 1967: 360).

Resim 7. Havuzun ve Hükümet Konağının konumları, Aydın.

Hükümet Konağına ve yine onunla ilişkili resmi meydana yakınlığı ise kontrollü ve denetimli bir mekan çağrışımını yapmaktadır (bkz. Resim 8). Ancak projenin, ağaçlıklı bir mesire alanında, kent belleğinde ve pratiğinde yeri olan bir alanda konumlandırılması kentlilerin mekana gidişini kolaylaştıran, kendiliğinden karşılaştıran ve dolayısıyla mekanı içselleştirmede yardımcı olan bir etken olduğu varsayılabilir. Ağaçlarla çevrili bir alan olması konumu itibarıyla ulaşılabilir olan bu alanı bir ölçüde etraftan soyutlamakta ve yüzme eylemini daha doğal bir ortam içinde deneyimleme olanağını sunmaktadır (bkz. Resim 9).

³ Y. Mimar Hüseyin Ulvi Başman (1984 GSA) İzmir'de bir süre serbest çalışmış ardından emekli olduğu 1970'li yıllara kadar Bayındırlık Müdürlüğünde çalışmıştır (Gündüz, 2006: 30).

⁴ Havuzun yapımı 750.000 liraya mal olmuştur (Anonim, 1967: 197).

Not. Atalay, Y.A. (2020, 16 Şubat)

Resim 8. Havuzun Çevresiyle Görünümü, Aydın, 1950.

Not. Anonim (1958: 76,77)

Resim 9. Havuzda bir yarışma, Aydın, 1958.

Kamusal bir mekan olan yüzme havuzu, içerideki seslerin ve eğlencenin dışarıdan duyulmasına ve belirli noktalardan görülmesine izin veren bir yapıdır. Daha büyük bir spor kompleksinin parçası olmaması farklı eşiklerin ve daha kontrollü yaklaşım noktalarının olmasını engellemiş ve alanı daha ulaşılabilir kılmıştır.

Spor yapılarında olduğu gibi hijyen ve sağlığın ön plana alındığı bu havuz yapısında da rasyonel ve bilimsel ilkelerin, işlevsel ve süslemeden uzak bir anlayışın hakim olduğu görülür (bkz. Resim 10). Simetrik planlanan yapı, anıtsal bir izlenim veren kolonatl bir girişe sahiptir. Bu giriş kullanıcılar için kontrollü bir geçiş sunar. Girişi ortaya alacak şekilde U tipinde bir planlamaya sahip havuzun yan kanatları girişten daha alçak sade beyaz kütlelerdir (bkz. Resim 11).

Not. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih bölümü (2015).

Resim 10. Havuzun Genel Görünümü, Aydın, 1946.

Not. Aydın. (2020, 9 Temmuz).

Resim 11. Havuzdan Görünüm, Aydın, 1950'ler.

Modern mimarlığın dağarcığında yer alan düz çatıların, beyaz duvarların ve uzun alçak kütlelerin açık yüzme havuzlarında tercih edilecek en uygun biçim olduğu (Binney 1988: 3 aktaran Pussard, 2007: 181); ve bunun yanı sıra özellikle lido özelliğindeki havuzlarda Art Deco stiline tercih edildiği belirtilmiştir (Worpole 2000: 124). Aydın Yüzme Havuzları da son derece yalın, uzun ve yatayda ilerleyen prizmatik bloklar şeklinde, işlevselliği ön plana çıkaran ve düşeyde en dikkat çeken öğenin çelik atlama kulesinin olduğu salt modernist bir yapıdır. Afyonkarahisar'daki örnekten farklı olarak tüm kütlelerde bütünüyle teras çatı uygulaması yapılmış ve daha modern bir tutum benimsenmiştir (bkz. Resim 12). Dikkat çekici olan ise bu yaklaşımın İkinci Ulusal Mimarlık akımının henüz egemen olduğu yıllarda tercih edilmiş olmasıdır. Giriş kütesindeki kolonatl geçiş, klasik bir biçime referans vermesiyle daha karmaşık bir modern stil sunan Art Deco'ya da bir atıfta bulunur.

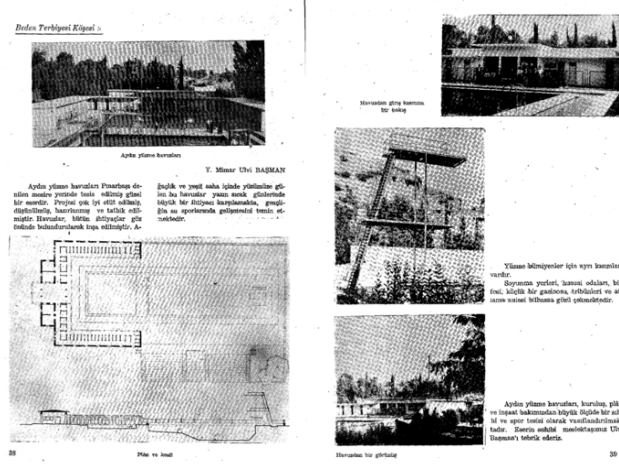
Not. Anonim (1958: 78).

Resim 12. Ortada yer alan havuz girişi, Aydın, 1958.

Biri yüzme bilmeyenler için 15x14.85 metre boyutunda 1.10 metre derinlikte, diğeri 33.33x14.85 metre boyutunda 2.20 metreden 4.80 metreye kadar inen derinlikler şeklinde düzenlenmiş yarışmalar için kullanılan iki havuz bulunmaktadır. İki havuzun ortasında hakem heyetinin konumlanması için 2 metre genişlikte bir bölüm yer almaktadır. Profesyonel yüzücüler için tasarlanan kısmın uç noktasında alanı sonlandıran ve giriş aksının bitiminde yer alan 5 metre ve 10 metrelerde atlama platformları bulunan kule, çelik strüktürü ile dikkat çekicidir. İzleyiciler için tasarlanan tribün de bu havuzun olduğu yönde planlanmıştır (Başman, 1949: 38-39).

Havuzu çevreleyen kanatlarda biri kapalı diğeri yarı açık olan koridorlar arasında kadın ve erkek olarak iki yönde ilerleyen bireysel soyunma kabinleri yer alır. Daha büyük odalar muhtemelen aile kabinleri veya ortak soyunma kabini olarak işlev görmektedirler. Kabinlerin olduğu kütleler duş ve tuvalet alanlarını da içermektedir. Alanda hijyen kurallarına uygun biçimde ıslak-kuru, temiz-kirli alanların programatik biçimde ayrılması koridorlar aracılığıyla sağlanmıştır. Kullanıcı için önceden belirlenmiş olan rota: kapalı koridor, soyunma kabini ve kabindeki diğer kapıdan geçişten bir bariyer ile yüzme alanından ayrılan yarı açık koridor/çıplak ayak geçidi şeklinde tasarlanmıştır. Havuzun tüm ihtiyaçlar gözetilerek tasarlandığı belirtilirken, gazino ve büfe gibi mekanların varlığı da vurgulanmaktadır (bkz. Resim 13) (Başman, 1949: 38-39). Söz konusu gazinonun havuzda

düzenlenen evlilik seremonilerinde de kullanıldığı bilinmektedir. Tribünlerin tek taraflı olarak tasarlanması kütlelerin simetrisini bozmaktadır (bkz. Resim 14). Tribünlerin tam karşısındaki bölümün işlevi net olarak anlaşılammakla birlikte benzer bir örnek olan Afyonkarahisar yüzme havuzunda kum havuzu olarak tasarlanan bu bölümün, Aydın'daki havuzda sert zemin olduğu görülmektedir.

Not. Başman, U. (1949: 38-39).

Resim 13. Mimarlık Dergisinde Aydın Havuz Projesinin Sunumu, 1949.

Not. Anonim (1958: 78).

Resim 14. Havuzdan Genel Görünüm, Aydın, 1958.

Yapı, 28 Temmuz 1950 tarihli Son Posta gazetesindeki haberde *Aydın Türkiye'nin en güzel yüzme havuzuna sahip* şeklindeki bir başlık ile sunulur (bkz. Resim 15) (Son Posta, 1950). Etrafı kavaklarla çevrili *Avrupalı bir pisin* olarak tanıtılan yapı Aydın halkının iftihar edeceği kentsel bir unsur olarak adlandırılır. Bu anlamda yapının, merkezi de içine alan bir karşılaştırmada en üst noktada olduğu ifade edilmiş ve bir taşra kentindeki böyle bir girişimin sonucu, o kentin merkez karşısındaki değişen konumuna da işaret edilerek sunulmuştur.

Havuzun, kente kazandıracığı yeni eğlence ve fiziksel kültürle birlikte oldukça modern ve sıhhi görünümünün kentin gurur kaynağı olduğunu *Avrupalı bir pisin* ifadesinde okumak mümkündür. Havuzlar, yazın sıcak günlerinde serinlik sağlayan biricik alanlar olarak tanımlanır. Ancak bunun ötesinde gençleri su sporlarına teşvik edici gücü de vurgulanmaktadır (Başman, 1949: 38-39). Buna uygun olarak, kentte yüzme etkinliklerinin havuzun

açılmasıyla başladığı ve Aydın Yüzme ve Sutopu takımının Türkiye çağında pek çok derece aldığı belirtilir (Anonim, 1967: 195).⁵

Not. Son Posta (1950, 28 Temmuz).

Resim 15. Son Posta Gazetesinde Yer Alan Yazı.

Aydın'daki turistik yerlerinin tanıtıldığı *Turistik Cephesi ile Aydın* kitabında *Bölgenin serinletici yerleri* başlığı altında Aydın Yüzme Havuzlarına değinilir (Anonim, 1958: 77). *Nizami şekilde* tasarlanmış bir yapı olarak söz edilen havuz, *her sene binlerce* kullanıcının ve özellikle de gençlerin yoğun ilgi gösterdikleri *bir köşe* olarak vurgulanır. Havuzla direkt ilişkili olmasa da yakınlarında yer alan tenis kortu ve basketbol sahasının varlığından da bahsedilir (Anonim, 1958: 77). Buna koşut biçimde Aydın İl yıllığında da havuzun çevresindeki parkın havuza *ayrı bir özellik* kattığından söz edilir. Park bir mesire yeri olarak kullanılırken, havuzların da ona eşlik eder biçimde hem yüzme antrenmanlarına ev sahipliği yaptığı hem de denize gidemeyen kent sakinlerinin su ile olan temasını sağladığı ifade edilir (Anonim, 1967: 197). Ortaokul yıllarında (1964-67 yılları arası) havuzdaki yüzme yarışlarına katılan Nurselin Redenz'in aktardığına göre Pınarbaşı, gerçekten de, parkı ve özellikle havuzu ile çocukların ve gençlerin çokça vakit geçirdiği bir yerdir (Nurselin Redenz ile yapılan 22 Mayıs 2023 tarihli yazışma).⁶

Pussard (2007: 183), modernist tutumdaki, rasyonel, kartezyen, çizgisel, simetrik mekanların bedenleri disipline edici özelliğinden bahseder. Ancak özellikle politik yananamlara sahip olan spor alanlarının daha kontrollü, denetimli ve sınırlandırılmış olması için kapalı tesislere yönelindiği de savunulur (Terret, 2004: 55, aktaran Pussard, 2007: 184). Bu doğrultuda bakıldığında, açık havuzların daha serbest bir sosyal düzen sunması kaçınılmazdır. Aydın Yüzme Havuzları aksiyel düzenlemesi, yapının tanıtımındaki *nizami* vurgusu, yarışma standartlarına uygun ölçüleri ve havuz etrafını çerçeveleyen simetrik kütleleriyle bedeni ve içinde yer alan pratiği düzenleyici bir tasarıma sahiptir ve disipline eden yapı ve pratik kategorisinde değerlendirilebilir.

Öte yandan açık olması, güneşten bolca yararlanma fırsatı sunması, kentliler için sıcak günlerde serinletici etkisinin vurgulanması ve dolayısıyla bir vaha biçiminde sunulması onu disipline eden yapı özelliğinden bir miktar sıyrılmasına neden olmakta ve düzenlenmemiş mekan olarak okunmasını da sağlamaktadır. Kısmen yüzücülerin dışarıdan görülebilir ve su sesinin duyulabilir olması, mekana bir sayfiye yeri özelliği katarken; bunun yanı sıra Aydın'daki turistik lokanta ve gazino mekanları arasında *Yüzme Havuzları Gazinosu (Yazlık)* şeklinde listede adının gösterilmesi, üstlendiği farklı bir işlevi de göstererek düzenlenmemiş mekan karakterini destekler (Anonim, 1967: 238).

⁵ 1967 yılında Aydın'da yapılan Türkiye Yüzme ve Sutopu Grup Şampiyonasında, Aydın Yüzme ve Sutopu kolu gençler kategorisinde birinci, büyükler kategorisinde ise ikinci olmuştur (Anonim, 1967: 195).

⁶ Nurselin Redenz, babasının da havuzda 10 metreden atlayan ilk kişi olduğunu belirtmiştir (Nurselin Redenz ile yapılan 22 Mayıs 2023 tarihli yazışma).

Valilik tarafından yayımlanmış ve dönemin Başbakanı Adnan Menderes'e ithaf edilmiş *Turistik Cephesi ile Aydın* kitabı, 1950'lerin politik yönelimi içinde turizmi ön plana çıkaran anlayışın bir eseridir. Her ne kadar yüzme havuzları Erken Cumhuriyet Dönemi'nin bir yapısı olarak sağlıklı nesiller ile ulusun yeniden canlanacağı ideallerinin bir eseri olsa da, değişen politik bağlam ile farklı bir temsiliyet kazanmıştır. Havuz, fiziksel kültürün canlanacağı bir yerden çok, turistik yazı veya tanıtım diline uygun biçimde bir köşe veya hazine olmasıyla boş zamanların geçirileceği bir eğlence alanı özelliğiyle ön plana çıkarılmaktadır.

Pussard'ın (2007: 186) evsel/domestik eğlence olarak tanımladığı kavram da mekanı kullanan bireylerde evde olma hissinin açığa çıkarılması ile ilintilidir. Bu noktada Aydın Yüzme Havuzlarında bireysel kabinlerin, tuvalet gibi ıslak hacimlerin ve büfenin varlığı mekandaki konfor, temizlik ve güvenlik duygularının oluşmasını sağlayarak bu hissi desteklemektedir. Yüzme kıyafetlerinin giyilmesi ve havluya sarılma da kişinin evdeki gündelik deneyimlerinin yeniden üretimi olarak yorumlanır (Worpole, 2000: 114-115).

Açık yüzme havuzlarının eşitlikçi ve kapsayıcı mekan arayışının ürünü olduğu savunulur (Pussard, 2007: 186). Buna koşut biçimde, kadın ve erkeğin kolektif bir şekilde kullandığı bu mekanlar, Cumhuriyetin üzerine özellikle eğildiği ana konulardan olan kadının toplumsal yaşama girmesini ve dolayısıyla demokratik bir yaşam idealini ifade etmektedir (Bozdoğan, 2008: 95).

Not. Yaman, R. (2020, 8 Kasım).

Resim 16. Havuzun Genel Görünümü, Aydın 1946.

Demokratik söylemler kavramı çerçevesinde düşünüldüğünde, yüzme havuzu, seküler özelliğiyle ve her yaştan kullanıcıya hitap etmesiyle toplumsal yapıyı dönüştürme potansiyeli taşıyan bir mekan olarak nitelendirilebilir (bkz. Resim 16). Sunduğu yeni toplumsal pratik, kullanıcıları örgütler ve tüm bireylerin yeni bir sağlık ve fiziksel kültürün olanaklarına erişmelerini sağlar. Modernleşme pratikleri çerçevesinde bireylerin sosyalleştiği ve modern kent yaşamını farkında olmadan öğrendiği bir kentsel donatı haline gelir.

Sonuç

Modernliği kentsel bağlamda ifade etmenin bir parçası olarak somutlaşan havuz yapısı, konumu itibarıyla gündelik hayatta çok uzak olmayan, dışarıdan kısmen algılanabilen geçirgen sınırlara sahip ve her yaş ve cinsiyete açık özelliktedir. Kentlilerin belleğinde rekreatif ve boş zamanları geçirildiği bir yer olarak kodlanan yeşil bir alanın içine konumlanması yapının, sadece bedeni eğiten bir mekan olarak okunmasını zorlaştırır. Kentteki eşsiz bir köşe oluşu, onu daha denetimsiz bir mekan olarak algılanmasını da sağlar.

Dolayısıyla kentteki anlamı, yapıdaki bu çok katmanlılıkla birlikte eğlence ve sağlık görünümleri arasında gidip gelen karmaşık bir hal alır. Eğlence olgusunun bir parçası ve sayfiye pratiğinin eşdeğeri olarak görülmesi denetimsiz bir mekan ve hatta bir noktada evsel/domestik eğlence özelliğini güçlendirir. Ancak öte yandan, devlet eliyle yapılan bir havuzun varlığı ve kentin önemli bir bileşeni olarak görülmesi ideolojik yan anlamları da içinde barındıran bir çabanın ürünü olduğunu düşündürür. Çünkü, sağlıklı nesillerin yeşerdiği eşitlikçi bir kamusal mekan olarak kurgulanan havuz ve sunduğu deneyim, bedeni disipline etmeye yöneliktir. Öyle ki, modern kentli pratiklerini sadece büyük kentlerle sınırlı tutmama ve Anadolu'ya da yayarak taşımayı kalkındırma düşüncesi de özünde halkı disipline etme ve eğitime tutumunu barındırmaktadır.

Tam anlamıyla bir sosyal reformu gerçekleştirebilmek için Anadolu'daki diğer kentlerin de modern toplumsal bir düzene doğru evrilmelerinin önemsenen bir yaklaşım olduğunu, modern kent kimliğinin inşasının bir parçası olarak görülebilecek havuz yapısında okumak olasıdır. Sonuç olarak, taşradaki değişimi anlatan, sunduğu yüzme deneyimiyle spor ile eğlence, kent ile sayfiye ve merkez ile taşra arasında belirsiz bir konumu tarifleyen Aydın Yüzme Havuzlarının, *taşra olmak demek merkezden uzak demek* (Erdoğan, 2008: 53) ifadesini yumuşatır şekilde, merkezden mesafe olarak uzak olsa da ona yakın hissettiren modern bir deneyim ve modern bir mekan sunduğu söylenebilir.

Kaynakça

- Alpagut, L. (2017). Ankara'daki spor mekanları üzerinden bir gençlik tahayyülü. *Journal of International Social Research*, 10(53), 921-932.
- Anonim (1958). *Turistik cephesi ile Aydın*. Aydın Valiliği.
- Anonim (1967). *Aydın il yillığı/1967*. Ticaret Matbaacılık.
- Atalay, Y.A. (2020, 16 Şubat). *Pınarbaşı yüzme havuzları. 1950*. [Gönderi]. Facebook. Erişim tarihi 19 Mayıs 2023 <https://www.facebook.com/photo/?fbid=10220982542330903&set=gm.2098628556939437>
- Aydın. (2020, 9 Temmuz). *Aydın yüzme havuzları*. [Gönderi]. Facebook. Erişim 19 Mayıs 2023 <https://www.facebook.com/efesi09/posts/2769479419819613/>
- Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih bölümü.(2015). *Pınarbaşı havuzları 1946*. Gravür ve Kartpostallarla Aydın Tarihi. Erişim 19 Mayıs 2023 <https://akademik.adu.edu.tr/bolum/fef/tarih/gallery.asp?gid=33>
- Aysever, E. (2009). *Bir semti kendince yazmak*. Heyamola Yayınları.
- Başman, U. (1949). Beden terbiyesi köşesi. *Mimarlık*, 5-6, 38-39.
- Bayraktar, A. N. (2016). Başkent Ankara'da cumhuriyet sonrası yaşanan büyük değişim: modern yaşam kurgusu ve modern mekânlar. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 67-80.
- Beyoğlu, S. (2012). Osmanlı deniz hamamları. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 5.
- Binney, M. (1988). Architecture. In *Taking the Plunge, the architecture of bathing* (pp. 1-13). Save Britain's Heritage
- Bozdoğan, S. (2008). *Modernizmin ve ulusun inşası* (T. Birkan Çev.). Metis yayınları.
- Campbell, M. (2005). What tuberculosis did for modernism: the influence of a curative environment on modernist design and architecture. *Medical history*, 49(4), 463-488.
- Doğu, N. (1944). Spor alanları. *Mimarlık*, 1.
- Eldes, I. Y. (2019). *Sümerbank dokuma fabrikalarının dönüşümü (1935-2019): Kayseri, Ereğli, Nazilli, Bursa ve Malatya*. [Yüksek lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Erdoğan, A. Ö. (2008). Şiir Taşrasını Sirtında Taşır. *Yasak Meyve*, 35, 53-55.
- Femir, H. (1944).”Lido” yüzme havuzu. *Arkitekt*, 155-156 (11-12), 244-249.
- Gordon, M. (2010). The Emergence of municipal baths: hygiene, war and recreation in the development of swimming facilities. *Industrial Archaeology Review*, 32(1), 35-45.
- Gray, F. (2006). *Designing the seaside: architecture, society and nature*. Reaction books.
- Gündüz, O. (2006). Cumhuriyet'ten 1980'li yıllara Karşıyaka'nın mimari kimliğine katkıda bulunan mimarlar, mühendisler ve inşaatçılar. *Ege Mimarlık*, 58(3), 28-35.
- Hamiloğlu, C. (2022). Modernity and Leisure: The Construction of Florya Beach in Istanbul (1935-1960). *Journal of Urban History*, 48(6), 1261-1280.

- İnan, B. E. (2020). *Halit Femir'in (1910-1954) hayatı ve mimarlığı*. [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Kayın, E. (2009). Merkez-Taşra İkilemindeki Anadolu Kentlerinde Kimlik Arayışı ve Cumhuriyet Dönemi Mimarlık Mirası. *Mimarlık Dergisi*, 346. <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=360&RecID=2025>
- L'illustration de Orient. (1950). Aydın'da: spor faaliyetleri. *L'illustration de Orient, Ege, özel sayı*, 26-27-28.
- Mimarlık (1945). Malatya spor alanı proje müsabakası jüri raporu, Mersin spor alanı proje müsabakası jüri raporu. *Mimarlık*, 4-5.
- Pattee, J. A. (2010). *A ceiling of blue: swimming pools, movie stars and manifest destiny*. [Masters of Art, McGill University]. ProQuest Dissertations and Theses Global.
- Pussard, H. (2007). Historicising the spaces of leisure: open-air swimming and the lido movement in England. *World Leisure Journal*, 49(4), 178-188.
- Salt Araştırma, belge no AHANKA100
- Salt Araştırma, belge no TFAMH0028
- Salt Araştırma. Ülgen ailesi arşivi, belge no TASUH6867
- Son Posta (1950, 28 Temmuz). Memleket haberleri. *Son Posta*, s.6. https://www.gastearsivi.com/gazete/son_posta/1950-07-28/6
- Terret, T. (2004). Educative Pools: Water, School and Space in Twentieth-Century France. In P. Vertinsky, J. Bale (Eds.), *Sites of Sport. Space, place and experience* (pp. 39-56). Routledge.
- Türkyılmaz, M. (2015). Ankara'da Havuzbaşları: 1923-1950. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 105-136.
- Uludağ, Z. (1998). *The social construction of meaning in landscape architecture: a case study of Gençlik parkı in Ankara*. [Doctoral Dissertation, Middel East Technical University]. Ulusal Tez Merkezi.
- Ulus. (1938, 25 Temmuz). Ankara'da yüzme yarışı. *Ulus*, s.7. <https://www.gastearsivi.com/gazete/ulus/1938-07-25/7>
- Vakit. (1943, 23 Mayıs). Ortaköy'de yüzme havuzu dün açıldı. *Vakit*, s.2.
- Worpole, K. (1997). The outdoor life -the creation of Volksparks and the lido movement. *Landscape Design*, 58, 23-25.
- Worpole, K. (2000). *Here comes the sun: architecture and public space in twentieth-century European culture*. Reaktion books.
- Yaman, R. (2020, 8 Kasım). *Aydın havuzları 1946*. [Gönderi]. Facebook. Erişim tarihi 19 Mayıs 2023 <https://www.facebook.com/photo/?fbid=10220982542330903&set=gm.2098628556939437>
- Zartar, B. (1936). Yüzme havuzu projesi. *Arkitekt*, 63(3), 82-83.

EXTENDED SUMMARY

One of the key components in making a modern city is the water element in public space, which expresses the civilization level of the city, and is the focal point of modern social life. The relationship with water through the baths, sea baths, and fountains in Anatolian cities acquired a different dimension in the context of the efforts of the Early Republican Period to idealize the notion of youth and health.

With the Republic, the relationship with water became a means of expressing modernity in an urban context; It also represented the new state and its ideals in terms of how the spaces were used, i.e., their secular nature. The public parks, picnic areas, casinos, swimming pools, and beaches that allow the modern citizens to meet with water have been the spatial reflections of this idea. While such places of resorts, recreation, and entertainment venues, where the citizens can breathe, become new instruments of socialization, the reflections of this idea in rural cities can be considered a manifestation of a similar representation.

The study considers the position of Aydın Swimming Pools in the urban identity as the main query. Meanwhile, both the location and meaning of this building in the city, which are given importance in the construction of a modern identity, are examined. Accordingly, since the pool investigated in the research is an outdoor swimming pool, by focusing on this type, an inquiry was constructed on the multi-layered nature of outdoor swimming pools, which Pussard (2007:183) defines in four categories: disciplining structures and practices, unregulated spaces, domesticated leisure, democratic discourses. Aydın Swimming Pools had not been included in the architectural historiography before, and it has been entirely destroyed by this year. It is seen that the pool was an important component in the manifestation of the new water culture and the new relationship created with water in the provincial city, all of which were regarded as parts of the Republican culture.

In the 1930s and 40s, the important reflections of modernity in urban space revealed themselves in constructing parks and sports areas. The fact that the ideals of youth and health represented the newly established state and its values also played a role in these initiatives. In provinces, it is seen that outdoor swimming pools were designed within inclusive sports facilities. Aydın Swimming Pools, which is the main subject of the article, opened in 1946, is a place that draws attention to the context of health and youth ideals and democratic intentions in the provinces. Particularly, in line with the function of the public park opened in 1937, Aydın Swimming Pools offered a modern experience in the city rather than being a mere promenade around the water. With a skipping tower designed according to competition conditions and attracting attention with its modern look, it could be considered an important public sports arena where the body is disciplined and revived.

The project, designed by Architect Ulvi Başman, was built in the Pınarbaşı recreation spot, close to the Government House. Its proximity to the Government House and its official square evokes a controlled and regulated space. However, it can be assumed that the location of the project in a wooded picnic area, in an area that had a place in the memory and practice of the city inhabitants, could ease the movement of the citizens towards the space, encounter *spontaneously*, and eventually, help them to internalize the space. Although easily accessible due to its location, being surrounded by trees isolated the pool to some extent and offered the opportunity to experience the act of swimming in a more natural environment.

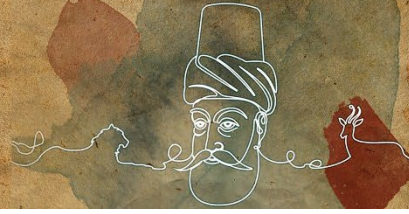
It is seen that rational and scientific principles and a functional approach dominated this building, where hygiene and health were prioritized, as in sports structures. The symmetrically planned building had a colonnaded entrance that gave a monumental impression. This entrance seemed to offer a controlled transition for users. The pool had a U-type plan that situated the entry in the middle. The side wings of the pool were plain, white masses lower than the entrance part.

The building, which was introduced as a *European swimming pool* surrounded by trees, was called an urban component that the city's people can be proud of. It is possible to read this civic pride in the expression of *European swimming pool*, which indicates the very modern and sanitary look of the pool and the new leisure and physical culture it would bring to the city. These pools were defined as the only spaces that provided coolness on hot summer days. However, beyond this, their potential role in encouraging young people to water sports was also emphasized.

Aydın Swimming Pools had a design that organized the body and the practice through its axial arrangement, the emphasis on its *regularity* promoting the building, its dimensions in accordance with the competition standards, and the symmetrical masses framing the pool area. Therefore, the pools can be considered in the context of an

educational structure. As a state-sponsored project and an important component of the city, one can argue that it resulted from an effort that included ideological connotations. Designed as an egalitarian public space where healthy generations would flourish, the pool and the experience it offers can also be evaluated within the disciplining structures and practices framework. On the other hand, being open, providing plenty of opportunity to benefit from the sun, and being presented as an oasis makes it read as an unregulated space as well. Also, being a part of the leisure activity and an equivalent of summer resort practice strengthen this pool feature.

Located between the lesiurescape and the healthscape, Aydın Swimming Pools is a significant part of the urban memory, offering a modern experience and a modern space to the city's inhabitants. In conclusion, it is seen that the prioritization of other Anatolian cities to realize a comprehensive social reform can also be clearly read through this swimming pool.

KÜLTÜREL MİRAS YÖNETİMİ VE ÜNİVERSİTE MÜZELERİ: SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA ÇERÇEVESİNDE CAMBRIDGE ÜNİVERSİTE MÜZE SİSTEMİNİN ANALİZİ

CULTURAL HERITAGE MANAGEMENT AND UNIVERSITY MUSEUMS: AN ANALYSIS OF THE CAMBRIDGE UNIVERSITY MUSEUM SYSTEM WITHIN THE FRAMEWORK OF THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Burak HERGÜNER

İzmir Demokrasi Üniversitesi

İİBF

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

burak.herguner@idu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-6240-5463

ÖZ

Geliş Tarihi:

30.05.2023

Kabul Tarihi:

13.08.2023

Yayın Tarihi:

06.10.2023

Anahtar Kelimeler

Sürdürülebilir
kalkınma,
Üniversite müzeleri,
Yeni müzecilik.

Keywords

Sustainable
development,
University museums,
New museology

Günümüzde kültürel mirasın korunması, sürdürülebilir kalkınmanın en temel bileşenlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte, müzelerden sadece koruma ve teşhir temelli klasik işlevleri çerçevesinde kültürel mirasın korunmasını sağlamaları değil, yeni müzecilik anlayışındaki değişikliğe paralel olarak, daha fazla toplum odaklı faaliyetlerde bulunmaları ve böylelikle kültürel mirasın toplumsal değerini artırmaları beklenmektedir. Bu bağlamda, en başta üniversite müzelerinin korunan kültürel mirasın topluma katkısının çeşitli etkinliklerle en üst seviyeye çıkarılmasına öncelik vermeleri gerekmektedir. Bu çerçevede bu çalışma, öncelikle sürdürülebilir kalkınma hedeflerini ve bu hedeflerin gerçekleştirilmesi bağlamında kültürün yerini analiz etmektedir. Ardından yeni müzecilik anlayışının getirdiği değişimler alanyazın çerçevesinde incelenmektedir. Sonrasında ise bu konuda en önde gelen örneklerden biri olarak kabul edilen Cambridge Üniversitesi Müzelerinden Fitzwilliam müzesinin faaliyetleri sürdürülebilir kalkınma hedefleri çerçevesinde analiz edilecektir. Çalışmada nitel yöntemlerden biri olan örnek olay yöntemi tercih edilmiştir. Bu çerçevede konunun farklı kaynaklardan faydalanılarak derinlemesine analizi yapılmıştır. Çalışmanın özellikle üniversitelerimizin kültürel mirasın korunması ve topluma katkısının artırılması bağlamındaki çabalarına katkıda bulunması beklenmektedir.

ABSTRACT

Today, the protection of cultural heritage is regarded as one of the most fundamental components of sustainable development. However, museums are expected not only to preserve cultural heritage within the framework of their classical functions but also to engage in more community-oriented activities in parallel with the change in the new understanding of museology, thus increasing the social value of cultural heritage. In this context, university museums should maximize the contribution of the protected cultural heritage to society through various activities. Therefore, this study first analyzes the sustainable development goals and the significance of culture in achieving these goals. Then, the changes brought by the new museology are examined based on the literature. Afterward, the activities of the Fitzwilliam Museum, considered the leading Cambridge University Museum, is analyzed within the framework of sustainable development goals. The case study method, one of the qualitative methods, was preferred to provide an in-depth analysis of the subject from different sources in the study. It is expected that the study will contribute to the efforts of our universities in protecting cultural heritage and increasing their contribution to society.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1307332>

Atıf/Cite as: Hergüner, B. (2023). Kültürel miras yönetimi ve üniversite müzeleri: Sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde Cambridge üniversite müze sisteminin analizi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, İhtisaslaşma Özel Sayısı*, 108-118.

Giriş

Kültürel değerlere önem verilmesi, ülkeler açısından turizm yoluyla önemli gelir ve istihdam olanakları sağlamaktadır. Dolayısıyla turizm ve kültür, birbirleriyle yakından ilgilidir (Yeter, 2007, s. 82). Bunun yanısıra doğal, tarihi ve kültürel çevrenin korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması hem insanlığın ortak bir sorumluluğu olarak kabul edilmekte, hem de bu sorumluluğun etkin politikalarla hayata geçirilmesi konusu, ilgili ülkenin uygarlık seviyesini gösteren bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Doğal ve kültürel varlıkların korunmasına yönelik başarıya ulaşılmasında kaynak yaratma, bu konudaki toplumsal bilincin geliştirilmesi ve kamu yararının artırılması temelinde geliştirilecek politikalar önem taşımaktadır (Görgülü, 2007, s. 39).

Kültürel mirasın korunması, ülkelerin sosyo-ekonomik durumlarına bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Kültürel koruma bağlamında, sanayileşme ve ekonomik gelişmenin de etkisiyle özellikle batılı ülkelerde diğer ülkelere kıyasla duyarlılığın daha ileri olduğu savunulabilir. Türkiye’de de 1980’li yıllardan sonra güçlü bir farkındalık oluşmaya başlamıştır (Özgünel, 2007, s. 47). Bu tarihten önceki dönemde ise ülkemizde bu konuda önemli bir ihmal yaşanmıştır. Köyden kente göçün getirdiği hızlı kentleşme, koruma ve imar hukukunu ihmal eden davranışları beraberinde getirmiş ve kültürel miras anlamında onarılamayacak hasarlara da sebebiyet vermiştir. Bu konuda yerel yönetimler ve sivil toplum örgütlerine önemli görevler düşmektedir (Yeter, 2007, s. 82).

Öte yandan, gelişmiş ülkelerde kültürel faaliyetlere yönelik harcamaların da farklılık gösterdiği dikkat çekmektedir. Bir diğer ifadeyle, kültürel harcamalar bir nevi gelişmişliğin göstergesi sayılabilir. Örneğin kültür politikaları konusunda dünyanın önde gelen ülkelerinden Fransa’da yerel yönetimlerin kültürel faaliyetlere yönelik harcamaları, toplam harcamalarının yaklaşık %10’u civarındadır. Bu oran İsviçre’de %5’in üzerindedir (Ulusoy & Akdemir, 2013).¹

Görüldüğü üzere kültür ve kalkınma birbirleriyle yakından ilgilidir. Buna uygun şekilde, üniversite müzelerinin, kamu müzeleriyle birlikte kültürel mirasın korunması bağlamında önemli işlevleri bulunmaktadır. Bu çerçevede, bir sonraki bölümde sürdürülebilir kalkınmaya yönelik küresel programlar ve müzelerin bu programlar içindeki yeri ve önemi ortaya konulmaya çalışacaktır. Ardından müzecilik yaklaşımında ortaya çıkan değişimler tartışılarak Türkiye’deki üniversite müzelerinin durumu ortaya konacaktır. Ardından üniversite müzeleri konusunda dünyada önemli bir örnek teşkil eden Cambridge üniversite müzeleri sistemi, Fitzwilliam müzesi örneği üzerinden tartışılacaktır.

Gündem 21’den Gündem 2030’a Sürdürülebilir Kalkınmaya Yönelik Temel Programlar

Sürdürülebilirlik, dar anlamda uzun süre dayanma veya devam etme yeteneği anlamına gelir. Çevre, toplum ve ekonomi genellikle sürdürülebilirliğin üç ayağı veya üç boyutu olarak kabul edilir. Sürdürülebilir kalkınma ise günümüzün ihtiyaçlarını, gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama imkanlarını azaltmadan sağlamayı öngören anlayıştır (UNSCAP, 2019).

Sürdürülebilir kalkınma kavramına yönelik temel dayanakların ortaya konduğu ilk büyük konferans 1972 yılında İsveç’in başkenti Stockholm’de düzenlenen Birleşmiş Milletler İnsan ve Çevre Konferansı olmuştur. Bu konferans, sürdürülebilir kalkınmanın somut adımlarının şekilleneceği 1992 Rio ve sonrası konferansların öncüsü olmuştur (Bostancı, 2021, s. 114; Karaca, 2019, s. 105-106). Öte yandan, Sürdürülebilir kalkınma kavramı büyük ölçüde Brundtland Komisyonu olarak da bilinen Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonunun (World Commission on Environment and Development) 1987 (World Commission on Environment and Development, 1987) tarihli Ortak Geleceğimiz (Our Common Future) başlıklı çalışmasından sonra dünya gündeminde güçlü bir şekilde yer bulmuştur (UNSCAP, 2019). Bu çerçevede, Birleşmiş Milletlerin öncülüğünde sürdürülebilir kalkınmayı uluslararası alanda etkin kılmayı hedefleyen birçok uzun vadeli program uygulanmıştır. Bunlardan ilki olan ve 1992 yılında Brezilya’nın Rio de Janeiro kentinde gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı’nın (UNCED) sonucunda Gündem 21 (Agenda 21) ve yereldeki hedeflere yönelik yerel gündem 21 (Local Agenda 21) sürdürülebilir kalkınma anlayışını tüm dünyada etkin kılmayı sağlamayı amaçlayan bir eylem planı olmuştur (Emrealp, 1998; Hergüner, 2012). Sürdürülebilir bir kalkınma stratejisi, ülkede halihazırda var olanın üzerine inşa edilmelidir. Geniş katılım, tartışmaların ve yeni fikirlerin önünü açar. Bu nedenle, merkezi hükümet, yerel yönetimler, özel sektör ve sivil toplum arasında iyi bir iletişime ihtiyaç vardır

¹ Spora yönelik harcamalar ve ilgili altyapı harcamaları bu oranın dışındadır.

(Hergüner, 2022, s. 60; OECD, 2001). Bu bağlamda, üç ana kısım ve 40 bölümden oluşan Gündem 21'de, katılımcı yaklaşımın egemen olduğu görülmektedir. Gündem 21, bir bağlayıcılığı olmamasına karşın başta kent konseyleri olmak üzere yönetsel birçok yeniliğin kurumsallaşmasına olanak sağlamıştır (Hergüner, 2012, s. 109-110). Gündem 21 ve Yerel Gündem 21 süreçleri, tüm dünyada yönetimde katılım konusuna yeni bir bakış açısı getirmiş ve paydaş katılımını yerel yönetimlerde desteklemiştir (Bostancı, 2021, s. 120).

Gündem 21 ve Yerel Gündem 21 programları sonrasında ise sürdürülebilir kalkınmaya yönelik Birleşmiş Milletler himayesinde Bin yıl kalkınma hedefleri (BKH) gündeme gelmiştir. Aslında BKH'ler, Gündem 21'in kısmen devamı niteliğindedir ve Gündem 21'de ortaya konulan hedeflerden biri olan dünyadaki aç sayısını yarıya indirmek, Binyıl Kalkınma Hedeflerinde ön plana çıkacaktı. Eylül 2000 tarihinde New York'ta kabul edilen Milenyum deklarasyonu ile 15 yıllık bir süre için program hayata geçirildi. Binyıl Kalkınma Hedefleri küresel yoksulluğu ve insan yoksunluğunu ortak eylem yoluyla tarihte görülmemiş oranlarda azaltmak için ortaya çıkan dünyanın en büyük vaadi olarak nitelenmiştir (Hulme, 2009). Program çerçevesinde yıllık 50 milyar dolar civarı bir kaynağın gelişmiş ülkelerden yoksul ülkelere aktarılması öngörülmüştür. Özellikle büyük nüfusa sahip iki ülke olan Çin ve Hindistan'da 2000'li yılların başında kaydedilen hızlı ekonomik gelişme sonrasında yoksulluğu azaltma hedefine nüfus bağlamında ulaşılmıştır. Ancak program kapsamındaki ülkelerin genel durumu çerçevesinde hedefler yakalanamamıştır (Clemens, Kenny, & Moss, 2007, s. 735).

Binyıl kalkınma hedeflerine yönelik ciddi eleştiriler de getirilmiştir. BKH'ler özellikle Dünya Bankası, IMF ve Dünya Ticaret Örgütü gibi neoliberalizmin ortaya çıkardığı kuruluşların öncülüğünde hayata geçirilmesi çerçevesinde yoksulluğa yönelik neoliberalizmin insani yaklaşım yoluyla meşruiyet arayışı olarak eleştirilmektedir. Burada ana sorun ise, dünyanın az gelişmiş bölgeleri için tek tip bir kalkınma modelinin önerilmiş olmasıdır. Aslında doğru olanın az gelişmiş ülkelerin kendi toplumsal, sosyo-kültürel, ekonomik ve politik gerçeklikleri çerçevesinde kendilerine özgün çözümler üretmeleri olduğu savunulmuştur (Akyıldız, 2011, s. 56-57).

Sürdürülebilir kalkınma hedefleri (SKH), 2000-15 yılları arasında dünyanın en fakir ülkelerinin temel ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlayan Binyıl Kalkınma Hedefleri'nin devamı niteliğindedir. Ancak, BKH'lerden farklı olarak, SKH'ler tüm ülkeleri kapsamaktadır. SKH'ler, Gündem 2030 çerçevesinde belirlenen 17 temel ve 169 alt hedef çerçevesinde, dünyanın en acil sorunlarına yönelik bir plandır. Ocak 2016'da yürürlüğe girmiş ve 2030'a kadar sürdürülmesi planlanmıştır. 2030 Gündemi, 17 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi (SKH) arayışıyla gerçekleştirilmektedir. Bunlar, yoksulluğun sona erdirilmesi ve herkesin refaha kavuşturulması, sosyal içerme, çevresel sürdürülebilirlik ve tüm ülkelere ve tüm insanlara barış ve iyi yönetim dahil olmak üzere 2030 yılına kadar toplumun ve çevrenin karşı karşıya olduğu en büyük zorlukları ele almayı hedeflemektedir. Kısaca Gündem 2030 insanlar, gezegen ve refah için bir eylem planıdır. Aynı zamanda evrensel barışı daha geniş bir özgürlük içinde güçlendirmeyi amaçlamaktadır (UNSCAP, 2019).

Öte yandan Gündem 21 ve Gündem 2030'un yerelde yansımaları olan Yerel Gündem 21 ve Yerel Gündem 2030'un bir kıyaslamasını yapmak gerekirse, Yerel Gündem 21, yerel yönetimlere yönelik katılımcı yaklaşımlar geliştirilmesinde birçok ülkede önemli katkılar sağlamış ve ilgili yönetim sistemlerinin geliştirilmesine olanak sağlamıştır. Yerel Gündem 2030 ise katılım mekanizmaları geliştirilmesinin ötesinde katılımı eşitlik üzerinde odaklanmaktadır (Bostancı, 2021, s. 120).

Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ve Kültür

Müzelerin Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerindeki Yeri ve Önemi

Öncelikle belirtmek gerekir ki SKH'ler sadece hükümetlere yönelik değildir. Gündem 2030 hedeflerinin başarılmasında toplumun her kesiminin iş birliğine ve katılımına ihtiyaç vardır. Bu bağlamda müzelerin sunacak çok şeyi bulunduğu ve hatta bazı SKH'lere müzeler olmadan ulaşılamayacağı söylenebilir. Dünyada yaklaşık 55.000 müze olduğu düşünüldüğünde, bunların program üzerindeki etkisi ülkelerinkine karşılaştırılabilir. Ayrıca, Uluslararası Müzeler Konseyi (ICOM), temel ilkeleri aracılığıyla sürdürülebilirliği ve sürdürülebilir kalkınmayı desteklemektedir. 1946'da kuruluşundan bu yana ICOM, kültürel ve doğal mirasın korunmasında ön saflarda yer almış ve ekonomi, kültür, eğitim ile ilgili olarak SKH'lere katkıda bulunmayı hedefleri arasına koymuştur (UNSCAP, 2019).

Müzelerin aidiyet yapısına bakıldığında devlet (kamu), özel ve üniversite müzeleri olmak üzere üç temel müze türü öne çıkmaktadır. Müzelerin sahiplik yapısının, temel örgütsel hedeflerini belirlediği söylenebilir. Örneğin, kamu müzelerinin diğer müzelerden daha çok halka hizmet etme hedefleri vardır. Bu bağlamda, giriş ücretlerini

düşük tutmakta ve sadece elit sınıflara hitap edecek sergiler yerine daha popüler sergiler düzenlemektedirler. Öte yandan, Üniversite temelli müzeler genellikle daha sofistike programlara odaklanır ve genel olarak öğrencilerin erişimini kolaylaştırsalar da giriş fiyatlarını genel halk için düşük tutmakla daha az ilgili olabilirler. Son olarak, özel müzeler elit kesimle daha çok ilgilendikleri için genellikle daha yüksek giriş fiyatları uygulama eğilimindedir (Hergüner, 2016, s. 1; Oster & Goetzmann, 2003). Öte yandan, çalışmanın sonraki bölümlerinde görüleceği üzere Türkiye’de üniversite müzeleri özel müzeler kategorisinde yer almaktadır.

Müze ve İnsan: Koleksiyon Odaklılıktan İnsan Odaklılığa Geçiş

Müze, kalıcı değere sahip nesnelere tutulduğu ve sergilendiği bir bina veya yerdir. Bu, müzelerin klasik rollerine yani eserleri koruma ve sergilemeye atıfta bulunduğu, müzenin en yaygın tanımıdır (Hergüner, 2012, s. 3). Öte yandan müzeler, yeni müzecilik yaklaşımında sürekli etkileşim halinde oldukları insanlar bağlamında değerlendirilmektedir. Bu çerçevede müzelerin etkileşimde olduğu birinci grup müze çalışanlarıdır. Müzelerin çeşitlenmesi ve müzelerde yeni bölümlerin ortaya çıkmasıyla birlikte yeni uzmanlık alanları da ortaya çıkmıştır. Bu alanlar ve içerikleri, Uluslararası Müzeler Konseyi (ICOM) tarafından gözden geçirilmekte ve belirlenmektedir. Diğer önemli gruplar müze ziyaretçileri, müze kurucuları, yönetim kurulu, bağışçılar, küratörler ve diğer uzmanlar, destekleyici kurumlar, gönüllüler ve Sivil Toplum Kuruluşlarıdır (Hergüner, 2016, s. 6) (Uralman, 2006). Ayrıca müzelerden, faaliyet gösterdikleri çevrede yerleşik yerel halka dönük olarak faydalar sağlaması da beklenmektedir. Dolayısıyla müzeler artık daha fazla insana ve onların daha farklı taleplerine yanıt vermeye başlamıştır. Buna paralel olarak, müze yönetimleri bu farklı sorumluluklar ve talepler arasında denge sağlama zorluğuyla yüzleşmeye başlamışlardır. Müze yönetimlerine ayrılan fonlarda ise aynı paralelde bir büyüme söz konusu değildir (Hergüner, 2015b, s. 784).

1980’li yılların başında müzeleri interaktif mekanlar haline dönüştürmenin gerekliliği tartışılmaya başlanmıştır (Fidangenç, 2016, s. 938). Aslında bu durum önceleri seksenli yılların başında müzeler açısından bir kimlik krizi olarak da yorumlanmaya başlamıştır (Evans, 1982). Buna karşın, müzelerin klasik (pasif) ve yeni (aktif) rolleri arasındaki ilişkiyi inceleyen, 22 il ve 168 müze yöneticisini kapsayan bir çalışmada (Hergüner, 2015b, s. 793), müzelerden gerçekleştirilmesi beklenen söz konusu farklı rollerin birbirinin alternatifi olarak görülmemesi gerektiği, aralarında güçlü bir korelasyon ve nedensellik ilişkisi bulunduğunu ortaya konmuştur. Bu sebeple, duyarlı müze yönetimi, aktif fonksiyonların yerine getirilmesi için sergiler, seminerler ve diğer eğitim faaliyetleri yoluyla klasik (pasif) fonksiyonlarını engellemeden sürekli ve yaratıcı çabalar gerektirir. Söz konusu çabalar, müzenin koleksiyonuyla ilgilenen geniş profesyonel kitle ve ziyaretçilerin yansısı, yakın çevresinde yaşayanlara değerini kanıtlama işlevi görür.

Bu bağlamda artık müzeler, kâr amacı gütmeyen, toplumun ve onun gelişiminin hizmetinde, kültürel varlıkları edinen, koruyan, onlarla ilgili araştırmalar yaparak toplumu bilinçlendiren, eğitim ve eğlence amacıyla sergileyen halka açık kalıcı bir kurum olarak tanımlanmaktadır (Hergüner, 2016). Müzecilik anlayışındaki temel değişim de bunu gerektirmektedir.

Türkiye’de Üniversite Müzeleri

Türkiye’de 2863 sayılı Kanun olarak da bilinen 1983 tarihli Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu kültürel mirasın korunmasında başlıca rolü Kültür ve Turizm Bakanlığına vererek, kültür varlıklarının korunmasını merkezi yönetimin sorumluluğu olarak kabul edilmiştir. Bununla birlikte, 2004 tarihli ve 5226 sayılı kanun, ilgili kanunun bazı maddelerini değiştirmiş ve yerel yönetim birimlerine bu konuda daha geniş yetkiler tanımıştır (Hergüner, 2015a, s. 464-465). Bu çerçevede, Türkiye’de yerel yönetimlerden beklenen hizmetlerden biri de buldukları kent geçmişi ve kültürel özelliklerine sahip çıkmaları ve bu bağlamda kentlilik bilincini güçlendirmeleridir. Bu bağlamda kent müzelerinin kurulması ve gelişmesi için belediyelerin destek ve öncülükleri önem taşımaktadır.

Müze türleri içerisinde kent müzeleri “özel müzeler” kategorisinde yer almaktadır. Özel müzeler kategorisi geniş bir yelpazede değişik müze türlerini kapsamaktadır. Yasa değişikliği kent müzelerinin sayısını hızlı bir şekilde artırmıştır. 2015 yılına kadar bu sayı 50 ye ulaşmış ve 60 yeni kent müzesinin yapımına ilgili tarih itibarıyla devam edilmiştir (Fidangenç, 2016, s. 939). Tablo 1 incelendiğinde 2023 yılı itibarıyla belediyelere ait müzelerin sayısının 137’ye ulaştığı görülmektedir.

Öte yandan, ülkemizde özel müze kategorisinde yer alan diğer bir tür ise bu çalışmanın konusunu oluşturan üniversite müzeleridir. 2023 Mart tarihi itibarı ile T.C Kültür ve Turizm bakanlığının denetimi altında özel müze

kategorisi altında 366 müze faaliyetini sürdürmektedir (Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2023). Ancak bu sayı içerisinde üniversite müzelerinin toplam sayısı tablo 1’de görülebileceği üzere 47’dir. Türkiye’de 129’u devlet olmak üzere toplam 208 üniversite bulunmaktadır (Yüksek Öğretim Kurumu, 2023). 208 üniversiteden yalnızca 26 tanesinin müzesi bulunmaktadır. Dolayısıyla 182 üniversitenin müzesi yoktur. Mevcut 47 müzenin 32 tanesi ise 11 üniversitenin bünyesinde faaliyet göstermektedir. Üniversitelerin toplumda öncü kurumlar olması gerektiği göz önüne alındığında mevcut sayıların yetersiz olduğu aşikardır.

Türkiye’deki ilk üniversite müzesi olarak, Dolmabahçe Sarayında İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi’ne bağlı olarak 1937 yılında aynı zamanda Cumhuriyet döneminin ilk sanat müzesi olan Resim ve Heykel Müzesi açılmıştır (Cantürk, 2020, s. 345; Muna, 2019, s. 1490). Öte yandan, üniversite müzelerinin yaygınlaşması ise üniversite sisteminin kurulmasından çok sonra başlamış ve üniversitenin kendi kararı ve çabası ile kurulan ilk üniversite müzesi ise 1960’lı yıllarda kurulan ODTÜ Arkeoloji müzesi olmuştur (Karakuş, 2020, s. 254).

Günümüzde öncü üniversiteler incelendiğinde, İstanbul Üniversitesi Rıdvan Çelikel Arkeoloji Müzesi, İstanbul Üniversitesi Beyazıt Kulesi Anıt Müzesi, II. Bayezid Türk Hamam Kültürü Müzesi, İstanbul Üniversitesi Jeoloji Müzesi, İstanbul Üniversitesi Türk Eczacılık Tarihi İhtisas Müzesi, Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Tıp Tarihi Müzesi olmak üzere toplam altı müzeye sahip olan ve tarihi bir alanda ana yerleşkesi bulunan İstanbul Üniversitesi bu konuda en önde yer almaktadır. Ankara Üniversitesi (4), Hacettepe Üniversitesi (3), Gazi Üniversitesi (2), Ege Üniversitesi (2), Çanakkale 18 Mart Üniversitesi (2), Trakya Üniversitesi (3), Anadolu Üniversitesi (4), Dumlupınar Üniversitesi (2), İnönü Üniversitesi (2), Sivas Cumhuriyet Üniversitesi (2) bu konudaki bünyesinde birden fazla müze olan diğer öncü üniversitelerdir.

Gelişmiş ülkelerin çoğunda yakın geçmişin öğrenilmesinde müzelerin önemli bir yeri vardır. Bu bağlamda ülkemizdeki üniversite müzelerinin de önemli bir işlev görmekte olduğunu belirtmek gerekir. Örneğin, Malatya’daki İnönü Üniversitesi bünyesinde, Malatya doğumlu ve Cumhurbaşkanlığı yapmış iki isim olan İsmet İnönü ve Turgut Özal müzeleri bulunmaktadır. Ziyaretçiler, bu iki devlet adamına ait oluşturulan koleksiyonlar üzerinden Türkiye’nin farklı dönemlerine ait değişimleri daha kapsamlı bir şekilde anlama imkanına sahip olmaktadır (Gögebakan, 2018, s. 61). Günümüzde, Türkiye’deki üniversite müzelerinin koleksiyonlarında değerli eserler de yer almaktadır. Örneğin, Boğaziçi Üniversitesi Müzesi koleksiyonunda dünyanın en eski beş orgundan biri bulunmaktadır (Erbay, 2018, s. 49).

Üniversite müzelerinin faaliyetleri, yakınlarında bulunan devlet (kamu) müzeleri tarafından denetlenmektedir. Örnek olarak İstanbul Üniversitesine ait bahsi geçen altı müze İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü tarafından denetlenmektedir.

Tablo 1. Türkiye’deki Özel Müze Kategorisindeki Müzelerin Dağılımı

Bulunduğu Yer	Belediye Müzeleri	Üniversite Müzeleri	Diğer (Şahıs, vakıf, şirket, il özel idaresi, valilik)	Özel Müze Sayısı (Genel Kategori)
İstanbul	10	8	56	74
Ankara	8	11	39	58
İzmir	12	3	6	21
Diğer	107	25	81	213
Toplam	137	47	182	366

Not. Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü (2023)’den uyarlanmıştır.

Araştırmanın Yöntemi

Müzelerin sürdürülebilir kalkınma hedeflerine katkıları incelendiğinde, özellikle yedi temel konuda yaptıkları katkılarla SKH’lere ulaşma konusunda vazgeçilmez kurumlar oldukları görülmektedir. Müzelerden beklenen söz konusu yedi temel katkı şunlardır (UNSCAP, 2019):

1- Müzeler kültürel ve doğal mirası korur. Kültürel ve doğal mirasın korunması ve gözetilmesi, "Dünyanın kültürel ve doğal mirasını koruma ve gözetme çabalarını güçlendirme" başlıklı —SKH 11.4—SKH’nin temelini oluşturan bir unsurdur. Bu bağlamda müzelerden beklenen şey hem müzelerde hem de daha genel olarak dünyanın kültürel ve doğal mirasını koruyup ve kollanmasına katkıda bulunmalarıdır.

2- Müzeler, örgün ve yaygın öğrenme amaçlı olarak çok sayıda kişiye ulaşırlar ve bu çerçevede SKH'lerle uyumlu birçok program sunabilirler. Müzeler, SKH'ler çerçevesinde halk eğitimini ve katılımını artırmada çok önemli bir rol oynayabilirler.

3- Müzeler kültürel katılımı destekleyebilir. SKH'nin "kimseyi geride bırakma" ilkesine ulaşılmasını sağlamak için, her türden dezavantajlı veya marjinalleştirilmiş grup, müzeler tarafından özellikle desteklenmelidir veya özel ihtiyaçları dikkate alınmalıdır. Örneğin, yerli halkların, BM Yerli Halkların Hakları Bildirgesi'nde (UNDRIP) özetlenen belirli hakları vardır. SKH'ler, UNDRIP'te yer alan haklarla güçlü bir şekilde ilişkilidir. Yerli halklardan özellikle SKH 1, 2, 4, 5, 10 ve 16. maddelerde bahsedilmiştir.

4- Müzeler, bünyelerindeki araştırma faaliyetleri ve olanaklarıyla SKH'leri destekler. Müze koleksiyonları, uzun dönemli ve destekleyici amaçlar için korunan ve geliştirilen bir nevi araştırma ve bilgi altyapısıdır. Bu altyapının mevcut ve gelecekteki araştırmacıların ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde geliştirilmesinin sağlanması, SKH'ler için hayati önem taşımaktadır. Araştırma ve yenilik, "Dayanıklı altyapı inşası, kapsayıcı ve sürdürülebilir sanayileşmenin teşviki ve yeniliğin teşvik edilmesi" başlıklı dokuz numaralı SKH'nin konusuna girmektedir.

5- Müzeler yerel ekonomiye önemli katkı sağlayabilir. Müzeler, sürdürülebilir turizmi destekleyerek kendilerine, yerel topluluklara ve çevreye çok çeşitli faydalar sağlayabilir.

6- Müzeler, faaliyetleri ve kaynak kullanımları ile önemli bir etki yaratır. Müzeler, yürüttükleri operasyonlar ve süreçler aracılığıyla bir dizi SKH'ye çok önemli katkılar sağlayabilir. Örneğin, atıkları azaltmak ve yerel kültürü desteklemek için yerel tedarikçilerden ürün alımını teşvik ederek, daha düşük negatif ve daha fazla pozitif sosyal ve çevresel etkiye sahip tedarikçileri ve ürünleri seçerek tedarik süreçlerini sürdürülebilirliğe yönlendirebilirler.

7- Müzeler sektörler arası ortaklıklara katılabilir ya da bunları oluşturabilir. Müzeler ve müze çalışanları geliştirdikleri ortaklıklar ve iş birliklerinde özgürlük ve faaliyetlerini, SKH'leri daha iyi desteklemek için ortaklıklar kurmaya yönlendirerek çok çeşitli girişimlere katkıda bulunabilirler.

Yukarıdaki maddeler arasında özellikle ikinci ve üçüncü maddeler yeni müzecilik çerçevesinde de vurgulanmaktadır. Bu nedenle, bu çalışmada Fitzwilliam müzesinin ilgili maddeler çerçevesindeki faaliyetlerini belirlemek için tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modeli, şu andaki veya geçmişteki bir durumu olduğu gibi tanımlayan araştırma yaklaşımıdır ve betimsel bir niteliği bulunmaktadır. Tarama modelinde, genel ve örnek olay tarama modeli şeklinde iki yaklaşım vardır. İlki incelenen konuyla ilgili genel bir yargıya ulaşmaya, ikincisi ise konunun derinlemesine incelenmesine olanak verir (Karasar, 2020). Bu çalışma nitel bir araştırmadır ve daha çok ilk yaklaşım çerçevesinde şekillenmiştir.

Bu çerçevede, bu makalede, Cambridge üniversitesi müze sisteminin en önemli müzelerinden olan Fitzwilliam müzesinin faaliyetleri 2022 Mart ve 2022 Ağustos ayları arasında altı aylık dönem temelinde analiz edilmiştir. Makalede ilgili literatür taramasının yanısıra, müze sistemi üyeliği çerçevesinde müze faaliyetlerine yönelik düzenli olarak gönderilen detaylı bilgi dokümanları, müze websitesi, ve yapılan müze ziyareti temelinde veriler oluşturulmuştur.

Cambridge Üniversitesi Müzeleri ve Fitzwilliam Müzesi

Cambridge Üniversitesi Müzeleri, Cambridge Üniversitesi'nin yedi müzesi, bir botanik bahçesi ve bir sanat galerisinden oluşan bir konsorsiyumdur. İlgili konsorsiyum içerisinde Arkeoloji ve Antropoloji Müzesi, Kutup Müzesi, Sedgwick Yer Bilimleri Müzesi, Klasik Arkeoloji Müzesi, Whipple Bilim Tarihi Müzesi, Üniversite Zooloji Müzesi ve Fitzwilliam Müzesi bulunmaktadır. Bu müzelerin yanında Kettle's Yard isimli bir sanat galerisi ve Cambridge üniversitesi botanik bahçesi de konsorsiyum içinde yer almaktadır (University of Cambridge Museums, 2023).

Konsorsiyumun önde gelen müzelerinden olan Fitzwilliam müzesi antik çağlardan günümüze yarım milyondan fazla nesneyi barındırmakta, dünyanın farklı bölgelerinden sanat eserlerine sahip bulunmaktadır. Müzenin koleksiyonları, yıl boyunca düzenlenen büyük sergiler, etkinlikler, müzik ve atölyelerin yanı sıra müze mağazası ve kafesiyle birlikte ziyaretçileri için önemli bir çekim noktası ve farklı deneyim fırsatları sunabilen bir müzedir. Müze koleksiyonları içinde Money ve Rembrandt gibi ünlü ressamların eserleri de yer almaktadır (University of Cambridge Museums, 2023).

Müze etkinlikleri incelendiğinde iletişim konusuna büyük önem verildiği göze çarpmaktadır. Örneğin, 2022 yılının Nisan ve Ağustos ayları arasında müzenin ana etkinliği olarak belirlenen ve Van Gogh tarzının

İngiltere'deki en önemli temsilcisi olarak kabul edilen ressam David Hockney'in çalışmalarının sergilendiği Hockney'in Gözünden (Hockney's Eye) resim sergisinin ulusal basın, sosyal medya ve aktif ziyaretçi bilgilendirme temelli olarak tanıtımının yapıldığı görülmektedir. Bu bağlamda, Guardian gibi önde gelen ulusal gazetelerde sergiye yönelik olumlu eleştiriler, müze web sayfalarında paylaşılmış, müze instagram hesabı üzerinden sergiyle ilgili güncellemeler ve perde arkası detaylara ilgililerin ulaşımı sağlanmış, ayrıca serginin sanat tutkunlarına ve müze ziyaretçilerine yönelik tanıtım kataloğu oluşturulmuştur.

Bunun yanında tablo 2'de de belirtildiği üzere bir takım alt / destekleyici etkinliklerle, serginin gençlere ve çocuklara sevdirmesi, böylelikle hem sanata ilgilerinin artırılması hem de yeteneklerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Bunlar arasında 11-13 yaşları arasındaki çocuklara yönelik olarak Hockney'i yeniden düşünme atölyesi (Remake Hockney workshop) düzenlenerek onlara ressamın çalışmalarından esinlenerek kendi fikirlerini çizimleri ve bunların dijital versiyona nasıl çevrilebileceğini görmek için ilgili bir müze çalışanı ile çalışma imkânı sunulmuştur.

Sergiye yönelik bir diğer destekleyici etkinlik olan Engelli dostu (Disability Friendly) duyuusal bozuklukları nedeniyle müze ziyaretlerini genellikle bunaltıcı bulan veya gelişimsel bir engeli olan özel eğitime ihtiyacı olan çocuklara yönelik planlanmıştır. Bu çerçevede, müzenin üst kat galerisi Hockney's Eye sergisini görebilmeleri için özel olarak belirlenen bir günde sadece özel gereksinimi olan çocuklara açılmıştır. Bir başka günde ise Önce Aile (Family First) etkinliği çerçevesinde çocuklu ailelere özel ilgili gösterim ve aktiviteler planlanmıştır. Bu arada sergiye yönelik ilginin artırılmasıyla beraber, sergiye yönelik ürünlerin müze içerisinde satışı ve websitesinde pazarlanması yoluyla gelir sağlanması da öncelikli konulardan birisi olmuştur. Bir diğer destekleyici etkinlik olarak sergiye dönük düzenlenen atelye çalışmalarıdır. İstekliler, belirlenen bir günde sergiyi ziyaretleri sonrasında, müzenin stüdyosunda sanat eğitmenleri eşliğinde ilgili çalışmalar (workshop) yapma fırsatına sahip olmaktadır.

Öte yandan, müzenin himayesinde düzenli olarak müzeler ve toplum temalı, müze uzmanları ve özellikle akademiden konukların katıldığı podcastler vasıtasıyla müzelerden beklentiler tartışılmaktadır. Mart 2022 ayının konusu ise bu çalışmanın konusuna paralel bir şekilde "Müzeler ne içindir? Sürdürülebilirlik" olmuştur (The Fitzwilliam Museum, 2022). Farklı içerikli podcastler düzenli olarak websitesi ve email vasıtasıyla ilgililerle paylaşılmaktadır.

Düzenli olarak yapılan Önce Aile (Family First) etkinliği çerçevesinde sadece müzedeki sergiler değil, güncel önemli konular da etkinlik teması olarak belirlenebilmektedir. Bu sayede müze ve toplum arasındaki bağ güçlü tutulmakta ve toplum ilgisi sağlanmaya çalışılmaktadır. Örneğin Önce Aile etkinliğinin Haziran 2022 ayı teması İngiltere'nin eski kraliçesi II. Elizabeth'in sadece İngiltere'de değil, ülke dışında da ilgiyle izlenmiş olan ve tahta çıkışının 70. yıl dönümü münasebetiyle düzenlenen Platin yıldönümü kutlamaları olmuştur. Güncel temalara yönelik bir başka örnek ise Haziran 2022 tarihinde mülteciler haftası çerçevesinde yapılan Yandı kül oldu (Imploded, burned, turned to ash) başlıklı gösterimdir.

Toplumun farklı kesimlerine ulaşma ve müze imkân ve koleksiyonlarını toplumsal faydaya dönüştürme konusunda müze faaliyetleri arasında dikkat çekenlerden birisi de Müzikal Vuruşlar ve Anne sağlığı (Musical Bumps - maternal wellbeing course) isimli son altı ay içinde bebek sahibi olmuş yada hamile olan kadınlara yönelik olarak düzenlenen altı haftalık kurs etkinliğidir. Kursiyerler, bu çerçevede arp sanatçısı bir müzisyenin eserleri eşliğinde müze koleksiyonlarını deneyimleme ve yeni insanlarla tanışma fırsatına sahip olmaktadır. Bunun dışında Öğle sohbetleri (lunchtime talks) başlıklı kısa süreli etkinliklerde ise davetli bir uzman ilginç ya da pek bilinmeyen konulara yönelik 1-2 saatlik konuşma yapmaktadır. Bunlara örnek olarak Haziran 2022'deki Modernizm, Japonizm ve tuhaf kadın sanatçılar (Modernism, Japonism and Queer Women Artists) başlıklı etkinlik verilebilir.

Tablo 2. Fitzwilliam Müzesinin Faaliyetleri ve Hedef Kitle

		İlgili Alt Etkinlik	Hedef Kitle
Ana Etkinlikler	Hockney's Eye (Sergi)	- Re-Make - ReSource - Family First - Bronze Arts Award in a Week - Disability Friendly - Workshop (MUSE: Joiner Pieces, Faces/Places)	11-13 13-18 Çocuklu aileler 11-14 Engelliler Yetişkin ilgililer
	True to Nature: Open-Air Painting in Europe, 1780–1870' (Sergi)	True to Nature: Curators' Panel Discussion	Yetişkin ilgililer
Diğer Etkinlikler	Tots & Teens Telling Tales		3-5 (ve aileleri)
	Family First Saturday at home!		Çocuklu aileler
	Magic		3-5 yaş
	Toddler Magic		1-3 yaş
	Cambridge Literary Festival		Edebiyata ilgili yetişkinler
	Musical Bumps - maternal wellbeing course		Bebek sahibi ya da hamileler
	Lunchtime Talks (Modernism, Japanism and Queer Women Artists)		Her yaştan ilgililer
	Lunchtime Talks (Chasing Volcanoes with Clive Oppenheimer)		Her yaştan ilgililer
Imploded, burned, turned to ash		Göçmenler (göç konusuna ilgi duyanlar)	

Görüldüğü üzere, müzedeki faaliyetler, toplumun farklı kesimlerine farklı şekillerde ulaşabilme amacına dönük olarak planlanmıştır. Bu bağlamda müzedeki bu etkinliklerin, daha önce bahsi geçen insan odaklı yeni müzecilik anlayışının önemli bir örneğini teşkil ettiği söylenebilir.

Sonuç ve Öneriler

Artık günümüzde, gelişimin sadece kurumsal reformlar ya da değişikliklerle değil, insan temelli yaklaşımla başarılabilirliği yönetim biliminde de genel kabul görmüş bir unsurdur. Kurumlar etkinlik ve verimliliklerini artırmak için reformlarını sadece kurumlarının içindeki faaliyetlerini düzenleyerek değil, kurum dışına da odaklanarak ortaya koymaktadırlar.

Öte yandan yeni müzecilik yaklaşımı çerçevesinde 1980'li yıllardan itibaren müzeler nesne odaklı yaklaşımdan, insan odaklı yaklaşıma doğru bir geçiş yaşamıştır. Bu çerçevede Birleşmiş Milletler'in 2030 yılına kadar ulaşmayı hedeflediği 17 temel amaç ve 169 ilgili hedeften oluşan sürdürülebilir kalkınma hedefinin gerçekleşmesine yönelik olarak müzelerden de bu çalışmada incelendiği üzere önemli katkılar beklenmektedir.

Türkiye'de özel müzeler kategorisi içerisinde sınıflandırılan üniversite müzeleri, bu konuda önde olması gereken kurumlardır. Bu bağlamda, Türkiye'de öncelikle üniversite müze sayısının oldukça düşük olduğu görülmüştür. 2023 yılı itibarıyla sadece 26 üniversitenin müzesi bulunmaktadır ve üniversite müzesi sayısının artırılmasının Üniversite ve halk arasındaki yaklaşmayı hızlandırarak toplumsal ilerlemeye katkı sağlayacağı söylenebilir. Ancak nicel eksikliğin yanında nitel olarak da müzelerin geliştirilmesi önemlidir. Bu çalışmada faaliyetleri incelenen Cambridge Üniversitesi müzelerinden biri olan Fitzwilliam müzesinde, etkinlikler vasıtasıyla müze koleksiyonlarının halka anlatılması ve toplumsal değerinin artırılmasının hedeflendiği görülmektedir. Çalışmada incelendiği üzere temel bir etkinlik belirlenerek, buna yönelik destekleyici faaliyet ve etkinliklerle farklı yaş, ilgi ve yetenek seviyesindeki insanlara ulaşılmakta ve müzenin etkinliği artırılmaktadır. Bir diğer önem verilen konu ise iletişimi konusudur.

Üniversite müzeleri, bağlı oldukları üniversitenin tanıtımına katkıda bulunduğu gibi, üniversite öğrencileri ve müzenin bulunduğu şehirde yaşayanlar için tartışma ve fikir alışverişi ortamı sağlamaktadır. Ayrıca, üniversite eğitimine zenginlik katacak şekilde entegre edilebilmektedirler (Cantürk, 2020). Türkiye'deki üniversitelerin bu potansiyelin farkında olarak, ilgili girişimlerini artırmaları önem taşımaktadır.

Son olarak, günümüzde artık yönetsel reformların başarısının, sadece örgütsel düzenlemelerden değil sahip olunan insan kalitesinden geçtiği kabul edilen bir durumdur. İnsan kalitesine katkı açısından, müzeler ve üniversitelerin rolü ve işlevi büyüktür ve bu potansiyelden ısrarla ve en geniş şekilde faydalanmak gerekir.

Kaynakça

- Akyıldız, F. (2011). Binyıl Kalkınma Hedefleri, İnsan Hakları ve Demokrasi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(14), s. 39-60.
- Bostancı, S. (2021). Yerel Gündem 21'den Yerel Gündem 2030'a Geçiş Ne Tür Yenilikler Getiriyor? *Journal of Emerging Economies and Policy*, 6(1), s. 114-123.
- Cantürk, A. (2020). Türkiye'de Üniversite Müzeleri Üzerine bir Değerlendirme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research*, 13(70), s. 340-348. doi:http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2020.4097
- Clemens, M. A., Kenny, C. J., & Moss, T. J. (2007). The Trouble with the MDGs: Confronting Expectations of Aid and Development Success. *World Development*, 35(5), s. 735-751.
- Emrealp, S. (1998). Yerel Gündem 21. *Öneri*, 2(10), s. 27-28.
- Erbay, M. (2018). Koleksiyon Değerleri Açısından Manchester, Hokkaido ve Boğaziçi Üniversite Müzeleri. *UNIMUSEUM*, 1(2), s. 46-50.
- Evans, J. T. (1982). Third sector management: The museum in the age of introspection-survival and redefinition for the 1980s. *Public Administration Review*, 42(5), s. 459-465.
- Fidangenç, A. N. (2016). Yereli Korumak ve Türkiye'de Kent Müzeleri. *İdeal Kent*, 7(19), s. 936-965.
- Göğebakan, Y. (2018). İnönü Üniversitesi Müzeleri. *UNIMUSEUM*, 1(2), s. 57-61.
- Görgülü, Z. (2007). Kültür Mirasımızın Korunması Üzerine Bir Kez Daha Düşünürken. A. Mengi içinde, *Kent ve Planlama: Geçmiş Korumak Geleceği Tasarlamak* (s. 39-45). Ankara: İmge.
- Hergüner, B. (2012). Local Administrative Reforms in Turkey and the Philippines with regard to Agenda 21: Profiling Contexts, Parallelisms, and Contrasts. *International Journal of Business and Social Science*, 3(19), s. 107-116.
- Hergüner, B. (2015a). Public value as a framework for reforming publicly funded museums. *International Journal of Public Sector Management*, 28(6), s. 461-474.
- Hergüner, B. (2015b). The Pursuit of Responsive Museum Governance:: Community Engagement in Turkish Public Museums. *International Journal of Public Administration*, 38(11), s. 782-795.
- Hergüner, B. (2016). *The Administrative Transformation of Public Museums: Towards Responsive Museum Governance in Turkish Museums*. İstanbul: Kriter.
- Hergüner, B. (2022). Understanding the Impact of Administrative Culture on Sustainable Development: The Case of the Philippines. S. Sönmez, & Ö. Işık içinde, *Current Debates in Social, Humanities and Administrative Sciences* (s. 58-71). İzmir: Duvar.
- Hulme, D. (2009). *The Millennium Development Goals (MDGs): A Short History of the World's Biggest Promise*. Manchester: Brooks World Poverty Institute.
- Karaca, C. (2019). *Çevre ve Kentleşme Politikası*. Bursa: Ekin.
- Karakuş, D. P. (2020). Türkiye'deki Üniversite Müzeleri ve Koleksiyonları. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (23), s. 247-280.
- Karasar, N. (2020). *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar İlkeler Teknikler* (35 b.). Ankara: Nobel.
- Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü. (2023). *Özel Müzeler*. 05 25, 2023 tarihinde T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı: <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-43980/ozel-muzeler.html> adresinden alındı
- Muna, S. (2019). Kültür-Bellek Etkileşimi ve Üniversite Müzeleri. *İdil*(63), s. 1487-1493.
- OECD. (2001). *The DAC Guidelines Strategies for Sustainable Development: Guidance for Development Co-operation*. Paris: OECD Publication Service.

- Oster, S., & Goetzmann, W. N. (2003). Does Governance Matter? The Case of Art Museums. E. L. Glaeser içinde, *The Governance of Not-for-Profit Organizations* (s. 71-99). Chicago: University of Chicago Press.
- Özgünel, A. (2007). Kültürel Mirasın Korunması Üzerine Düşünceler. A. Mengi içinde, *Kent ve Kültür: Geçmişî Korumak Geleceği Tasarlamak* (s. 47-52). Ankara: İmge.
- The Fitzwilliam Museum. (2022). Sustainability. 0527 2023 tarihinde https://www.fitzmuseum.cam.ac.uk/conversations/podcasts/episode/sustainability?utm_source=wordfly&utm_medium=email&utm_campaign=AprileNews22JEN&utm_content=version_A&promo=7420 adresinden alındı
- Ulusoy, A., & Akdemir, T. (2013). *Maballi İdareler* (8 b.). Ankara: Seçkin.
- University of Cambridge Museums. (2023). 05 28, 2023 tarihinde <https://www.museums.cam.ac.uk/> adresinden alındı
- University of Cambridge Museums. (2023). The Fitzwilliam Museum. 05 28, 2023 tarihinde <https://www.museums.cam.ac.uk/museums/the-fitzwilliam-museum> adresinden alındı
- UNSCAP. (2019). *Museums and the Sustainable Development Goals*. New York: United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific. 05 20, 2023 tarihinde <https://sdghelpdesk.unescap.org/e-library/museums-and-sustainable-development-goals-how-guide-museums-galleries-cultural-sector-and> adresinden alındı
- Uralman, N. H. (2006). 21. Yüzyıla Girerken Bir Bilgi Kurumu Olarak Müze. *Bilgi Dünyası*, 7(2), s. 250-266.
- World Commission on Environment and Development. (1987). *Our Common Future*. Oxford: Oxford University Press.
- Yeter, E. (2007). Kültür Korumacılığında İl Özel İdarelerinin Yeri Nedir, Ne Olmalıdır? A. Mengi içinde, *Kent ve Planlama: Geçmişî Korumak Geleceği Tasarlamak* (s. 67-83). Ankara: İmge.
- Yüksek Öğretim Kurumu. (2023). *Üniversitemiz*. 0525 2023 tarihinde <https://www.yok.gov.tr/universiteler/universitemiz> adresinden alındı

EXTENDED SUMMARY

In line with the new museology, significant contributions are expected from museums, as examined in this study, for the realization of the United Nations' sustainable development goals, which consist of 17 main goals and 169 related targets. In other words, museums are expected not only to preserve cultural heritage within the framework of their classical functions but also to engage in more community-oriented activities in parallel with the change in the new understanding of museology, thus increasing the social value of cultural heritage. In accordance with this purpose, university museums should prioritize maximizing the contribution of the protected cultural heritage to society through various activities. However, the number of university museums in Türkiye is not adequate. As of 2023, only 26 universities have museums, and it can be argued that increasing the number of university museums will contribute to social progress by accelerating the rapprochement between the University and the public. However, it is crucial to develop museums qualitatively as well as quantitatively.

Museums are indispensable institutions in reaching Sustainable Development Goals, especially with their contributions to seven basic subjects as studied in this paper. Among those, two of them are in line with the new museology. First, museums can reach many people for formal and non-formal learning and offer diverse programs in line with the Sustainable Development Goals. They can play a significant role in increasing public education and participation. Second, museums can promote cultural participation. To ensure that the Sustainable Development Goal principle of “leave no one behind” is achieved, disadvantaged, or marginalized groups of all kinds should be specifically supported by museums, or their special needs should be taken into account.

Therefore, this study first analyzes the sustainable development goals and the significance of culture in achieving these goals. Then, the changes brought by the new museology are examined based on the literature. Afterward, the activities of the Fitzwilliam Museum, considered the leading Cambridge University Museum, is analyzed within the framework of sustainable development goals.

Cambridge University Museums is a consortium of Cambridge University's seven museums, a botanical garden, and an art gallery. The consortium includes the Archeology and Anthropology Museum, the Polar Museum, the Sedgwick Earth Sciences Museum, the Classical Archeology Museum, the Whipple Museum of the History of Science, the University Museum of Zoology, and the Fitzwilliam Museum. In addition to these museums, an art gallery called Kettle's Yard and Cambridge University botanical garden are also included in the consortium.

The Fitzwilliam Museum houses more than half a million objects from ancient times to the present and has works of art from different parts of the world. The collections of the museum, together with the large exhibitions, events, music, and workshops held throughout the year, as well as the museum shop and cafe, are a significant attraction point and a museum that can offer different experience opportunities for its visitors. The museum collections include works by famous painters such as Money and Rembrandt.

In the Fitzwilliam Museum, one of the Cambridge University museums whose activities are examined in this study, the social value of museum collections is increased through activities. As seen in the study, a primary event is planned, and people of different ages, interests, and abilities are reached with supportive activities to increase the effectiveness of the museum. The activities in the museum are planned to reach different segments of society in line with the new human-oriented museology understanding.

Communication is regarded as vital for the promotion of museum activities. For example, the Hockney's Eye painting exhibition, which was the main event of the museum between April and August 2022, and exhibits the works of painter David Hockney, who is considered the most important representative of the Van Gogh school in England, was effectively promoted in the national press and social media. In this context, positive reviews of the exhibition in leading national newspapers such as the Guardian was shared on the museum web pages, updates and behind-the-scenes details about the exhibition were shared on the museum's Instagram account, and an introductory catalog was available for the exhibition's art lovers and museum visitors.

The case study method, one of the qualitative methods, was preferred to provide an in-depth analysis of the subject from different sources in this study. It is expected that the study will contribute to the efforts of our universities in protecting cultural heritage and creating public value.

YENİDEN İŞLEVLENDİRMEDE YAPININ FİZİKSEL ÇEVRE DENETİMİ PERFORMANSININ KULLANICI ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

USER-VIEW ASSESSMENT OF PHYSICAL ENVIRONMENT CONTROL PERFORMANCE OF BUILDING IN ADAPTIVE REUSE

Gökhan UŞMA

Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi

Mimarlık ve Tasarım Fakültesi

Mimarlık Bölümü

usmagokhan@gmail.com

ORCID: 0000-0002-7293-123X

Fatma Seda ÇARDAK

Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi

Mimarlık ve Tasarım Fakültesi

Mimarlık Bölümü

fscardak@atu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-8232-5137

ÖZ

ABSTRACT

Geliş Tarihi:

01.06.2023

Kabul Tarihi:

12.09.2023

Yayın Tarihi:

06.10.2023

Anahtar Kelimeler

Yeniden
işlevlendirme
Fiziksel çevre
denetimi
Kullanıcı
memnuniyeti
Kullanıcı odaklı
tasarım
Hamamlı konak

Keywords

Adaptive reuse
Physical
environment control
User satisfaction
User-oriented design
Hamamlı konak

Yeniden işlevlendirilen yapılarda fiziksel çevre denetimi performansını, kullanıcı odaklı mimari tasarım süreçlerinde ve sürecin geri bildirim aşamalarında önem teşkil eden "kullanıcı" üzerinden değerlendirmek, çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Değerlendirme sürecinde kullanılmak üzere bir ölçek geliştirilmiştir. Ölçek; ısıtma, soğutma, havalandırma, aydınlatma, akustik, güvenlik ve nem olmak üzere yedi ölçütten oluşmaktadır. Her ölçütün içerdiği değerlendirme önermeleri ile kullanıcılardan veri elde edilmesi sağlanmıştır. Çalışmada, Adana'nın Seyhan ilçesinde yer alan ve yeniden işlevlendirilmiş olan Hamamlı Konak yapısı ele alınmış ve yapının kullanıcıları çalışmanın örneklemi olarak belirlenmiştir. Fiziksel çevre denetimi performansı, kullanıcıları üzerinden incelenen Hamamlı Konak'ın özellikle ısıtma ölçütünde yetersiz kaldığı; akustik, aydınlatma, havalandırma ve güvenlik ölçütlerinde ortalama değerler aldığı; nem ve soğutma ölçütlerinde ise performansının daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Çalışmada elde edilen bulgular ve sonuçlar dahilinde yapının fiziksel çevre denetimi performansını arttırmaya yönelik iyileştirmelerin yapılması, kullanıcıların yapıyı kullanma sürecindeki konfor koşullarının artması ve memnuniyet düzeylerinin yükselmesinin sağlanması açısından önemli bulunmuştur.

The aim of the study is to evaluate the physical environment control performance in adaptive reuse buildings through the "user", which is important in the user-oriented architectural design processes and the feedback stages of the process. A scale was developed to be used in the evaluation process. It consists of seven criteria: heating, cooling, ventilation, lighting, acoustics, safety and humidity. With the evaluation propositions included in each criterion, data were obtained from the users. In the study, Hamamlı Konak building, which is located in the Seyhan district of Adana and has been re-functioned, was examined and the users of the building were determined as the sample of the study. The physical environment control performance of Hamamlı Konak, which was examined through its users, was found to be insufficient especially in terms of heating; has average values in acoustic, lighting, ventilation and security criteria and it was concluded that its performance was higher in humidity and cooling criteria. Within the scope of the findings and results obtained in the study, it was found important to make improvements to increase the physical environmental control performance of the building, to increase the comfort conditions of the users in the process of using the building and to increase their satisfaction levels.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1308795>

Atıf/Cite as: Uşma, G., & Çardak, F. S. (2023). Yeniden işlevlendirmede yapının fiziksel çevre denetimi performansının kullanıcı üzerinden değerlendirilmesi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, İhtisaslaşma Özel Sayısı*, 119-133.

Giriş

Mimarlık alanında yeniden kullanım kavramı, tarihi, sosyo-kültürel, toplumsal, ekonomik, bilimsel, mimari ve estetik değere sahip yapılarda değerlerin korunarak yeniden kullanılması ile yapıların yaşamına devam etmesini sağlamayı ifade etmektedir. Tarihi yapıların yeniden kullanımı, toplumun geçmişi ile bağın oluşmasında önemli bir rol oynar. İşlevini yitiren binaların bakımsızlıktan tahribat görmesini engellemek için yapıların kullanımına devam edilmesi önemlidir. Yapıların korunması ve yeniden kullanımı için özgün işlevin korunması, eski işlevlere yakın bir işlev verilmesi, müze olarak kullanılması ve yeniden işlevlendirilmesi gibi yöntemler kullanılmaktadır (Höhmman, 1992; Ahunbay, 2013)

Geleneksel dokunun ve binaların sürdürülebilir yaklaşımlarla korunması ve özgün işlevlerinde kullanılmaya devam etmeleri, yapıların günümüz ihtiyaçlarına uygun hale getirilmesi için müdahaleler yapılmasıyla mümkün olabilir. Bu süreçte yapıların konumu, çevresi ve birbirleriyle olan ilişkileri göz önünde bulundurularak sürdürülebilir yaklaşımlar benimsenmesi oldukça önemlidir. Yapının özgün işlevine devam edemeyeceği durumlarda yeniden işlevlendirme yöntemi kullanılabilir. Yeniden işlevlendirme sayesinde tarihi yapılar çağdaş koşullara uyarlanırken koruma da sağlanmaktadır. Tarihi yapıların korunarak yeniden işlevlendirilmesi, toplumun sosyo-kültürel niteliklerinin gelecek nesillere aktarılmasına yardımcı olmakla birlikte; tarihi yapıların koruma bilinci ve bütünsel yaklaşımla yeniden işlevlendirilmesi, ekonomik ve doğal sürdürülebilirliğe de katkı sağlamaktadır (Sökmen Kök ve Uşma, 2022). Yıldız ve Asatekin (2016), bu bağlamda yapılması gerekenleri şu şekilde açıklamaktadır: *“Asıl amacın yapının korunumu olduğu, yeniden kullanım durumunun ise araç olduğu gerçeğinden yola çıkarak, yeni işlevin mekânsal ve eylemsel gerekliliklerinin tespit edilmesi ve tarihi yapının mevcut mekânlarının yeni ihtiyaçlara cevap verme seviyelerinin araştırılması; yapının kullanıcılarının memnuniyet durumlarının saptanması ve bunun sonucunda mekânsal ve işlevsel olarak yapının yeniden kullanıma adaptasyon potansiyeli belirlenmelidir. Bu nedenle öncelikle tarihi yapının mekânsal organizasyonu ile kullanıcı arasındaki uyumun sorgulanması gerekmektedir”* (Yıldız ve Asatekin, 2016).

Bu nedenle, tarihi yapıların yeniden işlevlendirilmesinde başarılı olunabilmesi için, yapının kullanıcı memnuniyetinde etkili olan fiziksel çevre denetimi performansının, kullanıcıların konfor koşullarını optimum seviyede sağlayacak, yeni işleve uygun şartlara sahip olacak ve yeni işlevin gerektirdiği yeni ihtiyaçlara cevap verebilecek seviyede olması gerektiği söylenebilir. Yapı kullanıcılarının ve hayatın belirlemiş olduğu özelliklerin yapıdaki karşılığı olan performans, kullanıcı ihtiyaç ve beklentilerini sağladığı belirtilen ve insan-çevre ilişkilerini değerlendiren performans seviyeleri ile yapısal karşılığı bulmaktadır. Bu nedenle mekânların belirlenmiş olan amaç doğrultusunda bir sistem dâhilinde değerlendirilmesi aracılığıyla verilere ulaşılması mümkün olmakta, ulaşılan bulgular amaca ilişkin girdiler olarak ileri ve geri besleme yoluyla, yaşanan mekânlarda niteliği artırma yönünde katkı sağlamaktadır. Bu sayede, deneyimlenen mekânların kullanılabilirlik açısından niteliğinin yükseltilmesi sağlanmaktadır (Preiser ve Schramm, 2005; Aydın ve Yıldız, 2010; Zimring ve Reizenstein, 1980). Yeniden işlevlendirilen yapıların fiziksel çevre denetimi performanslarının, kullanım sonrası değerlendirme yöntemiyle belirli periyotlarla denetlenerek gerekli durumlar dahilinde iyileştirilmeler yapılması, sürdürülebilirliğin sağlanmasında önemlidir. Bu bağlamda; çalışmanın amacı, yeniden işlevlendirilen yapılarda fiziksel çevre denetimi performansını, kullanıcı odaklı mimari tasarım süreçlerinde ve sürecin geri bildirim aşamalarında önem teşkil eden “kullanıcı” üzerinden değerlendirmektir. Çalışma kapsamında, Adana'nın Seyhan ilçesinde yer alan Hamamlı Konak yapısı ele alınmış ve yapının kullanıcıları çalışmanın örnekleme olarak belirlenmiştir. Yapının sit alanı içinde yer alması, Tepebağ Höyüğü'nün hemen yanında konumlanması ve aynı zamanda kent merkezine yakınlığı ve yeni bir işlevle kullanımına devam edilmesi yapının seçilmesinde etkili olmuştur.

Kavramsal Çerçeve

Binalar, değişen ekonomik ve endüstriyel uygulamalar, demografik değişimler, artan bakım veya onarım maliyetleri gibi çeşitli nedenlerle kullanılmayacak hale gelebilir. Yapılar çoğunlukla, artık özgün işlevlerine uygun olmadıkları ve yeni bir kullanım belirlenmediği için atılabilirler (Orbaşlı, 2008). Bu noktada devreye giren yöntemlerden biri olan yeniden işlevlendirme; bir binanın yeni veya mevcut kullanıcıları tarafından talep edilen bir kullanım değişikliğini gerçekleştirmek üzere dönüştürülmesini içermektedir (Latham, 2000; Wilkinson vd., 2009). Kullanım değişikliği, mevcut binaların tamamen yenilenmesini gerektirebilir. Binalarda yapılan değişiklikler, büyük çaplı iç mekan düzenlemelerini ve hizmet yükseltmelerini ya da değiştirmelerini içerebilir. Alternatif olarak, yeniden işlevlendirme, binanın işlevsel kullanımı dışında hiçbir şeyin değişmediği küçük restorasyon çalışmaları gerektirebilir (Bullen ve Love, 2011). Latham (2000), yeniden işlevlendirmenin aynı

zamanda mimari, sosyal, kültürel ve tarihi değerleri de koruduğunu vurgulamaktadır. Bu doğrultuda Bromley ve diğerleri (2005) yeniden işlevlendirmenin esasen bir miras koruma biçimi olduğunu savunmuştur.

Yeniden işlevlendirme stratejileri, sürdürülebilir yapıyı çevrenin geliştirilmesine desteklenmesine yardımcı olmaktadır (Conejos, Langston ve Smith, 2012). Cooper (2001), yeniden işlevlendirmenin sonuçlarının malzeme ve kaynak verimliliğindeki iyileşmeleri (çevresel sürdürülebilirlik), maliyet düşüşlerini (ekonomik sürdürülebilirlik) ve toplumsal belleğe katkıyı (sosyal sürdürülebilirlik) içerdiğini öne sürmektedir. Pickard (1996) sürdürülebilir tarihi çevrelerin;

- yerel yaşamı yansıtması,
- yaşam kalitesinin iyileştirilmesi/memnuniyetin artırılması,
- yerel kimliğin, çeşitliliğin ve canlılığın korunması,
- kültür miraslarının yok olmasının önüne geçilmesi,
- miras varlıkları için kolektif sorumluluk geliştirilmesi,
- toplumsal eylem ve katılımın güçlendirilmesi
- koruma hedeflerini daha genel anlamda sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle bütünleştirmek için sağlam bir politika çerçevesi sağlanması ve
- tarihi merkezlerin değişime izin verebileceği kapasitenin tanımlanması ile mümkün olabileceğini belirtmektedir.

Başarılı bir yeniden işlevlendirme süreci, mevcut binaya ve tarihi bağlamına saygı gösteren ve binanın karakterini yok etmek yerine ona çağdaş bir katman ekleyen bir süreçtir (DEH, 2004). Bir yapının yeniden işlevlendirilmesi zorlu bir süreçtir, çünkü binanın değerleri, fiziksel özellikleri ve potansiyelleri bütünsel olarak iyi analiz edilmelidir (Günçe ve Mısırlısoy, 2014). Başarılı yürütülen bir yeniden işlevlendirme süreci, tarihi yapıları erişilebilir ve kullanılabilir mekanlara dönüştürebilir; ayrıca yeni mekanların sürdürülebilir bir şekilde yaşanmasını sağlayabilir (DEH, 2004).

Yöntem

Çalışmada kullanılacak ölçeğin geliştirme sürecinde öncelikle literatürde yer alan konu ile ilgili mevcut çalışmalar/yayınlar incelenmiştir. Çalışmanın ölçeğini oluşturan ölçütler, bahsi geçen mevcut çalışmalarda yer alan unsurlar dikkate alınarak belirlenmiştir. Elde edilen göstergelerin ana boyutlar altında sınıflandırılması yapılmış ve ölçek oluşturulmuştur. Ölçek; ısıtma, soğutma, havalandırma, aydınlatma, akustik, güvenlik ve nem olmak üzere yedi ölçütten oluşmaktadır. Tablo 1’de fiziksel çevre denetimi ölçeğinin ölçütleri ve her ölçütün içerdiği değerlendirme önermeleri yer almaktadır.

Tablo 1. Çalışmada Kullanılan Fiziksel Çevre Denetimi Performans Ölçütleri ve Değerlendirme Önermeleri

ÖLÇÜT	DEĞERLENDİRME ÖNERMESİ	Kaynaklar
Isıtma	-Mekanın ısıtılma seviyesi	Yaldız ve Asatekin, (2016)
	-Isı kaynağından doğrudan gelen sıcaklık	Cebe ve ark. (2019)
	-Isıtma elemanlarının kontrol sistemi	Lützkendorf vd. (2005)
		Aydın ve Yaldız, (2010)
		Ergün ve Halaç (2021)
Soğutma	-Mekanın soğutulma seviyesi	Cebe ve ark. (2019)
	-Soğutma elemanından doğrudan gelen akım	Ergün ve Halaç (2021)
	-Soğutma elemanlarının kontrol sistemi	Lützkendorf vd. (2005)

Havalandırma	-Doğal havalandırma imkanları -Mekanik sistemden kaynaklanan hava akışı -İç ortamdaki taze hava miktarı	Lützkendorf vd. (2005) Zimring vd. (2005) Yaldız ve Asatekin, (2016) Cebe ve ark. (2019) Ergün ve Halaç (2021) Aydın ve Yaldız, (2010)
Aydınlatma	-Doğal aydınlatma -Yapay aydınlatma -Doğal aydınlatma kaynaklı yansıma/kamaşma durumları -Yapay aydınlatma kaynaklı kamaşma durumları	Ergün ve Halaç (2021) Lützkendorf vd. (2005) Yaldız ve Asatekin, (2016) Cebe ve ark. (2019) Zimring vd. (2005) Aydın ve Yaldız, (2010)
Akustik	-Bina içi insan kaynaklı ses düzeyi -Dış ortam ses düzeyi -Bina içi/dışı mekanik sistem/cihaz kaynaklı ses düzeyi -Mekanda yankı durumu	Aydın ve Yaldız, (2010) Yaldız ve Asatekin, (2016) Lützkendorf vd. (2005) Cebe ve ark. (2019) Zimring vd. (2005)
Güvenlik	-Binanın bulunduğu bölgenin güvenli bulunması durumu -Hırsızlığa karşı bina güvenliği -Yangına ve doğal afetlere karşı bina güvenliği -Olası iş kazalarına karşı bina güvenliği -Trafik kazalarına karşı bina ve çevresinin güvenliği	Cebe ve ark. (2019) Yaldız ve Asatekin, (2016) Lützkendorf vd. (2005) Zimring vd. (2005) Ergün ve Halaç (2021)
Nem	-Binada yaz mevsiminde nem/rutubet sorunu -Binada kış mevsiminde nem/rutubet sorunu	Zimring vd. (2005) Lützkendorf vd. (2005)

Ölçeğin kullanıma uygunluğunu tespit edebilmek için çeşitli analizler yapılmıştır. Ölçeğin analiz edilebilmesi için ihtiyaç duyulan veriler Adana'nın Seyhan ilçesinde yer alan Hamamlı Konak kullanıcıları ile gerçekleştirilen 5'li likert ölçeğiyle hazırlanmış olan anket çalışması sonucunda elde edilmiştir. Tüm veriler SPSS (statistical package for social sciences) for Windows 22 programına kaydedilerek analiz edilmiştir.

Ölçeğin alt boyut değerlerinin güvenilirliklerini test edebilmek amacıyla Cronbach Alfa içsel tutarlılık testi uygulanmıştır. Anket maddelerinin iç tutarlılıklarının tahmin edilmesi için Cronbach (1951) tarafından geliştirilen alfa katsayısı yöntemi kullanılmıştır. Alfa katsayısı, ölçekteki belirli maddelerin toplam varyansları ile genel varyansa oranı ağırlıklı standart sapmanın ortalamasıdır. Güvenilirlik için Cronbach Alpha katsayısı 0-1 arasında ölçülmekte ve belirli değerlerde sağlanmaktadır (Ercan ve Kan, 2004; İslamoğlu ve Alıncaçık, 2014).

“ $0,01 \leq \alpha < 0,40$ ise ölçek güvenilir değildir.

$0,40 \leq \alpha < 0,60$ ise ölçeğin güvenilirliği düşüktür.

$0,60 \leq \alpha < 0,80$ ise ölçek güvenilirliği kabul edilebilir seviyededir;

$0,80 \leq \alpha < 1,00$ ise ölçek güvenilirliği yüksektir.”

Tablo 2. Ölçeğin Puanlarına İlişkin Güvenirlik Analizi
Güvenirlik Analizi

Cronbach Alpha	N
0,914	25

Elde edilen Cronbach Alpha değeri 0,914 olduğundan, ölçek istatistiksel açıdan güvenilir bulunmuştur (Tablo 2). Puanlarda ölçekteki değişkenlere göre anlamlı farklılıklar varsa, hangi alt gruplar arasında farklılaştığını belirlemek üzere tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ve sonrasında post-hoc Scheffe testi yapılmıştır.

Bulgular

Hamamlı Konak'ın Konumu, Tarihi ve Mimari Özellikleri

Çalışmada, örnek yapı olarak Adana İli, Seyhan İlçesi, Tepebağ Mahallesi, 278 ada, 117 parselde bulunan 64 No'lu Envanter seçilmiştir. Yapı, tarihi kent merkezinde bulunan bir kültür varlığıdır (Şekil 1). Tapu kayıtlarında 466 m2, kagir ev olarak tanımlanan yapı; Adana Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 01.06.1990 tarih ve 581 no'lu kararı ile tescil altına alınmıştır.

Şekil 1. Hamamlı Konak Konumu Ve Yakın Çevresi

Yapının Özgün Mimari Özellikleri

Geç Osmanlı Dönemi, sivil mimari örneklerinden olan Hamamlı Konak (64 No'lu Envanter), iki katlı yığma-karkas yapım tekniği ile inşa edilmiş ahşap kagir bina olarak tanımlanmaktadır. Çatısı Marsilya kiremit üst örtülü ahşap çatı ile örtülmüştür. Yüksek kagir duvarların çevrelediği iç avluda bulunan bir ahşap merdivenle yapının üst katına ulaşılmaktadır. Zemin katın iç avluya bakan cephesinde duvarlar geriye çekilmiş; üst kat döşeme girişleri konsol çalıştırılarak çardak oluşturulmuştur. Çatı saçağı çardak üzerine devam ettirilerek ahşap kolonlara oturtulmuş, kolon araları kemerlerle birbirine bağlanmıştır. Ahşap hatıllı kagir örgü duvar tekniğinde inşa edilmiş taşıyıcı duvarlarda ahşap pencereler üstünde basık kemer örgüler inşa edilerek ahşap pencereler kemer boşluğunun altına yerleştirilmiştir. Taşınmaz avlusunda yan cephede kemerli, üst örtülü giriş kapısı bulunmaktadır (Şekil 2).

Şekil 2. Yapının Batı (Giriş) Cephesinden ve İç Avludan Görünüşü

Tescil altına alındığı dönemde, iç sofalı plan şemasına sahip olan yapının konut amaçlı olarak kullanımı devam etmektedir. Ancak yapının harap durumda olduğu ve ön kısmına niteliksiz ek yapıldığı, bahçe duvarı harpuştarlarında bozulmalar ortaya çıktığı tespit edilmiştir.

Şekil 4. a) ofis kullanımı b) mutfak c) hamam d) ofis ve sekretarya olarak kullanılan sofa

Katılımcıların Demografik Yapısının Tespiti

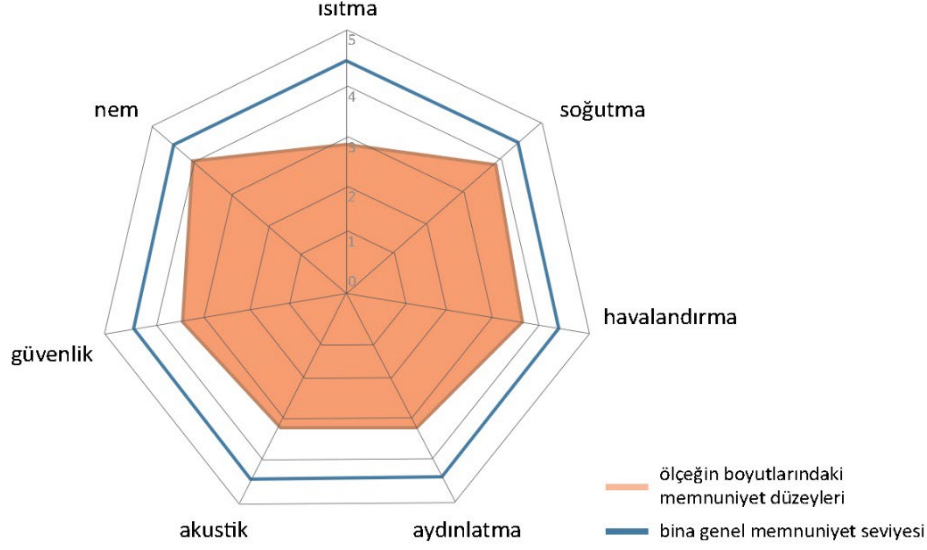
Çalışma kapsamındaki bireylerin Sosyo-Demografik özelliklerine yönelik bulgular frekans analizi ile değerlendirilerek yüzde frekans olarak nitelendirilmiştir (Tablo 3).

Tablo 3. Demografik Özelliklere İlişkin Bulgular

		n	%
Cinsiyet	Kadın	9	52,9
	Erkek	8	47,1
Yaş	30-39	3	17,6
	40-49	12	70,6
	50-59	2	11,8
Eğitim Durumu	İlkokul	1	5,9
	Lise	10	58,8
	Lisans	3	17,6
	Yüksek lisans	3	17,6
Medeni Durum	Evli	12	70,6
	Bekâr	5	29,5
Meslek	Memur	4	23,5
	Mimar	2	11,8
	Mühendis	2	11,8
	Diğer	9	52,9
Gelir Durumu	5000 altı	1	5,9
	5000-8000	2	11,8
	8000-10000	3	17,6
	10000-13000	5	19,4
	13000 üzeri	6	35,5

Fiziksel Çevre Denetimi Performans Analizi

Yapılan analizlerde, ölçekte yer alan ölçütlerin genel puan ortalamalarına bakıldığında, incelenen yapının; ısıtma ölçütünden 2.97, soğutma ölçütünden 3.93, havalandırma ölçütünden 3.78, aydınlatma ölçütünden 3.35, akustik ölçütünden 3.30, güvenlik ölçütünden 3.43 ve nem ölçütünden 4 puan aldığı görülmektedir (Şekil 5).

Şekil 5. Ölçekte Yer Alan Ölçüt Puanlarının Özet İstatistikleri

Demografik bilgilere göre yapılan karşılaştırmalarda anlamlı bir farklılık görülen durumlar aşağıda ele alınmıştır.

Genel Bina Memnuniyeti

Genel bina memnuniyeti puanı; kişilerin cinsiyetine göre, yaşlarına göre, eğitim durumlarına göre, medeni durumlarına göre ve mesleklerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($p>0,05$).

Genel bina memnuniyeti puanı kişilerin gelir durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir ($p<0,05$). 10000-13000 TL arası ve 13000 TL üzeri gelir sahibi olan kullanıcıların; 5000 TL altı, 5000-8000 TL arası ve 8000-10000 TL arası gelir seviyesine sahip kullanıcılara göre memnuniyet düzeylerinin daha düşük olduğu görülmektedir (Tablo 4). Burada gelir düzeyi arttıkça genel bina memnuniyet düzeyinin azaldığına dair yorum yapılabilir.

Tablo 4. Genel Bina Memnuniyeti Puanlarının Sosyo-Demografik Bilgilere Göre Karşılaştırılması

	Grup	$\bar{X} \pm Ss$	t	P
Cinsiyet	Kadın	4,66±0,50	1,81	0,25
	Erkek	4,37±0,51		
Yaş	30-39	4,33±0,57	1,08	0,36
	40-49	4,50±0,52		
	50-59	5±0,00		
Eğitim Durumu	İlkokul	5±	1,65	0,22
	Lise	5,00±0,00		
	Lisans	4,40±0,51		
	Yüksek lisans	4,33±0,57		
Medeni Durum	Evli	4,41±0,51	-1,44	0,16
	Bekâr	4,80±0,44		
Meslek	Mimar	4±0,00	2,20	0,13
	Memur	4,25±0,50		
	Mühendis	4,50±0,70		
	Diğer	4,77±0,44		
Gelir Durumu	5000 altı	5±	5,47	0,10*
	5000-8000	5,00±0,00		
	8000-10000	5,00±0,00		
	10000-13000	4,00±0,00		
	13000 üzeri	4,50±0,54		

Isıtma

Isıtma puanları; kişilerin yaşlarına, eğitim durumlarına, medeni durumlarına, mesleklerine ve gelir durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($p>0,05$).

Isıtma puanları kişilerin cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir:

-“Mekânın ısıtılma seviyesini yeterli buluyorum.” puanı kişilerin cinsiyetine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir ($p<0,05$). Grup ortalamalarına bakıldığında mekânın ısıtılma seviyesini, erkeklerin kadınlardan daha yeterli bulduğu görülmektedir.

-“Isı kaynağından doğrudan gelen sıcaklıktan rahatsız olmuyorum, memnunum” puanı kişilerin cinsiyetine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir ($p<0,05$). Grup ortalamalarına bakıldığında, erkeklerin kadınlara göre ısı kaynağından doğrudan gelen sıcaklıktan daha az rahatsız olduğu ve daha memnun olduğu görülmektedir.

-“Isıtma elemanlarının kontrol sisteminden memnunum.” puanı kişilerin cinsiyetine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir ($p<0,05$). Grup ortalamalarına bakıldığında, erkeklerin kadınlara göre ısıtma elemanlarının kontrol sisteminden memnun olduğu görülmektedir (Tablo 5).

Tablo 5. Isıtma Puanlarının Cinsiyete Göre Karşılaştırılması

	Grup	$\bar{X} \pm Ss$	t	P
Mekânın ısıtılma seviyesini yeterli buluyorum.	Kadın	2,33±1,22	-2,58	0,02*
	Erkek	3,62±0,74		
Isı kaynağından doğrudan gelen sıcaklıktan rahatsız olmuyorum, memnunum.	Kadın	2,55±1,33	-2,707	0,01*
	Erkek	3,87±0,35		
Isıtma elemanlarının kontrol sisteminden memnunum.	Kadın	2,33±1,41	-2,68	0,01*
	Erkek	3,87±0,83		

Soğutma

Soğutma puanları; kişilerin cinsiyetlerine, eğitim durumlarına, medeni durumlarına, mesleklerine ve gelir durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($p>0,05$).

Soğutma puanları kişilerin yaşlarına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir:

-“Mekânın soğutulma seviyesini yeterli buluyorum” puanı kişilerin yaşlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark göstermektedir ($p<0,05$). Puanlarının yaş değişkenine göre hangi alt gruplar arasında farklılaştığını belirlemek üzere yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonrası post-hoc Scheffe testi sonucunda;

30-39 grubu ile 50-59 grubu arasında istatistiksel olarak anlamlı ($p<0,05$) bir farklılık saptanmıştır. Bu durum, 30-39 yaş grubunun, 50-59 grubuna göre soğutma seviyesini daha yeterli bulduğunu göstermektedir. Yine Scheffe testi sonuçlarında 40-49 yaş grubunun, 50-59 grubuna göre Soğutma seviyesini daha yeterli bulduğunu görülmektedir (Tablo 6).

Tablo 6. Soğutma Puanlarının Yaşa Göre Karşılaştırılması

	Grup	$\bar{X} \pm Ss$	F	P	Fark
Mekânın soğutulma seviyesini yeterli buluyorum.	30-39a	5,00±0,00	7,10	0,007*	c<a c<b
	40-49b	4,08±0,51			
	50-59c	2,50±2,12			
Soğutma elemanından doğrudan gelen akımdan rahatsız olmuyorum, memnunum.	30-39	4,33±1,15	0,55	0,58	
	40-49	3,75±0,96			
	50-59	3,50±0,70			
Soğutma elemanlarının kontrol sisteminden memnunum.	30-39	4,66±0,57	1,15	0,34	
	40-49	3,83±1,02			
	50-59	3,50±0,70			

Havalandırma

Havalandırma puanları; kişilerin cinsiyetlerine, yaşlarına, medeni durumlarına, mesleklerine ve gelir durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($p>0,05$).

Havalandırma puanları kişilerin eğitim durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir:

-“Mekanik sistemden kaynaklanan hava akışından rahatsız olmuyorum, memnunum.” puanı kişilerin eğitim durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir ($p<0,05$) (Tablo 7).

Tablo 7. Havalandırma Puanlarının Eğitim Durumuna Göre Karşılaştırılması

	Grup	$\bar{X} \pm Ss$	F	P	Fark
Doğal havalandırma imkânlarını yeterli buluyorum.	İlkokul	2±	1,05	0,40	
	Lise	4,33±1,54			
	Lisans	3,80±1,03			
	Yüksek lisans	3,66±1,52			
Mekanik sistemden kaynaklanan hava akışından rahatsız olmuyorum, memnunum.	İlkokul	1±	8,11	0,003*	
	Lise	4,33±1,15			
	Lisans	4,40±0,51			
	Yüksek lisans	4,33±0,57			
İç ortamdaki taze hava miktarını yeterli buluyorum.	İlkokul	1±	0,92	0,45	
	Lise	3,33±2,08			
	Lisans	3,70±1,49			
	Yüksek lisans	3,33±1,54			

Aydınlatma

Aydınlatma puanları; kişilerin cinsiyetlerine, yaşlarına, medeni durumlarına, mesleklerine, eğitim durumlarına ve gelir durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($p>0,05$).

Akustik

Akustik puanları; kişilerin cinsiyetlerine, yaşlarına, mesleklerine, eğitim durumlarına ve gelir durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($p>0,05$).

Akustik puanları kişilerin medeni durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir:

-“Dış ortam ses düzeyinden rahatsız olmuyorum, memnunum.” puanı kişilerin medeni durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark göstermektedir ($p<0,05$) (Tablo 8).

Tablo 8. Akustik Puanlarının Medeni Duruma Göre Karşılaştırılması

	Grup	$\bar{X} \pm Ss$	t	P
Bina içi insan kaynaklı ses düzeyinden rahatsız olmuyorum, memnunum.	Evli	3,00±1,20	-0,92	0,35
	Bekâr	3,60±1,40		
Dış ortam ses düzeyinden rahatsız olmuyorum, memnunum.	Evli	3,16±1,33	-2,69	0,01*
	Bekâr	4,40±0,54		
Bina içi/dışı mekanik sistem/cihaz kaynaklı ses düzeyinden rahatsız olmuyorum, memnunum.	Evli	3,08±1,44	-0,70	0,48
	Bekâr	3,60±1,14		
Mekânda yankı durumundan rahatsız olmuyorum.	Evli	3,16±1,52	-0,56	0,57
	Bekâr	3,60±1,14		

Nem

Nem puanları; kişilerin cinsiyetlerine, yaşlarına, medeni durumlarına, mesleklerine, eğitim durumlarına ve gelir durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($p>0,05$).

Güvenlik

Güvenlik puanları; kişilerin cinsiyetlerine, yaşlarına, medeni durumlarına, mesleklerine ve eğitim durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($p>0,05$).

Güvenlik puanları kişilerin gelir durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir:

-“Binayı yangına ve doğal afetlere karşı güvenli buluyorum.” puanı kişilerin mesleklerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir ($p<0,05$) (Tablo 9).

Tablo 9. Güvenlik Puanlarının Gelir Durumuna Göre Karşılaştırılması

	Grup	$\bar{X} \pm Ss$	F	P	Fark
Binanın bulunduğu bölgeyi güvenli buluyorum.	5000 altı	1,00±	2,82	0,73	
	5000-8000	5,00±0,00			
	8000-10000	3,00±1,73			
	10000-13000	3,00±0,70			
	13000 üzeri	3,66±1,03			
Binayı hırsızlığa karşı güvenli buluyorum.	5000 altı	1,00±	1,86	0,18	
	5000-8000	5,00±1,52			
	8000-10000	2,66±1,30			
	10000-13000	2,80±1,32			
	13000 üzeri	3,16±1,43			
Binayı yangına ve doğal afetlere karşı güvenli buluyorum.	5000 altı	1,00±	4,68	0,01*	
	5000-8000	5,00±0,00			
	8000-10000	3,33±0,57			
	10000-13000	2,80±1,30			
	13000 üzeri	4,00±0,63			
Binayı olası iş kazalarına karşı güvenli buluyorum	5000 altı	1,00±	1,77	0,19	
	5000-8000	5,00±0,00			
	8000-10000	4,00±1,73			
	10000-13000	3,00±1,22			
	13000 üzeri	3,50±1,37			
Bina ve çevresini trafik kazalarına karşı güvenli buluyorum	5000 altı	5,00±	1,01	0,44	
	5000-8000	5,00±0,00			
	8000-10000	3,66±1,52			
	10000-13000	3,20±1,48			
	13000 üzeri	3,83±0,98			

Değerlendirme

Yapılan analizler sonucunda incelenen yapı kullanıcılarının; ölçekte ele alınan boyutlardan “ısıtma” boyutundaki memnuniyet düzeylerinin diğer boyutlara göre daha düşük olduğu anlaşılmaktadır. Isıtma boyutunda memnuniyet düzeyi 3’ün altına düşmüştür. “Nem” ve “Soğutma” boyutlarında memnuniyet düzeylerinin 4 ve 4’e yakın bir değer aldığı ve diğer boyutlara oranla nispeten daha yüksek olduğu görülmektedir. Havalandırma, aydınlatma, akustik ve güvenlik boyutlarında ise memnuniyet düzeyleri 3-3,8 arası değerler almıştır. Elde edilen bulgular sonucunda; özellikle ısıtma boyutunda memnuniyet düzeyinin düşük çıkmasının nedeni, yeniden işlevlendirme sonrasında yapının ısıtılmasında split tipi klimalar kullanılması olarak yorumlanmaktadır. Kullanılan sistemin, tavan yüksekliği fazla olan mekanlarda ısıtma seviyesinin yetersiz kalması, ofis kullanımı için geniş alanlar sunamayan mekanlarda split klimaların sebep olduğu hava akımı, kullanıcıların memnuniyet düzeyinin düşmesine neden olan durumlar olarak sıralanmaktadır.

Genel Bina Memnuniyeti

Genel bina memnuniyetine bakıldığında, kişilerin gelir durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir. ($p<0,05$). 10000-13000 TL arası ve 13000 TL üzeri gelir sahibi olan kullanıcıların; 5000 TL altı, 5000-8000 TL arası ve 8000-10000 TL arası gelir seviyesine sahip kullanıcılara göre memnuniyet düzeylerinin

daha düşük olduğu görülmektedir. Burada gelir düzeyi arttıkça genel bina memnuniyet düzeyinin azaldığı görülmektedir.

Isıtma

Isıtma puanlarının kişilerin cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır. Kadın ve erkek kullanıcıların her ikisinde de ısıtma boyutundaki memnuniyet düzeylerinin 4'ün altında kaldığı görülse de kadın kullanıcılar da bu değer in 2,5'in de altında kaldığı görülmektedir. Özellikle mekanın ısıtılması seviyesi, ısı kaynağından doğrudan gelen sıcaklık ve ısıtma elemanlarının kontrol sistemi konularında bu fark artmakta ve memnuniyet düzeyi düşmektedir.

Soğutma

Soğutma puanlarının kişilerin yaşlarına göre anlamlı bir farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır. Özellikle mekanın soğutulması seviyesi, soğutma elemanından doğrudan gelen akım ve soğutma elemanlarının kontrol sistemi konularında 30-39 yaş grubundaki kullanıcıların memnuniyet düzeylerinin 4'ün üzerinde olduğu görülürken, 40-49 ve 50-59 yaş grubuna doğru bu değerlerin 2,5'e kadar düştüğü anlaşılmaktadır. Burada kullanıcıların yaş grubu arttıkça soğutma boyutunda memnuniyet düzeylerinin azaldığı görülmektedir.

Havalandırma

Havalandırma boyutu puanlarının kişilerin eğitim durumlarına göre anlamlı bir farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır. Özellikle ilkökul eğitim seviyesi grubunun diğer gruplara oranla memnuniyet düzeyi daha düşük çıkmıştır. Ortaya çıkan farka, kullanıcıların yapı içindeki çalışma ortamlarının farklı niteliklere sahip olmasının neden olduğu düşünülmektedir. Yapının zemin katında yer alan mutfak ve diğer servis alanlarının havalandırma imkanlarının diğer mekanlara göre daha kısıtlı kalması ve yapının yüksek avlu duvarlarının da etkisiyle zemin katta bulunan servis mekanlarında yeterli hava akışının sağlanamaması nedeniyle memnuniyet düzeyleri arasında farklılıkların ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.

Aydınlatma

Aydınlatma puanları; kişilerin cinsiyetlerine, yaşlarına, medeni durumlarına, mesleklerine, eğitim durumlarına ve gelir durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemekle birlikte ($p>0,05$), yapay aydınlatma ile ilgili önermelerde memnuniyet düzeyinin doğal aydınlatmaya göre daha düşük çıktığı görülmektedir. Bunun nedeninin, yapıda özgün kullanıma uygun yapay aydınlatma elemanlarının tercih edilmesi olduğu düşünülmektedir. Önceki işlevi konut olan yapının yeni işlevinde ofis olarak kullanılan mekanlara sahip olması nedeniyle, aydınlatma armatürlerinin uygun olmadığı düşünülmektedir. Aydınlatma armatürleri kullanımında çalışma ortamına uygun renk sıcaklığına ve aydınlık düzeyine sahip armatür seçimine dikkat edilmesiyle, memnuniyet düzeyinin daha üst seviyelere çıkarılması mümkündür.

Akustik

Akustik puanları; kişilerin cinsiyetlerine, yaşlarına, mesleklerine, eğitim durumlarına ve gelir durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemekle birlikte ($p>0,05$), kişilerin medeni durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. Grup ortalamalarına bakıldığında bekarların evlilere kıyasla daha memnun olduğu görülmektedir.

Nem

Nem boyutunda kullanıcı memnuniyet düzeyleri diğer boyutlara oranla daha yüksek çıkmıştır. Restorasyon sürecinin yakın bir tarihte, 2016 yılında tamamlanmış olması ve yapı kabuğunda yalıtımla ilgili gerekli önlemlerin başarılı bir şekilde alınmış olması nedeniyle bu boyutta kullanıcıların daha az problemle karşılaştıkları görülmektedir.

Güvenlik

Güvenlik puanları; kişilerin cinsiyetlerine, yaşlarına, medeni durumlarına, mesleklerine ve eğitim durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemekle birlikte ($p>0,05$), kişilerin gelir durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. Özellikle 5000 TL ve altı gelir düzeyine sahip kullanıcı grubunun, daha yüksek gelir düzeyine sahip kullanıcılara göre, güvenlik açısından daha fazla sorun yaşadığı ve endişe taşıdığı anlaşılmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Tarihi yapıların yeniden işlevlendirilmesinde, yapıların çağın ihtiyaçları ve beklentilerine cevap verebilecek şekilde düzenlenmesi, onarılması ve sağlamlaştırılması gerçekleştirilir. Bu süreçte yapının ve geleneksel öğelerinin zarar görmemesi, yapıyı olumsuz etkileyecek ağır ekler yapılmaması, kültür varlığının tasarım niteliklerinin ve simgesel değerinin zarar görmemesi gerekmektedir. Öte yandan; fiziksel çevrenin yapıya olumsuz etkilerini minimuma indirebilmek ve olumlu etkilerinden de maksimum seviyede faydalanabilmek, yapının sürdürülebilirliği açısından dikkat edilmesi gereken durumlardandır. Sürdürülebilirliğin sosyal boyutunda önemli bir yere sahip olan kullanıcı memnuniyetinin sağlanabilmesi için, fiziksel çevre denetiminin yapıda optimum seviyede sağlanmış olması da gereklidir.

Çalışmada fiziksel çevre denetimi performansının ölçülebilmesi ve değerlendirilebilmesi için bir ölçek geliştirilmiştir. Yapılan literatür taraması sonucunda geliştirilen ölçek; ısıtma, soğutma, havalandırma, aydınlatma, akustik, güvenlik ve nem olmak üzere yedi ölçütten oluşmaktadır. Ölçeğin kullanıma uygunluğunu test etmek için gerçekleştirilen güvenilirlik analizlerinden sonra, ölçek nihai haline ulaşmış ve çalışma kapsamında ele alınan yapı üzerinde uygulanmıştır. Bu bağlamda; fiziksel çevre denetimi performansı, kullanıcıları üzerinden incelenen Hamamlı Konak'ın özellikle ısıtma ölçütünde yetersiz kaldığı; akustik, aydınlatma, havalandırma ve güvenlik ölçütlerinde ortalama değerler aldığı; nem ve soğutma ölçütlerinde ise performansının daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Çalışmada elde edilen bulgular ve sonuçlar dahilinde yapının fiziksel çevre denetimi performansını arttırmaya yönelik iyileştirmelerin yapılması, kullanıcıların yapıyı kullanma sürecindeki konfor koşullarının artması ve memnuniyet düzeylerinin yükselmesinin sağlanması açısından önemlidir.

Çalışmada kullanılan ölçeğin ölçütlerinin ve değerlendirme önermelerinin hem tarihi yapıların yeniden işlevlendirme sürecinde hem de yeniden işlevlendirme sonrası kullanım sürecinde faydalı olabileceği ve kullanılabilirliği öngörülmektedir. Ayrıca ölçek, ölçütlerin içeriklerinin zenginleştirilmesi, sayısının artırılması vb. güncellemelerle, bundan sonra yapılacak çalışmalarda geliştirilme potansiyeline sahiptir. Yapıların fiziksel çevre denetimi performanslarının, çevre koşulları nedeniyle zamanla değişim göstermesi beklendiğinden; yapı kullanım sürecinde, ölçeğin belirli periyotlarla kullanıcılara uygulanmasının ve geri bildirimlerin alınmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Ahunbay, Z. (2013). 2013'ün tartışmalı yeniden kullanım ve ihyaları. *Mimarlık Dergisi*, 374. <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=388&RecID=3322#>
- Aydın, D. & Yıldız, E. (2010). Yeniden Kullanıma Adaptasyonda Bina Performansının Kullanıcılar Üzerinden Değerlendirilmesi. *METU JFA*, 27(1): 1-22.
- Bromley, R.D.F., Tallon, A.R. & Thomas, C.J. (2005). City centre regeneration through residential development: contributing to sustainability. *Urban Studies*, 42(13), 2407-29.
- Bullen, P.A. & Love, P.E.D. (2011). Adaptive reuse of heritage buildings. *Structural Survey*, 29(5), 411-421.
- Cebe, M., Özen, N. & Akın, C. T. (2019). Yeniden işlevlendirilen Hasan Paşa Hanı'nın kullanım sonrası değerlendirmesi. *DÜMF Mühendislik Dergisi*, 10(3): 1145-1163.
- Conejos, S., Langston, C., & Smith, J. (2012). AdaptSTAR model: a climate-friendly strategy to promote built environment sustainability. *Habitat International*, 37, 95-103.
- Cooper, I. (2001). "Post-occupancy evaluation-where are you?", *Building Research and Information*, 29(2), 158-63.
- Cronbach, L. J. (1951). Coefficient alpha and the internal structure of tests. *Psychometrika*. 16, 297-334.
- DEH. (2004). Adaptive reuse: preserving our past, building our future. ACT: Department of Environment and Heritage. Commonwealth of Australia 17.
- Ercan, İ. & Kan, İ. (2004). Ölçeklerde Güvenirlik ve Geçerlik. *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*. 30(3): 211-216.

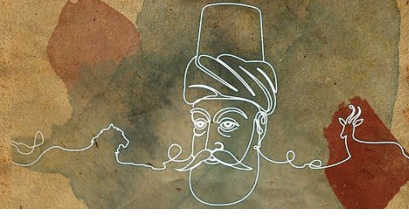
- Ergün, R. & Halaç, H. (2021). Kırkkışık Bedesteni'nin Yapı Kullanıcıları Bazında Kullanım Sonrasında Değerlendirilmesi. *Online Journal of Art and Design*, 9(3), (ss.150-162).
- Günce, K., & Mısırlısoy, D. (2014). Adaptive reuse of military establishments as museum: conservation vs. Museography. *WIT Transactions on Ecology and the Environment*, 143, 125-136.
- Höhmann, R. (1992). "Denkmale der Industrie - Museen der Industrie? Museum und Denkmalpflege", Bericht über ein Internationales Symposium, Bodensee, 56-61.
- İslamoğlu, A. H. & Alnıaçık, Ü. (2014). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Latham, D. (2000). *Creative Reuse of Buildings*. Donhead Publishing, Shaftesbury.
- Lutzkendorf, T., Speer, T., Szigetti, F., Davis, G., Roux, P.C., Kato, A., vd. (2005) *A Comparison Of International Classifications For Performance Requirements And Building Performance Categories Used In Evaluation Methods*. CIB 2005 Helsinki Symposium Helsinki, Finland.
- Orbaşlı, A. (2008). *Architectural conservation*. London: Blackwell Publishing.
- Pickard, R.D. (1996). *Conservation in the Built Environment*, Addison Wesley Longman, Harlow.
- Preiser, W. F. E. & Schramm, U. (2005). A Conceptual Framework For Building Performance Evaluation. W. F. E. PREISER, C. J. VISCHER (Ed.), *Assessing Building Performance* içinde (ss. 15-26). Elsevier Butterworth, Heinemann.
- Sökmen Kök, D. & Uşma, G. (2022). Yeniden kullanım ve özgünlüğünden uzaklaştırılan yerel kimlik ve mimari: Antakya Zenginler mahallesi örneği. *Turkish Studies*, 17(3), 627-647. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.62299>
- Wilkinson, S., Reed, R. & Kimberley, J. (2009), Using Building Adaptive Reuse to Deliver Sustainability in Australia. *Structural Survey*, 27(1), 46-61.
- Yaldız, E. & Asatekin, G. (2016). Anıtsal yapıların kullanım sürecinde değerlendirilmesine yönelik bir model önerisi. *METU JFA Dergisi*, 33(2), 161-182. Doi:10.4305/METU.JFA.2016.2.3
- Zimring, C., Dogan, F., Dunne, D., Fuller, C. & Kampschroer, K. (2005). The Facility Performance Evaluation Working Group. W. F. E. PREISER, C. J. VISCHER (Ed.), *Assessing Building Performance* içinde (ss. 180-188). Elsevier Butterworth, Heinemann.
- Zimring, C.M. & Reizenstein, J.E. (1980). Post-Occupancy Evaluation: An Overview, *Environment and Behaviour*, 12(4), 429-50.

EXTENDED SUMMARY

Ensuring that the traditional texture and structures continue to live in their original function in the balance of protection and use with a sustainable conservation approach depends on the suitability of the structures for today's uses. It is important to adopt approaches that respect the location of the buildings, the order between them, the relations established with the physical and social environment and ensure that these situations are sustainable, while making the necessary interventions to improve the existing conditions and make them meet today's needs. In determining the method used, it is very important to determine which of these methods is suitable for the structure. One of these methods, adaptive reuse, is the process of reusing the historical building to serve a different function than the original one for which it was designed. From a conservation perspective, refunctioning is seen as a way of preserving historical buildings while updating them for contemporary conditions. Re-functioning of historical buildings that cannot continue their original function is one of the ways to preserve the building and to transfer the socio-cultural characteristics of the society to future generations. From another point of view, it contributes to economic and natural sustainability as a result of the re-functioning of historical buildings with a conservation awareness and a holistic approach, the evaluation of existing structures and at the same time reducing the interventions to the natural environment.

In order to be successful in the re-functioning of historical buildings, it can be said that the physical environment control performance, which is effective in user satisfaction, must be at a level that will provide the comfort conditions of the users at the optimum level, have the conditions suitable for the new function and meet the new needs required by the new function. Performance, which is the equivalent of the features determined by the building users and life, finds its structural counterpart with the performance levels that are stated to meet the user's needs and expectations and evaluate the human-environment relations. For this reason, it is possible to reach the data through the evaluation of the spaces within a system in line with the determined purpose, and the findings contribute to increasing the quality of the living spaces through forward and feedback as inputs related to the purpose. In this way, the quality of the experienced spaces in terms of usability is increased. It is important to ensure sustainability by inspecting the physical environment inspection performances of repurposed buildings at certain periods with the post-use evaluation method and making improvements when necessary. In this context; The aim of the study is to evaluate the physical environment control performance in repurposed buildings through the "user", which is important in the user-oriented architectural design processes and the feedback stages of the process. Within the scope of the study, the Hamamlı Konak building located in the Seyhan district of Adana was discussed and the users of the building were determined as the sample of the study.

In the development process of the scale to be used in the study, first of all, existing studies/publications on the subject in the literature were examined. The criteria constituting the scale of the study were determined by taking into account the elements in the existing studies. The obtained indicators were classified under the main dimensions and a scale was created. Scale; It consists of seven criteria: heating, cooling, ventilation, lighting, acoustics, safety and humidity. Various analyzes were made to determine the suitability of the scale for use. The data needed to analyze the scale were obtained as a result of a 5-point Likert scale survey conducted with Hamamlı Konak users in Adana's Seyhan district. All data were analyzed by saving to SPSS (statistical package for social sciences) for Windows 22 program. The scale was subjected to the Cronbach Alpha internal consistency test to test the reliability of the sub-dimension scores. In this context; The physical environmental control performance of Hamamlı Konak, which was examined through its users, was insufficient especially in terms of heating; average values in acoustic, lighting, ventilation and security criteria; It was concluded that its performance was higher in humidity and cooling criteria. Making improvements to increase the physical environmental control performance of the building within the scope of the findings and results obtained in the study is important in terms of increasing the comfort conditions and increasing the satisfaction levels of the users in the process of using the building. It is foreseen that the criteria and evaluation propositions of the scale used in the study can be useful and can be used both in the re-functioning process of historical buildings and in the post-refunctioning process. In addition, the scale can be used to enrich the content of the criteria, increase the number, etc. It has the potential to be improved in future studies with updates. Since the physical environmental control performances of the buildings are expected to change over time due to environmental conditions; It is thought that it would be beneficial to apply the scale to the users at certain periods and to receive their feedback during the building usage process.

KÜLTÜREL MİRASIN AKTARIMINDA DİJİTAL TEKNOLOJİLERİN KULLANIMI USING DIGITAL TECHNOLOGIES IN TRANSMISSION OF CULTURAL HERITAGE

Meral BÜYÜKKURU

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Turizm Fakültesi

Turizm Rehberliği

mbuyukkuru@nevsehir.edu.tr

ORCID: 0000-0002-1418-6411

ÖZ

Geliş Tarihi:

05.06.2023

Kabul Tarihi:

12.08.2023

Yayın Tarihi:

06.10.2023

Anahtar Kelimeler

Kültürel miras,
Dijitalleşme,
Turizm,
Teknoloji

Keywords

Cultural heritage,
Digitization,
Tourism,
Technology

Kültürel mirasın aktarımı, geçmiş nesillerin bilgi, sanat ve kültürünü gelecek nesillere ulaştırmak üzere yapılan çabalardır. Bu aktarım kültürel mirasın korunması ve sürdürülebilirliği açısından oldukça önemlidir. Son yıllarda dijital teknolojilerin gelişmesi kültürel mirasın aktarımında yenilikçi ve etkili uygulamalar sağlamaktadır. Gelişen dijital teknolojiler, kültürel mirasın depolanması, korunması ve yayılmasında aracı bir unsurdur. Kültürel mirasın dijitalleştirilmesi, kaybolma riski olan nesnelere ve belgelere için önemli olup bunların sürdürülebilirliğini artırmaktadır. Dijital teknolojiler kültürel mirasın turizmdeki önemini de artırmaktadır. Turizm, kültürel mirasın keşfedilmesi ve paylaşılmasında önemli bir araçtır. Dijital teknolojiler, turizm alanında turist deneyimlerini zenginleştirerek, onların kültürel mirasla daha yoğun bir şekilde etkileşim kurmalarına olanak tanımaktadır. Örneğin, dijital rehberlik uygulamaları, turistlerin kültürel mirasa yönelik daha fazla bilgi edinmelerini ve keşfetmelerini sağlar. Sanal gerçeklik ve artırılmış gerçeklik teknolojileri ise, turistlerin tarihi yerleri ziyaret etmelerini ve geçmişteki yaşamı deneyimlemelerini sağlar. Bu makale, kültürel miras alanı ve varlıklarına yönelik geliştirilen bazı çevrimiçi, sanal uygulamalara, işlevlerine ve turizm alanındaki faydalarına genel bir bakış sunmaktadır.

ABSTRACT

Transmission of cultural heritage is the effort made to convey the knowledge, art and culture of the past generations to the next generations. This transmission is very important for the protection and sustainability of cultural heritage. The development of digital technologies in recent years provides innovative and effective applications in the transmission of cultural heritage. Developing digital technologies are intermediary factors in the storage, protection and dissemination of cultural heritage. The digitization of cultural heritage is important for objects and documents at risk of loss and increases their sustainability. Digital technologies also increase the importance of cultural heritage in tourism. Tourism is an important tool for discovering and sharing cultural heritage. Digital technologies enrich tourist experiences in tourism, allowing them to interact more intensely with cultural heritage. For example, digital guidance applications allow tourists to learn and explore more about cultural heritage. Virtual reality and augmented reality technologies also allow tourists to visit historical places and experience life in the past. This article provides an overview of some online and virtual applications developed for cultural heritage sites and assets, their functions and benefits in tourism.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1309699>

Atf/Cite as: Büyükkuru, M. (2023). Kültürel mirasın aktarımında dijital teknolojilerin kullanımı. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, İhtisaslaşma Özel Sayısı*, 134-150.

Giriş

Aşlıoğlu ve Memlük (2010) kültürel mirası, bir toplumun geçmiş ve şimdiki kültürüne özgü bilgileri içeren tarih, mimari, sanat, etnografya ve arkeoloji alanlarında önem arz eden taşınır ve taşınmaz tüm varlıklar olarak tanımlamaktadır. Kültürel miras varlıkları, turizmde en önemli unsurlar olarak görülmektedir. Çünkü bu varlıkların iyi bir planlanma ve uygulama ile turizmin gelişimine ekonomik ve sosyal yönden önemli katkılar sağlayabilme potansiyeli vardır. Bu açıdan kültürel miras varlıkları gelişmiş ülkelerin ekonomik yapısına katkı sağlayan önemli bir kaynak olarak görülmektedir. Bu ülkelerde gelişmiş olan kültürel miras turizmi turistlerin tarihi alanları, kültürel unsurlarını yerinde görmek, yerel mutfak ürünlerini denemek, kültürel etkinliklere katılmak ve el sanatları gibi yöreye özgü unsurları görmek üzere yaptıkları seyahatler olarak tanımlanmaktadır (Chhabra vd., 2003).

Teknolojik gelişmelerin günlük yaşam içerisine dahil olması sonucu bireyler artık e-hayata da dijital göç başlatmıştır. Bu göç e-posta ile başlamış, ticaret, yaşam, devlet ve banka gibi kamu işlemleri, medya, üniversite, kitap gibi hayatın içerisinde birçok alanı kapsayan faaliyetler elektronik ortamda yürütülmeye devam etmiştir (Giddens ve Hutton, 2000). Sanal dünyada kültürel miras sayısal teknolojinin ve sanal alanların somut ve maddi olarak görüntülenmesi ile artan bir etkileşim seviyesine ulaşmaktadır (Affleck ve Kvan, 2008). Son yıllarda bilgi işlem teknolojilerinin (BİT) hızlı gelişimi yeni araçlar ve teknikler sunmaktadır. Mirasın korunmasına yönelik geleneksel yaklaşımları hızla değiştirerek yüksek hassasiyetli ve uygun maliyetli belgeleme yöntemleri, etkili koruma teknikleri ve kültürel varlıkların kısmen veya tamamen yeniden inşası için yeni araçlar oluşturmaktadır. Bu tür teknolojiler özellikle miras varlıkları insan kaynaklı, teknolojik ve çevresel tehlikelere maruz kaldığında önemli hale gelmektedir.

Kültürel mirası korumak ve tanıtmak zorlu bir süreçtir. Kültürel mirasın korunması ve kültürel varlıkların yazılı, işitsel ve görsel sunulmasının yanında bunların sanal ve gerçek ortamlarda izleyiciye ulaştırılmasında günümüz teknolojileri ile dijital uygulamaların etkisi oldukça fazladır. Kültürel mirasın tanıtılması, turizmde kullanılması, öğrenilmesi, korunması için birtakım teknoloji tabanlı projeler geliştirilmektedir. Günümüzde en bilinenleri arasında 3 boyutlu rekonstrüksiyon, AR (Augmented Reality-Artırılmış Gerçeklik) ve VR (Virtual Reality-Sanal Gerçeklik) teknolojileri ve mobil uygulamalar bulunmaktadır. Örneğin yetersiz bilgi sahibi olmadan kaynaklı olarak kültürel varlıkların önemi ziyaretçiler tarafından yeterince anlaşılmamaktadır. Özellikle arkeolojik alan kalıntılarının işlevi ve dönemi ile ilgili bilgi sahibi olmanın en geleneksel yolu turist rehberlerinin anlatımlarıdır. Bu kültürel ve tarihi alanları anlamanın en iyi yöntemi aslında döneminde bu yerlerde var olmaktır. Ancak bu zaman ve mekân olarak mümkün değildir. Bu durumda ise VR teknolojileri bunu mümkün kılmaktadır. Günümüzde VR teknikleri arkeoloji alanında günümüze kadar gelemeyen tarihi varlıkları görsel anlamda yeniden oluşturmada kullanılmaktadır (Gutierrez vd., 2008). AR tekniği ise günümüzde kullanılan mobil cihazlardaki bilgi işlem ile kullanılarak aranan bilginin cep telefonlarında karşımıza gelmesi anlamına gelmektedir. Video görme efekti yardımıyla, tarihi zamanlardan iki boyutlu görüntüler veya eski bir tapınağın üç boyutlu rekonstrüksiyonu gibi bilgisayar görüntüsüne dayalı izleme teknikleri kullanılarak sırasıyla bilgisayar görüntüsüne veya gerçek dünyaya nesnelere bindirebilmektedir (Jung vd., 2011).

Dijital koruma yöntemleri, kültürel miras varlıklarının sayısallaştırılarak bunlara erişilmesi, kayıt altına alınması, yaygınlaştırılması ve depolanması süreçlerini içermektedir. Bu teknikler tarayıcılar, sayısallaştırma, kameralar ve 3D teknolojisi gibi farklı elektronik cihazlarla sağlanmaktadır. Kültürel miras unsurlarının sayısallaştırılması birçok kültürel ve bellek kurumları tarafından çok yaygın olarak kullanılmaktadır ve iki ana amacı vardır: ilk olarak kolay ve hızlı şekilde kültürel mirasa erişim sağlamak; ikincisi yeniden inşa edilmiş varlıkların uzun vadede korunmasını sağlamak. Sayısallaştırma ve dijitalleştirme sayesinde kültürel miras varlıkları, dünyanın her yerindeki insanlar tarafından internet erişimi ile çevrimiçi olarak görüntülenebilmektedir. Bu teknikler ve teknolojiler sayesinde kültürel miras dünya çapında yaygınlaştırılarak erişilebilirliği sağlanmaktadır. Bu da hem ilgiyi artırmakta hem de uzun vadede kültürel mirasın sürekliliğini sağlamaktadır. Bunun yanı sıra teknolojinin hızla değişmesi ve elektronik cihazlarla sayısallaştırma yöntemlerinin önemini kaybetme olasılığı dikkate alındığında, hiçbir tekniğin ebedi olarak etkili olduğu garanti edilememektedir (Constantinidis, 2016).

Kültürel mirasın dijitalleşmesinin sunduğu faydaların dışında turizmde olumsuz yansımaları da mümkün olabilmektedir. Dijital kültürel miras, ziyaretçilere sadece yüzeyde bir deneyim sunabilir. Bir yerin tarihini, kültürünü ve mirasını anlamak için gerçek bir deneyim yaşamak daha faydalı olabilir. Ayrıca turistlerin bir yere seyahat etmesine gerek kalmadan erişebildiği için yerel ekonomiyi olumsuz etkilemesi mümkündür. Turistlerin gelirlerinden pay alamayan yerel işletmeler, turizm sektöründen istediği verimi sağlayamayabilir. Dijital kültürel miras, turistlerin kültürler arası iletişim becerilerini geliştirmelerine de engel olabilmektedir. Gerçek bir deneyim yaşayan turistler, farklı kültürleri ve insanları tanımak için daha fazla fırsata sahipken, dijital ziyaretçi sadece görsel olarak ve yerel halk etkileşiminden uzak bir deneyime sahip olmaktadır.

Kültürel Miras ve Turizm

Geçmişten günümüze ulaşan tarihi unsurların aktarıcısı durumunda olan miras, toplumların kültürel geleneğinin birer parçası olarak görülmektedir (Nuryanti, 1996). Kültürel miras bir toplumda yaşayan bireylere geçmişlerini aktaran, dayanışma ve birlik olma duygularını güçlendiren, yüzyıllar boyunca oluşan kültürel birikimin yaşamasını devam ettirirken geleceğin de doğru inşa edilmesini sağlamaktadır. Kültürel miras kavramı dinamik olup bulunduğu döneme göre şekillenmektedir. Toplumun geçmiş birikimi olan, o toplumun kültürel kimliğini yansıtan, geçmişten günümüze ulaşabilen hem yerel hem de evrensel değer taşıyan varlıklar olarak tanımlanmaktadır (İSMEP, 2014). Kültürel miras, içerdiği ve günümüz toplumuna aktardığı bilgiler nedeniyle belge niteliğine sahiptir. Kültürel miras varlıkları incelendiğinde, mirası kullanan ve zaman içinde değiştiren toplumların özelliklerini öğrenmek mümkündür. Toplumların sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik özelliklerinden başka, teknik düzeyleri, moda ve beğenileri, estetik algıları, yaşam şekilleri, ritüelleri, sosyal/toplumsal normları doğru yorumlamakla anlaşılabilen ve öğrenilebilmektedir (Ahunbay, 1994).

Kültürel alanda miras, anıtlar, tarihi veya mimari kalıntılar ve müzelerde sergilenen eserler gibi maddi unsurları tanımlamak için kullanılmaktadır. Ya da sanat, görenek ve felsefe, tarihteki büyük olayların veya kişilerin kutlanması ve anılması, kendine özgü yaşam biçimleri ve edebiyat ve folklor yoluyla ifade edilen eğitim gibi maddi olmayan biçimleri tanımlamaktadır. Doğal alanlarda miras, bahçeleri, manzaraları, milli parkları, vahşi doğayı, dağları, nehirleri, adaları belirtmek için kullanılmaktadır (Hamengkubowono, 1993; Herbert, 1989; Zeppel ve Hall, 1992).

Dünya genelinde kültürel miras araştırmalarını en genel anlamıyla UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü) gerçekleştirmektedir. Bu örgütün 1972 yılında kabul ettiği Dünya Doğal ve Kültürel Mirasın Korunmasına Dair Sözleşmeye bağlı olarak oluşturulan Dünya Kültürel ve Doğal Miras Listesinde 2023 yılı verilerine göre Dünya genelinde 1157 kültürel miras alanı yer almaktadır. Bunlardan 900'ü kültürel, 218'i doğal ve 39'u karma (doğal ve kültürel) miraslardır (UNESCO, 2023). 1972 yılında UNESCO Genel Konferansında kabul edilen Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşmesi'ne göre kültürel miras; tarihi, estetik, arkeolojik, bilimsel, etnolojik ve antropolojik değere sahip alanlar, yapı grupları ve sit alanlarıdır. Kültürel miras yalnızca tarihi değeri olan yapısal eserleri değil, insanlık değerlerini, toplumların sahip olduğu kültürel öğeleri, bu kültürel öğelerin ortaya çıkardığı örf, adet ve yaşam biçimini de ifade etmektedir. UNESCO 1972 yılında 17. Genel Konferansı'nda kültürel mirasları; anıtlar, sit alanları ve tarih, sanat ve bilim bakış açısından olağanüstü evrensel değere sahip olan binalar grubu olarak sınıflandırılmış, bu kültür öğelerini korumak ve yaşatmak amacıyla bir sözleşme imzalanmıştır. Bunlar hem doğal hem de insan eli ile oluşturulan tarihi alanları ve mekânları tanımladığından, somut kültürel miras unsurları olarak tanımlanmaktadır (UNESCO, 1972). Bireylerin ve toplumların kültürel miraslarının birer parçası olarak ifade edilebilecek yaşayış, inanış, davranış, anlatım, bilgi ve becerileri ise somut olmayan kültürel miras ögesi olarak kabul edilmiştir, bu öğelerin korunması ile ilgili 2003 yılında UNESCO 32. Genel Konferansı'nda bir sözleşme imzalanmıştır. Somut olmayan kültürel miras; "toplulukların ve bireylerin kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekânlar" olarak ifade etmektedir (UNESCO, 2003).

Günümüz dünyasında insanlar yerel veya ulusal nitelikteki kültürleri tanımaya başlayarak bu yönde seyahatler geliştirmektedir. Kültürel mirasın turizmde kullanılmasının sosyal, kültürel ve ekonomik yapı üzerinde oldukça etkileri bulunmaktadır. Turizm kapsamında insanların farklı kültürel unsurları tanınması, sosyal etkileşim sağlaması ve yaşam biçimlerini farklı kültürler ile harmanlaması; ekonomik açıdan ise ülkelerin ekonomik düzeyini olumlu yönde etkilemesi, bölge halkına yeni istihdam olanakları sağlaması açısından katkılar sunmaktadır. Bu anlamda kültürel mirasın geliştirilmesi, tanıtılması ve korunması konuları gündeme gelmektedir.

Gelişmiş ülkelerin kültürel mirası özellikle turizm alanında alternatif gelir olarak gördükleri, geçmişle bugünü hatta geleceği birleştiren sosyo-kültürel ve ekonomik anlamda ülkelere getirisini olan bir alandır. Bu alandan da her açıdan fayda sağlamak adına teknoloji başta olmak üzere çeşitli çalışmalar yürütülmektedir. Kültürel mirasın dijitalleştirilerek yeniden kullanımı sağlanmakta ve bunu geliştirmek için son yıllarda tüm dünyada çalışmalar yürütülmektedir. Yani dijitalleştirilen kültürel mirasa yönelik yeniden içerik oluşturulmakta, geçmişi daha iyi anlamaya yönelik uygulamalar geliştirilmektedir.

Kültürel Mirasta Teknoloji Kullanımı ve Avantajları

Kültürel mirasın korunması, tanıtımı ve erişilebilirliği, dijital teknolojilerin kullanımı ile birlikte önemli ölçüde artmıştır. Bu teknolojiler, kültürel mirasın belgelenmesi, korunması, bu değerlerin görsel, işitsel ve yazılı olarak sergilenmesi ve anlaşılmasına olanak sağlayan birçok farklı uygulama sunmaktadır. Gelişmiş teknolojilerin ilerlemesiyle birlikte, kültürel mirasın dijitalleşmesi veya kültürel mirasın korunması ve belgelenmesi/arşivlenmesi kolay hale gelmiş ve büyük miktarlarda kültürel miras verisi elde edilmiştir. Bu teknolojiler arkeolojik alanların ve

eserlerin restorasyon ve onarım çalışmalarında da kullanılabilir. Günümüzde dünya çapında birçok kuruluş kültürel mirasın korunması ve yönetimi için çaba harcamaktadır. UNESCO dünya genelindeki kültürel ve doğal mirasın korunmasını teşvik etmek ve desteklemek amacıyla 1972 yılında Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme'yi kabul ederek, 2003 yılında ise Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesini kabul etmiştir (UNESCO, 1972; 2003). IFLA, kütüphanelerin dijital içeriği toplama, koruma ve erişilebilir kılma amacıyla çeşitli çalışmalar yürütmektedir. Kütüphanelerin dijitalleşme stratejileri ve politikalarının oluşturulmasında rehberlik görevi üstlenmekte, onların dijital dönüşüm süreçlerini yönetmelerine yardımcı olmaktadır (IFLA, 2013). Asya-Pasifik Bölgesindeki Somut Olmayan Kültürel Miras Uluslararası Araştırma Merkezi (IRCI), Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü'nün Kategori 2 Merkezi olarak Ekim 2011'de kurulmuş ve hizmet vermeye başlamıştır. IRCI Japonya ve çevresindeki üniversiteler, araştırma kurumları, topluluk temsilcileri ve diğer hükümet ve hükümet dışı kuruluşlarla iş birliği yaparak, Asya-Pasifik bölgesinde bulunan ve yok olmaya maruz kalan somut olmayan kültürel miras öğelerini koruma uygulamalarına ve metodolojilerine yönelik araştırmaları teşvik etme ve koordine etme amacıyla çalışmalar yürütmektedir (IRCI, 2015). Dijital Miras Araştırma Laboratuvarı (DHRLab) ise, Kıbrıs Teknoloji Üniversitesi Elektrik Mühendisliği, Bilgisayar Mühendisliği ve Bilişim Bölümü ortak çalışmalarıyla 2013 yılında kurulmuştur. Laboratuvar, geçmişimizin somut ve somut olmayan Kültürel Mirasının sayısallaştırılması, belgelenmesi, arşivlenmesi, korunması, korunması ve tanıtılmasına yönelik araştırmaları yürütmektedir (DHRLab, 2021). Bunların dışında dünyada geniş çaplı çalışmalar yürüten Europeana, DPLA ve birçok kütüphane (British Library, National Digital Library Programs, Library of Congress) bulunmaktadır. Türkiye'de kültürel mirasın korunmasına yönelik faaliyet gösteren kurumlar arasında Türk Arkeoloji ve Kültürel Miras Enstitüsü bulunmaktadır. Enstitünün temel amaçları ülkemizde ve tarihi bağlarımızın bulunduğu dünyanın diğer bölgelerinde arkeoloji ve kültürel miras konusunda araştırmalar yapmak, arşivlemek, kütüphaneler oluşturmak, dünya arkeoloji ve kültürel miras alanında bilim toplulukları ile kültürel miras alanında iş birlikleri gerçekleştirmektir (Türk Arkeoloji ve Kültürel Miras Enstitüsü, 2023).

Kültürel miras alanlarının ve eserlerinin korunması ve tanıtımı günümüzde modern teknolojilerin de desteğiyle gerçekleştirilmektedir. Bu sayede mekân bağlılığından uzak olarak miras unsurlarına erişilebilirlik, bu unsurlar hakkında bilgi edinmeyi daha etkileşimli, ilgi çekici ve eğlenceli hale getirme gibi faydalar sunmaktadır. Dijital teknolojiler, kültürel mirasa erişim için daha geniş bir kitleye hitap etmeyi mümkün kılmaktadır. Dijitalleşme sayesinde kültürel mirasa sanal yollarla erişilebilmekte ve bu erişim daha önce mümkün olmayan kişilere ulaşmaktadır. Günümüz teknolojilerinde kullanılan sanal ortamlar somut kültürel varlıkların yanı sıra dini, kültürel uygulamaları da videolar, canlı yayınlar aracılığı ile diğer insanlarla etkileşimli hale getirmekte, bu uygulamalara tanık olanlar mekânın atmosferini de deneyimleyebilmektedir. Türkiye'de Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü bünyesinde oluşturulan 52 adet sanal müze bulunmaktadır. Bunlardan 15'inde ören yerleri, 37'sinde ise kapalı mekân tarzı müzeler sanal olarak gezilebilmektedir (Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2023). Dolayısıyla sanal ortam, kültürel miras uygulamalarının sürekliliğinin sağlanmasında ve aktarılmasında işlevseldir (Akın, 2021). Somut olarak ise dünyada birçok tarihi varlık ve kültürel miras alanı 3D (3 boyutlu) olarak dijitalleştirilmektedir. Böylece turistlerin; değeri olan tarihi unsurların ve destinasyonların tahrip etmelerinin önüne geçilmektedir. Artırılmış gerçeklik/sanal gerçeklik şehir turizminde ve kültür turizminde uygulanabilir bir teknolojidir. Bunlar destinasyonlarda miras alanlarının korunmasına imkân sağlamaktadır.

Özellikle arkeoloji alanında yapılan kazı çalışmalarında dijital yöntemlerin kullanılması hızla artmaktadır. Örneğin Sillyon Antik Kenti araştırma ve kazı çalışmalarında yeni çalışmalara zemin hazırlamak ve kültürel mirasımızın geleceğe taşınmasına katkı sağlamak amacıyla Dijital Belgeleme ve 3 Boyutlu Modelleme teknikleri kullanılmaktadır. Sillyon fotoğraflama ve fotogrametrik yöntemlerin kullanıldığı çalışmalarda drone ile yüksekten taramalar yapılmış ve bu taramalar yerden fotoğraf makineleri ile desteklenerek yapıların detaylı görünimleri ortaya çıkarılmıştır. Bu veriler daha sonra 3D programlardan birkaç aşamadan geçirilerek çalışmalar tamamlanmıştır (Resim 1). Ayrıca Sillyon çalışmalarında mimari görselleştirme, canlandırma ve bunları geliştirmeye yönelik 3 boyutlu animasyon denemeleri gerçekleştirilmiştir (Resim 2), (Taşkıran, 2022).

Resim 1. Hellenistik Kule 3 Boyutlu Çizimi Örneği (Taşkiran, 2022) **Resim 2.** Ana Kent Kapısı'nda Savunmaya Yönelik Bir Animasyon Denemesi (Taşkiran, 2022)

Michael vd. (2010) tarafından bir müzedeki interaktif sistemlerin karşılaştırmalı bir çalışmasında, genç kullanıcıların deneyimlerini sergiyle değerlendirmişlerdir. Basılı harita olan geleneksel bir sergi, bir sanal tur projeksiyonu, çoklu dokunmatik masa uygulaması ve üç farklı artırılmış gerçeklik uygulaması olmak üzere etkileşimli BİT (Bilişim ve İletişim Teknolojileri) sistemiyle desteklenmiş altı sergide çalışma gerçekleştirmişlerdir. Sonuç olarak BİT sistemlerinin keyif, tatmin, tekrar kullanma gibi deneyim niteliklerini etkilediği ve en yüksek puanı aldığı ortaya çıkmıştır. Örneğin dünyanın önde gelen müzelerinde biri olan Louvre Müzesi'nde 2019 yılında başlayan ve müzenin ilk sanal gerçeklik projesi olan “Camın Ötesinde Mona Lisa” sanal gerçeklik uygulaması müze binasında uygulandığı gibi sanal müzede özel yazılımla mobil telefonlardan da erişilebilir hale getirilmiştir. Ziyaretçiler giyilebilir teknoloji aracılığı ile Mona Lisa'nın resmi çizildiği sıradaki duruşu, hareketini sanal gerçeklikle izleyebilmektedir (Louvre.fr). Bilgisayar temelli yaratılan ve tamamen sanal bir sanat müzesi olan VOMA dünyada 2019 yılında başlayan pandemi nedeniyle kapanan müzeler ve galerileri ziyaretçilerle tekrar bir araya getirmek için çalışmalara başlamış, 2020'de açılmıştır. Dünyanın birçok galeri ve müzelerinden eserlerin sergilendiği VOMA, ziyaretçilere sadece sanal ortamda eserleri sergilemekle kalmamakta aynı zamanda ziyaretçilerin seslerinin de sohbe eklenebildiği gerçek bir toplumsal deneyim sunmaktadır. VOMA dijital olarak çağdaş sanatçılarla ziyaretçileri buluşturma ve çağdaş eserleri sergilemenin yanında tarihsel öneme sahip eserlerin de sanal turlarda ziyaret edilmesini mümkün kılmaktadır (voma.space).

Dijitalleşme, kültürel mirası sergileyen, tanıtan kurum, kuruluşlara ve kültürel mirası öğrenmek, tanımak, ziyaret etmek isteyenlere temel faydalar sağlamaktadır. Dijital teknolojiler turizmde sanal turlar düzenlenmesi şeklinde de görülmektedir. Müze dışında kale, kilise, manastır, arkeolojik site gibi kültürel miras alanlarına yönelik web sitelerinde düzenlenen sanal tur uygulamaları mevcuttur. Sınırlı alanlarda yapılan panoramik sanal turlar, 360 derecelik açıyla işlenmiş fotoğraf kürelerine dayalıdır. Bu turlar, orijinal bir mekânın/alanın farklı yerlerine yerleştirilmiş ve önceden tanımlanmış bir dizi görüntüye dayanmaktadır. Sanal tur, sınırlı performansla sahip mobil cihazlarda da etkin kullanılabilir ancak çıktı tam bir 3D model değil, yalnızca statik görüntülerin bir kombinasyonudur (Barazzetti ve Banfi, 2017). Bu uygulamalara verilecek ilk örnek Matterport olabilir. Matterport, müzelerin ve miras alanlarının, Google-Street-View benzeri bir ziyaretçi deneyimine yönelik 3D olarak sergilenmelerine imkân tanır. Luxor Tapınağı, Kraliçe III. Meresankh Mezarı, Boston Eski Devlet Evi, Giza Piramitleri gibi dünyanın birçok yerindeki alanların ziyaret edilebileceği sanal turlar mevcuttur (mused.org.tr). Diğer bir örnek ise Göbeklitepe'de Reo-Tek tarafından gerçekleştirilen sanal gerçeklik içeren simülasyondur. Bu deneyimde gerçekte oldukça geniş bir alan kaplayan Göbeklitepe'deki çeşitli çemberleri ziyaret edebilmeleri için bir hologram modeli yaratılmış ve ziyaretçilerin farklı alanlara ışınlanması sağlanmıştır. Ayrıca ziyaretçiler sesli anlatım ile çeşitli kolonların üzerine oyulmuş olan sembollere dair bilgi edinebilmektedir (reo-tek.com). Past View ise Sevilla, Barselona, Atina ve Efes kentlerini ziyaret etmek üzere akıllı gözlüklerle (sanal gerçeklik gözlükleri) rehberli bir turist rotası sunmaktadır. Sanal gerçeklik ve artırılmış gerçeklik kullanan bu cihaz sayesinde kullanıcı, geçmişte farklı zamanlarda şehrin mirasını ziyaret etmektedir (Past View Experience, 2023). Kültürel mirasın belgelenmesinde geniş kullanım alanına sahip fotogrametri tekniği, tarihi yapıların rekonstrüksiyon ve restorasyonlarında kullanılan mimari fotogrametridir. Yapı mimarisinin korunması ve onarılmasında çeşitli disiplinlerle beraber mimari fotogrametri alanındaki çalışmalar da gereklidir. Mimari fotogrametri yaygın olarak tarihi eserlerin onarılmasında ve son halinin görülmesinde, cephe yüzeylerinin ve içlerinin yenilenmesinde sıklıkla kullanılmaktadır (Atkinson, 1996). Çoğu uygulamada projenin bütün gereksinimlerini karşılayacak tek bir 3D modelleme tekniği yetersiz kalmaktadır.

Fotogrametri ve lazer taramayı da kapsayan sensörlü uygulamalar, mimarideki yapı ya da yapı gruplarını, karmaşık yapıları, detaylı bölümleri, arkeolojik alanları kayıt etmede birlikte kullanılmaktadır (Remondino, 2009).

Müzeler dijitalleşme sayesinde sayısı ve çeşidi artan kültürel varlıklar ile yıkıcı olaylar (savaşlar gibi) sonucunda yok olan veya tahrip olan eserleri toplumun belleğine kazandırabilmektedir. Örneğin Zeugma Mozaik Müzesi'nde "Dionysos'un Düğünü" mozağının çalınan bölümünün fotoğrafı, eksik olan kısma lazer yöntemi ile yansıtılarak eksik kısım tamamlanmış, aynı zamanda bu parçaların bulunamadığı vurgulanmaya çalışılmıştır (Küçük ve Yar, 2013). Ayrıca müzelerde dijitalleşme, kültürel miras eserlerinin müzenin taşıma kapasitesini fiziki anlamda aşması sorununu da önlemekte ve bu eserlerin ziyaretçilere daha ucuza ulaşmasını sağlamaktadır (Bianchi, 2006). Dijital teknolojilerin kullanımı, müze ziyaretçileri açısından ziyaret süresi kısıtlamalarına çözüm olmaktadır. Süre kısıtlamaları, ziyaretçilerin kısıtlı zamanlarından veya müzelerin belirlediği ziyaret saatlerinden kaynaklanabilir. Ayrıca müzeler, ziyaret için fazla zaman gerektiren geniş alanlardan oluşmaktadır. Bu koşullar ise ziyaretçilerin müzelere olan ilgisini azaltmaktadır. Ayrıca bu alanlarda dijitalleşme, öğrenci ve akademisyen gibi ziyaretçi gruplarına eğitim, araştırma ve benzeri amaçlarda kolaylık sağlamaktadır. Şöyle ki, dijitalleşme sayesinde müze koleksiyonları dünyanın herhangi bir yerinden daha kolay erişilebilir hale gelmektedir. Örnekler ve veriler çevrimiçi olarak incelenebilmektedir. Dijitalleşmiş müze koleksiyonları, analiz ve istatistiklerin çıkarılması için büyük veri setleri olarak kullanılabilir. Özetle müzelerin dijitalleşmesi akademik çalışmaları kolaylaştırarak bilgiye daha kolay, hızlı ve kapsamlı bir şekilde ulaşmayı mümkün kılmaktadır. Bunların dışında dijitalleşme engelliler ve yaşlılar gibi dezavantajlı kişiler için kolay erişim sağlayan alternatif bir çözüm sunmaktadır (Bianchi, 2006; Serain, 2016).

Dijital kültürel varlık bilgilerine açık erişim, iyi bir bilgi tabanı işlevi görür iş birliği çerçevesinde paydaşlara çeşitli ekonomik faydalar sağlar. Tur operatörlerinin tur sürecinde dijital kültürel kaynakları kullanmaları turizm sektöründeki bu iş birliğine bir örnektir. Örneğin turistik alanların tarihçesi, turizm faaliyetleri ile ilgili belge, nesne, resim, video gibi verileri sağlayan Sanal Turizm Müzesi (MUVITUR) projesi, tur programlarına katkı sağlayan dijital kaynaklardan biridir (Aurindo ve Machado, 2016). Bu örnek, dijital kütüphanelerin ve veri tabanlarının turizm hizmetleri sağlamada ve geliştirmede (kültürel rotalar tasarlamak gibi) gerekli olduğunu göstermektedir.

Kültürel Mirasta Teknoloji Kullanımının Dezavantajları

Kültürel miras aktarımı için teknolojinin kullanılması 1930'lardan beri tartışmalı bir konu olmuştur. Bu tartışma, teknolojinin kültürel miras üzerindeki olumlu ve olumsuz etkilerini savunan iki tarafın varlığıyla genişlemiştir. Tartışmanın bir tarafında, alan veya miras varlığının özgünlüğünün, gelişiminin, zaman ve mekân unsurunun bireyler tarafından kişisel olarak deneyimlenmesi gerektiğini savunanlar (Baudrillard, 2014), diğer tarafta ise dijitalleşmenin izleyiciyi/ziyaretçiyi özgürleştirerek deneyimi teşvik ettiğini savunanlar bulunmaktadır (Malpas, 2008; Charr, 2020). Ayrıca bu iki görüş ve taraflar arasında, dijitalleşmenin kültürel mirasın aktarımındaki aracı rolüne odaklanılmasını ve dijitalleşmenin temsil ettiği mirastan daha ağır basmaması gerektiğini savunan bir başka taraf daha vardır (Nyhlén ve Gidlund, 2018). Bu tartışmalar, kültürel miras paydaşı sayılan tarih, arkeoloji, eğitim, kütüphanecilik, müzecilik, mimarlık, rekreasyon ve turizm gibi farklı disiplinlerde geçerliliğini sürdürmektedir (Sabharwal, 2015).

Bazı araştırmacılara göre kültürel mirasa konu olan eserlerin özgünlükleri dijitalleşme nedeniyle tehlikeye girmektedir. Darmawan (2011), söz konusu eserlerin dijital ortamda sanal ortamlarda temsil edilmesinin gerçekliği sorunsallaştırabileceğini iddia etmektedir. Kuşkusuz, ekranda temsil edilen eserler gerçekte var olmayan simülasyonlardır ve bunları döndürmek, büyütme gibi özellikler fizik ve insan mantığının sınırlarının dışındadır. Aslında Darmawan'a (2011) göre kültürel miras, tüm duyuları kapsayan bir özveri gerektirmektedir. Gerçek ve yerinde deneyimle geliştirilen idrak, yeni gerçeklikler (sanal gerçeklik ve artırılmış gerçeklik) aracılığıyla üretilemez. Benzer şekilde Little, Bec, Moyle ve Patterson (2020) da deneyimin özü olan orijinallığın kopyalanıp çoğaltılamayacağını belirterek kültürel miras varlıklarının ruhsal ve duygusal önemine dikkat çekmiştir.

Bazı kültürel miras çalışmaları, dijital mirasın herhangi bir fiziksel mirastan daha hızlı yok olacağını ve dijital miras projelerinin gelecek nesillere ulaşamayacağını iddia etmektedir (Thwaites, 2013). Bu yargı dijital deneyimlerin kalıcılık veya geçicilik sorununu gündeme getirmektedir. Bu bağlamda kültürel miras aktarımında kullanılan sayısallaştırmanın dijital amneziye neden olup olmayacağı önemli bir tartışma konusu haline gelmektedir. Dijital amnezi, herhangi bir bilgiyi saklamak ve hatırlamak için dijital bir cihaza güvenmek ve bunları kolayca unutmak olarak tanımlanmaktadır. Bu kavramın temeli, bireyin başlangıçta bilgileri hatırlaması ve geri alması, daha sonra bunları depolamak ve erişmek için dijital araçlara güvenmesidir. Akıllı telefonların yaygınlaşması, mobil platformların büyümesi gibi sebeplerden kaynaklanabilecek dijital amnezi, kültürel miras ve turizm alanında da etkili olacağı öngörülmektedir (Greenwood ve Quinn, 2017). Dijital varlıklar, gerçek boyutlu temsillerinden farklı boyutlarda karakterize edilebilmektedir, çünkü bunlar bir video, bir uygulama vb. gibi kullanıcılarla çift taraflı

etkileşimi olan çeşitli multimedya formatlarını içermektedir. Ayrıca diğer bir dezavantaj da dijital içeriğin yeni ve hızla gelişen teknolojiler sayesinde eskimesi ve kullanım tercihinin ortadan kalkmasıdır.

Kültürel miras varlığının dijital olarak sergilenmesinin çoğu zaman ücretsiz olması nedeniyle, kullanıcı sayısı -teorik olarak- sonsuz olduğundan pek çok sorun ortaya çıkabilmektedir. Bu sorunlar, dijital kitle kaynaklı bir kültürel varlığın güvenilir olması konusunda ortaya çıkabilmektedir, çünkü kalitesi garanti edilmez. Örneğin birçok kullanıcı aynı miras varlığın düşük çözünürlükte çok sayıda dijital eserini oluşturabilmektedir. Ayrıca, coğrafi konum söz konusu olduğunda, kullanıcılar bir kültürel miras alanını farklı bir konumda işaretleme olanağına sahip olabilmekte ve bu da gerçek konumuyla ilgili şüpheleri ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca bu tür kitlesel kullanım, ziyaretçilerin etkileşimli bir şekilde erişimini sağladığından kültürel miras nesnelere ek açıklamalar ekleyerek zenginleştirmelere katkıda bulunabilmektedir. Dolayısıyla deneyimsiz kullanıcılar tarafından düzenleme yapılması, dijital kültürel varlıkların yanlış anlamsal bilgilerine neden olarak tarihsel bozulmaya yol açabilmektedir (Ioannides vd, 2017).

Kültürel Mirasta Dijitalleşme Uygulamaları

Çok uzun yıllardır insanlar nesnelere görselleştirmekte, resmetmektedir. Ancak dijital görüntünün tarihi günümüze daha yakın yıllara dayanmaktadır. Dijital görüntünün birçok bilim ve sanat alanında yarattığı etki ve kapsadığı çeşitlilik bu kadar kısa zaman içerisinde oldukça büyük gelişmelere sahne olmuştur (Wands, 2006). Günümüzde teknolojinin gelişmesi, kültürel mirasın dijital ortama aktarılması yoluyla korunması gerekliliğini ortaya koymuştur. Kültürel alanda dijitalleşme söz konusu olduğunda genel olarak, dijital fotoğraf, dijital video, dijital görüntü ve resim işleme programları, video mapping, veri tabanlı uygulamalar, web tabanlı-internet uygulamaları ve birçok alt koldan oluşan bir yöntemlerden oluştuğu dikkat çekmektedir (Muşkara, 2017). En gelişmiş ve genellikle yüksek üretim maliyetine sahip teknolojiler, müzeler gibi yoğun ilgi duyulan yerlerde kullanılırken, bulunduğu yerde bu tür alanlar erişmek isteyen günlük kullanıcılar için ise daha uygun maliyetli ve erişilebilir olan masaüstü, mobil cihazlar ve çevrimiçi uygulamalar kullanılmaktadır. Türkiye’de Türk Telekom ve Kültür ve Turizm Bakanlığı iş birliği ile başlanan Hitit Kültür ve Turizm Projesi’nde kültür merkezleri, ören yerleri ve müzeler gibi pek çok tarihi ve turistik mekânda Wi-Fi hizmetinin yanı sıra ihtiyaç duyulan uygulamaları tek bir sistem altında birleştirmektedir. Bununla ilgili oluşturulan mobil uygulama çalışmaları devam etmektedir. (Kültür ve Turizm Bakanlığı Bilgi Teknolojileri Genel Müdürlüğü, 2023).

Kültürel Miras Varlıklarının 3 Boyutlu İnşası

Kültürel mirasın yeniden inşası uygulamaları, zamana yenik düşerek yıkılmış veya tahrip olmuş kültürel unsurların sanal ortamda yeniden inşa edilmesi suretiyle ziyaretçilerin deneyimlemelerini sağlamaktadır. İnşa edilen kültürel varlık, bir çömlek olabildiği gibi antik bir şehir de olabilmektedir. Kültürel miras alanında ilk VR örnekler ise sanal ortamda yaratılan yeniden inşa uygulamalarıdır (Sürücü ve Başar, 2016).

Üç boyutlu yapılandırılmış modeller, tarihi yeniden inşa, eserlerin ve mimarinin analizi, arkeolojik alanların belgelenmesi, müzenin korunması, pazarlanması için önemli bir destek sağlamaktadır. Kültürel miras nesnelere üç boyutlu modelleri, özel yazılım grafik uygulamaları, özel sensörlerin görüntü tabanlı yöntemleri kullanılarak oluşturulmaktadır. Binalar, heykeller ve tarihi yerler gibi kültürel miras nesnelere birçok üç boyutlu dijital modeli, görüntü tabanlı yöntemler, lazer tarayıcılar gibi aktif sensörler, takometreler veya bunların kombinasyonu kullanılarak geliştirilmektedir (Alsadık, 2018). Aynı zamanda yalnızca düşük maliyetli tüketici cihazlarını kullanarak güvenilir üç boyutlu modelleri yeniden oluşturma imkânı da bulunmaktadır. Üç boyutlu rekonstrüksiyon oluşturmak için, kullanıcı derinlik sensörlü bir akıllı telefon kullanabilir, akıllı telefona bir derinlik sensörü ekleyebilir veya sadece hedefin fotoğraflarını çekebilir. Daha sonrasında bu resimleri bir bulut sunucusuna yükleyebilir ve ardından web tabanlı bir uygulama çalıştırabilir (Chung ve Callin, 2017).

Bilimsel veriler ışığında tarihi bir yapının sanal ortamda canlandırılıp, sunulmasına örnek verilebilecek en iyi örnek Gutierrez vd. (2004) Sinhaya çalışmasıdır. Sinhaya’da bulunan kalıntılar, İspanya’da bulunan Zaragoza şehrinde, bir otopark kazısı sırasında tesadüfen keşfedilmiştir. Kalıntılarının yüzeyde görünmesi ile başlatılan kazı çalışmaları sonucunda Sinhaya’nın Müslüman kenti olduğu anlaşılarak yerleşim yeri X-XII. yüzyıllara tarihlenmiştir. Kazı sonucunda elde edilen 3D lazer tarama verileri, iki boyutlu çizimler, arkeolog ve tarihçilerin raporları ve yüzey fotoğrafları sayısal ortama aktarılarak sanal ortamda tarihi varlıkların üç boyutlu inşası oluşturulmuştur. Gerçekçi bir biçimde görselleştirilen üç boyutlu model kullanıcıyı içerisinde hissettiren sisteme dönüşmüştür. Çalışma neticesinde fiziki olarak yeniden oluşturulması mümkün olmayan tarihi bir alan, dükkânları, konutları ve günlük yaşamda kullandıkları eşyalarıyla birlikte sanal ortamda yeniden inşa edilmiştir. Böylece ziyaretçiler bin yıl öncesinde var olan kenti, yaşamı ve yaşam alanlarını deneyimleyebilme şansı elde etmişlerdir. Lazer yazıcı tekniği Türkiye’de de arkeoloji alanında oldukça önem arz etmektedir. Hierapolis kazısı çalışmaları sırasında Max Limoncelli yönetiminde kurulan üç boyutlu sanal rekonstrüksiyon laboratuvarında araziden günlük olarak gelen bilgiler

toplanmış ve bilimsel bir temelde anıtların rekonstrüksiyonu gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmanın sonuçları 31 yapının sanal rekonstrüksiyonundan oluşan bir monografide toplanmış, Hierapolis sanal turunda ayrıca açıklayıcı metin ve kullanılan sayısal yöntemlerle ilgili bir bölüm de yer almıştır. Heykellerin kopyasının hazırlanması ve restorasyonunda sayısal yöntemler uygulanmış, mermeri şekillendirebilen robot makineler kullanılarak modellerin üretilmesi için lazer-tarayıcı ile orijinalerin çizimi yapılmıştır. 2017 yılı çalışmaları sırasında, dört heykelin yüksek çözünürlüklü üç boyutlu lazer tarayıcıyla çizimi hazırlanmıştır. Bu çalışma, şekil ve boyutların noktalar sistemi aracılığıyla tanımlanarak, her birinin bir uzamsal koordinat üçlüsü ile belirlendiği, üç boyutlu bir morfometrik model oluşturulmasını sağlamıştır. Örneğin bu teknikle Kerberos heykelinin eksik iki başının tamamlanması, tek korunmuş başın "klonlaması" ve uygun modifikasyonlarla diğer ikisinin doğru pozisyona yerleştirilmesi sağlanmıştır (D'andria, 2020).

Akıllı telefonlarda üç boyutlu model oluşturmak için bazı Android uygulamaları mevcuttur. Örneğin Tango Constructor, kullanıcıların çevrelerini taramasına ve yeniden yapılandırılmış üç boyutlu dokulu örgü modellerini doğrudan mobil cihaz üzerinde görselleştirmesine olanak tanımaktadır. Üç boyutlu ağırlı işlenmesi akıllı telefonda gerçekleştirilir (Froehlich vd., 2017). Matterport Scenes, Tango özellikli cihazlar için bir başka ücretsiz üç boyutlu tarama uygulamasıdır. Üç boyutlu taramayı düzenleme ve ilgilenilen nesneyi kırma, gerçek zamanlı ölçümler yapma, tarama sırasında fotoğraf çekme ve üç boyutlu taramaları paylaşma gibi bazı özelliklere sahiptir (Matterport Scenes). Scandy Pro, Tango tarama teknolojisini kendi üç boyutlu tarama algoritmaları ile birleştirerek yüksek çözünürlüklü ve hassas nesne taramalarına sahip Tango cihazı ile üç boyutlu ağırlı yakalamaktadır. Maksimum 1 mm çözünürlük sağlayabilmekte ve saniyeler içinde cihaz üzerinde 3 boyutlu bir ağ oluşturabilmektedir (www.scandy.co).

Bir müze ve araştırma merkezi olan Smithsonian Enstitüsü'nde görev alan ve 5 kişiden oluşan üç boyutlu dijitalleşme program ekibi, Smithsonian Amerikan Sanat Müzesi işbirliği ile Hiram Power'ın Yunan Köle heykelinin modelini 3D tarama aracılığıyla modellemiştir. Aynı ekip Şili'de Atacama Çölü'nde yaşı 5 milyon yıl öncesine dayanan onlarca balina fosilinin bulunduğu bir fosil balina bölgesini üç boyutlu tarayıcılarla belgelemiştir. Fosiller Şili Ulusal Doğa Tarihi Müzesi'nde bulunmakta ancak sit alanında yol yapım uygulamaları gerçekleşmiş olup, sit bölgesi Smithsonian ekibinin topladığı 3 boyutlu tarama verileri dışında artık mevcut değildir (Rossi, 2015).

Kültürel Miras Alanında Kullanılan Sanal Gerçeklik Teknolojileri

Teknoloji, hayattaki her yeni gelişme ile ilerlemiş ve her teknolojik buluş, zaman içinde kültürleri değiştirmiş ve geliştirmiştir. Günümüzde veriler dijitalleşip internete aktarılmasıyla insanlar, istediği verilere erişebilmekte ve istediği zaman, istediği yerde saklayabilmektedir. Günümüzde sanal dünyada hemen hemen her şey kullanıcılara açıktır. İnternetin küresel erişimi sayesinde zaman ve mekân sınırlaması olmaksızın yoğun bir iletişim ortamına erişilebilmektedir. İnternet ile birlikte ortaya çıkan sanal ortam sayesinde insanlar her an ve her yerde verilere erişebilmekte, başkalarıyla etkileşime geçebilmekte ve anında geri bildirim alabilmektedir. Böylece toplumlar ve kültürler dönüşmekte ve gelişmektedir.

Sanal gerçeklik, yapay yöntemle oluşturulan bir ortamda kullanıcının gerçek zamanlı olarak tecrübe edebileceği ve daha fazlasını sunan bir ortamı ifade etmektedir. Sherman ve Craig (2003) sanal gerçeklik teriminde dört unsurun bulunduğunu ifade etmektedir: sanal mekân, içine dalma (immersion), duysal geri bildirim ve etkileşim. Sanal mekân, bir alan içerisindeki nesnelere düzenlenmesi ve bu nesnelere kontrol eden kuralların ve ilişkilerin bir tanımlamasıdır. İçine dalma, sadece dışarıdan gözlemlemekle sınırlı olmayıp, gerçekten var olma hissini içerisinde deneyimleme anlamına gelmektedir. Duyusal geri bildirim ise kullanıcının konumunu, pozisyonunu ve eylemlerini doğru bir şekilde algılayarak duysal verileri ile ilgili geri dönüş sağlamayı ifade etmektedir. Etkileşim, kullanıcının sanal dünya içerisinde gezinme, nesnelere etkileşimde bulunma ve özellikleri kullanma gibi eylemleriyle iletişim kurabilme yeteneğini ifade etmektedir. Sanal ortamda oluşturulan bir unsur sanal gerçeklik şeklinde değerlendirilecekse bu faktörleri taşıması gerekmektedir.

Sanal gerçeklik fiziksel olarak var olmayanın geçmiş gibi hissettirilmeye çalışıldığı simülasyon ortamıdır. Kullanıcı fiziksel mekânda olduğu gibi sanal mekânlarda da aktif bir biçimde katılımcıdır. Sanal gerçekliğin algılanmasını sağlayan gözlüklerde stereoskopik görme yöntemi kullanılmaktadır. Stereoskopik görme; retinaya gelen iki farklı görüntünün üst üste birleştirilmesi olayıdır. Gözler birbirinden yaklaşık 6 cm uzaktadır ve bu sayede sağ ve sol göze düşen görüntü arasında ufak farklar oluşmaktadır. Beyin bu iki farklı görüntüyü karşılaştırarak iki boyutlu nesnenin 3 boyutlu olarak algılanmasını sağlamaktadır (Morris, 2013). Özellikle kültürel mirasın aktarıldığı müzelerde, 3 boyutlu yapay modellere dayanan görselleştirmeler ile dinamik içerikler oluşturularak sanal sergiler kurgulanmaktadır. Sanal Gerçeklik Simülasyonları hem müze içindeki dokunmatik ekran, sanal deneyim ortamları gibi alanlarda hem de internet, mobil uygulamalar vb. gibi dijital platformlarda oluşturulmaktadır (Makaklı ve Ozar, 2018). Örneğin 2016

yılında Franklin Institute müze ziyaretçilerine 360 dereceli çekimlerle okyanusların derinliklerini keşfetme veya uzay mekiğinde uçuş deneyimi gibi simülasyonlarla deneyimi farklılaştırmıştır. Ayrıca bu deneyim sadece müzede değil aynı zamanda çevrimiçi olarak Oculus Rift programını indirmek suretiyle de gerçekleşmiştir (Vargün, 2022).

Kültürel Miras Alanında Kullanılan Artırılmış Gerçeklik Teknolojileri

Bilgisayar grafiklerinin gerçek ortama yerleştirilme yeteneği artırılmış gerçeklik olarak tanımlanmaktadır. Sanal gerçekliğin tersi olarak, artırılmış gerçeklik teknolojisi kullanıcıların gerçek dünya içerisinde gerçek konum ve nesnelere yerleştirilmiş sanal görüntüleri görmelerini sağlamaktadır. Artırılmış gerçeklikte, gerçek dünyayı ve var olan ortamı geliştiren bilgiler bilgisayar aracılığı ile sağlanmakta ve kullanıcının gerçek ortamına dahil edilmektedir. Bu teknoloji kullanıcının bilgisayar ortamına tamamen daldığı sanal gerçeklikten oldukça farklıdır. Artırılmış gerçeklikte kullanıcı gerçek dünya ile olağan bir şekilde etkileşim halindedir. Bilgisayarı ise eş zamanlı olarak bilgi edinmek ve sanal nesnelere deneyimlemek için kullanır (Elinich, 2011; Cranmer, 2017). Artırılmış gerçeklik, internete erişim sağlayan ve akıllı cihazlar (akıllı gözlük, bilgisayar, akıllı eldiven vb.) kullanılarak gerçek görüntülere eklenen sanal nesnelere birleşimiyle oluşturulur. Tablet, bilgisayar, telefon gibi çeşitli akıllı cihazlar aracılığıyla video, ses, GPS, grafik ve benzeri veriler üretilmektedir. Bu veriler duyuşsal/algısal girdilerle artırılmakta ve gerçek ortama birleştirilerek yeni bir algısal ortam oluşturulmaktadır. (Demirezen, 2019). Sanal gerçeklikte, her şey dijital ortamda, sanal bir şekilde ya da gerçeği simüle eden bir biçimde mevcuttur. Artırılmış gerçeklik sanalın gerçek ile birleştirilmesidir. Artırılmış gerçeklik teknolojisi, kullanıcının gerçek dünya ile etkileşimini sürdürürken sanal öğeleri entegre eder. Öte yandan, sanal gerçeklik teknolojisi kullanıcının gerçek dünyayla etkileşimini tamamen keserek onu sanal ortama daldırır. (Kounavis vd., 2012).

Kültürel miras alanlarını sanal ortam dışında yerinde görmek isteyen ziyaretçilerin bir rehber ihtiyacı olmadan bilgi edinmelerini sağlayan, miras unsurlarını bulunduğu çevre içerisinde ilk yapıldıkları haliyle sunan ve somut olmayan kültürel unsurlarla birlikte görmelerini sağlayan ve çoğunlukla taşınabilir veya giyilebilir teknolojiden yararlanan artırılmış gerçeklik uygulamaları bulunmaktadır. Vlahakis vd.'nin (2002) geliştirdikleri ArcheoGuide projesi bu gelişmedeki özgün çalışmalardan biridir. ArcheoGuide isminden de anlaşılacağı üzere arkeolojik sit alanlarında bireye yönelik sunulan rehberlik hizmetidir. İlk aşamada Yunanistan'ın Olimpiya Antik Kenti uygulama alanı olarak seçilmiştir. Olimpiya'nın seçilmesinde önemli olan faktörler buranın Olimpiyat Oyunları'nın başlangıç yeri olması, ziyaretçi kapasitesinin fazla olması ve kalıntılarının harabe şeklinde olmasıdır. ArcheoGuide AR tabanlı bir uygulamadır. Kullanıcılar hem gerçek ve hem de sanal dünyaya ait görüntü katmanlarını aynı anda, birlikte görmektedir. Örneğin Hera Tapınağı'na çıplak gözle aynı açıdan bakan bir ziyaretçi sadece arta kalan kalıntıları görürken, ArcheoGuide uygulaması kullanan ziyaretçi gerçek ortamda ve doğal çevrede tapınağın yeniden inşa edilmiş sanal yapısını görmektedir (Resim 3-4).

Resim 3-4. Hera Tapınağı'nın Çıplak Gözle ve ArcheoGuide ile Görünümü (Vlahakis vd., 2004)

ArcheoGuide uygulaması ile deneyimlenebilen antik stadyumda o döneme özgü sanal atletlerin birbirleriyle yarıştığı gözlemlenebilmektedir (Resim 5). ArcheoGuide uygulaması, kullanıcılara işitsel bilgiler sunmanın yanı sıra, çevrede gezinme için GPS üzerinden yönlendirmeler de yapmaktadır. ArcheoGuide ile ziyaretçi, kalıntıların yeniden inşasını deneyimleyerek antik kentin önemini ve bulunduğu döneme ait yaşamı algılayabilmektedir. Aynı zamanda ziyaretçiler, Olimpiyat Oyunları'nın antik dönemden bugüne ulaşan bir miras olduğunu yerinde görmekte, kentin ve oyunların sürekliliğini ve önemini anlayabilmektedir.

Resim 5. Antik Stadyum'da Yarışan Sanal Atletler (Vlahakis vd., 2004)

Artırılmış gerçekliği yansıtan diğer bir çalışma Papagiannakis ve arkadaşları (2005) tarafından Antik Pompei Kentinde oluşturulmuştur. Çalışma antik fresk ve boyamaların, sanal karakterlerin bölgede flora ve faunasını da yansıtan doğal çevre içerisinde yeniden canlandırılmasına dayanmaktadır. VR gözlükler kullanan ziyaretçiler thermopoliumu (Antik kentte ayaküstü yeme-içme alanları) izlediklerinde, fresk ve boyamaların yeniden inşasını ve döneme ait kıyafetler giyen bir kadını çalışırken görmektedir (Resim 6-7).

Resim 6-7. Antik Thermopolium ve Gözlemleyen Ziyaretçiler (Papagiannakis vd., 2005)

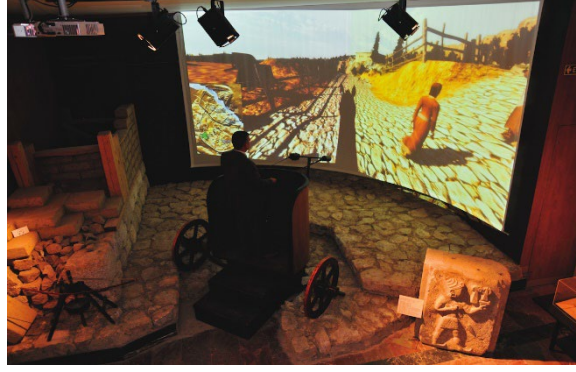
Veziv Yanardağı'nın patlamasından (MS 79) önceki sosyal yaşama ait özellikleriyle birlikte, fresk ve boyamalara ait rekonstrüksiyonların sunulması, somut ve soyut kültürel mirasın korunması ve tanıtılmasında büyük bir farkındalık oluşturmuştur.

Sanal/Artırılmış Gerçeklik Bağlamında Müzeler

Müzeler teknoloji çağına uyum sağlayarak geleneksel işlevleri dışında, fiziki ortamlarda sunamadıkları koleksiyonları web sitesi ve sanal müze uygulamalarında sunmaktadır. Müzeler fiziki mekânların yanı sıra internet ortamında da karşımıza çıkmaktadır. Hatta artık sadece sanal ortamda var olup, fiziki mekâna sahip olmayan müzeler bulunmaktadır (Aydoğan, 2017).

Müzelerin kamuya açık hale getirilmesini engelleyen faktörler arasında, bazı varlıkların yapısı ve kırılganlığı yer almaktadır. Ayrıca bazı eserlerin sergilenmesinde, müzeyi ziyaret edenlerin sergilenen eserlerle etkileşimi oldukça sınırlıdır; eserlere tam anlamıyla her açıdan bakamamakta ve eserleri kıyaslayamamaktadır. Bu açıdan bakıldığında, sanal müzeler veya artırılmış gerçeklik ziyaretçiler için daha işlevseldir. Artırılmış ve sanal gerçeklik müzeler açısından etkili bir destekleyici teknolojidir. Müzeler, kültürel nesnelerin sanal sergilerini ve dijital koleksiyon sergilerini sunmak için web sayfaları, sanal gerçeklik ve artırılmış gerçeklik gibi çeşitli veri sunum biçimlerini kullanabilmektedir. Bu tür teknolojiler, hem sanal hem de gerçek ortamlardaki üç boyutlu dijital müzelerin ve eserlerin modellerinin görselleştirilmesini sağlayarak çözümler sunmaktadır. (Wojciechowski vd., 2004).

Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı (OKA) desteği ile Reo-tek şirketi Çorum Arkeoloji Müzesi'nde Hitit İmparatorluğu'nun başkenti Hattuşaş'ta, Hitit savaş arabası simülasyonu oluşturmuştur. İnteraktif yöntemin kullanıldığı sistem ziyaretçilerin at arabasına binmeleri ve dizginleri tutmaları ile çalışmaya başlamaktadır (Resim 8). At arabasının üzerinde Hitit dönemindeki Hattuşaş sokaklarında gezinerek şehri koruyan surların ardındaki tapınakların arasından geçerek antik yolda at sürerken yoldan geçen rahipler, halktan kişiler, askerler, yörenin kuşları, koyunları, oraya özgü bitkileri ile karşılaşmaktadır (Reo-tek, 2023).

Resim 8. Çorum Arkeoloji Müzesi Hitit Savaş Arabası Simülasyonu (Reo-Tek, 2023).

Aynı müzenin başka bir bölümünde yine dokunmatik ekran aracılığı ile Alacahöyük'te bir Hatti Prensi'nin ölü gömme törenini ziyaretçiler etkileşimli olarak inceleyebilmektedirler. Uygulamada tören sırasındaki ritüellerin kullanıcı tarafından yapılması beklenmekte ve böylece deneyimlenen törenin akılda kalıcılığı arttırılmaktadır. Kullanıcının müdahalesi ile aktif hale gelen ekranda prensin mezarına konulma anı gösterilmeye başlanır ve sahne içerisinde mezarın başında yer alan askerler, rahipler dönemin kıyafetleri ile töreni izlerken tasvir edilirler. Kullanıcı ekrana müdahale ettiği andan itibaren istediği açıdan olayı izleyebilir hale gelmektedir. Her ayrıntısı düşünülerek çizilen sahnede kullanıcı istediği kişiye, objeye, hayvana dokunarak onunla ilgili bilgi alabilme imkanına sahiptir. Burdur Arkeoloji Müzesi'ne gelen ziyaretçiler kioska dokundukları anda sanal bir çömlek çarkını çevirmeye ve çarkın üzerindeki kili biçimlendirmeye başlar (Keş ve Başer Akyürek, 2018).

İspanya, İsveç, İngiltere ve İtalya'daki dört müzenin ortak çalışmasıyla hayata geçirilen The Museum of Pure Form, Avrupa Birliği tarafından desteklenen bir projedir. Bu proje, ziyaretçilere yeni bir kültürel miras deneyimi sunmak amacıyla dokunsal deneyim ve üç boyutlu modellerin kullanıldığı etkileşimli bir deneyim sağlamaktadır. Bu sistem, giyilebilir teknoloji ve sanal gerçeklik gözlüklerinden oluşarak ziyaretçilerin, dokunması yasak olan eserlere sanal bir deneyimle dokunmalarını sağlamaktadır. Ziyaretçiler, eserleri üç boyutlu algı ve gerçek dokunma hissiyle inceleyebilme imkânına sahiptir. Bu sayede sanat eseri, ziyaretçinin görsel hafızasının yanı sıra dokunsal hafızasında da iz bırakmaktadır (Carrozzino ve Bergamasco, 2010).

Oyunlar

Oyunların eğlence dışı alanda artan kullanımı, günlük yaşamları dönüştürmekte ve en önemlisi günlük yaşama daha fazla eğlence katmaktadır. Oyunların içine çekme, meşgul etme ve motive etme gücü ve oyunların bilişsel kazanım, farkındalık ve davranış değişikliğini teşvik etme ve kolaylaştırma fonksiyonları, bu tür oyunların gerçek hayat ortamlarında daha fazla yer edinmesini teşvik etmektedir.

Mobil oyunlar kültürel mirasın dijitalleşmesinde önemli bir rol üstlenmektedir. Bu oyunlar, kültürel öğelerin daha geniş bir kitleye tanıtılmasına, korunmasına, yeni nesillerin eğitimine ve kültür turizminin teşvik edilmesine katkı sağlamaktadır. Mobil oyunlar, dünya genelinde milyarlarca kişi tarafından oynandığından, kültürel mirası daha geniş bir kitleye tanıtmak için kullanılmaktadır. Örneğin, tarihi yerlerin, geleneksel kıyafetlerin, yerel yemeklerin ve diğer kültürel öğelerin bulunduğu mobil oyunlar, insanları bu kültürel öğeler hakkında bilgilendirmekte ve bu kültürleri daha da yaygınlaştırmaktadır. Ayrıca mobil oyunlar, kültür turizmini teşvik etmeyi de sağlamaktadır. Örneğin, bir mobil oyun, oyuncularını tarihi yerleri ziyaret etmeye teşvik edebilmekte ve bu yerlerin turizm sektörüne katkısını artırabilmektedir.

Eğlence amaçlı oyunlardan farklı olarak eğitici video oyunları (Serious Games) kültürel mirasın korunmasını, koruma bilincinin toplumun her kesimi tarafından benimsenmesini sağlamak amacıyla kullanılan araçlardır. Kültürel yapıyı eğlenceli şekilde sunması bu oyunlara gençlerin eğitiminde hem ilgi çekici hem de faydalı bir katkı sağlamaktadır. Video oyunlarının VR teknolojileriyle desteklenmesi bu eğitici potansiyelini güçlendirmektedir. Kültürel açıdan zenginleştirilmiş eğitici uygulamalar, kültürel (gelenek, dil, dini inançlar, kıyafet, folklor vb.) farkındalık oluşturan, mirasın (mimari, sanatsal, arkeolojik ve doğal miras) farkındalığını artıran ve tarihi rekonstrüksiyonu kapsayan kapsamlı uygulamalar olarak sınıflandırılmaktadır (Mortara vd., 2013). *Antik Olimpiyat*, bu sınıflandırmaların tümünü içermesi ve sanal gerçeklik tekniklerini kapsamaması açısından eğitici oyunlara örnek olarak verilebilmektedir. Oyun içerisinde Zeus- Hera Tapınakları gibi önemli yapıların ve bulunduğu döneme ait heykel, vazolar, çanak gibi nesnelerin sanal inşası bulunmaktadır. Nesnelere ise yap-boz şeklindeki bir oyunla tamamlayabilmektedir. Ayrıca oyunda güreş, uzun atlama ve mızrak gibi olimpiik sporlara kullanıcı da dahil

olabilmektedir (Gaitatzes vd., 2004). Kullanıcıyı ortamın içine çeken ve hareket algılayan sensörlere sahip bir teknolojinin kullanılması, oyunun sanal gerçeklik özelliklerini taşıdığını göstermektedir (Sherman ve Craig, 2003).

Sonuç

Kültürel miras, her toplumun tarihinin, geleneklerinin ve kültürel değerlerinin bir parçasını oluşturmakta ve bunların korunması ve sürdürülmesi, toplumların kültürel ve ekonomik gelişimleri için hayati önem taşımaktadır. Bu makale, kültürel miras alanı ve varlıklarına yönelik geliştirilen bazı çevrimiçi, sanal uygulamalara, işlevlerine ve turizm alanındaki faydalarına genel bir bakış sunmaktadır.

Kısa sürede bu denli hızlı gelişen dijital sistemler, yakın gelecekte görselleştirme ve etkileşim, donanım cihazları ve yazılım sistemlerinde farklı bir kullanıcı deneyimiyle karşılaşacağımızı göstermektedir. Günümüzde kullanılan dijital teknolojiler de kültürel mirasın korunması ve aktarımı için birçok fırsat sunmaktadır. Dijitalleşme sayesinde kültürel mirasın korunması daha etkili bir şekilde yapılmaktadır. Dijital teknolojiler, kültürel mirasın daha ayrıntılı bir şekilde belgelenmesine ve kaydedilmesine olanak sağlamaktadır. Bu da koruma çalışmalarını daha etkili hale getirmektedir. Arkeoloji alanında kullanılan teknolojiler ve dijital yöntemler son yıllarda büyük bir dönüşüm ve ilerleme kaydetmiştir. Bu gelişmeler, arkeologların kazı çalışmalarını daha etkili, doğru ve kapsamlı bir şekilde gerçekleştirmelerine yardımcı olmuş ve buluntuların analizini daha ayrıntılı bir şekilde yapmalarına olanak tanımıştır. Sanal gerçeklik (VR) ve artırılmış gerçeklik (AR), arkeologların kazı alanlarını ve buluntuları sanal olarak incelemelerine ve rekonstrüksiyonlarını yapmalarına yardımcı olmaktadır. Dijital belgeleme yöntemiyle kazı alanlarını dijital olarak belgeleyerek fotoğraf, çizim ve metinleri elektronik ortamda depolayabilmektedirler. Bu sayede buluntuların daha kolay paylaşılmasını ve analiz edilmesini sağlar. 3D ve lazer tarayıcı yöntemleri ise arkeolojik buluntuların modellenmesine olanak tanımaktadır. Eski yapıları ve nesnelere hassas bir şekilde tarayarak dijital 3D modeller oluşturulabilmektedir.

Kültürel mirasın aktarımı, toplumların tarih, kültür ve kimliklerinin korunması ve gelecek nesillere aktarılması açısından son derece önemlidir. Dijital teknolojiler, kültürel mirasın korunması, belgelenmesi ve erişilebilirliği için önemli bir araçtır. Bu teknolojik gelişmelerin bazı örnekleri arasında, yüksek çözünürlüklü görüntüler elde etmek için verilerin üç boyutlu modelleme şeklinde kullanılması, panoramik fotoğraflar elde etmek için 360 derece panorama teknolojisinin kullanılması veya lazer tarayıcıların kullanılması bulunmaktadır. Sanal gerçeklik (VR) teknolojisi, bilgisayar grafikleri oluşturma, yapay zekâ, ağ ve sensör teknolojisi içeren turizm pazarlamasında ve kültürel kalıntıların korunmasında önemli bir değere sahiptir. Bu teknolojiler sayesinde kültürel miras sanal ortamda yeniden yapılandırılabilir ve simüle edilebilir. Bunlar, daha fazla turist çekmeye de yardımcı olabilecek kültürel mirasın etkili "dijital korunması" örnekleridir.

Kültürel mirasın dijitalleşmesi turizmi etkileyen birçok faktörden biridir. Dijitalleşme, kültürel mirasın korunması ve tanıtımı için yeni fırsatlar sunar. Aynı zamanda turizm endüstrisi için de birçok avantaj sağlar. İlk olarak dijitalleşme sayesinde kültürel mirasın daha geniş kitlelere ulaşması mümkün hale gelmektedir. Örneğin, bir müze veya tarihi yapıyı ziyaret edemeyen kişiler, dijital olarak bu mekânları keşfedebilirler. Bu da kültür turizmine daha fazla katılım sağlamaktadır. Dijital teknolojiler turizm sektöründe turist deneyimini geliştirebilmektedir. Seyahat edenler; dijital rehberler, sanal turlar, mobil uygulamalar ve benzeri araçlar sayesinde daha fazla bilgi edinmektedir. Bu da turizm sektöründe daha fazla turist memnuniyeti ve sadakatini sağlamaktadır.

Kaynakça

- Affleck, J, & Kvan, T. (2008). A virtual community as the context for discursive interpretation: A role in cultural heritage engagement, *International Journal of Heritage Studies*, 14 (3), 268–280.
- Ahunbay, Z. (1994). Birinci derece anıtlarda değerlendirme ve restorasyon sorunları. *Arredamento Dekorasyon*, 7-8, .87/90.
- Akın, E. (2021). Sanal ortamda veli kültürünün yeniden inşası: Hacı Bektaş Veli örneği. Hacı Bektaş Veli Özel Sayısı. *Nenşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 11(4): 118-134.
- Aktüel Arkeoloji, (2020). Çorum Arkeoloji Müzesi. <https://aktuelarkeoloji.com.tr/kategori/kulturel-miras/corum-arkeoloji-muzesi> Erişim Tarihi: 07.08.2023.
- Alsadik, B. (2018). Practicing the geometric designation of sensor networks using the Crowdsourc 3D models of cultural heritage objects. *Journal of cultural Heritage*, 31, 202–207.
- Altaş, N.T. (2014). Kentsel dönüşümde kültürel miras değerlerinin korunması: Erzurum örneği. *Doğu Coğrafya Dergisi*, (19)32: 243-260.

- Aslan, Z.& Ardemagni, M. (2006). Introducing Young People to the Protection of Heritage Sites and Historic Cites. Roma: MAXTUDIO, ICCROM.
- Aşlıoğlu, F. & Memlük, Y. (2010). Frig Vadisi kültür mirası alanlarının belirlenmesi ve değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 2 (2): 185- 197.
- Atkinson, K.B. (1996). *Close Range Photogrammetry and Machine Vision*. Whittles Publishing Service, London.
- Aurindo, M. J., & Machado, C. (2016). MUVITUR (virtual museum of tourism): A new approach to tourism history. *Journal of Tourism History*, 8(3), 300-309.
- Aydoğan, D. (2017). Virtual museums in the context of virtual reality and simulation. *e-Journal of New Media*, 1(2): 137-148.
- Barazzetti, L. & Banfi, F. (2017). Historic BIM for mobile VR/AR applications. Marinos Ioannides Nadia Magnenat-Thalmann & George Papagiannakis (Ed.), *Mixed Reality and Gamification for Cultural Heritage* içinde, Springer International Publishing.
- Baudrillard, J. (2022). Simülaklar ve Simülasyon. (Çev. Oğuz Adamır). Ankara: Doğubatu Yayınları
- Berry, D. M. (2011). The computational turn: Thinking about the digital humanities. *Culture Machine*, 12, 1-22.
- Bianchi, C. (2006). Making online monuments more accessible through interface design. L. MacDonald (Ed.), *Digital Heritage Applying Digital Imaging to Cultural Heritage* içinde, (ss. 445-466). Oxford: ButterworthHeinemann.
- Carrozzino, M., & Bergamasco, M. (2010). Beyond virtual museums: Experiencing immersive virtual reality in real museums. *Journal of Cultural Heritage*, 11(4), 452-458.
- Charr, (2019). Michael John Gorman on 'Play' in Museums. <https://www.museumnext.com/article/michael-john-gorman-on-play-in-museums/> Erişim Tarihi: 02.08.2023
- Chhabra, D., Healy, R. & Sills, E. (2003). Staged authenticity and heritage tourism. *Annals of Tourism Research*, 30(3): 702-719.
- Chung, M.& Callin, J. (2017). Point cloud framework for rendering 3D models using Google Tango. (Yayımlanmamış bitirme tezi). Santa Clara Üniversitesi.
- Constantinidis, D. (2016). Crowdsourcing Culture: Challenges to Changel, Borowiecki, K.J., Forbes, N. & Fresa, A. (Ed.), *Cultural Heritage in a Changing World* içinde (ss. 215-236). Switzerland: Springer International Publishing.
- Cranmer, E. E. (2017). Developing an augmented reality business model for cultural heritage tourism: The case of Geovor Museum (Yayımlanmış doktora tezi). Department of Operations, Technology, Events and Hospitality Management The Manchester Metropolitan Üniversitesi.
- D'andria, F. (2020). Hierapolis in Phrygia. Sixty years of Italian archaeological research in Turkey (Phrygia Hierapolis). Türkiye'de İtalyan arkeoloji araştırmalarının altmış yılı). *Lycus Dergisi*, 1: 99-119.
- Darmawan, R. (2011). Web 2.0 and idiosyncrasy of cultural heritage: A perspective from indonesia. G. Styliaras, D.Koukopoulos, & F. Lazarinis, (Ed.). *Handbook of Research on Technologies and Cultural Heritage: Applications and Environments* içinde (ss. 481-494). IGI Global.
- Demirezen, B. (2019). Artırılmış gerçeklik ve sanal gerçeklik teknolojisinin turizm sektöründe kullanılabilirliği üzerine bir literatür taraması. *Uluslararası Global Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(1): 1-26.
- Digital Heritage Lab (2021). Lab Brochure 2021. https://digitalheritagelab.eu/wp-content/uploads/2022/09/Lab_Brochure_2021_compressed.pdf Erişim Tarihi: 28.07.2023.
- Elinich, K. J. (2011). Augmented hands-on: An evaluation of the impact of augmented reality technology on informal science learning behavior (Yayımlanmış doktora tezi). Pepperdine University Graduate School of Education and Psychology.
- Eur-Lex. (2008). *İ2010: Digital libraries*.

- Froehlich, M., Azhar, S. & Vanture, M. (2017). *An investigation of Google Tango tablet for low cost 3D scanning*. International Symposium on Automation and Robotics in Construction ISARC, Taiwan.
- Gaitatzes, A., Christopoulos, D., & Papaioannou, G. (2004). *The ancient olympic games: Being part of the experience*. 5th International Conference on Virtual Reality, Archaeology and Intelligent Cultural Heritage. Oudenaarde Belçika.
- Gutierrez, A., M., Vexo, F. & Thalman, D. (2008). *Stepping into Virtual Reality*. Springer Science and Business Media, London.
- Hamengkubowono, X. (1993). *Revitalization of culture heritage within the context of tourism. in universal tourism: Enriching or degrading culture*. Proceedings of the International Conference on Culture and Tourism, W. Nuryanti (ed.), (ss. 20-29). Yogyakarta: Gadjah Mada University Press.
- Herbert, D. T. (1989). Leisure Trends and The Heritage Market. D. T. Herbert, R. C. Prentice & C. J. Thomas (ed.), *Heritage Sites: Strategies for Marketing and Development* içinde., (ss. 1-15). Hants: Avebury.
- Hocaoğlu, D. (2016). Beypazarı'nın kültürel mirasa dayalı kentsel markalaşmasında tasarımın rolü. *Millî Folklor*, 28 (109): 217-232.
- Howe, J. (2006). The rise of crowdsourcing. *Wired Magazine*. 14(6): 1-5.
- Howe, J. (2006). The rise of crowdsourcing. *Wired Magazine*. 14(6): 1-5. http://www.wired.com/wired/archive/14.06/crowds_pr.html
- <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM%3A124226i> erişim tarihi: eklenmelidir.
- <https://mused.org/tr/explore/> Erişim Tarihi: 03.08.2023.
- <https://www.louvre.fr/en/what-s-on/life-at-the-museum/the-mona-lisa-in-virtual-reality-in-your-own-home> Erişim Tarihi: 31.07.2023
- <https://www.louvre.fr/en/what-s-on/life-at-the-museum/the-mona-lisa-in-virtual-reality-in-your-own-home> Erişim Tarihi: 31.07.2023
- <https://www.reo-tek.com/corum-arkeoloji-muzesi> Erişim Tarihi: 07.08.2023.
- <https://www.reo-tek.com/emitt-gobeklitepe-sanal-gerceklik> Erişim Tarihi: 03.08.2023.
- Hutton, W. & Giddens, A. (2000). Anthony Giddens and Will Hutton in conversation. Anthony Giddens & Will Hutton (ed.), *Global Capitalism* içinde, New York: The New Press.
- International Federation of Library Associations and Institutions (2013). Trend Report 2013. https://trends.ifla.org/files/trends/assets/literature-review_2013-02-22.pdf Erişim Tarihi: 28.07.2023.
- International Research Centre for Intangible Cultural Heritage in the Asia-Pacific Region (2015). Vision & Mission. https://www.irci.jp/about/vision_mission/ Erişim Tarihi: 28.07.2023.
- Ioannides, M., Davies, R., Chatzigrigoriou, P., Papageorgiou, E., Leventis, G., Nikolakopoulou, V., & Athanasiou, V. (2017). 3D digital libraries and their contribution in the documentation of the past. Marinos Ioannides Nadia Magnenat-Thalman & George Papagiannakis (Ed.), *Mixed Reality and Gamification for Cultural Heritage* içinde, Springer International Publishing.
- İSMEP Rehber Kitaplar, (2014). *Kültürel Mirasın Korunması*. İstanbul.
- Jung, Y., Behr, J. & Graf, H. (2011). X3DOM As a carrier of the virtual heritage. *International Archives of the Photogrammetry, Remote Sensing and Spatial Information Sciences*, XXXVIII-5/W16: 475- 482.
- Kaplan, F. (2014). Frederic Kaplan: How to build an information time machine [Video dosyası]. Erişim adresi: https://www.ted.com/talks/frederic_kaplan_how_i_built_an_information_time_machine/transcript?language=en erişim tarihi eklenmelidir.
- Keş, Y. & Başer Akyürek, A. (2018). Teknoloji ile büyüyen yeni nesil için interaktif müzeler. *İMÜ Sanat, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 4(2): 95-110.

- Kounavis, C. D., Kasimati, A. E. & Zamani, E. D. (2012). Enhancing the tourism experience through mobile augmented reality: challenges and prospects, *International Journal of Engineering Business Management*, 4(10): 1-6.
- Küçük C. & Yar N. M. (2013). Zeugma Mozaik Müzesi Projesi. *Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi*, 10: 67-75.
- Külcü, Ö. (2012). Dijital ortamda kültürel mirasın yönetimi ve InterPARES 3 Projesi.
- Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü (2023). Sanal Müzeler. <https://sanalmuze.gov.tr/> Erişim Tarihi: 28.07.2023.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı Bilgi Teknolojileri Genel Müdürlüğü, (2023). Hitit Kültür ve Turizm Sistemi. <https://btgm.ktb.gov.tr/TR-268728/hitit-kultur-ve-turizm-sistemi.html> Erişim Tarihi: 07.08.2023.
- Little, C., Bec, A., Moyle, B. D., & Patterson, D. (2020). Innovative methods for heritage tourism experiences: Creating windows into the past. *Journal of Heritage Tourism*, 15(1), 1-13.
- Makaklı, E.S & Ozar, B. (2018). *Fiziksel mekânın dijital platformlardaki temsili; Topkapı Sarayı Müzesi örneği*. I. International Ottoman Traces Symposium, Edirne..
- Malpas, J. (2008). New media, cultural heritage and the sense of place: Mapping the conceptual ground. *International Journal of Heritage Studies*, 14(3), 197-209.
- Matterport Scenes. <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.matterport.capture&hl=en>.
- Michael, D., Pelekanos, N., Chrysanthou, I., Zaharias, P., Hadjigavriel, L.L. & Chrysanthou, Y. (2010). *Comparative study of interactive systems in a museum*. Digital Heritage- Third International Conference, Kıbrıs.
- Morris, C. G. (2013). Psikolojiyi Anlamak, (H. B. Ayvaşık, M. Sayıl. Çev.). Ankara: Türk Psikologlar Derneği.
- Mortara, M., Catalano, C. E., Bellotti, F., Fiucci, G., Houry-Panchetti, M., & Petridis, P. (2014). Learning cultural heritage by serious games. *Journal of Cultural Heritage*, 15(3), 318- 325.
- Muşkara, Ü. (2017). Yeni medyanın kültürel miras konulu uygulamaları. *Erdem*, 73: 89-110.
- Nuryanti, W. (1996). Heritage and postmodern tourism. *Annals of Tourism Research*, 23(2): 249-260.
- Nyhlén, S., & Gidlund, K. L. (2018). Everything? disappears... reflexive design and norm-critical intervention in the digitalization of cultural heritage. *Information, Communication & Society*, 22: 1361-1375.
- Pastviewexperience (2023). <https://pastviewexperience.com/en/pastview-experienceenglish/#custom> (Erişim tarihi: 04.08.2032).
- Remondino, F. & Rizzi, A. (2009). RealityBased 3D Documentation of World Heritage Sites:Methodologies, Problems and Examples,. 22nd CIPA Sempozyumu, Kyoto, Japonya, Ekim 11-15 2009.
- Sabharwal, A. (2015). *Digital Curation in the Digital Humanities: Preserving and Promoting Archival and Special Collections*. USA: Chandos Publishing.
- Scandy Pro. <https://www.scandy.co/blog/four-reasons-for-scandy-pro/>
- Serain C. (2016) *The contribution of digital technologies to the mediation of the conservation-restoration of cultural heritage*. Euro-Mediterranean Conference.
- Sherman, W. R.& Craig, A. B. (2003). *Understanding Virtual Reality: Interface, Application, and Design*. University of California, Berkeley, Morgan Kaufmann Publishers, San Francisco.
- Sürücü, O. & Başar, M.E. (2016). Kültürel mirası korumada bir farkındalık aracı olarak sanal gerçeklik. *Mimarlık Planlama Sanat ve Tasarım Dergisi*, 4(1), 13-26.
- Taşkıran, M. (2022). Digital Arkeoloji Uygulamaları: Sillyon Çalışmaları Örneği. *Neşebir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, Dijitalleşme Özel Sayısı. 320-328.
- Türk Arkeoloji ve Kültürel Miras Enstitüsü (2023). <https://turkarkeolojienstitusu.org/enstitu/misyon-vizyon/> Erişim Tarihi: 07.08.2023

- UNESCO, (1972). *Convention concerning the protection of the World Cultural and Natural Heritage*.
<https://whc.unesco.org/archive/convention-en.pdf>
- UNESCO, (2003). *Text of the convention for the safeguarding of intangible cultural heritage* Paris, 17 October 2003.
<https://ich.unesco.org/en/convention>
- UNESCO, (2023). World heritage list <https://whc.unesco.org/en/list/> erişim tarihi eklenmelidir.
- VandeCreek, D. (2007). Web of significance: The Abraham Lincoln historical digitization project, new technology, and the democratization of history. *Digital Humanities Quarterly*, 1(1).
- Vargün, Ö. (2022). Teknolojinin belirleyiciliğinde müzelerde dijitalleşme süreci ve insan odaklı tasarım yaklaşımları. *İdil*, 92: 565-584.
- Vlahakis, V., Ioannidis, N., Karigiannis, J., Tsotros, M., Gounaris, M., Stricker, D., & Almeida, L. (2002). Archeoguide: an augmented reality guide for archaeological sites. *IEEE Computer Graphics and Applications*, (5), 52-60.
- VOMA, <https://visit.voma.space/> Erişim Tarihi: 31.07.2023.
- Wands, B. (2006). *Art of The Digital Age*. London: Thames & Hudson.
- Wojciechowski, R., Walczak, K., White, M., & Cellary, W. (2004). *Building virtual and Augmented Reality museum exhibitions*, Ninth International Conference on 3D Web Technology-Web3D, 135-144.
- Zeppel, H. & Hall, M.C. (1992). Arts and Heritage Tourism. B. Weiler, & M. C. Hall (Ed.), *Special Interest Tourism* içinde (ss. 47-69). London: Belhaven.

EXTENDED SUMMARY

Cultural heritage forms a part of the history, traditions and cultural values of every society, and their preservation and maintenance is vital for the cultural and economic development of societies. This article provides an overview of some online and virtual applications developed for cultural heritage sites and assets, their functions and benefits in tourism. The transmission of cultural heritage is extremely important in terms of preserving the history, culture and identities of societies and transferring them to future generations. Digital technologies are important tools for the protection, documentation and accessibility of cultural heritage. However, the preservation and transmission of cultural heritage is becoming increasingly difficult as a result of changing and disappearing traditions and habits over time. Therefore, the use of digital technologies in the field of cultural heritage has increased in recent years.

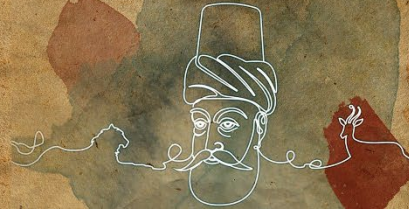
The use of digital technologies in the transmission of cultural heritage provides many advantages. These include providing wider access to cultural heritage, preserving cultural heritage, ease of access, providing new learning opportunities, helping to promote, and cooperating and sharing cultural heritage. One of the advantages of digital technologies is that it provides wider access to cultural heritage. Through virtual tours, digital archives, digital museums and other similar applications, cultural heritage can be accessed from anywhere. This helps people to show more interest in cultural heritage.

The digitization of cultural heritage is especially important for the preservation of languages and traditions that are on the verge of extinction. Materials such as audio and video recordings, pictures and documents are stored in digital formats and transferred to future generations. To protect particularly rare or fragile works, digital copies can be made and preserved even if the originals are damaged. This prevents the loss of cultural heritage and helps to transfer it to future generations. Virtual tours and interactive applications are other digital technologies used for the preservation and transfer of cultural heritage. Virtual tours allow visitors to learn more about cultural heritage, for example by offering a virtual tour of museums or historical sites. Interactive applications, such as mobile applications and games, make learning about cultural heritage more enjoyable. Virtual reality and augmented reality are other technologies used to make cultural heritage more interactive. Virtual reality can offer visitors a more realistic experience, for example by offering a virtual tour of ancient structures. Augmented reality enables the environment to be enriched with historical information, for example, when visiting a historical site. In addition, elderly or disabled people in particular may find it difficult to physically access cultural heritage. But through digital technologies, they can access cultural heritage in virtual ways.

In today's world, people start to get to know local or national cultures and develop trips in this direction. The use of cultural heritage for tourism has great effects on the social structure and economy. Cultural heritage in social life contributes to people's recognizing different cultural elements, developing social relations and bringing life styles together with different cultures, positively affecting the development level of countries in economic terms, and providing new employment opportunities for local people. In this sense, the issues of development, promotion and protection of cultural heritage come to the fore.

Digitization of cultural heritage is one of the many factors affecting tourism. Digitization offers new opportunities for the preservation and promotion of cultural heritage. It also provides many advantages for the tourism industry. First of all, with digitalization, it becomes possible for cultural heritage to reach larger mass. For example, people who cannot visit a museum or historical building can explore these places digitally. This provides more participation in cultural tourism. Digital technologies can also improve the tourist experience in the tourism industry. Travelers learn more through digital guides, virtual tours, mobile applications and similar tools. This provides more tourist satisfaction and loyalty in the tourism sector.

Apart from the benefits of digitalization of cultural heritage, negative reflections in tourism are also possible. Digital cultural heritage can offer visitors only a superficial experience. To understand the history, culture, and heritage of a place, it can be more helpful to have a real experience. In addition, these technologies can negatively affect the local economy, as tourists do not need to travel to access a place. Local businesses that cannot get a share from the income of tourists may not be able to provide the desired efficiency from the tourism sector. Digital cultural heritage can also prevent tourists from developing their intercultural communication skills. Tourists who have a real experience have more opportunities to get to know different cultures and people, while digital visitors have an experience that is only visually and away from local people interaction.

GASTRONOMİ, KÜLTÜREL MİRAS VE TURİZM ENTEGRASYONU: KAPADOKYA BÖLGESİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

GASTRONOMY, CULTURAL HERITAGE AND TOURISM INTEGRATION: A REVIEW ON THE CAPPADOCIA REGION

Firdevs YÖNET EREN

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Turizm Fakültesi

Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü

fyonet@nevsehir.edu.tr

ORCID: 0000-0001-8912-0786

ÖZ

Geliş Tarihi:

05.06.2023

Kabul Tarihi:

14.09.2023

Yayın Tarihi:

06.10.2023

Anahtar Kelimeler

Gastronomi
Kültürel Miras
Turizm
Kapadokya Bölgesi

Keywords

Gastronomy
Cultural Heritage
Tourism
Cappadocia Region

Kapadokya'nın zengin tarihi ve kültürel mirası, yemeklerinde ve mutfak kültüründe kendini göstermektedir. Kapadokya Bölgesi'nin turizm açısından destinasyonlar arasında önemli bir konumda yer almasından dolayı mutfak kültürünün turizm ile entegrasyonu oldukça önemlidir. Bu yüzden araştırmanın amacı, Kapadokya'nın gastronomik unsurlarını öne çıkararak, bölgenin gastronomik mirasının tanıtımında, korunmasında ve turizmde kullanılmasında öneriler sunmaktır. Makalede Kapadokya'nın kültürel miras kapsamında değerlendirilen gastronomik unsurları (geleneksel yemekleri, yöresel ürünleri, gastronomik etkinlikler) derlenmiştir. Bu kapsamda nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yapılmış olup, Kapadokya mutfağı ile ilgili dergiler, kitaplar, makaleler, web siteleri incelenerek, elde edilen veriler istatistik programına aktararak kodlama ve temalama ile içerik analizi uygulanmıştır. Yapılan kodlama ve temalama işlemlerinden sonra frekans analizi ve bulguların görselleştirilmesi amacıyla kod-alt-kod modeli ve kelime bulutu analizleri yapılmıştır. Kapadokya Bölgesi'ne ait dokümanlarda en çok vurgulanan gastronomik unsurlar; Ağpakla (Çömlekte Kuru Fasulye), Dolaz, Testi Kebabı, Pekmezli Ayva Dolması, Nevşehir Tava, Gendirme, Düşü (Pıtırıt) Çorbası, Şaraplar, Aside, Bulamaç, Dıvıl, Bitirgen Kayısı Yahnisi, Köftür, Dolma Mantı ve Kabak Tatlısı olduğu tespit edilmiştir. Kapadokya mutfağı ile ilgili elde edilen verilerin analizi sonucunda gastronomik unsurların bilinirliğinin artırılması ve turizmde kullanılması amacıyla öneriler geliştirilmiştir.

ABSTRACT

The rich historical and cultural heritage of Cappadocia is reflected in its cuisine and culinary culture. Due to the important position of the Cappadocia region among destinations in terms of tourism, the integration of culinary culture with tourism is quite crucial. Therefore, the aim of the research is to highlight the gastronomic elements of Cappadocia, and offer suggestions for promoting, preserving, and using the region's gastronomic heritage in tourism. In the article, the gastronomic elements evaluated within the scope of Cappadocia's cultural heritage (traditional dishes, local products, gastronomic events) have been compiled. In this context, document review from qualitative research methods has been conducted, and journals, books, articles, and websites related to Cappadocia cuisine have been examined. The data obtained were transferred to a statistical program and content analysis was performed with coding and theming. After the coding and theming processes, frequency analysis was conducted and sub-code models and word cloud analyses were performed for the visualization of findings. The most emphasized gastronomic elements in the documents related to the Cappadocia region were determined to be Ağpakla (Baked Beans in Pot), Dolaz, Testi Kebab, Quince Stuffed with Molasses, Nevşehir Pan, Gendirme, Düşü (Pıtırıt) Soup, Wines, Aside, Bulamaç, Dıvıl, Bitirgen Apricot Stew, Köftür, Dolma Mantı, and Pumpkin Dessert. As a result of the analysis of the data obtained regarding Cappadocia cuisine, suggestions have been developed to increase the recognition of gastronomic elements and their use in tourism.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1309966>

Atıf/Cite as: Yönet Eren, F. (2023). Gastronomi, kültürel miras ve turizm entegrasyonu: Kapadokya Bölgesi üzerine bir inceleme. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, İhtisaslaşma Özel Sayısı*, 151-166.

Giriş

Somut olmayan kültürel miras (SOKÜM), insanlığın geçmişten günümüze kadar aktardığı, görsel olmayan ancak kültürün devamını sağlayan değerler, gelenekler, ritüeller, müzikler, hikâyeler, sözlü gelenekler, dil, danslar, el sanatları ve mutfak kültürü gibi birçok unsuru içeren bir kavramdır (UNESCO, 2006). Bu miras, toplumların tarih boyunca var olma, kendini ifade etme, yaşam biçimlerini koruma ve gelecek nesillere aktarma arzusunun bir sonucudur. Kültürel miras, insanların kimliklerini oluşturan önemli unsurlardan biridir. UNESCO, somut olmayan kültürel mirası “yaşayan kültürel miras” olarak değerlendirmektedir. Somut Olmayan Kültürel Miras; “toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekânlar” şeklinde tanımlanmaktadır (UNESCO, 2003). Somut olmayan kültürel mirasın nesilden nesile aktarılarak, toplumların çevre, doğa ve tarihi geçmişleri ile bağlantılı olduğu ve yeniden sürekli olarak yeniden yaratıldığı ifade edilmektedir. Bu süreç toplumlarla ilgili unsurlara kimlik oluşturması ve devamlılık duygusu verebilmesinden ötürü kültürel çeşitlilik ve insan yaratıcılığına duyulan saygı yüceltilebilmektedir (T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı, Teftiş Kurulu Başkanlığı, 2003).

Mutfak kültürü, bölgesel ve ulusal kimlikleri yansıtan önemli bir somut olmayan kültürel mirastır. Pişirilen yemeklerin malzemeleri, pişirme yöntemleri, sunumu ve tarihsel gelişimi, kültürlerarası etkileşimler sonucu ortaya çıkmıştır. Gastronomik miras, yemeklerin özelliklerinin yanı sıra, tüketim şekilleri, üretim ve saklama teknikleri gibi geleneksel uygulamaları da içermektedir. Bu nedenle, mutfak kültürü, toplumların yaşam tarzlarını, tarihlerini ve değerlerini yansıtan önemli bir araçtır (Çapar ve Yenipınar, 2016). Kültürel mirasın bir parçası olan gastronomik miras, son yıllarda çok sayıda çalışmanın odak noktası olan turizm gelişiminin önemli bir bölümünü temsil etmektedir (Avieli, 2013; Kalenjuk Pivarski vd., 2022). Gastronomik miras turizmde kullanılması ve tanıtılması gereken somut olmayan mirasın bir parçası olarak UNESCO tarafından 2010 yılında önemi kabul edildiğinde ortaya konulduğu söylenebilir (Romagnoli, 2019; Park, Muangasame, Kim, 2021). Mutfak kültürlerinin somut olmayan kültürel miras kapsamında değerlendirilmesi, UNESCO’nun 2010 yılında Fransız Mutfak Kültürünü Dünya Kültürel Miras Listesine dâhil etmesi ile ilk defa mutfak kültürü ile ilgili bir konu koruma altına alınmıştır (Kaşlı vd., 2015).

Gastronomik miras, toplumlara ait mutfakların kültürel özellikleri ile birlikte kuşaktan kuşağa aktarılan yiyecek-iceceklerin çeşitliliği, hazırlama ve pişirme usulleri ile ilgili bilgiler ve sunum, servis, sofrada gibi özelliklerin veya niteliklerin tamamı (Kaşlı vd., 2015; Saatçi, 2016) olarak açıklamaktadır. Mutfak kültürünün somut olmayan kültürel miras kapsamında değerlendirilmesi için bazı özellikler bulunmaktadır. Bu özellikler aşağıda sıralanmaktadır (Kara, 2015).

- Yerel bitki çeşitliliği ve ana geçim kaynaklarına bağlı olarak elde edilen besinlerin kullanılması,
- Ana besin maddelerinin üretiminde geleneksel tarım ve hayvancılık bilgisinin kullanılması,
- Tarım ve yemek malzemelerinin üretiminde mevsim ve zaman döngüsüne bağlı bilgilerin kullanılması,
- Mutfak araç gereçlerinin ve pişirme tekniklerinin tarihsel süreç içerisinde gelişimi,
- Tarihsel süreç içerisinde belirginleşen damak zevki ile yenilen ya da yenilmeyen şeyler bilgisinin kullanılması,
- Farklı toplumsal uygulamalar (sünnet, düğün, bayram gibi) içinde rol oynaması,
- Yemeğin hazırlanış, pişiriliş, sunuluş ve tüketim süreçlerinin farklı toplumsal bilgi, değerler sistemi ve estetik algılayışıyla düzenlenmesidir.

Bir yerin veya bölgenin kültürel mirasını resmi olarak koruma altına almak, o yerin kültürünü, yiyecek-icecekleri ile gastronomik unsurlarını korumanın ve sürdürmenin bir yoludur. Gastronomik miras, kültürel mirasın korunması için olumlu öneme sahip bölgesel veya etnik bir ürün haline gelebilmektedir (Bessiere, 1998). Somut olmayan kültürel mirasın unsurlarından biri olan mutfak kültürü, birçok ülkenin mirasının korunmasına önemli bir katkı sağlamaktadır. Geleneksel yemekler, malzemeler, pişirme yöntemleri ve mutfak kültürü, bir ülkenin veya bölgenin kimliğini belirleyen önemli unsurlardır. Bu yüzden, mutfak kültürünün korunması ve sürdürülebilirliği, somut olmayan kültürel mirasın korunması için önemli bir adım olacaktır.

Türkiye’de, birçok bölgede yöresel yemekler, malzemeler ve pişirme yöntemleri uzun yıllardan beri var olmuştur. Bu yöresel yemekler, kültürel mirasın bir parçası olarak görülmekte ve korunması gereken unsurlar arasında yer almaktadır. Van Westering (1999) çalışmasında gastronomi ve miras arasındaki ilişkinin aslında turistler için bir seyahat motivasyon aracı olduğunu belirtmektedir. Bu yüzden doğal ve kendine has kültürel yapısı ile hem Türkiye’nin hem de dünyanın en önemli ziyaret edilen turizm destinasyonlarından biri (Yorgancı, 2018) olan

Kapadokya Bölgesi gastronomik mirasını ön plana çıkarması gerekmektedir. Kapadokya, Türkiye'nin en önemli turistik bölgelerinden biridir ve bölgenin zengin tarihi ve kültürel mirası, mutfak kültüründe de kendini göstermektedir.

Doğal güzellik ve kültürel çekicilik açısından zengin bir yapıya sahip olan Kapadokya Bölgesi kendine has zengin bir mutfak kültürüne sahiptir (Aslan, Güneren ve Çoban, 2014). Kapadokya Bölgesi, tarihi geçmişi ile önemli ticaret yolları konumunda olması ve birçok farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır. Bu tarihi geçmişin oluşturduğu kültürel değerler ve verimli topraklar sayesinde bölgenin önemli bir mutfak kültürü zenginliği oluşmuştur. Ancak bu zengin kültürel gastronomik mirasa rağmen yöresel ürünlerinin bilinirliği, tanınırlığı ve yaygınlığı yeterli düzeyde değildir (Şahin Perçin, Örgün, Erol, Keskin, 2019). Bu bağlamda mevcut çalışma ile İç Anadolu kültürünün zenginliğini yansıtan yönü ile Kapadokya Bölgesi'nin gastronomik miras unsurlarının belirlenmesi, tanıtılması, yaygınlaştırılması ve turizmde kullanılmasına yönelik öneriler geliştirilmesi amaçlanmıştır.

SOKÜM kapsamında Kapadokya'nın gastronomik mirasının turizm açısından önemi oldukça büyüktür. Kapadokya'nın zengin tarihi ve kültürel dokusu, bölgenin gastronomik unsurlarında da kendini göstermektedir. Yöresel yemekler, ürünler ve gastronomik etkinlikler, Kapadokya'nın benzersiz kimliğini yansıtmakta ve turistlerin bölgeye olan ilgisini artırmaktadır. Turizm destinasyonları arasında oldukça önemli bir konumda bulunan Kapadokya Bölgesi ile ilgili mutfak kültürüne ait yazılı belgelerin az olmasından dolayı bölgenin gastronomik mirası unutulma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Bu nedenle bu araştırma geçmişten günümüze Nevşehir mutfak kültürü ile ilgili yayınlanmış olan ve ulaşılan dokümanların incelenmesini kapsamaktadır. Araştırma kapsamında bölgeye ait gastronomik miras unsurları arasında yer alan yemekler, çorbalar, hamur işleri, tatlılar, içecekler, üzüm çeşitleri, yöresel ürünler ve gastronomik etkinlikler ile ilgili bilgiler toplanmaya çalışılmıştır. Bu araştırma, Kapadokya Bölgesi'nin yazılı ve görsel kaynaklar üzerinden en fazla vurgulanan gastronomik miras unsurlarını belirleyerek gastronomik mirasın turizmde kullanılması için öneriler geliştirilmesi ve literatüre katkı sağlamak amacı ile planlanmış ve yürütülmüştür.

SOKÜM Kapsamında Gastronomik Mirasın Turizm Açısından Önemi

Gastronomi, kültürel çevrenin diğer unsurlarını tamamlayan bir araçtır. Gıdalar, üretim süreçleri, kültürel normları, değerleri, coğrafya unsurları, bölgenin fiziksel gerçekliğini yansıtmakla kalmayıp aynı zamanda nesilleri de ilgilendirdiği için gastronomik mirasın önemli parçalarıdır (Timothy, 2011). Mutfak kültürü dâhil olmak üzere kültürel gelenekler, bölgenin veya ülkenin karakterini temsil eden yöresel ürünler, somut olmayan kültürel miras aracılığıyla korunabilir ve güçlendirilebilir. Bazı kırsal alanlarda şarabın, yemeğin ve diğer turizm biçimlerinin artan önemi, bir bölgenin mutfak mirasına ilişkin yeni bir imaj oluşturmaya veya mevcut olanı güçlendirmeye yardımcı olabilmektedir (Alonso, 2013).

Gastronomik miras, turistleri çekmek için bir araç olarak hizmet etmektedir. Aynı zamanda büyük sosyal, ekolojik ve ekonomik faydalar sağlayan bölgesel bir sermayeyi temsil etmektedir (Barska ve Wojciechowska-Solis, 2018). Gastronomik miras, oluşumunu ve farklılaşmasını etkileyen çok sayıda sosyokültürel bileşen içermektedir. Bu nedenle çeşitli tarım ve gıda ürünlerini, farklı yemek türlerini, baharatları, yemek hazırlama yöntemlerini, yemek hazırlama araç-gereçlerini ve pişirme usullerini içermektedir (Kalenjuk Pivarski, Grubor, Banjac, Dercan, Tesanovic, Smugovic, vd. 2023).

Gastronomik miras turist destinasyonlarının farklılaşmasındaki ana faktörü temsil eder. Çünkü bu daha sonra bir turistik bölgeyi ziyaret etmek için birincil bir güdü haline gelmektedir (Perez-Priego, Garcia, Banos, Gomez-Casero, Caridad y López del Río, 2019). Seyahat etmedeki birincil amaçları yemek olan turistlerin hedeflerini karşılayabilen destinasyonlar, son derece rekabetçi uluslararası turizm pazarında mutlak bir üstünlüğe sahiptir (Daries, Cristobal-Fransi, Ferrer-Rosell, Marine-Roig, 2018). Bölgelere özgü otantik ve kültürel özellikler taşıyan gastronomik unsurları deneyimlemek isteyen turistler, otantik ve etnik restoranları veya işletmeleri ziyaret etmek istemektedir. Bu deneyimi yaşamak istemeleri destinasyon tercih etme sebeplerinin başında gelmeye başlamıştır. Turistlerin bu deneyim arayışı ile birlikte kültürel miras kapsamında mutfak kültürünün turizmde kullanılmasının önemini arttırarak turizme ek bir değer kazandırmaktadır (Hernandez-Rojas, 2021; Kovacs, Carroll, Lehman, 2014).

Kültür ve kimlik unsurlarını içeren gastronomik miras, imaj, hafıza ve gurur uyandırabilir veya tüketim alışkanlığına ilham verebilir. Aynı zamanda bir yaşam biçimi ve hatta bir gelir kaynağı haline gelebilmektedir (Alonso ve Krajsic, 2013). Çok ırklı veya kültürel çeşitlilikle karakterize edilen bir ülke için kimlik oluşumu sadece

ulusal kimlikle ilgili değildir, aynı zamanda ülke hakkında olumlu bir imaj sağlamaktadır. Yöresel gastronomik ürünler, ulusal bir kimliğin parçası olmanın basit bir yolunu temsil etmektedir. Bu yüzden yöresel gastronomik ürünler için bir kimlik oluşturmak birçok ülkenin hedefi haline gelmiştir (Vanhonacker vd., 2010). Long (2004), bir bölgenin kültürünü ve kimliğini diğerlerinden ayıran önemli parçalardan birinin bölgenin gastronomik unsurları olduğunu belirtmiştir. Gastronomik unsurlar bir destinasyonun hem kültürünün hem de kimliğinin bir parçasıdır. Bu gastronomik unsurların tüketimi ait olduğu destinasyonun imajını olumlu yönde etkilemektedir (Quan ve Wang, 2004). Bu yüzden destinasyonların gastronomik mirasını turizm ile birleştirerek turistlere sunması gerekmektedir. Gastronomik mirasın turizmde kullanılması ile destinasyonlara bazı avantajlar sunmaktadır. Bu avantajlar aşağıda sıralanmaktadır (Çapar ve Yenipınar, 2016).

- Yöresel gastronomik ürünlerin turizm endüstrisindeki kullanımını artmaktadır.
- Destinasyonun ulusal ve uluslararası alanda bilinirliği artmaktadır.
- Gastronomik ürünlere küresel bir talep yaratmaktadır.
- Yerel üretimi arttırarak, bölgesel tarım ve çiftçiler korunmaktadır.
- Kültürel değerlerin korunmasının önemi ile ilgili halk bilinçlendirilmektedir.
- Yeni iş fırsatları oluşturmaktadır.
- Destinasyonun kimlik oluşturulmasına olanak sağlamaktadır.
- Bölgede kırsal kalkınma hızlanmaktadır.
- Gastronomik miras ile turizm tüm yıla yayılabilmektedir.

Bir gastronomik mirasın turizmde kullanıldığında; uluslararası turistlerin damak zevkine uygun olarak geleneksel yemeklerin hazırlanmasında ve pişirilmesinde kullanılan malzemelerin, tariflerin ve yöntemlerin değiştirilmesi, yerel mutfağın cazibesini arttırmak için doğal ve kültürel mirasın eşleştirilmesi ve gastronomik mirasın orijinal görünümünü mümkün olduğunca korumak önemlidir. Gastronomik mirasın turizmde kullanımı ile ilgili stratejiler, ekonomik kalkınmayı sağlamak için özel olarak tasarlanmalıdır (Lin, Marine-Roig, Lionch-Molina, 2021).

Ekonomiyi canlandırmak için gastronomik miras turizmini geliştirme hedefi çoğu ülkede aynı olsa da bunu gerçekleştirmeye yönelik stratejiler oldukça farklıdır. Turistler açısından yerel yiyecekleri yemek, rutin günlük aktivitelerinden kurtulmanın ve alışılmadık mutfaklara girmenin bir yoludur. Bunu seyahat deneyiminin bir parçası olarak düşünürler ve bu, günlük yaşamlarında evde veya yakındaki restoranlarda egzotik yiyecekler yemekten çok farklı bir deneyimdir (Bessiere ve Tibere, 2013). Bu nedenle, gastronomik miras turizmi ürünlerinin tasarımı, oldukça rekabetçi uluslararası turizm pazarında öncelikle turistlerin beklentilerini karşılayabilmeli ve tatmin edici bir gastronomik miras turizmi deneyimi yaratabilmelidir (Daries, Marine-Roig, Ferrer-Rosell, Cristobal-Fransi, 2021).

Tüm bunlardan yola çıkılarak; gastronomik mirasın turizm açısından önemi, farklı açılardan değerlendirilebilir. Bunlardan ilki, yöresel yemekler ve lezzetler, turistlere yerel kültürü tanıtmakta ve deneyimlemelerini sağlamaktadır. Yabancı turistler, destinasyona ait geleneksel yemekleri ve yöresel ürünleri aracılığıyla bölgenin tarihini, yaşam tarzını ve toplumsal değerlerini keşfedebilme şansını yakalayabilmektedir. Bu da turistlerin bölgeye olan ilgisini ve bağlılığını arttıracaktır. İkinci olarak, gastronomik mirasın turizme entegrasyonu, bölgedeki turizm potansiyelini artırabilir ve turistlerin konaklama sürelerini uzatabilmektedir. Destinasyonun farklı lezzetleri ve yöresel mutfak kültürü, turistlerin bölgede daha fazla zaman geçirmelerini teşvik edebilir. Gastronomik etkinlikler, restoranlar ve tadım turları gibi turizm deneyimleri, turistlerin destinasyonları daha derinlemesine keşfetmelerini sağlar ve tekrar ziyaret etme isteğini artırabilmektedir.

Farklı açılardan bakıldığında üçüncü ise; gastronomik mirasın turizmde kullanılması, yerel ekonomiye katkı sağlayabilir. Yöresel yemeklerin üretimi ve satışı, yerel üreticiler ve restoranlar için bir ekonomik fırsat yaratacaktır. Bu durumda bölgedeki istihdamı destekler ve yerel halkın refahını artırabilir. Bununla birlikte, gastronomi turizmi, turizm değeri olan yöresel ürünlerin pazarlanmasını ve satışını teşvik ederek yerel ekonomiye katkı sağlayabilir. Sonuç olarak, destinasyonların gastronomik mirası turizm açısından önemli bir araçtır. Gastronomik unsurların tanıtımı, korunması ve turizmde kullanılması, bölgenin kültürel zenginliğini ve turizm potansiyelini artıran bir unsurdur. Bu sayede, destinasyonlar hem yerli hem de yabancı turistler için cazip bir

gastronomik destinasyon haline gelebilir ve bölgenin sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmasına katkıda bulunabileceği söylenebilir.

Kapadokya Bölgesi Mutfak Kültürü

Kapadokya Bölgesi, tarih öncesinde ve sonrasında bölgede hüküm sürmüş medeniyetlerin kültürel özelliklerini bünyesinde bulundurması ve geleneksel Türk mutfağını yansıtmışından dolayı kayda değer önemli bir yerel mutfaka sahiptir (Buyruk, 2022). Tarihsel gelişim sürecinde farklı uygarlıkların kültürel bilgi ve birikimleri ile kendi özelliklerini birleştiren Kapadokya mutfağı, oluşturduğu zengin gastronomik mirası ile diğer bölgelerden farklılaşmaktadır. Bu gastronomik mirasın korunması ve gelecek nesillere aktarılabilmesi için destinasyonun mutfak kültürünün sürdürülebilirliğinin sağlanması ve turizmde kullanılması oldukça önemli bir konudur (Şahin Perçin, Örgün, Erol ve Keskin, 2019). Mutfak kültürü ile kendine has belirleyici ve farklı özellikleri bulunan mutfaklardan biri olan Nevşehir (Güldemir ve Işık, 2011), bulunduğu coğrafya ve tarıma uygun iklimiyle uzun yıllardır tarım ve hayvancılık açısından önemli bir konumdur.

Kapadokya Bölgesi, köklü bir mutfak kültürüne sahip olup tarihten günümüze kadar gelen zengin bir geçmişi barındırmaktadır. Bölgenin coğrafi konumu, sadece tarihi açıdan değil aynı zamanda yöresel lezzetler açısından da büyük önem taşır. Tarım ürünlerinin çeşitliliği sınırlı olsa da bölgeye özgü bakliyatlarla hazırlanan yemekler öne çıkmaktadır ve sofralarda önemli bir yer tutmaktadır (Güldemir ve Işık, 2011; Yorgancı, 2018). Kapadokya bölgesinde, bulgurlu yemekler, çorbalar, tahıl ve baklagiller, patates, domates, biber, kabak, salatalık, kayısı, erik ve üzüm gibi tarım ürünleri öne çıkmaktadır. Bölgenin verimli toprakları ve iklimi, bu ürünlerin yetişmesi için ideal bir ortam sunmaktadır. Ayrıca, bölgede gelişmiş bir bağcılık geleneği bulunması nedeniyle üzüm yaprağı ve pekmez gibi bağcılık ürünleri de yerel mutfak kültürünün önemli bir parçasını oluşturmaktadır (Aslan vd. 2014; Şahin Perçin vd., 2019).

Kapadokya mutfağında yapılan yemeklerde hangi ürünlerin kullanıldığına bakıldığında tahıl ve bakliyat çeşitlerinin etle karıştırılarak hazırlandığı dikkat çekmektedir. Bölgenin özel toprağı ile çömlek ve güveç tarzı yemek pişirme de kullanılan araç-gereçler yapılmaktadır. Toprakta yapılan bu araç-gereçler yıllardır bölgede yemek yapımında kullanılmaktadır. Bundan dolayı da çömlekte kuru fasulye, Nevşehir tava, güveçte yaprak sarması gibi özgün yemeklerin bölge mutfağında uzun yıllardır yapıldığı görülmektedir (Buyruk, 2022). Bölgede yemek yapımında kullanılan bu kaplar dışında; bakırdan ekmek tenceresi, kalaylı pekmez leğeni, kazanlar, güğüm, toprak tencereler, testiler, turşu küpleri, çömlekler, güveçler, elek, hamur tahtası, satır, lenger, siniler de kullanılmaktadır. Yemekler bölge de farklı pişirme teknikleri ve araçları ile yapılmaktadır. Bunlar; fırın, tandır, çömlek, sac, közde, haşlama ve kızartma gibi yöntemlerdir (Güldemir ve Işık, 2011). Sonuç olarak bölge mutfağı da diğer mutfak kültürleri kadar çeşitli, zengin ve kendine özgü uygulamalara sahip bir mutfaktır. Bu yüzden bölgenin gastronomik mirasına sahip çıkılarak bilinirliğinin artırılması ve yaygınlaştırılması için turizmde kullanılması gerektiği düşünülmektedir.

Araştırmanın Yöntemi

Kapadokya Bölgesinin gastronomik mirasına ait unsurların tespit edilmesi ve turizmde kullanılmasına yönelik öneriler geliştirilmesi amacıyla yapılan bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu kapsamda konunun derinlemesine inceleneneceği ve Kapadokya Bölgesinin gastronomik mirasına ait unsurların toplanmasına ilişkin bilgilerin toplanabileceği doküman analizi tekniğı kullanılmıştır. Araştırmada Türkiye genelinde Kapadokya Bölgesinin gastronomik mirasına ilişkin dokümanlar incelenmiştir. Gastronomik unsurların tespiti amacıyla yapılan doküman taraması 20 Nisan-20 Mayıs 2023 tarihleri arasında internet üzerinden gerçekleştirilmiştir. Doküman incelemesi kapsamında Kapadokya ile ilgili tanıtım amaçlı kurulmuş web siteleri (5 adet) ve makale, bildiri, kitap, tezler (13 adet) incelemeye alınmıştır. Bu kapsamda Yüncü, (2010); Güldemir ve Işık, (2011); Aslan, Çoban ve Güneren, (2014); Ardiç Yetiş, (2015); Demirel ve Yönet, (2017); Yorgancı, (2018); Aydın, Eren, Sözbilen, (2018); Çokal ve Yılmaz, (2019); Şahin Perçin, Örgün, Erol ve Keskin, (2019); Demir Özer ve Esen, (2019); Yorgancı ve Buyruk, (2019); Flyista, (2021); Buyruk, (2022); Ak, (2022); Anadolu Yaşam, (2023); Kapadokya'dayım, (2023); Kapadokya Turları, (2023); Gastrocappadocia, (2023) dokümanları incelenmiştir.

Araştırma sonucu elde edilen dokümanlarda yer alan metinlerin incelenmesi için veri analiz yöntemi olarak içerik analizi kullanılmıştır. İlk olarak, araştırmacı tarafından gastronomik unsurları en doğru şekilde yansıtabilecek kavramlar bulunarak kodlamalar yapılmış ve ana temalar oluşturulmuştur. İkinci aşamada ise, belirlenen kodlama ve ana temalara göre veriler düzenlenerek ayrıştırılmıştır. Daha sonra yapılan kodlama ve temalama işlemlerinden

sonra veriler yorumlanmıştır. Verilerin sistematik bir biçimde analizinin yapılabilmesi için MAXQDA Analytics Pro'20 Programından yararlanılmıştır. Verilere içerik analizi yapılırken bilgisayar programının kullanılması, verilerin kodlanması, görselleştirilmesi ve araştırmanın güvenilirliğinin artması gibi faydaları bulunmaktadır (Creswell, 2017). Programda yapılan analizler sonucunda elde edilen tablolar ve görseller aşağıda verilmiştir.

Bulgular ve Yorum

Araştırmanın bu bölümünde, doküman incelemesi ile toplanan verilerin analizine ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Araştırmanın amacı kapsamında Kapadokya Bölgesi'nin gastronomik unsurlarının belirlenebilmesi için ana temalar ve alt temalar oluşturulmuş ve kodlamalar yapılmıştır. Yapılan kodlamalardan sonra ilk olarak alt temalara ilişkin frekans analizi ve yüzde oranları hesaplanmıştır. Yapılan analiz sonucunda elde edilen bulgulara ait veriler Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Kapadokya Bölgesi'ne ait Gastronomik Unsurları Frekans Analizi Bulguları

Çorbalar	Frekans	Yüzde	Tatlılar	Frekans	Yüzde
Düğü (Pıtır) Çorbası	10	4,48	Dolaz	15	6,73
Sütlü Çorba	8	3,59	Aside	10	4,48
Kesme Çorbası	7	3,14	Bulamaç-Beyaz Bulamaç	10	4,48
Tanna-Tarhana Çorbası	7	3,14	Kabak tatlısı	8	3,59
Tandır Çorbası	6	15,79	Ürgüp Damat Baklavası	7	3,14
Katma Çorbası	6	15,79	Kayısı tatlısı/Kayısı dolması	6	15,00
Pancar Çorbası	5	13,16	Şire Çorbası (Aşure)	6	15,00
Patates Çorbası	5	13,16	Kaygana	5	12,50
Ayran Çorbası (Katıklı Aş)	4	10,53	Ayva Tatlısı	5	12,50
Börek Çorbası	3	7,89	Kıvrırma Tatlısı	5	12,50
Bulgur Çorbası	3	7,89	Yemiş Tatlısı	3	7,50
Yeşil Mercimek Çorbası	2	5,26	Şekerli Börek	3	7,50
Sakala Çarpan Çorba	1	2,63	Kaymaklı Baklava	2	5,00
Pirinçli Domates Çorbası	1	2,63	Çiğleme	1	2,50
Yarma Çorbası	1	2,63	Armut Suflesi	1	2,50
Yoğurtlu Et Çorbası	1	2,63	Pekmez Kurabiyesi	1	2,50
Toplam	70	100,00	İncir Yağlaması	1	2,50
Yemekler	Frekans	Yüzde	Köftür Kavurması	1	2,50
Ağpakla	20	8,97	Toplam	91	100,00
Pekmezli Ayva Dolması	14	6,28	Yöresel Ürünler	Frekans	Yüzde
Testi Kebabı *	14	6,28	Köftür *	9	4,04
Gendirme	11	4,93	Pekmez	5	2,24
Nevşehir Tavası *	11	4,93	Kabak Çekirdeği *	4	18,18
Dıvıl	10	4,48	Üzüm Turşusu *	3	13,64
Bitirgen Kayısı Yahnisi	10	4,48	Kuru Kaymak *	3	13,64
Nohutlu Yahnisi	10	9,09	Bahçeli Köyü Kuru Eriği	2	9,09
Soğanlama	7	6,36	Avanos Küp Peyniri-Nevşehir Çömlek Peyniri	2	9,09
Pancar Yemeği-Pancarlı Aş	7	6,36	Nevşehir Simidi *	1	4,55
Ayva Yahnisi	6	5,45	Ürgüp Muskası	1	4,55

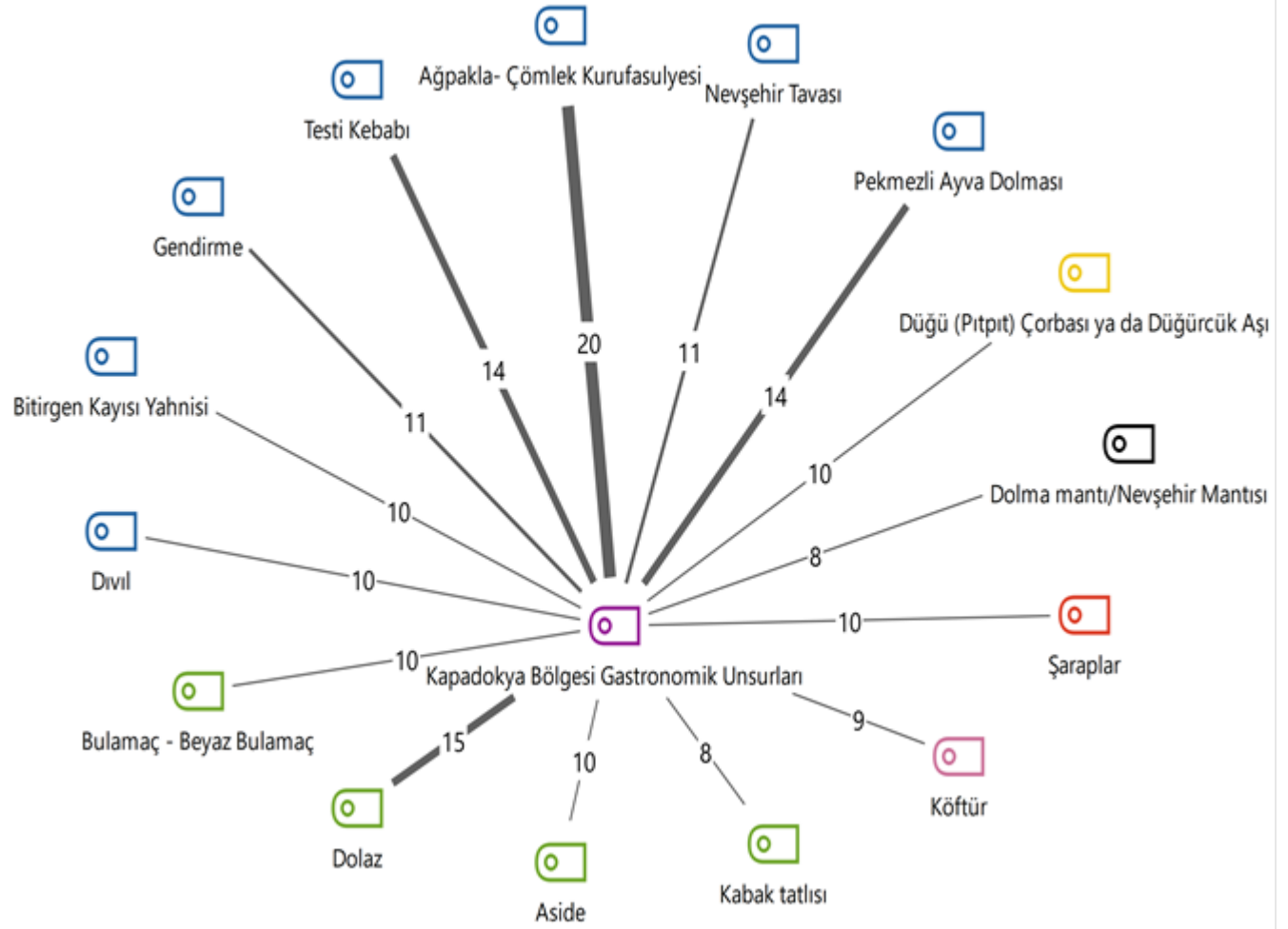
Kabak Çiçeği Dolması	6	5,45	Ayhan Patlıcanı	1	4,55
Hamur Köftesi	5	4,55	Kalaba Krema Yoğurdu	1	4,55
Yaz Türkülü-Çanak	5	4,55	Topaç Sarımsağı *	1	4,55
Yeşil Domates Dolması	5	4,55	Derinkuyu Çileği *	1	4,55
Çığırtma	5	4,55	Acılı	1	4,55
Ürgüp Köftesi-Sulu Et Köftesi	5	4,55	Süpürge Pekmezi	1	4,55
Tıkırdatma Kabak	4	3,64	Toplam	36	100,00
Sanayi Pilavı	4	3,64	İçecekler	Frekans	Yüzde
Naneli Kabak	4	3,64	Şaraplar	10	4,48
Omaç	3	2,73	Pekmez şerbeti	3	30,00
Çılbır	3	2,73	Üzüm suyu	3	30,00
Kayısı Dolması	3	2,73	Üzüm şırası	2	20,00
Madımak	3	2,73	Kayısı Suyu	2	20,00
Zerdelli Pilav	3	2,73	Toplam	20	100,00
Ferfene	3	2,73	Üzüm Çeşitleri	Frekans	Yüzde
Firik Cacığı	3	2,73	Emir (İmir) Üzüm	4	19,05
Pezik Sarması	3	2,73	Dirmit (Dimrit) Üzüm *	3	14,29
Patlıcan Cacığı	2	1,82	Keten Gömlek Üzüm	1	4,76
Çiçek cacığı	2	1,82	Karaburcu Üzüm	1	4,76
Kuzu Haşlama	2	1,82	İsmailoğlu Üzüm	1	4,76
Elma Dolması	1	0,91	Hafızali Üzüm	1	4,76
Çiçek Dolması	1	0,91	Horozkarası	1	4,76
Ayvalı Bademli Pilav	1	0,91	Göğçek Üzüm	1	4,76
Soğan Dolması	1	0,91	Şiradar Üzüm	1	4,76
Kabak Çekirdekli Erişte	1	0,91	Parmak Üzüm	1	4,76
Patlıcanlı Buğday Pilavı	1	0,91	Çavuş Üzüm	1	4,76
Bulgurlu Aş	1	0,91	Buludu (Bulut) Üzüm	1	4,76
Kuru Kayısı Yağlaması	0	0,00	Tilki kuyruğu (Kurt Kuyruğu)	1	4,76
			Beyaz Buzgulu Üzüm	1	4,76
Toplam	180	100,00	Neveşehir Karası	1	4,76
Hamur İşleri	Frekans	Yüzde	Kızıl Üzüm/Mis Üzüm	1	4,76
Dolma mantı	8	3,59	Toplam	21	100,00
Erişte	7	3,14	Etkinlikler	Frekans	Yüzde
Kömbe	6	2,69	Cappadox Festivali	2	25,00
Bazlama	6	2,69	Kapadokya Geleneksel Yemek Festivali	2	25,00
Göre Ekmeği	5	9,80	Neveşehir Ürgüp Bağ Bozumu Şenlikleri: Ürgüp	2	25,00
Etlı Mantı	5	9,80	Kültür Şenlikleri ve Kaymak Festivali: Kaymaklı	2	25,00
Hamursuz	5	9,80	Toplam	8	100,00
Peravi “Tık Tık” Mantısı	5	9,80			

Dönderme/Döndürme	4	7,84
Patatesli Tandır Ekmeği	4	7,84
Nohutlu Ekmek	4	7,84
Samsa mantı (Kuş Dili)	4	7,84
Peynirli Erişte	3	5,88
Fasulnik	3	5,88
Bazlama Yağlaması	3	5,88
Keskiç	1	1,96
Şire Tarhanası	1	1,96
Kaymaklı Çöreği *	1	1,96
Kuru Kıymalı Pide	1	1,96
Yoğurt Tarhanası	1	1,96
Sütlü Ekmek	1	1,96
TOPLAM	78	100,00

*Nevşehir iline ait Coğrafi İşaret Başvuru Aşamasında olan veya Tescil Almış Ürünler

Tablo 1 incelendiğinde araştırmanın kod sisteminde 8 ana tema ile birlikte 143 alt tema oluşturulduğu görülmektedir. Araştırma kapsamında yapılan doküman incelemesi kapsamında ana temalar; çorbalar, yemekler, hamur işleri, tatlılar, içecekler, üzüm çeşitleri, yöresel ürünler, etkinlikler şeklinde belirlenmiştir. Yapılan analizler sonucunda Kapadokya Bölgesi'nin gastronomik unsurlarından frekans analiz sonuçlarına bakıldığında yemeklerin (ana yemek, dolmalar, pilavlar vb.) en fazla kodlandığı (180 kodlanma sıklığı) tespit edilmiştir. Daha sonra tatlılar (91 kodlanma sıklığı), hamur işleri (78 kodlanma sıklığı) ve çorbalar (70 kodlanma sıklığı) en çok kodlanan ana temalardır. Tabloya bakıldığında en az vurgulanan gastronomik unsurların etkinlikler olduğu görülmektedir. Gastronomik etkinliklerin destinasyonlara saydığı avantajlar (ekonomik getiri, tanıtım vb.) düşünüldüğünde bölgede bu etkinliklerin sürdürülebilirliğinin sağlanması ve niceliğinin artırılması gerektiği düşünülmektedir.

Görüşme sonucunda elde edilen veriler, öncelikle bilgisayarda yazılım programı aktarılmıştır. Daha sonra betimsel bulguları ortaya koymak için kelime frekans analizinden sonra ana temalara ve alt temalara ilişkin kod-alt-kod modeli (Single Case Model) ve kelime bulutu kullanılmıştır.

Şekil 1. Kapadokya Bölgesi Gastronomik Unsurlarına ait Kod-Alt-Kod Bölümler Modeli

Kod-alt-kod modeline göre (Şekil 1), Kapadokya Bölgesi ile ilgili dokümanların incelenmesi sonucunda en çok tekrarlanan gastronomik unsurlar yukarıdaki şekilde yer almaktadır. Bu şekle bakıldığında, Kapadokya Bölgesi'nin gastronomik unsurlarının sırasıyla Ağpakla (Çömlekte Kuru Fasulye), Dolaz, Testi Kebabı, Pekmezli Ayva Dolması, Nevşehir Tava, Gendirme, Düğü (Pıtır) Çorbası, Şaraplar, Aside, Bulamaç, Dıvıl, Bitirgen Kayısı Yahnisi, Köftür, Dolma Mantı ve Kabak Tatlısı olduğu tespit edilmiştir. Gastronomik unsurların bölgeye ait olduğunu gösteren coğrafi işaret tescil sistemine kayıtlı ürünler yukarıdaki Tablo 1'de gösterilmiştir. Model incelendiğinde dokümanlarda Nevşehir iline ait coğrafi işaret almış veya başvuru aşamasındaki ürünlerden sadece Nevşehir Tava, Testi Kebabı ve Köftür en çok vurgulandığı görülmektedir. Oysa ki coğrafi işaretli yöresel ürünlerin destinasyonlara sağladığı avantajlar oldukça fazladır. Nevşehir iline coğrafi işaret sistemine kayıtlı gastronomik ürünlerin daha çok yaygınlaştırılarak bilinirliğinin artırılması gerekmektedir.

Bulamaç - Beyaz Bulamaç

Pekmezli Ayva Dolması

Testi Kebabı Kesme Çorbası Ürgüp Damat Baklavası

Şaraplar Pekmez Erişte

Bazlama Kömbe

Köftür Ağpakla Nevşehir Tavası

Gendirme Dolaz Aside Dıvıl Dolma mantı

Tanna-Tarhana Çorbası Bitirgen Kayısı Yahnisi

Düğü (Pıtıpt) Çorbası

Şekil 2. Kelime Frekanslarına İlişkin Kelime Bulutu

Yapılan kelime frekans analizi sonucunda, kodların görselleştirilmesi amacıyla betimsel bulguları gösterebilmek için kelime bulutu modeli kullanılmış olup, Şekil 2'da yer almaktadır. Kelime bulutunda yer alan kelimelerin tamamı frekanslarının büyüklüğü ile doğru orantılıdır. Kelime bulutu incelendiğinde ilk olarak göze çarpan kelimelerin Ağpakla (20), Testi Kebabı (14), Dolaz (15), Dıvıl (10), Nevşehir Tavası (11), Pekmezli Ayva Dolması (14), Köftür (9) olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Kapadokya Bölgesi'nin gastronomik mirasının korunmasında ve turizmde kullanılmasında bu gastronomik unsurların kullanılması gerektiği düşünülmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Kapadokya mutfak kültürü, bölgenin coğrafi konumu ve tarihi geçmişiyle yakından ilişkilidir. Özellikle, bölgede yetişen yerel malzemeler, Kapadokya yemeklerinin tadını ve karakterini belirlemektedir. Kapadokya mutfağı, turizm açısından da büyük bir önem taşımaktadır. Bölge, yerli ve yabancı turistler tarafından sıklıkla ziyaret edilmekte ve turizmde kullanılan önemli bir çekim merkezi haline gelmiştir. Kapadokya'nın gastronomik mirası, turizm açısından tanıtımı ve gelişimi için önemli bir unsurdur. Bu araştırma, Kapadokya'nın somut olmayan kültürel mirasının kaynağı olan mutfak kültürünün turizmde kullanılması, korunması ve tanıtılması konusunda bir değerlendirme sunmaktadır.

Bu araştırma, Kapadokya'nın zengin gastronomik mirasını ve mutfak kültürünün turizmde entegrasyonunun önemini vurgulamaktadır. Kapadokya Bölgesi'nin gastronomik mirası, geleneksel yemekler, yöresel ürünler ve gastronomik etkinlikler gibi bazı özgün unsurları kapsamaktadır. Araştırma, bu unsurların sadece bölgenin somut olmayan kültürel mirasının bir parçası olmakla kalmayıp, aynı zamanda turizm potansiyelini de arttırabilmektedir. Araştırma kapsamında yapılan doküman incelemesi ve içerik analizi sonucunda, Kapadokya'nın gastronomik mirasında öne çıkan unsurlarını belirlemeye çalışılmıştır. Bu unsurlar arasında Ağpakla (Çömlekte Kuru Fasulye), Dolaz, Testi Kebabı, Pekmezli Ayva Dolması, Nevşehir Tava, Gendirme, Düğü (Pıtıpt) Çorbası, Şaraplar, Aside, Bulamaç, Dıvıl, Bitirgen Kayısı Yahnisi, Köftür, Dolma Mantı ve Kabak Tatlısı gibi özgün lezzetler bulunmaktadır.

Kapadokya mutfağı, bölgenin somut olmayan kültürel mirasının önemli bir parçasıdır. Bu yüzden bölgenin gastronomik mirasının korunması, tanıtılması ve turizmde kullanılması için bazı öneriler geliştirmek mümkündür. Bölgenin gastronomik mirasının korunması için, bölge halkı ve yerel yönetimlerin iş birliği içinde hareket etmeleri gerekmektedir. Kapadokya mutfağına ait restoranlarda sunulan yöresel ürünlerin ve yemeklerin kalitesini koruyacak şekilde standartlaştırılmalıdır. Ayrıca, Kapadokya mutfağı hakkında bilgi veren müzeler ve sergiler gibi kültürel etkinlikler düzenlenerek, bölgenin gastronomik mirası korunabilir ve tanıtılabilir. Bunların dışında Kapadokya'nın gastronomik mirasının korunması ve turizm ile entegrasyonunun sağlanması adına aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir.

- **Gastronomik Mirasın Tanıtımı ile İlgili Öneriler:** Kapadokya'nın gastronomik mirasının daha geniş çevrelerce bilinirliğini artırmak amacıyla hem yerli hem de yabancı turistlerin dâhil olabileceği daha fazla tanıtım ve bilgilendirme faaliyetleri düzenlenmelidir. Kapadokya'nın gastronomik mirasını korumak ve tanıtmak amacıyla dijital kanallar kullanılmalıdır. Bu kapsamda, gastronomi ve turizm amaçlı broşürlerde yer alması, gastronomik yol haritalarının belirlenmesi, dijital platformlarda yerel yemeklerin ve yöresel ürünlerin görselleştirilerek sunulması gibi tanıtımları içermelidir. Sosyal medya platformlarında yöresel yemeklerin fotoğraflarını paylaşabilir, videolar oluşturabilir, sosyal medya fenomenlerinin bölgeye gelerek gastronomik konularla ilgili paylaşım yapması sağlanabilir ve blog yazıları yayınlanabilir. Ayrıca, Kapadokya'nın gastronomik unsurlarını içeren bir web sitesi veya mobil uygulama oluşturularak, turistlere yönelik bilgilendirici içerik sunulabilir. Bununla birlikte, Kapadokya'nın benzersiz iklimi ve toprakları, bölgeye özgü lezzetli yöresel ürünlerin yetişmesine mümkün kılmaktadır. Bu ürünlerin tanıtımı için yerel yönetimler, işletmeler ve yerel halkın iş birliği ile pazarlama çalışmaları yürütülmelidir. Yerel üreticilerle iş birliği yaparak, bölgeye özgü ürünlerin ambalajlanması, markalaşması ve satışı için destek veren projeler yapılabilir. Ayrıca, turistlerin en çok uğradığı noktalara yerel ürün satışı noktaları açılarak, turistlerin Kapadokya'nın yöresel ürünlerini satın alması teşvik edilmelidir.
- **Gastronomik Miras ve Turizmin Entegrasyonu ile İlgili Öneriler:** Öncelikle bölgede yöresel yemek sunan restoranların eksikliği düşünüldüğünde, yöresel yemeklerin ve ürünlerin yaygınlaştırılması amacıyla yerel yönetimler tarafından desteklenerek yerel restoranların açılması gerekmektedir. Ayrıca Kapadokya'nın mevcut yerel restoranlarının yerel yemekleri sunması ve yöresel malzemeler kullanması teşvik edilmelidir. Bu restoranlara yönelik kalite standartlarına uyum sağlamaları ve yöresel gastronomik deneyim yaşamak isteyen turistlerin beklentilerini karşılamaları için eğitim programları düzenlenmelidir. Turistik tesisler ve restoranlar, yöresel yemeklerin ve ürünlerin sunumu artırıldığında Kapadokya'nın gastronomik mirasının daha geniş kitlelerce tanınmasını ve bilinirliğinin artırılmasını sağlayacaktır. Bununla birlikte yerel restoranlar ve acenteler arasında iş birliği yapılarak, turistlere özel menüler veya gastronomi turlarında indirimler gibi teşvikler sunulabilir ve böylelikle yöresel yemeklerin turistlerle karşılaştırılması kolaylaşabilir.
- **Gastronomik Mirasın Korunması Amacıyla Eğitim Programları ve İşbirliklerine İlişkin Öneriler:** Gastronomik mirasın korunması, gelecek nesillerin bu mirastan yararlanabilmesi için önemlidir. Bu nedenle, yöresel yemeklerin, ürünlerin ve yöntemlerin korunması ve aktarılması için faaliyetler artırılmalıdır. Turizm ve gastronomi sektöründeki profesyonellere yönelik gastronomik mirasın önemi ve korunması ile ilgili eğitim programları düzenlenmelidir. Yöresel yemeklerin hazırlanışı, sunumu ve servisi gibi konularda uzmanlar tarafından verilecek eğitimlerle, bölgedeki turizm işletmelerinin kalite standartları yükseltilebilir. Ayrıca, liseler, üniversiteler ve meslek eğitim merkezleriyle iş birliği yapılarak, gençlere gastronomik miras alanında bilinçlendirme ve gelecek kuşaklara aktarılması amacıyla dersler (Gastronomik Miras, Kapadokya Mutfağı Türk Mutfağı) eklenerek eğitimler verilmelidir. Bunun dışında gastronomik miras farkındalığının artırılması amacıyla yerel yönetimlerin iş birliği ile yerel halkın eğitilmesi amacıyla programlar düzenlenmelidir. Kapadokya'nın gastronomik mirasının daha iyi anlaşılması ve korunması için eğitim ve araştırma faaliyetlerine daha fazla önem verilmesi gerekmektedir. Bunun için daha fazla eğitim programları düzenlenmeli ve alanında uzman kişiler tarafından Kapadokya gastronomik mirası için araştırmalar yapılması önemlidir.
- **Gastronomik Etkinliklerin Düzenlenmesine İlişkin Öneriler:** Bölgede düzenlenen gastronomik etkinliklerin sayısı, niteliği ve çeşitliliği artırılmalıdır. Bu etkinliklerle, geleneksel yemek festivali, gastronomi turları, yemek pişirme atölyeleri, gastronomik rotalar, yemek yarışmaları, şarap tadımı etkinlikleri gibi etkinlikleri içerebilir. Bu tür etkinlikler, ziyaretçilere yerel mutfakla etkileşim kurma ve deneyimleme fırsatı sağladığı gibi yerel halkın da katılımını teşvik ederek kültürel paylaşımı arttıracaktır. Turizm şirketleriyle iş birliği yapılarak düzenlenen gastronomi turları, Kapadokya'nın farklı bölgelerindeki restoranları, kafe ve çiftlikleri ziyaret ederek yerel lezzetleri deneyimleme fırsatı sunacaktır. Bununla birlikte turistlere, yöresel yemeklerin hazırlanışını gösteren atölye çalışmaları ve tadım etkinlikleri de organize edilebilir. Sonuç olarak, Kapadokya'da düzenlenecek gastronomik etkinlikler, bölgenin zengin mutfağını tanıtmak ve turistlerin deneyimlemesini sağlamak için önemli bir fırsat sunacaktır.

Yukarıda sıralanan öneriler, Kapadokya'nın gastronomik mirasının tanıtımı, korunması ve turizmde kullanımı için başlangıç noktası olabileceği düşünülmektedir. Yerel halkın, turizm işletmelerinin ve yerel yönetimlerin iş

birliğiyle bu önerilerin hayata geçirilmesi, Kapadokya'nın gastronomik zenginliklerinin daha geniş kitlelere ulaşmasını ve yaygınlaşmasını sağlayabilecektir. Kapadokya'nın gastronomik mirasının daha kapsamlı ve derinlemesine anlaşılmasına, bu mirasın korunması ve turizme entegrasyonuna katkı sağlayabilmesi amacıyla gelecekte bazı araştırmalar yapılabilir. Bu araştırma, Kapadokya'nın gastronomik mirası ile ilgili genel bir bakış açısı sunmaktadır. Bu yüzden başka araştırmalarda Kapadokya'nın gastronomik mirasının turizm üzerindeki etkisini ölçen kapsamlı bir etki analizi yapılabilir. Bununla birlikte Kapadokya'da gastronomik turizmi deneyimlemiş turistlerin deneyimleri ve geri bildirimleri, bölgenin gastronomik mirasının nasıl daha iyi pazarlanabileceği konusunda fikir sunabilir.

Kaynakça

- Ak, S. (2022). *Sürdürülebilir gastronomi turizmi bağlamında yerel mutfağın önemi: Mustafaapaşa örneği*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.
- Alonso, A. D. (2013). Tannat: the positioning of a wine grape as symbol and 'referent' of a nation's gastronomic heritage. *Journal of Heritage Tourism*, 8(2-3), 105-119.
- Alonso, A.D. & Krajsic, V. (2013). Food heritage down under: Olive growers as mediterranean 'food ambassadors'. *J. Herit. Tour.* 8, 158–171.
- Anadoluda Yaşam, (2023). <https://www.anadoludayasam.com/nevsehir-yemekleri/> adresinden 25 Mayıs 2023 tarihinde erişildi.
- Aslan, Z. Güneren, E. & Çoban, G. (2014). Destinasyon Markalaşma Sürecinde Yöresel Mutfağın Rolü: Nevşehir Örneği, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 2 (4), 3-13.
- Avieli, N. (2013). What is 'local food?' Dynamic culinary heritage in the World Heritage Site of Hoi An, Vietnam. *J. Herit. Tour.* 8, 120–132.
- Aydın, Ş., Eren, D., & Sözbilen, G. (2018). *Gastronomik miras içerisinde yer alan yöresel yemeklerin restaurant menülerinde kullanılması: Göreme örneği* (Sözlü Sunum). International Gastronomy Tourism Studies Congress, ss. 121-133, Kocaeli.
- Barska, A. & Wojciechowska-Solis, J. (2018). Traditional and regional food as seen by consumers—research results: The case of Poland. *Br. Food, J.* 120, 1994–2004.
- Bessière, J. (1998). Local development and heritage: Traditional food and cuisine as tourist attractions in rural areas. *Sociol. Rural.* 38, 21–34.
- Bessière, J. & Tibere, L. (2013). Traditional food and tourism: French tourist experience and food heritage in rural spaces. *J. Sci. Food Agric.* 93, 3420–3425.
- Buyruk, M. Y. (2022). *Turistlerin yerel yiyecek-içecek tercihleri ve memnuniyet durumlarının araştırılması: Kapadokya örneği*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Nevşehir.
- Creswell, J. D. (2017). Mindfulness interventions. *Annual review of psychology*, 68, 491-516.
- Çapar, G., & Yenipınar, U. (2016). Somut olmayan kültürel miras kaynağı olarak yöresel yiyeceklerin turizm endüstrisinde kullanılması. *Journal of Tourism & Gastronomy Studies*, 4(Special Issue 1), 100-115.
- Çokal, Z., & Dalkılıç Yılmaz, F. (2019). *Turist rehberlerinin yerel yemek kültürü bilgisinin tespit edilmesi: Nevşehir örneği*. Ş. Aydın., Ö. Çoban., Y. Karakuş ve N. Çalışkan (Ed.), IV. Uluslararası Gastronomi Turizmi Araştırmaları Kongresi Bildiri Kitabı içinde (ss. 383-391). Nevşehir.
- Daries, N., Cristobal-Fransi, E., Ferrer-Rosell, B. & Marine-Roig, E. (2018). Behaviour of culinary tourists: A segmentation study of diners at top-level restaurants. *Intang. Cap.* 14, 332–355.
- Daries, N., Marine-Roig, E., Ferrer-Rosell, B. & Cristobal-Fransi, E. (2021). Do high-quality restaurants act as pull factors to a tourist destination? *Tour. Anal.* 26, 195–210.

- Demirel, H. & Yönet, F. (2017). *Nevşehir mutfak kültürü ve değişimi üzerine bir alan araştırması*. I. Uluslararası İpekyolu Akademik Çalışmalar Sempozyumu içinde (ss. 193-201), Nevşehir.
- Flyista, (2021). <https://flyista.com/blog/kapadokya-yemekleri-yoresel-lezzetler> adresinden 25 Mayıs 2023 tarihinde erişildi.
- Gastrocappadocia, (2023). <https://gastrocappadocia.com/> adresinden 25 Mayıs 2023 tarihinde erişildi.
- Güldemir, O., & Işık, N. (2011). *Nevşehir mutfak kültürü ve yemekleri*. 1. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu, 6(1), 16-19.
- Hernández-Rojas, R.D. & Huete Alcocer, N. (2021). The role of traditional restaurants in tourist destination loyalty. *PLoS ONE*, 16, e0253088.
- Kalenjuk Pivarski, B., Grubor, B., Banjac, M., Der'can, B., Tešanovi'c, D., Šmugovi'c, S., Radivojevi'c, G., Ivanovi'c, V., Vujanovi'c, V. & Stoši'c, T. (2023). The Sustainability of Gastronomic Heritage and Its Significance for Regional Tourism Development. *Heritage*. 6, 3402–3417.
- Kalenjuk Pivarski, B., Šmugovi'c, S., Teki'c, D., Ivanovi'c, V., Novakovi'c, A., Tešanovi'c, D.; Banjac, M., Der'can, B., Peuli'c, T., Mutavdži'c, B. & et al. (2022). Characteristics of Traditional Food Products as a Segment of Sustainable Consumption in Vojvodina's Hospitality Industry. *Sustainability*, 14, 13553.
- Kapadokya Turları, (2023). <https://kapadokyaturlari.com.tr/yeme-icme/kapadokya-yemekleri> adresinden 25 Mayıs 2023 tarihinde erişildi.
- Kapadokyadayım, (2023). <https://voyelo.com/tr/kapadokyaya-yemekleri/> adresinden 25 Mayıs 2023 tarihinde erişildi.
- Kara, Ç. (2015). Türkiye'nin Kültürel Mirası-II. Ankara: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Kaşlı, M., Cankül, D., Köz, E. N., & Ekici, A. (2015). Gastronomik miras ve sürdürülebilirlik: Eskişehir örneği. *Eko-Gastronomi Dergisi*, 1(2), 27-46.
- Kovács, B.; Carroll, G.R.; Lehman, D.W. (2014). Authenticity and consumer value ratings: Empirical tests from the restaurant domain. *Organ. Sci.* 25, 458–478.
- Lin, M.-P.; Marine-Roig, E.; Llonch-Molina, N. (2021). Gastronomy as a Sign of the Identity and Cultural Heritage of Tourist Destinations: A Bibliometric Analysis 2001–2020. *Sustainability*, 13, 12531.
- Long, L. M. (2004). *Culinary Tourism*. Lexington: University Press of Kentucky.
- Özer, E. D., & Esen, M. K. (2019). Coğrafi İşaret Alma Sürecinde, Avanos-Nevşehir Testi Kebabına ait Standart Reçetenin Oluşturulması. *Journal of Tourism & Gastronomy Studies*, 7(2), 805-817.
- Park, E.; Muangasame, K.; Kim, S. (2021). 'We and our stories': Constructing food experiences in a UNESCO gastronomy city. *Tour. Geogr.*
- Pérez-Priego, M.A.; García, G.M.; de los Baños, M.; Gomez-Casero, G.; Caridad y López del Río, L. (2019). Segmentation based on the gastronomic motivations of tourists: The case of the Costa Del Sol (Spain). *Sustainability*, 11, 409.
- Quan, S. and Wang, N. (2004). Towards a structural model of the tourist experience: an illustration from food experience in tourism. *Tourism Management*, 25 (3), 297 – 305.
- Romagnoli, M. (2019). Gastronomic heritage elements at UNESCO: Problems, reflections on and interpretations of a new heritage category. *J. Intang. Herit.* 14, 158–171.
- Saatçı, G. (2016). Kültürel miras olarak gastronomi. *Yılmaz H. (Editör). Bir İletişim Biçimi Olarak Gastronomi. Ankara: Detay Yayıncılık*, 1-18.

- Şahin Perçin, N., Keskin, E., Örgün, E., & Erol, G. (2019). *Gastronomik bir değer olarak Nevşehir mutfağı*. Ş. Aydın., Ö. Çoban., Y. Karakuş ve N. Çalışkan (Ed.), IV. Uluslararası Gastronomi Turizmi Araştırmaları Kongresi içinde (ss. 544-558). Nevşehir.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Teftiş Kurulu Başkanlığı, (2003). Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, <http://www.karabukkultur.gov.tr/TR-195763/somutolmayan-kulturel-miras-nedir.html> adresinden 20 Nisan 2023 tarihinde erişildi.
- Timothy, D.J. (2011). *Cultural Heritage and Tourism: An Introduction*; Channel View Publications: Bristol, UK, Volume 4.
- UNESCO, (2003). http://unesco.org.tr/dokumanlar/somut_olmayan_km/sokum_bb.pdf adresinden 20 Nisan 2023 tarihinde erişildi.
- Van Westering, J. (1999). Heritage and gastronomy: The pursuits of the 'new tourist'. *International Journal of Heritage Studies*, 5(2), 75-81.
- Vanhonacker, F.; Verbeke, W.; Guerrero, L.; Claret, A.; Contel, M.; Scalvedi, L.; Zakowska-Biemans, S.; Gutkowska, K.; Sulmont-Rossé, C.; Raude, J.; et al. (2010). How European consumers define the concept of traditional food: Evidence from a survey in six countries. *Agribusiness*, 26, 453-476.
- Yetiş, Ş. A. (2015). Kapadokya yemek kültürü ve Mustafapaşa Beldesi (Sinassos) örneği. *Journal of Tourism & Gastronomy Studies*, 3(2), 12-19.
- Yorgancı, B. (2018). *Gastronomi turizmi ve Kapadokya'nın gastronomik unsurları hakkındaki turist algılarının araştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.
- Yorgancı, B. ve Buyruk, L. (2019). *Kapadokya'nın gastronomik unsurları hakkındaki turist algılarının araştırılması*, 4. Uluslararası Gastronomi Araştırmaları Kongresi Bildiri Kitabı, Nevşehir, ss.227-234.
- Yüncü, H.R. (2010). *Şarap turizmi bölgelerinin rekabet edebilirliğine yönelik bir model önerisi: Kapadokya örneği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

EXTENDED SUMMARY

The non-material cultural heritage of Cappadocia has significant implications in terms of tourism, with the region's rich historical and cultural texture manifesting itself in its gastronomical elements. Local dishes, regional products, and gastronomical events reflect the unique identity of Cappadocia and stimulate tourist interest in the region. Despite the region's considerable status among tourist destinations, there is a scarcity of written documents related to the culinary culture of Cappadocia, posing a risk of the gastronomical heritage being forgotten. Therefore, this research encompasses the review of documents that have been published and are accessible regarding Nevşehir's cuisine from past to present. Within the scope of the research, information regarding dishes, soups, pastries, desserts, beverages, grape varieties, local products, and gastronomic events - elements of the gastronomic heritage of the region - has been collected. This research was planned and conducted with the aim of determining the most emphasized gastronomical heritage elements of the Cappadocia region through written and visual sources, developing recommendations for the use of gastronomical heritage in tourism, and contributing to the literature.

This article compiles the gastronomic elements evaluated within the cultural heritage of Cappadocia, such as traditional dishes, local products, and gastronomic events. In this context, document review, a qualitative research method, was conducted, with journals, books, articles, and websites related to Cappadocia's cuisine examined. The document screening intended to identify gastronomic elements was carried out over the internet between April 20 and May 20, 2023. Within the scope of the document review, promotional websites about Cappadocia (5 in total) and articles, conference papers, books, and theses (13 in total) were included in the study. The data obtained was transferred to a statistical program and content analysis was conducted through coding and theming. After the coding and theming processes, frequency analysis was carried out and to visualize the findings, code-subcode models and word cloud analyses were employed. The most emphasized gastronomic elements in the documents related to the Cappadocia region were identified as Ağpakla (Bean Stew in Pot), Dolaz, Testi Kebab, Quince Stuffed with Molasses, Nevşehir Tava, Gendirme, Dügü (Pıtırıt) Soup, Wines, Aside, Bulamaç, Dıvıl, Bitirgen Apricot Stew, Köftür, Stuffed Dumplings, and Pumpkin Dessert. As a result of the analysis of the data obtained about Cappadocia's cuisine, recommendations were developed to increase the recognition of gastronomic elements and their use in tourism.

Cappadocian cuisine is a significant part of the region's intangible cultural heritage. Therefore, it is feasible to develop recommendations for the preservation, promotion, and utilization of the region's gastronomic heritage in tourism. To protect the gastronomic heritage of the region, local people and local governments need to cooperate. The quality of local products and dishes served in restaurants specializing in Cappadocian cuisine should be standardized to ensure quality. Moreover, by organizing cultural events such as museums and exhibitions providing information about Cappadocian cuisine, the region's gastronomic heritage can be preserved and promoted.

• **Recommendations for Promoting Gastronomic Heritage:** More promotional and informational activities involving both domestic and foreign tourists should be organized to increase the visibility of Cappadocia's gastronomic heritage. Digital channels should be used with the aim of preserving and promoting the gastronomic heritage of Cappadocia. This should include features in brochures for gastronomy and tourism, determining gastronomic route maps, and visual presentations of local dishes and regional products on digital platforms. Sharing photos of regional dishes on social media platforms, creating videos, inviting social media influencers to the region to make posts about gastronomic subjects, and publishing blog posts can also be effective. Additionally, creating a website or mobile application featuring Cappadocia's gastronomic elements and providing informative content for tourists can be useful. Moreover, Cappadocia's unique climate and soil make it possible to grow delicious regional products. Marketing efforts should be carried out in collaboration with local governments, businesses, and local people to promote these products. Projects supporting the packaging, branding, and sale of regional products can be carried out in cooperation with local producers. Furthermore, by opening local product sales points at the most visited spots by tourists, the purchase of Cappadocia's regional products can be encouraged.

• **Recommendations for Integrating Gastronomic Heritage and Tourism:** Considering the scarcity of restaurants serving local dishes in the region, local governments should support the opening of local restaurants

to promote regional dishes and products. In addition, current local restaurants in Cappadocia should be encouraged to serve local dishes and use regional ingredients. Training programs should be organized to ensure these restaurants adhere to quality standards and meet the expectations of tourists wishing to experience regional gastronomic experiences. Tourist facilities and restaurants will enhance recognition and visibility of Cappadocia's gastronomic heritage by increasing the presentation of regional dishes and products. Cooperation between local restaurants and agencies could offer incentives to tourists such as special menus or discounts on gastronomy tours, thus facilitating encounters between tourists and local cuisine.

• **Recommendations for Training Programs and Collaborations to Preserve Gastronomic Heritage:** The preservation of gastronomic heritage is crucial for future generations to benefit from this legacy. Therefore, efforts to protect and transmit regional dishes, products, and methods should be increased. Training programs regarding the importance and preservation of gastronomic heritage should be organized for professionals in the tourism and gastronomy sectors. By offering training from experts on topics such as the preparation, presentation, and service of local dishes, the quality standards of tourism businesses in the region can be raised. Moreover, collaborations with high schools, universities, and vocational training centers should be established, with courses added (Gastronomic Heritage, Cappadocian Cuisine in Turkish Cuisine) to raise awareness among young people about gastronomic heritage and its transmission to future generations. Furthermore, programs should be organized to train local people in cooperation with local governments to increase awareness of gastronomic heritage. Greater emphasis on education and research activities is needed for a better understanding and preservation of Cappadocia's gastronomic heritage. For this, more training programs should be organized, and research on Cappadocia's gastronomic heritage should be carried out by experts in the field.

• **Recommendations for Organizing Gastronomic Events:** The number, quality, and diversity of gastronomic events in the region should be increased. These events could include traditional food festivals, gastronomy tours, cooking workshops, gastronomic routes, food competitions, and wine tasting events. Such events will not only provide visitors with opportunities to interact with and experience the local cuisine, but also encourage the participation of local people, thereby enhancing cultural exchange. Gastronomy tours organized in cooperation with tourism companies will offer the opportunity to experience local flavors by visiting restaurants, cafes, and farms in different regions of Cappadocia. In addition, workshops demonstrating the preparation of local dishes and tasting events can also be organized for tourists. In conclusion, gastronomic events to be held in Cappadocia will provide a significant opportunity to introduce the region's rich cuisine and enable tourists to experience it.

The recommendations listed above are thought to be a starting point for the promotion, preservation, and use of Cappadocia's gastronomic heritage in tourism. The implementation of these recommendations in cooperation with local people, tourism businesses, and local governments could enable the gastronomic richness of Cappadocia to reach wider audiences and become more widespread.

SOSYAL MEDYANIN KÜLTÜREL MİRASI AKTARIM ARACI OLARAK KULLANIMI: KAPADOKYA ALAN BAŞKANLIĞI VE NEVŞEHİR İL KÜLTÜR VE TURİZM MÜDÜRLÜĞÜ ÖRNEĞİ

USE OF SOCIAL MEDIA AS A CULTURAL HERITAGE TRANSFER TOOL: EXAMPLE OF CAPPADOCIA AREA PRESIDENCY AND NEVŞEHİR PROVINCIAL DIRECTORATE OF CULTURE AND TOURISM

Neşe ACAR

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
MYO

Pazarlama ve Reklamcılık

neseacar@nevsehir.edu.tr

ORCID: 0000-0002-9830-1463

Rıza GÜNAYDIN

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
MYO

Pazarlama ve Reklamcılık

rzgnydn@nevsehir.edu.tr

ORCID: 0000-0002-0721-9799

ÖZ

Geliş Tarihi:

06.06.2023

Kabul Tarihi:

13.09.2023

Yayın Tarihi:

06.10.2023

Anahtar Kelimeler

Yeni Medya
Sosyal Medya
Kültür
Kültürel Miras
Turizm

Keywords

Nev Media
Social Media
Culture
Cultural Heritage
Tourism

İletişim teknolojilerinin sürekli gelişimi sonucunda insan, kendisini sanal bir evren içerisinde var etme çabasında bulmuştur. İletişim teknolojilerinin kullanımı ile insana dair yaşam deneyimleri olabildiğince medyada yeniden oluşturularak davranış şekillerini belirleyen kılavuz haline gelmiştir. Bu durum topluma kimlik kazandıran, birlik ve dayanışma duygusu veren, toplum içinde düzeni sağlayan, maddi ve manevi değerlerin bütünü olan kültürün medya tarafından yeniden inşa edilerek gelecek kuşaklara aktarılması sonucunu da ortaya koymuştur. Çalışmada Kapadokya Bölgesi'nin sosyal medya aracılığıyla belleğe alınması, tanıtılması ve aktarılması konusu araştırılmıştır. Kapadokya Alan Başkanlığı ve Nevşehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Twitter ve Instagram hesapları içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir. Kurumların sosyal medyayı tek yönlü bir iletişim aracı olarak kullandığı ve en çok tanıtım filmi paylaşımı yaptıkları görülmüştür. Kapadokya Alan Başkanlığı'nın sosyal medya araçları ve mesaj dağılımına bakıldığında Twitter'da 46, Instagram'da 14 içeriğin ve Nevşehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün sosyal medya araçları mesaj dağılımına bakıldığında ise Twitter'da 23 içeriğin paylaşıldığı görülmüştür. Çalışma, bu konuda araştırma yapacak akademisyenlere ve yöneticilere katkılar sağlaması bakımından önemlidir.

ABSTRACT

As a result of the continuous development of communication technologies, man has found himself in an effort to exist in a virtual universe. With the use of communication technologies, human life experiences have been recreated in the media as much as possible and become a guide that determines the behavior patterns. This situation has also revealed the result of reconstructing the culture which is giving an identity to the society, giving a sense of solidarity and unity, providing order in the society, the sum of material and spiritual values and transferring it to future generations by the media. In the study, it has been researched that the Cappadocia Region is memorized, promoted through social media. Cappadocia Area Presidency and Nevşehir Provincial Culture and Tourism Directorate Twitter and Instagram accounts were analyzed by content analysis method. It has been observed that institutions use social media as a one-way communication tool and they mostly share promotional films. Considering the social media tools and message distribution of the Cappadocia Area Presidency, it was evaluated that 46 content was shared on Twitter and 14 content was shared on Instagram. Considering the social media tools and message distribution of the Nevşehir Provincial Directorate of Culture and Tourism, it was seen that 23 content was shared on Twitter. The study is important in terms of contributing to the academicians and managers who will do research on this subject

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1310669>

Atıf/Cite as: Acar, N., & Günaydın, R. (2023). Sosyal medyanın kültürel mirası aktarım aracı olarak kullanımı: Kapadokya Alan Başkanlığı ve Nevşehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü örneği. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, İhtisaslaşma Özel Sayısı*, 167-176.

Giriş

Teknolojiler, insan varoluşuna eklenen, insanların duygu, düşünce, davranış, algı gibi bütün yaşamsal belirtilerine müdahil olarak bilgiyi işleme ve yaşam deneyimine dönüştürme şekillerini belirleyen bir güç konumuna gelmiştir. İnsanın toplum içerisinde kendisini var etme çabasının sosyalleşme alanları olarak yeni iletişim teknolojilerinin sağlamış olduğu sanal kamusal alanlara ilgiyi arttırdığı görülmektedir. Frankfurt Okulu düşünürlerinin eleştirilerini oluşturan “kültür endüstrisi” (Ceylan, 2019) kavramı da zaman içerisinde bu sanal kamusal alanların metalaşmış kültürel öğelerin göstergeler üssüne dönüşmesini sağlamıştır. Birey, bütün kimliğini bu metalar vasıtasıyla tanımlayarak kendisini toplum içerisinde var etmiştir. Özünde tüketim çılgınlığı olarak ifade edebileceğimiz bu popüler yaşam şekilleri neticesinde gündelik, sıradan durumların sosyal medyada yeniden bir gerçeklik unsuru olarak sunulmasıyla insanlar, bu gerçekliği ilk defa deneyimlencesine kendilerini bu sıradanlığa kaptırıp ussal yetilerini kaybederek ekran bağımlısı haline dönüşmüştür. Günümüzde gündelik yaşam deneyimlerinin çoğu yeni gerçekçilik üssü olan sanal alem de yaşanmaya başlanmıştır.

Her gün binlerce enformasyonun paylaşıldığı yeni medya, kişisel ve toplumsal bir belleğe dönüşmenin yanında kültürel belleğinde kaydedildiği, etkileşime sokulduğu, geleceğe taşındığı bir hafıza mekanına dönüşmüştür. Sözlü kültürün paylaşımlarının zamanla kaybolduğu dönemlerden sonra insanların artık bilgiye erişmek, anıları canlı tutmak, yaşamsal verileri saklamak için geleneksel araçlar yerine yeni medya araçlarına, sosyal medya hesaplarına yönelmeyi tercih ettikleri görülmektedir.

Çağımızda sosyal medya, insanlığın her döneminde farklı araçlar vasıtasıyla nesillere aktarılan ve yaşatılan kültürün yeniden inşa edilerek sergilendiği bir alana dönüşmüş ve kültürün aktarımı konusunda da rol üstlenmiştir.

Bu çalışmada, kültürel miras, yeni medya ve sosyal medyadan bahsedilmiş ve sosyal medyanın kültürel miras aktarım aracı olarak kullanımını Kapadokya Alan Başkanlığı ve Nevşehir İl kültür ve Turizm Müdürlüğü Twitter ve Instagram hesapları üzerinden incelenmiştir.

Kültürel Miras

Kültür kavramı birçok şekilde tanımlanmaktadır. Kültür, bireylerin inançlarını, bilgi birikimlerini, ahlaki kurallarını, öğrendiklerini, yasaları, geleneklerini, göreneklerini, törenlerini ve değerlerini içeren karmaşık unsurlar bütünüdür (Odabaşı & Barış, 2002: 313-314). Kültür, toplum içinde/grupta insanın edindiği inanç, değer, bilgi, ahlak, sanat, yasa, alışkanlık, tutum ve diğer gelenek ve görenekleri ile ilgili yeteneklerinden oluşan karmaşık bir bütündür (İslamoğlu & Altunışık, 2008: 179; ZencirKıran & Keser, 2018: 23).

Türk Dil Kurumuna (2023) göre kültür, “tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü” olarak, miras ise, “bir neslin kendinden sonra gelen nesle bıraktığı şey” olarak tanımlanmaktadır (tdk.gov.tr).

Kültür ve miras kavramlarının birleşimi olan kültürel miras, nesilden nesile aktarılan, bütün insanlığa ve kültürlere ait sembolik, sanatsal, maddesel simgeleri (Öztemiz, 2017: 495) ifade etmekte olup geçmiş nesiller tarafından oluşturulan sözlü yada sözsüz gelenekler, gösteri sanatları, üretim şekilleri, sosyal hayattaki uygulamalar, festivaller, ritüeller ve deneyim sonucu oluşan bilginin gelecek nesillere aktarılması işlevidir (Yılmaz vd., 2017: 87).

İnsanlığın ortak mirası ve kültürel belleği olan kültürel miras ürünlerinin toplumun tarihini, kimliğini ve kültürünü anlatan maddi ve manevi değerler toplamı olarak ortak geçmişi yansıttasının yanı sıra oluşturdukları aidiyet hissi nedeniyle de korunması gerekmektedir. Somut ve somut olmayan niteliklere sahip olan bu öğelerin tarihsel, bilimsel, sanatsal, sosyal ve manevi değerler açısından sadece geçmiş ve şimdiki dönem değil aynı zamanda gelecek kuşaklar açısından da korunarak aktarılmalıları önemlidir (Ülger & Külcü, 2016: 48; Rzayeva, 2018: 47; Şahin & Özdemir, 2018: 565; Halaç & Bademci, 2021: 182).

Taşıdıkları değerler bakımından korunması gereken kültürel değerler günümüzde bireylerin kültürel miras bilincinin yeterli düzeyde olmaması nedeniyle yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır (Halaç & Bademci, 2021: 181). Bu konuda farkındalığın oluşturularak yerel halkın ve turistlerin bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Kültürel değerlerin korunması, tanıtılması ve devamlılığın sağlanması ülke turizmini geliştirmenin yanı sıra kentin kimliğini oluşturma ve manevi değerlerin korunması açısından son derece önemlidir.

Yeni medya

Günümüz teknolojilerinin sunduğu imkanlar göz önüne alındığında, yeni medya uygulamaları, kültürel mirasın korunması ve kültürel değerlerin görsel, işitsel ve yazılı bir biçimde sergilenmesinde önemlidir. Ayrıca, sanal-gerçek platformda kültürel değerlerin izleyiciye ve araştırmacıya ulaştırılmasında da büyük bir etkisi olduğundan söz edilebilir. Kültürel alanda yeni medya uygulamaları genel olarak, dijital fotoğraf, video, görüntü ve resim işleme programları, video mapping, web tabanlı-internet uygulamaları, veri tabanlı uygulamalar ve birçok alt koldan oluşan yöntemler bütünü olarak değerlendirilebilmektedir (Muşkara, 2017: 97). Yeni medyanın sağlamış olduğu avantajlarla birlikte, herkesin içerik üreticisi ve tüketicisi olduğu günümüzde sosyal medyayı kullanan bireysel ve kurumsal kullanıcılar, paylaşımları ile kültürel mirasın aktarılmasını sağlamaktadırlar.

Sosyal Medya

Sosyal medya ile ilgili literatürde çok sayıda tanım bulunmaktadır. Boyd ve Ellison tarafından yapılan tanıma göre bireylerin açık veya yarı açık profiller oluşturabildikleri, bağlantı kurulan kullanıcıların listelerini belirttikleri ve bağlantı listelerini görüntüleyerek bunlar arasında geçiş yapabildikleri web tabanlı servislerdir (2007:211). Sosyal medya, içeriğin kullanıcılar tarafından oluşturulmasına ve paylaşılmasına izin veren Web 2 tabanlı internet uygulamalarıdır (Kaplan & Haenlain, 2010: 60). Mekan ve zamandan bağımsızlık, interaktivite, kullanım kolaylığı ve içeriği, ölçülebilirlik, platformlar arası bağlantı ve fizikselden dijitala geçiş gibi özellikler sosyal medyayı geleneksel medyadan ayırmaktadır (Kırçova & Enginkaya, 2015: 9-15). Sosyal medya, içerik olarak olduğu kadar biçim olarak da geniş bir yelpazeye sahiptir. Facebook, youtube, twitter, bloglar ve mikrobloglar, podcastler, sosyal imlemler, wikiler ve forumlar sosyal medya biçimlerini oluşturmaktadır. Kişiler, bu biçimleri kullanarak birbirleri ile bilgi ve içerik paylaşımı yaparak aradıkları ve ilgilendikleri içeriklere ulaşabilmektedir (Çalışkan ve Mencik, 2015:254-277).

Sosyal medyada yer alan iletiler ile kültürel miras ürünlerine, yapıtlara ve değerlere dikkat çekilmektedir. Özellikle fotoğraflar, görüntüler, motifler, etnografik unsurlar ve kabartmalar kültürel mirasa olan ilgiyi artırmaktadır (Cereci, 2019: 13). İnsanlar merak ettikleri yerleri diğerlerinin yapmış olduğu sosyal medya paylaşımları ile öğrenebilmektedirler. Bu açıdan sosyal medyanın kültürel mirasın aktarılmasında etkin bir araç olduğu söylenebilir.

Müzeler, koleksiyonlar, arşivler, bayramlar, mezarlıklar, yıl dönümleri, kutsal yerler, anlaşmalar, anıtlar, anma törenleri, tarihi kalıntılar, sözlükler ve övgü söylevleri, "bellek mekanları" olup kültürel mirasın en önemli unsurlarıdır (Nora, 2006: 10-24). Assmann'a (2015) göre kültürel bellek milletlerin temel unsurlarındandır. Farklı zaman dilimlerinde farklı araçlar yardımıyla (mağara duvarlarına kazınan resimler, yazı vb.) canlı tutulup taşınmıştır. İlk toplumlardan günümüze din, kültür, mitler ve gelenekler, kültürel bellek aracılığıyla aktarılmıştır. İnsan doğası gereği gittiği her yere değerlerini de taşıyan bir varlık olmuş, yaşam alanlarını kendi değerleri ile donatmıştır. Günümüzde bireyin yeni yaşam alanı olan sanal alem ve sosyal medya hesapları da kültürel unsurların sergilendiği, paylaşıldığı, kayıt altına alındığı ve gelecek nesillere aktarıldığı bir yaşam alanına dönüşmüştür.

Literatürde bu konuda yapılan çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Çalışmaların kültürel miras, somut ve somut olmayan kültürel miras, pazarlanması, kültürel bellek aktarımında belirli sosyal medya araçlarının incelenmesi, yeni medya uygulamaları, sosyal medyanın tanıtım amaçlı kullanılması, ulusal-bölgesel-yerel bazda kültürel ürünlerin tanıtımı, korunması ve turizm ilişkisi, sosyal medya ve kültürel miras farkındalığı ve algısı, kültürün yeniden üretim aracı olarak sosyal medyanın etkisi, bilgi iletişim teknolojilerin kültürel miras eğitiminde uygulanması ve ilişkisi, turizm ve kültürel miras, kültürel miras varlıklarının korunması ve kamu kurumlarının rolü (Uslu & Kiper, 2006; Vecco, 2010; Tören vd., 2012; Kurtar & Somuncu, 2013; Vatan & Zengin, 2015; Şendeniz, 2015; Kalaycı vd., 2016; Ülger & Külcü, 2016; Diker, 2016; Yılmaz vd., 2017; Muşkara, 2017; Özkan & Hassan, 2017; Themistocleous, 2017; Rzayeva, 2018; Şahin & Özdemir, 2018; Duğan & Aydın, 2018; Yorgancılar, 2018; Vargün & Nuhoglu, 2019; Alyakut, 2019; Akpırınç & Mancı, 2019; Cereci, 2019; Uğurlu vd., 2019; Uslu & Uysal, 2020; Akgöz vd., 2020; Arslan, 2020; Halaç & Saatci, 2021; Halaç & Bademci, 2021; Acielma & Güngör, 2021; Kocakaya & Dönmez, 2022; Kandemir, 2022; Zelan, 2022; Taşkiran, 2022) konularında yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmada sosyal medyanın kültürel miras aktarım aracı olarak kullanımı Kapadokya Alan Başkanlığı ve Nevşehir İl kültür ve Turizm Müdürlüğü Twitter ve Instagram hesapları üzerinden incelenmiştir.

Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Çalışmanın amacı, sosyal medyanın kültürel miras aktarım aracı olarak nasıl kullanıldığını ortaya koymaktır. İl Kültür ve Turizm Müdürlükleri ve Kapadokya Alan Başkanlığı gibi kamu kurumları ve oluşturulan kamu birimleri destinasyon ve kültürel varlıkların tanıtım ve pazarlama faaliyetlerinde önemli bir role sahiptirler. Yapılan çalışmada Kapadokya Alan Başkanlığı ve Nevşehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün Kapadokya'nın doğal ve kültürel miras unsurlarının aktarımı noktasında sosyal medya mecraları Twitter ve Instagram'dan nasıl faydalandığını ortaya koymak amaçlanmaktadır. Bu amaçla iki kurumun sosyal medya hesapları içerik analizi yöntemi ile belirlenen ölçütler bakımından incelenmiştir. İçerik analizi, sözel ve yazılı verinin sınıflandırılması, özetlenmesi, veriler içerisindeki belirli değişkenlerin veya kavramların ölçülerek anlamlandırılması amacıyla kategorilere ayrılmasıdır (Böke, 2009: 344). Çalışma 01 Nisan 2023-30 Nisan 2023 tarihleri arasında kapsamaktadır. Çalışmanın kapsamı Kapadokya Bölgesi'nin somut ve somut olmayan kültürel miras unsurları ile sınırlandırılmıştır. Çalışmada, yapılan literatür incelemesi sonucu araştırmacılar tarafından belirlenen ölçütler kullanılmıştır. Kurumların öncelikle Twitter ve Instagram hesaplarının olup olmadığı tespit edilmiştir. Hesaplar incelenirken kurumlar tarafından paylaşılan içerik sayısı, içeriklerin kurumların kendi üretimleri veya Retweet (RT) olup olmadıkları, iletilerin dağılımları ve iletilerin içeriği ile ilgili veri toplamak için form oluşturulmuş ve veriler işlenmiştir. Ölçütler, kurumların hesapları bir kez ziyaret edilerek forma var (1) ve yok (0) olarak kaydedilmiştir. Belirlenen tarihlerden sonraki paylaşımlar dikkate alınmamıştır. Araştırma sonucunda kurumların sosyal medya hesaplarının Kapadokya'nın doğal ve kültürel miras unsurlarını aktarım aracı olarak etkin olarak kullanılıp kullanılmadığı tespit edilmiş ve öneriler sunulmuştur.

Bulgular

Kapadokya Alan Başkanlığı resmi Twitter ve Instagram hesapları Mayıs 2021 yılında, Nevşehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün Twitter hesabı ise Şubat 2021 yılında açılmıştır. Müdürlüğün Instagram hesabı bulunmamaktadır. Kapadokya Alan Başkanlığı'nın Twitter ve Instagram sayfasında resmi web sayfalarına bağlantı linki ile genel bilgiler verilmiştir. Kurumsallık açısından önemli bir ayrıntı olan bu uygulama Müdürlüğün hesabında paylaşılmamıştır.

Kapadokya Alan Başkanlığı'nın sosyal medya araçları ve mesaj dağılımına bakıldığında 1 Nisan 2023-30 Nisan 2023 tarih aralığında Twitter'da 46 (%76,67) Instagram'da 14, (%23,33) içeriğin paylaşıldığı görülmüştür. 1 aylık süre içerisinde toplamda 60 (%100) ileti paylaşılmıştır. Paylaşılan mesajların içeriğine bakıldığında Twitter'da 6 (%13,04) ileti Başkanlığın kendi üretimi, 15 (%32,61) ileti Kültür Turizm Bakanı ve 24 (%52,17) iletinin Kültür Turizm Bakanlığı'nın paylaşımlarının RT edilmesi olarak görülmüştür. 1 (%2,17) ileti ise Ulusal Staj Programı hesabından RT edilmiştir.

Kapadokya Alan Başkanlığı sosyal medyada (Twitter, Instagram) en çok 31 (%51,67) video paylaşmıştır. Geriye kalan paylaşımları ise ikinci sırada 15 (%25,00) tasarım görsel ve üçüncü olarak ta 14 (%23,33) fotoğraf oluşturmaktadır.

Kapadokya Alan Başkanlığı Twitter hesabındaki iletilerin dağılımına bakıldığında en çok 28 (%60,87) video, ikinci olarak 10 (%21,74) tasarım görsel, üçüncü olarak ise 8 (%17,39) fotoğraf paylaşılmıştır.

Kapadokya Alan Başkanlığı Instagram hesabındaki iletilerin dağılımına bakıldığında en çok 6 (%42,86) fotoğraf, ikinci olarak 5 (%35,71) tasarım görsel, üçüncü olarak ise 3 (%21,43) video paylaşılmıştır.

Nevşehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün sosyal medya araçları mesaj dağılımına bakıldığında 1 Nisan 2023-30 Nisan 2023 tarih aralığında Twitter'da 23 içeriğin paylaşıldığı görülmüştür. 7 (%30,43) ileti Nevşehir Valiliği'nin, 12 (%52,17) ileti Kültür Turizm Bakanının ve 4 (%17,39) iletinin ise Kültür Turizm Bakanlığı'nın paylaşımlarının RT edilmesi olarak görülmüştür.

Nevşehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü sosyal medyada (Twitter) en çok 14 (%60,87) video paylaşmıştır. Geriye kalan paylaşımları ise ikinci sırada 7 (%30,43) fotoğraf ve üçüncü olarak ta 2 (%8,70) tasarım görsel oluşturmaktadır.

Kapadokya Alan Başkanlığı ve Nevşehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü sosyal medya hesaplarında en çok videonun paylaşıldığı görülmektedir. Kapadokya Alan Başkanlığı'nın Twitter hesabında 28 (%60,87), Nevşehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün Twitter hesabında 14 (%60,87) iletiyi video oluşturmaktadır. Kapadokya Alan Başkanlığı Instagram hesabında ise en çok 6 (%42,86) fotoğrafın paylaşıldığı görülmektedir.

Tablo1: Paylaşılan İletilerin İçeriği

	Twitter	
	İleti	%
Tanıtım Filmi	9	39,13
Açılış Töreni	4	17,39
Sergi	1	4,35
Ziyaret	1	4,35
Kapadokya Fotoğrafları	2	8,70
Kutlama/Anma Mesajları	2	8,70
Basın Açıklaması	1	4,35
Diğer	3	13,04
Toplam	23	100

Not: Veriler 01 Nisan-30 Nisan tarih aralığında müdürlük hesabından elde edilmiştir.

Nevşehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü sosyal medyada en çok tanıtım filmi paylaşımı yapmıştır. Türkiye'nin turizm destinasyonlarına ilişkin projelerin tanıtıldığı İstanbul is The New Cool, Akdeniz Bölgemiz, Turkish Riviera, GoTürkiye, TurkAegean, İstanbul is The New Cool, Cappadocia: The Land of Fairy Tales gibi proje tanıtım mesajları %39,13 ile ilk sırada yer almıştır. İkinci olarak tarihi mekanların açılış törenlerinin yapıldığı %17,39 ile açılış töreni paylaşımları, üçüncü olarak %13,04 ile güncel bilgiler ve proje tanıtım gibi içeriklere sahip diğer paylaşımlar, dördüncü olarak %8,70 ile Kapadokya fotoğrafları ve kutlama mesajları paylaşımları, beşinci olarak %4,35 ile basın açıklaması, ziyaret, sergi paylaşımları görülmektedir.

Tablo2: Paylaşılan İletilerin İçeriği

	Twitter		Instagram	
	İleti	%	İleti	%
Tanıtım Filmi	16	34,78	4	25
Açılış Töreni	4	8,70	1	6,25
Sergi	5	10,87	-	-
Röportaj	1	2,17	-	-
Kapadokya Fotoğrafları	-	-	-	-
Kutlama/Anma Mesajları	9	19,37	6	37,50
Basın Açıklaması	2	4,35	-	-
Diğer	9	19,57	5	31,25
Toplam	46	100	16	100

Not: Veriler 01 Nisan-30 Nisan tarih aralığında alan başkanlığının hesabından elde edilmiştir.

Kapadokya Alan Başkanlığı Twitter hesabında en çok tanıtım filmi paylaşımı yapmıştır. Türkiye'nin turizm destinasyonlarına ilişkin projelerin tanıtıldığı İstanbul is The New Cool, Akdeniz Bölgemiz, Turkish Riviera, GoTürkiye, TurkAegean, İstanbul is The New Cool, Cappadocia: The Land of Fairy Tales gibi proje tanıtım mesajları %34,78 ile ilk sırada yer almıştır. İkinci olarak %19,57 ile diğer paylaşımlar, üçüncü olarak 19,37 ile kutlama-anma paylaşımları, dördüncü olarak %10,87 ile sergi paylaşımları, beşinci olarak %8,70 ile açılış törenleri, altıncı olarak %4,35 ile basın açıklamaları, yedinci olarak %2,17 ile röportaj paylaşımları görülmektedir.

Kapadokya Alan Başkanlığı Instagram hesabında en çok kutlama/anma mesajları paylaşımı yapmıştır. Ramazan Bayramı, Kadir Gecesi, Çanakkale Kara Harplarının 108. yıldönümü gibi içeriklerle %37,50 ile ilk sırada yer almaktadır. İkinci olarak %31,25 ile diğer paylaşım grupları, üçüncü olarak %25,00 tanıtım filmi paylaşımları, dördüncü olarak ta %6,25 ile açılış töreni paylaşımları görülmektedir.

Nora'ya göre hafıza mekanlarını oluşturan kültürel miras unsurlarının kurumların sosyal medya paylaşımlarında sadece birkaç paylaşımda yer aldığını görüyoruz. Nevşehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Twitter hesabındaki paylaşımlarında Nevşehir Valiliği'nin Twitter hesabından RT edilmiş gönderilerde Kapadokya Bölgesi'nden tarihi mekanlar ve kutsal mekanların yer aldığı görülmüştür. Bölgede bulunan ve restorasyonu tamamlanarak açılışı yapılan Meryem Ana Kilisesi'nin bilgilerinin ve görsellerinin paylaşıldığı ileti buna örnek olarak

gösterilebilir. Söz konusu paylaşımın dışında Kapadokya Bölgesi'nin doğal ve kültürel miras unsurlarını, somut olmayan kültürel miras unsurlarını gösteren paylaşımlara rastlanmamıştır.

Sonuç

Günümüzde sosyal medya, insanlığın her döneminde farklı araçlar vasıtasıyla nesillere aktarılan ve yaşatılan kültürün yeniden inşa edilerek sergilendiği bir alana dönüşmüş ve kültürün aktarımı rolünü üstlenmiştir. Yeni iletişim teknolojilerinin hayatımıza kazandırdığı yeniliklerle birlikte artık aktif konumda olan bir toplum yapısından bahsedilebilir. Geleneksel medyanın pasif bir tüketici olarak konumlandığı kitleler artık aynı anda hem tüketici hem içerik üreticisi olarak sosyal medyada milyonlarca içeriğin dolaşımına sokulmasını sağlamaktadır. Ayrıca çift yönlü iletişim imkanı ile kullanıcılar yapılan paylaşımlara beğeni ve yorum gibi katkılarda bulunarak bilginin hızlı bir şekilde dolaşımını gerçekleştirmektedir. Çift yönlü iletişimin de söz konusu olduğu sosyal medya, etkileşim özelliği sayesinde kültürel faaliyetlerin tanıtımı için etkin bir araçtır (Ökten, 2022: 120) ve bu özelliği kültürel miras unsurlarının toplum içerisinde paylaşılıp bilinmesine olanak sağlamaktadır. Ayrıca paylaşılan içeriğin hızlı bir şekilde ulaşılabilir bir arşivde bulunması da kültürel miras unsurlarının aktarımının yapılması noktasında önem arz etmektedir. Kapadokya Alan Başkanlığı ve Nevşehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün sosyal medya hesaplarının içerik analizi yöntemi ile incelendiği bu çalışmada ulaşılan sonuçlar aşağıda verilmiştir.

Söz konusu kurumların 01 Nisan 2023-30 Nisan 2023 tarih aralığında yapılan değerlendirmeye göre sosyal medyayı tek yönlü bir iletişim aracı olarak kullandığı görülmektedir. Kapadokya Alan Başkanlığı'nın sosyal medya araçları ve mesaj dağılımına bakıldığında Twitter'da 46, Instagram'da 14, içeriğin paylaşıldığı görülmüştür. 1 aylık süre içerisinde toplamda 60 ileti paylaşılmıştır. Paylaşılan mesajların içeriğine bakıldığında Twitter'da 6 ileti Başkanlığın kendi üretimi, 15 ileti Kültür Turizm Bakanının ve 24 iletinin Kültür Turizm Bakanlığı'nın paylaşımlarının RT edilmesi olarak görülmüştür. 1 ileti ise Ulusal Staj Programı hesabından RT edilmiştir. Kapadokya Alan Başkanlığı Twitter hesabındaki iletilerin dağılımına bakıldığında en çok 28 video, ikinci olarak 10 tasarım görsel, üçüncü olarak ise 8 fotoğraf paylaşılmıştır. Instagram hesabındaki iletilerin dağılımına bakıldığında en çok 6 fotoğraf, ikinci olarak 5 tasarım görsel, üçüncü olarak ise 3 video paylaşılmıştır.

Nevşehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün sosyal medya araçları mesaj dağılımına bakıldığında Twitter'da 23 içeriğin paylaşıldığı görülmüştür. 7 ileti Nevşehir Valiliği'nin, 12 ileti Kültür Turizm Bakanının ve 4 iletinin ise Kültür Turizm Bakanlığı'nın paylaşımlarının RT edilmesi olarak görülmüştür. Sosyal medyada (Twitter) en çok 14 video paylaşılmıştır. Geriye kalan paylaşımları ise ikinci sırada 7 fotoğraf ve üçüncü olarak ta 2 tasarım görsel oluşturmaktadır.

Kapadokya Alan Başkanlığı ve Nevşehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü sosyal medya hesaplarında en çok videonun paylaşıldığı görülmektedir. Kapadokya Alan Başkanlığı'nın Twitter hesabında 28, Nevşehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün Twitter hesabında 14 iletiyi video oluşturmaktadır. Kapadokya Alan Başkanlığı Instagram hesabında ise en çok 6 fotoğrafın paylaşıldığı görülmektedir.

Kapadokya Alan Başkanlığı ve Nevşehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü sosyal medya hesaplarının incelendiği çalışma ile kurumların sosyal medyayı tek yönlü bir iletişim aracı olarak kullandığı anlaşılmıştır. Zelan (2022) ve Duğan & Aydın (2018) tarafından yapılan çalışmalarda kültürel miras unsurlarının yeni medya ile olan aktarımını göstermektedir. Yapılan bu çalışmada kurumların sosyal medyada en çok tanıtım filmi paylaşımı yaptıkları görülmüştür. Kültürel miras unsurlarının tanıtımı ve nesillere aktarımı konusunda hesaplarda bu amaca yönelik bir kullanım olmadığı değerlendirilmiştir. Genellikle Kültür ve Turizm Bakanlığı, Nevşehir Valiliği gibi kurumsal hesapların yapmış olduğu paylaşımların hesaplar üzerinden paylaşıldığı anlaşılmıştır. Kapadokya Bölgesi gibi pek çok medeniyete ev sahipliği yapmış, pek çok doğal ve kültürel mirasa sahip bir bölgenin kültürel hazinesinin sosyal medya aracılığıyla paylaşılmaması büyük bir eksiklik olarak görülmüştür. Bu kapsamda çalışmada elde edilen sonuçlar ışığında şu önerilere yer verilmiştir:

- Tarihi, kültürel ve turistik mekanların fotoğraf ve videoları kurumların sosyal medya hesaplarından paylaşılarak, bu mekanlar ile ilgili bilgilendirici iletiler oluşturulabilir.

- Bölgenin turizm destinasyonu olma özelliği de göz önünde bulundurularak paylaşılan iletiler farklı dillere çevrilerek paylaşılabilir.

- Bölgenin somut olmayan kültürel miras unsurları (türküler, kıyafetler, halk oyunları gibi) etkileyici bir içerikle paylaşılabilir.

- Bölgenin türküleri kültürel mekanların görselleri ile tasarlanıp paylaşılabilir.

- Bölgeye özgü festivaller (gastronomi festivali, bağ bozumu festivali, balon festivali gibi) sosyal medya araçları kullanılarak canlı yayınlarla paylaşılabilir.

Çalışma belirli tarihler aralığında, somut ve somut olmayan kültürel miras unsurlarının değerlendirilmesi şeklinde yapılmıştır. Dolayısıyla çalışmada sınırlılıklar söz konusu olup değerlendirme kapsamına alınmamış iletiler olabilir. Gelecekte yapılacak çalışmalar, farklı parametreler, farklı alanlar, ve daha geniş zaman aralığı belirlenerek yapılabilir ve elde edilen sonuçlar bu çalışmanın sonuçları ile karşılaştırılabilir.

Kaynakça

- Acıelma, B. & Güngör, Ş. (2021). Kültürel Mirasın Korunması ve Turizm İlişkisi Bağlamında Altınköy Açık Hava Müzesi. *Kültürel Miras Araştırmaları Dergisi*, 2(2): 72-77.
- Akgöz vd.(2020). Destinasyon Tanıtımında Sosyal Medyanın Önemi: Kırgızistan Örneği, *Aksaray Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Yıl: 2021 Cilt: 13 Sayı:1: 43-54.
- Akpirinç E.& Mancı A. R. (2019). Yerel halkın kültürel miras farkındalığı ve deneyimi: Şanlıurfa örneği, *International Journal of Contemporary Tourism Research*, Vol 3: No: 2: 245-260.
- Alyakut, Ö. (2019). Kültürel turizm kapsamında somut olmayan kültürel miras tanıtım filminin analizi, *Journal of Recreation and Tourism Research*, 6 (3): 214-237.
- Arslan, A. (2020). Sözlü kültür ürünlerinin aktarımında medya, toplum ve kuşaklararası etkileşim, *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, 2, Sayı 4, Issue 4, Aralık 2020: 1037-1053.
- Assmann, J. (2015). *Kültürel Bellek*. (A. Tekin, Çev.), Ayrıntı Yayınları.
- Boyd, M. D. & Ellison, B. N (2007). Social Network Sites: Definition, History, and Scholarship. *Journal of computer mediated communication*, Volume 13, Issue 1: 210-230.
- Böke, K. (2009). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*, Alfa Yayıncılık.
- Cereci, S. (2019). Kültürel mirasın medya yoluyla korunması / ERASMUS Eğitim ve Sosyal Bilimlerde Uluslararası Akademik Çalışmalar Sempozyumu (5-6 Nisan 2019, İzmir, Türkiye), *Tam Metin Bildiri Kitabı*. 7-18.
- Ceylan, D. (2019). Frankfurt Okulu'nun "Kültür Endüstrisi" Eleştirisi Bağlamında Kitle İletişim Araçları, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1721623>
- Çalışkan, M. & Mencik, Y. (2015). Değişen Dünyanın Yeni Yüzü: Sosyal Medya. *Akademik Bakış Dergisi*, 50:254-277.
- Diker, O. (2016). Kültürel miras ile kültürel miras turizmi kavramları üzerine kavramsal bir çalışma, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 4, Sayı: 30, Eylül 2016: 365-374.
- Duğan, Ö. & Aydın, B. O. (2018) Sosyal Medyanın Turizmde Tanıtım Amaçlı Kullanımı: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Örneği, *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3.
- Halaç, H. H. & Saatci İzci, B. (2021). Kent Sanal Turlarında Kültürel Mirasın Değerlendirilmesi, *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(2): 985-1004.
- Halaç, H.H. & Bademci, F. (2021). Altyapı sporcularının sosyal medya ve kültürel miras ilgilerinin değerlendirilmesi, *Kültür Araştırmaları Dergisi*, 2021, 10: 181-198.
- İslamoğlu, H. & Altunışık, R. (2008). *Tüketici Davranışları*, Beta Yayıncılık
- Kalaycı, İ. & Ögütçü, S. & Karauguz, G. (2016). 3D model of hittite yalburt monument, *World Multidisciplinary Earth Sciences Symposium (WMESS 2016)*: 1-6.
- Kandemir, S. (2022). Kültürel Bellek Aktarıcısı Olarak Instagram: Trt Arşiv Örneği, *TRT Akademi Dergisi*, 7(14): 82-103.
- Kaplan, AM. & Haenlein, M. (2010). *Users of The World, Unite! The Challenges and Opportunities of Social Media*, *Business Horizons* 53 (1), 59-68.

- Kırcova, İ. & Enginkaya, E. (2015). *Sosyal Medya Pazarlama*, 1. Baskı, Beta Basım Yayım
- Kocakaya, E. & Dönmez, Y. (2022). Z kuşağının kültürel miras algısı: Safranbolu örneği, *ANASAY*, Yıl 6, Sayı 21: 119-140.
- Kurtar, C. & Somuncu, M. (2013). Kentsel Kültürel Mirasın Korunması ve Sürdürülebilirliği: Ankara Hamamönü Örneği, *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 1(2): 35-47.
- Muşkara, Ü. (2017). Yeni medyanın kültürel miras konulu uygulamaları, *Erdem*: 89-110.
- Nora, P. (2006). *Hafıza Mekânları*. (M. E. Özcan, Çev.), Dost Kitabevi Yayınları.
- Odabaşı, Y. & Barış, G. (2002). *Tüketici Davranış*, 5.Baskı, MediaCat.
- Ökten, S. (2022). Kültürel Diplomasi ve Medya, Kültürel Diplomasi ve İletişim 97-145, İletişim Başkanlığı Yayınları.
- Özkan, B.İ. & Hassan, A. (2017). Türkiye'deki somut olan kültürel mirasın pazarlama sorunu, *JRTR*, (Special Issue 1): 145-155.
- Öztemiz, S. & Yılmaz, B. (2017). Kültürel bellek kurumlarında dijitalleştirme: kültürel miras ürünlerine yönelik uygulamalar üzerine bir araştırma, *DTCF Dergisi* 57.1 (2017): 493-523.
- Rzayeva, S. (2018). Küreselleşme kapsamında iletişim teknolojileri ve somut olmayan kültürel miras ilişkisi. *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, Number:5, Autumn: 45-55.
- Şahin, S. & Özdemir, Ö. (2018). İl Kültür ve Turizm Müdürlükleri internet sitelerinde Türkiye'nin somut olmayan kültürel miras ürünlerinin tanıtılması, *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 7 Sayı: 2: 563-583.
- Şendeniz, Ö. (2015). Bakmak, Biriktirmek, Paylaşmak: Fotoğraf, Bellek ve Sosyal Medya İlişkisi. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, 5: 21-31.
- Taşkıran, H.B. (2022). Kültürel Bellek Aktarımında Dijital Medyanın Kullanımı: Türkiye'nin En Çok Ziyaret Edilen Müzeleri Üzerine Bir İnceleme, *Global Media Journal TR Edition*, 12 (24): 1-29.
- Themistocleous, K. (2017). Model Reconstruction for 3D Vizualization of Cultural Heritage Sites Using Open Data from Social Media: The Case Study of Soli, Cyprus, *Journal of Archaeological Sciences* 14: 774-781.
- Tören, E. & Kozak, N. & Demiral, G. N. (2012). Eskişehir'in kültürel miras varlıklarının korunmasında kamu kurumlarının rolü. *Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4(2): 69-88.
- Türk Dil Kurumu, www.tdk.gov.tr.
- Uğurlu vd. (2019). Kent kültürünü ve tarihini görselleştirmede sosyal medyanın rolü: Gaziantep hikayeleri uygulamalı örneği, *Conference Paper* · April 2019: 555-569.
- Uslu, A. & Uysal, M (2020). Kültürel mirasın etkileşimli keşfi için mobil artırılmış gerçeklik ve web tabanlı görselleştirme teknolojilerinin kullanılması: Sfenks heykeli örneği, *AKÜ FEMÜBİD*, 20,065502:1024-1031.
- Uslu, A. & Kiper, T. (2006). Turizmin kültürel miras üzerine etkileri: Beypazarı/Ankara Örneğinde Yerel Halkın Farkındalığı, *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 3 (3): 305-314.
- Ülger, D.K. & Külcü, Ö. (2016). Dijitalleştirme çalışmalarına kültürel miras ölçeğinde genel bir bakış: VEKAM Örneği, *Akademia Disiplinlerarası Bilimsel Araştırmalar Dergisi* 2 (1): 42-55, 2016.
- Vargün, Ö. & Nuhoglu, M. (2019). Kültürel miras eğitiminde bilgi iletişim teknolojilerinin rolü ve mobil uygulamalar. *UNIMUSEUM*, 2 (2): 45-53.
- Vatan, A. & Zengin, B. (2015). Söğüt ilçesi'nde kültürel miras ve yerel halkın turizme bakış açısı, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 3, Sayı: 10, Mart 2015: 634-650.

- Vecco, M. (2010). A definition of cultural heritage: From the tangible to the intangible, *Journal of Cultural Heritage* 11 (2010) : 321–324.
- Yılmaz vd. (2017). Kültürel miras farkındalığı: Cumhuriyet Üniversitesi öğrencilerine yönelik bir uygulama çalışması, *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 16, Yıl: 2017: 86-100.
- Yorgancılar, S.(2018). Kültürün yeniden üretim aracı olarak sosyal medya'nın gençliğe etkisi, *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, Yıl Year :8 Cilt Volume:9 Sayı Issue :16: 2511-2532.
- Zelan, Z. (2022). Yeni Medyanın Kültürel Bellek Aktarım Aracı Olarak Kullanımı: Kültür Portalı Örneği. *Eren Dergisi*, 1.
- Zencirkıran, M. & Keser, A. (2018). *Örgütsel Davranış*, Dora Yayıncılık.

EXTENDED SUMMARY

As a result of the continuous development of communication technologies, man has found himself in an effort to exist in a virtual universe. With the use of communication technologies, human life experiences have been recreated in the media as much as possible and become a guide that determines the behaviour patterns. This situation has also revealed the result of reconstructing the culture which is giving an identity to the society, giving a sense of solidarity and unity, providing order in the society, the sum of material and spiritual values and transferring it to future generations by the media. New media has become a popular living space and sharing cultural elements, to be registered and has been used as a kind of memory.

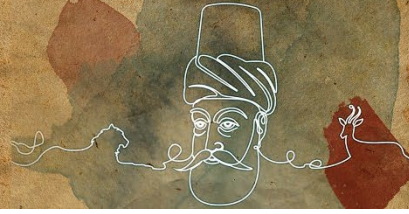
Today, social media has transformed into an area where the culture, which has been transferred and kept alive by means of different tools in every period of humanity, is rebuilt and exhibited, and has assumed the role of transferring culture to new generations.

Culture is “the sum of all the material and spiritual values created in the historical and social development process and the tools used in creating and transmitting them to the next generations, showing the extent of man's dominance over his natural and social environment. Heritage is “what one generation leaves to the next generation.” (tdk.gov.tr). Cultural heritage, which is a combination of the concepts of culture and heritage, is transmitted from generation to generation, the symbolic, artistic and material symbols of all humanity and cultures (Öztemiz, 2017: 19). It is the function of transferring it to future generations that created by past generations, oral or nonverbal traditions, performing arts, modes of production, practices in social life, festivals, rituals and knowledge (Yılmaz vd.,2017: 87).

New media applications are important in protecting cultural heritage and displaying cultural values in visual, auditory and written form. In addition, it can be said that the cultural values in the virtual-real platform have a great impact on the delivery of the audience and the researcher.

With advantages provided by the new media, individual and corporate users who use social media today, where everyone is a content producer and consumer, ensure the transfer of cultural heritage with their sharing.

In this study, the use of social media as a cultural heritage transfer tool was examined through the Cappadocia Area Presidency and Nevşehir Provincial Culture and Tourism Directorate Twitter and Instagram accounts. For this purpose, the social media accounts of the two institutions were handled with the content analysis method. The study covers the period between 01 April 2023 and 30 April 2023. The scope of the study is limited to the places that constitute the cultural heritage elements. It is seen that institutions use social media as a one-way communication tool. Considering the social media tools and message distribution of the Cappadocia Area Presidency, it was seen that the content was shared 46 on Twitter and 14 on Instagram. A total of 60 messages were shared in 1 month. Looking at the distribution of messages on the Twitter account, 28 videos were shared at the most, 10 design images were shared second, and 8 photographs were shared third. Looking at the distribution of the messages on the Instagram account, the most 6 photos were shared, the second was 5 design images, and the third was 3 videos. Considering the message distribution of Nevşehir Provincial Directorate of Culture and Tourism's social media tools, it was seen that 23 content was shared on Twitter. She shared the most 14 videos on social media (Twitter). The remaining posts consist of 7 photographs in the second place and 2 design images in the third. It is seen that the most videos are shared in the social media accounts of the institutions. There are 28 messages on the Twitter account of the Cappadocia Area Presidency, and 14 messages on the Twitter account of the Nevşehir Provincial Directorate of Culture and Tourism. On the Instagram account of the Cappadocia Area Presidency, it is seen that at most 6 photos are shared. The study covers certain dates. In addition, it was made in the form of evaluation of the places that constitute the cultural heritage elements. Therefore, there are limitations in this regard. There may be messages that are not included in the assessment. Future studies can be carried out in different fields, different parameters and a wider time interval and the results can be compared with the results of this study.

DOĞAL VE KÜLTÜREL MİRASIN ÖĞRETİMİNDE SOSYAL BİLGİLER DERSİNİN YERİ VE ÖNEMİ

THE PLACE AND IMPORTANCE OF SOCIAL SCIENCES COURSE IN TEACHING NATURAL AND CULTURAL HERITAGE

İlyas KARA

Amasya Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Sosyal Bilgiler Öğretmenliği
ilyas.kara@amasya.edu.tr
ORCID: 0000-0003-4755-0037

Ahmet TOKMAK

İzmir İl Milli Eğitim Müdürlüğü
Ölçme Değerlendirme Merkezi
tokmak87@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-3902-5825

ÖZ

ABSTRACT

Geliş Tarihi:

09.06.2023

Kabul Tarihi:

31.08.2023

Yayın Tarihi:

06.10.2023

Anahtar Kelimeler

Doğal Miras ve
Kültürel Miras
Turizm
Sosyal Bilgiler
Öğretim Programı
Ders Kitabı

Keywords

Natural Heritage and
Cultural Heritage
Tourism
Social Studies
Teaching Programme
Textbook

Doğal ve kültürel mirasın öğretiminde Sosyal Bilgiler dersinin yeri ve önemini incelemeyi amaçlayan bu araştırma nitel bir çalışma olup doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Verilerin toplanmasında günümüzde uygulanmakta olan Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ve Sosyal Bilgiler ders kitaplarından yararlanılmıştır. Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programından ve ders kitaplarından elde edilen veriler betimsel analiz tekniği ile çözümlenmiştir. Araştırma sonucunda Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında doğal ve kültürel mirasın öğretimine ve korunmasına yönelik öğelere yer verildiği, öğretim programında yer alan 131 kazanımdan 28'inin doğal ve kültürel mirasla ilişkili olduğu görülmüştür. Sosyal Bilgiler ders kitaplarında doğal ve kültürel mirasa yönelik yazılı ve görsel öğelere yer verildiği, ders kitaplarının Türkiye'deki doğal, kültürel, tarihi ve turistik öğeleri tanıtıcı nitelikte olduğu ancak buna karşılık turizm konusuna öğretim programı ve ders kitaplarında yeterince yer verilmediği sonucuna ulaşılmıştır. Ders kitaplarında yer alan doğal ve kültürel mirasla ilgili yazılı ve görsel öğelerin daha çok Türkiye'deki doğal ve kültürel mirasla ilişkili olup dünyanın farklı yerlerindeki doğal ve kültürel miras öğelerine yeterince yer verilmediği görülmüştür. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda öğretim programı ve ders kitaplarında turizm konusunun daha fazla ele alınması, ders kitaplarında dünyanın değişik yerlerinde bulunan doğal ve kültürel miras öğelerine daha sık yer verilmesi önerilebilir.

This research, which aims to examine the place and importance of Social Studies course in teaching natural and cultural heritage, is a qualitative study and document analysis method was used. The current Social Studies Curriculum and Social Studies textbooks were used to collect the data. The data obtained from the Social Studies Curriculum and textbooks were analysed using descriptive analysis technique. As a result of the research, it was seen that the Social Studies Curriculum includes elements related to the teaching and protection of natural and cultural heritage, and 28 of the 131 objectives in the curriculum are related to natural and cultural heritage. It was concluded that Social Studies textbooks include written and visual elements related to natural and cultural heritage, textbooks introduce natural, cultural, historical and touristic elements in Turkey, but the subject of tourism is not sufficiently included in the curriculum and textbooks. It has been observed that the written and visual elements related to natural and cultural heritage in the textbooks are mostly related to the natural and cultural heritage in Turkey and the natural and cultural heritage elements in different parts of the world are not sufficiently included. Tourism can be discussed more in the curriculum and textbooks. Natural and cultural heritage items in different parts of the world can be included more frequently in the textbooks.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1312336>

Atf/Cite as: Kara, İ., & Tokmak, A. (2023). Doğal ve kültürel mirasın öğretiminde sosyal bilgiler dersinin yeri ve önemi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, İhtisaslaşma Özel Sayısı*, 177-199.

Giriş

Yaşadığı bölgeleri değerli kılan insanoğlu kendine özgü bir kültür oluşturmuştur. Bu kültürü gelecek nesillere taşıması için eserler oluşturmuş ve bu eserleri gelecek kuşaklara miras bırakmıştır (Şakacı, 2015: 456). UNESCO'nun (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) tanımına göre; en geniş anlamıyla kültür, bir toplumu ya da toplumsal bir grubu tanımlayan belirgin maddi, manevi, zihinsel ve duygusal özelliklerin bileşiminden oluşan bir bütün ve sadece bilim ve edebiyatı değil, aynı zamanda yaşam biçimlerini, insanın temel haklarını, değer yargılarını, geleneklerini ve inançlarını da kapsayan bir olgudur (UNESCO, 1982; akt. Oğuz, 2011: 128). Türk Dil Kurumu (TDK) ise kültürü “tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmeye kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü; hars, ekin” şeklinde tanımlamıştır. TDK'nin kültüre yönelik bir diğer tanımı ise şöyledir: Bir topluma veya halk topluluğuna özgü düşünce ve sanat eserlerinin bütünü. İnsanlığa mâl olmuş kültür, evrensel kültür; kapitalizmin gelişimiyle ortaya çıkan ulus kavramının ürünü olan kültür de ulusal kültür olarak adlandırılmaktadır (Kongar, 1989: 13,32). Gökalp bunu şöyle ifade eder: “Kültür, yalnız bir ulusun din, ahlak, hukuk, us, estetik, dil, iktisat, felsefe ve fenle ilgili yaşayışlarının uyumlu bir toplamıdır; aynı gelişmişlik düzeyinde bulunan birçok ulusların toplumsal yaşayışlarının ortak bir toplamı ise uygarlıktır” (Gökalp, 1997: 25).

İnsanlığın doğa ile olan mücadelesindeki tüm maddi ve manevi kazanımlar olarak tanımlanan kültür (Avcıkurt, 2015: 160), bir yaşam biçimidir (Suvanto, 2002: 21). Kültür bir toplumu diğerlerinden ayıran en önemli unsur olmakla birlikte, o toplumun tüm karakteristik etkinliklerini kapsamaktadır (Hebdige, 2004: 16). Tarihsel süreçte üretilen, kuşaktan kuşağa aktarılan tüm maddi ve manevi özellikler olan kültür, toplumların varlıklarını sürdürdüklerinin bir işareti olarak ele alınmaktadır (Haydaroglu, 2003: 2). Kültürün temel özelliklerinden biri ise “geçmişin yükünü taşımak ve geleceğe gebe olmak”tır (Özlem, 2000: 198). Dolayısıyla kültür ve miras birbiriyle yakından ilişkili iki kavramdır. Miras ise, “bir neslin kendinden sonra gelen nesle bıraktığı şey” şeklinde tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, 2023). Bir başka tanımına göre miras tarih, sanat, etnoloji, sosyoloji, antropoloji ve dil alanlarında sahip olunan üstün değerli mekân, varlık ve olaylar bütünüdür. Diğer bir ifadeyle miras, “bir kültüre ait olan” şeklinde tanımlanan bir olgudur. Kültürel miras ise; kimlikle, kültürle, tarihle ilgili somut ve soyut değerlerin tümüdür. Tarihi kentler ve dokular, kültürel peyzajlar, anıtsal yapılar, arkeolojik alanlar, kadar dil, gelenek, dans, müzik, ritüeller gibi yaşayan ama somut olmayan değerler de kültürel mirası oluşturur (Kurtar & Somuncu, 2013: 36; Köroğlu, Ulusoy ve Avcıkurt, 2018: 99).

İnsanoğlunun yeryüzünde bıraktığı eserlere ve izlere ise dünya mirası adı verilmektedir. İnsanoğlu atalarından devraldığı bu mirasla varlığını sürdürür. Aynı zamanda dünya mirasını gelecek kuşaklara aktarmakla da sorumludur. Çünkü doğal ve kültürel miras yeri doldurulamaz ilham ve yaşam kaynağıdır (Torcu, 2013: 29). Bu nedenle neredeyse bütün ülkeler, sahip oldukları maddi ve manevi değerleri yaşatabilmek ve gelecek nesillere aktarabilmek için çaba sarf etmektedir (Akpınar, 2007: 82). Gelecek nesillerin yaşamını, refahını, mutluluğunu ve sağlığını günümüzdeki insan faaliyetleri etkilemektedir. Günümüz toplumları gelecek kuşakların hayatını zora sokacak eylemlerden uzak durmalıdır. Bu bağlamda geçmiş nesillerden emanet aldığı hem doğal hem de kültürel mirası koruyarak gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlamak günümüz toplumlarının en büyük sorumluluklarından biridir. Dünya mirası bütün insanlığın ortak mirasıdır (Şakacı, 2015: 456).

Doğal ve kültürel mirasın korunmasına yönelik çalışmaların tarihi oldukça eskilere dayanmaktadır. Bu konudaki ilk ciddi adım 1907 yılında atılmıştır. 1907 yılında kabul edilen Lahey Sözleşmesi ile kültürel mirasın korunmasına yönelik ilk düzenleme gerçekleştirilmiştir. Özellikle iki dünya savaşının neden olduğu tahribat, doğal ve kültürel varlıkların korunmasına yönelik çalışmaların başlamasındaki en büyük faktördür (Güneş, 2011: 141). Teknolojinin ilerlemesi Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'nın etkilerinin daha uzun süreli ve daha şiddetli yaşanmasına neden olmuştur (Soysal, 2005: 47). Modern savaşların etkileri, gelişen teknolojiyle birlikte hem savaş öncesinde hem savaş anında hem de savaş sonrasında görülmektedir. Bu nedenle bilhassa teknolojik silahların kullanılmaya başlamasıyla dünya mirasının korunmasına yönelik duyarlılık daha fazla artmıştır. Doğal ve kültürel mirasın korunmasına yönelik daha normatif düzenleme 1954 yılında yapılmıştır. Bu tarihte silahlı bir çatışma veya savaş durumunda kültür mallarının korunmasıyla ilgili bir sözleşme imzalanmıştır (Başlar, 2011: 25). Dünya mirasının korunmasına yönelik farkındalığın artmasını sağlayan bir diğer önemli olay da Mısır'da gerçekleşmiştir. Mısır'da Aswan Barajı'nın yapılması kararı alınmış ve bu karar sonucunda eski

Mısır medeniyetinin önemli bir eseri olan Abu Simbel Tapınaklarının sular altında kalma tehlikesi oluşmuştur. 1959 yılında Sudan ile Mısır hükümetleri tehlike altında olan Abu Simbel Tapınaklarının korunması için başvuruda bulunmuştur. Bu başvuruya istinaden UNESCO tarafından Abu Simbel Tapınaklarının korunması amacıyla bir kampanya başlatılmıştır. Uluslararası işbirliğiyle tehlike altında olan alanlarda arkeolojik kazılar hızlandırılmış, tapınaklar sökülmüş, güvenli alana taşınmış ve parçalar tekrar birleştirilmiştir. Bu olay dünya mirasının korunmasına yönelik uluslararası işbirliğiyle ilgili mühim bir örnek teşkil etmiştir (Ürün, 2016: 4).

1962 yılında Peyzaj Alanlarının Güzellik ve Karakterinin Korunmasına Dair Tavsiye Kararı UNESCO tarafından sunulmuştur. Bu karar tavsiye niteliğinde olup insan eliyle veya doğal süreçler sonucunda oluşmuş; kırsal, kentsel ve doğal alanların ve peyzajların korunmasını ve onarılmasını kapsamaktadır. Ayrıca estetik veya kültürel doğal ortam formlarını içermektedir (WHC [World Heritage Centre], 2016). Doğal ve kültürel mirasın birleştirilmesi düşüncesi ise Amerika Birleşik Devletleri'nde gündeme gelmiştir. 1965 yılında Washington, D.C.'de "Dünya Miras Güvencesi" adlı bir konferans düzenlenmiştir. Bu konferansta bütün insanlığın bugünü ve geleceği için görülmeye değer manzaraların, harika doğal ve kültürel alanların korunması amacıyla küresel çapta işbirliğinin destekleneceği düşüncesi ortaya çıkmıştır. İtalya'da da Mısır'dakine benzer koruma kampanyaları düzenlenmiştir. Floransa ve Venedik'te 4 Kasım 1966 tarihinde meydana gelen sel felaketi Venedik Lagününün kültürel ve doğal yapısını ciddi şekilde etkilemiştir. Bunun üzerine UNESCO tarafından başlatılan küresel boyuttaki yardım kampanyası önemli bir dayanışma örneği teşkil etmiştir. IUCN (Dünya Doğayı ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği) 1968 yılında "Dünya Miras Güvencesi" benzeri öneriler sunmuştur (Küpeli, 2019: 46). Birleşmiş Milletler (BM) 1972 yılında Stockholm şehrinde İnsan Çevresi Konferansını düzenlemiştir. Bu konferansta UNESCO, ICOMOS ve IUCN uzmanlarının önerileri toplanmıştır. Bunun sonucunda, katılımcı bütün ülkelerin onayıyla metin üzerinde anlaşma sağlanmıştır. Sonuç olarak Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme kabul edilmiştir. UNESCO Genel Konferansında kabul edilmiş olan bu sözleşmenin kabul tarihi 16 Kasım 1972'dir (Güneş, 2011: 141).

Pakistan Hükümeti 1976 yılında Moenjodaro Arkeolojik Kalıntılarının korunması için başvuruda bulunmuştur. Bu başvuruya istinaden uluslararası çapta koruma kampanyası başlatılmış ve 8 milyon dolar yardım toplanmıştır. Söz konusu bu koruma kampanyası 1997 yılına kadar sürmüştür. 1978 yılında ilk on iki miras alanı miras listesine kaydedilmiştir. 1979 yılında 45 miras alanı daha dünya miras alanı olarak kabul edilmiştir. Dünya Miras Komitelerinin buna yönelik faaliyetleri günümüze kadar devam etmiştir. Dünya Mirası Sözleşmesinin yirminci yıldönümü 1992 yılında gerçekleştirilmiştir. Bu tarihte kültürel peyzaj kategorisi Dünya Miras Komitesinde kabul edilmiştir. Böylece kültürel peyzajların korunması ile ilgili küresel boyuttaki ilk yasal düzenleme yapılmıştır. 1994'te yine küresel çaptaki bir strateji kabul edilmiştir. Bu şekilde temsili ve dengeli bir dünya miras listesi oluşturulabilmesi için dünya miras listesinin bölgesel dengesinin oluşturulması ve tematik çeşitliliğinin artırılması hedeflenmiştir. Aynı yıl gençlerin dünya mirasını korumaya yönelik katılımını arttırmak için yeni eğitsel yaklaşımlar geliştirme çalışmaları başlatılmıştır. Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşmenin 30. yıldönümü olan 2002 yılında İtalya Uluslararası Dünya Miras Kongresi düzenlenmiştir. Aynı yıl Dünya Mirası Budapeşte Deklarasyonu kabul edilmiştir. Bu deklarasyonla dört stratejik hedef belirlenmiştir. Bunlar; farkındalığın iletişim yoluyla artırılması, güvenilirliğinin artırılması, alanlarda kapasite geliştirilmesi ve mirasların etkin korunduğundan emin olunmasıdır. 2007 yılında düzenlenen Dünya Miras Komitesinde bu stratejik hedeflere bir yenisi eklenmiştir. Bu stratejik hedef, bölge halkını koruma sürecine olabildiğince dâhil etmektir. Dünya Miras Sözleşmesinin 40. yılı olan 2012 yılında 120'den fazla etkinlik düzenlenmiştir (UNESCO Türkiye Millî Komisyonu, 2023).

Türkiye, Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşmeye taraf olma kararını 1982 yılında çıkarmış olduğu bir kanunla almıştır. Kanun 23 Mayıs 1982 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından onaylanmış ve 14.02.1983 tarihinde Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Gerekli belgeler UNESCO'ya sunulmuş ve Türkiye sözleşmeye resmen taraf olmuştur (16.03.1983). Dünya Mirası Listesi'nde Dünya Miras Alanı olarak ilan edilen toplam 1154 miras bulunmaktadır. Bunlardan 897'si kültürel, 218'i doğal ve 39'u karma (doğal ve kültürel) miraslardır. Bu listede Türkiye'nin 17'si kültürel ve 2'si karma olacak şekilde toplam 19 miras alanı vardır (UNESCO Türkiye Millî Komisyonu, 2023). Doğal ve kültürel mirasın korunmasına yönelik sözleşmeler ve yasaların temelleri bir asır öncesinde atılmıştır. Ancak doğal ve kültürel mirasın korunmasında yasalar ve uluslararası sözleşmeler tek başına yeterli olmamaktadır. Çünkü günümüzde iklim değişikliği, terör ve savaş gibi küresel çaplı problemlerden dolayı çok sayıdaki eser ve iz yok olmanın eşiğindedir. Doğal ve

kültürel mirasın korunması her şeyden önce insan davranışlarının değişmesiyle sağlanabilir. İnsan davranışlarının değiştirilebilmesinin tek yolu ise eğitimidir. Bireylere doğal ve kültürel mirasa yönelik eğitim verilmesi onların bu konudaki duyarlılığını ve bilinç seviyesini yükseltmektedir. İnsanların doğal ve kültürel mirasa yönelik öğeleri gezip görmeleri de bu öğelerin korunmasına yönelik duyarlılığı arttırmaktadır. Dolayısıyla turizm de doğal ve kültürel mirasın korunmasına yönelik duyarlılık ve bilinç arttıran faktörler arasında yer almaktadır.

Turizm, farklı kültürlerin tanınması için önemli bir araçtır. Ancak; turizm faaliyetleri ile kültürün uyumlu olması gerekmektedir. Aksi takdirde turizm doğal ve kültürel mirasın zarar görmesine ve kültürel yapının yozlaşmasına neden olabilir. Doğal ve kültürel mirasa saygının azalması ile kazanç sağlama arasındaki dengenin kurulamaması durumunda, turizm doğal ve kültürel miras üzerinde olumsuz etki yapacaktır. Doğal ve kültürel miras ile turizm arasında uyumlu bir ilişkinin kurulması zorunludur. Aksi takdirde biri diğerinin kaynaklarını sürekli olarak sömürürken diğeri de zamanla yok olacaktır. Oysa birinin yok olması, diğerinin de zamanla yok olması anlamına gelmektedir. Turizmin yaygınlaşması; doğal ve kültürel miras alanlarının büyük oranda değişime uğramasına neden olabilmektedir. Turisti doğal ve kültürel mirasın önemi ve korunması gerektiği konusunda yönlendirecek, bilgilendirecek olan rehberlerin sorumlulukları ve etkinlikleri dikkate alınmalıdır. Ayrıca turizm ile değişim kaçınılmaz olmaktadır. Bu nedenle bu kültürel etkileşimde karşılıklı deneyimlerle zenginleşme önem kazanmaktadır. Turizm planlamasından turizmin uygulanmasına kadarki süreçlerde turizmin tüm aktörleri kültürel çeşitliliği ve özgünlüğü sürdürmeyi hedeflemelidir (Uslu ve Kiper, 2006: 314). Turizm, etkili ve doğru değerlendirildiğinde doğal ve kültürel mirasın öğretimi, korunması gibi konularda önemli yararlar sağlayabilir.

Ancak turizmin yaygınlaşması da eğitimle mümkün olabilmektedir. Çünkü hem Türkiye’de hem de dünyada gezilecek görülecek yerlerin olduğu bilinci en sistematik biçimde eğitimle verilebilir (Uçar, 2014: 86). Eğitim ile doğal ve kültürel mirasa yönelik bilinç arasında pozitif bir ilişki olduğu alan yazında yer alan çeşitli çalışmalarda dile getirilmiştir (Patric, 1988; Alkış ve Oğuzoğlu, 2005; Copeland, 2006). Özellikle Sosyal Bilgiler gibi çok sayıda disiplini barındıran dersler doğal ve kültürel mirasa yönelik bilgi verilmesinde ve bilinç oluşturulmasında önemli bir yere sahiptir.

Vatandaşlık eğitimi konusunda başı çeken ve disiplinler arası bir yaklaşımla düzenlenen Sosyal Bilgiler dersi, doğal ve kültürel mirasın öğretimi noktasında büyük öneme sahiptir. Ayrıca Türkiye’deki turistik alanların tanıtılması noktasında Sosyal Bilgiler dersi önemli bir görev üstlenmektedir (İlhan, Şeker ve Kapıcı, 2015: 45). Bu bağlamda Sosyal Bilgiler dersinin doğal ve kültürel mirasın öğretimindeki yeri ve öneminin Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ve ders kitaplarından yola çıkarak incelenmesi önemlidir. Ancak ilgili alan yazın incelendiğinde bu konuya yönelik çalışmaların nicelik olarak oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Uslu ve Kiper (2006) turizmin kültürel miras üzerine etkilerini değerlendirmiştir. Çengelci (2012) yapmış olduğu çalışmada Sosyal Bilgiler öğretim programında somut olmayan kültürel mirasın yerini incelemiştir. İlhan, Şeker ve Kapıcı (2015) tarafından yapılmış olan araştırmada Sosyal Bilgiler beşinci sınıf ders kitaplarında turizm kavramının yeri saptanmıştır. Avcı ve Memişoğlu (2016) kültürel miras eğitimine ilişkin sosyal bilgiler öğretmenlerin görüşlerini tespit etmiştir. Polat ve Bekdemir (2017) yapmış olduğu araştırmada 4. sınıf Sosyal Bilgiler dersi kültür ve miras öğrenme alanında kültürel varlıklarla ilgili kazanımların yer aldığı konuların ders işleniş sürecini incelemiştir. Gürel ve Çetin (2018) Sosyal Bilgiler dersinin kültür aktarımında edindiği rolü, Kaya (2019) ise yeni Sosyal Bilgiler programı ve ders kitaplarında turizm kavramını ele almıştır. Demirezen ve Aktaş (2020) Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin somut olmayan kültürel miras öğretimine ilişkin görüşlerini belirlemiş, Dere (2021) kültürel mirası belgeyerek öğrenme ve sosyal bilgiler öğretmen adaylarının saha tecrübeleri üzerine bir çalışma yürütmüştür. Yıldırım ve Çetin (2022) tarafından yapılan çalışmada tarihsel süreçte Sosyal Bilgiler dersi öğretim programlarında turizmin yeri irdelenmiştir. Bu çalışmaların yanı sıra Sosyal Bilgiler dersini doğal ve kültürel mirasın öğretimi bağlamında ele alan başka çalışmaların da (Avcı, 2014; Mustak, 2017; Sağ, 2018; Hüngür, 2022) olduğu görülmektedir.

Doğal ve kültürel mirasın öğretiminde en büyük sorumluluk Sosyal Bilgiler dersine düşmektedir. Çünkü Sosyal Bilgiler başta tarih, coğrafya ve vatandaşlık eğitimi olmak üzere çok sayıda disiplini barındıran disiplinler arası bir derstir. Bu ders doğa ve topluma iç içe olan bir derstir. Ayrıca “Kültür ve Miras” adlı öğrenme alanını içermektedir. Doğal ve kültürel mirasın öğretimi ve korunmasına yönelik bilinç oluşturulması noktasında Sosyal Bilgiler dersine önemli bir sorumluluk düşmektedir. Bu nedenle Sosyal Bilgiler dersinin doğal ve

kültürel mirasın öğretimindeki yeri ve önemini incelenmesi gerekli görülmektedir. Ancak alan yazında yer alan ilgili çalışmalar incelendiğinde doğal ve kültürel mirasın korunmasında Sosyal Bilgiler dersinin yeri ve önemini öğretim programı ve ders kitapları bağlamında ele alan bütüncül bir çalışmanın olmadığı görülmektedir. Bu araştırmada alan yazında yer alan diğer çalışmalardan farklı olarak hem Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı hem ders kitapları doğal ve kültürel mirasın öğretimi, korunması ve tanıtılması bağlamında incelenmiş, Sosyal Bilgiler dersinin turizm açısından önemi irdelenmiştir. Doğal ve kültürel mirasın korunmasında Sosyal Bilgiler dersinin yeri ve önemini incelemeyi amaçlayan bu araştırmanın amacına yönelik olarak şu sorulara yanıt aranmıştır:

1. Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında doğal ve kültürel mirasa yönelik öğelere nasıl yer verilmiştir?
2. Sosyal Bilgiler ders kitaplarında doğal ve kültürel mirasa yönelik öğelere metinlerde, görsellerde, ölçme ve değerlendirme sorularında nasıl yer verilmiştir?

Yöntem

Bu araştırma nitel bir çalışma olup doküman incelemesi yöntemiyle yürütülmüştür. Doküman incelemesi yöntemi, araştırılması hedeflenen konuya yönelik yazılı materyallerin analizini gerektirir. Doküman incelemesi yöntemi araştırma esnasında tek başına kullanılabilmesi gibi destekleyici bir yöntem olarak da kullanılabilir (O'Leary, 2017; Yıldırım ve Şimşek, 2018). Araştırma konusu ile ilgili olarak kişi veya kurumlar tarafından hazırlanmış çeşitli belge, yazı ya da yapımın toplanarak incelenmesi doküman incelemesi olarak kabul edilmektedir. Eğitim alanında yer alan öğretim programları ve ders kitapları doküman incelemesi yöntemiyle araştırılabilir (Sak, Sak, Şendil ve Nas, 2021). Doküman incelemesinin toplamda beş aşamada yapılabileceğini ifade eden Forster (1994) bu aşamaları şu şekilde sıralamıştır: Dokümanlara ulaşma, ulaşılan dokümanları kontrol etme, anlama, analiz etme ve bu dokümanlardan elde edilen verileri kullanma.

Verilerin toplanmasında günümüzde uygulanmakta olan Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ve Sosyal Bilgiler ders kitaplarından yararlanılmıştır. Araştırmanın veri kaynaklarından olan öğretim programı 2018'de kabul edilerek uygulamaya konulmuştur. Çalışma kapsamında incelenen ve araştırmanın bir diğer veri kaynağını oluşturan ders kitaplarına ait bilgiler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Araştırma Kapsamında İncelenen Ders Kitaplarına Yönelik Bilgiler

Ders Kitabı	Yazar	Yayınevi/Yayın Yeri	Basım Yılı
İlkokul Sosyal Bilgiler 4	S. Tüysüz	Tuna Matbaacılık-Ankara	2022
Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler-5	Ö. F. Evirgen, J. Özkan, S. Öztürk	T.C. Millî Eğitim Bakanlığı: Ankara	2021
Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler-6	C. Yıldırım, F. Kaplan H. Kuru, M. Yılmaz	T.C. Millî Eğitim Bakanlığı: Ankara	2019
Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler-7	G. Gültekin, M. Akpınar M. Nohutcu, P. Özerdoğan, S. Aygün	T.C. Millî Eğitim Bakanlığı: Ankara	2019

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programından ve ders kitaplarından elde edilen verilerin çözümlenmesinde betimsel analiz ve içerik analizi teknikleri tercih edilmiştir. Betimsel teknik, elde edilen olan bulguların düzenlenmiş ve yorumlanmış olarak sunulmasını sağlar (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Elde edilen bilgilerin doğru ve sistematik bir şekilde sunulması, analiz edilmesi ve analiz sonuçlarının yorumlanarak ulaşılan sonuçların açık bir şekilde ifade edilmesi bu analiz tekniğinin avantajlarından. Betimsel analizde elde edilmiş olan verilerin açık, çarpıcı ve net bir biçimde yansıtılarak sunulabilmesi için doğrudan alıntılara sık sık yer verilir. Bu durum aynı zamanda araştırmanın güvenilirliğine ve geçerliğine katkı sağlar (Yıldırım ve Şimşek, 2018). İçerik analizi ise büyük hacimli metinlerin birden fazla kodlayıcıyla çözümlenmesinde (örneğin yıllarca yayınlanmış dergi veya gazete yazıları), günümüzde ulaşılabilecek mükemmel olmayan belge ve dokümanların incelenmesinde kullanılabilir. Ayrıca bir metnin içinde ilk bakışta fark edilmeyecek mesajların görünür olmasını sağlama açısından faydalıdır (Neuman, 2017: 468). İçerik analizinde kullanılan belgeler veya dokümanlar araştırma yapmak amacıyla

üretilememekte aksine hâlihazırda var olan bu belgeler araştırmadan bağımsız olarak ele alınarak incelenmektedir. Bu yüzden de analizlerin neticesinde beklenmeyen ve önem arz eden izlere ulaşmak mümkün olabilmektedir. Örneğin, kitap ya da dergide toplumsal cinsiyet eşitsizliğini vurgulayan yazılı veya görsel içeriklerin var olması yüzeysel bakıldığında fark edilemez ancak detaylı içerik analizine tabi tutulduğunda verilmek istenen mesaj ortaya çıkabilmektedir. Örneklem grubuna dahil edilen belgeler detaylı incelemelere tabi tutulduğu için olay, kişi ve durum hakkında daha çok bilgi edinmeye olanak sağlamaktadır (Merriam, 2018: 141).

Bu araştırmanın geçerlilik ve güvenilirliğinin artırılması için veri analizinin her aşamasında iki alan uzmanının görüşüne başvurulmuştur. Araştırma boyunca bu alan uzmanları ile internet ortamında düzenli aralıklarla çevrimiçi toplantılar düzenlenmiştir. Ayrıca bu araştırma doküman incelemesine dayalı olarak yapıldığından dolayı etik kurul kararı gerektirmeyen çalışmalar kapsamındadır. Bununla birlikte araştırma süreci “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesine” uygun olarak yürütülmüştür.

Bulgular

Konuyla ilişkili olmak üzere Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ve ders kitaplarından elde edilen bulguların sunulmuş olduğu bu bölüm iki ayrı başlıkta ele alınacaktır.

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında Doğal ve Kültürel Mirasa Yönelik Öğeler

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı incelendiğinde öğretim programında doğal ve kültürel mirasla dolaylı veya doğrudan ilgili olan *özel amaçların* yer aldığı görülmüştür. Özel amaçlarda Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programıyla öğrencilerin kültürel kalkınmanın önemini kavramalarının ve milli değerleri yaşatmaya istekli olmalarının amaçlandığı ifade edilmiştir. Kültürel kalkınma ve milli değerlerin kültürel miras ile doğrudan ilişkili olduğu göz önünde bulundurulduğunda özel amaçlarda öğrencilerin kültürel mirası öğrenmelerinin ve özümsemelerinin hedeflendiği ifade edilebilir. Özel amaçlarda bu dersle öğrencilerin tarihlerini ve kültürlerini kavramaları, kültürel mirasın korunması ve bu mirasın geliştirilmesi duyarlılığını kazanmaları gerektiği dile getirilmiştir. Bu ifadeler göz önünde bulundurulduğunda Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programının özel amaçlarında kültürel mirasın önemli bir yer bulduğu dile getirilebilir. Ayrıca bu dersle öğrencilerde kültürel mirasa yönelik güçlü bir koruma ve geliştirme arzusunun oluşturulmak istendiği görülmüştür. Öğretim programının özel amaçlarında doğal mirasla ilgili ifadelerin de olduğu saptanmıştır. Mekân algılama ve çevre ile insan arasındaki etkileşimi açıklama becerilerini geliştirebilecekleri söylenmiştir. Öğrencilerin Sosyal Bilgiler dersinde doğal mirasın önemini kavrayacakları ve çevreye yönelik olarak duyarlılık kazanacakları anlatılmıştır. Bunun yanı sıra özel amaçlarda milli, manevi ve evrensel değerlere ayrı bir önem verilmiştir. Sosyal Bilgiler dersinin milli bilinç, vatan ve millet sevgisi kazandırma gibi amaçları olduğu görülmüştür. Bu amaçlara ulaşılabilmesi için doğal ve kültürel mirasa yönelik olarak dolaylı veya doğrudan olacak şekilde sık sık vurgu yapıldığı tespit edilmiştir.

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında bulunan *becerilerin* bir kısmının doğal ve kültürel mirasla yakından ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilere kazandırılması hedeflenen beceriler arasında yer alan “çevre okuryazarlığı” adlı becerinin özellikle doğal mirasla doğrudan ilgili olduğu söylenebilir. Bunun yanı sıra “sosyal katılım”, “işbirliği” ve “Türkçeyi güzel, doğru ve etkili kullanma” gibi becerilerin de kültürel mirasla dolaylı yönden alakalı olduğu belirtilebilir. Öğretim programında yer alan *değerler* incelendiğinde bu değerlerin özellikle kültürel mirasla ilişkili olduğu görülmüştür. Aynı zamanda bu değerleri özümsemiş bireylerin doğal ve kültürel miras öğelerini özümseyeceği ve koruyacağı düşünülebilir.

Sosyal Bilgiler Öğretim Programının uygulanmasında dikkate dlecek hususlar başlıklı bölümde tarih ve coğrafya başta olmak üzere pek çok sosyal bilim dalını içerecek şekilde disiplinler arası bir ders olduğu ifade edilmiştir. Öğretmenlerin programı uygularken bu önemli noktayı göz önünde bulundurmaları istenmiştir Sosyal Bilgiler dersinin hem tarih hem de coğrafya konularını içermesi bakımından bu dersin doğasında doğal ve kültürel mirasın olduğu, bu dersin temel konularından birinin doğal ve kültürel miras konusu olduğu ifade edilebilir. Öğretim programında dini ve milli bayramlardan, yerel kurtuluş ve kutlama günlerinden, önemli olaylardan, belirli gün ve haftalardan faydalanarak öğrencilerin milli bilinçlerinin ve tarihsel duyarlılıklarının geliştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Öğretim programında yer alan bu ifadelerin doğrudan kültürel mirasla ilgili olduğu düşünülmektedir. Ayrıca öğretmenlerden Sosyal Bilgiler derslerinde öğrencilerle birlikte arkeolojik alanlara, sergilere, müzelere, atölyelere ve tarihi alanlara yönelik ziyaretler düzenlemeleri gerektiği programda

belirtmiştir. Konu ve kazanımlara uygun olarak yerel tarih ve sözlü tarih çalışmaları da yapılabileceği bildirilmiştir. Öğretim programında öğretmenlere yönelik bu öneriler dikkate alındığında bu dersin doğal ve kültürel mirasın korunmasında, öğretiminde ve tanıtılmasında önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Destan, efsane, atasözü, masal, türkü, şiir ve halk hikâyesi gibi türlerden faydalanarak Sosyal Bilgiler dersinin edebî ürünlerle desteklenmesi gerektiği öğretim programında ayrıca belirtilmiştir. Öğrencilerin, konuları sevdirecek tarihî roman, roman, hatıra, hikâye, fıkra ve gezi yazısı gibi edebî ürünleri okumaya teşvik edilmesi istenmiştir.

Sosyal Bilgiler Öğretim Programının yapısı başlıklı bölümde öğretim programının yedi öğrenme alanı çerçevesinde yapılandırıldığı ifade edilmiştir. “Birey ve Toplum” adlı öğrenme alanında öncelikli olarak ben ve biz olma süreçlerinin ele alındığı ve bu öğrenme alanında disiplinler arası bir yaklaşımın benimsendiği belirtilmiştir. Öğrencilerin bu öğrenme alanında tarihi, kültürel ve mekânsal faktörleri, doğal ve kültürel miras öğelerini değerlendirme fırsatı bulacakları bildirilmiştir. “Kültür ve Miras” adlı öğrenme alanına yönelik yapılan açıklamalara bakıldığında bu öğrenme alanının doğrudan doğal ve kültürel mirasın öğretimine yönelik olduğu görülmektedir. Ayrıca bu başlıkta bir öğrenme alanının olması, Sosyal Bilgiler dersinin doğal ve kültürel mirasın öğretiminde lokomotif bir ders olduğunu işaret etmektedir. Programda bu öğrenme alanının temelde tarih odaklı olduğu ifade edilmiştir. Kültürü ve kültürel mirası anlatan ve bunları ön plana çıkaran bir yapıya sahip olduğu anlatılmıştır. Öğrenme alanının, Türk kültürünü meydana getiren temel öğelerden yola çıkarak kültürün ve kültürel mirasın korunmasını ve geliştirilmesini mümkün kılacak millî bir şuurun oluşturulmasını amaçladığı dile getirilmiştir. Bunun yanı sıra Sosyal Bilgiler dersinin bu öğrenme alanıyla öğrencilerin, Türk kültürünün dünya kültürel mirasının renklenmesine, gelişmesine ve zenginleşmesine nasıl katkıda bulunduğunu kavramaları gerektiği vurgulanmıştır. Diğer öğrenme alanı “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” olarak adlandırılmıştır. Bu öğrenme alanında insanoğlunun yaşayabilmesi için ihtiyaç duyulan temel bilgi, beceri ve değerlerin kazandırılmasının amaçlandığı belirtilmiştir. Öğrenme alanının daha çok coğrafya odaklı olduğu bildirilmiştir. Öğrenme alanıyla öğrencilerin, insan ve çevre arasındaki etkileşimi tanımaları amaçlanmıştır. Ayrıca bu konuyla ilgili çeşitli değer ve becerileri kullanarak insan ve çevre arasındaki etkileşimin neden ve sonuçları hedeflenmiştir. Böylece öğrencilere geleceğe yönelik toplumsal veya bireysel bir bakış açısı kazandırılabilceği düşünülmüştür. Öğretim programında insan, mekân ve çevre etkileşiminin, oldukça geniş ve renkli bir yelpaze oluşturduğu ifade edilmiştir. Programda teknolojik gelişmelerle birlikte insanların bütün dünyayla iletişim kurabildiği, bu nedenle hem dünyayı etkiledikleri hem de dünyadan etkilendikleri belirtilmiştir.

Öğretim programının bir diğer öğrenme alanı “Bilim, Teknoloji ve Toplum” başlıklı öğrenme alanıdır. Alanla ilgili yapılan açıklamalar incelendiğinde öğrencilerin bu öğrenme alanında teknolojinin doğaya verdiği zararı kavrayacakları ve bu zararları eğitim öğretim ortamında tartışacakları görülmüştür. Öğretim programında öğrenme alanına yönelik olarak yapılan bu açıklamaların doğal mirasla doğrudan ilgili olduğu tespit edilmiştir. “Üretim, Dağıtım ve Tüketim” adlı öğrenme alanına yönelik yapılan açıklamalarda doğal ve kültürel mirasla ilişkili herhangi bir ifadenin olmadığı görülmüştür. Buna karşılık “Etkin Vatandaşlık” ile “Küresel Bağlantılar” başlıklı öğrenme alanlarında doğal ve kültürel mirasla doğrudan veya dolaylı olarak ilişkili olan açıklamalara yer verildiği tespit edilmiştir.

Öğretim Programında yer verilen kazanımların doğal ve kültürel mirasla olan ilişki durumu incelenerek elde edilen bulgular Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Doğal ve Kültürel Miras ile İlgili Kazanımların Öğrenme Alanlarına ve Sınıf Seviyelerine Göre Dağılımı

Sınıflar	4. Sınıf		5. Sınıf		6. Sınıf		7. Sınıf		Toplam		
	Kazanım Sayısı	İlişkili Kazanım Sayısı	Kazanım Sayısı	İlişkili Kazanım Sayısı	Kazanım Sayısı	İlişkili Kazanım Sayısı	Kazanım Sayısı	İlişkili Kazanım Sayısı	Kazanım Sayısı	İlişkili Kazanım Sayısı	
<i>Birey ve Toplum</i>	5	-	4	-	5	1	4	-	18	1	%6
<i>Kültür ve Miras</i>	4	2	5	5	5	5	5	3	19	15	%79

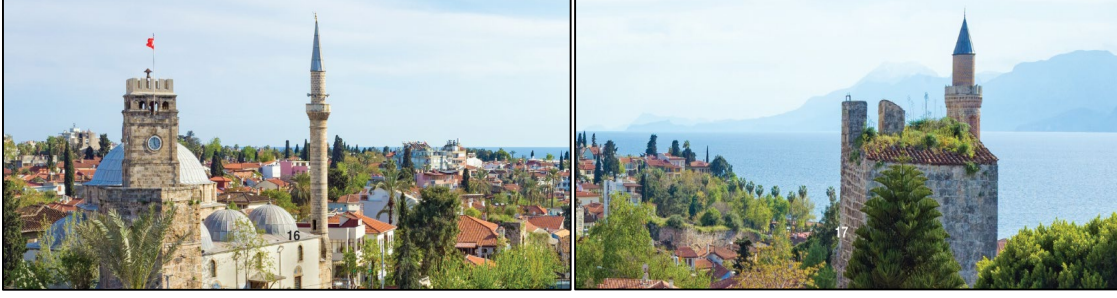
<i>İnsanlar, Yerler ve Çevreler</i>	6	-	5	-	4	-	4	1	19	1	%5	
<i>Bilim, Teknoloji ve Toplum</i>	5	-	5	-	4	-	4	2	18	2	%11	
<i>Üretim, Dağıtım ve Tüketim</i>	5	-	6	-	6	-	6	3	23	3	%13	
<i>Etkin Vatandaşlık</i>	4	-	4	1	6	1	4	-	18	2	%11	
<i>Küresel Bağlantılar</i>	4	1	4	-	4	1	4	2	16	4	%25	
Toplam	33	3	%9	33	6	%18	34	8	%24	31	11	%35
									131	28	%21	

Tablo 2 incelendiğinde Birey ve Toplum adlı öğrenme alanında bütün sınıf seviyeleri için toplam 18 kazanımın yer aldığı ve bu kazanımlardan yalnızca 1'inin (%6) doğal ve kültürel miras ile ilgili olduğu görülmektedir. Bir diğer öğrenme alanı olan Kültür ve Miras adlı öğrenme alanında bütün sınıf seviyeleri için toplamda 19 kazanım bulunmaktadır. Kültür ve Miras öğrenme alanındaki 19 kazanımdan 15'inin (%79) doğal ve kültürel mirasla ilişkili olduğu tespit edilmiştir. İnsanlar, Yerler ve Çevreler öğrenme alanında ise 19 kazanımdan 1'inin (%5) doğal ve kültürel mirasla ilgili olduğu saptanmıştır. Ayrıca Bilim, Teknoloji ve Toplum öğrenme alanındaki 18 kazanımdan 2'sinin (%11), Üretim, Dağıtım ve Tüketim öğrenme alanındaki 23 kazanımdan 3'ünün (%13), Etkin Vatandaşlık öğrenme alanındaki 18 kazanımdan 2'sinin (%11) ve son olarak Küresel Bağlantılar öğrenme alanındaki 16 kazanımdan 4'ünün (%25) doğal ve kültürel mirasla ilişkili olduğu görülmüştür. Doğal ve kültürel mirasla ilgili en fazla kazanımın Kültür ve Miras adlı öğrenme alanında olduğu (%79) tespit edilmiştir. Doğal ve kültürel mirasla ilgili kazanımların sınıf seviyelerine göre dağılımı incelendiğinde; 4. sınıf seviyesindeki 33 kazanımdan 3'ünün (%9), 5. sınıf seviyesindeki 33 kazanımdan 6'sının (%18), 6. sınıf seviyesindeki 34 kazanımdan 8'inin (%24), 7. sınıf seviyesindeki 31 kazanımdan 11'inin (%35) doğal ve kültürel mirasla ilişkili olduğu görülmüştür. Doğal ve kültürel mirasla ilişkili en fazla kazanımın 7. sınıf seviyesinde olduğu (%35) tespit edilmiştir. Doğal ve kültürel mirasla ilişkili kazanımın en fazla olduğu öğrenme alanının Kültür ve Miras öğrenme alanı olduğu saptanmıştır. Öğretim programında bütün sınıf seviyelerinde toplam 131 kazanım yer almaktadır. Bu kazanımlardan 28'inin (%21) doğal ve kültürel mirasla ilişkili durumda olduğu görülmüştür.

Somut olmayan kültürel mirasa ilişkin en fazla kazanımın 7. sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programında yer aldığı belirlenmiştir. Somut olmayan kültürel mirasa ilişkin kazanımların en fazla Kültür ve Miras öğrenme alanında, daha sonra Küresel Bağlantılar öğrenme alanında yoğunlaştığı görülmüştür. Sosyal Bilgiler dersi doğası gereği kültür ile yakından bir ilişkiye sahiptir ve sosyal bilgiler dersi kültür aktarımı açısından ilkökul (4. sınıf) ve ortaokul (5. 6. ve 7. sınıf) düzeyinde verilen en önemli derslerden biridir. Öğretim programında kültürel korumaya ve öğrencilerin Türk kültürüne ait öğeleri korumasına ve bu öğeleri geliştirmeye çalışmasına vurgu yapıldığı görülmüştür. Ayrıca turizmle ilgili doğrudan kavramlar olarak; turizm, turist, somut olmayan miras öğeleri, kültürel öğeler, kültürel öge, gezi, seyahat, turizm türleri, somut kalıntı, antik kent, müze, tarihi yapı, anıt, sanat ve kültür eserleri, doğal güzellik, ortak miras öğeleri, kültürel etkinlikler, kültür, sanat, spor, fuar, sergi, panayır, eğlence, turizmin amacı saptanmıştır. Turizmle ilgili dolaylı kavramlar ise; kültürel etkileşim, milli değer, jeopolitik konum, coğrafi özellikler, ülkelerarası ilişkiler, kültürel miras, ekonomik faaliyet, milli bilinç, kültür, milli kültür, sanat ve estetik olarak tespit edilmiştir.

Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Doğal ve Kültürel Mirasa Yönelik Öğeler

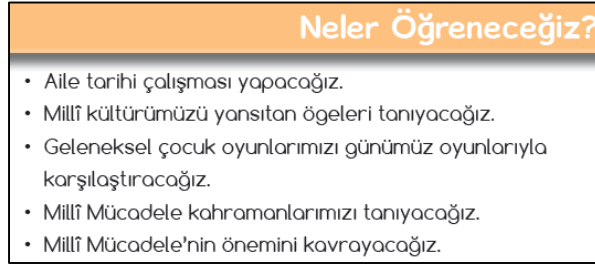
4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında Herkesin Bir Kimliği Var adlı ünite kapsamındaki "Herkesin Bir Öyküsü Var" konusu çerçevesinde Antalya Saat Kulesi'ne, Antalya Murat Paşa Camii'ne ve Antalya Surlarına ait görsellere (Şekil 1) yer verildiği görülmüştür.

Şekil 1. 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Yer Alan Antalya Saat Kulesi'ne, Antalya Murat Paşa Camii'ne ve Antalya Surlarına Ait Görseller (s. 16,17)

Şekil 1'de de görüldüğü gibi 4. Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında Antalya'da bulunan kültürel miraslara (Antalya Saat Kulesi, Antalya Murat Paşa Camii ve Antalya Surları) ait görsellere yer verilmektedir. Bu görseller aynı zamanda Antalya'nın turistik alanlarından üç tanesini de öğrencilere tanıtmaktadır. Ünite ve konunun doğal ve kültürel mirasla ilgili olmamasına rağmen konuda kültürel mirasla ilişkili görsellere yer verilmesi ders kitabında Türkiye'deki doğal ve kültürel mirasa yönelik öğelerin tanıtılmasına ayrı bir önem verildiğini işaret etmektedir.

4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabındaki Geçmişimi Öğreniyorum başlıklı ikinci ünite de kültürel mirasla ilgili öğelere yer verildiği görülmüştür. Ünite başında yer alan "Neler öğreneceğiz" adlı bölümdeki metnin de kültürel mirasla ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Bu metin Şekil 2'de gösterilmiştir.

Şekil 2. 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabındaki Kültürel Mirasla İlişkili İfadeler İçeren "Neler Öğreneceğiz" Başlıklı Metin (s. 33).

Şekil 2 incelendiğinde Geçmişimi Öğreniyorum adlı ikinci ünite de kültürel mirasla ilgili öğelerin yer aldığı görülmektedir. Neler Öğreneceğiz adlı bölümde öğrencilerin millî kültürü yansıtan öğeleri tanıyacağı ve geleneksel çocuk oyunlarını günümüz oyunlarıyla karşılaştıracacağı ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra ünitenin ilk konusu olan Ailemin Tarihi adlı konuda sözlü tarihe yönelik açıklamalara ve el dokuması kilime ait görsele yer verilmiştir. İlgili metinler ve görsel Şekil 3'te sunulmuştur.

Şekil 3. 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabındaki Sözlü Tarihle İlgili Metin ve El Dokuması Kilime Ait Görsel (s. 34)

Şekil 3'te görüldüğü gibi 4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında sözlü tarihin tanımı yapılmış, öneminden bahsedilmiş ve aşamaları sıralanmıştır. Ayrıca el dokuması bir kilime ait görsele yer verilmiştir.

4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabının ikinci ünitesinin ikinci konusu olan Millî Kültür Öğelerimiz başlıklı konuda millî kültürü yansıtan eserlere, eşyalara ve törenlere ayrıntılı olarak yer verilmiştir. Bu bağlamda milletin ve millî kültürün tanımı yapılmış, her milletin kendine özgü maddi ve manevi değerler meydana getirdiği ifade edilmiştir. Her milletin; kendine özgü dilinin, geleneklerinin ve göreneklerinin, millî kıyafetlerinin, bayramlarının, inançlarının, ahlaki değerlerinin, sanat anlayışının olduğu vurgulanmıştır. Bu maddi ve manevi

değerlerin milletleri birbirinden ayırdığı dile getirilmiştir. Ders kitabında kökleri tarihin derinliklerine uzanan Türk milletinin zengin bir kültüre sahip olduğu belirtilmiştir. Dinî bayramlarda büyüklerin ellerini öpmenin, misafire kahve ikram etmenin, sünnet ve düğün törenleri yapmanın, hastaları ziyaret etmenin millî kültür öğelerimizden olduğu bahsedilmiştir. Ayrıca evlerde millî kültürü yansıtan eşyaların ve sanat eserlerinin bulunduğu ifade edilmiştir. Ders kitabında Türk kahvesi ve kahve ikramı hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir. Çeyiz, çeyiz sandığı, el örgüleri ve gelin alma töreni hakkında da bilgiler sunulmuştur. Gelin alma törenlerinde yapılan sandığa oturup bahşiş alma geleneği anlatılmıştır. Kitapta millî kültürü yansıtan öğelerin yalnızca evlerde değil çevrede de görülebileceği, bunların mahalledeki tarihî bir yapı, bir anıt ya da çarşıda, pazarda satılan el işi ürünler olabileceği söylenmiştir. Millî kültür öğelerinin görülebileceği yerlerden birinin de pek çok şehirde bulunan etnografya müzeleri olduğu bilgisi verilmiştir. Isparta'nın halıcılıktaki önemi ve Isparta'daki etnografya müzesi anlatılmıştır. Bu müzede gül yağının üretiminin nasıl sergilendiği açıklanmıştır. Müzedeki bir diğer bölümün Etnografik Eserler Salonu olduğu ve bu salonda kız isteme sahnesinin, kına gecesinin, çalgıcıların ve kına töreninde ikram edilen bulgur aşının hazırlanışının mankenlerle canlandırıldığı dile getirilmiştir. Etnografik Eserler Salonu'nda Yörüklerle ait toprak ev maketinin, hamur tahtasında yufka açan Yörük kadını, halı dokuyan genç kız, çıkırıkta ip eğiren Yörük erkeği mankeninin yer aldığı ifade edilmiştir. Vitrinlerde ise çeşitli aydınlatma araçlarının, gülabdanların, buhurdanlıkların, kadın ve erkek giysilerinin, mutfak ve kahve kültürünü yansıtan kap kacakların bulunduğu bilgisi verilmiştir. Çevrede millî kültürü yansıtan, çeşitli amaçlarla inşa edilmiş mimari yapıların bulunduğu, bu yapıların tarihî bir köprü, cami, medrese, çeşme, kervansaray veya bir ev olabileceği dile getirilmiştir. Ders kitabında Mardin evleri, Kasımiye Medresesi ve Mardin'de bulunan tarihi mekânlar hakkında da geniş bilgi verilmiştir. Ders kitabında yer verilen kültürel mirasla ilgili çeşitli görseller Şekil 4'te sunulmuştur.

Şekil 4. 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Yer Verilen Kültürel Mirasla İlgili Çeşitli Görseller (s. 38-42)

Şekil 4'te yer alan görsellerin yanı sıra 4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında öğrencilere “Ülkemizdeki tarihî önemi olan mimari yapılar veya tarihî mekânlardan hangilerini gezip görmek istersiniz?” şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Ayrıca dini bayramlar hakkında açıklamalar yapılarak bayramlaşmayı imgeleyen bir görsele yer verilmiştir. Ders kitabında millî kültürü yansıtan kutlama ve törenler hakkında da bilgi verilmiştir.

Geçmişten Bugüne Çocuk Oyunları başlıklı konuda hem geçmişteki hem de günümüzdeki çocuk oyunları hakkında geniş bilgi verilmiştir. Bu bağlamda geleneksel çocuk oyunlarından bahsedilmiştir. Çelik çomak, seksek, beştaş, körebe, yakan top, saklambaç, istop, dalye, ip atlama, çember çevirme, bilye, uçurtma uçurma, aşık oyunu ve aç kapıyı bezirganbaşı gibi çocuk oyunları anlatılarak bu oyunlarla ilgili bazı görsellere yer verilmiştir. Bu görseller Şekil 5'te sunulmuştur.

Şekil 5. 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Yer Alan Geleneksel Çocuk Oyunlarına Yönelik Görseller (s. 45-47)

4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabının ikinci ünitesi olan Geçmişimi Öğreniyorum adlı ünitenin Neler Öğrendiniz adlı ölçme değerlendirme bölümünde kültürel mirasla ilgili sorulara sıkça yer verildiği görülmüştür.

Bu kapsamda milli kültür, etnografya müzesi, gül yağı, âşık oyunu, düğün törenleri, saklambaç oyunu, dalye oyunu, sözlü tarih, topaç oyunu, tarihi ve kültürel mirasın korunmasıyla ilgili sorular sorulmuştur.

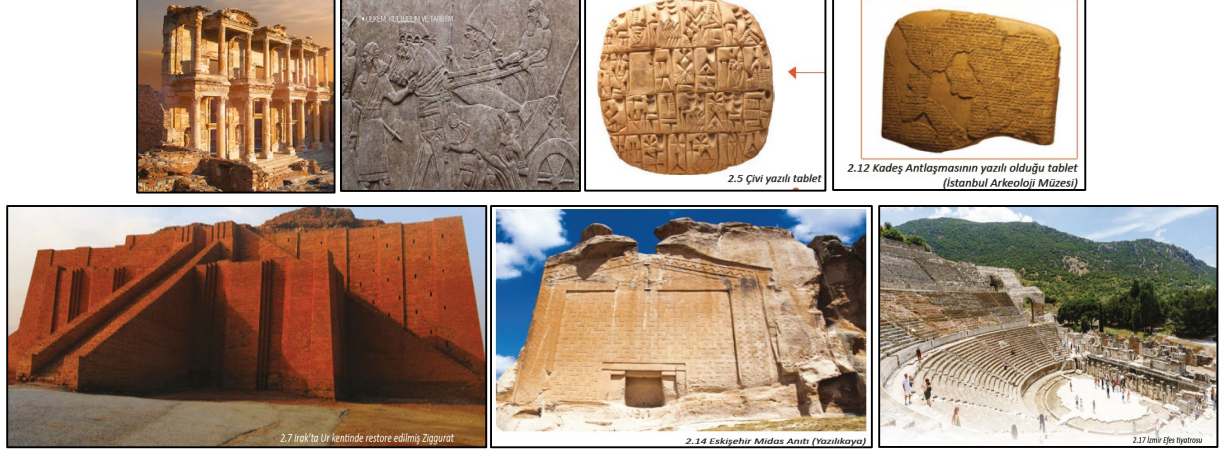
4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında doğal ve kültürel mirasla ilgili olamayan konularda da anlatımı güçlendirmek ve akılda kalıcılığı arttırmak için doğal ve kültürel mirasa yönelik görsellere yer verilmiştir. Örneğin, Yönlerimiz başlıklı konuda Hacivat ile Karagöz'den, Çevremizde Neler Var adlı konuda doğal mirasa yönelik öğelerden ve Farklı Kültürler başlıklı konuda farklı ülkelerdeki kültürel mirasa yönelik öğelerden yararlanılmıştır. Söz konusu görsel Şekil 6'da sunulmuştur.

Şekil 6. 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Yer Alan Doğal ve Kültürel Mirasla İlişkili Görseller (s. 62, 70, 81, 176, 191, 193)

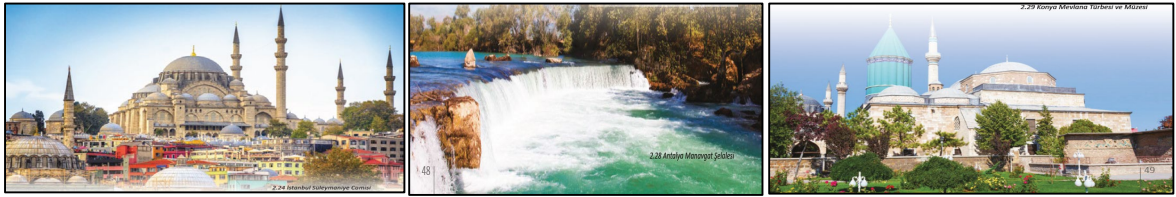
4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında doğal ve kültürel mirasla ilgili metinlere ve görsellere yer verildiği görülmüştür. Özellikle kültürel mirasla ilgili öğelerin ayrıntılı olarak açıklandığı tespit edilmiştir. Ders kitabında doğal ve kültürel mirasın öğretimi üzerinde durulduğu ve buna yönelik bir bilincin oluşturulmaya çalışıldığı saptanmıştır. Ayrıca doğal ve kültürel mirasla doğrudan ilişkili olmayan konuların bazılarında Şekil 6'da sunulan görsellere yer verilmiştir. Bu bilgiler ışığında 4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında doğal ve kültürel miras öğelerini öğretecek ve öğrencilerde doğal ve kültürel mirası koruma bilinci oluşturacak yazılı ve görsel öğelere yer verildiği görülmüştür. Bunun yanı sıra ders kitabında Türkiye'nin çeşitli bölgelerindeki turistik alanlara ve eserlere yer verildiği tespit edilmiştir. Bu durumun turizme katkıda bulunacağı ve öğrencilerde gezip görme arzusu uyandıracığı düşünülmektedir.

5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabının ilk ünitesi olan Toplum İçinde Ben başlıklı ünitenin Öğrendiklerimi Uyguluyorum başlıklı ilk konusunda öğrencilerin Sosyal Bilgiler dersi sayesinde tarihi ve kültürel zenginlikleri tanıyacakları ifade edilmiştir. Ayrıca bu dersle doğal ve kültürel eserleri keşfedecekleri, doğal ve kültürel mirası koruma ve yaşatma konusunda duyarlı olacakları, yaşadıkları çevreyi, ülkeyi ve dünyayı daha iyi tanıyacakları belirtilmiştir. Aynı ünitenin ikinci konusu olan Olaylar ve Sonuçları adlı konuda doğal bir miras olan turistik bir gölle ilgili açıklamalar yapılmış ve bu gölün kurumasından bahsedilmiştir. Bu şekilde öğrencilerde doğal mirasın ve turistik alanların korunmasına yönelik bilinç oluşturulmaya çalışılmıştır. Ders kitabında yer alan Ülkem, Kültürüm ve Tarihim adlı ikinci ünitenin kapağında İzmir'in Selçuk ilçesindeki Efes Antik Kent'te bulunan Celsus Kütüphanesi ile Asurlu Askerler ve Kralın Arabası adlı görsellere (Şekil 7) yer verilmiştir. Ayrıca ders kitabında öğrencilerin bu üniteye Anadolu ve Mezopotamya medeniyetlerinin insanlığa katkılarını fark edecekleri, çevrelerindeki doğal varlıkları, yapıtları ve tarihi mekânları tanıyıp tanıtabilecekleri, Türkiye'nin çeşitli bölgelerine ait kültürel özellikleri karşılaştırabilecekleri, kültürün bir arada yaşamadaki rolünü ve kültürel unsurların geçmişten bugüne olan gelişimini fark edebilecekleri ifade edilmiştir. Bu ünitenin ilk konusu olan Tarihe Yolculuk başlıklı konuda ilk çağ uygarlıkları anlatılmış, bu uygarlıklara yönelik tarihi ve kültürel eserlere ait görsellere yer verilmiştir. Ders kitabındaki bu görsellerden bazıları Şekil 7'de sunulmuştur.

Şekil 7. 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Yer Alan Kültürel Mirasla İlişkili Görseller (s. 35, 36, 37, 38, 40,42, 43)

5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında Ülkem, Kültürüm ve Tarihim başlıklı ünitenin Tarihe Yolculuk konusu kapsamında gerek doğal ve kültürel miras öğelerine gerekse de dünyanın değişik bölgelerinde bulunan turistik alan ve eserlere sıkça yer verilmiştir. Bu çerçevesinde ilkçağ uygarlıkları anlatılmıştır. Şekil 7’de görüldüğü gibi çivi yazısından, zigguratlardan, kabartmalardan, Irak’ta Babil kentinde bulunan İhtar Kapısı’ndan, Hammurabi ve Babil Tanrısı adlı eserden, Asurlulara ait bir rölyeften, Mezopotamya duvar panosundan, Çatalhöyük’ten (Konya), Göbeklitepe’den (Şanlıurfa), Kadeş Antlaşması’ndan, Hattuşa’dan (Çorum), anallardan, Tuşpa’dan (Van), Eskişehir Midas Anıtı’ndan (Yazılıkaya), Kral Yolu’ndan, Efes Antik Kent’ten, İnandık Vazosu’ndan ve Güneş Kursu’ndan bahsedilmiştir. Ayrıca bunlara ait görsellere yer verilmiştir. Bu kültürel miras öğeleri tanıtılmış, açıklanmış ve buldukları alanlar ile müzeler belirtilmiştir. Ülkem, Kültürüm ve Tarihim adlı ünitenin ikinci konusu olan Güzel Ülkem adlı konuda Türkiye’nin çeşitli yerlerindeki doğal ve kültürel miras öğelerinden ve turistik yerlerden bahsedilmiştir. Bu konuda Türkiye’deki gezilmesi ve görülmesi gereken yerler hakkında bilgi verilmiştir. Bursa’nın Cumalıkızık köyü, Edirne’deki tarihi çeşmeler, İstanbul Süleymaniye Camisi, Topkapı Sarayı, Adalar, Abant Gölü ve İstanbul’un turistik yerleri anlatılmıştır. Yine bunların bazılarında ait görseller sunulmuştur. Ders kitabında ayrıca Konya Mevlana Türbesi ve Müzesi’ne ait görsele yer verilmiştir. Ders kitabında Antalya’daki tarihi, kültürel ve turistik alanlara da yer verilmiştir. Perge, Manavgat Şelaleleri ve Antalya’da bulunan müzeler hakkında bilgi verilmiş ve bu bilgiler çeşitli görsellerle desteklenmiştir. Ders kitabında bulunan doğal ve kültürel miras öğeleri ile turistik alanlara ait bazı görseller Şekil 8’de sunulmuştur.

Şekil 8. 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Yer Alan İstanbul Süleymaniye Camisi, Antalya Manavgat Şelalesi ve Konya Mevlana Türbesi’ne Ait Görseller (s. 47, 48, 49)

Şekil 7 ve Şekil 8’de görüldüğü gibi ders kitabının Ülkem, Kültürüm ve Tarihim adlı birinci ünitesinin ilk iki konusu olan Tarihe Yolculuk ve Güzel Ülkem adlı konularda Türkiye’nin çeşitli bölgelerinde yer alan turistik alanlara, doğal ve kültürel öğelere sıkça yer verilmiştir. Bu turistik alanlar, doğal ve kültürel öğeler hakkında bilgi verilmiş ve bu bilgiler çeşitli görsellerle desteklenmiştir. Öğrencilerde gezip görme arzusu uyandıracak bu bilgi ve görsellerle ayrıca doğal ve kültürel mirası korumaya yönelik bir bilinçte oluşturmak amaçlanmıştır.

5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabının Ülkem, Kültürüm ve Tarihim adlı ünitesinin üçüncü konusu ise Kültürel Özelliklerimiz adlı konudur. Bu konuda ilk olarak dini bayramlar olan Ramazan Bayramı ve Kurban Bayramı hakkında bilgi verilmiştir. Ankara Kızılcahamam’daki çocukların ramazan bayramını nasıl geçirdiği anlatılmıştır.

Rize'ye bağı Akdere köyündeki Kurban Bayramı kutlamaları anlatılmış, kurban bayramında köylünün bayramlaştığı, horon tepildiği ve yöresel yemekler yapıldığı dile getirilmiştir. Anadolu'da el sanatlarının, mimarinin, giysilerin, müziklerin, yemeklerin yöreden yöreye benzerlikler ve farklılıklar gösterdiği ifade edilmiş ve bunlar ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Bu bağlamda halı dokumacılığı hakkında ayrıntılı bilgi verilmiş ve bu bilgiler üç görselle desteklenmiştir. El sanatları anlatılmış ve Türkiye'de çeşitli yörelerde yapılan en sanatları hakkında bilgi verilerek öğrencilerin bunları karşılaştırmaları, aralarındaki benzerlik ve farklılıkları bulmaları istenmiştir. Ders kitabında düğünler hakkında da geniş bilgi verilmiştir. Düğün törenlerindeki adet, gelenek ve görenekler anlatılmıştır. Davul, zurna, gelin, damat, çeyiz, çeyiz sandığı, düğün kâhyası, sağdıç, bayrak yemeği, okuntu, kına yakma, gelin alma gibi kültürel öğeler açıklanmıştır. Halk oyunları hakkında ayrıntılı bilgi verilmiş ve hangi yörede hangi halk oyununun oynandığı ifade edilmiştir. Ayrıca bazı halk oyunlarının çıkış noktası da anlatılmıştır. Oyunlarda kullanılan giysilerin oynandığı yörenin geleneksel kıyafetleri olduğu, halk oyunlarının birlik ve beraberliği, paylaşmayı arttırdığı dile getirilmiştir. Bar, horon ve zeybek gibi halkoyunları hakkında bilgi sunulmuş ve bu oyunlarla ilgili görsellere yer verilmiştir. Bu görseller Şekil 9'da sunulmuştur.

Şekil 9. 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabındaki Halk Oyunlarına (Bar, Horon, Zeybek) Dair Görseller (s. 53)

Kültürel Özelliklerimiz adlı konuda türküler hakkında bilgi verilmiştir. Türkü kelimesinin kökeni açıklanmış ve türkülerin kültürel öğelerden biri olduğu, mutlulukları, hüznüleri bir arada yaşayan halkın ortak anıları olduğu ifade edilmiştir. Tokat yöresine ait olan "Burçak Tarlası" adlı türküyeye yer verilmiştir. Türkiye'de bulunan evlerin özelliklerinin yöreden yöreye değiştiği ifade edilerek geleneksel ve tarihi evler hakkında bilgi verilmiştir. Evlerin yapı malzemeleri ve bölümleri anlatılmıştır. Ders kitabında Şekil 10'da gösterilen Beypazarı ve Antalya Evlerine ait görsellere yer verilmiştir. Ders kitabında yer alan etkinlikte öğrencilerden bir ili seçmeleri ve yaşadıkları il ve seçmiş oldukları bu ili kültürel yönlerden karşılaştırmaları istenmiştir. Ayrıca bu etkinlikte Ayasofya Cami'sine ait bir görsele yer verilmiştir.

Şekil 10. 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabındaki Beypazarı ve Antalya Evleri ile Ayasofya Camisi'ne Dair Görseller (s. 55, 56)

5. sınıf seviyesindeki Ülkem, Kültürüm ve Tarihim adlı ünitenin dördüncü ve son konusu olan Geçmişten Günümüze adlı konuda da doğal ve kültürel miras öğelerine yer verilmiştir. Konunun girişinde yer alan alıştırma sorusunda öğrencilerden Levni'ye ait bir minyatürde yer alan kıyafet ve sofralarla günümüzdeki kıyafet ve sofraları karşılaştırmaları istenmiştir. Bu konuda kültürel öğelerin zaman içerisinde nasıl değiştiği ve geliştiği ele alınmıştır. Yabancı dillere Türkçeden geçen Yoğurt anlatılmış ve 1555 yılında Osmanlı Devleti'ni ziyaret eden Avusturya-Macaristan elçisinin yoğurt ile ilgili ifadelerine yer verilmiştir. Yoğurtla ilgili olarak Nasrettin Hoca fıkralarına değinilmiş ve "Ya Tutarsa" adlı fıkraya yer verilmiştir. Geçmişten Günümüze başlıklı konuda misafirperverlikten bahsedilmiş ve kolonyanın tarihine yer verilmiştir. Bununla birlikte gül suyu, lokum ve çay hakkında bilgiler verilmiş ve tarihi geçmişleri ele alınmıştır. Mendil ve selamlaşmak gibi

unsurlar da konu kapsamında yer verilen ögeler arasındadır. 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında Türk-İslam bilim insanlarına, bu bilim insanlarının eserlerine ve ortak özelliklerine, milli bayramlara, istiklal marşına ve bayrağa yönelik bilgiler ve görseller sunulmuştur.

6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabının Biz ve Değerlerimiz adlı birinci ünitesinin Bizi “Biz” Yapanlar başlıklı ikinci konusunda dil, din, gelenek, görenek, kimlik, kültür, millî, mimari ve tarih gibi kavramlara yer verilmiş ve bu kavramların bir milleti millet yaptığı ifade edilmiştir. Bu kavramlarla ilgili yazılı ve görsel ögelere yer verilmiştir. Bu görsellerden bazıları Şekil 11’deki tarihi evler, Çanakkale Şehitliği ve Selimiye Camisi ile ilgili görsellerdir. Ayrıca bu konuda kazanıma yönelik atasözlerine ve deyimlere yer verilmiştir. Ders kitabında milli ve manevi değerlerin ayrıntılı olarak açıklandığı görülmüştür.

Şekil 11. 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabındaki Tarihi Evler, Çanakkale Şehitliği ve Selimiye Camisi İle İlgili Görseller (s. 18, 22, 24)

6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabının Biz ve Değerlerimiz adlı birinci ünitesinin Kır Çiçekleri Gibi Rengarenk başlıklı üçüncü konusu kapsamında birlik ve beraberlik, farklılıklara saygı, hoşgörü gibi değerlere vurgu yapmak amacıyla ders kitabında Hatay’da bulunan Habib-i Neccar Camisine ve bir kiliseye ait görsellere yer verilmiştir. Ayrıca aynı konuda kilim anlatılmış ve kilim motiflerine yer verilmiştir. Birinci ünitenin dördüncü konusu olan Bir Elin Nesi Var İki Elin Sesi Var başlıklı konuda sivil toplum kuruluşu (STK), sosyal yardım, toplumsal dayanışma, imece, vakıf, sadaka, sadaka taşı, misafirperverlik ve dernek gibi kavramlar incelenmiş ve bunlara yönelik yazılı ve görsel ögelere yer verilmiştir. Kayseri Hunat Hatun Külliyesi’ne ait görsel de bunlardan biridir. Aynı Ünitenin son yani beşinci konusu olan Hak, Özgürlük, Sorumluluk adlı konuda kazanımı destekleme amaçlı turistik bir alan olan İstanbul’daki İstiklal Caddesi’ne yer verilmiştir.

Ders kitabının ikinci ünitesi Tarihe Yolculuk adlı ünitedir. Ders kitabında bu ünitenin kapak resmi Divriği Ulu Camii ile ilgilidir. İkinci ünitenin ilk konusu Türklerin Ana Yurdu Orta Asya isimli konudur. Bu konu kapsamında ilk Türk devletleri siyasi, askeri, ekonomik, sosyal ve kültürel yönlerden ele alınmıştır. Türklerin Orta Asya’daki yaşamı anlatılırken konargöçer çadırlarından da bahsedilmiş ve bu çadırlara ait görseller (Şekil 12) sunulmuştur. Bu konu çerçevesinde Türk destanlarından ayrıntılı olarak bahsedilmiştir. Asya Hun Devleti’nin tarihi anlatılmış ve Mete Han’ın Çin’e düzenlediği seferler bağlamında Çin Seddi’ne (Şekil 12) yer verilmiştir. Ayrıca İpek Yolu’nun önemi anlatılmıştır. Kitapta dünyanın en eski halılarından biri olan Pazırık Halısı hakkında bilgi verilmiş ve görseller sunulmuştur. Bunun yanı sıra Kök Türk Abideleri (Orhun Kitabeleri), balballar, Türklere ait alfabeler ve On İki Hayvanlı Türk Takvimi hakkındaki bilgilere ve görsellere (Şekil 12) yer verilmiştir.

Şekil 12. 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Yer Alan Konargöçer Çadırları, Çin Seddi, Pazırık Halısı, Orhun Abideleri, Balballar ve On İki Hayvanlı Türk Takvimi İle İlgili Görseller (s. 49, 50, 54, 57, 59, 63)

6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabının ikinci ünitesinin ikinci konusu İslamiyet’in Doğuşu başlıklı konudur. İslamiyet’in doğuşunun anlatıldığı bu konuda İslamiyet ile ilgili eserlere ait bilgi ve görsellere de yer verilmiştir. Bu kapsamda Mekke’de bulunan Kâbe’ye, Hira Mağarası’nın yer aldığı Nur Dağı’na, Medine’de bulunan Mescidi Nebevîye, Kur’an-ı Kerim’e (bir tanesi Topkapı Sarayı’nda Bulunan Hz. Osman Dönemi’ne Ait Kur’an-ı Kerim ile ilgilidir), Irak’ta bulunan Samarra Ulu Cami Minaresine ait anlatımlara ve görsellere yer

verilmiştir. Ders kitabının ikinci ünitesinin üçüncü konusu Türkler İslamiyet İle Tanışıyor şeklinde adlandırılmıştır. Bu konuda Türklerin İslamiyet'e geçişi anlatılmıştır. Özbekistan'da bulunan Ribat-ı Melik Kervansarayı, Kutadgu Bilig, Divanı Lügatit Türk, Atabetül Hakayık, Divanı Hikmet ve Nevruz kutlamaları gibi eserler ve kültürel öğeler hakkında açıklamalara yer verilmiş ve bu açıklamalar çeşitli görsellerle desteklenmiştir. Tarihe Yolculuk adlı ikinci ünitenin dördüncü konusu ise Yeni Yurt Anadolu'dur. Bu konuda Türklerin Anadolu'yu yurt edinme süreci ele alınmıştır. Türklerin Anadolu'daki askeri, siyasi, kültürel ve mimari faaliyetleri anlatılmıştır. Bu bağlamda Türklerin Anadolu'da yapmış oldukları eserlere ait açıklamalara ve görsellere bolca yer verilmiştir. Örneğin ders kitabında Büyük Selçuklu Devleti'nde kullanılan Çift Başlı Kartal Figürü anlatılmış ve günümüzde Konya'da bulunan bir Çift Başlı Kartal Figürüne ait görsel sunulmuştur. Günümüze kadar ulaşan Saltuklu eserlerinin Erzurum Kale Camisi, Mama Hatun Külliyesi ve Emir Saltuk Türbesi olduğu belirtilmiş ve Erzurum'da bulunan Üç Kümbetler adlı esere ait görsele yer verilmiştir. Tokat Nıksar'da bulunan ve Anadolu'daki ilk medrese olan Yağbasan Medresesi'nin Danişment Beyliği tarafından yapıldığı belirtilmiş ve bu anlatım Yağbasan Medresesi'ne ait bir görsel ile desteklenmiştir. Kitapta Sivas'ta bulunan Divriği Ulu Cami ve Darüşşifasına ait açıklamalar yapılmış, bu eserin Mengücekliler'in en önemli eseri olduğu dile getirilmiş ve bu esere ait bir görsele yer verilmiştir. Artuklular'ın anlatıldığı kısımda ise Malabadi Köprüsü (Diyarbakır), Mardin Hatuniye Medresesi ve Diyarbakır Ulu Cami gibi eserlerin bu beyliğe ait olduğu ifade edilerek Diyarbakır'da bulunan Malabadi Köprüsü'ne ait bir görsel sunulmuştur. Selçuklu sultanlarının, vezirlerin ve emirlerin pek çok medrese inşa ettirdikleri belirtilerek Kayseri'deki Gevher Nesibe Şifahanesi, Kırşehir'deki Cacabey Medresesi, Konya'daki İnce Minareli Medrese, Sivas'taki Gök Medrese ve Erzurum'daki Yakutiye Medresesi buna örnek olarak gösterilmiştir. Ayrıca bu eserlerin çoğuna ait görsel öğrencilere sunulmuştur. Kitapta kervansarayların misyonu ve önemi anlatılmış ve Aksaray'da bulunan Sultan Hanı (Kervansaray) adlı esere ait görsele yer verilmiştir. Ahi Teşkilatı'nın açıklandığı kitapta ayrıca günümüzde Kırşehir'de bulunan Ahi Evran Heykeli'ne ait bir görsele de yer verilmiştir.

Ders kitabında farklı konularda da anlatımı güçlendirmek ve akılda kalıcılığı arttırmak için Türkiye'nin değişik bölgelerindeki doğal, kültürel ve turistik yerlere ait görsellere yer verildiği tespit edilmiştir. Örneğin Türkiye'deki iklim türlerinin ele alındığı konuda Türkiye'deki pek çok ilde bulunan turistik yerlere ait görseller yer almaktadır. Yine dünyadaki iklim türlerinin ele alındığı konuda da dünyanın çeşitli bölgelerindeki doğal, kültürel ve turistik yerlerle ilgili görseller bulunmaktadır. Özellikle coğrafya ile ilgili konularda Türkiye'deki değişik mekânları tanıttıcı görsellerin bulunduğu görülmüştür. Yine 6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabının altıncı ünitesi olan Yönetime Katılıyorum adlı üniteye konu ve kazanımları desteklemek üzere Ankara'da bulunan Anıtkabir'e, Birinci Büyük Millet Meclisi Binası'na, II. TBMM Binası'na, Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'ne ve Anayasa Mahkemesi Binası'na ait görsellere yer verilmiştir. Özetle 6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında Türkiye'nin pek çok bölgesine ait çok sayıda doğal, kültürel ve turistik yerlere ve eserlere ait açıklamaların, görsellerin ve etkinlik sorularının bulunduğu görülmüştür. Ders kitabında öğrencilerin Türkiye'nin doğal, kültürel ve turistik zenginliklerini tanımalarını sağlayacak, onlarda doğal ve kültürel mirası koruma bilincini arttıracak yazılı ve görsel öğelerin bolca yer aldığı saptanmıştır. Öte yandan ders kitabının Türkiye'deki pek çok doğal, kültürel ve turistik öğeyi öğrencilere tanıttık nitelikte olduğu görülmüştür.

7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında yer alan Birey ve Toplum adlı birinci üniteye İnsandan İnsana Giden Yol başlıklı birinci konuda Mevlâna Celâleddîn-i Rumi ile ilgili bir görsele yer verildiği görülmüştür. İletişimin Gücü adlı ikinci konuda ise anlatımı güçlendirmek ve akılda kalıcı olmasını sağlamak için Nasreddin Hoca ile ilgili bir görsel sunulduğu tespit edilmiştir. Ayrıca bu konuda sözsüz iletişim çerçevesinde el işinden, oyalı yazmadan, kilimden ve kapı tokmağından bahsedilmiş ve bunlarla ilgili görseller sunulmuştur. Hızlı İletişim Güçlü Toplum başlıklı konuda ise tellalardan bahsedilmiş ve davul çalan bir insan figürüne yer verilmiştir. Kültür ve Miras adlı ikinci üniteye doğal, kültürel ve turistik pek çok yazılı ve görsel öğeye yer verildiği görülmüştür. Ünite kapağında pek çok esere ait öğeyi barındıran bir görsele yer verildiği saptanmıştır. Bu kapak resmi Şekil 13'te gösterilmiştir.

Şekil 13. 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabının İkinci Ünitesine Ait Kapak Resmi (s. 40)

7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabının birinci ünitesinin Beylikten Cihan Devletine başlıklı ilk konusunda Osmanlı'nın Rumeli'ye geçişi kapsamında Çimpe Kalesi anlatılmış ve bu kaleye ait görsellere yer verilmiştir. Ayrıca Anadolu Hisarı'ndan ve İznik'te ilk medresenin açılışından bahsedilmiştir. Düzce ilinin Akçakoca ilçesinde bulunan Akçakoca, Osman Gazi ve Konuralp Heykellerine ait görsel yer verilmiştir. İstanbul'un fethinin ele alındığı kısımda İstanbul'da bulunan Rumeli Hisarı anlatılmış ve bu hisara ait görsel yer verilmiştir. Değişen Dünyada Değişen Osmanlı adlı konuda Osmanlı islahatları ele alınmış ve bu bağlamda İstanbul'da bulunan III. Ahmet Çeşmesi ile 1930 yılında Ankara'da açılan Ziraat Bankası'na ait görsellere yer verilmiştir. Ayrıca farklı şehirlerde bulunan Osmanlı dönemine ait eserlerle ilgili görseller sunulmuştur. Bursa'da bulunan Osmanlı Evleri, İstanbul'da bulunan Fatih Camii ile Mihrîşah Sultan İmaret'i de bunlardan bazılarıdır. Ayrıca Türk kültürüne özgü olan çini sanatı, kahve, ebru sanatı ve hat sanatı hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca konu ve kazanımları desteklemek üzere ders kitabında Türkiye'nin ve dünyanın çeşitli yerlerinde bulunan doğal, kültürel ve turistik alanlara dair görseller sunulmuştur. Bu görsellerden bazılarına Şekil 14'te yer verilmiştir.

Şekil 14. 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Yer alan Konya'daki Çatalhöyük, Nevşehir'deki Kapadokya, İspanya'daki Kertuba Mescidi-Cordoba ve Semerkant Rasathanesi'ne Ait Görseller (s. 98, 99, 140)

Şekil 14'te görüldüğü gibi ders kitabında Türkiye'deki doğal, tarihi, kültürel ve turistik öğeleri tanıtıcı görsellere çokça yer verilmiştir. Ayrıca yazılı öğelerle bu eserler öğrencilere tanıtılmış ve açıklanmıştır. Aydın'da bulunan Milet, İstanbul'da bulunan Sultanahmet Camii, Sivas'ta bulunan Buruciye Medresesi, İstanbul'da bulunan ve tarihi bir niteliği olan Haydarpaşa Numune Eğitim ve Araştırma Hastanesi, İzmir'de bulunan Ayasuluk Kalesi, İznik Süleyman Paşa Medresesi ve Bilge Kağan Yazıtı çok sayıda esere ait yazılı ve görsel öğeler ders kitabında yer almıştır. 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabının doğal, kültürel ve turistik öğeler bakımından zengin bir niteliğe sahip olduğu görülmüştür.

Sonuç ve Tartışma

Bu araştırmada doğal ve kültürel mirasın korunmasında Sosyal Bilgiler dersinin yeri ve öneminin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın amacına yönelik olarak "Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında doğal ve kültürel mirasa yönelik öğelere nasıl yer verilmiştir?" ve "Sosyal Bilgiler ders kitaplarında doğal ve kültürel mirasa yönelik öğelere metinlerde, görsellerde, ölçme ve değerlendirme sorularında nasıl yer verilmiştir?" şeklindeki iki soruya yanıt aranmıştır. Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı incelendiğinde öğretim programında doğal ve kültürel mirasla dolaylı veya doğrudan ilgili olan özel amaçların yer aldığı sonucuna

ulaşmıştır. Özel amaçlarda Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programıyla öğrencilerin kültürel kalkınmanın önemini kavramalarının ve milli değerleri yaşatmaya istekli olmalarının hedeflendiği tespit edilmiştir. Ayrıca öğrencilerin Türk tarihini ve kültürünü oluşturan temel öğeleri kavramalarının, millî bilincin oluşmasını sağlayan kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesine yönelik bilinci kazanmalarının amaçlandığı görülmüştür. Öğretim programının özel amaçlarında doğal mirasla ilgili ifadelerin de olduğu saptanmıştır. Programda bu ders sayesinde öğrencilerin yaşadıkları çevre ile dünyanın genel coğrafi özelliklerini tanıyabileceklerinin, mekân algılama ve çevre ile insan arasındaki etkileşimi açıklama becerilerini geliştirebileceklerinin ifade edildiği sonucuna ulaşılmıştır. Öğrencilerin Sosyal Bilgiler dersinde doğal mirasın önemini kavrayacaklarının, kaynakların ve doğal çevrenin sınırlılığının farkına varacaklarının, çevre duyarlılığı kazanarak doğal kaynakları korumaya çalışacaklarının ve sürdürülebilir bir çevre anlayışına sahip olacaklarının anlatıldığı tespit edilmiştir. Bu bilgiler ışığında öğretim programının özel amaçlarının; öğrencilere doğal ve kültürel mirası öğretmeye, öğrencilerde doğal ve kültürel mirasın korunması yönünde duyarlılık oluşturmaya, Türkiye’de ve dünyada bulunan doğal, kültürel, tarihi ve turistik öğeleri görme merakı uyandırmaya yönelik olarak hazırlandığı görülmektedir. Öğretim programları, amaçlanan hedeflere ulaşılması için öğretimin belirli bir düzen dâhilinde gerçekleştirilmesini sağlar. Öğretim programları hem bireyin hem de toplumun gelişim, dönüşüm ve ihtiyaçları doğrultusunda geliştirilir (Özcan ve Koştur: 140). Günümüzün en önemli ihtiyaçlarından birinin de doğal ve kültürel mirasın korunması ve tanıtılması olduğu düşünüldüğünde öğretim programlarının bu doğrultuda düzenlenmesinin gerekliliği net bir biçimde anlaşılmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programının özel amaçlarında doğal ve kültürel mirasa yönelik öğelere yer verilmesi programın güçlü yönlerinden birini oluşturmaktadır. Sosyal Bilgiler dersinin tarih, coğrafya ve vatandaşlık eğitimi başta olmak üzere sosyal bilimlere yönelik disiplinler arası bir ders olduğu düşünüldüğünde doğal ve kültürel mirasın öğretimindeki, korunmasındaki ve tanıtılmasındaki önemi daha net görülmektedir. Ayrıca bu derste Türkiye’de yer alan turistik mekânların tanıtılması turizmin geleceği açısından son derece önemlidir. Bu bağlamda öğretim programının özel amaçları incelendiğinde Sosyal Bilgiler dersinin doğal ve kültürel mirasın öğretimindeki, korunmasındaki ve turizmin uzun vadede geliştirilmesi bağlamındaki önemi daha net anlaşılmaktadır. Gürel ve Çetin (2018) yapmış oldukları çalışmada Sosyal Bilgiler eğitiminin doğası gereği kültür ile yakından bir ilişkiye sahip olduğunu ve Sosyal Bilgiler dersinin kültür aktarımı açısından en önemli derslerden biri olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca öğretim programında kültürel korumaya, öğrencilerin Türk kültürüne ait öğeleri korumasına ve bu öğeleri geliştirmeye çalışmasına vurgu yapıldığını belirtmişlerdir. Fakat özellikle kazanımların bu bağlamda geliştirilmesi gerektiğini dile getirmişlerdir. Yıldırım ve Çetin (2022) yapmış oldukları çalışmada hem turizmin hem de sosyal bilgiler dersinin birçok disiplinle ilişkili olması ve toplumsal eğitim düzeyinde verilen turizmin eğitimin amaçlarının sosyal bilgiler öğretiminin amaçlarıyla örtüşmesi, turizm ve sosyal bilgiler arasında doğrudan bir ilişki kurulmasını sağladığını ifade etmişlerdir. Hem Gürel ve Çetin (2018) hem de Yıldırım ve Çetin (2022) tarafından yapılmış olan çalışmalara ait sonuçların bu araştırmanın bulgularını destekler nitelikte olduğu belirtilebilir. Fakat İlhan, Şeker ve Kapıcı (2015) yapmış oldukları çalışmada Dünya ve Türkiye ekonomisi açısından en önemli gelir kaynaklarından biri olan turizm sektörünün kavram olarak Sosyal Bilgiler dersinin genel amaçlarında, öğretim programda ve de ders kitaplarında yeteri kadar yer bulamadığını ifade etmişlerdir. Dolayısı ile İlhan, Şeker ve Kapıcı (2015) tarafından dile getirilen ifadeler bu araştırmanın bulgularıyla çelişmektedir. Achille ve Fiorillo (2022) yapmış oldukları çalışmada Sosyal Bilgiler gibi çok disiplinli derslerin doğal ve kültürel mirasın öğretiminde önemli bir yere sahip olduğunu belirtmişlerdir. Bu nedenle öğretim programlarında bu hususun göz önünde bulundurulması gerektiğini vurgulamışlardır.

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında yer alan becerilerin bir kısmının doğal ve kültürel mirasla yakından ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca öğretim programında yer alan değerler incelendiğinde 18 değer yer aldığı görülmüştür. Adalet, yardımseverlik, aile birliğine önem verme, vatanseverlik, bağımsızlık, tasarruf, barış, bilimsellik, sorumluluk, çalışkanlık, sevgi, dayanışma, saygı, duyarlılık, özgürlük, dürüstlük, eşitlik ve estetik şeklinde sıralanan bu değerlerin özellikle kültürel mirasla ilişkili olduğu ifade edilebilir. Aynı zamanda bu değerleri özümsemiş bireylerin doğal ve kültürel miras öğelerini özümseyeceği ve koruyacağı düşünülebilir. Sosyal Bilgiler Öğretim Programının uygulanmasında dikkate dillecek hususlar başlıklı bölümde doğal ve kültürel mirasla ilişkili öğelere yönelik ifadelerin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sosyal Bilgiler Öğretim Programının yapısı başlıklı bölümde öğrenme alanlarıyla ilgili yapılmış olan açıklamalarda doğal ve kültürel miras öğelerine dolaylı veya doğrudan vurgu yapıldığı tespit edilmiştir. Son olarak Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim

Programında bütün sınıf seviyelerinde toplam 131 kazanım yer aldığı ve bu kazanımlardan 28'inin (%21) doğal ve kültürel mirasla ilişkili durumda olduğu görülmüştür. Doğal ve kültürel mirasla ilişkili en fazla kazanımın 7. sınıf seviyesinde olduğu (%35) tespit edilmiştir. Doğal ve kültürel mirasla ilişkili kazanımın en fazla olduğu öğrenme alanının Kültür ve Miras öğrenme alanı olduğu saptanmıştır. Çengelci'nin (2012) yapmış olduğu araştırmanın sonuçları bu çalışmada ulaşılan sonuçları destekler niteliktedir. Ulaşılan bütün bu sonuçlara dayalı olarak Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında doğal ve kültürel mirasın öğretiminin ve korunmasının önemsendiği söylenebilir. Ayrıca Sosyal Bilgiler Öğretim Programı genel amaçlarından, öğretim programındaki kazanımlardan ve alan yazında bulunan çeşitli araştırmalardan (Avcı ve Memişoğlu, 2016; Avcı, 2014; Uçar, 2014, Çengelci, 2012) hareketle Sosyal Bilgiler dersinin doğal ve kültürel mirasa yönelik eğitim verilecek en temel derslerden biri olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında her ne kadar doğal ve kültürel mirasa ilişkin kazanımlara yer verilmiş olsa da turizme yönelik kazanımlara yeterince yer verilmediği görülmüştür. Öğretim programında doğal ve kültürel mirasla ilişkili kazanımlar yeterince mevcut fakat doğrudan turizme yönelik kazanım sayısı oldukça sınırlı. Yıldırım ve Çetin (2022) tarafından yapılmış olan çalışmanın verileri de bu ifadeleri destekler niteliktedir. Türkiye'nin sahip olduğu doğal ve kültürel zenginlik göz önünde bulundurulduğunda ve turizmden gelen gelir dikkate alındığında bu durumun önemli bir eksiklik olduğu görülmektedir. İlhan, Şeker ve Kapıcı (2015) yapmış oldukları çalışmada Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ve ders kitaplarında turizmle ilgili öğelere daha fazla yer verilmesi gerektiğini önermişlerdir. Bu bağlamda İlhan, Şeker ve Kapıcı (2015) tarafından yapılmış olan çalışmanın sonuçlarının bu araştırmanın bulgularını destekler nitelikte olduğu görülmektedir. Zhabykbayeva, Sanay, Bekish, Zhylybekova ve Kasymbekov (2021) tarafından yapılmış olan çalışmada öğretim programı ve ders kitaplarında kültürel mirasın öğretimine yönelik öğelere sıkça yer verildiği, fakat turizmin yeterince önemsenmediği sonucuna varılmıştır. Zhabykbayeva, Sanay, Bekish, Zhylybekova ve Kasymbekov (2021) tarafından yapılmış olan çalışmanın bulguları da bu araştırmanın sonuçlarını destekler niteliktedir.

4. 5. 6. ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarında doğal ve kültürel mirasla ilgili metinlere ve görsellere yer verildiği sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle kültürel mirasla ilgili öğelerin ayrıntılı olarak açıklandığı tespit edilmiştir. Ders kitaplarında doğal ve kültürel mirasın öğretimi üzerinde durulduğu ve buna yönelik bir bilincin oluşturulmaya çalışıldığı saptanmıştır. Ayrıca doğal ve kültürel mirasla doğrudan ilişkili olmayan konuların bazılarında da anlatımı güçlendirmek ve akılda kalıcılığı arttırmak için konu ve kazanıma uygun olan doğal ve kültürel mirasla ilişkili görsellere yer verilmiştir. Bu bilgiler ışığında Sosyal Bilgiler ders kitaplarında doğal ve kültürel miras öğelerini öğretecek ve öğrencilerde doğal ve kültürel mirası koruma bilinci oluşturacak yazılı ve görsel öğelere yer verildiği anlaşılmıştır. Bunun yanı sıra ders kitaplarında Türkiye'nin çok çeşitli bölgelerindeki turistik alanlara ve eserlere yer verildiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu durumun turizme katkıda bulunacağı ve öğrencilerde gezip görme arzusu uyandıracığı düşünülmektedir. Ders kitaplarında öğrencilerin Türkiye'nin doğal, kültürel ve turistik zenginliklerini tanımalarını sağlayacak, onlarda doğal ve kültürel mirası koruma bilincini arttıracak yazılı ve görsel öğelerin bolca yer aldığı tespit edilmiştir. Batmaz ve Yurtbakan (2022) Sosyal Bilgiler ders kitaplarında doğal ve kültürel mirasla ilgili öğelere sıkça yer verildiği sonucuna ulaşmıştır. Batmaz ve Yurtbakan (2022) tarafından yapılmış olan araştırmanın bulguları da bu çalışmada ulaşılan sonuçları destekler niteliktedir. Ders kitapları Türkiye'deki pek çok doğal, kültürel ve turistik öğeyi öğrencilere tanıttıkları niteliktedir. Sosyal Bilgiler ders kitaplarının doğal, kültürel ve turistik öğeler bakımından zengin bir niteliğe sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kaya (2019) çalışmasında hem Sosyal Bilgiler programı hem de Sosyal Bilgiler ders kitaplarının tüm kademelerinde turizm kavramı ile ilgili bilgi ve görsellerin yer aldığını ifade etmiştir. Kaya'nın (2019) ifadeleri bu araştırmanın sonuçlarıyla örtüşmektedir.

Sonuç olarak Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında ve ders kitaplarında doğal ve kültürel mirasa yönelik öğelere yer verildiği, Türk kültürünün, milli ve manevi değerlerin kazandırılmasının amaçlandığı, fakat turizm konusunun yeterince ele alınmadığı görülmüştür.

Öneriler

Çalışmada Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında doğal ve kültürel mirasla ilgili öğelere yer verildiği sonucuna ulaşılmıştır. Ancak öğretim programında turizme yönelik unsurların yeterince yer almadığı, turizmle ilişkili kazanımların da oldukça sınırlı olduğu tespit edilmiştir. Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında turizm ile ilgili öğelere ve kazanımlara daha fazla yer verilebilir.

Ayrıca araştırmada Sosyal Bilgiler ders kitaplarında her ne kadar doğal, kültürel, tarihi ve turistik öğelere yeterince yer verilmiş olsa da turizm konusunun ders kitaplarında yeterince işlenmediği görülmüştür. Turizm doğal ve kültürel mirasın korunması ve buna yönelik duyarlılık oluşturulması noktasında önemli bir yere sahiptir. Ayrıca ülke ekonomisi için de oldukça önemlidir. Bu bilgiler doğrultusunda Sosyal Bilgiler ders kitaplarında turizmi ele alan konulara daha çok yer verilmesi önerilebilir.

Sosyal Bilgiler ders kitaplarında yer verilen doğal, kültürel, tarihi ve turistik öğelerin daha çok Türkiye’de bulunduğu saptanmıştır. Dünyanın farklı yerlerindeki doğal ve kültürel miras öğelerine çok sınırlı yer verildiği sonucuna ulaşılmıştır. Dünyanın neresinde olursa olsun doğal ve kültürel miras insanlığın ortak mirasıdır. Ders kitaplarında dünyanın değişik yerlerinde bulunan doğal, tarihi, kültürel ve turistik unsurlara daha fazla yer verilmelidir.

Kaynakça

- Achille, C. & Fiorillo, F. (2022). Teaching and learning of cultural heritage: Engaging education, professional training, and experimental activities. *Heritage*, 5(3),2565-2593. <https://doi.org/10.3390/heritage5030134>
- Akpınar, E. (2007). Türkiye’nin Dünya Mirası Listesi’ndeki yeri ve yeni bir aday önerisi. *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(1), 81-106.
- Avcı, M. (2014). *Sosyal bilgiler dersinde kültürel miras eğitimine ilişkin öğrenci ve öğretmen görüşleri* [Yüksek lisans tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Avcı, M. & Memişoğlu, H. (2016). Kültürel miras eğitimine ilişkin sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşleri. *İlköğretim Online*, 15(1), 104-124. <https://doi.org/10.17051/io.2016.58630>
- Avcı, C. (2015). *Turizm sosyolojisi genel ve yapısal yaklaşım*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Batmaz, O. & Yurtbakan, E. (2023). İlkokul Türkçe, hayat bilgisi ve sosyal bilgiler ders kitaplarının kültürel miras unsurları açısından incelenmesi. *TEBD*, 21(1), 1-21. <https://doi.org/10.37217/tebd.1115153>
- Çengelci, T. (2012). Sosyal bilgiler öğretim programında somut olmayan kültürel mirasın yeri. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(1), 185-203.
- Demirezen, S. & Aktaş, G. (2020). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin somut olmayan kültürel miras öğretimine ilişkin görüşlerinin belirlenmesi. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(30), 413-434. <https://doi.org/10.35675/befdergi.699782>
- Dere, İ. (2021). Kültürel mirası belgeyerek öğrenme: Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının saha tecrübeleri. *International Journal of Geography and Geography Education*, 43, 108-121. <https://doi.org/10.32003/igge.779915>
- Forster, N. (1994). The analysis of company documentation. C. Cassell & G. Symon (Ed.) içinde, *Qualitative Methods in Organizational Research, a Practical Guide* (s. 147-166). SAGE publication.
- Gökalp, Z. (1997). *Türkçülüğün esasları*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Güneş, A.M. (2011). Dünya Mirası Sözleşmesi’ne kısa bir bakış. *İstanbul Barosu Dergisi*, 85(6): 141-158.
- Gürel, D. & Çetin, T. (2018). Sosyal bilgiler dersi ve kültür aktarımında edindiği rol üzerine bir inceleme. *Anadolu Eğitim Liderliği ve Öğretim Dergisi*, 6(2), 22-40.
- Haydaroğlu, İ. (2003). Osmanlı saray mutfağından notlar. *Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Tarih Araştırmaları Dergisi*, 22(34), 1-9.
- Hebdige, D. (2004). *Altkültür ‘Tarzın Anlamı’*. (Çev. Sinan Nişancı). İstanbul: Babil Yayınları.
- Hüngür, S. C. (2022). *Sosyal bilgiler dersinde öğretim materyallerinin somut olmayan kültürel miras eğitiminde kullanımı* [Yüksek lisans tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- İlhan, G., Şeker, M. & Kapıcı, H. (2015). Sosyal bilgiler beşinci sınıf ders kitaplarında turizm kavramının yeri. *International Journal of Field Education*, 1(1), 42-62.

- İnanlı, E. (2023). *Sosyal bilgiler öğretmenlerine göre kültürel miras eğitiminde aileden yararlanma* [Yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Kaya, K. (2019). Yeni Sosyal Bilgiler programı ve ders kitaplarında turizm kavramı. *Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 43, 173-194.
- Kiper, A. U. T. & Kiper, T. (2006). Turizmin kültürel miras üzerine etkileri: Beypazarı/Ankara örneğinde yerel halkın farkındalığı. *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 3(3), 305-314.
- Kongar, E. (1989). *Kültür üzerine*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Köroğlu, Ö., Ulusoy Yıldırım, H. & Avcıkurt, C. (2018). Kültürel miras kavramına ilişkin algıların metafor analizi yoluyla incelenmesi. *Turizm Akademik Dergisi*, 5(1), 98-113.
- Kurtar, C. & Somuncu, M. (2013). Kentsel kültürel mirasın korunması ve sürdürülebilirliği: Ankara Hamamönü örneği. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 35-47.
- Küpelı, E. (2019). *Coğrafya dersi kapsamında doğal ve kültürel miras varlıklarımıza yapılan gezilerin ve gözlemlerin vatansızlık değeri üzerine katkısı (Giresun ili örneği)* [Yüksek lisans tezi, Giresun Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2018). *Sosyal bilgiler dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 4, 5, 6. ve 7. sınıflar)*. Milli Eğitim Bakanlığı.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2019). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler-6*. Milli Eğitim Bakanlığı.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2019). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler-7*. Milli Eğitim Bakanlığı.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2021). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler-5*. Milli Eğitim Bakanlığı.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2022). *İlkokul Sosyal Bilgiler 4*. Milli Eğitim Bakanlığı.
- Mustak, S. (2017). *Sosyal bilgiler öğretmenlerinin tarihi kültürel miras eğitimine ilişkin görüşleri (Denizli şebri örneği)* [Yüksek lisans tezi, Ömer Halisdemir Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Oğuz, E. S. (2011). Toplum bilimlerinde kültür kavramı. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 28(2), 123-139.
- O'Leary, Z. (2017). *The essential guide to doing your research project*. SAGE Publications Inc.
- Özlem, D. (2000). *Kültür bilimleri ve kültür felsefesi*. İstanbul: İnkilap.
- Polat, S. & Bekdemir, Ü. (2017). 4. sınıf sosyal bilgiler dersi kültür ve miras öğrenme alanındaki ders işleniş sürecinin incelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 6(3), 1844-1860.
- Sağ. Ç. (2018). *İlkokul sosyal bilgiler dersinde somut olmayan kültürel miras eğitimine yönelik etkinlik temelli bir eylem araştırması* [Yüksek lisans tezi, Bartın Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Sak, R., Şahin Sak, İ. T., Öneren Şendil, Ç. & Nas, E. (2021). Bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 4(1), 227-250. <http://doi.org/10.33400/kuje.843306>
- Suvanto, M. (2002). *Images of Japan and the Japanese: The representations of the Japanese culture in the popular literature targeted at the western world in the 1980s-1990s*. University of Jyväskylä, Jyväskylä.
- Şakacı, B. K. (2015). Doğal ve kültürel mirasın hayati sorunu: istisnai evrensel değer (UNESCO Dünya Mirası Listesi). *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(1), 455-472.
- Torcu, D. (2013). *UNESCO Türkiye Milli Komisyonu 4. Türksöy Üye Devletleri UNESCO Milli Komisyonları Toplantısı, 2. Kültürel ve Doğal Miras Semineri*. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu, UNESCO Türkiye Milli Komisyonu.
- Türk Dil Kurumu. (2023). *Güncel Türkçe sözlük*. Ankara: TDK.

- Uçar, M. (2014). İlköğretim düzeyinde kültür varlığı ve koruma konularındaki eğitimin etkinliği ve sivil toplum örgütlerinin eğitime katkısının değerlendirilmesi. *Megaron*, 9(2), 85-102.
- UNESCO (1982). *Mexico city declaration on cultural policies*. France: Paris.
- UNESCO Türkiye Millî Komisyonu. (2023). *UNESCO dünya mirası listesi*. Ankara: UNESCO Türkiye Millî Komisyonu.
- Ürün, Ş. (2016). *Dünya kültürel ve doğal mirasın korunmasına dair sözleşme: doğal miras alanları başvuru, adaylık ve değerlendirme süreçleri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. UNESCO Türkiye Millî Komisyonu.
- World Heritage Centre. (2016). *World heritage list*. UNESCO: World Heritage Centre.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, D. & Çetin, T. (2022). Tarihsel süreçte sosyal bilgiler dersi öğretim programlarında turizmin yeri. *Abi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(3), 926-939. <https://doi.org/10.31592/aeusbed.1096503>
- Zhabykbayeva, D., Sanay, G., Bekish, A. Zhylybekova, G. & Kasymbekov, Z. (2021). Teachers' views on the level of cultural heritage knowledge that can be improved through innovative technologies. *World Journal on Educational Technology: Current Issues*, 13(4), 1073-1087. <https://doi.org/10.18844/wjet.v13i4.6311>

EXTENDED SUMMARY

It has been stated in various studies in the literature that there is a positive relationship between education and awareness of natural and cultural heritage (Patric, 1988; Alkiş & Oğuzoğlu, 2005; Copeland, 2006). Especially courses such as Social Studies, which include many disciplines, have an important place in providing information about natural and cultural heritage and raising awareness. In addition, the Social Studies course has an important role in introducing touristic areas in Turkey. If touristic elements are used effectively and correctly in the content of textbooks, young individuals can gain a more conscious and sensitive perspective towards the sector (İlhan, Şeker, & Kapıcı, 2015: 45). In this context, it is important to examine the place and importance of the Social Studies course in teaching natural and cultural heritage based on the Social Studies Curriculum and textbooks. However, when the relevant literature is examined, it is seen that the studies on this subject are quite limited in terms of quantity (Çengelci, 2012; Avcı, 2014; Avcı & Memişoğlu, 2016; Polat & Bekdemir, 2017; Mustak, 2017; Sağ, 2018; Hüngür, 2022; Yıldırım & Çetin, 2022). In this study, it was aimed to examine the place and importance of the Social Studies course in the protection of natural and cultural heritage. For the purpose of the study, answers were sought to two questions: "*How are elements related to natural and cultural heritage included in the Social Studies Curriculum?*" and "*How are elements related to natural and cultural heritage included in texts, visuals, measurement and evaluation questions in Social Studies textbooks?*".

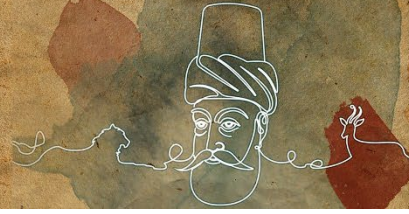
This research is a qualitative study and document analysis method was used. Document analysis method requires the analysis of written materials containing information on the subject to be researched. Document analysis provides researchers with the opportunity to collect and review various written texts, which are described as primary research data sources, and to analyse them by questioning them (O'Leary, 2017). Collecting and analysing various documents, writings or productions prepared by individuals or institutions related to the research topic is considered as document analysis. Document analysis includes not only written documents but also a large number of sources such as maps, graphic bases, diagrams, photographs and graphics. Curricula and textbooks in the field of education can be researched by document analysis method (Sak, Sak, Şendil, & Nas, 2021). The current Social Studies Curriculum and Social Studies textbooks were used to collect the data. The data obtained from the Social Studies Curriculum and textbooks were analysed using the descriptive analysis technique. This technique ensures that the findings obtained at the end of the research are presented in an organised and interpreted form. One of the advantages of this analysis technique is that the information obtained is presented accurately and systematically, analysed and the results of the analysis are interpreted and the results obtained are clearly expressed (Yıldırım & Şimşek, 2018).

In this study, it was concluded that the specific objectives of the Social Studies Curriculum were prepared to teach students about natural and cultural heritage, to create sensitivity in students towards the protection of natural and cultural heritage, and to arouse curiosity to see natural, cultural, historical and touristic elements in Turkey and the world. Considering that the Social Studies course is an interdisciplinary course for social sciences, especially history, geography and citizenship education, its importance in teaching, protecting and introducing natural and cultural heritage is more clearly seen. In addition, the introduction of touristic places in Turkey in this course is extremely important for the future of tourism. In this context, when the specific objectives of the curriculum are examined, the importance of the Social Studies course in teaching, protecting and promoting natural and cultural heritage and in the context of long-term development of tourism is more clearly understood.

It was concluded that some of the skills in the Social Studies Curriculum are closely related to natural and cultural heritage. In addition, when the values in the curriculum were examined, it was determined that these values were especially related to cultural heritage. At the same time, it can be thought that individuals who have internalised these values will internalise and protect natural and cultural heritage elements. In the section titled "Issues to be taken into consideration in the implementation of the Social Studies Curriculum", it was concluded that there are statements about the elements related to natural and cultural heritage. In the section titled "The structure of the Social Studies Curriculum", it was found that there were indirect or direct emphasis on natural and cultural heritage elements in the explanations made about the learning areas. Finally, it was observed that there were 131 objectives in the Social Studies Curriculum at all grade levels and 28 of these objectives (21%) were related to natural and cultural heritage. It was found that the highest number of objectives related to natural and cultural heritage was at the 7th grade level (35%). It was determined that the

learning area with the highest number of learning outcomes related to natural and cultural heritage was the Culture and Heritage learning area. Based on all these results, it can be said that the teaching and protection of natural and cultural heritage is important in the Social Studies Curriculum. However, although the Social Studies Curriculum includes learning outcomes related to natural and cultural heritage, it has been observed that tourism-related learning outcomes are not sufficiently included. Although the curriculum includes enough learning outcomes related to natural and cultural heritage, the number of learning outcomes directly related to tourism is quite limited. The data of the study conducted by Yıldırım and Çetin (2022) also support these statements.

4. 5. 6. and 7. grade Social Studies textbooks include texts and visuals related to natural and cultural heritage. In particular, it was determined that the items related to cultural heritage were explained in detail. It was found that the textbooks emphasised the teaching of natural and cultural heritage and tried to raise awareness about it. In addition, in some of the subjects that are not directly related to natural and cultural heritage, visuals related to natural and cultural heritage, which are appropriate for the subject and acquisition, were included in order to strengthen the narration and increase retention. In the light of this information, it is understood that Social Studies textbooks include written and visual elements that will teach the elements of natural and cultural heritage and create awareness of protecting natural and cultural heritage in students. In addition, it was concluded that the textbooks include touristic areas and artefacts in various regions of Turkey. It is thought that this situation will contribute to tourism and arouse the desire of students to travel and see. It has been determined that the textbooks contain plenty of written and visual elements that will enable students to recognise Turkey's natural, cultural and touristic richness and increase their awareness of protecting natural and cultural heritage. The findings of the study conducted by Batmaz and Yurtbakan (2022) also support the results of this study. Textbooks are capable of introducing many natural, cultural and touristic elements in Turkey to students. It was concluded that Social Studies textbooks have a rich quality in terms of natural, cultural and touristic elements. As a result, it has been observed that the Social Studies Curriculum and textbooks include elements related to natural and cultural heritage, aim to gain Turkish culture, national and spiritual values, but the subject of tourism is not sufficiently addressed.

HORASAN ERENLERİ'NDEN HACI BEKTAŞ VELİ'NİN İNSAN SEVGİSİ VE FÜTUHAT ANLAYIŞI

FROM HAJI BEKTASH VELİ FROM KHORASAN SAINTS ON HUMANITY AND APPROACH OF FÜTUHAT

Mihriban ARTAN

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü
Alevi Bektaşî İlmî Kaynakları Anabilim Dalı

artanmihriban@gmail.com

ORCID: 0000-0002-2349-2234

ÖZ

Hacı Bektaş Veli, XIII. yüzyılda Horasan'dan Anadolu'ya gelen Horasan Erenleri'nden olup Türk İslam tasavvuf geleneğinin önemli şahsiyetlerinden biridir. Onun hayat felsefesi, insanların birbirleriyle ve doğayla barış içinde yaşamaları gerektiğine dayanmaktadır. Hacı Bektaş Veli'nin öğretilerinde İslam'ın özüne ve insanın yaratılış amacına ilişkin felsefi ve mistik görüşler mevcuttur. Onun öğretileri, toplumda hoşgörü, saygı, sevgi ve adalet gibi değerleri vurgulayan bir kültürel miras haline gelmiştir. Hacı Bektaş Veli'nin düşünceleri ve yaşam felsefesi, Anadolu toplumunun sosyal yapısı üzerinde derin bir etkiye sahip olmuştur. Günümüzde de bu etkinin izlerinin devam ediyor oluşunu, Anadolu'nun sosyal dokusu üzerinde yapılan akademik çalışmalarda okumak ve yorumlamak mümkündür.

Çalışmada insan hazinemizin önemli bir unsuru olan Hacı Bektaş Veli'nin insan sevgisi, Anadolu'da yapmış olduğu gönül fütuhâtı ve irşadının, onun öğretileri ışığında metin analiz yöntemiyle incelenmesi yapılarak, manevî miras ve değerler açısından onun kuşatıcı ve bütünlüştürücü karakterinin bilinmesi amaçlanmıştır. Döneminin bir gönül eri olan ve somut olmayan miras bağlamında Anadolu'daki manevî iklime damgasını vuran Hacı Bektaş Veli'nin öğretilerinin önemli bir ihtisas alanını oluşturması ise çalışmanın özgün yönünü teşkil etmektedir. Onun öğretileri, günümüzde toplumsal bütünleşmeye yönelik özgün bir yaklaşım modelini de içerisinde barındırmaktadır. Bu çalışmayla Kapadokya'nın manevî ve kültürel mirasının anıtlaşan ismi ve öğretileri asırlardır tazeliğini koruyarak günümüze kadar ulaşan büyük bir mutasavvıf olan Hacı Bektaş Veli'nin, Anadolu'da gerçekleştirdiği gönül fütuhâtının zahmet yüklü örneklerinin bilinmesi ve toplumsal belleğe kazandırılması amaçlanmaktadır.

ABSTRACT

Hacı Bektash Veli, XIII. he is one of the Khorasan Saints who came to Anatolia from Khorasan in the 19th century and is one of the important figures of the Turkish-Islamic Sufi tradition. His philosophy of life is based on the need for people to live in peace with each other and with nature. There are philosophical and mystical views on the essence of Islam and the purpose of human creation in the teachings of Hacı Bektash Veli. His teachings have become a cultural heritage that emphasizes values such as tolerance, respect, love and justice in society. Hacı Bektash Veli's thoughts and philosophy of life had a profound effect on the social structure of Anatolian society. It is possible to read and interpret the continuing traces of this influence in the academic studies on the social fabric of Anatolia.

In this study, it is aimed to know the encompassing and integrating character of Hacı Bektash Veli, who is an important element of our human treasure, by examining the love for humanity, the conquest of the heart and guidance he made in Anatolia, by text analysis method in the light of his teachings. The fact that the teachings of Hacı Bektash Veli, who was a man of heart of his time and left his mark on the spiritual climate in Anatolia in the context of intangible heritage, constitute an important area of specialization, constitutes the original aspect of the study. His teachings also contain a unique approach to social integration today. With this study, it is aimed to know the laborious examples of the conquest of the heart in Anatolia, and to bring them to the social memory of Hacı Bektash Veli, a great mystic whose name and teachings of the spiritual and cultural heritage of Cappadocia have survived to the present day by keeping their freshness for centuries.

Geliş Tarihi:
12.06.2023

Kabul Tarihi:
01.08.2023

Yayın Tarihi:
06.10.2023

Anahtar Kelimeler

Horasan Erenleri,
Hacı Bektaş Veli,
İnsan Sevgisi,
Gönül Eri

Keywords

Khorasan Saints,
Hacı Bektash Veli,
Human love,
Servant of the Heart

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1313400>

Atıf/Cite as: Artan, M. (2023). Horasan Erenleri'nden Hacı Bektaş Veli'nin insan sevgisi ve fütuhât anlayışı. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, İhtisaslaşma Özel Sayısı*, 200-212.

Giriş

XII ve XIII. yüzyılda Türkmen dervişlerinin Anadolu topraklarına gelmesiyle burada henüz gelişen tasavvuf cereyanı, Türkmen gruplarınca büyük oranda kabul görmüştür. Anadolu'ya gelen Türkmen derviş grupları, oymaklarının hem dinî lideri hem de dünyevî liderleri olmuş ve yerleştikleri bölgelerde hayatlarını tanzim etmişlerdir. Aynı zamanda yurt edindikleri yeni coğrafyada, beraberlerinde gelen Türkmen grupların düzenli bir yaşam inşasında öncü rol oynamışlardır. Söz konusu liderlerin karizması sayesinde Anadolu'ya göçen kalabalıklar yeni hayatlarına kısa sürede ayak uydurabilmişlerdir (Ocak, 2011: 33-34).

Moğol İstilâsı'ndan sonra hız kazanan göçler sonucunda Anadolu coğrafyasında faaliyet gösteren derviş grupları tarikat ve meşrep itibarıyla çeşitlenmiş ve söz konusu gruplar Anadolu'da birçok tekke kurmuşlardır. Yerleşik hayata geçmiş derviş gruplar, güçlü bir tasavvuf cereyanı uyandırmayı başarmışlardır. Bunlar arasında günümüz İran'ın siyasi coğrafyasından, Irak'tan, Suriye'den ve Mısır'dan gelmiş olan mutasavvıfların bulunduğu gibi Tarihî Horasan ve Türkistan coğrafyasından gelen Türkler arasında yetişmiş birçok derviş meşrepli kişiler de bulunmaktaydı. Bunlar yerleştikleri Batı'da ve Anadolu'da beraberinde birçok tarikat kurmuşlardır (Köprülü, 1991: 200).

Kurulan bu tarikatların büyük bir yayılım göstermesi ise ağırlıklı olarak XIII. yüzyıldan itibaren başlamıştır (Ay, 2014: 16). Bunların çoğu Fuad Köprülü'nün işaret ettiği gibi Yesevî, Kalenderî ve Haydarî gibi zümrelerden oluşmaktadır. Ancak daha çok Yesevîler üzerinde durmuş ve Horasan Erenleri'ni de Ahmed Yesevî süreğini Anadolu'ya taşıyan sûfiler olarak tanımlanmıştır. Hacı Bektaş Veli'nin de Horasan Erenleri'nden olup Ahmed Yesevî'nin izinden giden ve XIII. yüzyılda Anadolu'da yetişen gönül erenlerinden biri olabileceğini ifade etmiştir (Babinger ve Köprülü, 1996: 49-50; Köprülü, 1991: 48-54, 110-113, 337-338). Hacı Bektaş Veli, yaşadığı dönemde bir gönül eri olmasının yanında Ahmed Yesevî'nin manevî ocağında İslam inancını özümsemiş ve Ahmet Yesevî ocağından aldığı ışığı etrafına yaymış ulu bir erendir. O, kişiliği ile Anadolu'nun inanç ve kültürel hayatına damgasını vurmuştur.

Kültürel mirasımızın önemli bir unsuru olan Hacı Bektaş Veli'nin anlayışında "*Allah aşkı ile insan sevgisi*" en yüksek noktaya varmıştır. XIII. yüzyılda savaşların, istilâların ve kaosun olduğu bir dönemde, onun oluşturduğu sevgi merkezli düşünce sistemi uzlaşma ve barış ortamını tesis etmiştir (Aytaş vd., 2010: 10). Gerek Hacı Bektaş Veli'nin gerek diğer Horasan Erenleri'nin Anadolu'da gönülleri fethetmesi ve döneminin saygın kişiliklerini oluşturması Horasan tasavvufunun kısa sürede Anadolu'ya sirayet ettiğini de göstermektedir.

Horasan Erenleri, insancıl davranışları, hoşgörülü, üstün kişilikli dünyaları ile sadece Türkler arasında değil, Türk-Müslüman olmayan diğer toplumlar üzerinde de etkili olmuşlardır. Onlara göre "*İnsanı sevmek; ona sevgiyle yaklaşmak, yaratamı sevmek ve ona muhabbetle yaklaşmak demektir.*" Gönül kırmayı, "*iki cibanda bedbaht olmakla*" aynı tutan bu anlayışı benimseyen Horasan Erenleri, sevgi ikliminin tohumlarını Anadolu coğrafyasına ekerek engin bir gönül dünyası teşkil etmişlerdir. Bu bağlamda Anadolu coğrafyasında gelişen hoşgörü anlayışının kaynağına ulaşmak için tarihin tozlu sayfalarına ulaşmak, İslam'ın Orta Asya coğrafyasında yayılışına, sonrasında XI. yüzyıla, oradan Ahmed Yesevî'ye, Ahmed Yesevî'den Hacı Bektaş Veli'ye kadar uzanan çizgide olgunlaşan öğretinin temellerini bilmek gerekmektedir. Kültürel mirasımızın önemli bir simgesi olan Hacı Bektaş Veli vasıtasıyla bu öğreti başta Anadolu olmak üzere dünyanın birçok bölgesinde yayılmıştır (Aytaş vd., 2010: 12-13). Bu çalışma ile Horasan Erenleri, Horasan tasavvufu, bu tasavvufun Anadolu'ya intikali, Anadolu'da başlattıkları gönül fütuhâtı ve bu bağlamda Hacı Bektaş Veli'nin gönülleri nasıl fethettiği ve insan sevgisi hususunda genel bir değerlendirme manzumesi sunulacaktır.

Tarihî Horasan ve Horasan Erenleri

Eski bir Türk yurdu olan Tarihî Horasan, Türk nüfusunun ve Türk kültürünün yaygın bir şekilde yaşadığı bir bölgedir. Kesin olmamakla birlikte kimi etimologlara göre Horasan ismi Eski Farsça'da "*hur (güneş) ve âsân (âyan, gelen, doğan)*" kelimelerinden oluşmakta ve "*güneşin doğduğu yer, güneş ülkesi; doğu bölgesi*" manasını ihtiva etmektedir (Çetin, 1998: 234; Öztürk, 2001: 11).

Günümüzde İran'ın kuzey doğusunda bir bölge olan Horasan, eskiden Nişabur, Balh (Belh), Merv ve Herat çevresinde oluşan dört bölgeden müteşekkildi. Genel kanıya göre Horasan batıdan Taberistan ile Cürcân ve Deştikevîr'in batı kısmı; doğudan Huttel (Tacikistan'da Kul'ab çevresi), Gur (Orta Afganistan) ve kısmen Sicistan (Sistan); güneyden Deştîlût ve Kirman ile Rey arasındaki Fars toprakları; kuzeyden de Hârizm, Mâverâünnehir ve Türkmenistan'ın önemli bir bölümünü kapsayan geniş bir alanın adıdır (Baharlu, 2022: 52).

Tarihî Horasan coğrafyası sadece günümüzdeki İran'ın kuzeydoğu bölgesini ifade eden bir bölgeden ibaret değil ayrıca yukarıda da bahsedildiği üzere geçmişte genişçe bir alanı kapsayan önemli ilim beşiği idi. Tarihsel süreç içerisinde farklı devletlerin hâkimiyetleri altına girmiş önemli bir jeopolitik konuma sahip bir yerdir. Önemli göç ve istilâ yolları üzerinde bulunması farklı etnik ve dinî gruplara ev sahipliği yapmayı da zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda Tarihî Horasan coğrafyası tarihiyle kültürüyle kadim bir coğrafya haline gelmiştir. Tarihî Horasan olarak da tanımlanan bu coğrafya tasavvufun ve dinî ilimlerin tarihinde de çok önemli bir yere sahiptir. Özellikle “*Horasan tasavvuf tarihi*” açısından oldukça önemli bir konumu vardır. İslam'ın yayılmasıyla birlikte Tarihî Horasan coğrafyası İslam düşüncesinin merkezi haline gelmiş ve bölge birçok büyük tasavvufî ekolün doğduğu yer olmuştur (Artan, 2022: 127-138; Çetin, 1998: 237-239 ve Çalı, 2022: 10). İslam fetihleriyle birlikte çok geçmeden Tarihî Horasan coğrafyasında yani Nişâbur, Belh ve Merv şehirlerinde zuhur eden tasavvufî hareketler hızlıca yayılım göstermiştir. Bu yayılım birçok sûfinin zuhuruna ve faaliyet göstermesine olanak sağlamıştır. O dönemde, “*VII. yüzyıldan itibaren ‘zühbâd’ adı verilen ve dikkat çekenleri Fındayl b. İyâz, İbrâhim b. Edbem, Bîsr el-Hâfî, Şakîk-ı Belhî, Hâtîm el-Esam, Ahmed b. Harb, Muhammed b. Eslem et-Tâsî olan sûfîlerin yoğun faaliyetlerine rastlanmaktadır.*” (Çetin, 1998: 239). Söz konusu sûfîlerin faaliyetleri Horasan tasavvufunun gelişmesinde öncü rol oynamış ve yeni ekollerin teşekkülünde katkısı olmuştur.

İslâm dünyasında IX. yüzyıldan itibaren iki önemli tasavvuf ekolü zuhur etmiştir. Bunlardan en önemlileri “*Hâris el-Muhâsibî'nin temsil ettiği Bağdat ekolü ile Hamdûn el-Kassâr'ın temsil ettiği Nişâbur (Horasan) ekolü idi.*” Bağdat ekolü daha çok “*tevhid ve mârifet*”; Horasan ekolü ise “*melâmet ve fütüvvet*” gibi konular üzerinde durmuştur (Çetin, 1998). Korkuya dayalı bir züht anlayışının hâkim olduğu Bağdat ekolünün ana başlıklarının takva, züht, zahiri ibadet, inziva ve kendini korumak olduğu söylenebilir. Melamet ve fütüvvet anlayışı ağır basan ekolde ise manevîyata önem vermekle beraber âdâb, yol, pir, baba, hırka, erkân, derviş, talip ve mürit gibi dış görünüşe önem vererek bu özellikleriyle toplumda ayrı bir zümreyi teşkil etmişlerdir. İslam tasavvufunun iki ana akımından olan Bağdat ekolünün temsil ettiği sufiler Hasan el- Basrî, Hâris el-Muhâsibî, Ebu Haşim es-Sufî, Üveys el-Karanî, Serî es-Sakatî ve Süfyan-ı Sevrî'dir. Horasan ekolünün önde gelenleri ise Hallac-ı Mansur, Bâyezîd-i Bistâmî, Ebül-Hasen Harakânî, Ebu Said Ebulhayr, Hamdûn el-Kassâr, Cüneyd-i Bağdadî ve Zünnun el-Mısırî'dir (Baharlu, 2022: 53).

Görüldüğü üzere Horasan kısa sürede İslâm medeniyetinin önemli eğitim ve öğrenim merkezlerinden biri haline gelmiştir. Orada kurulan medreseler İslâm felsefesi, fıkıh, kelam ve tasavvuf gibi alanlarda eğitim vermiş, tasavvufî düşüncenin yayılmasına ve derinleşmesine katkıda bulunmuştur. Bu açıdan Horasan, İslâm tasavvufunun yayılmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu bölgede yaşanan siyasi, sosyal ve kültürel gelişmeler, tasavvufî düşüncenin etkisini genişletmiş ve halk arasında yayılmasını sağlamıştır. Horasan'da kurulan tarikatlar, tasavvufî uygulamaların yayılmasına ve derinleşmesine katkıda bulunmuştur. Yukarıda da bahsedildiği üzere Horasan, çeşitli kültürlerin ve etnik grupların buluşma noktasıydı. Bu kültürel çeşitlilik, tasavvufun zenginleşmesine ve farklı öğretilerin etkileşimine olanak sağlamıştır. Horasan'da yaşayan farklı topluluklar arasında gerçekleşen kültürel alışveriş, tasavvufun farklı yönlerinin gelişmesine de katkıda bulunmuştur. Sonuç olarak Horasan, İslâm tasavvufunun doğduğu, geliştiği ve yayıldığı bir bölge olarak karşımıza çıkmaktadır. İslâm dünyasında önemli bir rol oynamış ve birçok tasavvufî ekole ev sahipliği yapmış Horasan coğrafyasında zuhur eden tasavvuf ekollerinden bazıları şunlardır: “*Nakşibendiyye*” (Algar, 2006a: 335-342 ve Tosun, 2006: 342-343), “*Kübreviyye*” (Algar, 2006b: 498-500; Algar, 2006c: 500-506), “*Yeseviyye*” (Tosun, 2013: 487-490; Ersal, 2016: 14-16), “*Kalenderiyye*” (Azamat, 2001: 253-256; Korkmaz, 2022: 20-24), “*Haydariyye*”, “*Melamiyye*” ve “*Fütüvvet*” (Ersal, 2016: 16-18; Çalı, 2022: 36-46) Horasan'da ortaya çıkan bazı tasavvuf ekollerine örnek gösterilebilir.

Kaynaklarda sıklıkla geçen “*Horasan Erenleri*” tabiri ise Horasan ekolünün üzerinde durduğu melâmet anlayışını benimseyen sûfîler için kullanılmıştır (Çetin, 1998: 40). Ayrıca Tarihî Horasan'dan Anadolu'ya gelen din uluları için kullanılan bir ifade olmuştur (Melikoff, 2010: 31-32). Horasan tasavvurunun sürekliliğini de göstermek için Anadolu'da yer edinmiş “*Horasan'dan gelme'lik*” kabulünü söz konusu sınırlılığın merkezine yerleştirmek yerinde olacaktır. (Baharlu, 2020: 187). Horasan Erenleri, Tarihî Horasan coğrafyasından önce Anadolu'ya ardından da Balkanlara giden öncü Müslümanlardan oluşmaktaydı. Moğol İstilâsı'ndan sonra Horasan'dan Anadolu'ya göçen bu kitleler, yeni yurt edindikleri topraklarda yabancılaşmamışlardır. Horasan tasavvuf ekolüne bağlı olan ve Horasan Erenleri olarak tanımlanan babalar, dedeler, erenler ve alperenler kadim kültürlerini Anadolu'ya taşımışlardır. Bu şahsiyetlerin inanç içerisinde kült konumunda olmalarından dolayı vefatlarından sonra da ulu

şahsiyetleri çekim merkezi olmaya devam etmiş, türbeleri makamları olduklarına inanılan kutsal mekânlara yoğun ziyaretler gerçekleştirilmiştir (Yalçınkaya, 2021; Akın, 2021a; Akın, 2022).

Söz konusu erenler arasında en tanınmış olanı Ahmed Yesevî'dir. Ahmed Yesevî, Horasan bölgesinde yaşamıştır. O, yazdığı eserleri ve manevî öğretileriyle geniş bir alana nüfuz etmiştir. Onun halifeleri Anadolu'da tasavvufu yaygınlaştırmıştır (Baharlı, 2022: 53-54). Ahmed Yesevî'nin Tarihî Horasan coğrafyasında temsil ettiği "*Toplum Hocası*" olma geleneğinin devamını da onun ocağında yetişmiş olan Hacı Bektaş Veli, Anadolu coğrafyasında bir dinî lider olarak sürdürmüştür (Doğan ve Çelik, 2022: 20). Nitekim XIII. yüzyılda Anadolu'da tasavvuf, halk arasında yaygın bir şekilde yaşanan ruhanî yolculuk haline gelmiş ve bu alanda birçok büyük şahsiyet yetişmiştir. Anadolu topraklarını gönül fütuhatıyla irşat etmek için Anadolu'ya gelen Hacı Bektaş Veli de bu erenlerden biri olup Anadolu coğrafyasında kısa süre içerisinde büyük üne ulaşan bir gönül ereni olarak tezahür etmiştir.

Anadolu'nun ve Balkanlar'ın fethedilmesinde öncü rol oynayan kitleler, dinî liderler, babalar, dervişler Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda aktif rol almışlar. Aşıkpaşazâde, *Tevârîh-i Âl-i Osmân* adlı eserinde bahsettiği ve Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda faaliyet gösteren dört zümreden biri olan "*Âbdalân-ı Rûm*" (Aşıkpaşazâde, 1332: 204; Bilmez ve Bozkurt, 2022: 266)¹ taifesi de Horasan Erenleri'nden biri olarak görülmektedir. Ömer Lütfi Barkan'ın da belirttiği gibi "*Âbdâl*" veya "*Baba*" ismini taşıyan ve bilhassa Türkmen kabileleri arasında telkinde bulunan bu derviş grupları devletin ilk fetihlerine iştirak edip büyük yararlık göstermişlerdir (Barkan, 2015: 9). Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda faal olan "*Baba*" veya "*Âbdâl*" olarak tanımlanan ve günümüzde Alevi Bektaşi toplumunda önemli bir yeri olan şahsiyetlerin bazıları Geyikli Baba, Kumral Abdâl, Abdâl Musa, Abdâl Murad (Baltacı, 2019: 105; Çetin, 1998:240), Karaca Ahmet, Hacı Bektaş Veli ve Sarı Saltuk gibi erenlerdir. Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde abdâl, baba, dede, ahî gibi lakaplar taşıyan ve Bizans topraklarında, Balkanlar'daki fetihlerde bulunan bu halk önderi dervişler hep ön planda olmuş ve ilk Osmanlı sultanları tarafından kendilerine hürmet gösterilmiştir. Hacı Bektaş Veli zaman içerisinde bu halk önderlerinin en ulusu, ser-çeşmesi haline gelmiştir (Yaman, 2022: 60). Bu Türkmen babalar/erenler Osmanlı Devleti'nin uygulamış olduğu iskân politikasına da katkı sağlamıştır. Her biri farklı bir bölgeye görevlendirilmiş, buldukları yerlerde dergâh ve türbeler kurmuşlardır. Horasan Erenleri olarak ifade edilen bu şahsiyetler; Osmanlı Devleti'nin uygulamış olduğu fetih politikasıyla sadece toprağı işlememiş aynı zamanda insanların gönüllerini de cezbederek onların kalplerinde derin izler oluşturmuşlardır (Aday, 2014: 384-385).

Horasan'dan Anadolu'ya Gelen Bir Gönül Ereni: Hacı Bektaş Veli

Horasan Erenleri'nden biri olan Hacı Bektaş Veli, günümüze kadar ünü devam eden bir erendir. Hayatı hakkında en çok bilgi veren ve en eski eser vefatından yaklaşık iki yüz yıl sonra müritleri tarafından bir araya getirilerek kaleme alınmış olan *Velâyetnâme*'dir. Hacı Bektaş Veli'yi tanımlarken referans aldığımız ve ona atfedilen *Velâyetnâme*'ye göre Hacı Bektaş Veli'nin Oniki İmam soyundan gelen bir seyittir. Bu husus *Velâyetnâme*'de şöyle geçmektedir: "*Peygamber sülalesinden gelen Hünkâr Hacı Bektaş Velî, İbrâhim el Sâni diye anulan, Seyyid Muhammed'in oğludur. Seyyid Muhammed, Mûsâ-yı Sâni'nin oğludur. Mûsâ-yı Sâni, İbrâhim el Mükerremü'l-Müccâb'ın oğludur. İbrâhimü'l-Müccâb, Hazret-i Mûsâ-yı Kâzım'ın oğludur. Mûsâ-yı Kâzım, İmâm Ca'fer[ü's-] Sâdik'in oğludur. İmâm Ca'fer[ü's-] Sâdik, İmâm Muhammed-i Bâker'in oğludur. Muhammed-i Bâker, İmâm Zeyne'l-Abidîn'in oğludur. İmâm Zeyne'l-Abidîn, İmâm Hüseyin'in, İmâm Hüseyin, Hazret-i Fâtimatü'z-Zehrâ'nın oğludur. Babası Allah'ın aslanı, müminlerin emiri Hazret-i Ali'nin oğludur. Bu nedenle Hacı Bektaş Velî, seyid soyundandır.*" (Duran ve Gümüşoğlu, 2010: 51-53).

Velâyetnâme'de onun asıl adı "*Bektaş*", babası Horasan Sultanı olan "*İbrâhimü's-Sâni (Seyyid Muhammed)*", annesi ise Nişâburlu Şeyh Ahmed adlı bir âlimin kızı olan "*Hâtem (Hatme) Hâtun*"dur. İbrâhimü's-Sâni ve Hâtem Hâtun'un evliliklerinden yirmi dört yıl sonra Bektaş dünyaya gelmiştir (Duran ve Gümüşoğlu, 2010: 38, 71-73). Ancak Bektaş'ın doğum ve ölüm tarihi hakkındaki bilgilerde ihtilaflar söz konusudur.²

¹Aşıkpaşazâde, *Tevârîh-i Âl-i Osmân* adlı eserine göre diğer zümler eserde şöyle geçmektedir: "...*Ve hem dabi bu Rum'da dört tâyibe vardır kim anılır müsâfirler ve seyhablar arasında. Biri gâzîyân-ı Rum ve biri âbiyân-ı Rum ve biri âbdalân-ı Rum ve biri bacryân-ı Rum.*" Ayrıntılı bilgi için bkz., (Aşıkpaşazâde, 1332: 204; Bilmez ve Bozkurt, 2022: 266).

²Bu hususta ayrıntılı bilgi için bkz., (Noyan, 1995: 23; Güzel, 2011: 64; Yıldırım, 2019: 97; Mélikoff, 2010: 1001; Özcan, 2009: 1-2). Ayrıca Abdülbaki Gölpınarlı'dan nakleden Hüseyin Özcan'ın ifade ettiği gibi Hacı Bektaş Veli'nin doğum ve ölüm tarihi ile yaygın olan kanaat şu şekildedir. "*Ankara Kültüphanesine Hacıbektaş'tan gelen kitaplar arasında no.132 A.I'de kayıtlı, Kaygusuz Abdâl'in hurûfu aîr bir risalesi ile Abdâl Musa'nın 'Pend ve Nasihatname' adını taşıyan kısacık bir risalesini ihtiva eden ve ilk risalesinin sonundaki kayda göre 1291 Ramazanının on ikisinde (1875) Sivas'ta sureti çıkarılan mecmuanın baş tarafında 'Hazîne-i celile'den şeref vürud eden tomar-ı kebir'de muharrer olduğu üzere tarih-i vilâdet-*

Bektaş eğitimini Hoca Ahmed Yesevî'nin halifelerinden olan Lokman Perende'den almıştır. Babası İbrâhimü's-Sânî onu Lokman Perende'ye ilim öğrenmesi için vermiştir (Duran ve Gümüšoğlu, 2010: 75-77). Lokman Perende, Bektaş'a ilim öğretirken, onun göstermiş olduğu velâyet ve kerâmeti görünce ona "Hünkâr" adını koymuştur.³ "Hacı" ismi ise *Velâyetnâme*'de anlatılan bir başka keramet sonrasında "Bektaş" ismiyle birlikte kullanılmaya başlanmıştır.⁴

Hacı Bektaş Veli hakkında *Velâyetnâme*'den edindiğimiz bilgiler dışında çeşitli vakfiyelerde de ondan "Hacı Bektaş Veli" olarak söz edilmektedir. Daha sonra başka kaynaklarda asıl adının "Muhammed bin İbrâhim bin Mûsâ", "Bektaş" isminin ise lakap olduğu ifade edilmiştir (Duran ve Gümüšoğlu, 2010: 38).

Eğitimi tamamlanan Hacı Bektaş Veli'nin artık olgunlaştığını gören Ahmed Yesevî, "kendisine halifelik (yetkili temsilcilik) sembolleri olan cibâz-ı fakr'î (tâc, şamdan, seccade, sofra ve alem) teslim etmek suretiyle beline tabta kılıcını kuşatır ve Rum (Anadolu) diyarını irşad etmekle görevlendirir" (Bilmez ve Bozkurt, 2022: 204). İrşad faaliyetleri için Rum (Anadolu) diyarına doğru yol alan Horasan Erenleri'nden olan Hacı Bektaş Veli'nin anlayışında Horasan tasavvufu ve irfanının ciddi bir biçimde aşıkâr olduğunu görmek mümkündür. Özellikle ona atfedilen eser ve şüirlerde bu tasavvura rastlanılır. Kalbî haccın en büyük hac olması, her nefeste aşk ile yaratana anması, aşk-sevgi ile sevgiliye olan bağlılığı ve buna daveti, insanın okunulacak en önemli kitap olması, hiçbir millet ve insanı ayıplamaması gibi hususlar onun Horasan tasavvuf ekolüne bağlılığını göstermektedir (Baharlı, 2022: 54).

Hacı Bektaş Veli Anadolu'ya gelmeden evvel Hz. Ali'nin türbesini ziyaret etmiş ve burada (Necfe'te) kırk günlük bir riyazet ile çile çıkarmıştır. Ayrıca Mekke'ye gidip orada üç yıl kalmıştır. Sonra ise Medine, Şam, Halep, Urfa-Kilis, Antep üzerinden Elbistan'a uğramıştır. Buradan da Afşin'de bulunan Ashâbu'l Kehf'e uğrayıp erbain çıkarmıştır. Daha sonra Kayseri, Sinason (Mustafapaşa), Ürgüp, Uçhisar, Açık Saray (Gülşehir) üzerinden Sulucakarayük'e gelmiştir. Sulucakarahöyük'te Kadıncık Ana'nın evine misafir olmuştur. Burada gerek Müslümanlar gerek Hristiyanlar arasında göstermiş olduğu kerametleriyle oldukça dikkat çekmiştir (Duran ve Gümüšoğlu, 2010: 273-279; Gökhan, 2022: 798). Hacı Bektaş Veli'nin kerametlerinin zamanla Anadolu'da yaşamış diğer velilerin menkıbelerinde de yer alarak ortak motiflerin bulunması, onun inanç anlatı geleneğinde oluşturduğu derin etkinin tezahürüdür (Akın, 2020b; Akın, 2020c). Bu kerametler onun ününü Rum diyarına hızlıca yaymış ve kısa sürede tanınmaya başlamıştır. Böylece Rum (Anadolu) erenlerini kendine bend eden Hacı Bektaş Veli'nin ilk müritleri de Kadıncık Ana ve eşi İdris olmuştur (Duran ve Gümüšoğlu, 2010: 273-279).

Bir müddet burada ikamet ettikten sonra bugünkü Hacıbektaş'taki dergâhın yerinde ilk inziva yeri olan Kızılca Halvet'ini inşa etmiştir (Duran ve Gümüšoğlu, 2010: 349-355). Böylece Hacı Bektaş Veli kendini yerleştiği bölgede kabul ettirmiş ve mürit edinmeye başlamıştır. *Velâyetnâme*'nin vermiş olduğu bilgilere göre Hacı Bektaş Veli'nin daha sonra Kadıncık Ana ve eşi İdris'ten başka birçok müridi olmuştur.⁵ Kısa süre içerisinde Rum'un (Anadolu'nun) büyük evliyaları arasında olduğu kabul edilmiştir. Çevredeki gayrimüslimlerle de yakın ilişkiler içinde olan bir gönül ereni olmuştur. Daha sonra Moğol otoriteleriyle tanışmış ve onlardan bir kısmının da gönlüne girerek onların İslam ile tanışmasını sağlamıştır (Bilmez ve Bozkurt, 2022: 205)

i şerifleri H. 606 (1209-10) olarak, müddet-i ömr-i şerifleri 63 olmağla H. 606 (1270-71) senesi vefat-ı şerifleri muharrer olduğundan iş bu mahalle tahrir olundu." (Özcan, 2009: 1-2).

³ "Namaz için dışarıdan, bir ibrik su getir" dedi. Bektaş, "Hoca ne olur, bir nazar etseniz de okulun içinden su çıkarsa, dışarıdan su getirmeye ihtiyaç olmasa" dedi. Lokman Perende "Bizim ona gücümüz yetmez, eğer elinden gelirse, sen nazar et" dedi. Bektaş, hemen elini kaldırıp, dua etti. Lokman Perende de, "Amin" deyip elini yüzüne sürdü. Hemen o anda okulun orta yerinde, güzel bir pınar, kapıya doğru aktı. Lokman Perende, Hacı Bektaş Veli'de bu velâyet ve kerâmeti görünce sevinçle, "Ey Hünkâr" dedi. Bu olaydan sonra Bektaş Veli'nin adı, "Bektaş Hünkâr" oldu." (Duran ve Gümüšoğlu, 2010: 75-77).

⁴ Velâyetnâme'ye göre Hacı Bektaş Veli'nin nasıl "Hacı" olduğu Lokman Perende tarafından şöyle anlatılmaktadır: "Lokman Perende, Hac'da iken Arafat Dağı'na çıkıp, vakfeye durduklarında yanındakilere "Bugün arefe günüdür, şimdi bizim evde, bişi pişirilirdir" dedi. Lokman Perende, Arafat Dağı'nda bunu böyle söyleyince, bu durum Bektaş'a malum oldu. Gerçekten o sırada, Lokman Perende'nin evinde bişi pişirilmekteydi. Bektaş Lokman Perende'nin eşine, bir tepsiye birkaç tane bişi koyup, vermesini söyledi. Onlar da bir tepsiye, birkaç bişi koyup, onun eline verdiler. Tepsiyi alan Bektaş, Lokman Perende'ye tepsiyi velâyet kuvvetiyle sundu. Lokman Perende, bunu görünce, onun yüceliğini anladı. Bişiyi hep birlikte yedikten sonra, tepsiyi sakladı. Hac'dan dönüp, Horasan yakamına geldiler. Nişabur halkı, Lokman Perende'yi, "Hacımız kutlu olsun" deyip karşıladılar ve ellerini öptüler. Lokman Perende, "Esas hacı olan Bektaş'tır" dedi Gelip, Hacı Bektaş'ın mübarek elini öpüp, onun bu kerametini çevresine tek tek anlattı. O günden sonra, adı "Hünkâr Hacı Bektaş el-Horasanî" olarak anıldı." (Duran ve Gümüšoğlu, 2010: 83-85).

⁵ Bu husus Velâyetnâme'de şöyle geçmektedir: "Seyyid Cemal Sultan En Önemli Halifesidir Hazret-i Hünkâr'a ondan yakın kimse yoktu. Pek çok sefer sırtını sıvazlayarak Cemalim'dir demiştir. Postta da yukarıda otururdu. Ondandır Kolu Açık Hacım Sultan otururdu. O da önde gelen halifelerdendi. Hünkâr bâtin kılıcını ona vermişti. Üçüncü sırada Sarı İsmail gelirdi ve Hacı Bektaş Veli'nin bayraktarı ve sırlarını bilen kişiydi. Ondandır Resul Baba, gelirdi Hünkâr'ın süpürgeciydi ve önde gelen halifesiydi. Bunlar gibi üç yüz altmış halifesi vardı." (Duran ve Gümüšoğlu, 2010: 343-345).

Hacı Bektaş Veli Sulucakarahöyük'te ikamet ettiği esnada Seyyid Mahmud-ı Hayrânî, Ahi Evran (Duran ve Gümüsoğlu, 2010: 461-505) gibi büyük zatlarla yakınlık kurmuştur. Onlar da Hacı Bektaş Veli'nin birçok kerametine tanıklık etmiş ve ona saygı göstermişlerdir. Onun maneviyatı kısa sürede Rum diyarında yayılmıştır.

Hacı Bektaş Veli'nin Anadolu'ya gelmesinden ve kimlerle bağlantısı olduğundan bahseden önemli bir tarihi kaynak olan Eflâkî'nin kaleme aldığı *Menâkıbu'l-Arifin* adlı eserinde ondan şu şekilde bahsetmektedir: “*Hacı Bektaş-ı Veli, Baba Resul'un has halifelerinden idi. Baba Resul Rum ülkesinde (Anadolu'da) zühur etmişti. Bir topluluk, ona (Baba Resul'a) Baba Resulullah diyordu. Hacı Bektaş'ın marifetle dolu ve aydın bir kalbi vardı. Fakat (şeriate) uymuyordu.*” (Eflâkî, 1989: 411-414, 539-540). Bir diğer önemli bilgiyi kaydeden Elvan Çelebi de onun Baba İlyas-ı Horasanî zaviyesi ile ilişkisi olduğundan bahsetmektedir. Zaviyeye gidip gelenlerden biri olduğunu kaydetmiştir. Ancak eserde Hacı Bektaş Veli'nin Baba İlyas-ı Horasanî'nin müridi ve halifesi olduğuna dair net bilgi yoktur (Çelebi, 2017: 484-488).

Aşıkpaşazâde de benzer şekilde eserinde Hacı Bektaş Veli ve kardeşi Menteş'in Horasan'dan Rum'a (Anadolu) gelerek Baba İlyas-ı Horasanî'ye intisap ettiklerini kaydetmiştir. Yine eserinde sırasıyla nerelere gittikleri ve ahvalleri de şu ifadelerle izah edilmiştir: “*Bu Hacı Bektaş kim Horasan'dan kalktı, karındaşıyla bile Rum vilâyetine gelmesine beves etdiler. Anlar doğru evvel Sivas'a geldiler. Ve ol zamanda Baba İlyas geliþ tururidi. Bu Rum'da sâkin olmuşidi. Meğer anun bevesine gelmişleridi. Ve illâ anun dabi tafsîli çokdur. Ammâ bu Hacı Bektaş karındaşıyla Sivas'dan Kayseri'ye geldiler. Hacı Bektaş'ın karındaşının adı Menteş idi. Bu Menteş girü vilâyetlerine müteveccib oldu. Hacı Bektaş karındaşını Kayseri'den göndürdi. Vardı Sivas'a çıktı. Anda varıca ekcel yetişdi, müteveffâ oldu. Bunların kıssası çokdur. Ve illâ cemî'isin tevâtür-i sabîhilen bilmişemdir. Ammâ bu tarafda Hacı Bektaş Kayseri'den Kara Öyük'e geldi. Şimdiki hinde mezar-ı şerîfi andadır. Ve hem dabi bu Rum'da dört tâyîfe vardur kim anılır müsâfirler ve seyyahlar arasında. Biri gâziyân-ı Rum ve biri âhîyân-ı Rum ve biri abdalân-ı Rum ve biri bacıyân-ı Rum. İmdi Hacı bektaş hazreti bunların içinde bacıyân-ı Rum'u ibtiyâr etdi kim ana Hatun Ana derleridi. Geldi anı kız edindi. Ve keşf ü kerâmetini ana teslim etdi. Andan sonra ol aradan âbir Allah rahmetine vardı.*” (Aşıkpaşazâde, 1332: 204; Bilmez ve Bozkurt, 2022: 266).

Edirneli Oruç Bey “*Oruç Beğ Tarihi*” adlı eserde de Hacı Bektaş Veli'den bahsederken “*Hacı Bektaş Horasanî*” yani Horasan'dan (Rum'a) Anadolu gelen önemli bir şahsiyet olarak tanımlamıştır (Oruç Beğ, 1972: 34). Yine bu eserde ve “*Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*” adlı eserde Hacı Bektaş Veli'nin Orhan Gazi döneminde yaşadığına dair bilgiler de mevcuttur (Bilmez ve Bozkurt, 2022: 269).

Lâmî “*Tercüme-i Nefahâtü'l-üns*” adlı eserinde Hacı Bektaş Veli'yi Anadolu'da yaşamış evliyalardan biri ve büyük kerametlere sahip bir zât olduğunu kaydetmiştir. “*Ve ol cümleden biri Hacı Bektaş Hazretleridiür rahimehu'llahu te'ala. Türkmen vilayetinde yatur. Şahib-vilayet ü keramat idi. Haliya üzerleri âli imâretdür. Ziyaretgâb-ı meşhurdur...*” (Karaca, 2019: 1419).

Taşköprülüzâde Ahmed ise Hacı Bektaş Veli ile ilgili şunları yazmıştır: “*Bu devrin şeyhlerinden biri de ârif bir zât olan Hacı Bektaş'tır. Kerâmet sahiplerinden ve velîlik derecesi olanlardandır. Mübarek mezarı Türkmen diyarında olup üzerinde türbe, yanında da bir zâviye vardır. Türbesi ziyaret edilir ve mübarek sayılır. Mezarının yanında yapılan dualar kabul olunur.*” (Taşköprülüzâde, 2019: 52).

Hacı Bektaş Veli *Velâyetnâme*'ye göre Sulucakarahöyük'e geldikten sonra otuz altı yıl daha yaşamış ve Hakk'a yürümeden önce hizmetinde devamlı bulunan 360 halifeyi ayrı ayrı hizmetlere koymuştur (Duran ve Gümüsoğlu, 2010: 769). Hacı Bektaş Veli tarafından bunlara kutsal emanetler verilmiş ve çoğu Anadolu'nun farklı yerlerine görevlendirilmiştir. Onlar da gittikleri yerlerde çeşitli kerametler gösterip ve oradaki halkı kendilerine muhib edinmişler (Duran ve Gümüsoğlu, 2010: 771).⁶ Hacı Bektaş Veli Anadolu'nun her bir yanına halifelerini yolladıktan bir müddet sonra kendisi de kerametine yakışır bir şekilde Hakk'a yürümüştür (Duran ve Gümüsoğlu, 2010: 853-867). Daha sonraki süreçte onun mirasını tarikat (Bektaşilik) haline getiren ise Abdâl Musa olmuştur. Böylece zaman içerisinde Hacı Bektaş Veli tarafından temelleri atılan yeni bir velî kültü merkezli ocak yapılması zühur etmiştir (Akın, 2020a: 32).

Sonuç olarak incelediğimiz kaynaklara göre Hacı Bektaş Veli, XIII. yüzyılda yaşamış, Horasan'dan Rum'a (Anadolu) gelmiş, Sulucakarahöyük'e yerleşmiş önemli bir dinî figür olarak tecelli etmiştir. Anadolu'daki faaliyetleriyle bir gönül ereni olarak zühur eden Hacı Bektaş Veli'nin öğretileri ise hem Anadolu coğrafyasında

⁶ Hacı Bektaş Veli'nin halifeden en çok bilinenler “*Cemal Seyyid, Sarı İsmail, Kolu Açık Hacim Sultan, Baba Resul, Pirâb Sultan, Receb Seyyid, Sultan Bahaeddin, Yahya Paşa, Barak Baba, Ali Baba, Sarı Kadı, Atlas-Pâş Sultan, Dost-ı Hüddâ, Hızır Sâmî'dir.*” Detaylı bilgi için bkz., (Duran ve Gümüsoğlu, 2010: 773).

hem Balkanlar olmak üzere dünyanın bazı bölgelerinde yayılım göstermiştir. Hacı Bektaş Veli'den sonra onun mirasını devam ettiren dervişler, abdâllar ve erenler Türk kültürünün İslam öncesiyle sonrası arasında güçlü bir köprü oluşturmuşlardır. Bu vasıtayla Anadolu coğrafyasından başlayıp Balkanlara kadar yayılım gösteren Hacı Bektaş Veli'nin kurmuş olduğu düşünce sistemi, Türk kültürünün ve bu çerçeveden oluşan tasavvuf anlayışının günümüze kadar yaşatılmasında ve geniş coğrafyalara yayılmasında öncü rol oynamıştır diyebiliriz.

Hacı Bektaş Veli'nin Anadolu'da Gönül Fütuhâtı

Eski Türklerde “*kabraman, babadır, yiğit anlamına gelen alplik sıfatı*”, İslâm dinin kabul edilmesiyle birlikte “*ermiş, erişmiş, iyi yetişmiş, vasıl olmuş anlamına gelen erenlik*” ile bir araya gelerek yeni bir muhteva kazanmıştır. Söz konusu alpler/erenler zamanla hem inanç önderi hem de temsil ettikleri toplumun lideri olmuşlar ve XIII. yüzyıldan itibaren Tarihi Horasan'dan batıya (Anadolu'ya) doğru bir göç başlatmışlardır. Horasan'daki alplerin/erenlerin piri olarak kabul edilen Ahmed Yesevî, yetiştirdiği talebeleriyle başta Anadolu olmak üzere birçok yere ocaklar uyandırmaya muvaffak olmuştur (Aytaş vd., 2010: 13).

Moğol İstilâsı esnasında Anadolu'ya göçen Ahmed Yesevî'nin öğrencileri, büyük bir kargaşa ve korku içinde olan insanların gönüllerine dokunmuş ve onlara umut olmuşlardır (Aytaş vd., 2010: 13). Moğol istilâsı sonrası teşekkül eden millî ve dinî birlik; Horasan, Konya, Kırşehir gibi önemli kültür merkezlerinden başlayarak Anadolu'nun geneline yayılmıştır. Bu vasıtayla Anadolu'ya akın eden gönül fâtilhleri farklı kollar şeklinde Anadolu coğrafyasını maddî ve manevî yönden feyizlendirmişlerdir. Dolayısıyla Horasan Erenleri denilen bu gruplar, Anadolu coğrafyasında yaşayan halkın nazarında kendilerini kurtarmak için onlara ümit veren, manevî ışıklar getiren, keramet gösteren kişiler olarak görülmüşler. Moğol İstilâsı'nın vermiş olduğu korku ve kurtuluş umudu Anadolu'ya gelen kitlelerin İslamiyet'i bir gönül dini olarak görmelerini ve sevmelerini sağlamıştır (Güzel, 2011: 47, 59). Böylece sevgi esaslı bir inanç anlayışının en güzel modeli olarak Horasan Erenleri, Anadolu coğrafyasında yaşayan kişilerin gönüllerinde kendilerine yer edinebilmişlerdir.

Anadolu'ya gelen ve Horasan Ereni olarak da ön plana çıkan bu şahsiyetler genellikle köy veya kasaba gibi nüfusu az olan muhitlere yerleşerek orada irşat faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Ayrıca halk arasında gösterdikleri keramet ve olağanüstü menkıbeleriyle beliren bu erenler, medrese ulemasının aksine farklı ve yeni bir öğretiyi temsil etmiş, genellikle İslamiyet'in tasavvufî ve mistik yönünü sevgi esaslı anlayışla aktaran bir konumda olmuşlardır (Kozan, 2012: 330). Hacı Bektaş Veli de bu konumda Anadolu'ya gelen bir Horasan Ereni'dir. Anadolu coğrafyasına Ahmet Yesevî tarafından kendisine halifelik sembolleri verilerek gönderilmiş olan Hacı Bektaş Veli, menkıbeye göre güvercin donuna bürünür ve Türkmen boyu Çepnilerin yaşadığı yedi haneli bir köy olan bugünkü Hacıbektaş olarak bilinen Sulucakarahöyük'e konar (Melikof, 1999: 41; Çelik ve Artan, 2021: 80; Gökhan, 2022: 798; Duran ve Gümüsoğlu, 2010: 221-231, 253-259). Ne kınayan ne de kanatan bir şahsiyet olmaktan uzak duran Hacı Bektaş Veli'nin ünü burada yayılarak kısa sürede Kapadokya bölgesine nüfuz etmiş ve dergâhı tasavvufî anlamda bir cazibe merkezi olarak görülmeye başlanmıştır. Bu kuşatıcı tasavvuf anlayışı cinsiyet esaslı değil marifet esaslı bir anlayışı temsil etmiştir.

Hacı Bektaş Veli yerleştiği ve Piri olan Hoca Ahmet Yesevî tarafından mamur etmekle görevlendirdiği Anadolu topraklarını gönül fütuhâtıyla irşat etmeye başlamış ve bu toprakları yurt kılmak için uğraşmıştır (Melikof, 1999: 41; Çelik ve Artan, 2021: 80). İrşat ve fütuhât eylemleri neticesinde Hacı Bektaş Veli, XIII. yüzyılda Horasan'dan Rum'a (Anadolu) gelen ve buradaki halkın gönlünü kazanan önemli bir gönül ereni, düşünür ve karizmatik önder olmuştur. Anadolu'da İslâm'ın yayılmasında ve İslâm kültürünün şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Hacı Bektaş Veli; İslâm'ın insanlıkla var olacağını dile getirmiş, kadınların toplumsal hayatta yer bulması için çağrıda bulunmuş, kendi meclislerinde de kadınlara yer veren bir mutasavvıf ve örnek bir şahsiyet olmuştur.

Bu kuşatıcı ve yapıcı özellikleriyle çok geçmeden birçok kişinin gönlünü kazanan Hacı Bektaş Veli, inşa ettiği Kızılca Halvet'inde (Duran ve Gümüsoğlu, 2010: 349-355) gün geçtikçe ün kazanmıştır. Müritleri çoğalmış ve kısa sürede tanınmaya başlayan Hacı Bektaş Veli, çevresindeki veliler (evliya) tarafından kıskanılmıştır. Onun kerametlerini duyan veliler onu çeşitli sınavlardan geçirmeye çalışmışlardır. Her defasında o kerametleriyle kendisine yapılanlar karşısında hepsini utandırmış ve bir müddet sonra Rum'un (Anadolu'nun) büyük evliyaları arasında olduğunu kabul ettirmiştir. Çevredeki gayrimüslimlerle de yakın ilişkiler içinde olmuştur. Kısa sürede Moğol otoriteleriyle tanışması, onların bir kısmını Müslüman etmesi de onun kerametleri, hoşgörüsü ve gönüller fetheden bir mutasavvıf olmasıyla ilişkilidir (Bilmez ve Bozkurt, 2022: 205). Onun sayesinde Hristiyanlığın önemli bir yerleşim alanı olan İhlara Vadisi de İslâm'la tanışmış ve bölgedeki gayrimüslim halkın büyük bir bölümü de İslamiyet'i benimsemiştir.

Gönül eri olan Hacı Bektaş Veli'nin yaşadığı dönemde, Anadolu coğrafyasında farklı inanç ve kültürlerin bir arada yaşadığı bir ortam söz konusuydu. Ayrıca Moğol İstilâsı'nın vermiş olduğu bir korku havası hâkimdi. O, bu olumsuz atmosferde birlik beraberlik içinde yaşamaya baş edebileceğine inanmış ve farklılıklara karşı kuşatıcı/bütünleştirici bir tutumu ilke edinmiştir. Dinî grupların ve kültürlerin çeşitliliğini bir zenginlik olarak görmüş ve insanların birbirlerine saygı göstermesi, hoşgörülü olması ve birlikte barış içinde yaşamasını öğütlemiştir. İnsanoğlunun huzuru ve dünyanın barışı için “Hiçbir milleti ve insanı ayıplamayız” demiştir. Anadolu'ya ışık olan, söz ve gönül mülkünün sultanı olan Hacı Bektaş Veli'ye göre karşılıksız sevgi, ilgi, hoşgörü, saygı insanların ortak vasfı olmalıdır. Sahip olduklarımızın geçici olduğu bilincinde olmalı, karşı karşıya kaldığımız sıkıntıya ve zorluklara sabırla katlanmayı öğütlemiş, şikâyet etmeden mücadele edip elinden geleni yapmayı önermiştir (Güzel, 2011: 47, 240-241). O barış, dostluk ve temel değerler üzerine oturtulmuş bir sevgi anlayışının bütünü şeklinde Anadolu'da bir “gönül eri” olarak karşımıza çıkmaktadır. Onun öğretileri kültürel mirasımızın bir parçası olup temel değerler bağlamında bugün de yaşamaya devam etmektedir.

Hacı Bektaş Veli “*Mertebe ve makam yoktur, dostun gönülünden başka*” diyerek insan ve dost sevgisini her türlü makamın üstünde olduğunu belirtmiştir. Her şeye karşı sevgiyle bakmayı öğütleyerek “*yetmiş iki millete karşı olan hoşgörüsü*” de evrensel bir söylem olup döneminin atmosferi ve insanî değerlere verdiği önem hakkında ipuçları vermektedir (Güzel, 2011: 243).

Hacı Bektaş Veli'nin söz konusu birleştirici, barışçıl ve insancıl öğretileri onun Anadolu'da birçok insan tarafından sevgi ve saygıyla anılan önemli bir “gönül ereni” olarak kabul edilmesini sağlamıştır. Onun bu özelliği yaşadığı dönemde birçok kişinin (Hristiyanlar, Moğollar... vb.) Müslüman olmasını sağlamıştır. O, savaşların istilâların olduğu bir dönemde birlik beraberlik içinde yaşamının timsali olmuştur (Bilmez ve Bozkurt, 2022: 205). İslah edilmiş ve terbiyeden geçen bir nefsin kimseye yük olmayacağını öğretileriyle telkin eden Hacı Bektaş Veli, aslan ve ceylanı sembolize ederek nefis kavgasından çıkılabileceğini de apaçık beyan etmiştir.

Hacı Bektaş Veli, döneminde kırgınlıklara, küskünlüklere ve kavgalara şahitlik ettiğinde onları barıştırmaya çalışmış, birlikte hoşgörü içinde yaşamının önemini vurgulamıştır. Gönül kırmamaya gönül yapmaya ehemmiyet vermiştir. Onun söylemlerinde ve eylemlerinde bu hassasiyete sıklıkla tesadüf ederiz. Örneğin Anadolu'ya gelen Hacı Bektaş Veli, Üçhisar halkın birbiriyle kavgaya tutuştuğunu görünce “*Birbirinizin gönlünü kırmayın. Çünkü müminin gönlü Kâbe'ye benzer. Lâkin gönül ondan da yegdir. ... Hâlbuki gönül Tanrının nazargâbudur, Tanrı ile gönül arasında perde yoktur. Kâbe nasıl dokunulmaz, harim ve mübarek ise gönül de Tanrının tecelli ettiği yer olduğu için mübarektir, ona dokunmayın.*” (Aytaş vd., 2010: 669; Güzel, 2011: 73) diyerek insanın gönül dünyasını temiz, saf, doğru ve ilahî değerlere uygun bir şekilde tutması, kavga ederek gönülleri kırmamak gerektiğini söylemiştir. Onun bu söylemleri birçok kişinin gönlünü fethetmiştir.

Hacı Bektaş Veli'ye atfedilen eserlerde geçen gönülle ilgili sözleri de insanların gönül dünyasını anlamaya, içsel yolculuklarında rehberlik etmeye ve ilahî sevgiye ulaşmaya dair derin felsefeler içerir. Örneğin Hacı Bektaş Veli'ye göre “*Gönül büyük bir şehre benzer. Allah, yerden göğe ne yarattıysa o şehirde vardır.*” (Aytaş vd., 563, 605) Yine “*Er olan kişinin her zaman gönül şehrini arı duru tutması ve asla gafil olmaması gerekir.*” (Aytaş vd., 621) sözü erdemli bir insanın iç dünyasını koruması ve geliştirmesi gerektiği kastedilmektedir. Hacı Bektaş Veli'nin “*İsterim ki, yüreğimden yabancılarla sohbetin kökünü kazıyayım; gönül bahçemde dost fidanından başkasına izin vermeyeyim.*” (Aytaş vd., 2010: 351-353) sözüyle de iç dünyamızı korumak ve kalbimizde dostlara yer vermek gerektiğini ifade eder. Bu sözler, Hacı Bektaş Veli'nin gönülle ilgili derin bilgeliğini ve manevî anlayışını yansıtan bazı ifadelerdir. Onun öğretileri, insanların gönüllerini dönüştürmeyi, ilahî aşka erişmeyi ve sevgiyle dolu bir yaşam sürmeyi hedeflemekte olduğunu söyleyebiliriz. Görüldüğü üzere Hacı Bektaş Veli birçok kişi üzerinde derin etkiler bırakmış ve onun öğretileri, felsefesi, insana bakışı günümüzde hala yaşayan bir miras olarak Anadolu'da devam etmektedir. Derin tarihi kökleri sebebiyle Hacı Bektaş Veli'nin “*serçeşme*”si olduğu inanç sistemi, mirası ve öğretileri günümüzde sanal ortam, edebiyat, sinema, müzik vb. kültürün çok çeşitli alanlarında canlılığını korumaktadır (Akın: 2021b; Akın: 2022; Koluçak, 2023; Koluçak ve Azime, 2023; Özdek ve Eraslan, 2012).

Sonuç

Tarihî Horasan, sahip olduğu stratejik konumu ve farklı kimlikleri bir arada barındırma özelliğinden dolayı kozmopolit bir yapıya sahip ve kültürel çeşitliliğin yoğun olduğu bir coğrafi alandır. Tarihî Horasan coğrafyasında birçok büyük tasavvufî şahsiyet yetişmiş ve bu şahsiyetler tasavvufun temel prensiplerini geliştirmiş ve öğretilerini yaymıştır. Burası kısa sürede İslâm medeniyetinin önemli eğitim ve öğrenim merkezlerinden biri haline gelmiştir. Kurulan medreseler, İslâm felsefesi, fıkıh, kelam ve tasavvuf gibi alanlarda eğitim vermiştir. Bu

medreseler, tasavvufi düşüncenin yayılmasına ve derinleşmesine katkıda bulunmuştur. Bu bağlamda Tarihî Horasan, İslâm tasavvufunun yayılmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu bölgede yaşanan siyasi, sosyal ve kültürel gelişmeler, tasavvufi düşüncenin etkisini genişletmiş ve halk arasında yayılmasını sağlamıştır. Horasan’da kurulan tarikatlar, tasavvufi uygulamaların yayılmasına ve derinleşmesine katkıda bulunmuştur. Sonuç olarak Horasan, İslâm tasavvufunun doğduğu, geliştiği ve yayıldığı bir bölge olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tarihî Horasan diye tanımladığımız coğrafyada ortaya çıkan tasavvuf ekollerinin Anadolu’ya sirayeti oldukça büyük olmuştur. Horasan’da ortaya çıkan tasavvufi ekoller, zamanla Anadolu’ya yayılmış ve burada geniş bir takipçi kitlesi bulmuş ve Anadolu’ya tasavvufi açıdan zenginlik katmıştır. Horasan kökenli tarikatlar, Anadolu’da dergâhlar kurmuş ve burada tasavvufi eğitim ve uygulamalar gerçekleştirmiştir. Bu sayede Anadolu’da birçok derviş geleneği ortaya çıkmış ve tasavvufi uygulamalar Anadolu halkı arasında yaygınlaşmıştır. Çok geçmeden Anadolu, Horasan’dan gelen tasavvufi akımların önemli bir merkezi haline gelmiş bazı tarikatlar, Anadolu’nun dinî ve kültürel dokusunu derinden etkilemiştir. Bu bağlamda Horasan Erenleri, manevî öğretileri ve örnek hayatlarıyla İslâm dünyasında ve özellikle tasavvuf geleneğinde önemli bir yere sahiptir.

Horasan Erenleri’nden olan Hacı Bektaş Veli’nin Anadolu topraklarında yaptığı faaliyetleri ve öğretileri tasavvuf geleneği açısından oldukça önemlidir. Horasan’dan Anadolu’ya gelerek burada insanlara manevî rehberlik yapmış bir “gönül ereni” veya “manevî önder” olarak kabul edilen Hacı Bektaş Veli’nin tüm nazarının ve muradının “gönül fütuhâtı ve irşat faaliyetleri” olduğunu söylemek mümkündür. Hacı Bektaş Veli, Anadolu’ya geldiğinde gerek söylemleriyle gerek öğretileriyle orada gönül fütuhâtını yayma misyonunu tereddütsüz üstlenmiştir. Bu minvalde Hacı Bektaş Veli’nin Anadolu topraklarında yaptığı faaliyetler ve öğretileri, bir anlamda gönül fütuhâtı ve irşat nazarı olarak yorumlanabilir. Gerek Hacı Bektaş Veli’nin gerek diğer Horasan Erenleri’nin Anadolu’da gönülleri fethetmesi ve döneminin saygın kişiliklerini oluşturması Horasan tasavvufunun kısa sürede Anadolu’ya sirayet ettiğini de göstermektedir.

Hacı Bektaş Veli’nin gönülleri fethederek Anadolu’da insanı insandan ayırmadan, hor görmeden, ötekileştirmeden birlik, sevgi ve kardeşlik içinde yaşayabilmemin mümkün olduğunu defaatle vurgulamıştır. Söylemleriyle insanları sadece dışsal ibadetlere değil, içsel bir dönüşüm ve manevî gelişime teşvik etmiştir. O insanların gönlüne dokunarak din ve mezhep ayrılıklarının aşıldığı, insanların birbirlerini sevgiyle kucakladığı bir ortamı teşvik etmiştir. Ayrıca Anadolu topraklarında büyük bir etki yaratmış ve insanların gönül dünyalarında derin bir dönüşüm sağlamıştır. Döneminde gönülleri fethederek sevgi, hoşgörü ve insanlık değerlerini yaymıştır. Zira Hacı Bektaş Veli’nin sevgi anlayışı sadece insanları değil ayrıca doğayı da kapsamaktadır. Onun nazarında kadın erken, can hepsi birdir. Hacı Bektaş Veli’nin bu anlayışı birçok gönlü cezbetmesini sağlamıştır. Kadınların varlıklarına ve kimliklerine hürmet ederek, onları dışlamaktan alıkoyan zihniyetlere karşı da durmuştur. Bunun en güzel örneği olarak “Kadınlarımızı okutunuz” düsturunu dergâhında işlemiş ve yaşatmıştır. Zira onun gönül fütuhâtında “cinsiyetin” değil “marifetin” izlerini okumak mümkündür. Ona göre bir kul, cinsiyetiyle değil taşıdığı marifete göre Hakk katında menzil alır. Bu nedenle gönül fütuhâtını “Dört Kapı Kırk Makama” ulaştırır ve dervişlerine bu manevî reçeteyi uygulamayı öğretir.

Kaynakça

- Aday, E. (2014). *Horasan Erenlerinin menkıbevi şahsiyetlerindeki ortak özellikler*. Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı.
- Akın, B. (2020a). *Kızılbaş Oğuzlar ve Şah İsmail’in Anayurdu Diyarbakır -Tarih, İnanç, Kimlik, Ocaklar ve Ritüeller-Kitabevi*.
- Akın, B. (2020b). Alevi-Bektaşî inancında “Taş/Kaya/Duvar Yürütme” keramet motifi etrafında oluşan anlatılar üzerine bir anlam çözümlemesi. *Ritüelleri ve Anlatılarıyla Kutsal Mekânlar (Güneydoğu Anadolu Bölgesi Örneği) 1*. (Ed. Bülent Akın). Paradigma Akademi Yayınları, 187- 224.
- Akın, B. (2021a). “Ocak”tan “Cemevi”ne dönüşüm sürecinde Alevilikte kutsal mekân ve ibadethânenin bir arada tasavvuru. *Ritüelleri ve Anlatılarıyla Kutsal Mekânlar (Güneydoğu Anadolu Bölgesi Örneği)*. (Ed. Rezan Karakaş). Paradigma Akademi, 1-21.
- Akın, E. (2020c). Alevi ve Sünni inanç dairelerinde kültürel süreklilik bağlamında sosyal kontrolün sağlanması: Siirt ve Muş menkıbelerinin karşılaştırmalı incelenmesi. *Ritüelleri ve Anlatılarıyla Kutsal Mekânlar (Güneydoğu Anadolu Bölgesi Örneği)*. (Ed. Bülent Akın). Paradigma Akademi, 231-282.

- Akın, E. (2021b). Sanal Ortamda Veli kültürünün yeniden inşası: Hacı Bektaş Veli örneği. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (Hacı Bektaş Veli Özel Sayısı)*, 11(4), 118-134.
- Akın, E. (2022). “Kutsal”dan “Kurgu”ya: Alevi-Bektaşî ziyaret kültürünün Talip Apaydın romanlarına yansımaları. *Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi*, 26, 106-134.
- Algar, H. (2006). Kübreviyye. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Cilt 32. TDV Yayınları.
- Algar, H. (2006). Nakşibendiyye. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Cilt 32. TDV Yayınları.
- Algar, H. (2006). Necmeddîn-i Kübrâ. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Cilt 32. TDV Yayınları.
- Artan, M. (2022). *Türk-İslam Düşüncesinde Mehdîlik: Osmanlı Devleti'nde Şabkulu Örneği*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi.
- Aşıkpaşazâde (1332). *Tevârih-i Âl-i Osmân*. (neşr. Âlî Bey). Matbaa-i Âmire.
- Ay, R. (2014). *Anadolu'da derviş ve toplum: 13-15. yüzyıllar*. Kitap Yayınevi.
- Azamat, N. (2001). Kalenderiyye. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Cilt 24. TDV Yayınları.
- Babinger, F., & Köprülü M. F. (1996). *Anadolu'da İslâmiyet*. (Çev. Ragıp Hulusi). İnsan Yayınları.
- Baharlı, İ. (2020). Tasavvuf klasikleri eşliğinde Safevîler öncesinde Sema (Semah). *Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi*, 22, 179-198.
- Baharlı, İ. (2022). Türkistan Nefesi: Hoca Ahmet Yesevî'den Hacı Bektaş Veli'ye Horasan tasavvufu. *Department Of Tourism Of Turkestan Region Llp (Tourist Information Center) Open Turkistan*, 50-56.
- Baltacı, H. (2019). Ömer Lütfi Barkan'ın “Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler”i üzerine değerlendirmeler. *Akademik İslam Araştırmaları Dergisi*, 6, 93-126.
- Barkan, Ö. L. (2015). İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler. *İnsan & İnsan*, 5, 5-37.
- Bilmez, B. ve Bozkurt, S. (Haz.). (2022). *Hacı Bektaş Veli: hayatı ve dönemi üzerine metinler*. 12. Matbaa.
- Çalı, M. (2022). *Horasan'dan Nevşehir'e Yazılı ve Sözlü Kaynaklara Göre Horasan Erenleri*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi.
- Çelebi, E. (2017). *Nâme-i Kudsî (Kutsal Kitap) / Menâkıbu'l-Kudsiyye (Kutsal Menkabeler)*, (Haz. Merol Tulum). Çizgi Kitapevi.
- Çelik, H., & Artan, M. (2021). Hz. Pir Hünkâr Hacı Bektaş Veli'nin eserlerinde gönül eğitimi. *İlahiyat Alanında Araştırma ve Değerlendirmeler (Mayıs – 2021)*. (Ed. Fevzi Rençber vd.). Gece Kitaplığı Yayınları.
- Çetin, O. (1998). Horasan. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Cilt 18. TDV Yayınları.
- Doğan, E. & Çelik, H. (2022). *Kavramlar ve tasavvufî izâhlar açısından Aleviliğin El Kitabı*. Kriter Yayınları.
- Duran, H., & Gümüsoğlu, D. (Haz.). (2010). *Hünkâr Hacı Bektaş Veli Velâyetnâmesi*. (Ed. Gıyasettin Aytas). Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları.
- Edirneli Oruç Beğ. (1972). *Oruç Beğ tarihi*. (Haz. Hüseyin Nihal Atsız). Kervan Kitapçılık.
- Eflâkî, A. (1989). *Âriflerin Menkabeleri*. Cilt 1. (Çev. Tahsin Yazıcı). Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Erpolat, M. (2021). Siverek Söylemez Baba Zaviye ve Ziyareti. *Ritiüelleri ve Anlatlarıyla Kutsal Mekânlar (Güneydoğu Anadolu Bölgesi Örneği)*. (Ed. Rezan Karakaş). Paradigma Akademi, 229-2776.
- Ersal, M. (2016). *Alevilik: Kavramlar ve Ocağın Sistemi Çubuk Havzası Örneği*. Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları.
- Gıyasettin, A. vd. (Haz.). (2010). *Hacı Bektaş Veli Külliyyatı: “Fevâid, Fatıha Sûresi Tefsiri, Besmele Tefsiri, Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye, Makâlât”*. Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Yayınları.

- Gökhan, İ. (2022). Hacı Bektâş Veli'nin Elbistan, Göksun ve Afşin'de bıraktığı izler. *Kabramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), 795–806
- Güzel, A. (2011). *Hacı Bektaş Veli (El Kitabı)*. Akçağ Yayınları.
- Karaca, S. (2019). *Lâmi'î Çelebi, Fütûhu'l-mücâhidîn Li-tervîbi Kulûbi'l-müşâhidîn (Nefebâtü'l-üns Tercümesi): İnceleme, Tenkitli Metin, Sözlük, Dizgin*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi.
- Koluçak, İ. (2023). Yeşilçam sinemasında Aleviliğin ve Alevilerin örtük temsilleri. *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, 27, 19-56.
- Koluçak, İ., & Azime, C. (2023). Türk sinemasında “Hacı Bektaş Veli” temsilleri. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 106, 127-146.
- Korkmaz, İ. (2022). *Gaziantep Alevi kültürü ve İmam Musa Kazım Ocağı*. (Ed. Mehmet Çeribaş). Paradigma Akademi Yayınları.
- Kozan, A. (2012). Sözlü ve yazılı tarihe göre Nevşehir bölgesinde Horasan Erenleri olarak bilinen şahsiyetler. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 61, 313-336.
- Köprülü, M. F. (1991). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Melikoff, İ. (1999). *Hacı Bektaş efsaneden gerçeğe*. Cumhuriyet Kitapları.
- Melikoff, İ. (2010). *Hacı Bektaş efsaneden gerçeğe*. (Çev. Turan Alptekin). Cumhuriyet Kitapları.
- Noyan, B. (1995). *Bektaşilik Alevilik nedir?* Ant/Can Yayınları Ortak Basımı.
- Ocak, A. Y. (2011). *Ortaçağ Anadolu'sunda iki büyük yerleşimci (kolonizatör) derviş yahut Vefâiyye ve Yeseviyye gerçeği: Dede Garkın ve Emirci Sultan (13. yüzyıl)*. Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Özcan, H. (2009). *Hacı Bektaş Veli hayatı, eserleri ve sufilik yolu*. Akademik Eksen Yayınları.
- Özdek, A., & Eraslan, U. (2012). Hacı Bektaş-ı Veli felsefesinde Müzik-Hacı Bektaş-ı Veli felsefesinde müzik, 1. *Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri Kitabı*. (Ed. Adem Öger). Nevşehir Üniversitesi Yayınları, 279-308.
- Öztürk, M. (2001). *Anadolu Erenlerinin kaynağı Horasan*. Bilge Yayınları.
- Taşköprülüzâde. (2019). *Eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye “Osmanlı Âlimleri”*. (Haz. Muhammet Hekimoğlu). Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Tosun, N. (2006). Nakşibendiyye. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Cilt 32. TDV Yayınları.
- Tosun, N. (2013). Yeseviyye. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Cilt 43. TDV Yayınları.
- Yalçınkaya, F. (2020). Alevilikte kutsal mekân anlayışı üzerine karşılaştırmalı bir inceleme: Diyarbakır ve Varto Alevileri örneği. Bülent Akın (Ed.), *Ritüelleri ve Anlatılarıyla Kutsal Mekânlar (Güneydoğu Anadolu Bölgesi Örneği) 1*, Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları. 149- 186.
- Yaman, A. (2022). *Şah-ı Merdan'a Talip Olanlar: Kızılbaşlar Aleviler Bektaşiler (Temel Bilgiler)*. La Kitap.
- Yıldırım, R. (2019). *Hacı Bektaş Veli'den Balım Sultan'a Bektaşiliğin doğuşu*. İletişim Yayınları.

EXTENDED SUMMARY

XII and XIII. the Sufism movement formed by the Turkmen dervishes (Khorasan Saints) who came to the Greek (Anatolian) lands from the Historical Khorasan geography in the 19th century has been accepted in Anatolia throughout the historical process. Turkmen dervish groups that came to Anatolia became both the religious and worldly leaders of their tribes. They also played a leading role in helping the groups that came with them establish an orderly life.

After the Mongol Invasion, migrations to Anatolia increased and this increased the diversity of dervish groups operating. In this context, many lodges and dervish lodges were established in Anatolia. Dervish groups that have settled down have managed to awaken a strong Sufi movement. Among these, there were many dervishes from the historical region of Khorasan and Turkestan. They founded many sects in the Anatolian geography where they settled. These sects were mainly built in the 13th century. It started to spread widely since the 19th century. Most of them consisted of groups such as Kalenderî, Yesevi and Haydari.

The Khorasan Saints, who were the pioneer dervish groups that went from the historical geography of Khorasan to Anatolia and then to the Balkans, established new Sufi schools as well as sects after migrating to Anatolia. Babas, dedes, saints and alperens, who are affiliated with the Khorasan school of Sufism and are also defined as Khorasan Saints, carried their ancient culture to Anatolia. The most well-known among these saints is Ahmed Yesevi. His caliphs popularized Sufism in Anatolia. XIII. in Anatolia in the 19th century, Sufism became a spiritual journey widely experienced by the people, and many great figures were raised in this field.

It was the Sufis who carried the Ahmed Yesevi tradition of the Khorasan Saints to Anatolia. In order to guide the Anatolian lands with conquests of heart, XIII. Haji Bektash Veli, who came to Rum (Anatolia) from Khorasan in the 11th century, was one of these Khorasan Saints and followed in the footsteps of Ahmed Yesevi and lived in the 13th century. He is a man of heart who left his mark on the spiritual climate in Anatolia in the 19th century and achieved great fame in a short time. In addition to appearing before us as a man of heart, Haji Bektash Veli is a great saint who assimilated the Islamic faith in the spiritual hearth of Ahmed Yesevi and spread around him the light he received from the hearth of Ahmet Yesevi. He left his mark on the faith and cultural life of Anatolia with his personality. XIII. in a period of wars, invasions and chaos in the 19th century, an environment of reconciliation and peace was established thanks to the love-centered thought system he created. Thus, in the context of Turkish Sufi heritage, Haji Bektash Veli became a religious leader who shaped the social fabric and had widespread effects in Turkish society. Therefore, it played a leading role in shaping the Turkish-Islamic Sufi tradition.

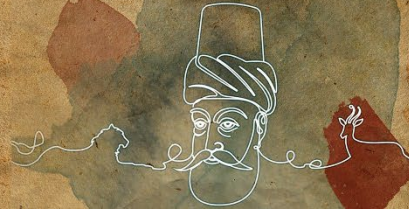
Haji Bektash Veli began to guide by conquering the hearts of the Anatolian lands where he settled and tried to make these lands his homeland. In a short time, Haji Bektash Veli, XIII. he became an important “man of heart, thinker and charismatic leader” who came to Rum (Anatolia) from Khorasan in the 19th century and attracted the hearts of the people there. He played a leading role in the spread of Islam in Anatolia and the shaping of Islamic culture.

It was the Sufis who carried the Ahmed Yesevi tradition of the Khorasan Saints to Anatolia. In order to guide the Anatolian lands with conquests of heart, XIII. Haji Bektash Veli, who came to Rum (Anatolia) from Khorasan in the 11th century, was one of these Khorasan Saints and followed in the footsteps of Ahmed Yesevi and lived in the 13th century. He is a man of heart who left his mark on the spiritual climate in Anatolia in the 19th century and achieved great fame in a short time. In addition to appearing before us as a man of heart, Haji Bektash Veli is a great saint who assimilated the Islamic faith in the spiritual hearth of Ahmed Yesevi and spread around him the light he received from the hearth of Ahmet Yesevi. He left his mark on the faith and cultural life of Anatolia with his personality. XIII. in a period of wars, invasions and chaos in the 19th century, an environment of reconciliation and peace was established thanks to the love-centered thought system he created. Thus, in the context of Turkish Sufi heritage, Haji Bektash Veli became a religious leader who shaped the social fabric and had widespread effects in Turkish society. Therefore, it played a leading role in shaping the Turkish-Islamic Sufi tradition.

The spiritual teachings and cultural heritage of Haji Bektash Veli, who has been preaching love, unity, solidarity and peace for centuries with his thoughts and teachings, has spread widely not only in Anatolia but also in the world, especially in the Balkans. His philosophy and teachings have guided humanity for centuries and continue

to do so. Haji Bektash Veli settled in Hacibektaş (Sulucakarahöyük), which is within the borders of Nevşehir today, and established his dervish lodge here, and over time, it was accepted as the fountain of the Alevi Bektashi belief system. His lodge, his works, his teachings, his conquests of heart and his guidance activities were effective in the formation of our cultural heritage. As a matter of fact, Haji Bektash Veli's teachings, his approach to life, his understanding of love, and his philosophy are important for a better and more beautiful life, social peace and prosperity to be ingrained in the minds of young generations and become a habit. At the same time, his teachings are in society; It has the effect of transforming chaos from chaos to peace, from separation to integration, from pain to love. Haji Bektash Veli's thoughts and philosophy of life had a deep impact on the social structure of Anatolian society. It is possible to read and interpret the fact that the traces of this influence continue today in academic studies on the social fabric of Anatolia.

In the study, it is aimed to know the encompassing and integrative character of Haji Bektash Veli, an important element of our human treasure, in Anatolia, by examining his conquests and guidance in Anatolia, in the light of his teachings, by text analysis method. In addition, in the study, a general evaluation was made on how Haji Bektash Veli, who is both a cultural and religious value of Cappadocia, came to Anatolia, his guidance activities in Anatolia and how he conquered hearts in his time. Thus, by introducing the conquests, guidance, life and thoughts of Haji Bektash Veli, who is seen as an important saint of the heart of his time, it will contribute to the transfer of cultural heritage and refresh our social memory. In this context, the importance of keeping the understanding of Sufism of Haji Bektash Veli, who is an element of the cultural heritage of the Cappadocia region and an important figure in the Alevism-Bektashism belief, which exceeds his own period, in terms of social unity and solidarity will be emphasized. Scope of work; Examples of how Haji Bektash Veli, one of the monumental names of both the spiritual/cultural heritage of Cappadocia and the history of humanity, shed light on today's people with the conquests of love he carried out in Anatolia during his time will also be mentioned. It should be known that the continuation of the thought system that developed around Haji Bektash Veli, who was one of the Saints of Khorasan and played an important role in the unity, harmony, guidance and conquests of Anatolia, shows that he was a great Sufi as well as his importance. In essence, the fact that the teachings of Haji Bektash Veli, a man of the heart of his time and who played an important role in the establishment of the spiritual atmosphere in Anatolia in the context of intangible heritage, constitute an important field of specialization, reveals the originality of this study.

UYGULAMALI HALK BİLİMİ BAĞLAMINDA BİR İHTİSASLAŞMA VE KÜLTÜREL MİRAS ALANI OLARAK HACI BEKTAŞ VELİ VE SÖZ HAZİNESİ

HACI BEKTAS VELİ AND WORD TREASURE AS A SPECIALIZATION AND CULTURAL HERITAGE IN THE CONTEXT OF APPLIED FOLKLORE

Erdem AKIN

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Enstitüsü
Alevi Bektaşî Kültürü Anabilim Dalı
erdemakin19@gmail.com
ORCID: 0000-0002-8833-3410

ÖZ

Geliş Tarihi:
12.06.2023

Kabul Tarihi:
26.07.2023

Yayın Tarihi:
06.10.2023

Anahtar Kelimeler

Uygulamalı Halk Bilimi
Kültürel Miras
Hacı Bektaş Veli
Söz Hazinesi
İhtisaslaşma

Keywords

Applied Folklore
Cultural Heritage
Hacı Bektaş Veli
Word Treasure
Specialization

Hacı Bektaş Veli, Alevi Bektaşî inanç dairesinde ve genel olarak Anadolu, Balkanlar yakın ve uzak coğrafyalar için önemli bir mutasavvıf olması sebebiyle dergâhı, her yıl yoğun ziyaretler almaktadır. Tarihsel süreçte, bu yoğun ziyaretlerin göstergesi olan dergâh ziyaretçi defteri, ziyaretçilerin duygu ve düşüncelerinin yanı sıra Hacı Bektaş Veli'ye dair algılarını da göstermektedir. Çalışmada söz konusu ziyaretçi defterinin dokümantasyon analizi yöntemiyle incelenmesi yapılarak uygulamalı halk bilimi alanından hareketle kültürel miras alanındaki kullanımlarının ortaya konulması amaçlanmıştır. Hacı Bektaş Veli'nin karizmatik şahsiyeti, anlatıları ve dergâh çevresindeki ritüellerle önemli bir ihtisas alanı olması, bu alanın söz varlığı kullanılarak uygulamalarla geliştirilebileceği düşüncesi çalışmanın özgün yönünü oluşturmaktadır. Uygulamalar çerçevesinde söz varlığının başta tanıtım faaliyetleri olmak üzere sürdürülebilirlik, geliştirme ve sorunların çözümünde kullanımına odaklanılmıştır.

Bu çalışmada, Hacı Bektaş Veli Dergahı'nı ziyaret ederek ziyaretçi defterine duygularını aktiren ziyaretçilerin kullandıkları formel ifadelerden, nitelendirmelerden ve sıfat kalıplarından hareketle uygulamalı halk biliminin imkanları dahilinde ihtisaslaşma alanının birincil görevlerinden olan tanıtma, uygulama vb. faaliyetlere katkı sunulması amaçlanmıştır. Hacı Bektaş Veli'yi, dergâhı ve gerçekleştirilen ziyareti nitelendirmede kullanılan formel ifadelerin zenginliği ve çeşitliliği göz önüne alındığında ziyaretçi defterinin önemli bir kaynak olduğu tespit edilmiştir.

ABSTRACT

Since Hacı Bektash Veli is an influential mystic in the Alevi Bektashi faith circle and in general for Anatolia, the Balkans, and near and far geographies, his dervish lodge receives intense visits every yearly visit. The guest book of the dervish lodge, which is the indicator of these low visits in the historical process, shows the perceptions of the visitors about Hacı Bektash Veli as well as their feelings and thoughts. In the study, it is aimed to reveal the use of the guest book in the field of cultural heritage, starting from the field of applied folklore, by examining the guest book in question with the method of documentation analysis. The fact that Hacı Bektash Veli is an important area of specialization with his charismatic personality, narratives, and rituals around the dervish lodge, and the idea that this area can be developed with practices using vocabulary constitutes the original aspect of the study. Within the framework of the applications, the focus is on sustainability, development, and its use in solving problems, especially promotional activities.

This study, it is aimed to contribute to activities such as promotion and practice, which are among the primary tasks of the field of specialization, within the possibilities of applied folklore, based on the formal expressions, characterizations, and adjective patterns used by those who visit the Hacı Bektash Veli Lodge. Considering the richness and diversity of formal expressions used to describe Hacı Bektaş Veli, his lodge, and the visit, it has been determined that the visitor book is an important resource.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1313404>

Atıf/Cite as: Akın, E. (2023). Uygulamalı halk bilimi bağlamında bir ihtisaslaşma ve kültürel miras alanı olarak Hacı Bektaş Veli ve söz hazinesi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, İhtisaslaşma Özel Sayısı*, 213-231.

Giriş

Tarihî Horasan sınırları içerisinde doğan ve Anadolu'ya yerleşen “Horasan Erenleri”nden biri olarak kabul edilen Türk-İslam mutasavvıfı Hacı Bektaş Veli, günümüzde Nevşehir sınırları içerisinde bulunan o dönemki adıyla Sulucakarahöyük'e (Hacıbektaş) yerleşmiş, kurmuş olduğu tekke yüzyıllar boyunca Bektaşiliğin merkezi olarak inanç sistemi içerisinde merkez olma özelliğini sürdürmüştür. 13. yüzyılda Anadolu'nun İslamlaşmasında etkili olan kült oluşturmuş şahsiyetine bağlı olarak adil, doğru, hakkaniyetli vb. her türlü evrensel değeri şahsında barındıran hoşgörüyü ve çoğulculuğa dayanan öğretisi ile Anadolu coğrafyasında birleştirici etkiye sahip bir kişiliktir. Hacı Bektaş Veli'nin kutlu şahsiyetinin tezahürü olan dergâhı ise merkezî konumu sebebiyle Balkanlardan ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinden yoğun ziyaretler alan önemli bir inanç merkezidir.

Hacı Bektaş Veli'ye bağlılığını ifade etmek amacıyla kullanılan çok çeşitli nitelendirmelerden kutluluğu, yüceliği ifade edenlerin yoğun olarak tercih edilmesi, esasında dini karizmatik şahsiyetlerin ve kült oluşturabilmiş velilerin yapısal dayanağıdır. Dolayısıyla Hacı Bektaş Veli'nin şahsiyetini nitelendiren bu sıfat ve formel ifadeler, bir kutsiyetin neticesidir. Bu kutsiyetin bir yansıması olan nitelendirmeler analiz edildiğinde kutsalla bütünleşmeye karşılık gelen sembolik yapılanmalar olduğu görülür. Kullanılan nitelendirmelerde Hacı Bektaş Veli'nin ulu şahsiyetinin çeşitli yönleri vurgulanarak yüceliği ve temsilcisi olduğu değerlere dikkat çekilir. Bu perspektiften yola çıkarak çalışmada “kut”la iletişimi ve etkileşim örüntülerini ifade eden nitelendirmelerin etkileşimin önemli alanları, mitik bir ortaklığın ifadesi ve kullanıcılar açısından kimlik unsurları olduğu görülür.

Söz konusu nitelendirmelerin görülebileceği kaynaklardan birisi de inanç merkezlerinde tutulan ziyaretçilerin duygu ve düşüncelerini yansıtırken söz konusu merkezin ve inanç önderinin inanç sistemi içerisindeki önemini aktaran ziyaretçi defterleridir.¹ Bu doğrultuda Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nın zikredilen önemine binaen aldığı yoğun ziyaretleri gösteren ziyaretçi defteri, Hacı Bektaş Veli, dergâh ve ziyaretler hakkında nitelendirmeleri içeren ve söz varlığını aktaran önemli bir kaynaktır. Çalışmada Hacı Bektaş Veli'yi nitelendirmek amacıyla çevresinde gelişen söz varlığına odaklanılırken uygulamalı halk biliminin kuramsal bakış açısı ile Hacı Bektaş Veli'ye yönelik somut ve somut olmayan kültürel miras kapsamında gerçekleştirecek faaliyetlerde söz konusu söz varlığından yararlanılabileceğine ve halk arasındaki yaygınlığına dikkat çekilmiştir. Hacı Bektaş Veli'nin bir kültürel miras ve ihtisaslaşma alanı olarak somut ve somut olmayan kültürel miras kapsamındaki değeri ortaya konulduktan sonra söz hazinesi çevresinde bir inceleme gerçekleştirilmiştir. Bir sorunun çözümüne yönelik halkbilimsel yaklaşımı ifade eden uygulamalı halk biliminin alanda yaygınlık kazanımı, bu perspektiften Hacı Bektaş Veli ve Dergâhı'na yönelik bir incelemeyi gerekli kılmaktadır.

Zikredilen öneme binaen çalışmanın özgünlüğünü ise literatürde gelişim odaklı bir yaklaşımın olmayışı ve başta inanç turizmi kapsamındaki tanıtım faaliyetleri olmak üzere Hacı Bektaş Veli kültürünün deneyim itibarıyla geliştirilmesi oluşturmaktadır. Bu konu ise ayrı başlık altında ele alınıp detaylandırılarak değerlendirilmiştir. Çalışmada ziyaretçi defteri temelinde esas alınan formel biçimindeki nitelendirmeler, kut ile etkileşimi nispeten daha kolay bir hale getiren araçlar olarak işlevsel unsurlardır. Kullanılan her bir lakap, sıfat, nitelendirme kültü ve “kut”u şekillendiren düşünce yapılarının bir yansıması ve aynı zamanda bir kodlamadır.

Hacı Bektaş Veli kültüne yönelik nitelendirmeler incelemeye tabi tutularak bu nitelendirmeler arasındaki farklar ve benzerlikler aktarılmış, Hacı Bektaş Veli, dergâh ve yapılan ziyaretler, defter kayıtlarında kullanılan nitelendirmeler üzerinden detaylandırılmıştır. Hacı Bektaş Veli'nin dini karizmatik şahsiyetine bağlı olarak adil, doğru, hakkaniyetli vb. evrensel değerlerin ortaya sürüldüğü nitelendirmeler, gerçekleştirilen etkileşimler sonucunda Hacı Bektaş Veli'nin ulu şahsiyetiyle benzeşim kurularak öne çıkan değerlerdir. Yine incelemelerde görüldüğü üzere bazı ziyaretçi kayıtlarında lakapların kullanımı oldukça yoğunken bazılarında sınırlıdır. Fakat hemen hemen her ziyaretçi kaydında lakap kullanımı esastır. Lakapların kullanımı, ziyaretçilerin arasında bu tarz kullanımların yaygınlaşması, Hacı Bektaş Veli'nin kutlu şahsiyetinin sürekliliğinin sağlanmasında önemlidir. Netice itibarıyla kayıtlarda duygu ve düşüncelerin aktarımı amacıyla formel niteliğindeki sıfat kalıplarına, epitetlere, kalıp ifadelerle sık sık başvurulduğu görülür.

¹ Hacı Bektaş Veli'ye yönelik formellerin gülbanklardan hareketle ele alındığı çalışmada, aktarılan nitelendirmelerin çeşitliliği dikkat çekicidir (Yazıcı, 2011: 381). Alevi-Bektaşî inanç sistemi içerisinde nitelendirmelerin çeşitliliğini gözler önüne seren gülbanklarla ilgili daha detaylı bilgi için bk. Erdem Kük, 2023. Ayrıca sanal ortamda Hacı Bektaş Veli kültürünün yeniden inşa sürecinde platform kullanıcıları tarafından kullanılan nitelendirmelerdeki zenginliğin Hünkâr'ın kutlu şahsiyetini ve inanç topluluklarında bıraktığı derin izleri göstermesi hakkında bk. Akin, 2021.

Çalışmanın temel kaynağı ve veri toplama alanını oluşturan ziyaretçi defteri, dokümantasyon analizi ile incelenmiş elde edilen veriler, uygulamalı halk bilimi kapsamında değerlendirilmiştir. Makalede; Demirtaş'ın 2020 yılında hazırladığı 1921-1925 yılları arasını kapsayan Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan ziyaretçi defteri esas alınmıştır. Ziyaretçi defterlerinin genel mantığına uygun şekilde defter, ziyaretçilerin dergahla ilgili görüş, düşünce ve duygularını aktaran kayıtları içermektedir. Kurt da hazırlamış olduğu kitap kritiğinde (2020) çalışmanın bu yönünü vurgulamıştır. Söz konusu çalışma, şahıs adları, yer adları, kalıp ifadeler, formeller barındırması açısından halk bilimi çalışmaları açısından da önemli bir kaynak niteliğindedir. Dört yüz elliye yakın ziyaretçi kaydı ve yedi yüze yakın ziyaretçinin isim, unvan ve şöhretleri, nereden geldikleri ve nereli oldukları çalışmada tablo halinde sunulmuştur. Bu makalede ise söz konusu ziyaretçi defterindeki kayıtlardan hareketle Hacı Bektaş Veli ve dergâhına yönelik nitelendirmeler, kalıp ifadeler, formeller çerçevesinde değerlendirmeler yapılarak zikredilen söz hazinesinin uygulamalı folklor çerçevesinde Hacı Bektaş Veli'nin somut ve somut olmayan kültürel mirasının daha geniş kitlelere tanıtımı, bir ihtisas alanı olarak halk arasında işlevlendirilmesine odaklanılmıştır. Kayıtlarda yer alan nitelendirmelerin sıklığını vurgulamak adına beş farklı sayfadaki yeri verilmiş, çalışmanın hacmi dikkate alınarak sınırlandırmaya gidilmiştir.

Dergâhın son postnişini olan Salih Niyazi Dedebaba'nın görev yaptığı 1914-1925 yılları içerisinde tutulan defterde oldukça çeşitli ziyaretçilerin olduğu görülür. Defterin kapağında ziyaret defterinin ““Hacı Bektaş Velî Hazretlerinin türbesine aid olduğu” açıkça yazmaktadır. Dolayısıyla defterde bizzat türbe ziyaretçilerinin ya da dergâhta konaklayanların kayıtları vardır (Demirtaş, 2020: 32). Demirtaş (2020), ziyaretçilerin yıllara göre dağılımında 1922 yılının ön plana çıktığını bu durumda Milli Mücadele yıllarında Hacı Bektaş Velî Dergâhı'nın konumu itibarıyla önemli bir fonksiyon icra ettiğini aktarır (2020: 32). Ziyaretçilerin geldikleri yerler dikkate alındığında Nevşehir, Kırşehir, Aksaray, Niğde gibi yakın yerleşim yerlerinin yoğunluğu dikkat çekerken Arnavutluk gibi yurtdışından ve uzak sayılabilecek yerlerden de ziyaretçiler söz konusudur (Demirtaş, 2020: 32). Ayrıca dergâhın kuruluşundan bu yana ihtiyaç sahiplerinin beslenme barınma gibi ihtiyaçlarını karşılayan yolcuların sık sık uğradığı bir mekân olduğu da düşünüldüğünde ziyaretçilerin kullandıkları söz varlığını çeşitliliğini yansıtan ziyaretçi defterinin, kültürel alanlarda ortaya çıkabilecek muhtemel sorunları aza indirebilmek amacıyla çalışmaların gerçekleştirildiği uygulamalı halk bilimi çerçevesinde değerlendirilmesi önem arz etmektedir.

1. Uygulama Doğrultusunda Çalışmak: Uygulamalı Halk Bilimi

Halk bilimi disiplini içerisinde teorik bilgilerin uygulama alanı olan uygulamalı halk bilimi, pratiğe dönük bir yaklaşımı esas alarak halk arasındaki çeşitli problemlerin çözümüne yönelik bir çerçevede şekillenir. Bu kapsamdaki uygulamalarda, halk bilimi yaklaşımı çerçevesinde kültürün imkanlarından yararlanılır. Halk bilimi uygulamalarında geleneksel unsurları daha etkili kılmaya yönelik kültürel değerlendirmeler söz konusudur. Halk bilimi kapsamında bazı uygulamaların sınırlı kaldığı görüldüğünden uygulamalı araştırmaların öneminin artmasıyla halk biliminin teorik yaklaşımlarından istifade ederek çeşitli sorunların çözümü ve etkin bir tanıtım faaliyetleri yürütülmesinin yolu açılmıştır. Dolayısıyla uygulamalı halk bilimi, teorik yaklaşımların basit düşünce kalıplarının ötesine, uygulama düzlemine taşınmasıdır (Oğuz, 2002: 52). Uygulama yeterliği ise uygulamadan beklenenler ve kuramsal yaklaşıma hakimiyete bağlıdır. Bu noktada iyi uygulamayı başarmak, sistematik bir şekilde sorunun çözümüne bağlıdır. Bu kapsamda kaynakların edimi, uygulamalar için ihtiyaç duyulan derinlikli bilginin edimini ifade eder. Dolayısıyla kaynaklara hâkim olmak, uygulamalı halk biliminde önemli bir donanım olarak dikkat çeker.

Bütüncül olarak bakıldığında halk biliminde teorik birçok çalışma olmasına karşın uygulamalı çalışmaların sınırlılığı araştırmacıları teorik bilgi ile uygulamaları buluşturmaya yöneltmiştir. Uygulamalı halk bilimi çalışmaları nedensel sorunlara yanıt olması sebebiyle önerilen uygulamalardan hareketle politika geliştirildiğinde işlevsel olmaktadır. Halk bilimciler ya da diğer bir ifadeyle uygulamalı halk bilimi özelinde “uygulamacılar”, sorunların çözümü ve geliştirmeler çerçevesinde çıkarım yapma ihtiyacı duyarlar. Çalışılan saha malzemelerine ve kuramsal yaklaşımlara hâkim olmak uygulamacılara çok büyük bir kolaylık sağlar. İşlevsel yaklaşım ise halk bilimi incelemelerinde özellikle uygulamalı folklor açısından yoğun olarak kullanılır. Diğer bir ifadeyle kültürel unsurların ihtiyaçları karşılama niteliği ve niceliği literatürde pek çok konuda kendine uygulama alanı bulmuştur. Yapılan uygulama sonucunda bir işlevsellik aranarak sorunun ortadan kaldırılması ya da bir uygulamanın daha da geliştirilmiş olması beklenir.

Uygulamalı halk biliminde araştırılan olaylar, çözüm odaklı uygulamaları içerir (Çobanoğlu, 2021: 396). Dolayısıyla sorunların çözümünde ve uygulamaların geliştirilmesinde yöntemsel bir çıkış noktası oluşturan uygulamalı halk bilimi, uygulamacıların ortaya koydukları çalışmalar sonucu etkinlik ve yaygınlık kazanan bir yaklaşımdır. Bu itibarla teorik bilgiler “uygulama” bağlamında geçerliliğini sürdürür. Bir başka deyişle bilginin halk yaşamındaki işlevselliği, uygulamaların getirdiği çözümler ve gelişmelerle belirlenir. Uygulama için verilerin elde edilmesi ise bu çalışmanın da kapsamını oluşturan yazılı kaynaklar veya halk bilimi disiplini içerisinde yaygın olduğu üzere sözlü kaynaklardır. Dolayısıyla halk bilimi kadrolarının kapsam genişliği dikkate alındığında farklı ilişkilerin kurulması elzem gözükmektedir. Söz varlığı ile inanç sistemi, söz konusu ilişkilerin bir yönünü oluşturmaktadır.

Çözüm odaklı yaklaşımlar gerçekleştirmek olan uygulamalı halk biliminde amaç, öz bir biçimde kaynak bilgisine dayalı etkin uygulamalar geliştirmektir. Çeşitli sosyal ve kültürel sorunlara yönelik tespit, değerlendirme, müdahale, yapılması gerekenler, ihtiyaçların karşılanması, sorunların çözülmesi, gerekli düzenlemelerin yapılması amaçlanır. Tespit aşamasında mevcut durumu açığa kavuşturmak söz konusudur. Daha sonrasında, atılacak adımlar belirlenerek araştırma kurgusu gerçekleştirilir. Toplumsal sorunlar çerçevesinde araştırma sorusu, uygulamanın odağını oluşturur. Mevcut olan sorunları çözülmesi, gelişime dönük hizmetlerin sağlanması hedeflenerek bu yolla, halk yaşamına katkı sağlamak, toplumsal ilişkileri güçlendirmek amaçlanır. Bu çalışmada uygulamanın oturtulduğu çerçeve ise uygulamalı halk biliminin odağının kült şahsiyetlerinin tanıtımında şahsiyetin kişiliği, anlatıları vb. bütün unsurlarıyla potansiyelinin kullanılmasıdır. İhtisaslaşmaya olan ilişkiyi ise çeşitli kültürel alanlarda gerçekleştirilen uygulamalarda üzerine çalışma yapılan kültürel alanın yeterince tanınması gerekliliği oluşturur. Bu çerçevede uygulamaların daha etkin yürütülmesi Hacı Bektaş Veli çerçevesinde çalışmaların bir ihtisas alanı olarak kabul edilerek insan kaynağının bu yönde yetiştirilmesi önerilmektedir. Böylece uygulamadaki politika ve programların etkisinin artırılması sağlanarak yerleşiklik ve yaygınlık açısından daha uygun sonuçlar elde edilebilir.

Halk bilimi disiplininin kuramsal bakış açısı, kuram ile uygulama arasındaki ilişkinin ortaya konularak Hacı Bektaş Veli'nin kültürel mirasına uygulanması bu ihtisas alanının nasıl anlaşılacağına ilişkindir. Ziyaretçiler nezdinde kullanılan ifadeler, kurulan bağın nasıl bir uygulama zemini bulduğunu yansıtır. Ziyaretçilerin kullandıkları yaygın formeller, tanıtım faaliyetlerinin nasıl yapılması gerektiğine dair önemli formülasyonları içerir. Çalışmanın temel odağını oluşturan ve uygulamaya temel olan ifadeler ise Hacı Bektaş Veli'nin temsilcisi olduğu değerler, onun kutlu rehberliği ve inanç içerisinde onunla mücessem hale gelmiş ilkeler çerçevesinde şekillenmiştir. Dolayısıyla bu uygulamanın öznesi, Alevi-Bektaşî inanç sistemi içerisinde kült konumundaki Hacı Bektaş Veli'dir.

Uygulamaya yönelik hazırlanan bu çalışma, Hacı Bektaş Veli'ye yönelik nitelendirme amaçlı kullanımların çeşitliliğini vurgulayarak bu ifadelerin tanıtım, eğitim, sosyal ve kültürel politikalar vb. her türlü alanda kullanımını ortaya koymaktadır. Nitelendirmeleri belirlemeye yönelik bir inceleme sonucunda tanıtım faaliyetleri gibi çeşitli alanlarda bu ifadeler çerçevesinde uygulamaların yapılabileceği vurgulanmaktadır. Dergâha yönelik politika uygulamalarında uygulamalı halk bilimi kapsamındaki çalışmalardan yararlanmak önemli sonuçlara ulaşılmasını sağlayabilir. Genç kuşaklara bu söz dağarcığının aktarımı, sinema, müzik, görsel tasarımlarda söz konusu kalıp ifadelerin kullanılmasının uygulamalı örneklerini oluşturur. Uygulamalı halk biliminde ele alınan konular, sadece teorik kuramlarla sınırlı kalmayarak her soruna ilişkin çözümleri ve geliştirmeleri içerir. Kuram ve (ötesinde) uygulamada Hacı Bektaş Veli'nin kutlu şahsiyetinin anlamlandırılması söz konusu formellerin niteliğinin ve niceliğinin çözümlenmesi ile mümkündür. Hacı Bektaş Veli ve dergâhı da uygulama alanlarından birisi kabul edilerek ziyaretçilerin nitelendirmelerinin ele alınarak sürekliliğin sağlanması, uygulamalı halk biliminin özünü yansıtan bir yaklaşımdır.

Uygulamalı kültür bilimi, “geleneğin” ve “geleneğin uygulanışı”ndan doğar (Çobanoğlu, 2011). Bu çerçevede geleneğin uygulanma nosyonu Hacı Bektaş Veli'nin şahsiyetinin formeller, kalıplar, lakaplar çerçevesinde çözümlenmesidir. Hacı Bektaş Veli ve dergâhına yönelik uygulamalı halk bilimi çalışmalarında, uygulamanın merkezinde Hacı Bektaş Veli kültü ve bu kültün algılanış biçimini yansıtan söz varlığı, söylemler, tutum ve eylemler yer alır. Geleneksel bilgi olarak kuşaktan kuşağa aktarılan bilgi yapısı, yapılacak uygulamanın önemli bir yönünü oluşturur ve uygulamaya nasıl aktarılacağına ilişkin temel bilgileri içerir. Kaynağın niceliği ve niteliği, uygulamaya dönüştürülmesinde önemli olan bir başka değişkendir. Bu sebeple uygulamalı halk biliminin işlevsel bağlamla ne kadar yakından ilişkili olduğu görülür. Aynı perspektifte, uygulamalı halk bilimi gündelik hayatın

akışına ve halk yaşamına duyarlı, tepkisel olmalıdır ve politika yapıcılara, sivil toplum örgütlerine yönelik veriler içermelidir.

2. Bir İhtisaslaşma ve Kültürel Miras Alanı Olarak Hacı Bektaş Veli ve “Kutlu” Dergâhı

Tarih boyunca uygarlıkların beşiği olarak adlandırılan Anadolu, birçok kültüre ve inanca ev sahipliği yapmış Anadolu'ya Türk göçlerinin hız kazanmasıyla bu bölge Türkleşmeye-İslamlaşmaya başlamıştır. 13. yüzyıl Anadolu'sunda yaşamış, Anadolu'nun Türkleşmesinde ve İslamlaşmasında etkili öncülerden, Türkmen dervişlerinden² olan Hacı Bektaş Veli, mutasavvıf ve İslam filozofu yönleriyle ön plana çıkan kült şahsiyeti, felsefesi ve öğretisi, dergâhın tarihi nitelikleri, dergâh çevresinde gelişen ritüeller ve aktarılagelen inanç anlatılarından dolayı somut ve somut olmayan nitelikleriyle kültürel mirasın önemli bir alanıdır. Felsefesini oluşturan insanların birbirleriyle ve evrenle barış içinde yaşamaları gerektiği vurgusu ile halk katında muteber bir yerde konumlanan Türk tasavvufunun önemli şahsiyetlerinden Hacı Bektaş Veli, Pir-i Türkistan Ahmet Yesevi'nin kültür ocağında yetişerek “hak yolu”nu Anadolu ve Balkanlar'a taşımıştır. Türk tasavvuf geleneğinin önemli şahsiyetlerinden biri olan ve Kapadokya kültür mirasının en dikkate değer öğelerinden Hacı Bektaş Veli'nin mirasının temelinde, sevgi esaslı bir tasavvuf anlayışı, barış, hoşgörü, adalet ve eşitlik gibi değerlerin insanların birbirleriyle, doğayla ve evrenle barış içinde yaşamaları gerektiğine dayanan felsefesi ve öğretileri günümüzde de hâlâ etkisini sürdürmekte dolayısıyla kültürel mirası sadece Anadolu'da değil, aynı zamanda dünya genelinde de canlılığını korumakta ve saygınlığı günümüzde de varlığını sürdürmektedir.

Anadolu'da önemli bir rol model ve karizmatik bir inanç önderi olan Hacı Bektaş Veli, bir İslam filozofu olmasının yanı sıra aynı zamanda hem bir mutasavvıf hem bir âlim, döneminin ve mirası ile günümüzün önemli bir düşünürüdür. Ayrıca Bektaşî tarikatının kuruculuğuna ilham olması ve “Serçeşme” olarak kabul edilmesiyle onun öğretilerini benimseyen Alevi-Bektaşî gruplar günümüzde de güçlü bir itikatla O'na bağlılıklarını sürdürmekte ve sıklıkla dergâhı ziyaret etmektedirler. Bu bağlamda somut olmayan miras açısından bölgedeki manevi iklimi ve inanç kültürüyle somut miras bağlamında bugün müze olan dergâhıyla zengin bir ihtisas alanıdır. Hacı Bektaş Veli'nin yaşamı boyunca kullandığı ve öğütler verdiği dergâh, onun vefatının ardından bir kült merkezi hâline gelmiştir. İnanç dairesi içerisindeki kimselerin ziyaretler gerçekleştirdiği çekim gücünü koruyan bir inanç mekânı olarak Hacı Bektaş Veli'nin kutlu dergâhı; çilehane, Dedebağ, Hırka Dağı gibi Alevi-Bektaşî inancı için kutsal olan mekânlar Türkiye'nin en önemli kültür miras alanları olarak kabul edilmektedir. Nevşehir ve Kapadokya'nın hem kültürel hem de inançsal değerini oluşturan dergâh, tarihsel süreçte olduğu gibi Türkiye'nin farklı bölgelerinin yanı sıra yakın ve uzak coğrafyalardan, dünyanın birçok farklı ülkesinden gelen ziyaretçileri kendine çekmektedir.

Kültürel miras unsurları, bireylerin kültürel kalıtımın bir parçası olarak kuşaktan kuşağa aktarılan sürekli yeniden yaratılan kimlik ve süreklilik duygusu veren kültürel çeşitliliğin bir ifadesi olan öğelerdir (Oğuz, 2009: 53-57). Dolayısıyla Somut ve somut olmayan nitelikleriyle kültürel miras, ataların kuşaklar sonrasına bıraktıkları her türlü kültür değerini ve unsurunu ifade eder. Hacı Bektaş Veli'nin nesiller sonrasına bıraktığı “miras” ise en öz ifadeyle kutlu kişiliğidir. Temsilcisi olduğu değerlerin her birisi söz konusu bu mirasın parçaları olarak karşımıza çıkar. Oluşumu asırları bulan felsefe ve öğretisiyle dünya görüşü, Horasan'dan Anadolu'ya bir mazi ve tecrübenin mahsulüdür. Bugün hala varlığını ve etkisini sürdüren mirası, belleklerde canlılığını korusa da her yönüyle ortaya çıkması için detaylı incelemelere ve çözümlemelere ihtiyaç duymaktadır. Söz konusu mirasın korunması, yaşatılması ve aktarılması; bilinir hale getirilerek geniş kitlelere tanıtılması bir ihtisas alanı olduğu kabulüyle uzmanlaşmayı ve uygulamalı yaklaşımları gerekli kılmaktadır. Ayrıca söz konusu uzmanlaşma dahilinde herhangi bir eksik ya da yanlış bir çalışmanın gerçekleşmesini önlemek için sınırlı bir kaynak ya da bilgi yerine kültürel değişim ve dönüşümleri hesaba katarak çok yönlü bir çalışma yapmanın gerekliliği ortadadır.

Bu çalışmada da Hacı Bektaş Veli'nin ulu kişiliğinin ortaya konmasında önemli rol oynayan söz varlığı, Hacı Bektaş Veli'ye yönelik önemli bir kültürel miras olarak kabul edilmiştir. Bu söz varlığının işlevselliğine odaklanan uygulamalı halk bilimi, kuramsal bilginin uygulamaya dönük olabileceği diğer bir ifadeyle pratiğe uyarlanabileceği ya da en azından uyarlanması gerektiği fikrini temel alır. Söz varlığının şekillendirdiği kültürel miras üzerinden Hacı Bektaş Veli kültürünün, Alevi-Bektaşî kimliğinin ve belleğinin inşası söz konusudur. İnanç tarihinin odak noktalarından ve temel dinamiklerinden olan Hacı Bektaş Veli'nin ve dergâhının nitelendirmeleri bu açıdan

² Köprülü, (2013) Hacı Bektaş Veli'nin o dönemde Anadolu'ya gelen 12.000 ile 99.000 arasında erenin içinde adeta bir güneş gibi ortaya çıktığını ve Horasan ile Anadolu arasında insandan insan yetiştiren ekolün köprüsü olduğunu ifade eder.

dikkat çekicidir. Esasında Hacı Bektaş Veli'nin yaşadığı döneme yakın tarihi kaynaklarda sürekli olarak “Hacı Bektaş” şeklinde nitelendirildiği, “Hacı” lakabının Vilayetname’de de zikredilen bir keramet³ sonucu ortaya çıktığı, Bektaşî kaynaklarında da yaygın şekilde “Hünkâr” lakabı ile anıldığı bilinmektedir. Tarihî kaynaklardan aktarılan lakap, unvan ve nitelendirmelerin yanı sıra ziyaretçi defterinde kullanılan ifadelerin niteliğine ve niceliğine odaklanılarak gerçekleştirilecek her bir kültürel miras çalışması, bir ihtisaslaşma dahilinde kültürel mirasın geliştirilmesine katkı sağlar. Hacı Bektaş Veli'nin kerametlerine, menkıbelerine inanç içerisindeki değerine göndermeler içeren nitelendirmelerin tamamı, uygulamalı halk bilimi bağlamında (ileride daha detaylı şekilde ele alınacağı üzere) kültürel mirası (somut ve somut olmayan) korumak, geliştirmek ve kuşaklararasılık bağlamında gelecek kuşaklara aktarmak amacıyla kullanılabilir.

3. Hacı Bektaş Veli ve Çevresinde Gelişen Söz Hazinesi

Hacı Bektaş Veli ve çevresinde gelişen söz hazinesi; lakaplar, epitetler, sıfatlar, formeller, kalıp ifadeler olarak adlandırabileceğimiz Hacı Bektaş Veli'nin kutlu şahsiyetine, ilmi ve tasavvufî açıdan büyüklüğüne vurgular yapan nitelendirmelerdir. Bu söz varlığı inanç sistemi içerisinde veli kültünün inşa alanı olmasının yanında, dini karizmatik şahsiyetin kimliğinin temsil alanıdır. Dolayısıyla bu formeller ve ifade biçimleri şahsiyetin her yönüyle kamuoyu önüne çıkmasında ve geniş bir alanda tanınmasında önemli araçlar olarak durur. Esasında kullanılan her bir formel, tanıtma faaliyeti kapsamına bir dil kullanımıdır. Dolayısıyla uygulamalı folklor ile ihtisaslaşma alanı ön plana çıkarılırken bu dil kullanılabilir. Nitelendirmelerde öne çıkarılan yönler, isnat edilen özellikler, hatırla(t)ma, tanıtım, aktarım, etkileşim gibi amaçlarla gerçekleştirildiği görülür. Bu amaçla imgeler, semboller yüklü hitap biçimleri kullanılır. Söz konusu formellerle çevrili geleneksel bilgi ise uygulamaya yönelik bilgilerin oluşturduğu alandır. Toplumsal algıyı biçimlendiren kodlara hakimiyet ve bu kodların kullanılması (Hartley, 2010: 199, 225) anlamlandırma süreçlerine bağlıdır. Anlam katmanlarının derinliklerine inildikçe söz konusu kodlara hakimiyet de artar.

Bir grup kültürü davranışı ve hafıza metni olarak inançlarla, davranışlarla, kabullerle iç içe geçmiş niteliklere sahip olan lakaplar, kişiler, olaylar ve anlatılar aracılığıyla kolektif ya da bireysel hafızanın anıştırılmasını sağlar. Tanıtım odağında bireysel ve toplumsal tanıma, tanınma, tanıtma ve tanımlama işlevleriyle bireylerin çeşitli topluluklar içindeki tanınmasını ve tanımlanmasını mümkün kılan kültürel yaratımlardır (Keskin, 2020). Lakaplar, epitetler, formeller, sıfatlar ve tamlamalar incelendiğinde söz konusu nitelendirmeler, yüceltme unsurları olarak dikkat çeker. Diğer ifadeyle zihinde bir canlandırma tasarımları olarak söz konusu nitelendirmeler, yüceltme dürtüsünün bir sonucu olarak ortaya çıkan kelime dağarcığı, köklü bir inanç geleneğine dayanır. Bu kapsamda yüceltme amacına yönelik kullanılan bütün söz varlığı güzele ve tamlığa işaret eder. Bu sebeple kullanılan nitelendirmeler, Hacı Bektaş Veli'nin inanç içerisinde konumunu belirleyen söz varlığıdır. Geleneksel dünya görüşünün yansıması olan kült konumundaki velinin belirlenim sorununu ortadan kaldıran belirleyici kullanımlardır. Postman da bu doğrultuda kullanılan ifadeleri metaforik anlamı ile basit bir söz anlatmak için değil belli kültürün insanların birbirlerine mesaj iletmelerini sağlamak ve gönderme yapmak amacıyla kullandığını belirtir. Bu anlamıyla konuşma, kültür içerisinde çeşitli sembolik kalıplarla sürdürülür (2020: 15). Bu çerçevede adları tüm yönleriyle inceleyen onomastik bilimi içerisinde aziz adları (hagionym), ayrı olarak kategorileştirilir ve bu yönde incelemeler gerçekleştirilir (Rateau, 2014: 81). Kültür, sözün eseri olmakla birlikte, her iletişim aracıyla yeni baştan yaratılır ve sosyal, dini içerikleri görmek açısından önem taşır. Dil düşünceye, ifadeye ve duyarlılığa yeni, bir yönelim kazandırarak benzersiz bir söylen tarzının ortaya çıkmasını sağlar (Postman, 2020: 19). Söz konusu söz varlığı ve geniş bir çeşitlilik ve nitelik içerisinde gerçekleştirilen söylem tarzı, Hacı Bektaş Veli, dergâhı ve ziyaretler açısından ortaya konulduğunda halk yaşamındaki önemini belirlenimine hizmet ettiği görülür.

Hacı Bektaş Veli Dergâhı tarihin her döneminde farklı milletlerden ve inanç gruplarından yoğun ziyaretler alan bir kutsal mekân olmuştur. Örneğin 18.-19. yüzyıllarda Osmanlı ülkesine seyahatler gerçekleştiren seyyahların aktardıklarına göre türbe Aziz Haralambos makamı olarak bilinmekte ve Müslümanların yanında yerli Hristiyanlar tarafından da ziyaret edilmektedir (Tanman, 1992: 459). Dolayısıyla dergâhı ziyaret edenler arasında gayrimüslim din adamları, fark milletlerden kişiler dikkat çekmektedir (ZD: 43). Dergâhın inanç içerisindeki yeri,

³ Yaygın şekilde bilindiği üzere Bektaş'ın hocası Lokman Perende Horasan'dan hacca gider. Arafat'ta vakfede iken, arkadaşlarına, “Bugün arefe günü, şimdi bizim evimizde bişi pişirilir” der. Lokman'ın bu sözü Hünkâr'a malum olur. Hemen Lokman'ın evinde pişirilen bisiden bir tepsiye koyar; göz açıp kapayıncaya kadar Arafat'a, Lokman Perende'ye ulaştırır. Orada bunu yerler. Hac dönüşü Nişabur halkı Lokman Perende'yi karşılamaya çıkarlar ve tebrik ederler. Lokman, o zaman, “Asıl hacı olan Bektaş'tır” der ve giderek onu tebrik eder; kerametlerini sayar.

Bektaşî Tekkesi'nin tarihi süreçteki önemine⁴ bağlı olarak askeri alanda tekrar ortaya çıkmış, cephelere dağıtımda, askeri nakliyatlarda askerler tarafından yoğun olarak ziyaret edilmiştir. Bu durum ise nitelendirmelerin çeşitliliğini aktarırken nicelik olarak da zengin olmasını sağlamıştır. Yine bu çerçevede dergâha yılın her döneminde başta Bektaşî tarikat mensupları⁵ olmak üzere çeşitli kültür çevrelerinden⁶ ve toplumun her kesiminden çok sayıda Hünkâr'a gönül veren ziyaretçinin geliyor oluşu, söz varlığını daha da zenginleştirmiştir.

Ziyaretçi grupları nitelendirmelerinin çeşitliliğini göstermesi açısından önemli bir diğer unsur, ziyaretçilerin geldikleri yerler kadar önemli bir değişken olarak ziyaretçilerin sosyal statüleri, meslekleridir. Bu noktada dergâha bürokrat, memur, asker, siyasetçi, tüccar, mutasavvıf, müdür, mühendis, müfettiş, doktor, muallim, baytar, muhasebeci, bali, mutasarrıf, kaymakam, gibi toplumun her kesiminden ziyaretçilerin geldiği görülür. Bu yerli ve yabancı kişiler arasında elbette mesleklerini belirtmeyen sivil halktan da yoğun katılımlar vardır. Dolayısıyla zikredilen bu çeşitlilik içerisinde kullanılan her bir formel; işaretleme, nitelendirme, özne konumuna getirme ve olumlu çağrışımlarla damgalamadır. Bu nitelendirmeler, ziyaretçilerin duygu durumlarının yanı sıra düşüncelerini ve anlayışlarını ifade etmesi bakımından önemlidir. Ayrıca nitelendirmeler, Hacı Bektaş Veli ve dergâhının söz konusu ziyaretçiler için nasıl bir anlama sahip olduğu, neyi ifade ettiği ve genel anlamda inanç turizminin ve kutsal mekân ziyaretinin nasıl deneyimlendiğinin en öz ifadesidir. En yaygın nitelendirme olarak hazret kullanımı, genel itibarıyla dini anlamda bir kutsallığı barındırdığı düşünülen ve inanılan kişiler için yaygın bir nitelendirmedir. Bunun yanı sıra bu nitelendirme, dini anlamın dışında saygı duyulan kişiler için ya da makamlarını ifade etmek amacıyla da kullanılmıştır.

Uygulamalı halk bilimi bağlamında bilgi malzemesi olan kalıp ifadeler, ziyaretçilerle Hacı Bektaş Veli arasında şekillenen iletişim biçiminin bilişsel ve duygusal boyutları hakkında ip uçları verir ve geçmiş-şimdi-gelecek arasında köprü kurar. Bunun yanı sıra kutlu şahsiyetin temsilcisi olduğu değerleri de içerir. Diğer yandan lakapların kullanımı, veli kültürüyle imgelemin ortaya çıkışını beraberinde getirmiştir. Hacı Bektaş Veli ve dergâhının ziyaretçilerde oluşturduğu algılar ve çağrışımlar formellerin kullanımıyla inanç kültürü açısından derin ve katmanlı anlam yapısı ile yaygın kabulleri ifade eden imajlara dönüşerek ziyaretçilerin Hünkâr'a ve dergâha yönelik düşünce ve duyguların ifadesinde ifadeyi güçlendirme ve öz bir şekilde ifadesinde işlevsel araçlar olmuşlardır. Dolayısıyla ziyaretçilerin yani öznelere kişisel duyum ve düşüncelerini ifade etse de de kolektif bellek içerisinde şekillenir. Lakapların epitetlerin formellerin dini karizmatik şahsiyetlerle ilişkisi geniş bir çerçevede ele alınabilir. Esasında söz konusu nitelendirmeler, Hacı Bektaş Veli'nin düşünce mirası üzerine yapılan yorumların niteliğini ve niceliğini oluşturur. En temelde sözün eseri olan kültür, düşünceye, ifadeye ve duyarlılığa yeni, bir yönelim kazandırarak benzersiz bir söylem tarzının ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Dinsel yüceltme amacıyla kullanılan ifade kalıplarına hâkim olmak ve bu yönde kullanım içerisinde işlevsellendirmek sembolik uyumu beraberinde getirerek imajların oluşumunu ve imgelem ile ilişki kurulmasını sağlar.

Bir dilsel deyiimi kullanmak, belli bir şartlandırılmış davranışta bulanarak şartlandırılmış davranışa yol açan uyarım türleri ile çevre şartlarını belirtmektir (Grünberg, 1999: 33). Dolayısıyla geleneksel bilgi, söz konusu şartlanmış durumu hazırlayan etmenleri genel olarak ifade eden kavramdır. Betimleme, anlama ve açıklama süreçlerinde her metnin, ne olursa olsun ruha, manevi olana işaret eden bir unsurlar topluluğu sahip olması ve söz konusu işaretlerin betimlenmesinde ise anlamının gerekliliği ortadadır. Dolayısıyla betimleme ile anlamının birbirinden ayrılması mümkün gözükmemektedir (Adorno & Goldman, 1990: 39). Whitehead, anlamlandırma süreçlerinde doğrudan deneyimleri ön plana çıkararak sembollerin yanıltıcı olabileceğine değinir (2019: 32). Bu açıdan söz konusu ziyaretçi defterindeki her bir nitelendirmenin kutsal mekân deneyiminin bir sonucu olarak metne döküldüğü düşünüldüğünde, formellerin doğrudan bir deneyim sonucu anlamlandırılmayla ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Bu da ziyaretçi defterinde yer alan formellerden hareketle uygulamalı halk bilimi halk bilimi çerçevesinde Hacı Bektaş Veli'ye yönelik faaliyetlerin geçerliliğini ve güvenilirliğini arttırmaktadır.

⁴ Yeniçerilerin Hacı Bektaş Veli'yi pîr kabul ederek "tâife-i Bektaşîye" olarak bilinmeleri, yeniçeri ağalarının da "agâyân-ı Bektaşîyân" olarak anılmaları askeri açıdan Bektaşîlik ile özdeşleşmiş olduklarını ortaya koyar (Pakalın, 1993: 629).

⁵ Bektaşî tekke ve zaviyelerinde şeyhlik/babalık görevini ifa edenler, muhtelif Bektaşî dergâhları post-nişinleri örneğinin Arnavutluk'taki yedi Bektaşî post-nişini beraberlerinde on yedi Bektaşî dervişi ile birlikte dergâhı ziyaret etmişlerdir (ZD: 92, ZD: 99).

⁶ Bektaşî tarikatı dışında Mevlevîye, Kâdirîye, Halvetîye, Uşşâkiye tarikatlarının şeyhlerinin ve müritlerinin de dergâhı ziyaret ettikleri görülür (Demirtaş, 2020: 45).

Dini karizmatik şahsiyeti ve kutsal mekanları konumlandırmada dil odaklı yaklaşımlar da söz konusudur. Örneğin Ginzburg'un aktardığı üzere kelime ve fikirlerle temsil süreci, temsil edilen gerçekliğin yerine geçerek yokluğu hatırlatır; diğer yandan o gerçekliği görünür kılarak mevcudiyeti hatırlatır (2009: 76). Dolayısıyla Hacı Bektaş Veli ve dergâhı çevresindeki fikirleri temsil eden her bir kalıp ifade, vurgulanan yönlerle temsil ettiği unsurun yerine geçerek o gerçekliği görünür kılar ve sürekli bir hatırlatıcı işleve sahip olur. Bu çerçevede Levy-Bruhl, kalıplaşmış sözcükler diğer bir ifadeyle formülleri sözlü simgesel eylemler olarak nitelendirmesi, gerçekleştirilen simgesel eylemlerin bir anlamda sözlü biçimlendirmeler olduğu vurgusunu içerir (2016: 257). Ziyaretçi defteri kapsamında düşündüğümüzde ise Hacı Bektaş Veli'nin kült şahsiyeti olgusunun aktarılan metne dökülüş biçimini ifade eder. Bu amaçla ziyaretçi defterinde kullanılan nitelendirmelerle belirgin bir simgeciliğin olduğu görülür. Bu simgesel ifadelerin bütün inanç yapısına yayılmış simgesel ifadeler ve yorumlar olması dikkat çeker.

İnanç kültürü içerisinde temel belirli referans noktalarına göndermeler yapan formeller, ifade çeşitliliğini ve zenginliğini göstermesi açısından örnek oluşturur. Hultkratz, söz konusu formelleri ritüel önemi olmayan ve mitler ve efsaneler gibi sözlü gelenek tarafından oluşturulan epik anlatıların bir parçası olmak zorunda olmayan dini ifadeler kasteder ((1968: 67).) Ringgren ise formelleri “birincil din dili” olarak adlandırarak deneyim türünün bir grup dindar bireyin karakteristiği haline geldikçe, daha sabit ve kalıplaşmış olma eğiliminde olduğunu vurgular. Böylece kutsal mekân ritüellerine kalıp sözler eşlik ettiğini ifade eder (1963: 105-106). Bu çerçevede kutsal mekân ritüellerine de eşlik eden Hacı Bektaş Veli ve çevresinde gelişen söz hazinesi; Hacı Bektaş Veli'ye, dergâha ve ziyaret yönelik nitelendirmeler olmak üzere üçe ayrılarak incelenmiştir.

3.1. Hacı Bektaş Veli'ye Yönelik Nitelendirmeler

Hacı Bektaş Veli, Alevi-Bektaşî inanç sisteminde kutlu şahsiyetlerden olduğu için inanç içerisindeki bu önemine binaen inanç dairesindeki kişiler tarafından çok çeşitli nitelendirmeler kullanılarak anılır. Bu kullanımlarda Hacı Bektaş Veli'nin bir ya da birkaç yönü ön plana çıkarılarak uhdesinde bulundurduğu yüce niteliklerin altı çizilir. Çalışmaya konu olan ziyaretçi defterinde de Hacı Bektaş Veli'ye yönelik nitelendirmelerin çeşitliliği ve zenginliği aşağıda da görüldüğü üzere dikkat çekicidir.

Hak yolunda rehberlik yapan tarikat kurucusu anlamına gelen “Pîr” (ZD: 9), “Yüce Pîr” (ZD: 75), “Pîr-i velî” (ZD: 81, ZD: 82), “Cenâb-ı (Hazret-i) Pîr” (ZD: 47, ZD: 49, ZD: 70, ZD: 99), “Himem-i Pîr” (ZD: 93), “Pîr-i Muhterem/muhterem Pîr” (ZD: 25, ZD: 95), “Pîr u dest-gîr efendimiz” (ZD: 85) kullanımları oldukça yaygındır. Yine keramet gösteren büyük bir şahsiyet olduğunu ifade edecek şekilde “Kibâr-ı evliyâ'ullâhdan⁷ /veliyullâhdan (Hacı Bektaş Veli)” (ZD: 23, ZD: 25, ZD: 27), “Gülîstân-ı Mustafavîyenin gül-i hoş-bûyî cenâb-ı velâyet-meâb (ZD: 52), “Velîyullâh hazretleri” (ZD: 48, ZD: 86) nitelendirmeleri esastır. Ayrıca güzel koku ile ilişkili olacak şekilde “Ber-iklîl-i pertev-bârî Hacı Bektaş Velî hazretleri” (ZD: 63) ışık yüklü, çiçekten süslenmiş taç olarak nitelendirilmesine tanık olunur.

Velayet nitelendirmelerinden sonra veliler arasındaki mertebesine vurgu yapan nitelendirmeler geniş bir şekilde kullanılır. Bu nitelendirmeler, velinin diğer veliler arasındaki statü ve otoritesini hiyerarşik açıdan aktarır. Elbette bu yaklaşım, velinin ziyaretçiler nezdindeki mertebesinin yanı sıra Allah katındaki makbul mertebesini diğer velilerle karşılaştırmalı olarak aktarır. Bu kapsamda “Pîr-i velî” (ZD: 81, ZD: 82), “Evliyâ-i uzma” (ZD: 71), “Velîler sultânî” (ZD: 12), “Sertâc-ı evliyâ” (ZD: 55), “Evliyalar şâhî” (ZD: 30, ZD: 30), “Cihânın serveri” (ZD: 8), “E'âzîm-i İslâmîyeden biri ve belki birinciliği teşkil edecek (olan) Hazret-i Pîr” (ZD: 42), “Hazret-i Velî” (ZD: 30), “Asâlet-i rûh-ı Hazret-i Velî” (ZD: 15) ve “Evliyâ-i kirâmdan” (ZD: 47) şeklinde çeşitli nitelendirmeler dikkat çekicidir. Bu tarz nitelendirmelerde, diğer veliler içerisindeki derecesini vurgulayarak velilerin sultanı, şâhı, büyüğü olduğunun altı çizilmiştir. “Pîr-i Evliyâ” (ZD: 47), “Pîr-i azîz” (ZD: 38), “Kutb-ı âlem” (ZD: 70), “Pîr-i Kutb-ı Âlem” (ZD: 71), “Kutb-ı evliyâ ve masdar u muhibb-i etkiyâ Hacı Bektaş Velî kudde sırrihu'l-âli/sırrihu's-sâmi hazretleri” (ZD: 52, ZD: 67), “Kutbü'l-ârifin gavsü'l-vâsilin” (ZD: 15, ZD: 86), “Hazret-i gavsî'l-a'zam” (ZD: 52). “Zümre-i evliyânın efdali Cenâb-ı Seyyid Hacı Bektaş Velî” (ZD: 15) kullanımları da benzer şekilde mertebe belirtmesi açısından önemlidir. Eren, mürşit, veli lakaplarının yanı sıra şeyh lakabı da sadece bir ziyaretçi tarafından “Hazret-i şeyh” (ZD: 65) şeklinde kullanılmıştır.

⁷ Çeşitli tarihî belgelerde Tapduk ve Yunus Emrem ve Mâder-i ve Birader-i Hazret-i Mevlâna ve Kettâni Baba ve Canbaz Kadı'nın “Kibar-ı Evliyâ-ullah”dan olduğu aktarılırken Karaman'da medfun oldukları yer alır (Güngör, 1991: 66).

“Hacı Bektaş Velî hazretleri” (ZD: 6, ZD: 7, ZD: 14; ZD: 16, ZD: 41, ZD: 43) ziyaret defterinde en çok tekrarlanan nitelendirme olarak dikkat çeker. Bundan sonra, Hazret-i Hacı Bektaş Velî (ZD: 10) şeklindeki kalıp ifade yine yoğun bir şekilde yer alır. Bu minvalde benzer ifade olarak bir saygıyı ifade etmesi açısından “hazret” sözcüğünün nitelendirme olarak yaygınlığı dikkate değerdir. “Ol Hazret” (ZD: 75), “Hazret-i Pîr” (ZD: 4, ZD: 7, ZD: 14, ZD: 23, ZD: 55), “mukaddes Türbe-i Hazret-i” (ZD: 69), “Pîr Hazret-i Pîr-i a‘zam” (ZD: 37), “Pîr-i azîz” (ZD: 38), “Hazret-i pîr-i muhterem” (ZD: 28, ZD: 55), “Pîr hazretleri” (ZD: 37, ZD: 99), “Hazret-i Pîr Efendi(miz)” (ZD: 6, ZD: 8, ZD: 28, ZD: 48, ZD: 68), “Hazret-i Pîr’in rûh-ı mukaddesi” (ZD: 25), “Rûh-ı ulviye” (ZD: 101), “Hazret-i Pîr-i mu‘azzamın müselle-i âlem olan ulviyyet ve kudsiyeti” (ZD: 98) kullanımları söz konusudur. Yine benzer kullanımın günümüzde de Hacı Bektaş Velî’yi nitelendirmede yaygın olarak kullanılan “Hünkâr” sıfatı ile birlikte kullanılan “Hazret-i Hünkâr” (ZD: 8, ZD: 36, ZD: 46, ZD: 65), “Hünkâr Bektaş Seyyid-i Velî efendimiz hazretleri” (ZD: 70) ve “Hünkâr-ı evliyâ” (ZD: 91) nitelendirmeleri dikkat çeker.

Hacı Bektaş Velî’nin zâtı yani şahsiyeti yine mübârek ve şerefli olarak sık sık nitelendirilen bir diğer unsurdur. Bu kapsamda “Mübârek zât” (ZD: 35), “Zât-ı şerîf” (ZD: 4) tamlamaları dikkat çeker. “Hazretin fiyûzât-ı ma‘nevîyesi” (ZD: 63), “Hazretin kurb-ı ma‘nevîyeti” (ZD: 75), “Kudret ve saltanât-ı ma‘nevîyeleri” (ZD: 49), “Cenâb-ı Pîr’in kudret-i maddiye ve ma‘nevîye” (ZD: 93) formellerinde ise kült şahsiyetlerin temel taşlarını oluşturan maneviyatın yakınlığı ve bereketi vurgulanır. “Hazret” kullanımlarına benzer şekilde “Cenâb” nitelendirmeleri de yaygın bir şekilde kullanılan saygı bildiren nitelendirmelerdir. Bir saygı ifadesi olarak kullanılan nitelendirme ziyaretçi defterinde sık bir şekilde kullanılmıştır. “Cenâb-ı (Hazret-i) Pîr” (ZD: 47, ZD: 49, ZD: 70, ZD: 99), “Cenâb-ı Hacı Bektaş Velî” (ZD: 2). Hacı Bektaş çerçevesinde yaygın olarak kullanılan rûh nitelendirmelerinde ise kutsallık, bereketlilik, yücelik kullanımlarının yaygınlığı dikkat çeker. “Rûh-ı mübârek” (ZD: 63), “Hazret-i şeyhin rûh-ı mübârekesi” (ZD: 65), “Merhûm ve mağfûr-ı müşârun ileyh hazretleri” (ZD: 65), “Velî-yi müşârun ileyh hazretlerinin rûh-ı pür-fütûhları” (ZD: 74), “Merhum ve mağfûr müşârun ileyh rûh-ı mübâreki” (ZD: 75), “(Hazret-i Hacı Bektaş Velî hazretlerinin) rûhâniyet-i âlileri” (ZD: 79, ZD: 85), “Hazret-i Pîr’in rûh-ı mukaddesi” (ZD: 25), “Rûh-ı ulviye” (ZD: 101) yaygın olarak yer alır.

Bazı nitelendirmelerde ise Hacı Bektaş Velî’nin tarih açısından önemine ve şöhretine, namına İslam dünyasında ve geniş bir sahada tanınmış bir şahsiyet olduğuna vurgu yapılmıştır. “Târihin kıymetli sahifelerinde şâyân-ı hürmet bir mevki’ işgâl itmiş (olan) Hacı Bektaş Velî” (ZD: 38), “Satvet ve kuvve-i Osmaniyenin ibkâsına ya‘ni himmet-i kudsiyeleri ile mübâhî bulunduğumuz ve beyne’l-enâm şöhret-gîr-i âfâk olan Hacı Bektaş Velî” (ZD: 39), “Hacı Bektaş Velî hazretlerinin ulvî nâmı” (ZD: 2), “Umûm-ı Âlem-i İslâm’da kibâr-ı evliyâullâhdan tanınmış olan Hacı Bektaş Velî hazretleri” (ZD: 34), “Bütün Âlem-i İslâm’da mukaddes tanınmış olan Hacı Bektaş Velî hazretleri” (ZD: 35), “E‘âzım-ı pîrân-ı İslâmiye” (ZD: 3), “Sît ve şöhreti cihân-ı İslâmî istilâ itmiş ve bütün kulûb-ı İslâmiye’de kendüsüne ve makâm-ı mübârekisine karşı hürmet beslemekte bulunmuş olan Hacı Bektaş Velî hazretleri” (ZD: 35), “El-ân ma‘nevîyâtı geniş bir sâha-i vatan üzerinde hüküm sürmekte olan Hacı Bektaş Velî hazretleri” (ZD: 95). Görüldüğü üzere Hacı Bektaş Velî’nin şöhretin yanı sıra maneviyatının da geniş bir vatan sahasında hüküm sürdüğü aktarılır.

Yine kullanılan nitelendirmelerde, tarihi açıdan Horasan tasavvufu ile ilişki kurulması da dikkat çekicidir. “Çerâğ-ı pîrân-ı Horasan, sertâc-ı İnan u Rûm, sırr-ı sâlâr-ı enbiyâ, sertâc-ı evliyâ, şefî-i âsiyân, destgîr-i muhibbân necl-i mükerrrem-i İmâm-ı Heftem Musa Kâzım a.m. pîrim el-Hâc Hünkâr Hacı Bektaş Velî kuddise sırruhu’l-âlî efendimiz hazretleri” (ZD: 8, ZD: 55), “Sultân es-Seyyid Muhammed bin es-Seyyid İbrahim el-Horasanî emmâ el-müştehir bi-Hacı Bektaş Velî hazretlerinin dergâh-ı âlisi” (ZD: 81). Benzer şekilde soyun temizliği ifade edecek şekilde “Sülâle-i tâhireden sertâc-ı mü’minin” (ZD: 25) nitelendirmesiyle pak, temiz bir sülâleden geldiği vurgulanır. Ayrıca “Altıyüz sene evvel ya‘ni ibtidâ-yı tecemmu‘ ve teşekkülünde Türk milletinin önüne düşüb feyz-i irfân ve kemâliyle irşâdâtta bulunmuş olan” (ZD: 95), “Sertâc-ı İnan ve Rum vekîl-i mükerrrem İmâm-ı Heftem Hazret-i İmâm Musa Kâzım pîrimiz üstâdımız Hünkâr Hacı Bektaş Velî efendimiz” (ZD: 68) şeklinde şecere, tarih ve coğrafya bağlamında tamlamalar da söz konusudur.

Yaygın bir şekilde kullanımına tanık olunan bir diğer kullanım ise kutsallık vurgusudur. “Kudsiyetini bir kat daha tezyîd buyuran” (ZD: 2), “Takdis-i kerem” (ZD: 5), “Kuddise sırrıhu’l-âlî hazretleri” (ZD: 2, ZD: 7, ZD: 38, ZD: 65), “Kuddise sırrıhu’l-celî hazretleri/efendimiz” (ZD: 2, ZD: 38, ZD: 66, ZD: 79, ZD: 80). “Hazret-i Pîr kuddise sırrıhu’l-me‘âlî” (ZD: 25), “Hacı Bektaş Velî kuddise sırrıhu’l-âlî hazretleri” (ZD: 3, ZD: 4, ZD: 31, ZD: 36, ZD: 65), “Hacı Bektaş Velî kaddese Allâhu sırrahu hazretleri” (ZD: 12, ZD: 42, ZD: 63). “Kurb-ı

sultân” (ZD: 2) Hakk’a yakın olma anlamında bir tasavvuf terimi (Ateş, 2002) olan kurb, söz konusu nitelendirmede sultan olarak nitelendirilen Hacı Bektaş Veli’ye olan yakınlığı ifade etmek için kullanılmıştır. Çeşitli nitelendirmelerde ise “Bendesini olduğum” (ZD: 71) şeklinde daha kişisel deneyimleri ifade edecek kullanımlar dikkat çeker. Sonuç olarak genel anlamda Hacı Bektaş Veli’nin kutlu şahsiyetine yönelik olan nitelendirmelerin bir söylem unsuru olarak kullanıldığı görülür.

3.2. Hacı Bektaş Veli Dergâhı’na Yönelik Nitelendirmeler

Sözün önem ifade ettiğini vurgulayan Ranciere, söylem düzeni ile bedenler düzeni arasındaki ilişkilerin yanı sıra konuşan özne, özne-bilgi, söz-ölüm arasındaki ilişkilerin ortaya konulması gerekliliğini aktarır (2011: 93). Ayrıca mekansallık bağlamında bir yaklaşım öne sürerek sayfanın mekânında -kelimeler aracılığıyla- parlayan saf düşünce aynı zamanda bir mekâna formlar yaratma gücünü bahsettiğine değinir (Ranciere, 2005: 7). Bu kapsamda ziyaretçi defterine yansıyan dergahla ilgili saf düşüncelerin formlar yaratma gücü, kullanılan nitelendirmelerle gerçekleşmektedir. Ziyaretçi defterinde genel olarak dergâh, tekke, pasaj, menzil, hayrat nitelendirmelerinden dolayı fukara menzili; türbe, kubbe, toprak, huzur, ziyâretgâh, misafirhane, ev, yapıt çeşme gibi Hacı Bektaş Külliyesi’nin çeşitli yönleriyle gerçekleştirilen tamlamalar ve nitelendirmeler söz konusudur. Mezar anlamında kullanılan kelime çeşitliliğinde merkad başta olmak üzere kabir sözcüğünün de yer aldığı görülür. Genel anlamda en yaygın olarak kullanılan söz varlığının dergâh olması ve Hacı Bektaş Veli’nin adıyla birlikte kullanılması dikkat çeker. “Dergâh-ı Hazret-i Pîr’ (Hacı Bektaş Veli)” (ZD: 13, ZD: 49), “Dergâh-ı Hacı Bektaş (Veli) Türbe-i Sa’âdeti/ makâbiri” (ZD: 39, ZD: 74), “Hacı Bektaş Veli Hazretleri(nin) Dergâhı” (ZD: 1, ZD: 64) şeklinde dergâhın Hacı Bektaş Veli’nin adıyla uzun bir şekilde tamlama yoluyla kullanılmasının tercih edilmesi yaygındır. “Dergâh-ı Hazret-i Pîr’in mübârek çeşmesi” (ZD: 99), “Îlâhî ve ulvî fikirlerin -bu çeşmeden akan berrak su gibi- aktığı bu mübârek dergâh” (ZD: 99), “Dergâh-ı mukaddes/kudsiyet” (ZD: 12, ZD: 15) nitelendirmeleriyle dergâhın bereketli, kutsal ve yüce olduğu vurgulanır.

Dergâh’a yönelik de yaygın kullanılan nitelendirmelerde Hacı Bektaş Veli’nin şahsının şöhretine benzer şekilde dergâhın/türbenin şöhreti ön plandadır. “Sît ve şöhreti cihân-şumûl olan bu mevki’-i latîf” (ZD: 55) ve “Dünya Bektaşî Merkezi” (ZD: 54) nitelendirmeleriyle dünyada bilinen bir yer olduğu ve Bektaşî merkezi olduğu vurgulanır. Şöhretine bağlı şekilde kişiliğinde olduğu gibi şahsiyetinin mekâna yansımaları olarak yine kutsallık vurgusu mekansallık açısından nitelendirmelerde yaygın olarak yer alır. Dergâhın türbeden dolayı ziyaretgah olarak da kabul edilmesinden dolayı kutsallık düşüncesinden yardım bekleme yine vurgular arasında yer alır. “Kuvve-i kudsiyelerinden isti’âne ve hayrât-ı şerîfeleri” (ZD: 76, ZD: 78) ve yine hayrat olmasından dolayı “Fukarâ menzili olan dergâh-ı şerîf” (ZD: 44) şeklinde fakirlerin vardığı yer olarak nitelendirilmesi önemlidir. Yine ihtiyaç sahiplerin sıkça gelip gitmesinden dolayı yüce bir misafir olduğu “müsâfirhane-i âlileri” (ZD: 68) altı çizilen nitelikleri arasındadır.

Dergâha yönelik kimi nitelendirmelerde Türklük ve millilik vurgusu dikkat çeker. Bu durumda Hacı Bektaş Veli’nin Horasan’dan gelmiş bir eren olmasının rolü büyükken dönemin ruhuna uygun şekilde millî mücadelenin sürüyor olması da önemli etkidir. Özellikle asker kökenli ziyaretçilerde bu tarz nitelendirmelerin yaygınlığı dikkat çekerken dergâhın da özellikle askerlerin konaklaması ve askerî sevkîyatlarda önemli bir rolde olduğu görülür. Bu kapsamda “Dergâh-ı şerîf Türk’ün kadîm mukaddesâtının zî-hayât bir târîh ve bir ebedî numûne-i mukaddesi” (ZD: 65), “Türk’ün kadîm olan işbu mukaddesâtı” (ZD: 67), “Ebû’t-Türk Hazret-i Seyid Muhammed Hünkâr Hacı Bektaş Veli efendimiz hazretlerinin makâm-ı kuds-i âşiyâneleri” (ZD: 92) formelleri söz konusudur. “Âmâl-ı Hükümet-i Millîye’ye muvâfık dergâh-ı şerîf-i mu’allâ” (ZD: 67), “Mu’amelât âmâl-i millîyeye muvâfık bir sûrette tanzîm edilmiş” (ZD: 67) nitelendirmelerinde ise gerçekleştirilen ziyaretlerin millî mücadele dönemi içerisinde olmasından dolayı Hacı Bektaş Veli dergâhının ilgili dönemdeki millî hükümetin arzularına uygun yüce ve şerefli bir dergâh olduğu ifade edilir.

Dergâha yönelik nitelendirmelerde Hacı Bektaş Veli’nin mezarının çevresi “Civâr-ı hazret-i pîr” (ZD: 67) şeklinde mezarların kutsallığı ise “Civâr-ı sa’âdet-medârında medfûn zevâtın mekâbir-i kudsiyeleri” (ZD: 53) olarak ifade edilir. Bu çerçevede Bektaşî tarikatının kurucusu olarak kabul edilen Balım Sultan da önemli bir roledir. “Hacı Bektaş Veli ve Pîr Balım Sultân hazretleri” (ZD: 11), “Hacı Bektaş Veli ve Pîr Balım Sultân Dergâh-ı Şerîfi” (ZD: 10), “Hacı Bektaş Veli hazretleriyle Balım Sultan hazretlerinin merkad-ı şerîfleri” (ZD: 76), “Cânib-i Balım Sultan hazretlerinin şebeke-i mutahhare” (ZD: 52) nitelendirmelerle mezar ve dergâh şerefli bir mekân olarak Hacı Bektaş’ın yanında Balım Sultân vurgusu ile nitelendirilir.

“Hacı Bektaş Velî hazretleri” kullanımına benzer şekilde dergâhı nitelendirmede “Dergâh-ı şerîf” (ZD: 1, ZD: 3, ZD: 4, ZD: 5, ZD: 16, ZD: 19, ZD: 49) kullanımının çok sık olduğu hemen her sayfadaki kayıta yer aldığı görülür. Yine benzer tamlamadan yola çıkarak “Dergâh-ı şerîf-i münîf” (ZD: 18) kullanımları yaygındır. Bu doğrultuda “Dergâh-ı şerîfe” (ZD: 58, ZD: 59), “Lehü'l-hamd dergâh-ı şerîf” (ZD: 61), “Meşhûd-ı bâsıra-i şükran olan dergâh-ı şerîf” (ZD: 28), “Dergâh-ı Şerîf-i Bektaşîye” (ZD: 26), “Âyin-i dergâh-ı şerîfe” (ZD: 65), “Dergâh-ı Şerîf-i Hacı Bektaş Velî” (ZD: 13) şereflendirilmiş olduğuna yönelik kullanımlar söz konusudur.

Hacı Bektaş Velî'nin şahsında yapılan nitelendirmelerde önemli bir unsur olan rûh, dergâha yönelik nitelendirmelerde de yaygın olarak kullanılır. “Bu bir dergâhdır fakat öyle bir dergâh ki zâ'irlerine asrî düşünceden ayrılmadan bir feyz-i rûhânî virir, ilhâm virir” (ZD: 69), “Asâlet-i rûh-ı Hazret-i Velî” (ZD: 15), “Hazretin eser-i rûhâniyeti” (ZD: 28), “Dergâh-ı rûhâniyet-penâh” (ZD: 2), “Hacı Bektaş Velî hazretlerinin rûh-ı ma'nevîsinin sâye-i âtûfetinde te'sîs (olunan bu) dergâh-ı mu'allâ” (ZD: 15, ZD: 70, ZD: 87, ZD: 92), “O lezzât-ı pâk ve şefî'-i nâzeninin hazretlerinin kerem ve kutsiyetiyle; en doğrusu câzibe-i rûhâniyesi kuvvetiyle dergâh-ı âlî” (ZD: 98), “Hakk Pîr'in rûh-ı âlî-i kudsileri” (ZD: 93), “rûhaniyi bir hâtıra-i aziz” (ZD: 97). “Hazretin eser-i rûhâniyeti” (ZD: 28) şeklinde saflık, kutsallık, yücelik gibi değer ve derecelerle dergâhın nitelendirilmesi dikkat çekicidir.

Bereket vurgusu yaygın olarak kullanılan nitelendirmelerden bir diğeridir. “Mübârek dergâh-ı şerîf” (ZD: 17), “Mübârek dergâh” (ZD: 49, ZD: 100) ve “Mübârek ziyâretgâh” (ZD: 86) kullanımları sıkça yer alır. “Harîm-i dergâh” (ZD: 16), “Hacı Bektaş Velî kuddise Allâhu âlî ve'l-celî /sırrıhu'l-celî hazretlerinin harîm-i kudsiyeti” (ZD: 39, ZD: 81) kullanımında ise dergâhın kutsal tutulan ve korunan bir yer olduğu vurgusu dikkat çeker. “Dergâh-ı âlî(sî)” (ZD: 3, ZD: 12, ZD: 25, ZD: 99) kullanımına benzer şekilde “Âsitâne-i âliyyesi” (ZD: 98) nitelendirmesi de içerisinde türbe bulunan büyük dergâha karşılık gelir. “Dergâh-ı âlîde bârigâh-ı uluhiyet” (ZD: 73) kullanımında yücelik vurgusu ön plandadır. “Dergâh-ı âlişân” (ZD: 8, ZD: 26), “Dergâh-ı âlî-câh” (ZD: 2), “Dergâh-ı vâlâ” (ZD: 25), “Dergâh-ı izzet” (ZD: 29, ZD: 91), “Dergâh-ı mu'allâ” (ZD: 37, ZD: 58), “Kudsiyet-i nebevîyeye terdîfen makâm-ı mu'allâ-yı Hazret-i Bektaş” (ZD: 81) şeklindeki kullanımlarda yükseklik, yücelik, ululuk vurguları yer alır. “Dergâh-ı rûhâniyet-penâh” (ZD: 2), “Dergâh-ı ulviyet-penâhileri” (ZD: 72), “Dergâh-ı feyz-i iktinâh” (ZD: 29, ZD: 80, ZD: 83, ZD: 86), “Hâk-pây-ı kudsiyet-penâh” (ZD: 93) kutsal sığınacak toprak, sığınacak yücelik, maneviyat dergâhı ve gerçeğin aydınlık dergâhı kullanımları söz konusudur. Yine aydınlık sembolizmi ile “Nurâniyet ve hûşu'-ı müşâhede” (ZD: 66) nitelendirmesinde Allah'ın zuhur ve tecellilerini görmeyi (Uludağ, 2006) ifade eden müşâhade'nin boyun eğişi ile nurlu olma vurgulanmıştır.

“Hacı Bektaş Velî hazretlerinin rûh-ı ma'nevîsinin sâye-i âtûfetinde te'sîs (olunan bu) dergâh-ı mu'allâ” (ZD: 15, ZD: 70, ZD: 87, ZD: 92), “Dergâh-ı Pîr” (ZD: 76, ZD: 92), “Metâf-ı âlemiyân olan Dergâh-ı Hazret-i Pîr” (ZD: 23). “Dergâh-ı Celîl” (ZD: 84). “Dergâh-ı mübârek(i)” (ZD: 12, ZD: 23, ZD: 97), “Dergâh ve merkad-i mübârekleri” (ZD: 24, ZD: 64, ZD: 70, ZD: 100), “Mukaddes dergâhın ulviyeti” (ZD: 32). Ka'be-i dîn (olan) Dergâh-ı Hacı Bektaş (ZD: 38), Bektaşî Dergâhı (ZD: 67), “O lezzât-ı pâk ve şefî'-i nâzeninin hazretlerinin kerem ve kutsiyetiyle; en doğrusu câzibe-i rûhâniyesi kuvvetiyle dergâh-ı âlî” (ZD: 98), “Dergâh-ı Şerîf” (ZD: 1) nitelendirmeleriyle kutsal, şerefli, soylu bir dergâh olduğunun altını çizer.

“Merkad-i mübâreke(leri)” (ZD: 3, ZD: 12, ZD: 26, ZD: 29, ZD: 53) ve “Merkad-i şerîf” (ZD: 46, ZD: 66, ZD: 69, ZD: 91) kullanımları kabir vurgusu yapılan nitelendirmeleri içerisinde en yoğun ve sık başvurulan kullanım olarak dikkat çeker. “Merkad-i mübârek-i pür-nûrları” (ZD: 25), “Merkad-i Velî” (ZD: 19), “Merkâd-ı pâk (ZD: 98), “Merkad-i mübâreke-i mukaddese” (ZD: 1), “Makâm-ı merkad-i mübârekleri” (ZD: 25) kullanımlarıyla kutsal ve mübarek bir mezar ve kabir yeri olarak nitelendirilmiştir. Yine mezara vurgu yaparak “Hacı Bektaş Velî hazretlerinin merkad-i mübâreği/mübârek merkadı” (ZD: 17, ZD: 32) şeklinde mezarın bolluk getiren, bereketli, kutlu ve uğurlu olmasına değinilir. Ayrıca “Ulviyeti cümle ile berâber bizce de müsellemler olan Hacı Bektaş Velî hazretlerinin merkad-i mübârekeleri” (ZD: 77) ifadesiyle yüceliğini herkesle birlikte ziyarette bulunan kişilerce de inkâr edilemez ve karşı çıkılmaz bir durumda olduğunun altı çizilir. Bunun yanı sıra “Büyüklerin kabirleri” (ZD: 28) ve “Hacı Bektaş Velî hazretlerinin medfûn buldukları” (ZD: 38) ifadesi ile bir mezar (=merkad, kabir) olduğu vurgulanır. Yine mezar anlamında, “Makber-i mu'azzamları” (ZD: 3), “Velâyeti müsellemler-i enâm olan el-Hâc Bektaş Velî hazretlerinin makberi” (ZD: 98) kullanımları ve mezarlıklar anlamında “Mekâbir-i izâm hazerâti” (ZD: 3) şeklinde çoğul kullanımı yer alır.

Yine mezarı, kabiri çağrıştıracak şekilde toprak merkezli nitelendirmelerde kutsallık, saflık, temizlik, güzel koku dikkat çeker. “Hâk-i muhterem” (ZD: 49), “Hâk-i mukaddes” (ZD: 3), “Hâk-i pâk” (ZD: 49), “Defin-i hâk-ı

ıtırnâk olan” (ZD: 2, ZD: 39) nitelendirmesiyle güzel koku, “Merkad-ı mübârekinin hâki” (ZD: 86) “Hakpây-ı ulyâsı” (ZD: 46), şeklinde kutsal, saf, bereketli topraklar nitelendirmeleriyle genel olarak dergâhın özeldense Hacı Bektaş Veli’nin ebedi istirahat ettiği toprağın nitelendirmeleri söz konusudur. Bu çerçevede “Huzûr-ı Hazret-i Bektaş Veli” (ZD: 2) kullanımıyla Hacı Bektaş’ın huzuruna çıkıldığı yani ziyaret edildiği vurgusu söz konusudur. Toprakta sonra “Huzûr-ı hazret-i seniyyeye” (ZD: 55) şeklinde bu nitelendirmenin yaygınlığı söz konusudur. Bunu yanı sıra eşik⁸ sözcüğü de “Pîrimiz eşığı” (ZD: 99), “Atebe-i ulyâsı/seniyyeleri” (ZD: 46, ZD: 52) ve “Âsitâne-i sa’âdetin derecesi, mevki’i” (ZD: 69) nitelendirmeleriyle yine mertebeler olarak uğurlu, pek yüksek eşığı ve makamı vurgulanır.

“Türbe-i Pîr-i Hazret-i Bektaş kaddese Allâhu sırrehu” (ZD: 8), “Türbe-i fâhire” (ZD: 11), “Türbe-i münevvere” (ZD: 46, ZD: 52, ZD: 53, ZD: 94) kullanımlarıyla aydınlanmış türbe olarak nitelendirilir. Ayrıca “Türbe-i pâk-ı şerîf” (ZD: 23), “Türbe-i şerîf(e)” (ZD: 27, ZD: 34, ZD: 35, ZD: 70), “Türbe-i şerîf-i Hazret-i Pîr Efendi” (ZD: 3, ZD: 4, ZD: 5, ZD: 28, ZD: 86), “Hazret-i Pîr-i muhteremin kurb-ı ma’nevîyeti” (ZD: 70), “Türbe-i mübâreke/mübârek türbe” (ZD: 4, ZD: 5), “Türbe-i mukaddes” (ZD: 12, ZD: 91), “Târihi ziyâretgâh” (ZD: 33, ZD: 46) kullanımları türbe ve ziyaretgâh çevresinde yapılan tamlamalardır. Tekke olarak adlandırmalarda kullanılan nitelendirmeler türbe ile benzerlik gösterir. “Hacı Bektaş Veli hazretlerinin tekkesi” (ZD: 50, ZD: 64), “Pür-feyz-i ma’nevî bulunan tekye-i muhtereme/müftehire” (ZD: 11, ZD: 53, ZD: 81, ZD: 84). “Üstünlük ve yükseklik tekâmül itmiş bulunan işbu tekke” (ZD: 50, ZD: 64), “Tekkenin şerefi” (ZD: 63), kullanımında da Sırf Allah rızası için menfaatsiz hizmet eden şanlı, şerefli, iftihar eden nitelikleri ön plandadır.

Türbe kullanımından sonra makam olarak da çok sık şekilde yer aldığı görülür. “Makâm-ı mu’allâ” (ZD: 1, ZD: 25) ve “Büyük makâmlara mahsûs bir ulviyyet ve kudsiyyet-i mahsus” (ZD: 10) niteliği vurgulanarak türbenin ve genel olarak dergâhın yüceliğine dikkat çekilir. “Makâm-ı âlînin ulviyyetine ve kudsiyeti” (ZD: 71), “Âlî makâm” (ZD: 71), “Makâm-ı mübârek(e) / Mübârek makâm” (ZD: 5, ZD: 35, ZD: 92, ZD: 66), “Makâm-ı Celîl” (ZD: 38), “Makâm-ı pîri” (ZD: 5), “Makâm-ı kudsî ve mübâreki” (ZD: 26), “Hakk Pîr’in rûh-ı âlî-i kudsîleri” (ZD: 93), “Makâm-ı mübâreğin kadr-i menzili” (ZD: 58) kullanımlarının yanı sıra “Makâm-ı mukaddes” (ZD: 36, ZD: 37, ZD: 37) ve “Makâmât-ı mübâreke ve kudsiye” (ZD: 93) şeklinde kutsallık makamlar olarak çoğul şekilde de vurgulanır. “Büyük makâmlara mahsûs bir ulviyyet ve kudsiyyet-i mahsus” (ZD: 10) şeklindeki nitelendirmelerle yüceliğe ve kutsallığa sahip büyük makam olduğu aktarılır. Makam kullanımı ile yakın anlamlı mevki adlandırmasıyla yapılan nitelendirmelerde “Mevki’-i mukaddes” (ZD: 4), “Mevki’-i mübârek” (ZD: 63), “Mevki’-i latîf” (ZD: 55) şeklinde kutsallık, bereketlilik, hoşluk ve incelik vurgulanır.

Dergâha karşılık gelen bir diğer kullanım, İslâm dünyasında tarikat yapılarını ve farklı nitelikte tesisleri tanımlayan “hangâh”dır (Tanman, 1997). “Hangâh-ı pîr-destigîrimiz es-Seyyid Muhammed el-Hac Bektaş” (ZD: 10), “Hangâh-ı Hazret-i Hünkâr” (ZD: 28), “Hangâh-ı sa’âdetleri” (ZD: 80), “Hangâh-ı feyz-penâhı” (ZD: 83) bolluğun, kutluluğun sığınağı olarak nitelendirilir. “Âsâr-ı celîle-i İslâmiye” (ZD: 1) kullanımıyla dergâhın İslâm’ın ulu yapıtı olarak nitelendirildiği görülür. Yine bu doğrultuda “Mukaddes binâ” (ZD: 84), “Mukaddes yer” (ZD: 69), Ayrıca “Mahall-i mukaddese/ Mukaddes mahal” (ZD: 1, ZD: 70) ve “Mahall-i mübâreke-i şerîf” (ZD: 95) nitelendirmelerinde yine bereketli ve kutsal bir alan olduğu vurgusu dikkat çeker. Ayrıca bu kullanımların yanı sıra oldukça sınırlı bir şekilde “Ev” olarak da nitelendirilmiştir (ZD: 55). Benzer şekilde “Hacı Bektaş pasajı” (ZD: 57) kullanımını da sınırlı da olsa görmek mümkündür.

Bunun yanı sıra “Tarikat-ı aliyye (-i Bektaşîye)” (ZD: 56, ZD: 63, ZD: 71) nitelendirmesiyle Hacı Bektaş Veli’nin, dergâhın ve tarikatın bütüncül olarak yüceliği ifade edilir. Bu nitelendirmeleri kapsayıcı ve kuşatıcı şekilde kubbe kullanımı da görülür. “Şu renk-i fukarâ ile müzeyyen kubbe-i mu’allâ” nitelendirmesinde yüce kubbenin fukara renkle süslenmiş olduğu ifade edilir. Dergâhın modern dönemlerle olan ilişkisi ise tesisleşmeye bağlı olarak kurulmuştur. “Bu bir dergâhdır fakat öyle bir dergâh ki zâîrlerine asrî düşünceden ayrılmadan bir feyz-i rûhânî virir, ilhâm virir” (ZD: 69). Dergâhın asri düşünce ile olan ilişkisi un fabrikasının kurulmasıyla ortaya konulmuştur. Bir başka nitelendirmede dergâhta kurulmuş olan un fabrikasından dolayı dergâh, “mefkûre-i terakkî” (ZD: 95) olarak nitelendirilmiştir.

⁸ Alevi-Bektaşî inanç sisteminde “eşik” yola girişi temsil ettiğinden kutsal telakki edilir (Yörükân, 1998: 131). Ayrıca Alevi Cem ritüellerinden eşik tercümanı hakkında detaylı bilgi için bk. Ersal, 2019: 160-161. Bunun yanı sıra Aleviler tarafından velilerin adına kurulu kutsal mekânlara, cem evlerine, dergâhlara ve tekkelere girilirken eşığe niyaz edildiği bilinmektedir (Akın, 2020: 105). Söz konusu kutsal mekân ritüelleri için bk. Akın, 2022.

3.3. Ziyarete Yönelik Nitelendirmeler

Alevi-Bektaşî inancına sahip topluluklarda kutsal olarak kabul edilen pir⁹, dede, baba, veli, yol ulusu gibi adlarla bilinen dini karizmatik şahsiyetler velilerin adına kurulmuş mekânların (ziyaret, ziyaretgah, cemevi, dergâh) temelinde bulunan atalar ve tabiat kültürleri (ağaç, ateş, su, toprak, kaya, dağ) inanışlarıyla katılım motivasyonu olarak adlandırılan türlü istek ve dileklerle ziyaret edilmesi yoluyla kutsal mekanın deneyimlendiği ritüel ve anlatılarla etkileşime girilmesi gelenek içerisinde yaygındır. Ziyaret olarak adlandırılan bu fenomenin¹⁰ “Hacı Bektaş Velî hazretlerinin ziyâretleri” (ZD: 65) şeklinde nitelendirme ile bütüncül olarak ziyaretin geneline yönelik olduğu görülür. “Ziyâret-i merkad-ı Hazret-i Pîr Hacı Bektaş Velî hazretleri” (ZD: 76), “Ziyâret-i hazret-i hünkâra bi-hamdi’llâh” (ZD: 63), “Ziyâret-i Hazret-i Pîr” (ZD: 76) ya da benzer anlamda “Hazret-i Pîr’in ziyâreti” (ZD: 53) şeklinde tamlamalar söz konusudur. “Ziyâret-i âli/aliyyeleri” (ZD: 1, ZD: 7) kullanımı ise büyüklük vurgusu ile birlikte ziyaret öne çıkarılarak dergâh ziyaretinin büyük, ulu bir ziyaret olduğunu aktarır. Böylece “Berây-ı ziyâret” (ZD: 9), “Ziyâret ifâ” (ZD: 11) ifadeleriyle ziyarete karşılık dergâha gidildiği ve ziyaretler gerçekleştirildiği ayrıca ifade edilir. Ziyaretler sonucunda gerçekleştirilen yakınlığın bir ifadesi olarak “kurb” nitelendirmesinin sık sık kullanılması dikkat çeker. “Kurb-ı sultân” (ZD: 2) söz konusu nitelendirmede sultan olan Hacı Bektaş Velî’ye olan yakınlığı ifade etmek için kullanılmıştır. “Ol pîrimizin kurb-ı ma’nevîyeti” (ZD: 32), “Ma’nevîyât-ı Pîr” (ZD: 76, ZD: 78), “Hazret-i Pîr’in kurb-ı ma’nevîyetleri” (ZD: 97) nitelendirmeleriyle Hacı Bektaş Velî’nin maneviyatına yakın olma hissiyatı dile getirilir.

“Mukaddes yurdun kudsi varlığı” (ZD: 69) nitelendirmeleriyle kutsal mekânda kutsal bir varlık olduğu dolayısıyla ziyaret hatırasının “Hâtîrâ-i mukaddes” (ZD: 3) şeklinde kutsal hatıralar olduğuna değinilerek bellek vurgusu dikkat çeker. Yine bu minvalde “Arz-ı mukaddes” (ZD: 2) nitelendirmesiyle kutsallığın sunumu söz konusudur. Yine benzer tamlamayla “Arz-ı ihtiramât” (ZD: 2) hürmetlerin, saygıların arzı, sunumu ve genel olarak “Arz-ı ubudiyet” (ZD: 2) şeklinde kulluğun arzı ifade edilir. Söz konusu kutsallığın bir sonucu olarak türbenin ziyaret edilmesi feyzlerin alınması olarak nitelendirilir. “Hazret-i Pîr’in ziyâret-i merkadiyle iktibas-ı füyûzât” (ZD: 51), “füyûzât-ı ma’neviyesinin ezvâk-ı câvidâni” (ZD: 59), “Hazret-i Pîr’in mazhar-ı füyûzât-ı âliyye-i ruhaniyeleri” (ZD: 67). “Maddî ve ma’nevî feyz-yâb-ı pür-meserret” (ZD: 10) sevinç dolu, maddi ve manevî feyz bulunan bir yer olduğu aktarılır.

“Ziyâret mazhariyeti / Mazhar-ı ziyâreti (olub)” (ZD: 24, ZD: 37, ZD: 52) ziyarete erişmeyi, ulaşmayı aktarırken aynı doğrultuda “Ziyâret itmek bahtiyârlığna/şerefine nâ’iliyeti” (ZD: 80, ZD: 97) dergâhı ziyaret etmek mutluluğa ulaşma olarak nitelendirilmiştir. “Ziyâret şerefi/şeref-i ziyâretleri” (ZD: 6, ZD: 7, ZD: 48), “Ziyâret şerefine nâ’il olduğum” ((ZD: 20, ZD: 98), “Şeref-i ziyâretle müşereffiyet” (ZD: 98), “Kirâren ziyâretle şeref-mübâhî olduğum” (ZD: 97), ““(Mine’l-kadîm) ziyâretiyle şeref-yâb olduğum” (ZD: 11, ZD: 65, ZD: 67, ZD: 98) kullanımlarında ise dergâhı ziyaret edebilmek şereflendirilmiş olmanın yanında övünç kaynağı olarak nitelendirilir. “Ziyâret eylediğimden dolayı müftehir olduğum” (ZD: 2) ifadesiyle ziyaretten dolayı duyulan övünç aktarılır. Dolayısıyla “Ziyâret nasibi” (ZD: 71), “Her kula nasib olmayan Hazret-i Pîr’i ziyâret” (ZD: 29) ifadelerinden de görülebileceği üzere tüm bu sebeplerden dolayı dergâha ziyaret gerçekleştirebilmek “nasipli olmak” olarak görülür.

Ziyaretle ilgili nitelendirmelerde yine dikkat çekici bir husus “Bi’l-cümle müsliminin mûcib-i arzusu olan dergâh-ı şerîf” ZD: 84) bütün Müslümanların arzusuna sebep olduğu bundan dolayı da “Ziyâret-i akdes ve elzem ve ekrem” (ZD: 99), “Ulvî ve mukaddes vazife” (ZD: 68), “O vazîfe-i ziyâret-i icrâ” (ZD: 34), “Vazîfe-i mukaddese” (ZD: 37) nitelendirme ziyaret bir vazife ve gereklilik olarak görülmüştür. Ziyaretler “Rûhanîyi bir hâtîra-i aziz” ZD: 97) şeklinde aziz hatıralar olarak nitelendirilir. Ayrıca ziyaretçilerin dergâhı ziyaret etmeyi ne kadar istendiğine yönelik “Ziyâretini bütün mevcûdiyet ve kalbimle arzu itdiğim Hacı Bektaş Velî hazretleri” (ZD: 100) kullanımlar söz konusudur. Ziyaretlerin zorunluluğu ve gerekliliği ise “Ziyâret-i fariza” (ZD: 45) şeklinde nitelendirilir. Kutsal günlerde yapılan ziyaretler ise “Eyyâm-ı mukaddesede ziyâret” (ZD: 3) kutsal günlerde gerçekleştirilen ziyaretler olarak dergâhın ziyaretleri hakkında takvim olarak bilgi vermektedir. Bu günlerde gerçekleştirilen ziyaretler, kutsal günlerdeki ziyaretler olarak nitelendirilir. Gerçekleştirilen tüm bu ziyaretler ise “Ziyâret-i âlîleri” (ZD: 36) şeklinde gerçekleştirilen ziyaret yüce olarak değerlendirilir ve “Lütf-u

⁹ Ayrıntılı bilgi için bk. Arpaguş, 2007.

¹⁰ Ziyaret fenomeni bağlamında halk dini/dindarlığı olgusu hakkında detaylı bilgi için bk. Akın, 2022.

ilâhi” (ZD: 48) kullanımıyla bir lütuf olarak görülür. “Ziyârete şâyân” (ZD: 38) kullanımında ziyarete değer, ziyarete layık bir yer olduğu vurgusu söz konusudur.

4. Söz Hazinesinin Uygulamalı Halk Bilimi Bağlamında İhtisaslaşma Alanında Kullanımı

Geleneksel bilginin önemli bir yanını oluşturan söz varlıkları, inanç dairesi içerisinde sahip olunan değerleri yansıtmaları açısından geleneksel bilgiyi esas alan halk biliminin temelini oluşturur. Söz varlığının zenginliği ve çeşitliliği belirleyici olan söz konusu etmenlerden birisidir. Uygulamanın dayandığı temel unsurlar ise ziyaretçilerin kullanmış oldukları formellerdir. Bu formellerin belirleyici nitelikleri ise Hacı Bektaş Veli'nin kutlu kişiliğinin belirli yönlerini vurgulamalarıdır. Esasında bu kaynakları merkeze alan bir uygulama süreci içerisinde teorik bilginin uygulamasını yapmaktır. Dolayısıyla söz varlıkları, etkili bir uygulamanın temel bileşenleri olarak dikkat çeker ve uygulamalı halk biliminin birçok alanında kullanılabilir. Uygulamalı halk bilimi çalışmaları sonucunda elde edilen çıktılar, politika ve uygulamaları etkilemeyi amaçlar. Kuramsal bilgiyi uygun ve nitelikli kaynaklarla bütünleştirilerek oldukça başarılı bir uygulama gerçekleştirebilir. Nitelendirmeler, sıfatlar, tanımlamalar kalıp ifadeler halk arasında yaygınlık kazanması ve tanıtımlarda kullanılması açısından önemlidir. Uygulama ziyaretçi defterleri gibi yazılı kaynakların kapsamlı bir bilgi temelini yerinde kullanımına dayanır. Bununla birlikte, kuram ve uygulamanın bütünleştirilmesi de daha önce vurgulandığı üzere kaynakların kullanımına bağlıdır. Ayrıca Pierce (1967), bir düşüncüyü temsil etmenin en ideal yolunun imgeler olduğu aktararak her biri imgesel anlamlar taşıyan lakapların, nitelendirmelerin ve sıfat kalıplarının oluşturduğu söz varlığının işlevselliğinin altını çizmiştir. Söz konusu lakapların epitetlerin kullanımının uygulamalı halk bilimindeki yeri, söz varlığının işlevselliği ile doğru orantılıdır. Bu noktada imgenin işlevselliği, bilgiden çok bir inanç aracı olarak görülerek iletileri aktarması ve belleğe yardımcı olmasıdır. Ayrıca imgeler iletişim kurmayı, bilgilendirmeyi, eğlendirmeyi, inandırmayı sağlayarak davranışları değiştirebilir (Yücel, 2013: 38). Bu görüşlerden hareketle söz varlığının uygulamaya dönük kullanılabilirliği ortadadır.

Aktarılan dokümantasyon analizinde de görüldüğü üzere Hacı Bektaş Veli'nin çeşitli yönlerini ön plana çıkaran çeşitli sıfatlar, lakaplar, unvanlar, nitelendirmelerle oluşturulmuş uzun künyelerin varlığı söz konusudur. Kullanılan birbirini ardına oluşturulan isim ve sıfat tamlamaları ile yoğun bir niteleme ve aktarım süreci gerçekleştirilebilir. Uygulamanın gerekli bir parçası olan Hacı Bektaş Veli nitelendirmelerinde oldukça yaygındır. Ziyaretçilerin kayda geçirdikleri söz konusu nitelendirmelerde yücelik ve bereket en fazla öne çıkan husustur. Dolayısıyla Hacı Bektaş Veli ile ilgili tanıtım sorunlarının çözülmesi uygulama ile yakından ilişkilidir ve bu örüntüler, söz konusu nitelendirmeler kullanılarak kolaylıkla pekiştirilebilir. Formellere, lakaplara olan hakimiyet ise etkili uygulamanın önemli bir parçasıdır. Diğer bir ifadeyle değerlerin toplum içerisinde geniş kitlelere yayılması ve uygulamaya konulmasını pekiştirmesi açısından söz konusu nitelendirmelerin yaygınlık kazandırılması gerekmektedir. Böyle bir motivasyonla yapılacak toplumsal uygulamalarda işlevsellik ön planda olacaktır. Dahası değerleri fikir olarak benimsenen kutlu şahsiyetin temsil ettiği tutum ve davranışların değer felsefesi olarak vurgulanması, bu değerler doğrultusunda pratiğe dökülmesi, tutum ve davranışlara yerleşmesi uygulamalı çalışmaları gerektirmektedir. Dolayısıyla her bir nitelendirme, uygulama sürecindeki yaklaşımları ifade eder. Uygulama bağlamında tanıtmak, halkla bütünleşmek geniş kitlelere yaymak esastır.

Uygulamalı halk bilimi formüle edilmiş çözümlerin uygulanması olarak ifade edilebileceği için söz konusu söz varlıkları da bir anlamda Hacı Bektaş Veli'nin vurgulanan nitelikleri ile formüle edilmiş çözümlerdir. Uygulamada, özellikle tanıtım geliştirmede kullanılabileceği düşünülmektedir. Söz konusu ifadeler, uygulamaların başlıca öğeleri olabilecek durumdadır. Kullanımdan kalkmış nitelendirmelerin tekrar kullanıma sokulması ve yaygınlaştırılması sağlanarak Hacı Bektaş Veli'nin daha geniş kitlelerce tanınması ve şahsiyetinin öneminin ortaya konulması mümkün olur. Kültürel miras gibi etkinliklerde söz konusu söz varlığı etkinliğin afişlerle tanıtımında, program içerisinde sunucuların tekrarlarıyla vurgulanarak Hacı Bektaş Veli'nin niteliklerini ifade eden söz varlığının belleklerle tekrardan işler kılınması sağlanabilir. Söz varlığı uygulama açısından önemli içerikleri barındırır. Bu çerçevede verilen örneklerin tamamı kullanılabileceği gibi yaygınlığı açısından “Hazret-i Pîr” ve “dergâh-ı şerîf” kullanımının yaygınlaştırılması önerilmektedir. Bu şekildeki kullanımlara yoğunlaştırılarak isnat edilen yönlerin üzerine odaklanması sonucunda her bir kullanım çerçeve olarak tasarlanır.

Uygulamada temel belirleyici etken olma özelliğine sahip söz varlığı çerçevesinde bir belirlenim ilişkisi kurulabilir. Hacı Bektaş Veli, dergahının ve ziyaretlerinin anlaşılması sağlanarak başta Alevi-Bektaşî inanç dairesindeki kimseler olmak üzere yerel halk ve geniş halk kitleleri üzerindeki etkileri ve halk yaşamındaki işlevleri arttırılabilir. Böylece Hacı Bektaş Veli mirası korunarak, geliştirilebilir ve gelecek kuşaklara aktarılabilir. Tarihsel süreçte

gelişim ve değişim aşamaları göz önünde bulundurularak söz varlığına hâkim olunarak Hacı Bektaş Veli'nin mirasının tarihi ve kültürel değeri ve önemi anlamlandırılabilir. Farklı milletlerden ve inanç çevrelerinden grupların Hacı Bektaş Veli çevresindeki söz varlığı, ortak kültürel değerlere vurgu yaptığından bu kapsamda gerçekleştirilecek uygulamalar bir arada yaşama anlayışına katkı sunabilecektir. Netice itibarıyla bu nitelendirmeler, kişilerin bir araya gelme noktaları ve anlam ve sembollerin taşıyıcıları olarak nitelendirmelerin belleklerden silinmesinin önüne geçilebilir.

Tarihsel süreçte ziyaretçilerin Hacı Bektaş Veli ve dergâh hakkındaki görüşlerinin öğrenilmesi Alevi-Bektaşî inanç sisteminin kültürel ve tarihî kökenleri üzerinde pek çok tartışmanın yapıldığı hassas bir kültür ve inanç yapısı gereği geleneksel bağlamı Alevi-Bektaşîliğin anlamlandırılmasında ve Alevi-Bektaşî inanç sistemi dairesinde sosyal ve inancı yaşama gibi manevi sorunların çözümüne katkıda bulunulması ve farkındalık oluşturulmasının sağlanabilir. Söz varlığını merkeze alarak Hacı Bektaş Veli, hoşgörü, sevgi ve barış mesajları temelinde Türk kültürü ve medeniyet tarihinde önemli bir yeri olan Türk toplumunun asli unsurlarından Alevi-Bektaşî topluluklarına karşı toplumsal yaygınlıkta ve yeterli düzeyde bir bilinç seviyesi ve tanıma geliştirilip "öteki" olarak görülmesinin önüne geçilerek Alevi toplumunun inancının ve kültürünün Hacı Bektaş Veli özelinde doğru bir şekilde tanınması ve aktarılması sağlanabilir. Ek olarak Hacı Bektaş Veli ve Alevilik-Bektaşîlikten hareketle Türkiye'nin kültürel zenginliğine vurgu yapılarak katkı sunulabilir.

Dergâhın ziyaretçi profilinde olduğu gibi kültürel etkileşimin artırılarak hoşgörü ve barış ikliminin teşvik edilmesiyle toplumsal bütünleşmenin sağlanarak toplumsal barış ve uyuma katkı sağlanması, çeşitli gruplarda inanç değerlerinin tanışması ve kültürel etkileşimin ve kaynaşmanın oluşması ve sağlanması, Hacı Bektaş Veli mirasının sahiplenme ve kimlik duygusunun tesisi ve sürdürülebilirliği, toplumsal aidiyeti hatırlatma, bellek oluşturma edimlerinin kazanılması, geliştirilmesi, toplumsal ve manevi sorunların çözümüne katkıda bulunulması amacıyla sinema, müzik, turizm gibi kültür endüstri alanlarında kullanılabilir. Hacı Bektaş Veli gibi yerel, ulusal ve evrensel dinamiklerin tanıtım faaliyetlerinde bir farkındalık oluşturulup söz varlığı çerçevesinde yeni politikalar geliştirilmesiyle Türk-İslam kültüründe önemli bir figür olan Hacı Bektaş Veli'nin öğretilerinin ve felsefesinin önemini aktarılması ve daha geniş kitlelere tanıtılması, öğretilerinin gelecek nesillere aktarılması, dergâhın görünürlüğünün artırılması, cazibeli bir konuma getirilmesi inanç turizmi ve kültürel miras turizmi açısından çekim merkezi niteliği, etkin ve öncü destinasyon konumunun pekiştirilmesi amacıyla kullanılabilir.

Sonuç

Alevi Bektaşî inanç sistemi, Hacı Bektaş Veli ve dergâhın kurumsal tarihine ışık tutan ziyaretçi defterinde kayıtlı ziyaretçilerin duygu, düşünce ve gözlemlerini aktaran kayıtlardan anlaşıldığı üzere Hacı Bektaş Veli'yi nitelendirmelerde oldukça çeşitli sıfatlar, kalıp ifadeler kullanılmıştır. Hacı Bektaş Veli'yi ve Dergâh'ını, Alevilik-Bektaşîlik inanç sistemini esasa alan ihtisaslaşma alanı, somut ve somut olmayan kültürel miras çalışmalarını içerir. Bu alan içerisindeki çalışmalarda uygulamalı halk bilimi yaklaşımının esasları çerçevesinde sorunların çözümü, uygulamaların geliştirilmesi söz konusudur. Bu çalışmada özelde, Hacı Bektaş Veli'yi ve Dergâhı, genelde Alevilik-Bektaşîlik çalışmaları içerisinde uygulamalı yaklaşımların önemi ortaya konulmuş; Hacı Bektaş Veli Dergâhı ziyaretçi defterinde ziyaretçilerin sarf ettikleri, her biri Hacı Bektaş Veli'nin kutlu kişiliğinin bir yönüyle ilişkilendirilen nitelendirmeler merkeze alınarak başta tanıtım faaliyetleri olmak üzere Hacı Bektaş Veli'nin yüce ve kutlu kişiliğinin öğretisinin ve felsefesinin geniş kitlelere yayılmasında işlevsel olarak kullanılabilmesi vurgulanmıştır.

Sonuç olarak 1921-1925 yılları arasında farklı meslek kolları ve statülerden Hacı Bektaş Veli Dergâh'ını ziyaret ederek ziyaretçi defterine duygu ve düşüncelerini işleyen ziyaretçilerin kullanmış oldukları nitelendirmeler, formeller Hacı Bektaş Veli'nin kutlu kişiliğinin çeşitli yönlerine temas etmektedir. Bu doğrultuda, başta Nevşehir olmak üzere Anadolu, Balkanlar, yakın ve uzak coğrafyalar için önemli bir kültürel miras olan Hacı Bektaş Veli özelinde ihtisaslaşmaya dönük uygulamalarda uygulamalı halk biliminin açmış olduğu alandan istifade edilerek söz konusu nitelendirmelerin başta tanıtım faaliyetleri olmak üzere her türlü somut ve somut olmayan kültürel miras alanında ve kültürel turizm faaliyetlerinde kullanılabilmesi düşünülmektedir. Böylece nitelendirmeler, kalıp ifadeler, formeller çerçevesinde değerlendirmeler yapılarak zikredilen söz hazinesinin uygulamalı folklor çerçevesinde bir ihtisas alanı olarak halk katında işlevlendirilmesine odaklanılmıştır. Hacı Bektaş Veli'yi ve dergâhını nitelendirmede formel ifadelerin çeşitliliği göz önüne alındığında ziyaretçi defterinin önemli bir kaynak olduğu tespit edilmiştir.

Kaynakça

- Adorno T. & Goldman L. (1990). Betimleme, Anlama ve Açıklama. *Defter*, 14, 38-52.
- Akın B. (2020). Alevilikte niyaz kavramı ve niyaz merkezli ritüeller. *TURUK International Language, Literature and Folklore Researches Journal*, 22, 98-116.
- Akın, E. (2021). Sanal ortamda veli kültürünün yeniden inşası: Hacı Bektaş Veli örneği. *Neşebir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(4), 118-134.
- Akın, E. (2022). Halk Dini/Dindarlığı olgusunun ziyaret fenomeni bağlamında Alevilik, Sünnilik, Süryanilik inançları açısından halkbilimsel incelenmesi: Diyarbakır, Siirt, Mardin örneği [Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Arpağuş, S. (2007). "Pir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm ansiklopedisi*, C. XXXIV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ateş, S. (2002). "Kurb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm ansiklopedisi*, C. XXVI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Çobanoğlu, Ö. (2011). Alman halkbilimi (volkskunde) araştırmalarının uygulamalı kültür bilimi olarak teorik yeniden yapılanması. Dilaver Düzgün, Gülnar Atnur, Ahmet Özgür Güvenç, Zeynep Yörük (Ed.), *Bilge Seyidoğlu Kitabı* içinde (ss. 159-170). Dergâh Yayınları.
- Çobanoğlu, Ö. (2021). *Halkbilimi kuramları ve araştırma yöntemleri tarihine giriş*. Akçağ Yayınları.
- Demirtaş, H. (2020). *Hacı Bektaş Veli Dergâhı ziyaretçi defteri (1921-1925)*. Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Erdem Kük, D. G. (2023). *Alevi-Bektaşî gülbankları*. Çanakkale: Paradigma Akademi.
- Ersal, M. (2019). *Alevi Cem Zâkirlığı*. Ankara: Barış Kitap.
- Ginzburg, C. (2009). *Tabta gözler; mesafe üzerine dokuz düşünce*. Metis Yayınları.
- Grünberg, T. (1999). *Anlama belirsizlik ve çok anlamlılık*. Gündoğan Yayınları.
- Güngör, H. (1991). Devlet arşivlerinde Yunus Emre ile ilgili belgelerin ortaya koyduğu gerçekler. *Vakıf Haftası Dergisi*, 8, 36-81.
- Hartley, P. (2010). *Kişilerarası iletişim*. İmge Yayınları.
- Hultkratz, A. (1968). Miscellaneous beliefs; some points of view concerning the informal religious sayings, *TEMENOS - Nordic Journal of Comparative Religion*, 3, 67-82.
- Keskin, A. (2020). *Adbilim, kültürdilbilim ve folklor odağında Türk kültüründe lakaplar*. Akçağ Yayınları.
- Kurt, Y. (2020). Hacı Bektaş Veli Dergâhı ziyaretçi defteri 1921-1925. *Vakıflar Dergisi*, 53, 265-267.
- Levy-Bruhl, L. (2016). *İlkel toplumlarda mistik deneyim ve simgeler*. Doğubatı Yayınları.
- Oğuz, M. Ö. (2002). *Küreselleşme ve uygulamalı halkbilimi*. Akçağ Yayınları.
- Oğuz, M. Ö. (2009). *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?*. Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü*. C. III, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Peirce, C. S. (1967). *Catalogue of the papers of Charles S. Peirce*. Amherst: University of Massachusetts Press.
- Ranciere, J. (2005). *Kelimelerin mekânı; Mallarme'den Broodthaers'e*. Lemis Yayın.
- Ranciere, J. (2011). *Tarihin adları; bilgi poetikası alanında bir deneme*. Metis Yayınları.
- Rateau, M. A. (2016). Extension of English onomastics: the case of the Anglo-French province of Aquitaine during the Middle Ages and its toponyms of English origin. In Carole Hough, Daria Izdebska (Eds.), *'Names and their environment' proceedings of the 25th international congress of onomastic sciences Glasgow* (pp. 78-87). University of Glasgow.

- Ringgren, H. (1963). Some remarks on the language of religion. *TEMENOS - Nordic Journal of Comparative Religion*, 4, 103-111.
- Tanman, B. (1992). “Hacı Bektâş-ı Veli Külliyesi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm ansiklopedisi*, C. XIV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Tanman, B. (1997). “Hankah”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm ansiklopedisi*, C. XVI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Uludağ, S. (2006). “Müşâhede”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm ansiklopedisi*, C. XXXII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Whitehead, A.N. (2019). *Sembolizm anlamı ve etkisi*. Ankara: Fol Yayınları.
- Yazıcı, M. (2011). *Alevilik; Alevi deyişlerinin ve gülbanglarının sosyolojik analizi*. Çıra Yayınları.
- Yörükan, Y. Z. (1998). *Anadolu’da Aleviler ve Tabtacılar*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Yücel, H. (2013). *İmgeden yoruma*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

EXTENDED SUMMARY

The Turkish-Islamic Sufi Haci Bektas Veli, who was born within the historical borders of Horasan and is considered one of the "Horasan Saints" who settled in Anatolia, settled in Sulucakarahöyük (Hacibektas), which is now within the borders of Nevsehir. The lodge he founded has continued to be the center of the Bektashism belief system for centuries. Since Alevi Bektashi is an important Sufi within the belief and generally for Anatolia, the Balkans, and near and far geographies, its dervish lodge receives intense visits every year. He is a personality that has a unifying effect in the Anatolian geography with his teaching based on tolerance and pluralism, embodying all kinds of universal values such as fair, right and fairness, depending on his cult personality, which was effective in the Islamization of Anatolia in the 13th century. Due to its central location, Haci Bektas Veli and its lodge is an important belief center that receives intense visits from the Balkans and various parts of Anatolia.

In this respect, the visitor book, which shows the intense visits of Haci Bektas Veli Dervish Lodge due to its aforementioned importance, is an important source that conveys the vocabulary containing the qualifications about Haci Bektas Veli, the lodge, and visits. In the study, while focusing on the word culture that developed around him in order to characterize Haci Bektas Veli, it was pointed out that applied folklore could benefit from the said vocabulary in the activities that will be carried out within the scope of tangible and intangible cultural heritage for Haci Bektas Veli and its prevalence among the people. After revealing the value of Haci Bektas Veli as a cultural heritage and specialization area within the scope of tangible and intangible heritage, an examination was carried out around the vocabulary. The prevalence of applied folklore in the field, which expresses the folkloric approach to the solution of a problem, requires an examination of Haci Bektas Veli and the lodge from this perspective.

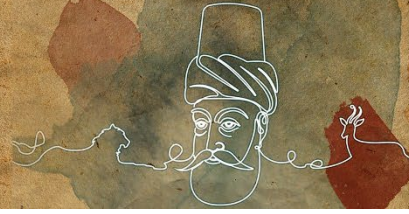
In the study, it is aimed to reveal the use of the guest book in the field of cultural heritage, starting from the field of applied folklore, by examining the guest book in question with the method of documentation analysis. The charismatic personality of Haci Bektas Veli, his narratives and the fact that he is an important area of specialization with the rituals around the dervish lodge, the idea that this area can be developed with practices constitute the original aspect of the study, and suggestions are made for the development of faith tourism with the outputs. As it can be understood from the records conveying the feelings, thoughts, and observations of the visitors registered in the guest book, which sheds light on the Alevi Bektashi belief system, Haci Bektas Veli and the institutional history of the convent, quite a variety of adjectives and formal phrases were used to describe Haci Bektas Veli. The characterizations used to express his devotion to Haci Bektas Veli have been an important factor among the wide variety of characterization tools that express blessedness and exaltation. In fact, these qualifications are the structural basis of religious charismatic personalities and cult-forming saints. Therefore, these adjectives and formal expressions that characterize the personality of Haci Bektas Veli are the results of holiness. As a reflection of this sanctity, the characterizations were analyzed in the example of the Haci Bektas Veli guest book. Of course, the guestbook is also a symbolic structure that corresponds to an integration. In the characterizations used, the great personality of Haci Bektas Veli was emphasized in various aspects with the characterizations, and attention was drawn to his greatness and the values he represented. Based on this perspective, it expresses communication and interaction patterns with "kut" around the characterizations in the study. They are important areas of interaction. They are the expression of a mythical partnership and the elements of identity.

While the vocabulary created by the qualifications reflects the feelings and thoughts of the visitors, they are the visitor books that convey the importance of the center and the belief leader in the belief system. The originality of the study due to the aforementioned importance is the lack of a development-oriented approach in the literature and the development of the Haci Bektas Veli cult in terms of experience, especially the promotional activities within the scope of faith tourism. This subject has been discussed under a separate heading and evaluated in detail. The formal qualifications based on the visitor book in the study are functional elements as tools that make interaction with "kut" relatively easier. This framework has been examined in terms of which aspects are highlighted in the qualifications. The differences and similarities between these characterizations are explained, and the descriptions used in Haci Bektas Veli, the dervish lodge and the visit book records are detailed. As a result of the characterizations and the interactions carried out, attention was drawn to the prominent values of Haci Bektas Veli due to his religious charismatic personality. In some visitor records, the

use of epithets is quite intense, while in others it is quite limited. However, the use of epithets is essential in almost every visitor's record. The use of epithets, the spread of such uses among the visitors, are important in ensuring the continuity of the blessed personality of Haci Bektas Veli.

The field of specialization, which is based on Haci Bektas Veli and his Lodge, and the Alevism-Bektashism belief system, includes tangible and intangible cultural heritage studies. In the studies in this field, the solution of problems and the development of applications are in question within the framework of the principles of applied folklore approach. In this study, the characterizations that are used to describe Haci Bektas Veli and the Dervish Lodge in particular, and the visit in general, each of which touch on an aspect of the blessed personality of Haci Bektas Veli, are at the center. It has been emphasized that these characterizations can be used functionally in the promotion of Haci Bektas Veli's lofty and blessed personality to large masses, especially in promotional activities.

As a result, the formel phrases used by the visitors from different professions and statuses, who visited the Haci Bektas Veli Lodge between 1921 and 1925 and wrote their feelings and thoughts in the guest book, touch on various aspects of Haci Bektas Veli's blessed personality. Therefore, it is thought that these qualifications can be used in all kinds of cultural tourism activities, especially in promotional activities, by making use of the field opened by applied folklore in specialization practices in particular for Haci Bektas Veli, which is an important cultural heritage for Anatolia, the Balkans, and nearby and far geographies, especially Nevsehir. The focus is on promoting the tangible and intangible cultural heritage of Haci Bektas Veli to wider audiences and functioning of the mentioned vocabulary among the folk as an area of expertise, within the framework of applied folklore, by making evaluations within the framework of characterizations and formel phrases.

KAPADOKYA BÖLGESİ'NİN ÖZGÜN MİRASI: ERKEN TUNÇ ÇAĞI III DÖNEMİ BOYA BEZEKLİ/BEZEMELİ SERAMİK GELENEĞİ

THE UNIQUE HERITAGE OF THE CAPPADOCIA REGION: EARLY BRONZE AGE III PAINTED/DECORATED CERAMIC TRADITION

Filiz İLHAN

Hacettepe Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
flzilhn51@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0662-8603

Tuğçe ŞENER

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi
Arkeoloji Bölümü
tugcesener@gmail.com
ORCID: 0000-0002-6977-3955

ÖZ

Geliş Tarihi:

27.06.2023

Kabul Tarihi:

12.08.2023

Yayın Tarihi:

06.10.2023

Anahtar Kelimeler

Kapadokya Bölgesi, kültürel miras, boyalı seramik, erken tunç çağı

Keywords

The Cappadocia Region, cultural heritage, painted pottery, early bronze age

Kapadokya Bölgesi sahip olduğu coğrafi yapısı, tarıma elverişli arazileri, doğal barınakları ile çağlar boyunca insanı ev sahipliği yapmıştır. Kültürel miras açısından oldukça zengin olan bölgenin belki de en önemli maddi kalıntılarını kendine özgü tarzı ile Erken Tunç Çağı boyalı seramik grupları oluşturmaktadır. Erken Tunç Çağı (MÖ 3000-2000) Anadolu açısından toplumsal değişimlerin hız kazandığı, yeni teknolojilerin kullanıldığı, merkezleşme ve kentleşme yönünde adımların atıldığı oldukça hareketli bir dönemi ifade etmektedir. Erken Tunç Çağı Kapadokya Bölgesi açısından yerleşim sayısının hızla arttığı ve farklı niteliklere sahip yerleşimlerin ortaya çıktığı bir zaman aralığına işaret etmektedir. Bu dönemin sonlarına doğru bölgenin doğusunda ortaya çıkan boya bezekli "Intermediate" ve Alishar III seramikleri Anadolu'nun özgün seramik grupları arasında yer almış ve kendilerinden sonra gelen boyalı seramik geleneklerini etkilemiştir. Form ve bezeme özellikleri açısından MÖ II. ve I. binyıllarda görülen boyalı seramik grupları ile kurulan benzerlikler bu özgün mirasın nesilden nesile etkilerini hissettirdiklerini gözler önüne sermektedir. Günümüz Kapadokya'sında devam eden çömlekçilik, geçmişte Erken Tunç Çağı III sürecinde yoğun olarak kullanılan boyalı seramiğin kültürel bir devamı niteliğindedir. Bölgeye özgü bu seramiklerin daha çok araştırılması ve tanıtılması günümüzde devam eden çömlekçilik zanaatının daha iyi anlaşılması ve kültürel mirasın aktarılmasında önemli bir rol üstlenecektir.

ABSTRACT

The Cappadocia Region has been home to mankind throughout the ages with its geographical structure, lands suitable for agriculture and natural shelters. Perhaps the most important material remains of the region, which is rich in cultural heritage, are Early Bronze Age painted ceramic groups with their unique style. The Early Bronze Age (3000-2000 BC) represents a very active period in Anatolia when social changes accelerated, new technologies were used, and steps were taken towards centralization and urbanization. The Early Bronze Age marks a period in which the number of settlements increased rapidly and settlements with different characteristics emerged in the Cappadocia Region. The paint decorated "Intermediate" and Alishar III ceramics that emerged in the eastern part of the region towards the end of this period were among the unique ceramic groups of Anatolia and influenced the painted ceramic traditions that followed them.

The similarities in form and decoration with the painted ceramic groups of the II and I millennia BC reveal that this unique heritage has been passed down from generation to generation. The ongoing pottery in present-day Cappadocia is a cultural continuation of the painted ceramics used extensively during the Early Bronze Age III. Further research and promotion of these region-specific ceramics will play an important role in better understanding the craft of pottery and in the transmission of cultural heritage.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1320577>

Atıf/Cite as: İlhan, F., & Şener, T. (2023). Kapadokya Bölgesi'nin özgün mirası: Erken Tunç Çağı III. dönemi boya bezekli/bezemeli seramik geleneği. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, İhtisaslaşma Özel Sayısı*, 232-244.

Giriş

Kapadokya Bölgesi, volkanik hareketler sonucunda ortaya çıkan lavların soğuması ile oluşan doğal kayaçlar ile karakterize bir bölgedir. Yumuşak bir dokuya sahip olan bu kayaçlar çağlar boyunca doğal barınaklar olarak kullanılmıştır. Kızılırmak Nehri ve kollarının suladığı alanlar ise tarıma elverişli araziler oluşturmaktadır. Bölgenin en eski kültür tarihi Paleolitik Çağa¹ kadar uzanmakla birlikte, hemen hemen her dönemde iskân edildiğini gösteren maddi kültür izlerine rastlanmıştır. Doğudan batıya ve kuzeyden güneye uzanan doğal geçitler sayesinde, bünyesinde pek çok farklı toplumu barındıran bölgenin kendine özgü yerel kültür kalıntıları günümüzde hala önemini korumaktadır.

Erken Tunç Çağı (MÖ 3000-2000)² büyük değişim ve dönüşümlerin yaşandığı, toplumsal yapının değiştiği, kentleşme sürecinin başladığı önemli bir zaman aralığını ifade etmektedir. Kabaca MÖ 3000'de başlayan bu dönemde Anadolu'nun hemen hemen tüm bölgelerinde yerleşim sayısının hızlı bir şekilde arttığı bilinmektedir. Kendi içerisinde üç ayrı evrede incelenen Erken Tunç Çağı'nın ilk evresinde (MÖ 3000-2700) Anadolu'nun uzun bir süre kültürel yapısını belirleyen köylere dayalı yaşam biçiminin devamlılığı söz konusudur. Bununla birlikte Erken Tunç Çağı II'de (MÖ 2700-2400) Anadolu'da kültürel ve sosyo-ekonomik bir kırılmaya işaret eden yeni gelişmeler ortaya çıktığı gözlenmiştir. Toplumsal, ekonomik, sosyo-kültürel yapıda görülen söz konusu gelişmeler yaklaşık olarak MÖ 2500'lerde belirgin hale gelmeye başlamıştır. Merkezi devletlerin ortaya çıkmaya başladığı bu süreçte gerçek anlamda madencilik faaliyetlerinin yapılması, metalürji alanında birtakım gelişmelerin ortaya çıkmasında da rol oynamıştır. Hammadde kaynaklarını elde tutma isteği toplumların güçlenmesinde ve hiyerarşik düzenin oluşmasında büyük rol oynamıştır. Madencilik faaliyetlerinde görülen bu gelişmeler yalnızca Anadolu'da yaşayan toplumların değil aynı zamanda hammadde kaynaklarının az olduğu Mezopotamya toplumlarının da ilgisini çekmiştir. Böylece sistemli bir şekilde yürütülen bölgeler arası ticaretin erken izleri de Erken Tunç Çağı'nda Anadolu'da görülebilmektedir. Bu ticari ilişkiler ile birlikte çömlekçi çarkı, silindir mühür gibi yeni teknolojiler Anadolu'da kullanılmaya başlanmıştır. Erken Tunç Çağı III (MÖ 2300-2000) ile birlikte toplumsal yapının tamamen değişime uğradığı görülmektedir. Kültepe'de açığa çıkarılan saray yapıları³, Kırşehir-Yassıhöyük anıtsal yapısı⁴ ve Acemhöyük'te görülen anıtsal sur yapısı⁵ bu toplumların artık bir yönetici, elite sahip olduklarını göstermektedir. Dönem sonunda ise sur sistemine sahip, küçük merkezleri bünyesinde toplayan ve kentleşme sürecini tamamlamış büyük yerleşimler Orta Tunç Çağı'nda krallık merkezlerine dönüşmüştür.

Kendine özgü yerel nitelikleri ile Erken Tunç Çağı'nın dikkat çekici kültürel unsurları arasında yer alan seramik, Kapadokya Bölgesi için belirleyici bir rol üstlenmektedir. Bölge içerisinde geniş bir alana yayılan boyalı seramik gruplarının belirli bir gelişim aşaması göstererek çağlar boyunca kullanıldığı görülmektedir. Birbirinin ardılı olarak Erken Tunç Çağı III içinde kullanılmaya başlayan "Intermedaite" ve Alishar III seramiği MÖ 2. bin ve 1. binde görülen boyalı seramiklerin öncüsü konumundadır.

Kapadokya Bölgesi

Günümüzde popüler kullanımda "Kapadokya" kelimesi Nevşehir il sınırları içerisinde yer alan Ürgüp, Göreme ve Uçhisar'ı kapsayan kayalık alanların yoğun olduğu çekirdek bölgeyi ifade etmekle birlikte Antik Çağ Anadolu'sunda Kapadokya sınırları oldukça geniştir. Orta Anadolu içerisinde yer alan Kırşehir, Aksaray, Nevşehir, Niğde ve Kayseri illeri Kapadokya Bölgesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Ayrıca Ankara'nın doğusu, Yozgat ve Sivas'ın güneyi ve Adana'nın da kuzey bölümleri de Kapadokya Bölgesi sınırları içerisinde⁶. Ekrem Akurgal⁷, yazılı kaynaklara dayanarak Perslerin "Katpatuka" adını verdikleri bölgeyi Fırat ve Kızılırmak ile Karadeniz ve Toroslar arasındaki geniş bölge içinde tanımlamaktadır. Bu bölge Kızılırmak ile Paflagonya ve Frigya'dan, Fırat Nehri ile doğu illerinden ve Toros Dağları ile Kilikya Bölgesi'nden ayrılmaktadır. Pontus

¹ Türker, 2012.

² Orta Anadolu Bölgesi özelinde bakıldığında verilerin azlığından dolayı Geç Kalkolitik ve Erken Tunç Çağı I ayrımının net bir şekilde yapılamadığı dikkate alınarak kabaca MÖ 3000 ve Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nın başladığı MÖ 2000 tarih aralığı baz alınmıştır.

³ Özgüç, 1986: 31-34; Kulakoğlu ve Öztürk, 2015; Ezer, 2014: 6-11.

⁴ Omura, 2016: 20.

⁵ Kamış ve Şener, 2022: 353-358.

⁶ Sevin, 1998: 47.

⁷ Akurgal, 1995: 30.

Bölgesi, Kapadokya Bölgesi sınırları içerisinde dâhil edilmektedir. Ancak Pontus Bölgesi'nin kendi bağımsızlığını ilan etmesi sonucunda Kapadokya sınırları Orta Anadolu ve çevresini kapsayacak şekilde küçülmüştür.

Antik Çağlarda Kapadokya ismi ilk kez Pers Kralı I. Darius'un (MÖ 522-486) Behistun⁸ kayalıklarına yazdırıldığı yazıtta tarih sahnesine çıkmıştır. Yazıtta imparatorluğa bağlı ülkelerin isimleri arasında "Katpatukha" adı geçmektedir⁹. Katpatukha'nın anlamı tam olarak bilinmemektedir. Kesin olarak çevrilmemesine rağmen Persçe'de "Tuhka" ya da "Dukha" ülkesi yani "Güzel Atlar Ülkesi" anlamına geldiği düşünülmektedir¹⁰. Ancak bu tanımlamanın çok doğru olmadığı, Yunanca'dan Persçe'ye fonetik aktarım sonucu bu şekilde kullanılmış olabileceği önerilmektedir¹¹. Ancak I. yüzyılda yaşamış Romalı doğa tarihçisi Plinius'a göre, Kızılırmak'ın kollarından biri olan Kappadoks (Delice) çayının adı bölgeye Kapadokya ismini vermiştir. MÖ 6. yüzyılın öncesinde bölgenin orta kısmına Tabal, Kızılırmak'ın kuzeyindeki kısma Kaşka, güneybatı kesime Tukhana, doğu ucuna ise Melid gibi isimler verilmektedir¹². Daha erken dönemlere gelindiğinde MÖ 3. binden itibaren bölgenin "Hatti" toprakları olarak anıldığı anlaşılmaktadır¹³.

Bölge ile ilgili araştırma tarihçesine bakıldığında ise en eski kayıtlar 1800'lerin sonuna kadar uzanmaktadır. Kapadokya Bölgesi'nde araştırmalar yapan Ernest Chantre, "*Misison En Cappadoce*" adlı eseri ile bölgede gezip gördüğü arkeolojik merkezleri bilim dünyasına tanıtmıştır¹⁴. Helenistik-Roma ve Bizans Dönemi'ne ilişkin araştırmaların detaylı sonuçları 1900'lü yılların sonlarında yayınlanmıştır¹⁵. Yeraltı şehirleri ile ilgili çalışmalar yapan İtalyan ekip ise, 2000'li yılların başlarından itibaren gerçekleştirdikleri çalışmaları kapsamlı bir şekilde yayınlamıştır¹⁶. Çalışmanın konusunu oluşturan Tarih Öncesi dönemlere ilişkin araştırmalar 1800'lü yılların sonundan başlayarak günümüze kadar devam etmiştir. Bölgenin önemli Erken Tunç Çağı yerleşimleri olan Alishar, Kültepe, Acemhöyük gibi merkezlere ilişkin kazılara 1900'lü yılların ilk yarısında başlanmıştır. Kapadokya'nın özgün mirasını oluşturan boyalı seramik grupları bu yerleşimlerde tanımlanmış ve bilim dünyasına kazandırılmıştır.

Kapadokya Boyalıları

Anadolu'da farklı kültür bölgelerinin sınırlarının belirgin olarak izlenebildiği Erken Tunç Çağı'nda Kapadokya'da "Kapadokya Boyalıları" olarak adlandırdığımız iki önemli seramik grubu dikkati çeker. 1800'lü yılların başında yabancı gezginlerin Kapadokya'da gerçekleştirdikleri araştırmalar sırasında bir takım boya bezekli seramikler keşfedilmiştir. İlk kez Ernest Chantre'nin keşfettiği bu seramikler¹⁷, 1926 yılında Henri de Genouillac tarafından bilim dünyasına "*Ceramiques Cappadoциenne*" yani "*Kapadokya Seramikleri*" olarak tanıtılmıştır¹⁸. Bu terim ilk başlarda Kültepe'den toplanan ve günümüzde Alishar III seramiği olarak bilinen boyalı seramikler için kullanılmış olsa da zaman içerisinde birbirinin devamı olarak kabul edilen Intermediate ve Alishar III seramiğini kapsayacak şekilde kullanılmaya başlanmıştır.

Intermediate Seramiği: Kapadokya Boyalıları olarak adlandırdığımız seramikler içerisinde "Intermediate" seramiği Erken Tunç Çağı III içerisinde yaygın olarak kullanılmıştır (Şekil 1). Alishar yerleşiminde yürütülen kazılar sırasında ele geçen boyalı seramikler ilk kez Hans Henning von der Osten¹⁹ tarafından Alishar Höyük'ün I ve III. tabakaları arasında ortaya çıktığı "Intermediate" yani geçiş seramiği ismini almıştır. Elde şekillendirilen "Intermedaite" seramiği genellikle kum katkılı, iyi arıtılmış açık devetüyü rengi hamurdan yapılmıştır. Dış yüzeye kırmızı kahve ya da morumsu kırmızı renklerde boya ile basit geometrik motiflerden oluşan çizgisel bezemeler yapılmaktadır²⁰. Çanak, çömlek, bardak ve gaga ağızlı testi gibi formlar ile ön plana çıkan seramik ince cidarlıdır.

⁸ Potts, 2004: 326.

⁹ Baydur, 1970: 115; Potts, 2004: 326.

¹⁰ Baydur, 1970: 116; Sevin, 1998: 47.

¹¹ Yakubovich, 2014: 351.

¹² Sevin, 1998: 47.

¹³ Bryce, 2013: 85.

¹⁴ Chantre, 1898.

¹⁵ Hilde ve Restle, 1981.

¹⁶ Bixio ve diğerleri, 2012.

¹⁷ Chantre, 1898: lev. XII.

¹⁸ Genouillac, 1926.

¹⁹ von der Osten, 1937: 236.

²⁰ von der Osten, 1937: 240; Öktü, 1978: 29.

“Intermediate” seramiğinin Kapadokya Bölgesi içerisinde geniş bir alana yayıldığı anlaşılmaktadır. Ancak farklı yerleşimlerde bazı yerel özellikler görülmektedir. Erken Tunç Çağı Kapadokya Bölgesi’nin kuzeydoğu ucundaki Ankara’da yer alan Polatlı²¹, Gordion²², Çayyolu²³, Külhöyük²⁴ ve Karaoğlan²⁵ yerleşimlerinde ele geçen boyalı kap parçaları “Intermediate” seramiğine bağlı yerel gelenekli seramikler olarak tanımlanmıştır. Benzer bir boyalı seramik grubu ise Acemhöyük²⁶ ve Konya-Karahöyük²⁷ yerleşimlerinden ele geçirilmiştir. “Intermediate” gelenekli olarak tanımlanan bu seramik Winifred Orthmann tarafından *Güney Anadolu Boyalı Seramiği* olarak adlandırılmıştır²⁸. Yalçın Kamış ise yerel özellikler gösteren bu çark yapımı boyalı seramik için *Konya Ovası Boyalı Seramiği* ismini önermiştir²⁹.

Alışar III Seramiği: Alışar III seramiği ilk kez 1800’lü yılların sonunda Ernest Chantre tarafından Kapadokya Bölgesi’nde yürütülen araştırmalar sonucunda tanımlanmıştır³⁰ (Şekil 2). 1900’lü yılların başında Alışar Höyük’te kazılara başlayan Hans Henning von der Osten başkanlığındaki ekip bir grup boyalı seramik ortaya çıkarır. Alışar’ın üçüncü tabakasından ele geçen bu seramik örnekleri Alışar III ya da III. Alışar Seramiği olarak literatüre kazandırılmıştır³¹. Erken Tunç Çağı III sonunda görülen Alışar III seramiği, saman katkılı kaba hamurdan elle şekillendirilerek yapılır. Intermediate seramiğine oranla daha kalın bir cidara sahip olduğu görülmektedir. Alışar III seramiği gösterdiği gelişime göre üç farklı grupta değerlendirilmiştir.

İlk grup kırmızı ya da kırmızımsı devetüyü astarlı olup koyu kahve ya da siyah boya ile bezenmiştir. İkinci grup açık sarımsı devetüyü astarlıdır. Bu grubun boya bezemesi siyah, kahverengi ya da koyu kırmızı renkler ile yapılmıştır. Bu iki grup Alışar III seramiğinin erken örneklerini oluşturur. Üçüncü grupta yer alan kırmızı astarlı örneklerde ise kap formlarının üzerindeki krem rengi panellerin içinde ise koyu kahve ya da kırmızı bezemeler yer alır. Çift renk boya bezemenin bulunduğu üçüncü grup geç örnekler olarak tanımlanmıştır³². Alışar III seramiği üzerine yapılan bezemeler Intermediate seramiği üzerinde görülen bezemelere göre daha çeşitlidir. Basit motiflerle pek çok farklı kombinasyon oluşturularak değişik süslemeler yapılır. En çok tercih edilen motifler arasında çizgiler, şevron, zikzak, baklava deseni, spiraller ve kancalar görülmektedir. Swastika ve haç işareti de kullanılan diğer süsleme elemanları arasındadır³³. Alışar III seramiği form açısından da Intermediate seramiğine göre daha zengindir³⁴. Gaga ağızlı testiler, çanaklar, fincanlar, maşrapalar, çömlekler ve bardaklar en sık kullanılan formlar arasındadır. Alışar III seramiği kronolojik olarak Intermediate seramiğinden hemen sonra ortaya çıkmıştır ve Alışar III seramiğinin Intermediate seramiğinden köken aldığı düşünülmektedir³⁵.

Alışar III seramiğinin yayılım alanına bakıldığında Kapadokya Bölgesi sınırları içerisinde yer alan Yozgat, Kayseri, Nevşehir gibi illerde yer alan yerleşimlerde daha yoğun olarak görülmektedir. Bu iller arasında Alışar, Çadır Höyük ve Kültepe yerleşimlerinin yer aldığı Yozgat ve Kayseri illeri Alışar III seramiğinin en yoğun olarak açığa çıkarıldığı yerleşimler olarak bilinmektedir. Son yıllarda Nevşehir’de gerçekleştirilen Ovaören³⁶ ve Camihöyük³⁷ kazılarında Alışar III seramiğinin Erken Tunç Çağı tabakalarında hatırı sayılır bir orana sahip olduğu anlaşılmaktadır. Kırıkkale’de Büklükale³⁸ ve Tokat’da Maşat Höyük³⁹ Alışar III seramiğinin bulunduğu

²¹ Lloyd ve Gökçe, 1951: 48.

²² Gunter, 1991: 12.

²³ Aslan ve diğerleri, 2013; Bertram ve İlgezdi Bertram, 2020.

²⁴ Temizsoy ve diğerleri, 2002: res.14; Denizli ve diğerleri, 2003: res. 25; Denizli ve diğerleri, 2006: res. 19.

²⁵ Arık, 1939, pl. LII.

²⁶ Kamış, 2018: 68.

²⁷ Alp, 1961: 523; Alp, 1964: 563; Alp, 1965: 551; Alp, 1972: lev. 9: 17.

²⁸ Orthmann, 1963: 77.

²⁹ Kamış, 2018: 68.

³⁰ Chantre, 1898: lev. XII.

³¹ Schmidh, 1932: 196.

³² von der Osten, 1937: 240.

³³ von der Osten, 1937: 240.

³⁴ Schmidh, 1932: 196.

³⁵ T. Özgüç, 1963: 34; Öktü, 1978: 140.

³⁶ Şenyurt ve diğerleri, 2013: 68.

³⁷ T. Emre, 2012.

³⁸ Matsumuro, 2014: 433, res. 7; Matsumuro, 2016: 83, res. 38.

³⁹ K. Emre, 1996: 27.

yerleşimler arasındadır. Son olarak Kapadokya Bölgesi'nin güneyinde yer alan Acemhöyük'te⁴⁰ Alishar III seramiği çok az örnekle temsil edilmektedir. Sayıca az olan Alishar III seramik parçaları, bu seramiğin Acemhöyük'te üretiminden ziyade daha çok ithal olarak kullanıldığı görüşünü akla getirmektedir⁴¹.

Kültürel Mirasın Devamlılığı Bağlamında Kapadokya Boyalıları

Erken Tunç Çağı III Dönemi'ne tarihlenen Kapadokya Boyalıları bölgenin yerel seramik geleneklerini yansıttığının yanı sıra çağlar boyu etkisini gösteren bir gelişim tablosu ortaya koymuştur. Erken Tunç Çağı boya bezekli seramik geleneklerini yansıtan Intermediate ve Alishar III seramiğinin teknik olarak birtakım farklılıklar olsa da ilerleyen dönemlerde devam ettiği genel olarak kabul edilen bir görüştür. Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Kültepe Karum II. katta yoğun olarak karşımıza çıkan dalgalı hat seramiğinin genellikle kırmızı renkte astarlanmış ve perdahlanmış dış yüzeyi üzerine krem boya ile paneller yapılır. Bu panellerin içine ise siyah, kahverengi ya da kırmızı renklerde boya ile dalgalı çizgi bezemeler yapılmıştır. Yine bu dönem seramikleri üzerinde görülen tarama motifleri özellikle Alishar III seramiğinin popüler bezemeleri arasında yer almaktadır. MÖ 3. binin sonuna ve 2. binin başlangıç evresine tarihlenen Karum IV. katta az sayıda olmasına rağmen, III. katta dalgalı hat seramiği sayıca artmıştır⁴². Dalgalı hat seramiği Alishar III seramiğinin geleneğine bağlı alt bir seramik grubu olarak kabul edilmiştir⁴³. Kültepe örnekleri⁴⁴ çark yapımı olmasına rağmen Boğazköy/Büyükale IVc tabakasından⁴⁵ bilinen el yapımı örnekler mevcuttur. Alishar'da 5M tabakasından görülen dalgalı hat seramiği Karum III. katta açığa çıkanlar ile çağdaştır ve çoğunluğu çark yapımıdır⁴⁶. Erken Tunç Çağı'nın sonunda ortaya çıkan bu seramik bölgede görülen standartlaşmanın da etkisi ile MÖ 2. binde Kapadokya Bölgesi'nde oldukça geniş bir alan üzerine yayılmıştır. Yine Alishar III seramiği içinde görülen kap formlarının birçoğu Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda da kullanılmaya devam etmiştir⁴⁷.

MÖ 17. Yüzyılda Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nın sona ermesinden sonra ilk merkezi otoritenin kurulması sonucunda Hititler tarih sahnesinde yerini almıştır. Orta Anadolu Bölgesi'nde büyük bir merkezi otorite sağlayan Hititler sınırlarını batıdan doğuya, kuzeyden güneye çok geniş bir alan üzerinde genişletmiş olmasına rağmen kullandıkları seramikler çok standarttır⁴⁸. Hitit seramiğinin büyük çoğunlukta Koloni Çağı seramiğinden köken aldığı kabul edilse de bu seramikler üzerinde boya bezeme neredeyse hiç görülmez. Bununla birlikte Hitit İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından başlayan Demir Çağı'nda (MÖ 1200-333) seramik geleneklerinin değiştiği görülmektedir. Demir Çağı'na tarihlenen Alishar'ın IV. tabakasından ele geçen boyalı seramik Alishar IV seramiği olarak adlandırılmıştır. Kurt Bittel ve Güterbock⁴⁹, Alishar III ve Alishar IV seramiğinin hem form hem de bezeme açısından benzer olabileceğine dikkat çekmiştir. Bu seramikler Kapadokya Bölgesi'nde Demir Çağı tabakası içeren Kültepe⁵⁰, Kaman-Kalehöyük⁵¹, Gordion⁵² ve Ovaören⁵³ gibi yerleşimlerde yaygın olarak görülmektedir. Alishar III ve Alishar IV seramiği arasında görülen benzerlik pek çok bilim insanı tarafından kabul edilen bir görüştür⁵⁴.

Demir Çağı'nın sona ermesi ile başlayan Hellenistik Çağ'da boyalı seramik geleneğinin devam ettiği görülmektedir. Hellenistik Çağ'ın başlaması ile seramik kültüründe bazı değişimler yaşansa bile özellikle boyalı seramik gruplarının bir önceki dönemden köken olarak devam ettiği görülmektedir. Levent Zoroğlu Kızıllırmak Havzası içerisinde bu boyalı seramik geleneğinin Demir Çağı'ndan gelen yerel seramik özelliklerin Hellenistik

⁴⁰ Kamış, 2012: 50.

⁴¹ Kamış, 2012: 51; Şener, 2022: 292.

⁴² T. Özgüç, 1948: 77.

⁴³ Bossert, 1942: 41-42.

⁴⁴ T. Özgüç, 1948: 77.

⁴⁵ Fischer, 1963: 32, taf. 13: 148-150.

⁴⁶ Gorny, 1991: 47.

⁴⁷ T. Özgüç ve N. Özgüç, 1953: 79 ve Bittel, 1950: 50.

⁴⁸ Gunter, 1991: 105.

⁴⁹ Bittel ve Güterbock, 1935: 56.

⁵⁰ Özgüç, 1971.

⁵¹ Matsumuro, 2005.

⁵² Sams, 1994.

⁵³ Şenyurt ve diğerleri, 2014: 70.

⁵⁴ Genz, 2005.

Çağ kültürü içerisinde ortaya çıkan gelenekler ile birleşerek uygulandığını altının çizer⁵⁵. Tüm bu veriler bölge genelinde Erken Tunç Çağı III Dönemi'nden Hellenistik Çağ sonuna kadar yaklaşık 3000 yıl boyunca boyalı seramik geleneğinin bir sonraki döneme aktarılarak devam ettiğini kanıtlar niteliktedir.

Sonuç

En geniş coğrafi tanımı ile bahsedilen Kapadokya içinde pek çok maddi kültür unsuru bulunduran ve her yıl binlerce turistin ziyaret ettiği önemli bir bölgedir. Geçmişten günümüze pek çok topluma ev sahipliği yapmış olan bölgede kendine özgü bir gelenek olarak devam eden çömlekçilik zanaatının kökleri Tarih Öncesi çağlara kadar uzanmaktadır. Erken Tunç Çağı III'ün önemli seramik gelenekleri arasında tanımlanan ve dönemin belirleyici seramik grupları olarak ortaya çıkan "Intermediate" ve Alishar III seramiği Kapadokya'nın doğusunda ve güneyinde kalan Nevşehir, Kayseri, Yozgat illeri boyunca uzanan bir hatta ortaya çıkar. Bununla birlikte aynı geleneğe bağlı yerel özellikler gösteren seramik grupları Kapadokya Boyalıları ile ilişkilendirilmiştir.

Birbirinden köken alarak devam ettiği düşünülen "Intermediate" ve Alishar III seramiği form ve boya bezeme özellikleri açısından kendinden sonra gelen seramik geleneklerine de öncü olmuştur. Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda sayıca artan çark yapımı seramik formları, Erken Tunç Çağı'nda elde şekillendirilen Kapadokya Boyalı seramiklerinin devamı niteliğindedir. Hitit İmparatorluğu ile birlikte kesintiye uğrayan boyalı seramik üretimi Demir Çağı ile birlikte bölgede yeniden canlanmıştır. Hellenistik Çağ'da ise yeni formlar ve teknik özellikler ile ortaya çıkan seramik yerel boyalı seramik unsurları ile harmanlanarak kullanılmaya devam etmiştir. Gerek formlar gerekse bezeme özellikleri açısından son derece benzer olan farklı döneme ait bu kaplar Kapadokya'da çağlar boyunca devam eden özgün bir geleneğin geçmişten günümüze yansımaları olarak değerlendirilmelidir.

Günümüzde seramik üretim atölyelerinin yoğun olarak kullanıldığı Kapadokya'da, çömlekçilik geleneği hala babadan oğula aktarılan bir zanaat kolu olarak devam etmektedir. Bölgede yapılacak olan yeni araştırmalar bu uzun geçmişe sahip boyalı seramik geleneğinin daha iyi anlaşılmasında, dönemler arası bağlantıların daha net kurulmasında olanak sağlayacaktır. Bu geleneğin kökeninin geçmişte aranması gerektiği, gelişiminde geçmişteki bilgi aktarımlarının olduğu yadsınamaz bir gerçekliktir. İnsanoğlunun ilk kap üretimine başlamasından bu yana kadar geçen süreçte yapım tekniğinde süre gelen değişim ve gelişim kap üretim teknolojisinin çeşitlenmesine de sebep olmuştur. Erken Tunç Çağı'nda Kapadokya Boyalıları olarak tanımlanan seramik geleneğinin kişisel deneyime bağlı olarak geçmiş dönemlerden ilham aldığı düşünülebilir. Günümüzde de bölgede yapılan seramiğin geçmiş ile gelecek arasındaki köprüyü göstermesi ve bu zanaatın aslında insanoğlu için önemli dönüm noktalarından biri olduğu unutulmamalıdır.

Ekler

Şekil 1. Intermediate Seramik Örnekleri

- 1.1. Kültepe Intermediate Fincan Örneği (Öktü, 1978: taf. 4: I-A/22'den düzenlenerek çizilmiştir.)
- 1.2. Kültepe Intermediate Fincan Örneği (Öktü, 1978: taf. 6: I-A/50'den düzenlenerek çizilmiştir.)
- 1.3. Acemhöyük Intermedaite Çanak Örneği
- 1.4. Alaca Höyük Intermediate Testi Örneği (Orthmann, 1963: taf. 49: 11/98'den düzenlenerek çizilmiştir.)
- 1.5. Alaca Höyük Intermediate Testi Örneği (Orthmann, 1963: taf. 49: 11/101'den düzenlenerek çizilmiştir.)
- 1.6. Kültepe Intermediate Maşrapa Örneği (Orthmann, 1963: taf. 80: 26/18'den düzenlenerek çizilmiştir.)

Şekil 2. Alishar III Seramik Örnekleri

- 2.1. Alishar Alishar III Fincan Örneği (von der Osten, 1937: fig. 250: 12'den düzenlenerek çizilmiştir.)
- 2.2. Acemhöyük Alishar III Maşrapa Örneği
- 2.3. Kültepe Alishar III Çömlek Örneği (Orthmann, 1963: taf. 84: 27/30'dan düzenlenerek çizilmiştir.)
- 2.4. Kültepe Alishar III Maşrapa Örneği (Orthmann, 1963: taf. 82: 27/18'den düzenlenerek çizilmiştir.)
- 2.5. Alishar Alishar III Maşrapa Örneği (Orthmann, 1963: taf. 17: 2/145'den düzenlenerek çizilmiştir.)
- 2.6. Alishar Alishar III Çanak Örneği (Orthmann, 1963: taf. 15: 2/118'den düzenlenerek çizilmiştir.)
- 2.7. Alishar Alishar III Çanak Örneği (Orthmann, 1963: taf. 15: 2/111'den düzenlenerek çizilmiştir.)

⁵⁵ Zoroğlu, 1987: 56-70.

2.8. Kültepe Alişar III Testi Örneği (Orthmann, 1963: taf. 80: 26/18'den düzenlenerek çizilmiştir.)

Şekil 3. Demir Çağı ve Hellenistik Çağ Seramik Örnekleri

3.1. Kaman-Kalehöyük Krater Örneği (Omura, 2002: fig 27'den düzenlenerek çizilmiştir.)

3.2. Kaman-Kalehöyük Çömlek Örneği (Omura, 2004: fig. 9'dan düzenlenerek çizilmiştir.)

3.3. Alişar Çömlek Parçası Örneği (Schmidth, 1933: pl. VIII 1175'den düzenlenerek çizilmiştir.)

3.4. Alişar Çömlek Parçası Örneği (Schmidth, 1933: pl. V b1180:68'den düzenlenerek çizilmiştir.)

Kaynakça

Alp, S. (1961). Karahöyük Kazısı. *Belleten XXV*(97-100), 523-524.

Alp, S. (1964). Karahöyük Kazısı. *Belleten XXVIII*(109-112), 562-563.

Alp, S. (1965). Karahöyük Kazısı. *Belleten XXIX*(113-116), 550-551.

Alp, S. (1972). *Konya Civarında Karahöyük Kazılarında Bulunan Silindir ve Damga Mübürleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Akurgal, E. (1995). *Anadolu Uygarlıkları*. İstanbul: Net Turistik Yayınları.

Arık, R.O. (1939). Anadolu'nun En Garp Eti İstasyonu Karaoğlan Höyüğü. *Belleten III*(9), 27-60.

Aslan, M., Bertram, G.İ., Bertram I. (2013). Ankara'da Bir Geç Kalkolitik- İlk Tunç Çağı Yerleşmesi. *Anadolu/Anatolia* 39, 139-164.

Baydur, N. (1970). *Kültepe (Kaneş) ve Kayseri Tarihi Üzerine Araştırmalar (En Eski Çağlardan İS. 395 Yılına Kadar)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Bertram, J.K.; İlgezgi-Bertram, G. (2020). Painted Pottery West of the Kızılırmak: Notes on Chronology and Supra-Regional Contacts at the turn of the 3rd to the 2nd Millenium BC. *TÜBA-AR* (27), 61-79.

Bittel, K. (1950). *Zur Chronologie der Anatolischen Frühkulturen*. Mainz: Reinecke-Festschrift.

Bittel, K. ve Güterbock, H.G. (1935). *Boğazköy. Neue Untersuchungen in der hethitischen Hauptstadt (Abhandlungen der Preussischen Akademie der Wissenschaften Jahrgang 1935, Phil.-Hist. Klasse Nr. 1)*. Berlin.

Bixio, R., Calio, V. ve De Pascale, A. (2012). Cappadocia, an underground district, *I.Uluslararası Neşebir Tarih ve Kültür Sempozyumu* 7, 5-31.

Bossert, H. (1942). *Altanatolien*. Berlin: E. Washmuth.

Bryce, T. (1986). The Boundaries of Hatti and Hittite Border Policy. *Journal of the Institute of Archaeology of Tel Aviv University* 13(1), 85-102.

Chantre, E. (1898). *Mission en Cappadoce*. Paris: Ernst Leroux Editeur.

Denizli, H., Kaya, V., Çetin, N. (2003). 2002 Yılı Külhöyük Kazı Çalışmaları. *Anadolu Medeniyetler Müzesi 2002 Yılı XVII*, 5-27.

Denizli, H., Kaya, V., Çetin, N. (2006). 2005 Yılı Külhöyük Kazıları. *Anadolu Medeniyetler Müzesi 2005 Yılı XIX*, 9-34.

Emre, K. (1996). The Early Bronze Age at Maşat Höyük Seasons 1980-1984. T. Mikasa (Ed.). *Essays on Ancient Anatolia and Syria in the Second and Third Millenium B.C.* (s. 1-66). Wiesbaden: Harraowitz Verlag.

Emre, T. (2012). *Camihöyük Alişar III Seramiği*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.

Ezer, S. (2014). Kültepe-Kanesh in Early Bronze Age. *Current Research at Kültepe-Kanesh, an Interdisciplinary and Integrative Approach to the Trade Networks, Internationalism and Identity*. L. Atıcı, Gojko Barjamovic, Andrew Fairbairn, Fikri Kulakoglu (Ed.). *The Journal of Cuneiform Studies Supplemental Series 4* (s. 5-23). Belgium: Brepols Publishers.

Fischer, F. (1963). *Die Hethitische Keramik von Boğazköy*. Berlin: Verlag, Gebr.Mann.

- Genouillac, H.D. (1926). *Ceramique Cappadocienne I-II*. Inventoriée Et Décrite Avec Une.
- Genz, H. (2005). Thoughts on the Origin of the Iron Age Pottery Traditions in Central Anatolia. A. Çilingiroğlu ve D. Darbyshire (ed.). *Anatolian Iron Ages 5* içinde (ss. 75-84).
- Gorny, R.L. (1991). *Alişar Höyük in the Second Millenium BC*. PhD Thesis. Chicago: The University of Chicago.
- Gunter, A.C. (1991). *Gordion Excavations Final Reports III, The Bronze Age*. Philadelphia: The University of Museum of Archaeology and Anthropology University of Pennsylvania.
- Hild F. ve Restle, M. (1981). *Kappadokien (Kappadokia, Charsianon, Sebasteia und Lykandos*. Tabula Imperii Byzantini 2. Wien.
- Hild, F. and Restle, M. (1981). Tabula imperii Byzantini II, Kappadokien. Wien.
- Kamış, Y. (2012). *Acemhöyük Erken Tunç Çağı Seramiği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. [Gazi Üniversitesi], Ankara.
- Kamış, Y. (2018). Acemhöyük Buluntuları Işığında Erken Tunç Çağı Orta Anadolu'nun Güneyinde Çark Yapımı Seramiğin Ortaya Çıkışı. *Adalya* 2, 63-84.
- Kamış, Y. ve Şener, T. (2022). MÖ III. Binyılda Acemhöyük. M. Işıklı, E. Fidan, A. Türker, M.A. Yılmaz (ed.). *MÖ III. Binyılda Anadolu* içinde (ss. 347-374). İstanbul: Ege Yayınları.
- Kulakoğlu, F., Öztürk, G. (2015). New evidence for international trade in Bronze Age central Anatolia: recently discovered bullae at Kültepe-Kanesh. *Antiquity Journal* 89/343.
- Lloyd, S. ve Gökçe, N. (1951). Excavations at Polatlı: A New Investigations of Second and Third Millenium Stratigraphy in Anatolia. *Anatolian Studies* 1, 21-75.
- Matsumuro, K. (2005). *Die Eisenzeitliche Keramik in Zentralanatolien: aufgrund der Keramik in Kaman-Kalehöyük*. [Doctoral dissertation, The University of Berlin]. ProQuest Dissertations and Theses Global.
- Matsumuro, K. (2014). Büklükale Kazısı 2012. H. Dönmez (Haz.). *35. Kazı Sonuçları Toplantısı cilt 3: 27-31 Mayıs 2013-Muğla* (s. 428-436). Muğla: Muğla Sıtkı Kocaman Üniversitesi Basımevi.
- Matsumuro, K. (2016). Büklükale Kazıları 2009-2014, *Kırşehir Arkeolojik ve Paleoantropolojik Çalışmalar*, 55-84. Kırşehir.
- Omura, M. (2016). Yassihöyük Excavations First Five Seasons 2009-2013. *Anatolian Archaeological Studies* XIX, 11-72.
- Orthmann, W. (1963). *Die Keramik Der Frühen Bronzezeit aus Inneranatolien*. Verlag Gebr. Mann.
- Öktü, A. (1978). *Die Intermediate-Keramik in Kleinasien*. München.
- Özgüç, T. (1948). *Ön Tarih'te Anadolu'da Ölü Gömme Adetleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Özgüç, T. (1963). Kültepe'de 1950 Yılında Yapılan Kazılar Hakkında Ön Rapor/Grabung von 1950 in Kültepe. *Bulleten XVII* (65), 101-122.
- Özgüç, T. (1971). *Demir Devrinde Kültepe ve Civarı*. Ankara.
- Özgüç, T. (1986). New Observations on the Relationship of Kültepe with Southeast Anatolia and North Syria during the Third Millenium BC. J.V. Canby, E. Porada, B.S. Riddgway, T. Stech (Ed.). *Ancient Anatolia Aspects of Changes and Cultural Development, Essays in Honor of Machteld J. Mellink* içinde (ss.31-47). Wisconsin.
- Özgüç, T. ve Özgüç, N. (1953). *Kültepe Kazısı Raporu 1949*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Potts, D.T. (2004). *The Archaeology of Elam: Formation and Transformation of an Ancient Iranian State*. Cambridge: Cambridge World Archaeology.
- Sams, K. (1994). *The Gordion Excavations 150-1973 Final Reports, The Early Phrygian Pottery* IV. Pennsylvania: University of Pennsylvania Museum Press.

- Schmidth, E. (1932). *The Alishar Hüyük Seasons of 1928 and 1929*. Chicago: The University of Chicago Oriental Institute Publications, OIP 19.
- Sevin, V. (1998). Tarihsel Coğrafya. M. Sözen (ed.). *Kapadokya içinde* (ss.396-479). Ayhan Şahenk Vakfı.
- Şener, T. (2022). Acemhöyük Erken Tunç Çağı III Boya Bezekli Seramik Grupları Üzerine Bir Değerlendirme, *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi* 12(1), 488-502.
- Şenyurt, S.Y., Kamış, Y., Akçay, A. (2014). 2012 Yılı Kazıları. H. Dönmez (Haz.).35. *Kazı Sonuçları Toplantısı 2: 27-31 Mayıs 2012-Muğla* (s.62-80). Muğla: Muğla Sıtkı Kocaman Üniversitesi Basımevi.
- Temizsoy, İ.,Kaya, V., Çetin, N. (2002). 2001 Yılı Külhöyük Kazı Çalışmaları. *Anadolu Medeniyetler Müzesi 2002Yıllığı XVI*, s. 5-28.
- Türker, A. (2012). Tarih öncesi Nevşehir. 1. *Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri 1: 16-19 Kasım 2011- Nevşehir* (s.309-332). Nevşehir: Nevşehir Üniversitesi Yayınları.
- Von Der Osten, H.H. (1937). *The Alishar Hüyük Seasons of 1930-32 Part I*. Chicago: The University of Chicago Oriental Institute Publications, OIP 28.
- Yakubovich, I. (2014). From Lower Land to Cappadocia. M. Kozuh, W.F.M Henkelman, C.E. Jones ve C. Wood (ed.). *Extraction and Control Studies in Honour of Matthew W. Stolper içinde* (ss.347-352). Chicago: The Oriental Institute of The University of Chicago.
- Zoroğlu, L. (1987). Kızılırmak Havzası Kapları. A. Çilingiroğlu (ed.). *Anadolu Demir Çağları (Anatolian Iron Age) içinde* (ss. 65-70). İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

EXTENDED SUMMARY

Cappadocia, which attracts attention with its geography and history from the past to the present, has a location that will serve as a bridge between north and south, east and west in the Central Anatolia Region. This region, which has been used as a settlement area since prehistoric times, has always attracted attention with its fertile lands. The fact that the region has such cultural richness provides the opportunity to combine the past and the present. The name Cappadocia, which was first mentioned in the Behistun rocks written by Persian King Darius I, is thought to mean "Land of Beautiful Horses", although the exact meaning is not known. However, it is suggested that this definition is not very accurate and that it may have been used in this way as a result of phonetic transfer from Greek to Persian. For ancient times, the vicinity of Kırşehir, Aksaray, Nevşehir, Kayseri and Niğde were in Cappadocia. Today, Districts of Ürgüp, Göreme and Uçhisar define the core area for Cappadocia. The earliest investigations throughout the region were carried out in the 1800s and attention was drawn to the cultures of the region belonging to different periods. Especially for the late periods, the use of natural resources for protection and shelter and the material cultural remains made in these areas show that the natural structure of the region was an important living space in every period.

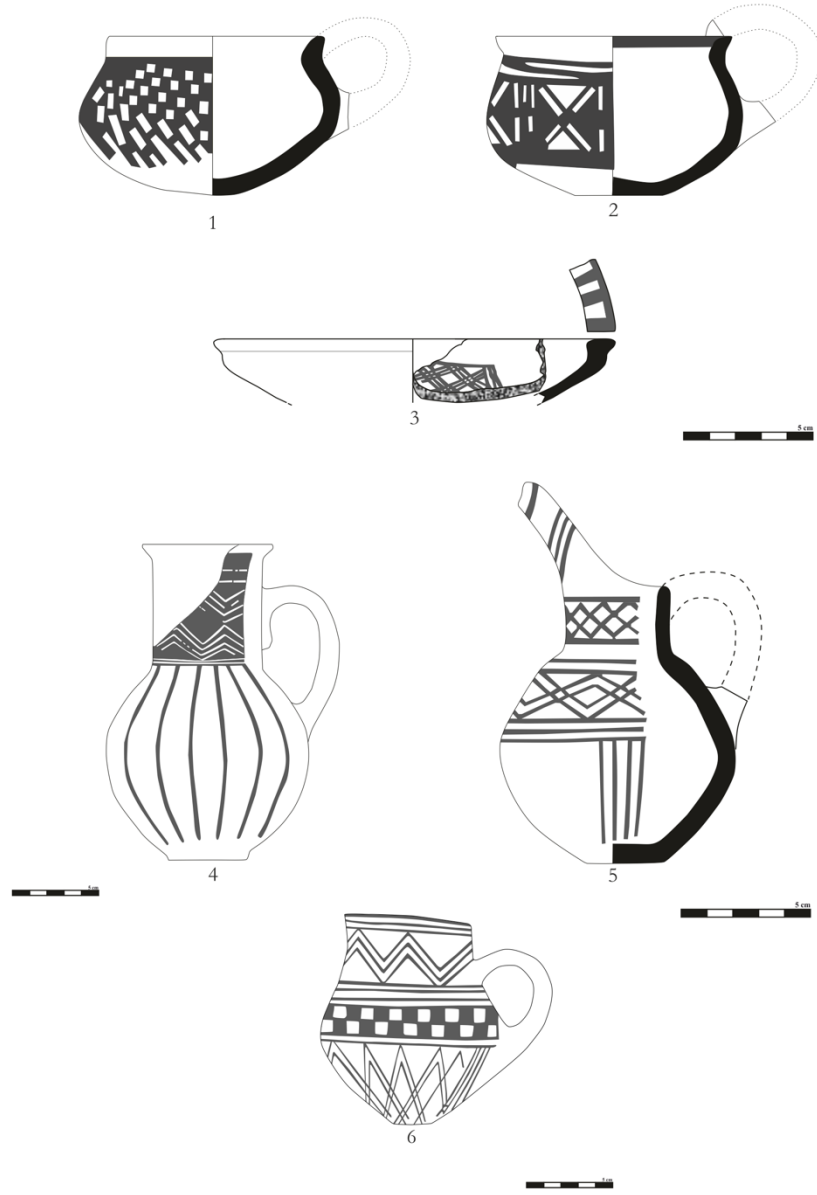
By 1900, the Cappadocian Painted pottery, which was identified from settlements such as Alisar and Kültepe, which attracted attention as important settlements in the region, started to be used in the region in the Early Bronze Age III. Although this handmade, paint-decorated ceramic tradition, in which two separate ceramic groups called "Intermediate" and Alisar III ceramics are discussed, is seen in a wide area within the region, the painted vessels unearthed in some settlements also incorporate local characteristics. These local characteristics are mostly observed in the settlements of Çayyolu, Külhöyük and Karaoğlan in the northeastern part of Cappadocia. It is understood that the core region of this ceramic is around Cappadocia, and as the area expands, similar traditions are made with a local style. Alisar III pottery is more concentrated in settlements in provinces such as Nevşehir, Yozgat and Kayseri. In these two ceramic traditions, which can be defined as successors of each other, it is thought that Alisar III ceramics originated from Intermediate ceramics. The "Intermedaite" pottery has a light buff-colored paste, is sand tempered and well refined, and the simple geometric motifs on this pottery are painted with a reddish brown or purple red color. The decoration on Alisar III is more varied than the decoration on the Intermediate pottery. In terms of form, bowls, jars, cups, and beak-mouthed jugs stand out. Forms belonging to both ceramic groups are shaped by hand.

The presence of a similar painted ceramic tradition in the region during the Assyrian Trade Colonial Age, which followed the Early Bronze Age, has been identified. The painted decorations on these wheel-made ceramics are particularly like those of Alisar III. Although painted ceramics were found in very limited numbers during the Hittite Imperial Period, the Iron Age painted ceramics identified as Alisar IV are like Alisar III in terms of form and paint decoration elements. It was possible to follow the same continuity through the Hellenistic Age ceramics from Cappadocia.

The fact that the "Intermediate" and Alisar III ceramics, which are defined as Cappadocian Painted Ware in Cappadocia, are seen in a wide area plays an important role in terms of showing the close ties between the societies that have not yet been fully state-organized throughout the region. This article emphasizes that this painted ceramic tradition from the past should be promoted as an intrinsic cultural value of the region rather than remaining within a specific discipline. Considering that the pottery production that continues today can shed light on the history of the region based on the past and leave deeper traces to those who visit the region in terms of natural beauties and history, the introduction of this ceramic tradition used in the Early Bronze Age III will be an important step in understanding the past.

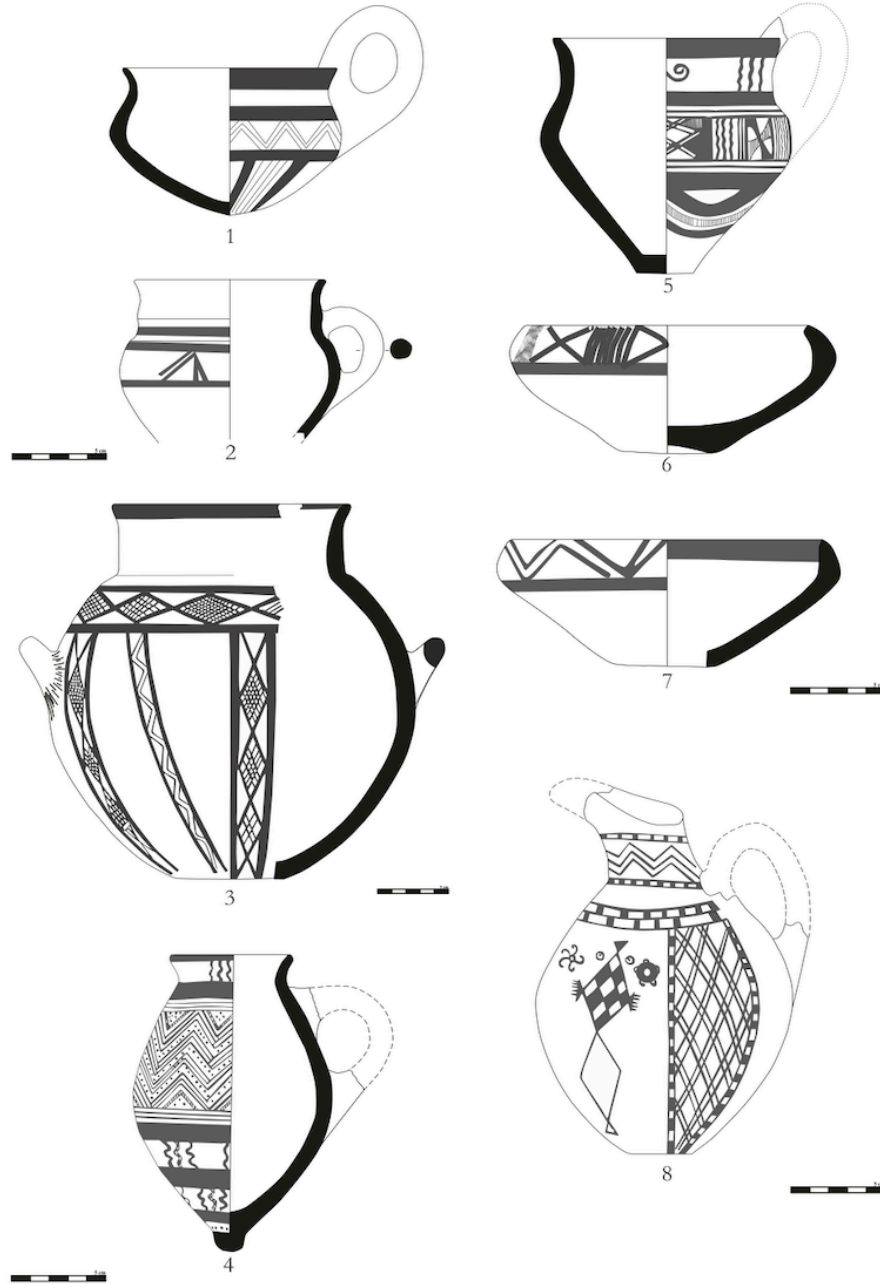
In Cappadocia, where ceramic production workshops are intensively used today, the pottery tradition continues as a craft passed down from father to son. New investigations be conducted in the region will enable a better understanding of this long tradition of painted ceramics and establish clearer connections between periods. It is an undeniable fact that the origins of this tradition should be sought in the past, and that its development is based on past knowledge transfers. The change and development in the production technique since the first pot production of mankind has led to the diversification of pot production technology. The ceramic tradition defined as Cappadocia Painted in the Early Bronze Age may have been inspired by past periods depending on personal experience. It should not be forgotten that the ceramics made in the region today show the bridge between the past and the future and that this craft is one of the important milestones for mankind.

Ek 1

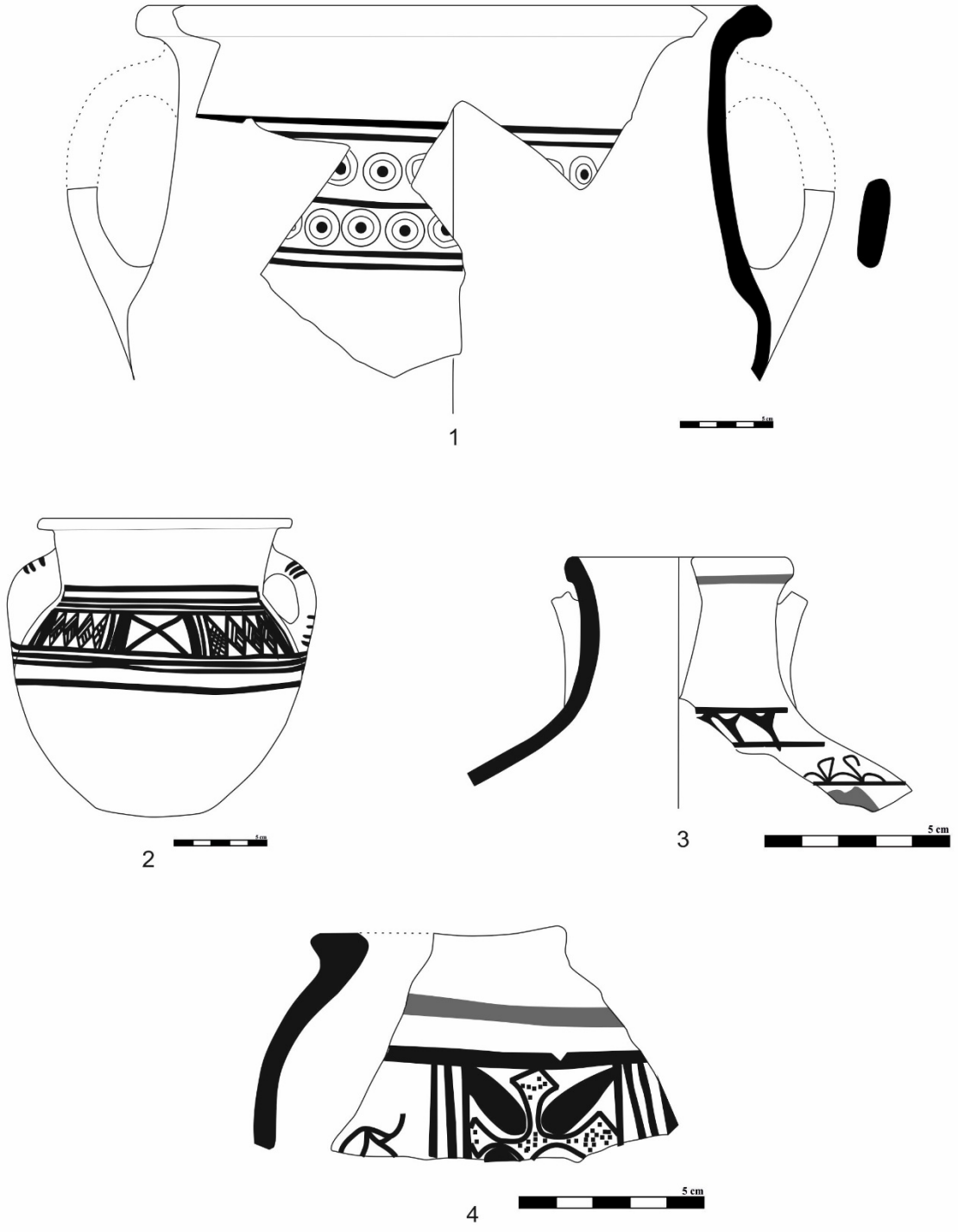
Şekil 1

Ek 2

Şekil 2

Ek 3

Şekil 3

DİJİTAL SÜREÇLERİN DOĞAL VE KÜLTÜREL MİRAS TURİZMİNİN GELİŞİMİNE ETKİSİ

THE IMPACT OF DIGITAL PROCESSES ON THE DEVELOPMENT OF NATURAL AND CULTURAL HERITAGE TOURISM

M. Cihan YARALI

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Gülşehir SBMYO

Yönetim ve Organizasyon Bölümü

cihanyarali@nevsehir.edu.tr

ORCID: 0000-0002-8296-051X

Özge ÖZÇELİK BALOĞLU

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

ozgebaloglu@nevsehir.edu.tr

ORCID: 0000-0003-4713-8720

ÖZ

Geliş Tarihi:

29.06.2023

Kabul Tarihi:

18.08.2023

Yayın Tarihi:

06.10.2023

Anahtar Kelimeler

Doğal ve Kültürel Miras, Turizm, Dijitalleşme, Dijital Süreçler, Dijitalleşmenin Etkileri

Keywords

Natural and Cultural Heritage, Tourism, Digitization, Digital Processes, Effects of Digitization

Turizm, dünya çapında doğal ve kültürel mirasın tanıtılması ve korunmasında önemli bir rol oynamaktadır. Dijitalleşme ile birlikte, turizm endüstrisi üzerinde; ziyaretçi memnuniyeti, bilinçli dolaşım, verimlilik ve süreç kolaylaştırılması bağlamında dönüştürücü bir etki olmuştur. Doğal ve kültürel miras alanları, farklı bölgelerin eşsiz manzaralarını, tarihi eserlerini ve geleneklerini keşfetmek ve deneyimlemek isteyen turistleri uzun süredir cezbetmektedir. Teknolojideki gelişmelerin yönlendirdiği dijitalleşmenin ortaya çıkışı, turizm de dâhil olmak üzere çeşitli sektörlerde devrim yaratmıştır. Bu makalede, doğal ve kültürel miras turizmi ile dijitalleşme arasındaki ilişki araştırılmış ve beraberinde getirdiği fırsatlar ve zorluklar vurgulanmıştır. Dijital teknolojilerin turizm deneyiminde nasıl devrim yarattığı, erişilebilirliği nasıl artırdığı ve koruma çabalarını nasıl kolaylaştırdığı incelenerek başarılı uygulamalar örneklendirilmiştir. Sürdürülebilirlik, eğitim, ziyaretçi deneyimi, yerel ekonomi gibi hususlar başta olmak üzere farklı bakış açıları ortaya konmaya çalışılmıştır. Ayrıca, miras turizminin dijitalleştirilmesiyle ilgili potansiyel riskler ve etik hususlar araştırılmıştır. Bu makale, doğal ve kültürel miras turizmi ile dijitalleşme arasındaki kesişime kapsamlı bir genel bakış sunmayı amaçlamaktadır ve ileride yapılacak olan spesifik çalışmalara kaynak ve ışık tutması beklenmektedir.

ABSTRACT

Tourism plays an important role in the promotion and protection of natural and cultural heritage worldwide. With digitalization, on the tourism industry; It has had a transformative effect in terms of visitor satisfaction, informed circulation, efficiency and process facilitation. Natural and cultural heritage sites have long attracted tourists who want to explore and experience the unique landscapes, historical monuments and traditions of different regions. The emergence of digitalization driven by developments in technology has revolutionized various industries, including tourism. In this article, the relationship between natural and cultural heritage tourism and digitalization has been explored and the opportunities and challenges it brings are highlighted. Successful practices are exemplified by examining how digital technologies revolutionize the tourism experience, increase accessibility, and facilitate conservation efforts. Different perspectives have been tried to be put forward, especially on issues such as sustainability, education, visitor experience, and local economy. In addition, the potential risks and ethical considerations associated with digitizing heritage tourism are explored. This article aims to provide a comprehensive overview of the intersection between natural and cultural heritage tourism and digitalization and is expected to shed light on specific future studies.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1320911>

Attf/Cite as: Yaralı, M. C. & Özçelik Baloğlu, Ö. (2023). Dijital süreçlerin doğal ve kültürel miras turizminin gelişimine etkisi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, İhtisaslaşma Özel Sayısı*, 245-264.

Giriş

Küresel ekonominin büyümesi daha çok hizmet sektörlerinin ve dijital teknolojilerin gelişimine bağlıdır. En önemli hizmet sektörlerinden biri olan turizm, insanları istihdam ettiği ve ilgili kaynakları kullanarak yerel topluluklar için daha fazla geliri garanti ettiği için kültürel miras yerel ekonomisini yönlendirmektedir. Her halükarda, gelecek nesillerin geleceği sınırlı kaynaklara bağlı olduğundan, kaynakların kullanımı sürdürülebilir kalkınma ihtiyacını doğurmuştur. Turizm, gelirden ödün vermeden kaynaklar konusunda daha dikkatli yönetilebildiği için sürdürülebilir kalkınma felsefesini benimseyen sektörlerden biridir. Ziyaretçiler ve dolayısıyla bir ülkede turizmin gelişmesi için en önemli unsur kültürel ve doğal miras kaynaklarıdır. Turizm ve miras arasında yakın bir ilişki vardır. Kültürel miras, turistleri bir bölgeye çekebilir ve bu nedenle turizm, bu mirası korumakla daha fazla ilgilenen bir endüstri olarak da görülebilir. Dijital teknolojiler, süreçleri iyileştirerek, yenilikçi ürünler sunarak, destinasyon pazarlamasını iyileştirerek vb. tüm değer zincirinde turizm endüstrisini ayakta tutuyor. Ancak daha da önemlisi, dijital teknolojiler turizm sitelerinin sürdürülebilir bir şekilde yönetilmesine katkıda bulunabilir. Bu makalenin amacı, geleneksel derleme yöntemi (Özer & Görgülü, 2021) kapsamında sürdürülebilir bir kültürel miras turizminin geliştirilmesinde kültürel mirasın dijitalleştirilmesinin önemine dikkat çekmektir. Kültürel miras turizmi, Dünya Ticaret Örgütü tarafından tespit edildiği üzere turizmdeki en önemli niş pazarlardan biri olduğundan, miras alanlarının sürdürülebilir bir şekilde yönetilmesi gerekir ve bu dijital teknolojiler kullanılarak yapılabilir. Doğal mirasın bir parçası olarak farklı türde korunan alanlar yer alırken, kültürel mirasın bir parçası olarak kültürel objeler, müzeler, kaleler, festivaller sayılabilir. Konaklama işletmelerinde rezervasyon uygulamaları, turizm siteleri için sosyal medya, tur operatörlerinin ve pazarlama organizasyonunun kullandığı farklı dijital teknolojilerin kullanım alanları mevcuttur (Kordha vd., 2019).

Kültürel bellek kurumlarının iyi bilinen sistematik mali açığının yanı sıra, dijitalleşme süreçlerinin kültürel miras yönetimine entegrasyonunu engelleyen başka kritik faktörler de vardır (Çakmak, 2017). Ortak engeller, kurumsal baskıların varlığını ve dijital stratejilerin geliştirilmesinde ve bunların turizm alanlarının stratejik planlama sistemlerine entegrasyonunda yer alması gereken farklı departmanlar ve işlevler arasında organizasyonel ve yönetsel koordinasyon eksikliğini içerir.

Son yıllarda dijital teknolojiler toplumumuzda giderek daha yaygın hale gelmiştir (Ferraris vd., 2018; Trequattrini vd., 2016). Yeni teknolojilerin tetiklediği büyük olanaklar, kültür kurumlarını dijital dönüşüme uyum sağlamak için yaratıcı yollar geliştirmeye yöneltmiştir (Clough, 2013). Birçok olumlu etkilere rağmen, turizm alanlarının bazıları henüz yeni teknolojilere aşına değildir. “Kültürel Miras”, özellikle dijitalleşme alanında yeni teknolojilerin daha geniş bir şekilde kullanılmasını teşvik eder. Aslında dijital teknolojilerin, kültürel kurumları; kültüre demokratik bir erişim, diyalog için açık bir alan ve daha fazla fikir ve bilgi alışverişi sağlamaya yönlendirmesi gerekmektedir. Son on yılda, Tate, SFMOMA, Smithsonian Museum ve Rijks museum gibi dünyanın dört bir yanındaki bazı müzeler, dijital inovasyonu iş modellerinin bir parçası olacak şekilde ele alarak dijital stratejik planlar sunmaya başlamışlardır.

Doğal ve Kültürel Miras Turizmine Kavramsal Bakış

Doğal ve Kültürel Miras turizminin de esasını oluşturan kültür kavramı köken olarak Latince “Cultura” ya da “Colere” kelimelerinden gelmektedir. Klasik Latince bu kelime yetiştirmek ve bakmak anlamına gelirken, tarım literatüründe biçmek, ekmek, ürün yetiştirmek, ekip biçmek gibi anlamlara gelmektedir. Kültürün insan deneyimi ile birlikte bir yaşam tarzı olarak anlam bulması ise ilk kez Almanya’da, 1970’li yıllara dayanmaktadır (Uygur & Baykan, 2007:33). Devam eden süreçte ise kültür insan deneyimlerinin devamında nesillere aktarılan tarihi ve kültürel sembol temsilcileri ile anlam bulmaktadır.

Türkçede ise kültürle ilgili çalışmalar batı dünyasını içeren kültür konulu tartışmalara yabancı kalmayan Osmanlı aydınlarınca yapılmaktadır. Köken olarak Arapça “hars” ve “tezhip” kavramlarının kültürün kökeni olduğunu belirten Ziya Gökalp’in devamında, milli bulunan “hars” kelimesi tercih edilmiştir. Türk Dil Kurumu temel olarak “cultura” kelimesini Fransızcadan almış bunun karşılığında da “ekin” kelimesini kelimenin karşılığı olarak öneri haline getirmiş, ancak bu kullanım çok yaygınlaşmamıştır (Turan, 1994:11).

Türk Dil Kurumu ise bu kelimeyi, toplumsal, tarihsel, gelişme sürecinde oluşturulan bütün maddi manevi değerleri ile bu oluşum sonrasında nesillere iletmede kullanılan insanın sosyal ve doğal çevresine egemenlik ölçüsü olarak gösterilen araçların bütünü şeklinde tanımlamaktadır (TDK, 2023).

Gustav Klemn ise kültür kavramına 1843 yılında yayınlanan "İnsanlığın Genel Kültür Tarihi" isimli kitabında insan topluluğuna dair beceriler, gelenek ve sanatlarla topyekün yaşam tarzı şeklinde bir anlam kazandırmaktadır (Uygur & Baykan, 2007:33).

Geçmişten bu yana insanoğlu gezdiği gördüğü ve kültürel dokuda hissettiği yerleri bir kültür elçisi olarak gelecek uygarlıklara aktarmış, bu aktarım uygarlıkları birbirinin kültüründen esinlenerek günümüze taşımıştır. Dolayısıyla kültürel mirasa dair bugün gördüğümüz birçok şey aslında insanoğlunun kültürel temasının sonucunun yansıması olarak kabul görmüştür.

Kültür bir toplumun ya da toplumu oluşturan diğer toplumların birikimli bir uygarlığı niteliğinde olup, bulunduğu coğrafyadan etkilenmekte ve coğrafyayı da etkilemektedir. Bununla beraber insan yaşamının sürdüğü doğal çevrede inşa edilen bir binanın yapı malzemesinden, geçim şekline, giyim tarzına kadar birçok unsur coğrafyadan etkilenmektedir. Çevreye dair doğa farklılığı kültüre yansırken, sonuçlar kültür ve doğal çevreyi toplamda ise toplumu etkilemektedir. Çevreye uyumu yansıtan kültür de, halkın salt hayat tarzının mozağini değil, halka dair hâkim değer ve inançları da kapsayan bir kavram niteliği taşımaktadır (Emekli, 2006:53).

Kavramsal boyutunun dışında bir coğrafi miras olması da asırlardır kabul gören bir gerçek olarak kültür ve insana değer atfeden her mekân korunmaya değer bir doğa parçası niteliğindedir. Mekânsal boyutta miras karakterinde değer kazanması ise zaman içinde kültür ve doğanın partnerliğinde gerçekleşmektedir. Kültürel turizm kapsamlı çalışmalarda, kültür ve tarih turizmi ayrıca miras turizmi gibi kavramlarla da benzer koşullarda (Doğaner, 2003:3; Özdemir, 2009:81) değerlendirilmektedir.

Kültür kavramı karşılık olarak coğrafi miras kavramıyla da kullanılmaktadır. Kültürel ve fiziksel yönden değerlendirilmesi gereken coğrafi miras kavramı, doğanın yansıttığı değerler bütünü, kendi içinde farklı dallarda miras kabul etmektedir. Buna örnek olarak doğal miras kapsamına giren önemli ekolojik alan, kıyı ve kültür ile ilgili birçok kültürel miras taşıyıcılığı verilebilmektedir (Doğaner, 2003:3).

Modern turizmin tarihçesine bakıldığında II. Dünya savaşı sonrası bir tarihin ev sahipliğinde şekillenen bir süreçle karşılaşmaktadır. Özellikle son yıllarda yaşanan birçok değişim, turizmin de boyutunu değiştirmiştir. 1960 ve 1970'li yıllar kitlesel turizme işaret ederken, 1970'li yılların devamı alternatif turizm çeşitlerini yaygınlaştırmıştır. Kültürün nesillere aktarıldığı miras turizmi bunlardan biridir. Oldukça geniş çaplı olan miras turizmi doğal ve kültürel olarak iki boyutta incelenmektedir.

Kültürel turizmin gelişen parçasını miras turizmi oluşturmaktadır. Kapsamı itibarıyla kültürel turizmle oldukça benzer özelliklere sahiptir (Aliğağoğlu, 2004:51). Dolayısıyla turizmin arz bakımından arz kaynakları ve ana unsurlarını kapsayan çekicilikler miras turizmini de kapsamaktadır (Özgüç, 1998:46).

Geniş çaplı olarak sosyo-kültürel miras turizmi ve doğal miras turizmi olarak ikiye ayrılan miras turizmi, sosyo-kültürel miras turizmi olarak birkaç alt grupta incelenmektedir. Bu gruplar arasında; kongre, gastro, sağlık, inanç, eko, keder, anında keder, sonradan keder, vahşet alanı, felaket alanı, savaş alanı, suikast ve esrarengiz ölüm alanı turizmi, dini simgesel ölüm alanı, hapisane tarihi, komünist miras, endüstriyel miras ve soy-sop araştırma ve sıla turizmi şeklinde kategorilendirilmektedir (Aliğağoğlu, 2004:61).

Bu kategorilerden de yola çıkarak sosyo-kültürel miras turizmini belirleyen unsurların, insanların tarihleri, acıları, deneyimleri, inanışları, felaketleri ile şekillendiğini insanlık tarihine dair birçok koşulun turizmi doğrudan etkilediğini geçmişte de günümüzde de söylemek mümkün görülmektedir.

Bilgi ve deneyimler neticesinde elde edilen kültür turizmi miras yönüyle geçmiş kültürlere ait anıt ve mekânların ziyareti boyutunu kapsasa da bölge ve ülke insanının yaşam biçimi ile net şeklini almaktadır (Richard, 2001: 7).

Bu şekilde kültürel miras turizminin birçok cazibeye sahip olduğu görülmektedir. Kültürel miras turizminin cazibelerini sıralayan Prentice (1994) ve Williams (1998:183) kültürel miras turizmini doğal tarih ve ilmi çekicilikler, ulaşım çekicilikleri, tarımsal ve endüstriyel çekicilikler, askeri çekicilikler, sosyo-kültürel çekicilikler, artistik çekicilikler, manzara çekicilikleri tarihi kişilerle ilgiyi çekicilikler şeklinde kategorilendirmektedir (Williams, 1998:183; Prentice vd., 1998).

Kategorilerden de anlaşılacağı gibi alternatif kültürel miras turizminde insanların salt bir yeri gezmek görmek için değil, o yere ait tecrübe ve yeni bilgi kaynaklarına da erişme gayretiyle hareket edilmektedir. Her şeyden önce alternatif turizm kategorisinde yer alan insanların başka kültürlere merhaba dediği turizm çeşidinde farklı tarihsel etkileşim kaynakları ile iletişime geçmek mümkün görülmektedir.

İnsanların farklı toplumlarla etkileşimde olması onlara kültürel, ekonomik, sosyal tecrübeler edindirirken, süreçte gelişen yeni turizm arayışlarına da toplam değer ve katkı sağlamaktadır (Verma & Ansari, 2016:143).

Miras kavramı, kültürel çevre ile birlikte doğayı da kapsayan geniş bir kavram olarak tarihi yerler, sit alanları, biyoçeşitlilik birikimleri ile geçmişten taşınan kültürel gelenek, bilgi ve yaşanmışlıkları kapsamına almaktadır. Geçmişten gelen değerleri güncel taşıyan miras, geleneğin kültür taşıyıcı unsuru olarak görülmektedir (Nuryanti, 1996:249).

Bir kültür taşıyıcısı olarak kültürel mirasta katılımcı turistlerin kendileri dışında farklı kültürlere sahip toplumların kültürel varlık ve mirasları tanıma arzularının da sürecin gelişiminde rol oynadığı görülmektedir (Emir & Avan, 2010:204).

Öyle ki bugün turistlerin bir şehirden ya da ülkeden diğerine gerçekleştirdiği kültür gezisi hem turizm kültürünün gelişmesi, hem nesillerden nesillere taşınması, hem de bölge ve ülke ekonomisine katkı sağlaması açısından büyük önem teşkil etmektedir.

Ziyarete gelen turist profili incelendiğinde de son yıllarda büyük değişimlerin yaşandığı görülmektedir. Geçmiş yıllarda gerçekleşen doğal ve kültürel miras turizminde herkesin talep ettiği, sıkça rağbet gören turistik yerlerden ziyade doğası korunmuş seyahat alanlarına talep artmaktadır. Turistlerin çoğu çokça deneyimlediği turizm çevrelerine gitmekten kaçınırken, kültürün hâkim olduğu doğal zenginlik ve çeşitlilikleri deneyimlemeyi istemektedir (Karapınar & Barakazi, 2017:8).

Tarihsel sürece bakıldığında genellikle insan ile ilişkilendirilen kültürel miras, benlikleri içeren kültürel objeleri içermesi, inşa edilen yapıların inançlara uygun olması, sanatsal yönün ortaya çıkması ve geçmişten günümüze taşınan geleneklerin devam ettirilmeye çalışılması sonucu ritüellerin oluşmasıyla (Harkin, 1995:652) insan yaşamındaki tarihi kesintileri kültürel miras aracılığıyla günümüzde yaşatmasıyla zaman ve mekân ikilisinde şekillenerek sürdürülmesiyle devam etmektedir (Kurtar & Somuncu, 2013:36).

Bayır ve Köse (2019:1932) kültürel mirasın korunmasına dair nedenlerde geçmişi yansıtmayı, ekonomik değer içermesi, taşıdığı ekonomik değeri ile ülkemizi geliştirmesi, geçmişten günümüze uzanan kültürleri yansıtmayı ve bu kültürleri gelecek kuşaklara aktarması, ülkemize ait olması, kültürü öğretmesi ve emanet olması bağlamında kategorilendirmektedir.

Doğal ve Kültürel Miras Turizminin Benimsenişine Kronolojik Bir Bakış

Doğal ve kültürel kaynaklar toplumların yegâne mirası olarak nesillerden nesillere aktararak ve korunarak günümüze ulaşmıştır. Öncelikli olarak 1970'li yıllardan itibaren öncelenenler arasına giren ve dünya gündemini oluşturan doğal ve kültürel kaynaklar, 1972 yılında Human Enviromant/ Stockholm Konferansı, 1980- Dünya Koruma Stratejisi, 1987/ Bnurdland Raporu ile birlikte tarih sahnesine çıkmıştır. Dünya Turizm Örgütü (DTÖ) ilk kez, turizmin spesifik olarak kültürel ve çevre mirası üzerinde olumsuz etkileri azaltmak amacıyla "Küresel Turizm Etiği İlkelerinin" belirlenmesi çağrısında bulunarak taslak metnin sivil toplumda, özel sektörde ve işçi örgütlerinde birçok alan temsilcisinin görüşlerine sunulmasını ve alanla ilgili onların görüşlerinin alınmasını sağlamıştır (Akpinar, 2003).

1980'li yılların başı ile yaygınlaşmaya başlayan küreselleşme kavramından da yola çıkarak sosyal, ekonomik kültürel pek çok sonuçla karşılaşmıştır. Küreselleşme ile kültürel değerler de ulusal sınırları aşarak dünya çapında yaygınlık göstermeye başlamıştır. Kültür ve kültürel miras kavramı da bu boyutuyla küreselleşme kavramından doğrudan etkilenmiştir. Ancak popüler olarak ön plana çıkması ise 20. Yüzyılın sonlarına doğru gerçekleşmiştir. 20. Yüzyılın sonuna doğru alternatif turizm, sürdürülebilir gelişme ve kültürel miras konuları önemli ölçüde üzerinde durulan konular olarak benimsenmiştir (Doğan, 2010: 117-118).

Bu doğrultuda Birleşmiş Milletlerin Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO) ile kültürel mirasın korunması bağlamında önemli çalışmaların yapıldığı görülmektedir. 1972 yılı devamında kabul edilen "Doğal ve Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi" bu adımlardan ilki olarak sıralanabilmektedir. Aynı örgüt tarafından 1989 yılında ise "Geleneksel ve Popüler Kültürün Korunması Tavsiye Kararı" alınmıştır. 1995 yılından 1999 yılına kadar geçen sürede ise artan seminerlerle de bu alan ile ilgili duyarlılık artırılmaya çalışılmıştır. UNESCO 32. Genel konferansında, 2003 yılında "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi"ni imzalayarak bu alan ile ilgili eserlerinde korunmaya alınmasına adım atmıştır (Kolaç, 2009:21).

UNESCO bu sözleşmeye kadar kültürle ilgili belge ve eserleri, "somut" İngilizce olarak "tangible" ve Fransızca ise "matériel" kültür ürünlerine odaklayarak tanımlamıştır. Terimsel olarak "somut olmayan" ifadesinin kullanımı ise, UNESCO'nun "obje" odaklı kültürel miras yaklaşımı içinden tepkisel olarak doğmuştur (Oğuz, 2013:11).

Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması sözleşmesi, kültür mirasını üç sınıfta gruplandırmaktadır. Anıtlar (heykeller, arkeolojik eserler, resimler, mağaralar), buldukları konum nedeniyle tarihi, sanatsal ve bilimsel olarak değerlere sahip yapı toplulukları ve estetik, etnolojik antropolojik olarak evrensel değerlere

sahip sitlerden oluşmaktadır (Demirer, 2015:20). Toplumların tarihi ve kültürü yansıtan geçmişten kalan mirasları bulunmaktadır. Gerek somut gerek somut olmayan taşınır ya da taşınmaz değerleri yansıtan mirasa sahip çıkılması ve korunması toplumların devamlılığı için önem arz eden bir durumdur. Kültürüne sahip çıkan bir toplum o kültüre dair öğelerin geleceğe aktarılmasında aracı olacağı gibi toplumsal bütünlük içerisinde manevi değerlere de işbirliğinde sahip çıkmış olacaktır.

Somut olan kültürel miraslarda ise daha çok bileşenleri kültürel kaynaklar ve doğal kaynaklar olan çevre ve turizm tarihsel süreçte de bir süreklilik olarak korunması ve geliştirilmesi gereken önemli bir araç olarak görülmektedir (Uslu & Kiper, 2006:306). Bu nedenle kültürün ve kültüre dair eserlerin sadece ilgili değerlerle korunması değil, insanlığın da bu değerleri koruyup kollamak adına işbirliğinde olması gerektiğini söylemek gerekmektedir.

Tanım ve kapsam olarak tarihi süreç içinde gelişim göstererek günümüze kadar farklılaşarak gelen “Kültürel Miras” koruma kavramının oluşum sürecinin ilk aşamalarında yalnızca önemli anıtsal yapılarla sınırlı olarak kalmıştır. Ancak gelişen süreç içerisinde kültürel miras yapısı, zamanla sivil yapıları, kentsel alanları, kırsal alanları ve kültür sanat dallarını içeren kategorileri de içine alarak değişime uğramıştır (Güleç Korumaz, 2015, 14).

Kültürel mirasın kavramsal olarak tarihçesi de kendinden önceki kuşaklara dayanmaktadır. Bir önceki kuşaklar tarafından oluşturulmuş ve evrensel değerlere sahip olduğuna inanılan eserlere verilen genel bir ismi kapsayan kültürel miras, Bileşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür kurumu ile birlikte soyut, somut olarak ikiye ayrılmıştır. Kültürel miras kapsamında korunması gereken somut öğeler de “taşınmaz kültür ve tabiat öğeleri” ile “taşınır somut kültürel miras” biçiminde ikiye ayrılmış olarak incelenmektedir (Darçın Şahin, 2010).

Sonuç olarak kültürel mirasın bireyler için birçok değer teşkil ettiğini bugün söylemek mümkündür. Kültürel miras kavramsal boyutuyla, bireylerin özsaygısı, kimliği ve onuru gibi birçok değer ile birlikte büyük önem taşımaktadır. Konu refah içinde yaşayan toplumlar kadar, az gelişmiş toplumlar için de geçerlidir. (World Bank, 1999, 5).

Kültürel mirasın korunmasını içeren nedenler arasında tarihsel, değer, ekonomik değer ve kültür aktarımı gibi birçok değer ögesi bulunmaktadır. Kültürel mirasın korunmasının öneminde ise kültürel miras öğeleri, milli değer öğeleri ve korunma bilinci öğeleri bulunmaktadır (Bayır & Köse, 2019:1832).

Bu nedenle doğal ve kültürel mirasları tarihi süreci içerisinde koruma amaçlı gerçekleştirilecek düzenlemelerin salt yasaklayıcı kurallar anlayışı niteliğinde değil, bireyin yaşadığı ortamlarla kültürel mirasın tanıtılması ve korunması toplumun ele alındığı eğitim politikaları doğrultusunda desteklenmesi ve korunması (Külcü Taşkın, 2015:30) gereken bir mesele olarak görülmesi gerekmektedir.

Ancak kültürel mirasın somut ya da soyut korunması güdüsünün temelinde değerlerin gelecek kuşaklara aktarılabilmesi yer almaktadır. Burada sürdürülebilirlik kavramı akıllara gelmektedir. Sürdürülebilirlik, günlük olarak karşılanan ihtiyaçların gelecek kuşaklar için de ihtiyaçların karşılanabilme yeteneğine engel teşkil etmemektedir. Yani kendimiz için tüketirken, gelecek için de tüketilebilir kaynaklar bırakma ve o kaynakları koruma sürdürülebilirliğin temelini oluşturmaktadır. Öyle ki, 1987 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun yayınladığı “Ortak Geleceğimiz (Our Common Future)” isimli raporda (Brundtland Raporu) sürdürülebilirlik yolu ile çözüm olanakları sunarken, kalkınma kapsamlı, bugünün gereksinimlerini gelecek kuşakların kendi gereksinimlerini karşılayabilme olanağından da ödün vermeme durumuna dikkat çekmektedir (UNWCED, 1987)

Doğal ve Kültürel Miras Turizmi ve Dijitalleşme

Günümüzün dijital çağında, turizm endüstrisi derin bir dönüşüm geçirmektedir. Dijital teknolojilerin entegrasyonu, insanların seyahat etme ve doğal ve kültürel miras destinasyonlarını deneyimleme biçimlerinde devrim yaratmıştır.

Destinasyon tanıtımı için dijital platformlar, doğal ve kültürel miras turizmini teşvik etmek için güçlü araçlar haline gelmiştir. Web siteleri, sosyal medya ve mobil uygulamalar, destinasyonların benzersiz özelliklerini, çekiciliklerini ve deneyimlerini küresel bir izleyici kitlesine sergilemesine olanak tanımaktadır. Bu platformlar, gezginlerin destinasyonun tarihi gerçekleri, kültürel önemi ve doğal güzelliği dâhil olmak üzere kapsamlı bilgilere erişmesini sağlamaktadır (Buhalis & Foerste, 2015). Bu tür platformlara; resmi turizm web siteleri, seyahat blogları ve çevrimiçi seyahat acenteleri örnek olarak verilebilir.

Sanal Gerçeklik (VR) ve Artırılmış Gerçeklik (AR) teknolojileri, ziyaretçilerin destinasyonları sanal olarak keşfetmelerini sağlayarak bir mevcudiyet ve etkileşim duygusu sağlamaktadır (Xiang vd., 2017). Sanal

gerçeklik ve Artırılmış Gerçeklik sayesinde gezginler, fiziksel konumlarından bağımsız olarak tarihi mekânlarda sanal turlara katılabilir, doğal manzaralarda yürüyebilir ve hatta kültürel etkinliklere katılabilir. Ziyaretçiler, eserlerin 3D rekonstrüksiyonlarını görebilirler. VR, ziyaretçileri sanal ortamlara taşıyarak dünyanın herhangi bir yerinden tarihi yerleri keşfetmelerine veya kültürel performansları deneyimlemelerine olanak tanımaktadır (Tussyadiah & Fesenmaier, 2009). AR ise bağlamsal bilgi sağlayan ve ziyaretçinin miras alanına ilişkin anlayışını zenginleştiren dijital kaplamalarla gerçek dünya ortamını geliştirmektedir (Tussyadiah & Fesenmaier, 2009). Bu teknolojiler; sanal ziyaretler, eğitimsel simülasyonlar, özellikle uzak veya erişilemeyen alanlar için mirasın anlaşılmasını ve takdir edilmesini geliştirmekte, fiziksel ve dijital âlemler arasındaki boşluğu dolduran benzersiz ve ilgi çekici deneyimler sağlamaktadır.

Turizmin dijitalleşmesi gezginler için rezervasyon ve işlemlerini basitleştirmiştir. Çevrimiçi rezervasyon platformları, turistlerin kolayca konaklama, ulaşım ve tur paketleri aramasına olanak tanımaktadır. Bu kolaylık, bir gezi planlamak için gereken zamanı ve çabayı önemli ölçüde azaltmış, doğal ve kültürel miras destinasyonlarını daha geniş bir ziyaretçi kitlesi için daha erişilebilir hale getirmiştir (Sigala vd., (Eds.). 2012).

Dijital teknolojiler, doğal ve kültürel miras alanlarının yorumlanmasını ve eğitimini geliştirmek için yenilikçi yollar sunabilir. Etkileşimli multimedya rehberleri, mobil uygulamalar ve sesli rehberler, tarihi olaylar, kültürel gelenekler ve ekolojik önem hakkında ayrıntılı bilgi sağlayarak ziyaretçilerin destinasyonu anlamalarını zenginleştirebilir. Bu tür dijital araçlar, kendi hızınızda öğrenmeyi mümkün kılmakta ve turistler ile karşılaştıkları miras arasında daha derin bir bağlantıyı teşvik etmektedir. Dijitalleşme, etkili destinasyon yönetimi için kullanılacak çok miktarda veri üretmektedir. Destinasyon yöneticileri, çevrimiçi platformlardan ve sosyal medyadan gelen verileri analiz ederek turist davranışı, tercihleri ve eğilimleri hakkında fikir edinebilir (Xiang vd., 2017). Bu bilgi, pazarlama stratejilerini uyarlamalarına, kaynakları verimli bir şekilde tahsis etmelerine ve genel ziyaretçi deneyimini iyileştirmelerine olanak tanımaktadır (Gretzel vd., 2015). Gezginler, benzer düşüncelere sahip kişilerle bağlantı kurabilir, tavsiyeleri paylaşabilir ve tavsiye alabilir, bu da meraklılardan meydana gelen canlı bir topluluk oluşturabilir ve bir aidiyet duygusu geliştirebilir (Neuhof vd., 2015). Bu ağlar ayrıca sürdürülebilir uygulamaları ve sorumlu turizmi teşvik ederek paydaşlar arasında işbirlikçi girişimlere olanak tanımaktadır.

Büyük veri, yapay zekânın (AI) kullanımı, bağlanabilirlik ve Nesnelerin İnterneti doğal ve kültürel miras turizminde kişiselleştirilmiş deneyimler için olanaklar yaratmıştır. Destinasyonlar, gezginlerin tercihleri, demografik özellikleri ve davranışları hakkındaki verileri analiz ederek kişiselleştirilmiş öneriler, özel seyahat programları ve özelleştirilmiş hizmetler sunabilir (Neuhof vd., 2015). Daha uzun süreli kalışları teşvik etmekte ve bir bağlantı ile alaka duygusunu beslemekte, sonuç olarak daha anlamlı ve akılda kalıcı bir miras turizmi deneyimine katkıda bulunmaktadır. Destinasyonlar, ziyaretçi verilerinden ve tercihlerinden yararlanarak, bireysel ziyaretçilerin özel ilgi alanlarını ve ihtiyaçlarını karşılamak için tavsiyeleri, güzergahları ve içeriği uyarlayabilir (Law vd., 2010; Xiang & Gretzel, 2010). Yenilenebilir enerji çözümlerinin, akıllı altyapının ve veri odaklı koruma çabalarının entegrasyonu ile sürdürülebilirlik ana odak noktası olmaya devam edecektir. Yapay zekâ (AI) ve chatbot teknolojileri ile yapay zekâ destekli sohbet botları, anında yardım sağlayabilir, soruları yanıtlayabilir ve ziyaretçilere kişiselleştirilmiş öneriler sunabilir. Ayrıca dil çevirisini, erişilebilirlik özelliklerini ve gerçek zamanlı güncellemeleri destekleyerek ziyaretçi deneyimini geliştirebilir ve miras destinasyonları için operasyonel verimliliği artırabilirler. Dijital ortam sürekli olarak gelişmektedir ve turizm endüstrisi teknolojik gelişmelere ayak uydurmak için uyum sağlamalı ve yenilik yapmalıdır. Yapay zeka, blockchain ve sürükleyici deneyimler gibi gelişen teknolojileri benimsemek, doğal ve kültürel miras turizminin geleceğini şekillendirecektir (Gretzel vd., 2015). Sürekli araştırma, işbirliği ve esneklik, dijitalleşmenin tam potansiyelinden yararlanmada kilit rol oynayabilir. Yapay zeka algoritmaları, özel öneriler ve güzergahlar sağlamak için ziyaretçi tercihlerini, davranışlarını ve geri bildirimlerini analiz etmektedir (Xiang vd., 2015).

Dijitalleşme, doğal ve kültürel miras turizminde sürdürülebilirliğin ve korumanın teşvik edilmesinde çok önemli bir rol oynamaktadır. Dijital teknolojileri benimseyen destinasyonlar, dijital biletleme, elektronik rehberler ve kâğıtsız operasyonlar gibi çevre dostu uygulamaları hayata geçirebilir, atıkları azaltabilir ve çevresel etkiyi en aza indirebilir. Ayrıca, dijital platformlar, koruma çabaları hakkında farkındalık yaratabilir, ziyaretçileri sorumlu davranışlar konusunda eğitebilir ve miras alanlarının korunması için bağış toplama kampanyalarını destekleyebilir (Gössling vd., 2015). Doğal ve kültürel miras turizminin dijitalleşmesi, sürdürülebilir dijital altyapı gerektirir. Bu, güvenilir bağlantıya, veri depolama sistemlerine ve enerji tasarruflu teknolojilere yatırım yapmayı içerir (Buhalis & Leung, 2018). Dijital teknolojiler kağıt israfını azaltmak, kaynak tahsisini optimize etmek ve karbon ayak izini en aza indirmek için fırsatlar sunarken, dijital altyapının

ve veri merkezlerinin çevresel etkisini dikkate almak önemlidir (Neuhofer vd., 2015). Enerji verimli teknolojiler ve sorumlu e-atık yönetimi gibi sürdürülebilir uygulamalara öncelik verilmelidir.

Dijitalleşme, doğal ve kültürel miras turizmine çok sayıda fayda sağlarken, ele alınması gereken zorluklar ve dikkate alınması gereken hususlar da vardır. Tüm topluluklar ve bölgeler dijital teknolojilere eşit erişime sahip olmadığından önemli bir endişe, dijital uçurumdur (UNWTO. 2020). Bu, miras destinasyonlarının tanıtılmasında ve bunlara erişilmesinde eşitsizlikler yaratabilir, bu da boşluğu kapatmak ve kapsayıcılığı sağlamak için çaba gösterilmesini gerektirir. Dijital okuryazarlığı teşvik ederek ve yetersiz hizmet alan topluluklarda teknolojiye erişim sağlayarak dijital uçurumu kapatmak önemlidir (UNWTO. 2021).

Dijital platformlara artan güven ile birlikte, siber güvenlik ve veri gizliliği turizm endüstrisinde kritik konular haline gelmiştir. Ziyaretçi bilgilerini korumak, çevrim içi işlemleri güvence altına almak ve siber tehditlere karşı korunmak, dijital turizm deneyimlerinde güveni sürdürmek önem arz etmektedir (UNWTO. (2021).

Dijital teknolojiler ziyaretçi deneyimlerini geliştirirken, dijital katılım ile mirasın içsel değerinin korunması ve dijital ve fiziksel yönleri arasında bir denge kurmak çok önemlidir (Richards, 2018). Bu destinasyonların sahip olduğu huşu, gizem ve kültürel önem duygusunu sürdürmek, uzun vadeli sürdürülebilirliklerini sağlamanın anahtarı olmuştur. Dijital araçlar, fiziksel ziyareti gölgelemek veya değiştirmek yerine onu tamamlamalı ve geliştirmelidir (Guttentag, 2010; Novelli vd., 2006).

Doğal ve kültürel miras turizminin dijitalleşmesi, önemli etik mülahazaları gündeme getirmektedir. Bunlar, miras alanlarının dijital olarak manipüle edilmesi, kültürel uygulamaların yanlış temsil edilmesi ve özgünlüğün metalaştırılması gibi konuları içerir. Dijital verilerin etik olarak toplanmasını, kullanılmasını ve yayılmasını sağlamak, mahremiyet haklarına saygı duymak ve hassas kültürel bilgileri korumak gerekir (Gretzel vd., 2015). Paydaşların etik standartları desteklemesi, yerel topluluklarla işbirliği yapması ve mirasın dijital temsillerinin saygılı, doğru ve sürdürülebilir turizm uygulamalarıyla uyumlu olmasını sağlaması esastır. Dijital ekosistemde güven ve bütünlüğü korumak için şeffaflık, bilgilendirilmiş onay ve sorumlu veri yönetimi uygulamaları desteklenmelidir. Ek olarak, dijital teknolojiler, kültürel varlıkların ticari kazanç için metalaştırılmasından veya sömürülmesinden kaçınarak, miras alanlarının özgünlüğüne ve bütünlüğüne saygı duyacak şekilde kullanılmalıdır.

Doğal ve kültürel miras turizminde dijitalleşme, paydaşlar arasında ortaklıklar ve işbirliğini zorunlu kılmaktadır. Destinasyon yönetimi organizasyonları, teknoloji sağlayıcıları, devlet kurumları ve yerel topluluklar arasındaki işbirliği, inovasyonu teşvik edebilir, sürdürülebilirliği sağlayabilir, bilgi alışverişini teşvik edebilir, sinerji yaratabilir ve miras turizminin sorumlu bir şekilde geliştirilmesi için ortak bir vizyon yaratabilir (Buhalis & Leung, 2018). Paydaşlar birlikte çalışarak, ortak zorlukları ele alan ve ortak uzmanlık ve mevcut kaynaklardan yararlanan dijital çözümleri birlikte oluşturabilirler. Hükümetler, politika çerçeveleri, yönetim mekanizmaları ve kuruluşlar, sorumlu dijital uygulamaları teşvik eden, fikri mülkiyet haklarını koruyan ve dijital kaynaklara eşit erişimi sağlayan net politikalar, düzenlemeler ve standartlar oluşturmalarıdır (UNWTO. 2021). Dijital miras turizminin benzersiz zorluklarını ve fırsatlarını ele alan kapsamlı politikalar geliştirmek için kamu ve özel sektör arasındaki işbirliği esastır.

Dijitalleşmenin doğal ve kültürel miras turizmi üzerindeki etkisini anlamak için izleme ve değerlendirme yapmak gerekir. Ziyaretçi geri bildirim, kullanıcı katılımı ve ekonomik göstergeler hakkında veri toplayıp analiz ederek, destinasyon yöneticileri dijital stratejilerin etkinliğini değerlendirebilir ve gelecekteki iyileştirmeler için bilinçli kararlar alabilir (Buhalis & Leung, 2018) Bu veriye dayalı yaklaşım, kanıta dayalı karar vermeye olanak tanımakta ve dijital girişimlerin destinasyon hedefleriyle uyumlu hale getirilmesine yardımcı olmaktadır.

Dijitalleşmenin faydalarından tam olarak yararlanmak için eğitim ve kapasite geliştirme girişimleri hayati önem taşır. İlgili paydaşlar, dijital teknolojileri etkin bir şekilde kullanmak için gerekli bilgi ve becerilerle donatılmalıdır (UNWTO. 2021) Eğitim programları, çalıştaylar ve eğitim kurumlarıyla yapılan işbirlikleri, destinasyon yöneticilerini, tur operatörlerini ve yerel toplulukları dijital araçları, benimsemeleri ve sürdürülebilir miras turizmi için potansiyellerini en üst düzeye çıkarmaları konusunda güçlendirebilir. Dijital araçlar, veri yönetimi, dijital pazarlama ve hikaye anlatma teknikleri konusunda eğitim alınmalıdır (Pletikosa Cvijikj & Michahelles, 2013). Paydaşlar, dijital okuryazarlığı ve yetkinlikleri geliştirerek, ziyaretçi deneyimini geliştirmek ve sürdürülebilir turizm gelişimini desteklemek için dijital teknolojilerden etkin bir şekilde yararlanabilirler.

Doğal ve kültürel miras turizminin dijitalleşmesi, uluslararası işbirliği ve bilgi paylaşımı için fırsatlar sunmaktadır. Destinasyonlar birbirlerinin en iyi uygulamalarından öğrenebilir, başarılı dijital stratejiler hakkında fikir alışverişinde bulunabilir ve ortak pazarlama girişimlerinde işbirliği yapabilirler (UNWTO.

2020). Uluslararası kuruluşlar ve forumlar, bu alışverişleri kolaylaştırmada, işbirliğini geliştirmede ve dünya çapında sorumlu dijital turizm uygulamalarını teşvik etmede çok önemli bir rol oynamaktadır.

Dijitalleşme, müze ve arşiv kavramında devrim yaratarak sanal müzelerin ve dijital arşivlerin oluşturulmasına olanak sağlamıştır. Bu platformlar, koleksiyonlara, sergilere ve tarihi eserlere çevrimiçi erişim sağlayarak küresel bir izleyici kitlesine ulaşarak uzaktan keşif yapılmasını sağlamaktadır. Veri kaybına veya teknolojik eskimeye karşı koruma sağlamak için dijital kayıtlar, arşivler ve yedekler düzenli olarak güncellenmeli ve muhafaza edilmelidir (Carlsen & Butler, (Eds.). 2011). Ayrıca, doğal ve kültürel hazinelerimizi korumak ve gelecek nesillere aktarmak için fiziksel koruma önlemlerini tamamlayan dijital teknolojilerle mirası koruma çabaları bir öncelik olarak kalmalıdır. Akıllı destinasyon yönetimi kavramı, genel ziyaretçi deneyimini ve destinasyon yönetimi süreçlerini geliştirmek için çeşitli dijital teknolojilerin entegrasyonunu içerir. Verimli kaynak yönetimi, kalabalık kontrolü ve sürdürülebilirlik girişimleri için akıllı altyapı, gerçek zamanlı veri analitiği ve akıllı sistemler içerir. Akıllı destinasyon yönetimi operasyonları optimize edebilir, ziyaretçi akışlarını iyileştirebilir ve doğal ve kültürel miras alanlarının sürdürülebilir şekilde korunmasını sağlayabilir.

Dijital platformlar, miras destinasyonlarının etkili bir şekilde tanıtımını sağlarken, aşırı turizmi azaltmak için bunu sürdürülebilir ziyaretçi yönetimi ile dengelemeye ihtiyaç vardır. Dijital araçlar, sorumlu seyahat uygulamalarını yaymak, ziyareti farklı siteler arasında dağıtmak ve akıllı çözümler aracılığıyla ziyaretçi akışlarını yönetmek için kullanılabilir (Guttentag, 2010). Aşırı turizm zorluklarını ele almak için dijitalleşmeden yararlanan destinasyonlar, hem ziyaretçiler hem de yerel topluluklar için daha sürdürülebilir ve keyifli bir deneyim sağlayabilir.

Mobil uygulamalar, gezginlerin doğal ve kültürel miras turizmini planlama, gezinme ve deneyimleme şeklini değiştirmiştir. Bu uygulamalar, gerçek zamanlı bilgilere, etkileşimli haritalara, sesli kılavuzlara ve artırılmış gerçeklik özelliklerine erişim sağlayarak ziyaretçinin sahadaki deneyimini geliştirmektedir (Neuhof vd., 2015). Destinasyonlar, mobil uygulamalardan yararlanarak kişiselleştirilmiş içerik sunabilir, yön bulmayı kolaylaştırabilir ve sürükleyici hikâye anlatımı sunarak ziyaretçilerin miras turizmi yolculuklarından en iyi şekilde yararlanmalarını sağlayabilir. Ayrıca bilet rezervasyonlarını kolaylaştırıp ve yorum kaynaklarına kolay erişim sunarak doğal ve kültürel mirasın keşfini daha sorunsuz ve ilgi çekici hale getirmektedir. Destinasyonlar, videolar, podcast'ler ve etkileşimli web siteleri dâhil olmak üzere multimedya formatları aracılığıyla, miraslarının özünü yakalayan zengin anlatılar aktarabilir (Buhalis & Amaranggana, 2015). Bu dijital hikâye anlatımı yaklaşımı, ziyaretçileri duygusal bir düzeyde meşgul etmekte, onları kültürel bağlamın içine çekmekte ve sergilenen miras için daha derin bir bağ ve takdiri teşvik etmektedir.

Blockchain teknolojisi, doğal ve kültürel miras turizminde şeffaflığı ve güveni artırma sözü vermektedir. Destinasyonlar, blok zincir kullanarak eserlerin orijinallikini sağlayabilir, kültürel nesnelerin menşeyini izleyebilir ve güvenli ve şeffaf işlemler gerçekleştirebilir (Gretzel vd., 2015). Bu teknoloji, taklit ürünlerle mücadelede, fikri mülkiyet haklarının korunmasında ve miras varlıklarının bütünlüğünün korunmasında hayati bir rol oynayabilir.

Sosyal medya platformları, doğal ve kültürel miras turizm deneyimlerini tanıtmak ve paylaşmak için güçlü araçlar haline gelmiştir. Ziyaretçiler, kullanıcı tarafından oluşturulan içerik aracılığıyla seyahat deneyimlerini, tavsiyelerini ve fotoğraflarını paylaşarak miras destinasyonlarının erişimini ve görünürlüğünü artırabilir (Buhalis & Foerste, 2015). Destinasyonlar, kullanıcılarla aktif bir şekilde etkileşim kurarak, etkileycilerden yararlanarak ve destinasyon markasını ve ziyaretçi katılımını geliştirmek için kullanıcı tarafından oluşturulan içeriğin oluşturulmasını teşvik ederek sosyal medyanın gücünden yararlanabilir.

Oyunlaştırma teknikleri ve etkileşimli deneyimler, ziyaretçileri doğal ve kültürel mirasın içine çekmek için ilgi çekici yöntemler olarak ortaya çıkmıştır. Destinasyonlar, oyun öğelerini, zorlukları ve ödülleri dâhil ederek ziyaretçi katılımını, eğitimini ve eğlencesini artırabilir (Hamari vd., 2014). Oyunlaştırma, keşfetmeyi, etkileşimi ve bir başarı duygusunu teşvik ederek miras deneyimini farklı izleyiciler için daha akılda kalıcı ve keyifli hale getirebilir (Zeng & Gerritsen, 2014). Etkileşimli sergiler, dijital çöpçü avları ve sürükleyici hikâye anlatımı teknikleri, miras alanlarını daha etkileşimli kılabilir ve genç nesiller de dâhil olmak üzere çok çeşitli ziyaretçiler için çekicilik sunabilir.

Bulut bilişim, doğal ve kültürel miras turizminde veri depolama ve yönetimini dönüştürmüştür. Destinasyonlar, bulut tabanlı platformları kullanarak büyük miktarda veriyi güvenli bir şekilde depolayabilir ve bunlara erişebilir, bu da sorunsuz işbirliği, ölçeklenebilirlik ve maliyet verimliliği sağlayabilir (Neuhof vd., 2015). Bulut bilgi işlem ayrıca paydaşlar arasında veri paylaşımını kolaylaştırarak sürdürülebilir miras turizmi gelişimi için bilgi alışverişini ve işbirliğini teşvik edebilir.

Bulut bilişimin faydaları, turizm işletmeleri için önemli fırsatlar sunmaktadır. Seyahat acenteleri, bulut bilgi işlem altyapılarını gerektiği gibi ölçeklendirebilir ve işin boyutuna göre ölçeği artırabilir veya azaltabilir. Ayrıca şirket, seyahat endüstrisi için geniş bir yazılım yelpazesi sunarak niş pazar uygulamaları için yeni uygulamalar geliştirme ihtiyacını ortadan kaldırmaktadır. Bu özellikler, aşağıdakiler gibi seyahat endüstrisinin ihtiyaçlarına göre uyarlanmış uygulamaları içerir: Temel rezervasyon politikaları, dosya paylaşımı, seyahat programı oluşturma ve uçuş ve konaklama planlaması. Ortak uygulamalara ve rezervasyon sistemlerine erişim sağlamaktadır. Bu durum aynı zamanda seyahat acentelerinin bulut bilişim aracılığıyla müşterileri ile sürekli iletişim kurarak hizmetlerini geliştirmelerine de olanak sağlamaktadır (Karaman, & Sayın, 2019).

Coğrafi konum belirleme ve coğrafi etiketleme teknolojileri, doğal ve kültürel miras alanlarının keşfedilmesini ve yorumlanmasını geliştirmiştir. Ziyaretçiler, konuma özgü bilgilere, yorumlayıcı içeriğe ve multimedya kaynaklarına erişmek için GPS özellikli cihazları veya mobil uygulamaları kullanabilirler (Neuhofer vd., 2015). Coğrafi konum teknolojileri, ziyaretçilerin çevreye ilişkin anlayışlarını ve beğenilerini zenginleştirerek zengin içerikli bilgiler sunar iken miras alanlarında etkin bir şekilde gezinmelerini sağlayabilir.

Dijital pazarlama ve hedefli reklamcılık, doğal ve kültürel miras turizminin tanıtımında devrim yaratmıştır. Destinasyonlar, dijital kanallar aracılığıyla, özel mesajlar, kişiselleştirilmiş öneriler ve hedefe yönelik reklamlar ile küresel bir izleyici kitlesine ulaşabilirler. Dijital pazarlama stratejileri, destinasyonların benzersiz miras tekliflerini etkili bir şekilde tanıtmasına, belirli ziyaretçi segmentlerini çekmesine ve pazarlama kampanyalarının etkinliğini gerçek zamanlı olarak ölçmesine olanak tanır.

Dijitalleşme, doğal ve kültürel miras turizminde biletleme ve ödeme süreçlerini dönüştürmüştür. Çevrimiçi biletleme sistemleri ve temassız ödeme yöntemleri, ziyaretçilerin sorunsuz bir şekilde bilet satın almalarını ve işlem yapmalarını sağlayarak bekleme sürelerini azaltmakta ve ziyaretçi deneyimini geliştirmektedir (Buhalis & Law, 2008).

Hızla gelişen dijital ortamda, doğal ve kültürel miras turizmi için sürekli yenilik ve uyum esastır. Destinasyonların rekabetçi ve alakalı kalabilmeleri için gelişen teknolojilere, tüketici eğilimlerine ve pazar dinamiklerine ayak uydurması gerekir (Gretzel & Yoo, 2008). Bir inovasyon kültürünü benimseyen destinasyonlar, fırsatları yakalayabilir, zorlukların üstesinden gelebilir ve ziyaretçileri büyüleyen ve meşgul eden son teknoloji dijital deneyimler sunabilir (Buhalis & Amaranggana, 2015). İnovasyonu teşvik ederek, destinasyonlar rekabetçi kalabilir, en yeni deneyimleri sunabilir ve ziyaretçilerin değişen ihtiyaç ve beklentilerine uyum sağlayabilirler (Buhalis, 2020).

Dijitalleşme, doğal ve kültürel miras turizminde erişilebilirliği ve kapsayıcılığı geliştirme potansiyeline sahiptir. Destinasyonlar, dijital teknolojilerin engelli bireyler, yaşlı ziyaretçiler ve sınırlı teknolojik okuryazarlığa sahip kişiler dâhil herkes tarafından erişilebilir olmasını sağlamak için çaba göstermelidir (Buhalis & Michopoulou, 2011; Buhalis & Law, 2008). Kullanıcı dostu arayüzler tasarlamak, çok dilli içerik sağlamak ve farklı kullanıcı ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmamak, dijital deneyimlerin kapsayıcılığını ve erişimini artırabilir.

Dijitalleşme, doğal ve kültürel miras turizminin dayanıklılığına ve uyarlanabilirliğine katkıda bulunabilir. Dijital araçlar ve platformlar, doğal afetler, küresel krizler veya ziyaretçi tercihlerindeki değişimler gibi değişen koşullara yanıt verme esnekliği sunmaktadır (Neuhofer vd., 2015). Destinasyonlar, dijitalleşmeyi benimseyerek tekliflerini çeşitlendirebilir, yeni gelir akışları keşfedebilir ve deneyimlerini farklı ziyaretçi segmentlerine hitap edecek şekilde uyarlayarak zorluklar karşısında uzun vadeli sürdürülebilirlik ve dayanıklılık sağlayabilir.

Doğal ve Kültürel Miras Turizminde Dijital Süreçlerin Başarılı Uygulamaları

Gelişmiş Ziyaretçi Deneyimleri: Dijital süreçler, doğal ve kültürel mirasla sürükleyici ve etkileşimli karşılaşmalar sağlayarak ziyaretçi deneyimlerini önemli ölçüde zenginleştirmiştir. Örneğin, sanal gerçeklik (VR) ve artırılmış gerçeklik (AR) teknolojileri, başka türlü erişilemeyen veya zamanla kaybolan tarihi sembelleri, eski uygarlıkları ve ekosistemleri yeniden yaratmak için kullanılmıştır. Cheung ve Yang (2005) tarafından yapılan bir araştırmaya göre, miras turizmindeki VR uygulamalarının ziyaretçi memnuniyetini ve bilgi tutmayı artırdığı, sonuç olarak daha anlamlı ve akılda kalıcı bir deneyime katkıda bulunduğu görülmüştür (Cheung & Yang, 2005). Bunun göze çarpan bir örneği, Çin'in Pekin kentindeki Saray Müzesi tarafından geliştirilen artırılmış gerçeklik uygulamasıdır. Uygulama, ziyaretçilerin Yasak Şehir'i keşfetmelerine olanak tanıyarak tarihsel bağlam, etkileşimli haritalar ve mimari özelliklerin 3D rekonstrüksiyonlarını sunmaktadır. Uygulama aracılığıyla ziyaretçiler, gizli hikâyelerin kilidini açabilir, sarayın karmaşık ayrıntılarını öğrenebilir ve tarihi önemi hakkında daha derin bir anlayışa sahip olabilirler (Saray Müzesi, 2023).

Ülkemizi de kapsayan bir örnek olarak; “Haskova-Edirne Kültürel ve Tarihi Destinasyonlar Projesi”, sınır ötesi bölgenin zengin kültürel ve tarihi mirasını koruma ve yaygınlaştırma düşüncesine dayanmaktadır. Bu fikir, bu değerli mirasa ait şahitleri dijital platforma taşıyarak ve çağdaş teknolojilerle geniş kitlelere ulaştırarak gerçekleştirilmiştir. Dijitalleştirilen unsurlar titizlikle seçilmiştir ve turistler için ilgi çekici bilgiler içermektedir. Turistleri seyahat etmeye teşvik ederek, bölgeyi daha yakından tanımalarını sağlamaktadır. Haskovo ve Edirne'den geleneksel kartpostallar, yerel ünlülerin fotoğrafları, kültürel ve tarihi mekânlar ile olaylar bu projede işlenmiştir. Aynı zamanda, yerel gazete, dergi ve kitapların antika sayılabilecek yayınları da dijital ortama aktarılmıştır. Ayrıca, yerel mutfak kültürüne ait geleneksel yemek tarifleri titizlikle araştırılmış ve sunulmuştur. İnternet platformu üzerinde bu değerli bilgilerin paylaşıldığı bir dijital turistik harita oluşturulmuştur. Aynı platformda, araştırılan yemek tariflerini içeren bir yemek kitabı da yer almaktadır. Proje sürecinde, yeni ortaklıkların kurulması, karşılıklı deneyim alışverişi ve iyi uygulamaların paylaşılması için çeşitli etkinlikler düzenlenmiştir. Edirne'de gerçekleştirilen bir konferans ve Haskovo'da düzenlenen bir yuvarlak masa toplantısı olmak üzere toplamda 2 ağ etkinliği düzenlenmiştir. Bu etkinliklerin yanı sıra, iki şehirde de farkındalık artırma faaliyetleri gerçekleştirilmiştir (Haskova-Edirne Kültürel ve Tarihi Destinasyonlar, 2017).

Doğal miras turizminde VR'nin dikkate değer bir uygulaması, Great Barrier Reef VR Experience'dir. Bu sanal gerçeklik deneyimi, kullanıcıların nefes kesen güzelliğine ve deniz yaşamına tanık olarak Great Barrier Reef'in sualtı dünyasına dalmasına olanak tanımaktadır. VR deneyimi, bu doğa harikasıyla gerçekçi ve sürükleyici bir karşılaşma sağlayarak ziyaretçileri yalnızca eğitmekle kalmaz, aynı zamanda resif korumanın önemi konusunda farkındalık yaratır (Attenborough, 2018).

Anahtar uygulamalardan biri, ziyaretçi akışlarını izlemek ve popüler turistik destinasyonlardaki aşırı kalabalığı azaltmak için gerçek zamanlı verilerin ve akıllı teknolojilerin kullanılmasıdır. Destinasyon yöneticileri, sensörler, Wi-Fi izleme ve mobil uygulamalar uygulayarak ziyaretçi sayıları, hareket modelleri ve yoğun zamanlar hakkında veri toplayabilir. Bu bilgi, kırılğan ekosistemler ve kültürel alanlar üzerindeki etkiyi en aza indirirken daha iyi bir ziyaretçi deneyimi sağlamak için zamanlı giriş sistemleri, kapasite sınırları veya alternatif rotalar gibi kalabalık yönetimi stratejilerini uygulamalarına olanak tanımaktadır.

Ayrıca, dijital kanallar ve çevrimiçi incelemeler yoluyla ziyaretçi geri bildirimlerinin toplanması ve analizi, destinasyon yöneticilerinin ziyaretçi deneyimlerinin kalitesini sürekli olarak değerlendirmesine ve iyileştirmesine yol açmaktadır. TripAdvisor ve Google Yorumları gibi çevrimiçi platformlar, ziyaretçi memnuniyeti, tercihleri ve iyileştirme alanları hakkında değerli bilgiler sağlamaktadır. Bu geri bildirim, ziyaretçi beklentilerinin karşılanmasını ve aşılmasını sağlayarak, yorumlayıcı materyalleri, tesisleri ve hizmetleri geliştirmede destinasyon yöneticilerine rehberlik edebilir (Xiang vd., 2015).

Koruma: Dijital süreçler, doğal ve kültürel mirasın korunmasında hayati bir rol oynamaktadır. 3D tarama ve fotogrametri gibi yüksek çözünürlüklü görüntüleme teknikleri, miras alanlarının doğru dijital belgelenmesini ve kopyalanmasını sağlamaktadır. Bu dijital kopyalar, restorasyon projeleri için değerli referanslar olarak işlev görür ve bozulan yapıların veya kırılğan ortamların korunmasına yardımcı olur. Ek olarak, dijital arşivler eserlerin, el yazmalarının ve sanat eserlerinin kataloglanmasını ve korunmasını kolaylaştırarak uzun vadeli erişilebilirliklerini ve korumalarını sağlar. Örneğin "CyArk" projesi, nesli tükenmekte olan çok sayıda kültürel miras alanını doğal afetlerden, çatışmalardan veya insan müdahalesinden koruyarak dijital olarak korumuştur (CyArk, 2022). CyArk, 3D tarama ve modelleme teknikleriyle Çin Seddi, Chichen Itza'nın Maya harabeleri ve tarihi Pompeii şehri gibi yerleri dijital olarak korumuştur. Bu sanal deneyimler, dünyanın her köşesinden insanların bu siteleri keşfetmesine ve takdir etmesine olanak tanıyarak, ortak mirasımız için daha büyük bir anlayış ve takdiri teşvik etmektedir (CyArk, 2022).

Topluluk Temelli Katılımcı Haritalama: Miras turizminde dijital süreçlerin dikkate değer bir uygulaması, topluluk tabanlı katılımcı haritalamadır. Bu yaklaşım, dijital araçları ve coğrafi bilgi sistemlerini (GIS) kullanarak yerel toplulukların kültürel ve doğal miraslarının haritasını çıkarmaya aktif olarak dâhil edilmesini içerir. Topluluk üyeleri, daha sonra etkileşimli haritalara ve dijital veritabanlarına entegre edilen geleneksel bilgilerine, hikayelerine ve anılarına katkıda bulunmaktadır. Bu işbirlikçi yaklaşım, yalnızca topluluk bağlarını ve yerel gururu güçlendirmekle kalmaz, aynı zamanda ziyaretçilerin daha az bilinen miras alanlarına, alışılmadık yollara ve geleneksel rehber kitaplarda vurgulanmayan gizli mücevherlere erişmelerini ve bunları keşfetmelerini sağlamaktadır. Örneğin, “Meksika Yerli Turizm Ağı” (ITNM), Meksika'nın yerli topluluklarının kültürel zenginliğini ve çeşitliliğini sergilemek için topluluk temelli katılımcı haritalama uygulamasıdır. ITNM, "Yerli Toplulukların Mirasını Harekete Geçirmek" projesi aracılığıyla yerli topluluklarla işbirliği yaparak atalarının yerleşim yerlerini, geleneksel uygulamalarını ve kültürel etkinliklerini vurgulayan etkileşimli bir dijital harita oluşturmuştur. Harita, yerli mirasın korunmasını destekleyip ve yerel topluluklar

için gelir elde ederken otantik yerli deneyimler arayan turistler için bir kaynak görevi görmektedir (ITNM, 2012).

Dijital süreçler yoluyla topluluk katılımının bir örneği de, Avustralya'daki "Yerli Dünyaların Haritasını Çıkarma" projesidir. Bu proje, Yerli toplulukları kültürel bilgilerini ve miraslarını paylaşma konusunda güçlendirmek için katılımcı haritalama, hikâye anlatımı ve dijital teknolojiyi birleştirmiştir. Yerli topluluklar, mobil haritalama uygulamalarının kullanımıyla önemli kültürel yerleri, kutsal yerleri ve önemli hikâyeleri belgeleyebilir ve haritalandırabilir. (Foth, 2011).

Dijital Pazarlama ve Çevrimiçi Rezervasyon: Çevrimiçi rezervasyon sistemlerinin rahatlığı ve erişilebilirliği, ziyaretçiler için seyahat planlama sürecini basitleştirmiştir. Gezginler, çeşitli miras destinasyonlarını kolayca araştırıp karşılaştırabilir, ilgi çekici yerler, konaklama yerleri ve aktiviteler hakkında ayrıntılı bilgilere erişebilir ve evlerinin rahatlığında anında rezervasyon yapabilirler. Bu dijital rezervasyon; destinasyon yöneticilerinin operasyonları düzene koymasına, kapasite yönetimini optimize etmesine ve ziyaretçi tercihleri ve davranışlarına ilişkin öngörüler elde etmesine olanak tanımaktadır. Örneğin, Peru'daki "Machu Picchu Tarihi Koruma Alanı", UNESCO Dünya Mirası Alanını tanıtmak ve ziyaretçi akışlarını yönetmek için dijital pazarlama ve çevrimiçi rezervasyon sistemlerini başarıyla uygulamıştır. Etkileyici sosyal medya kampanyaları, kullanıcı dostu bir web sitesi ve çevrimiçi biletleme platformlarının bir kombinasyonu sayesinde, destinasyon etkili bir şekilde küresel bir izleyici kitlesine ulaştı, ziyaretçi sayısını artırdı ve sitedeki aşırı kalabalığı azalttı. Dijital platformlar aynı zamanda bilet kullanılabilirliği ve ziyaretçi kısıtlamaları hakkında gerçek zamanlı bilgiler sunarak turistler için daha sürdürülebilir ve eğlenceli bir deneyim sağlamaktadır (Peru Seyahat, 2023).

Dijital Belgeleme Yoluyla Kültürel Mirasın Korunması: Dijital süreçler, eserlerin, sanat eserlerinin, tarihi alanların ve somut olmayan kültürel uygulamaların kapsamlı ve doğru bir şekilde belgelenmesini sağlayarak kültürel mirasın korunmasında devrim yaratmıştır. 3B tarama ve fotogrametri gibi yüksek çözünürlüklü görüntüleme teknikleri, karmaşık ayrıntıları yakalayan ve kültürel nesnelere gerçekçi bir temsili sağlayan dijital kopyaların oluşturmuştur. Bu dijital dokümantasyon, koruma çabaları, araştırma ve eğitim amaçları için değerli bir kaynak olarak hizmet vermektedir. Örneğin, Londra'daki British Museum, geniş kültürel eser koleksiyonunu korumak ve paylaşmak için dijital belgeleme teknikleri kullanmıştır. Müze, "Sanal Müze" adlı bir proje aracılığıyla, dünyanın dört bir yanından gelen ziyaretçilerin sürükleyici bir çevrimiçi deneyim aracılığıyla bu hazineleri keşfetmesine ve öğrenmesine olanak tanıyan, seçilen nesnelere dijital kopyalarını oluşturmuştur. Bu girişim, müze koleksiyonuna erişimi genişletmekle beraber, fiziksel elleçleme ihtiyacını da azaltarak eserleri korumaktadır (British Museum, 2023).

"Işık Algılama ve Mesafe Değiştirme" (LiDAR) gibi gelişmiş görüntüleme teknolojileri ve insansız hava aracı araştırmaları sayesinde, dijital süreçler, miras alanlarının son derece doğru ve ayrıntılı 3B modellerinin oluşturulmasını sağlar. Bu dijital kopyalar, koruma çabaları için değerli referanslar olarak hizmet ederek uzmanların alanları fiziksel zarara veya bozulmaya neden olmadan incelemesine ve analiz etmesine yardımcı olmaktadır. Örneğin, İskoçya Tarihi Çevre ve CyArk arasındaki bir işbirliği olan "Scottish Ten" projesi, İskoçya'nın beş UNESCO Dünya Mirası Alanı ve beş uluslararası miras alanının kapsamlı 3B modellerini oluşturmak için dijital belgeleme tekniklerinden yararlanmıştır. Proje, bu yerleri dijital olarak yakalayıp arşivleyerek, bunların uzun vadeli korunmasını, araştırma, restorasyon ve eğitim amaçları için zengin bir bilgi sağlamaktadır (Scottish Ten, 2022).

Dijital Hikâye Anlatımı ile Kültürel Mirasın Canlandırılması: Miras alanları, multimedya sunumları, sanal sergiler ve mobil uygulamalar aracılığıyla, tarihi hayata geçiren anlatılar öreterek ziyaretçilerin ilgisini çekebilir. Sesli rehberler, artırılmış gerçeklik deneyimleri ve sürükleyici videolar gibi dijital hikâye anlatma teknikleri, ziyaretçi katılımını artırarak ve miras alanlarının kültürel önemini daha derinden anlaşılmasını sağlayabilir. Dijital hikâye anlatımı, tarihsel bağlamı modern teknolojiyle birleştirerek gelenekleri korumakta, kültürel takdiri artırmakta ve daha geniş bir izleyici kitlesinin ilgisini çekmektedir. Örneğin, Yunanistan'ın Atina kentindeki Akropolis Müzesi, ziyaretçilerin deneyimlerini zenginleştirmek için dijital hikâye anlatımını benimsemiştir. Ziyaretçiler, bir mobil uygulama aracılığıyla antik Akropolis alanının ve eserlerinin tarihi, mimarisi ve önemi hakkında fikir veren etkileşimli kılavuzlara, 3B modellere ve artırılmış gerçeklik özelliklerine erişebilir. Bu dijital yaklaşım, unutulmaz ve eğitici bir deneyim yaratarak ziyaretçi anlayışını ve katılımını geliştirmektedir (Acropolis Museum, 2018).

Sosyal medya, topluluk katılımı ve hikâye anlatımında da önemli bir rol oynamaktadır. Instagram, Facebook ve YouTube gibi platformlar, bireylerin ve toplulukların doğal ve kültürel mirasa ilişkin kişisel deneyimlerini, hikâyelerini ve bakış açılarını paylaşmaları için alanlar sağlamaktadır. Kullanıcı tarafından oluşturulan içerik

sayesinde topluluklar geleneklerini, uygulamalarını ve yerel cazibe merkezlerini sergileyebilir ve böylece miraslarının tanıtımına ve korunmasına katkıda bulunabilir.

Dijital Çözümlerle Sürdürülebilir Turizm: Dijital platformlar ve araçlar, sürdürülebilir seyahat bilgilerinin yayılmasını kolaylaştırarak, ziyaretçilerin çevre dostu uygulamalarla uyumlu bilinçli seçimler yapmalarını sağlamaktadır. Örneğin, “Küresel Sürdürülebilir Turizm Konseyi” (GSTC), dünya çapında turizm uzmanlarına ve destinasyonlara eğitim ve kaynak sağlayan “Sürdürülebilir Turizm Eğitim Programı” (STEP) platformunu geliştirmiştir. Platform, etkileşimli öğrenme modülleri sunmak, sürdürülebilir uygulamaları teşvik etmek ve paydaşların sürdürülebilir turizm stratejilerini uygulama kapasitelerini geliştirmek için dijital araçlardan yararlanmaktadır (GSTC, 2019).

Çevrimiçi forumlar, sosyal medya grupları ve topluluk odaklı web siteleri, yerel toplulukların hikâyelerini, geleneksel bilgilerini ve kültürel uygulamalarını küresel bir izleyici kitlesiyle paylaşmalarına olanak tanımaktadır. Bu dijital platformlar, diyalog, işbirliği ve fikir alışverişi için bir alan sağlayarak, topluluk üyeleri arasında bir sahiplenme ve güçlenme duygusunu teşvik etmektedir. Örneğin, “Kanada Yerli Turizm Derneği” (ITAC), Yerli kültürel turizm deneyimleri için bir merkez görevi gören "Kanada Yerlileri" adlı bir çevrimiçi platform geliştirmiştir. Platform, Yerlilerin sahip olduğu turizm işletmelerini, kültürel etkinlikleri ve sürükleyici hikâye anlatımını sergileyerek ziyaretçilerin yerel topluluklarla doğrudan bağlantı kurmasını sağlamıştır (ITAC, 2023).

Sürdürülebilir turizm açısından, dijital süreçlerin uygulanması, destinasyonların çevre dostu uygulamaları gerçekleştirmelerini ve karbon ayak izlerini azaltmalarını sağlamıştır. Sustainable Travel International organizasyonu tarafından geliştirilen "Turizm Bilgi ve İzleme Sistemi" (TIMS) bu konuda örnek bir araçtır. TIMS, ziyaretçi sayıları, enerji tüketimi ve atık üretimi dâhil olmak üzere turizm faaliyetleriyle ilgili verileri toplamak ve analiz etmek için ileri teknolojiyi kullanmaktadır. Bu bilgilerle destinasyonlar kaynak yönetimi, altyapı geliştirme ve ziyaretçi yönetimi stratejileri hakkında bilinçli kararlar alabilir (Sustainable Travel International, 2020 n.d). Enerji yönetim sistemlerinin, akıllı şebekelerin ve eko-geri bildirim mekanizmalarının kullanılmasıyla destinasyonlar kaynak tüketimini izleyebilir ve optimize edebilir, atıkları azaltabilir ve çevre dostu uygulamaları teşvik edebilir. (Gretzel vd., 2015).

Sürdürülebilir ziyaretçi yönetimi için dijital süreçleri kullanmanın başka bir örneği de, Hırvatistan'daki “Plitvice Gölleri Milli Parkı”dır. Park, ziyaretçi kapasiteleri, parkur koşulları ve önerilen rotalar hakkında gerçek zamanlı bilgi sağlayan bir mobil uygulama hayata geçirmiştir. Uygulama ayrıca parkın doğal özellikleri ve biyolojik çeşitliliği hakkında eğitici içerikler sunmaktadır (Plitvice Gölleri Ulusal Parkı, 2023).

Yerel Ekonomi: Dijital platformlar ve çevrimiçi pazar yerleri, küçük ölçekli işletmelerin ve yerel zanaatkarların ürünlerini ve hizmetlerini küresel bir izleyici kitlesine sergilemeleri ve satmaları için yeni yollar açmıştır. Bu, topluluklar içinde artan ekonomik fırsatlara, girişimciliğe ve gelir üretimine destek olmuştur. Örneğin, Etsy ve Amazon Handmade gibi çevrimiçi platformlar, esnaf ve zanaatkarlara geleneksel el sanatları ve kültürel eserler de dâhil olmak üzere el yapımı ürünlerini tanıtmaları ve satmaları için dijital bir pazar sağlamıştır. Bu platformlar, zanaatkarların geleneksel işçiliği takdir eden ve destekleyen müşterilerle doğrudan bağlantı kurmasını sağlayarak küresel bir erişim sunmaktadır (Etsy, 2023).

Dijital süreçler, yerel toplulukların turizm deneyimlerinin tasarlanması ve sunulmasına aktif olarak dâhil olduğu topluluk temelli turizm girişimlerini de kolaylaştırmıştır. Çevrimiçi platformlar ve rezervasyon sistemleri aracılığıyla, topluluklar ürün ve hizmetlerini doğrudan tanıtabilir ve satabilir, bu da turizm gelirinin yerel ekonomiye doğrudan fayda sağlamasını sağlar. Bu yaklaşım, toplumun güçlendirilmesini, kültürel özgünlüğü ve sürdürülebilir turizm uygulamalarını desteklemektedir (UNWTO, 2019).

Eğitim: Çevrimiçi platformlar, mobil uygulamalar ve etkileşimli sergiler, öğrenciler, aileler ve yaşam boyu öğrenenler dâhil olmak üzere farklı kitlelere hitap eden sürükleyici ve etkileşimli deneyimler sunmaktadır. Bu dijital eğitim kaynakları, miras alanlarıyla anlayışı, takdiri ve bağlantıyı geliştiren değerli bilgiler, hikâyeler ve etkileşimli öğeler sağlamaktadır. Örneğin, British Museum'un "100 Nesnede Dünya Tarihi" dijital projesi, müzenin geniş koleksiyonunun sanal bir keşfini sunmaktadır. Özel bir web sitesi ve bir podcast dizisi aracılığıyla, kullanıcılar farklı dönemlere ve medeniyetlere ait önemli eserleri keşfedebilir ve öğrenebilirler. Bu dijital girişim, kültürel mirasa erişimi genişletmekte, dünya çapındaki izleyicilere ulaştırmakta ve insanlık tarihinin zengin dokusu hakkında merak ve bilgi uyandırmaktadır (British Museum, 2023).

Kitle kaynak kullanımı platformları, yerel toplulukları mirasın korunması ve belgelenmesine dâhil etmek için güçlü araçlar olarak ortaya çıkmıştır. “OpenStreetMap” ve “Wiki Anıtları Seviyor” gibi platformlar, bireylerin kapsamlı ve güncel haritalar ve miras alanlarının veritabanlarını oluşturmak için bilgi, fotoğraf ve verileriyle katkıda bulunmalarını sağlamaktadır. Bu işbirlikçi yaklaşım, yerel bilgi ve bakış açılarının belgeleme sürecine

entegre edilmesini sağlayarak topluluklar arasında bir sahiplenme ve güçlenme duygusunu teşvik etmektedir (Ballatore & Mooney, 2015).

Bir diğer dikkat çekici örnek ise Smithsonian Enstitüsü'nün "Smithsonian Öğrenim Laboratuvarı", eğitimcilerle, öğrencilere ve genel halka dijital sergiler, etkileşimli dersler ve multimedya içeriği dâhil olmak üzere geniş bir eğitim kaynakları koleksiyonuna erişim sağlayan çevrimiçi bir platformdur. Smithsonian Enstitüsü, dijital süreçleri kullanarak, kültürel mirasın paylaşılma ve anlaşılma biçimini dönüştürmüş ve dünyanın dört bir yanından bireylerin çeşitli koleksiyonlar ve anlatılarla ilişki kurmasına imkân sağlamıştır (Smithsonian Learning Lab, 2023 t).

Pazarlama: Influencer'lar ve içerik oluşturucularla yapılan işbirlikleri de miras turizmi için etkili bir pazarlama stratejisi haline gelmiştir. Seyahat, kültür ve mirasa odaklanan etkileyiciler, doğal ve kültürel cazibe merkezlerini tanıtmak için sosyal medya varlıklarını ve ilgili takipçileri kullanabilirler. Influencer'lar, deneyimlerini sergileyerek, belirli destinasyonları destekleyerek ve hikâyelerini paylaşarak farkındalığı artırmaya, etkileşimi artırmaya ve bu benzersiz sitelere ziyaretçi çekmeye yardımcı olabilirler (Magno & Cassia, 2018).

Çevrimiçi seyahat acenteleri ve rezervasyon web siteleri de dâhil olmak üzere dijital platformlar, gezginlerin doğal ve kültürel miras alanlarını keşfetmesini ve ziyaretlerini planlamasını kolaylaştırmıştır. Ek olarak, hedefli reklamlar, arama motoru optimizasyonu ve kişiselleştirilmiş öneriler gibi dijital pazarlama tekniklerinin kullanılması, bu miras alanlarının görünürlüğünü ve arzu edilirliliğini daha da artırmaktadır

Dijital pazarlama stratejilerinin başarılı bir şekilde uygulanması Peru'daki Machu Picchu örneğinde görülebilir. Nefes kesen görseller, hikâye anlatımı ve sosyal medya platformlarındaki hedefe yönelik pazarlama kampanyalarının birleşimiyle Machu Picchu, dünyanın en ikonik ve aranan kültürel destinasyonlarından biri haline gelmiştir. Dijital platformların ve etkileyici işbirliklerinin kullanımı, ziyaretçilerin çekilmesinde ve bu antik sitenin zengin kültürel mirasının tanıtılmasında önemli bir rol oynamıştır (Garcia, 2019).

Sonuç ve Öneri

Dijital süreçler, modern toplumun ayrılmaz bir parçası haline gelerek turizm de dâhil olmak üzere çeşitli endüstrileri önemli ölçüde etkilemiştir. Özellikle doğal ve kültürel miras turizmi, dijital teknolojilerin ortaya çıkması nedeniyle önemli değişikliklere tanık olmuştur. Bu makale, dijital süreçlerin doğal ve kültürel miras turizmi üzerindeki etkilerini hem olumlu hem de olumsuz yönlerini keşfederek değerlendirmeyi amaçlamıştır. Bir dizi akademik kaynaktan ve örnek olaylardan yararlanan bu kapsamlı analiz, dijital süreçlerin dönüştürücü gücünü vurgularken aynı zamanda miras alanlarının korunması ve özgünlüğüne yönelik ortaya koydukları zorlukları da ele almaktadır.

Doğal ve kültürel miras alanları, bir bölgenin tarihi, ekolojik ve kültürel önemini temsil ettikleri için büyük değer taşırlar. Bu yerler, genellikle dünyanın her yerinden ziyaretçileri çeken başlıca turistik yerler olarak hizmet vermektedir. Dijital süreçlerin doğal ve kültürel miras turizmi üzerindeki etkilerini değerlendirmeyi, bunların ziyaretçi deneyimleri, alan yönetimi ve özgünlüğün korunması üzerindeki etkilerini incelemek ve proaktif yaklaşımlarla sürdürülebilir turizm süreç yönetimi verimli hale gelebilir.

Veri analitiği ve içgörüler sayesinde, site yöneticileri ziyaretçi tercihleri, davranış kalıpları ve memnuniyet düzeyleri hakkında daha derin bir anlayışa sahip olabilir. Bu veriye dayalı yaklaşım, altyapı geliştirme, ziyaretçi deneyimi geliştirme ve kaynak tahsisi gibi alanlarda kanıta dayalı karar vermeyi mümkün kılar (Li vd, 2021). Örneğin, ziyaretçi verilerini analiz ederek, miras alanları en yoğun ziyaret zamanlarını belirleyebilir, kalabalık yönetimi stratejilerini optimize edebilir ve ziyaretçilerin ilgi alanlarına göre deneyimleri kişiselleştirebilir. Veriye dayalı karar verme, sınırlı kaynakların etkisini en üst düzeye çıkararak hedeflenen pazarlama ve promosyon faaliyetlerini de kolaylaştırır.

Dijital teknolojilerin doğal ve kültürel miras turizmine entegrasyonu, destinasyon tanıtımı, sürükleyici deneyimler, uygun rezervasyonlar, gelişmiş yorumlama ve veri odaklı yönetim için yeni fırsatlar sunarak sektörde devrim yarattı. Dijitalleşme sayısız fayda sağlarken, miras destinasyonlarının özgünlüğünü korumak ile ziyaretçi deneyimlerini geliştirmek için teknolojiye yararlanmak arasında bir denge kurmak çok önemlidir. Turizm endüstrisi, sorumlu dijitalleşmeyi benimseyerek, doğal ve kültürel miras destinasyonlarının tüm potansiyelini ortaya çıkarırken gelecek nesiller için korunmalarını sağlayabilir. Faydaları önemli olmakla birlikte, dijital uçurum, siber güvenlik ve özgünlüğün korunması gibi zorlukların ele alınması esastır. Turizm endüstrisi, dijital teknolojileri sorumlu bir şekilde benimseyerek, destinasyonların zengin doğal ve kültürel mirasını sergilerken gelecek nesiller için uzun vadeli korunmalarını sağlayan sürükleyici, kişiselleştirilmiş ve sürdürülebilir deneyimler yaratabilir.

Endüstri, sorumlu dijital uygulamaları benimseyerek, kapsayıcı erişimi sağlayarak, dijital mirası koruyarak ve yerel toplulukları güçlendirerek, sürdürülebilir ve otantik deneyimleri teşvik ederken dijital teknolojilerin potansiyelini ortaya çıkarabilir. Bütüncül ve sorumlu bir yaklaşımla dijitalleşme, dünyamızın doğal ve kültürel mirasının gelecek nesiller için korunmasına, tanıtılmasına ve kullanılmasına katkıda bulunabilir.

Sosyal medya ve kullanıcı tarafından oluşturulan içerikten yapay zekâ ve kişiselleştirmeye kadar dijital teknolojiler, mirasımızı keşfetme, deneyimleme ve takdir etme biçimimizi yeniden şekillendirdi. Destinasyonlar, bu dijital gelişmeleri sorumlu bir şekilde ve ziyaretçilere değer sunmaya ve mirasın gerçekliğini korumaya odaklanarak benimseyerek, gelecek nesiller için gezginleri büyüleyen ve ilham veren sürükleyici ve sürdürülebilir deneyimler oluşturabilir.

Bulut bilgi işlem ve coğrafi konum teknolojilerinden çevrimiçi kültürel alışverişe ve dijital pazarlamaya kadar, dijital araçlar ve platformlar, çeşitli mirasımızı keşfetme, koruma ve tanıtma şeklimizi değiştirdi. Bu ilerlemeleri sorumlu bir şekilde benimseyen miras destinasyonları, dijitalleşmenin tüm potansiyelini ortaya çıkarabilir ve gelecek nesiller için ziyaretçileri cezbeden ve ilham veren sürükleyici, özgün ve sürdürülebilir deneyimler yaratabilir.

Doğal ve kültürel miras turizminin dijitalleşmesi, destinasyonlar için ziyaretçi deneyimlerini geliştirmek, sürdürülebilirliği teşvik etmek ve ortak mirasımızı korumak için zengin fırsatlar sunmaktadır. Oyunlaştırma ve sosyal medya katılımından kişiselleştirmeye, akıllı destinasyon yönetimine ve sürekli yeniliğe kadar, dijital teknolojiler, doğal ve kültürel hazinelerimizle ilişki kurma ve takdir etme biçimimizde devrim yaratma potansiyeline sahiptir. Dijitalleşmeyi sorumlu bir şekilde ve ziyaretçi odaklı bir şekilde benimseyerek, paha biçilmez mirasımızın uzun vadeli korunmasını ve gelecek nesiller için keyifle kullanılmasını sağlayabiliriz.

Doğal ve kültürel miras turizmi ile dijitalleşme arasındaki rollerini değerlendirmek için kurumlar sosyal, eğitsel ve eğlence değerlerinin vektörleri olarak kendilerini ziyaretçilere açmalıdır. Dijital teknolojiler aslında ziyaretçi odaklı bir yaklaşımı benimsemeye ve iki yönlü bir iletişimi teşvik etmeye yardımcı olacak güçlü bir araç olabilir. Kurumsal raporlar, web siteleri ve sosyal medya aracılığıyla çevrimiçi verileri ve ayrıca alan yöneticileri ile yapılan görüşmeler, bu konuda destek verebilir.

Kaynakça

- Acropolis Museum. (n.d.). (2018). Mobile Application. Retrieved from <https://www.theacropolismuseum.gr/en/mobile-application>
- Akpınar, S. (2003). Türkiye'nin turizm merkezlerinde ekoturizm yaklaşımları. *Turizm Bakanlığı, Yatırımlar Genel Müdürlüğü Planlama Dairesi Yayınları*, 9, 2011.
- Aliağaoğlu, A. (2004). Sosyo-Kültürel Miras Turizmi Ve Türkiye'den Örnekler, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 2,(2), 50 – 64.
- Attenborough, D. (2018). Great Barrier Reef VR Experience. Retrieved from https://attenboroughsreef.com/vr_dive.php
- Ballatore, A., & Mooney, P. (2015). Conceptualising the geographic world: the dimensions of negotiation in crowdsourced cartography. *International Journal of Geographical Information Science*, 29(12), 2310-2327.
- British Museum. (n.d.). (2023). A History of the World in 100 Objects. Retrieved from <https://www.britishmuseum.org/collection/a-history-of-the-world>
- British Museum. (n.d.). (2023). Virtual Museum. Retrieved from <https://www.britishmuseum.org/collection/virtual-museum>
- Buhalis, D. (2020). Technology in tourism—from information communication technologies to eTourism and smart tourism towards ambient intelligence tourism: a perspective article. *Tourism Review*, 75(1), 267-272.
- Buhalis, D., & Amaranggana, A. (2015). Smart tourism destinations enhancing tourism experience through personalisation of services. In *Information and Communication Technologies in Tourism 2015: Proceedings of the International Conference in Lugano, Switzerland, February 3-6, 2015* (pp. 377-389). Springer International Publishing.
- Buhalis, D., & Foerste, M. (2015). SoCoMo marketing for travel and tourism: Empowering co-creation of value. *Journal of Destination Marketing & Management*, 4(3), 151-161.

- Buhalis, D., & Law, R. (2008). Progress in information technology and tourism management: 20 years on and 10 years after the Internet—The state of eTourism research. *Tourism Management*, 29(4), 609-623.
- Buhalis, D., & Leung, R. (2018). Smart hospitality—Interconnectivity and interoperability towards an ecosystem. *International Journal of Hospitality Management*, 71, 41-50.
- Buhalis, D., & Michopoulou, E. (2011). Information-enabled tourism destination marketing: addressing the accessibility market. *Current Issues in Tourism*, 14(2), 145-168.
- Carlsen, J., & Butler, R. (Eds.). (2011). *Island tourism: Sustainable perspectives*. CAB International.
- Cheung, C. A., & Yang, M. L. (2005, January). The Experience of Images Digitization at the National Palace Museum: The Digital Archives Project of Chinese Antiquities. In *Archiving Conference* (Vol. 2005, No. 1, pp. 143-147). Society for Imaging Science and Technology.
- Clough, W. (2013). Best of both worlds: Museums, libraries and archives in a digital age. Retrieved from <https://www.si.edu/content/gwc/bestofbothworldssmithsonian>.
- CyArk. (n.d.). (2022). Retrieved from <https://www.cyark.org/>
- Çakmak, T. (2017). Türkiye’de kültürel bellek kurumlarında dijitalleştirme ve dijital koruma politikaları: Bir model önerisi.
- Darçın Şahin, İ. 2010. Yerel kültür mirasının dijitalleştirilmesi ve halk kütüphaneleri: Yalova örneği. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Demirer, D., 2015. Kültürel Mirasın Sürdürülebilirliği Kapsamında Edebiyat Turizminin Yönetici ve Tüketici Perspektifinden Değerlendirilmesine Yönelik Bir Araştırma. Düzce Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, YL Tezi, 273, Düzce.
- Doğan, M. (2010). Ekomüze Odaklı Sürdürülebilir Destinasyon ve Gökçeada Üzerine Bir Uygulama (Master's thesis, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Doğaner, S., (2003) “Miras Turizminin Coğrafi Kaynakları ve Korunması”, Coğrafi Çevre Koruma ve Turizm Sempozyumu (16-18 Nisan), İzmir.
- Emekli, G., 2006. Coğrafya, Kültür ve Turizm: Kültürel Turizm. Ege Coğrafya Dergisi, Cilt: 15 Sayı:1-2, 51-59, İzmir.
- Emir, O. ve Avan, A. (2010). Yabancı Turistlerin Satın Alma Karar Sürecinde Kültürel Varlıkların Etkisi: Konya Örneği, The Effect of Cultural Assets on Purchase Decision Making Process of The Foreign Tourists: The Case of Konya. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (24), 203.
- Etsy. (n.d.). (2023). Retrieved from <https://www.etsy.com/>
- Ferraris, A., Mazzoleni, A., Devalle, A., & Couturier, J. (2018). Big data analytics capabilities and knowledge management: Impact on firm performance. Management Decision. Advance online publication. doi: <https://doi.org/10.1108/MD-07-2018-0825>.
- Foth, M. (Ed.). (2011). *From Social Butterfly to Engaged Citizen: Urban Informatics, Social Media, Ubiquitous Computing, and Mobile Technology to Support Citizen Engagement*. MIT Press.
- Garcia, P. (2019). Neoliberal Reform in Machu Picchu: Protecting a Community, Heritage Site, and Tourism Destination in Peru. By Pellegrino A. Luciano. *Mountain Research and Development*, 39(2), M11-M12.
- Global Sustainable Tourism Council (GSTC). (2019) (n.d.). Sustainable Tourism Education Program (STEP). Retrieved from <https://www.gstcouncil.org/step/>
- Gössling, S., Hall, C. M., & Scott, D. (2015). *Tourism and Water* (Vol. 2). Channel View Publications.
- Gretzel, U., & Yoo, K. H. (2008). Use and impact of online travel reviews. In *Information and Communication Technologies in Tourism 2008* (pp. 35-46). Springer, Vienna.
- Gretzel, U., Sigala, M., Xiang, Z., & Koo, C. (2015). Smart Tourism: Foundations and Developments. *Electronic Markets*, 25(3), 179-188.

- Guttentag, D. A. (2010). Virtual reality: Applications and implications for tourism. *Tourism management*, 31(5), 637-651.
- Güleç Korumaz, S.A., 2015. Kültürel Miras Yönetiminde Karar Destek Sistemlerinin Kullanımına Yönelik Bir Model Önerisi. Selçuk Üni., Fen Bilimleri Enst., Dok. Tezi, 186, Konya.
- Gürdoğan Bayır, Ö., & Çengelci Köse, T. (2019). Kültürel miras ve korunmasına ilişkin ortaokul öğrencilerinin görüşleri. *Kastamonu Education Journal*, 27(4), 1827-1840. doi:10.24106/kefdergi.3393
- Hamari, J., Koivisto, J., & Sarsa, H. (2014, January). Does gamification work?--a literature review of empirical studies on gamification. In *2014 47th Hawaii International Conference on System Sciences* (pp. 3025-3034). Ieee.
- Harkin, M. (1995). Modernist anthropology and tourism of the authentic. *Annals of Tourism Research*, 22(3), 650-670.
- Haskova-Edirne Kültürel ve Tarihi Destinasyonlar. (2017). www.ipacbc-bgtr.eu: <http://www.ipacbc-bgtr.eu/tr/projects-funded/haskova-edirne-kulturel-ve-tarihi-destinasyonlar>
- Indigenous Tourism Association of Canada (ITAC). (2023). (n.d.). Indigenous Canada. Retrieved from <https://indigenouscanada.travel/>
- Indigenous Tourism Network of Mexico (ITNM). (n.d.). (2012). Mobilizing the Indigenous Communities' Heritage. Retrieved from https://www.equatorinitiative.org/wp-content/uploads/2017/05/case_1348164210.pdf
- Karaman, A., & Sayın, K. (2019). Dijital turizm sektörün yeni geleceği. *Eğitim Yayınevi*. [In Turkish].
- Karapınar, E., & Barakazi, M. (2017). Kültürel Miras Turizminin Sürdürülebilir Turizm Açısından Değerlendirilmesi: Göbeklitepe Ören Yeri. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 5-18.
- Kolaç, E. (2009). Somut Olmayan Kültürel Mirası Koruma, Bilinç ve Duyarlılık Oluşturmada Türkçe Eğitiminin Önemi, *Milli Folklor*, 3(3), 350-368.
- Kordha, E., Gorica, K., & Sevrani, K. (2019). The Importance of Digitalization for Sustainable Cultural Heritage Sites in Albania. In *Cultural Sustainable Tourism: A Selection of Research Papers from IEREK Conference on Cultural Sustainable Tourism (CST)*, Greece 2017 (pp. 91-97). Springer International Publishing.
- Kurtar, C., & Somuncu, M. (2013). Kentsel Kültürel Mirasın Korunması ve Sürdürülebilirliği: *Ankara Hamamönü Örneği*. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 35-47.
- Külcü Taşkın Ö (2015). Kültürel Miras Kavramının Eğitim Açısından Önemi, *Akademia Disiplinlerarası Bilimsel Araştırmalar Dergisi* 1 (1), 27-32.
- Law, R., Qi, S., & Buhalis, D. (2010). Progress in tourism management: A review of website evaluation in tourism research. *Tourism Management*, 31(3), 297-313.
- Magno, F., & Cassia, F. (2018). The impact of social media influencers in tourism. *Anatolia*, 29(2), 288-290.
- Neuhofer, B., Buhalis, D., & Ladkin, A. (2015). Technology as a catalyst of change: Enablers and barriers of the tourist experience and their consequences. In *Information and Communication Technologies in Tourism 2015: Proceedings of the International Conference in Lugano, Switzerland, February 3-6, 2015* (pp. 789-802). Springer International Publishing.
- Novelli, M., Schmitz, B., & Spencer, T. (2006). Networks, clusters and innovation in tourism: A UK experience. *Tourism Management*, 27(6), 1141-1152.
- Nuryanti, W. (1996), Heritage and Postmodern Tourism. *Annals of Tourism Research*, 23(2), 249-260.
- Oğuz, Ö. (2013). Terim Olarak Somut Olmayan Kültürel Miras, *Milli Folklor*, 25(100), 5-13.
- Özdemir, N. "Kültür Ekonomisi ve Endüstrileri İle Kültürel Miras Yönetimi İlişkisi". *Milli Folklor* 84 (Kış 2009): 73-86.

- Özer, A. & Görgülü, Z. (2021). Bir Bilimsel Derlemenin Planlanması ve Yazımı *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23 (3), 698-713.
- Peru.travel. (n.d.). (2023). Machu Picchu. Retrieved from <https://www.peru.travel/en/what-to-do/heritage/machu-picchu>
- Pletikosa Cvijikj, I., & Michahelles, F. (2013). Online Mengagement factors on Facebook brand pages. *Social Network Analysis And Mining*, 3, 843-861.
- Plitvice Lakes National Park. (n.d.). (2023). Retrieved from <https://www.np-plitvicka-jezera.hr/en/>
- Richards, G. (2018). Cultural tourism: A review of recent research and trends. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 36, 12-21.
- Scottish Ten. (n.d.). (2022). Retrieved from <https://www.cyark.org/collections/scottish-ten>
- Sigala, M., Christou, E., & Gretzel, U. (Eds.). (2012). *Social Media in Travel, Tourism and Hospitality: Theory, Practice and Cases*. Ashgate Publishing, Ltd..
- Smithsonian Learning Lab. (n.d.). (2023). Retrieved from <https://learninglab.si.edu/>
- Sustainable Travel International. (2020). (n.d.). Tourism Information and Monitoring System (TIMS). Retrieved from <https://sustainabletravel.org/our-work/sustainable-tourism-tools/tourism-information-monitoring-system-tims/>
- The Palace Museum. (n.d.). (2023). Retrieved from <https://en.dpm.org.cn/>
- Trequatrin, R., Shams, R., Lardo, A., & Lombardi, R. (2016). Risk of an epidemic impact when adopting the Internet of Things: The role of sector-based resistance. *Business Process Management Journal*, 22(2), 403-419.
- Turan, Ş. (1994) Türk Kültür Tarihi; Türk Kültüründen Türkiye Kültürüne ve Evrenselliğe, 2.b. Ankara, Bilgi Yayınevi.
- Tussyadiah, I. P., & Fesenmaier, D. R. (2009). Mediating tourist experiences: Access to places via shared videos. *Annals of tourism research*, 36(1), 24-40.
- UNWCED. (1987). Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future. The United Nations World Commission on Enviroment and Development .
- UNWTO. (2019). Community-Based Tourism: Fostering Sustainable Development. United Nations World Tourism Organization. <https://www.unwto.org/event/34-commission-for-east-asia-and-the-pacific-south-asia>
- UNWTO. (2021). Tourism and Education. Retrieved from <https://www.unwto.org/tourism-and-education>
- UNWTO. (2021). Tourism and Local Communities. Retrieved from <https://www.unwto.org/tourism-and-local-communities>
- UNWTO. (2021). Tourism and Rural Development. Retrieved from <https://www.unwto.org/tourism-and-rural-development>
- UNWTO. (2021). Tourism Policy. Retrieved from <https://www.unwto.org/tourism-policy>
- Uslu, A. & Kiper, T. (2006). Turizmin Kültürel Miras Üzerine Etkileri: Beypazarı/Ankara Örneğinde Yerel Halkın Farkındalığı, *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 3(3).
- Uygur, S. M. & Baykan, E. (2007) Kültür Turizmi ve Turizmin Kültürel Varlıklar üzerindeki Etkileri, *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, s. 2, ss. 30-49.
- Prentice, R. C., Witt, S. F., & Hamer, C. (1998). Tourism as experience: The case of heritage parks. *Annals of Tourism Research*, 25(1), 1-24.
- Verma, V. K., & Ansari, N. (2016). Tourism: Fastest Growing International Industries. *Indian Journal of Applied Research*, 5(12).
- Williams, S., (1998). *Tourism Geography*, Routledge, London.

- TDK. (2023). sözlük. 2023 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı
- World Bank. (1999). Sustainable tourism and cultural heritage: a review of development assistance and its potential to promote sustainability (English). Washington, DC: World Bank. Retrieved from <http://documents.worldbank.org/curated/en/551751468176048723/Sustainable-tourism-and-cultural-heritage-a-review-of-development-assistance-and-its-potential-to-promote-sustainability>
- Xiang, Z., & Gretzel, U. (2010). Role of social media in online travel information search. *Tourism Management*, 31(2), 179-188.
- Xiang, Z., Du, Q., Ma, Y., & Fan, W. (2017). A comparative analysis of major online review platforms: Implications for social media analytics in hospitality and tourism. *Tourism Management*, 58, 51-65.
- Xiang, Z., Magnini, V. P., & Fesenmaier, D. R. (2015). Information technology and consumer behavior in travel and tourism: Insights from travel planning using the internet. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 22, 244-249.
- Zeng, B., & Gerritsen, R. (2014). What do we know about social media in tourism? A review. *Tourism Management Perspectives*, 10, 27-36.

EXTENDED SUMMARY

Tourism plays an important role in the promotion and protection of natural and cultural heritage worldwide. The advent of digitization has had a transformative impact on the tourism industry. This article explores the relationship between natural and cultural heritage tourism and digitalization and highlights the opportunities and challenges it brings. It examines how digital technologies are revolutionizing the tourism experience, increasing accessibility and facilitating conservation efforts. In addition, the potential risks and ethical considerations associated with digitizing heritage tourism are explored. This article aims to provide a comprehensive overview of the intersection between natural and cultural heritage tourism and digitalization. Natural and cultural heritage sites have long attracted tourists who want to explore and experience the unique landscapes, historical monuments and traditions of different regions. The emergence of digitalization driven by advances in technology has revolutionized various industries, including tourism. The impact of digitalization on natural and cultural heritage tourism has been examined, and its potential benefits, challenges and consequences have been explored.

The integration of digital technologies into natural and cultural heritage tourism has revolutionized the industry by providing new opportunities for destination promotion, immersive experiences, convenient bookings, enhanced interpretation and data-driven management. While digitization provides numerous benefits, it is crucial to strike a balance between preserving the authenticity of heritage destinations and leveraging technology to enhance visitor experiences. By responsibly embracing digitization, the tourism industry can create sustainable and enriching experiences for travelers while preserving our natural and cultural heritage.

From virtual reality experiences to personalized recommendations, digital technologies have enriched the visitor experience, streamlined operations and supported sustainability efforts. However, it is important to strike a balance between leveraging digital tools and preserving the authenticity and integrity of heritage sites. By embracing responsible digitalization, the tourism industry can unlock the full potential of natural and cultural heritage destinations while ensuring that they are protected for future generations. While the benefits are significant, it is essential to address challenges such as the digital divide, cybersecurity, and preservation of authenticity.

By adopting responsible digital practices, enabling inclusive access, preserving digital heritage and empowering local communities, the industry can unlock the potential of digital technologies while promoting sustainable and authentic experiences. With a holistic and responsible approach, digitalization can contribute to the preservation, promotion and exploitation of our world's natural and cultural heritage for future generations. From data-driven decision-making to immersive experiences and innovative technologies, digitization has changed the way we discover, appreciate and protect our heritage. From social media and user-generated content to AI and personalization, digital technologies have reshaped the way we discover, experience and appreciate our heritage. From cloud computing and geolocation technologies to online cultural exchange and digital marketing, digital tools and platforms have changed the way we discover, preserve and promote our diverse heritage.

By responsibly and proactively adopting digital technologies, destinations can unlock new avenues for promotion, immersive experiences and collaboration. However, it is important to address the challenges related to privacy, cybersecurity and capacity building to ensure responsible and sustainable integration of digitization in the heritage tourism sector. With a holistic and strategic approach, digitization can enable destinations to preserve and promote their natural and cultural treasures while offering unforgettable experiences to visitors from all over the world.

By responsibly and proactively adopting digital technologies, destinations can unlock new avenues for promotion, immersive experiences and collaboration. However, it is important to address the challenges related to privacy, cybersecurity and capacity building to ensure responsible and sustainable integration of digitization in the heritage tourism sector. With a holistic and strategic approach, digitization can enable destinations to preserve and promote their natural and cultural treasures while offering unforgettable experiences to visitors from all over the world.

From social media and mobile apps to digital storytelling, gamification and personalization, digital technologies offer innovative ways to showcase and preserve our heritage. By responsibly adopting these tools, destinations can create immersive, interactive and sustainable experiences that engage visitors with the rich tapestry of natural and cultural treasures from around the world.

Destinations can leverage digital technologies to unlock the full potential of their natural and cultural assets by promoting collaboration, investing in education, embracing continuous assessment and prioritizing long-term conservation. With responsible and strategic digitalization, we can ensure that future generations continue to appreciate, learn from and value our invaluable natural and cultural heritage.

The digitization of natural and cultural heritage tourism is a dynamic and transformative process. From ensuring data security and privacy to leveraging the power of AI, VR, big data analytics and blockchain technology, destinations can unlock new possibilities for visitor engagement, protection and sustainability. By embracing digital innovations in a responsible and visitor-centered approach, we can create truly immersive, inclusive and meaningful experiences that preserve our natural and cultural heritage.

From gamification and social media engagement to personalization, smart destination management and continuous innovation, digital technologies have the potential to revolutionize the way we relate to and appreciate our natural and cultural treasures. By adopting digitalization responsibly and in a visitor-oriented manner, we can ensure the long-term preservation of our priceless heritage and its enjoyment for future generations.

Digital processes in natural and cultural heritage tourism contribute to education and skills development for both visitors and local communities. Digital platforms can serve as educational tools that provide information about history, culture and natural phenomena in interactive and engaging formats. Virtual tours, online courses and educational games can enhance visitors' knowledge and understanding of heritage sites. Moreover, the integration of digital technologies into heritage site management requires skill development and capacity building for local communities. Educational programs on digital tools, content creation and digital marketing can empower communities to actively participate in and benefit from heritage tourism.

One of the main challenges posed by digital processes in natural and cultural heritage tourism is to find a balance between digital experiences and physical encounters. While digital technologies offer convenience, interaction and greater accessibility, it is important to ensure that they complement rather than replace the value of face-to-face visits to heritage sites. Digital experiences can act as a gateway to arouse interest and curiosity, but must ultimately motivate and inspire visitors to engage with the physical site itself. Site administrators can achieve this by strategically integrating digital components such as interactive exhibits, multimedia displays or storytelling platforms within the physical environment to create a cohesive and immersive visitor experience. By striking the right balance, natural and cultural heritage tourism can reap the benefits of digital processes while preserving the authenticity and unique ambiance of heritage sites.

**KÜLTÜREL MİRAS BAĞLAMINDA NEVŞEHİR'İN "HAFIZA MEKÂNLARI": ÖZEL MÜZELER
IN THE CONTEXT OF CULTURAL HERITAGE, NEVSEHIR'S "PLACES OF MEMORY":
PRIVATE MUSEUMS**

Burcu TÜYSÜZ

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Fen Edebiyat Fakültesi

Arkeoloji Bölümü

burcutuysuz@nevsehir.edu.tr

ORCID: 0000-0003-3935-6373

ÖZ

Geliş Tarihi:

30.06.2023

Kabul Tarihi:

31.08.2023

Yayın Tarihi:

06.10.2023

Anahtar Kelimeler

Kültürel Miras,
Nevşehir, Hafıza
Mekânı, Müze, Özel
Müze

Keywords

Cultural Heritage,
Nevşehir, Memory
Venue, Museum,
Private Museum

Kültürel miras, bir toplum tarafından oluşturularak gelecek nesillere aktarılan somut ve somut olmayan değerler bütünüdür. Bu değerleri koruyan, yorumlayan, araştıran, bir araya getiren ve sergileyen, kâr amacı gütmeyen topluma hizmet eden kalıcı kurumların başında da müzeler gelmektedir. Bu anlamda müzeler, kültürel, doğal ve teknolojik mirasın hatırlatıldığı, tanıtıldığı ve aktarıldığı birer *hafıza mekânları*dır.

Bu çalışmada Nevşehir'de bulunan özel müzeler ilk kez bir arada değerlendirmeye alınmış ve tüm özellikleri ile tanıtılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda Nevşehir'de koleksiyonlarına göre farklı sınıflara ayrılan beş özel müze bulunmaktadır. Bu müzelerden Kapadokya Sanat ve Tarih Müzesi etnografya-oyuncak müzesi; Kapadokya Kültür Müzesi etnografya müzesi; Kapadokya Yaşayan Miras Müzesi etnografya müzelerinin içinde şekillenen uygulamalı halk bilimi müzesi; Güray Müze arkeoloji ve sanat müzesi; Kahve Müzesi ise gastronomi müzesi olarak hizmet vermektedir. Bahsi geçen müzeler farklı tür ve konseptteki koleksiyonlarıyla somut ve somut olmayan değerlerin hafızada canlandırılarak, yaşatılmasına ve aktarılmasına katkı sağlamaya çalışmaktadırlar. Aynı zamanda çok yönlü atölye programları, sosyal ve kültürel etkinlikleriyle de eğitim, düşünce ve bilgi paylaşımı sunmaktadırlar.

ABSTRACT

Cultural heritage is a set of tangible and intangible values created by a society and transferred to future generations. Museums are the leading permanent institutions that protect, interpret, research, bring together and exhibit these values and serve the society without profit. In this sense, museums are places of memory where cultural, natural and technological heritage is reminded, introduced and transferred.

In this study, private museums in Nevşehir were evaluated together for the first time and tried to be introduced with all their features. In this context, there are five private museums in Nevşehir, which are divided into different classes according to their collections. Among these museums, Cappadocia Art and History Museum is an ethnography-toy museum; Cappadocia Culture Museum is an ethnography museum; Cappadocia Living Heritage Museum is an applied folklore museum shaped within ethnography museums; Güray Museum is an archaeology and art museum; and Kahve Museum serves as a gastronomy museum. With their collections of different types and concepts, the aforementioned museums try to contribute to the survival and transmission of tangible and intangible values by reviving them in memory. At the same time, they also offer education, thought and information sharing with their versatile workshop programmes, social and cultural activities.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1321232>

Atıf/Cite as: Tüysüz, B. (2023). Kültürel miras bağlamında Nevşehir'in "hafıza mekânları": Özel müzeler. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, İhtisaslaşma Özel Sayısı*, 265-285.

Kültürel Miras

Kültürel miras, kültür ve miras kavramlarının bir araya gelerek oluşturduğu bir terimdir. Kültürel miras teriminin ilk kavramı olan kültür, Türk Dil Kurumu (TDK) tarafından “tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi-manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars, ekin” olarak tanımlanmaktadır¹. Bu tanımdan hareketle kültür, bir toplumu diğer toplumlardan ayıran ve kendine has kılan, toplumun yaşantısına dair maddi manevi her şeyi kapsayan kurallar, davranışlar, inançlar gibi birçok katmana sahip değerler bütünü olarak ifade edilebilir². Kültürel mirasın bir diğer kavramı olan miras, bir neslin kendinden sonra gelecek olan nesle devrettiği maddi ve manevi değerler olarak açıklanmaktadır³. Söz konusu iki kavramın bir araya gelmesinden oluşan kültürel miras ise en genel anlamda bir toplumun önceki nesilleri tarafından oluşturulan; sonraki nesillere biriktirilerek aktarılan; maddi-manevi kültürel varlıkların ve değerlerin tümü olarak ifade edilebilir⁴. Bu bağlamda kültürel miras, bir topluma veya bölgeye ait hem tarihi yapılar, arkeolojik alanlar, kültürel peyzajlar ve eserler gibi somut olan değerleri; hem de dil, gelenek, dans, inanç, mutfak kültürü ve yaşam pratikleri gibi yaşayan ama somut olmayan değerleri kapsamaktadır⁵.

Kültürel mirasın tanımı, kapsamı ve korunması uluslararası kurum ve kuruluşlar tarafından çok yönlü ele alınan ve çerçevesi ayrıntıları ile birlikte çizilen bir konu olmuştur. Uluslararası alanda kültür varlıklarının korunmasına ilişkin ilk düzenlemeler savaş ve silahlı çatışma ortamındaki kültür varlıkları için 1899 ve 1907 tarihli Lahey Sözleşmesi’nde gündeme gelse de⁶, kültürel miras anlayışının temeli 1972’de Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO) tarafınca Dünya Kültür ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşmesi’nde atılmıştır. UNESCO bu sözleşmede miras kavramını doğal ve kültürel miras olarak iki başlık altında incelemiş; her birinin kapsamını detaylı bir şekilde açıklamıştır⁷. Uluslararası Anıtlar ve Siteler Konseyi de (ICOMOS) kültürel miras kavramını ayrıntıları ile değerlendirmiş ve kültürel mirası “geçmişten bugüne ulaşmış, insanların sahiplik bağı içinde olmaksızın sürekli değişim halinde olan değerlerinin, inançlarının, bilgilerinin ve geleneklerinin bir yansıması olarak betimlenen somut ve somut olmayan tüm varlıklardır. Kültürel miras, insanlar ve mekânlar arasında zaman içinde meydana gelen etkileşimden kaynaklanan çevrenin tüm özelliklerini içerir” şeklinde tanımlamıştır⁸.

Binlerce yıllık birikimin yansıması olan kültürel mirası oluşturan öğeler insanlığın ortak mirası olarak kabul edilmektedir⁹. Bu öğelerin gelecek nesillere doğru bir şekilde aktarılması ve sürdürülebilir olması ancak korunmaları ile mümkün olmaktadır. Kültürel ve doğal mirasın korunmasının önemi, Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme’de¹⁰ ve UNESCO 2001 Kültürel Çeşitlilik Evrensel Bildirgesi’nde detaylı bir şekilde açıklanmıştır¹¹. Bu metinlerde kültürel miras insanlığın ortak mirası olarak kabul edilmiş ve herhangi bir parçasının bozulmasının ya da yok olmasının bütün dünya milletlerinin mirası için zararlı olacağı ve aynı zamanda kültürel mirasın yaratıcılığın kaynağı olduğu için korunması gerektiği önemle vurgulanmıştır.

Kültürel mirası oluşturan somut ve somut olmayan değerlerin korunmasında, güvenle gelecek nesillere aktarılmasında da şüphesiz ki en önemli mekânların başında müzeler gelmektedir¹². Etki ve ilgi alanları somut ve somut olmayan kültürel değerler olan müzeler en genel tanımıyla, tarihin farklı dönemlerinde izler bırakmış geçmişten gelen eserlere ev sahipliği yapan, insana ve çevresine ait her türlü değeri yaşatan, koruyan, okul dışı öğrenmeyi destekleyen, kültürel hafızanın nesilden nesile aktarıldığı en önemli kurumlardır¹³. Bu bağlamda

¹ TDK kültür kelimesini altı farklı anlamda ile tanımlamaktadır. Söz konusu anlamlar içindeki ilk tanım çalışmanın kapsamı ile uyumlu en genel ifadeyi barındırmaktadır. Bkz. <https://sozluk.gov.tr/>.

² Karadeniz-Aybek, 2018: 54.

³ <https://sozluk.gov.tr/>.

⁴ Gümüüşçü, 2018: 108-116; Blake, 2000; Kalaba, 2021: 104.

⁵ Ünsal-Pulhan, 2012: 34.

⁶ Özkerim Güner, 2022: 260.

⁷ <https://www.unesco.org.tr/Pages/161/177>

⁸ [ICOMOSTR_tr0784192001542192602.pdf](https://www.unesco.org.tr/Pages/161/177)

⁹ İSMEP, 2014: 15.

¹⁰ <https://www.unesco.org.tr/Pages/161/177>.

¹¹ <https://www.unesco.org.tr/pages/180/17>.

¹² Tekkök Karagöz, 2022.

¹³ Ateşoğulları, 2022: 36; Köroğlu vd., 2017: 46; Karadeniz-Atar, 2017: 478.

müzeler, sosyal ve kültürel hayatın geçmişine dair izler taşıyan, her türlü kültürel değerin hatırlatıldığı, tanıtıldığı ve aktarıldığı *hafıza mekânları* dır¹⁴.

Müze ve Özel Müzeler

Müze kelimesi Grekçe Mouseion sözcüğünden türetilmiş olup, Grek mitolojisinde Musa'lar (İlham Perileri) isimli tanrıçalara adanan tapınak ve Atina'da Musa'lar adına ayrılan tepe anlamına gelmektedir¹⁵.

ICOM müzeyi “somut ve somut olmayan mirası araştıran, toplayan, koruyan, yorumlayan ve sergileyen, kar amacı gütmeyen, toplumun hizmetinde olan kalıcı bir kurumdur. Halka açık, erişilebilir ve kapsayıcı olan müzeler, çeşitliliği ve sürdürülebilirliği teşvik eder. Etik, profesyonel ve toplumların katılımıyla faaliyet gösterir ve iletişim kurarlar; eğitim, eğlence, düşünme ve bilgi paylaşımı için çeşitli deneyimler sunarlar.” şeklinde tanımlamıştır¹⁶.

Müzelerin ortaya çıkışının en önemli nedeni, insanoğlunun değerli veya nadir objeleri toplama, biriktirme ve saklama tutkusudur. Eserlerin toplanması, biriktirilmesi ve korunması koleksiyon oluşturma anlayışına; oluşturulan koleksiyonların halka sunulması ise müze anlayışına giden yolu açmıştır.

Koleksiyonculuğun, Eski Mısır ile Mezopotamya'da, değerli eşyaların tapınak, mezar ya da saray gibi önemli ve resmi yapılarda sergilenmesi ile ilk kez Yakın Doğu'da ortaya çıktığı kabul edilmektedir¹⁷. Dinsel amacın ön planda olduğu bu sergilemelerin yanı sıra, savaşlarda galip olan hükümdarlar, elde ettikleri ganimetleri, kuvvetlerinin bir göstergesi olarak halkın görebileceği noktalara yerleştirmiş ve farklı bir amaç ile yapılan sergileme anlayışı ortaya koymuşlardır¹⁸. Zamanla kişi, aile, belirli bir zümre ya da sınıf tarafından sanatsal eşyaların bilinçli olarak biriktirilmesi, geçmişe ait eserlerin toplanması gelişerek yaygınlaşmıştır. Özellikle 16. yüzyılda, içinde sanat eserlerinin korunduğu ve sergilendiği galeriler kurulmuştur. Bunların en tanınmış Floransa'daki Uffizi Sarayı'nın üst katında 1581 yılında yaptırılan Uffizi Galerisi'dir. 17. ve 18. yüzyıllarda eski sanat eserlerini toplama merakı ve koleksiyon oluşturma halkın belirli kesimlerinin önemli bir uğraşı haline gelmiştir. Bunun yanı sıra aynı dönemlerde koleksiyonların halka açılması ve daha çok kişinin bu eserlerden faydalanması fikriyle koleksiyonlar devlete bağışlanmaya ya da halka açık alanlarda sergilenmeye başlanmıştır. Bunun sonucunda da sanat galerileri ve müze adı verilen bağımsız kurumlar ortaya çıkmıştır. Bu anlamda ilk müze İngiltere'de Oxford Üniversitesi'nde 1679-1683 yıllarında İngiliz koleksiyoncu ve tarihçi Elias Ashmole'nin koleksiyonundan yararlanılarak kurulan Ashmolean Müzesi'dir. Ashmolean Müzesi halk müzesi olarak açılmıştır ve dünyadaki en eski müze olarak kabul edilmektedir¹⁹.

Türkiye'de de temelleri koleksiyonculuk ile birlikte atılmaya başlayan²⁰ müzecilik faaliyetleri ilk kez İstanbul'un fethinden sonra savaşlarda elde edilen savaş mühimmatlarının Aya İrini Kilisesi'nde toplaması ile başlamıştır²¹. 18. yüzyılla birlikte yenileşme hareketlerinin başlamasıyla, Batı'daki örneklerine benzeyen bir müze kurma fikri ilk kez 1726 yılında Aya İrini Kilisesi'nde bulunan Cebehane Koleksiyonu düzenlenip Dar-ül Eslîha adı ile ziyarete açılmıştır. Türkiye'deki asıl müzecilik faaliyetleri ise 1881 yılında Osman Hamdi Bey'in müze müdürü olarak atanmasıyla başlamıştır. Çağdaş müzecilik anlayışının gelişmesini sağlayan Osman Hamdi Bey, görev süresince müzeciliğin kurumsallaşması adına önemli adımlar atmıştır²². O, 1883-1895 yılları arasında imparatorluk topraklarında arkeolojik çalışmalar gerçekleştirmiş, bulduğu eserleri İstanbul'a taşımış ve müze koleksiyonunun zenginleşmesini sağlamıştır. Taşınan eserleri sergilemede yetersiz kalan Çini Köşk'ün yanına ilk müze binası Âsâr-ı Atika Müzesi (İstanbul Arkeoloji Müzesi) yapılmasını sağlamıştır. Cumhuriyet'in ilanıyla

¹⁴ Nora, 2006.

¹⁵ Gerçek, 1999: 1.

¹⁶

<https://icom.museum/en/resources/standards-guidelines/museum-definition/>

¹⁷ Keleş, 2003: 2.

¹⁸ Yücel, 1999: 9.

¹⁹ Gerçek, 1999: 6.

²⁰ Eyice, 1990; Gerçek, 1999: 78.

²¹ Müzeciliğin kökeni ve gelişim süreci için bkz. Yücel 1999; Gerçek, 1999: 77-135; Özkasım-Ögel, 2005: 96-99; Kuruloğlu, 2010; Nazır, 2010; Ateşoğulları, 2021: 36-39.

²² Kuruloğlu, 2010: 53 vd.; Sönmez, 2020: 769 vd.; Ateşoğulları, 2021: 37.

da hız kazanan müzecilik faaliyetleri, 1960'lı yıllarla birlikte modern müzecilik ilkeleri doğrultusunda hızla gelişerek ilerlemeye devam etmektedir²³.

Türkiye'de özel müzelerin kurulması da yine koleksiyonculuk faaliyetleri ile doğru orantılıdır. Bir başka deyişle özel koleksiyonların gelişimi özel müzelerin kurulmasının önünü açmıştır. 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun 26. maddesince kanunların özel müzelerin kurulmasına izin vermesiyle özel müzeler kurulmaya başlanmıştır. Bu bağlamda varlıklı ailelerin ya da kişilerin ilgi duydukları eserleri biriktirme ve bu eserleri halka sunma istekleri sonucunda kurumsallaşmaya başlayan koleksiyonculuk faaliyetleri, özel müzelere dönüşmüştür²⁴. Türkiye'de özel müzeye dönüştürülen ilk şahıs koleksiyonu Sadberk Hanım Müzesi'dir. Vehbi Koç 1980 yılında vefat eden eşi Sadberk Hanım'ın anısına, eşinin adını taşıyan Sadberk Hanım Müzesi'ni, Sarıyer'de bulunan Azaryan Yalısı'nda hizmete açmıştır²⁵. Sadberk Hanım Müzesi'nin kuruluşundan 22 yıl sonra, 2002'de Sakıp Sabancı Müzesi, 2004'te İstanbul Modern, 2005'te Pera Müzesi hizmete açılmıştır. Yakın aralıklarla açılan bu müzeler, farklı uzmanlık alanlarına yönelmiş olsalar da ortak noktaları, kişilerin özel girişimleriyle kurulmaları ve bu kişilerin özel koleksiyonlarını barındırmalarıdır. Ortak amaçları ise koleksiyonlarında bulunan eserlerin bir müzede teşhir edilerek halka sunulmasıdır²⁶.

Türkiye'de temelleri 1980'li yıllarda atılan özel müzecilik faaliyetleri, 2000'li yıllarla birlikte ivme kazanmış olup bugün TC Kültür ve Turizm Bakanlığın'a bağlı 366 özel müze bulunmaktadır. Zamanla oturan özel müzecilik, Avrupa'daki örneklerin takip edilmesiyle gelişim göstermiştir. Bu bağlamda özel müzeler, bünyelerinde bulunan, etkinlik alanı, konferans salonu, mağaza, restoran ve kafeteryalar ile uzun süre vakit geçirilen alanlar olmuştur. Ayrıca her yaş grubuna yönelik düzenlemiş oldukları atölye ve etkinlik programlarıyla birer çekim noktası olmayı başarmışlardır²⁷.

Nevşehir'deki Özel Müzeler

Türkiye'nin önemli turizm merkezleri arasında yer alan ve en fazla turist çeken destinasyonlardan biri olan Nevşehir'de de 2000'li yıllarla birlikte özel müzecilik faaliyetlerinin başlayarak, bu tarihten itibaren hız kazandığı görülmektedir. Bugün Nevşehir'de Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı, somut ve somut olmayan değerlerin tanıtılmasında ve gelecek nesillere aktarılmasında önemli bir yere sahip olan farklı koleksiyonlara sahip beş özel müze bulunmaktadır. Bu müzelerden ilki 2001 yılında açılan ve Nevşehir'de özel müzeciliği başlatan Kapadokya Sanat ve Tarih Müzesi'dir. Kapadokya Sanat ve Tarih Müzesi'nin ardından 2009 yılında Kapadokya Kültür Müzesi, 2014 yılında Güray Müze, 2019 yılında Kapadokya Yaşayan Miras Müzesi ve son olarak da 2022 yılında Kahve Müzesi hizmete açılmıştır.

Çalışmanın bu bölümünden itibaren yukarıda adı geçen ve Nevşehir'de, kültürel mirasın hafıza mekânlarını temsil eden beş müze tanıtılacaktır. Bu yönüyle çalışma, Nevşehir'deki özel müzelerin özelliklerini ayrıntıları ile ele alan betimsel bir çalışmadır. Müzeler hakkındaki bilgiler ve müze özellikleri, müze kurucuları ya da yöneticileri ile yapılan görüşmeler sonucunda elde edilmiştir. Görüşmeler sırasında müze yetkililerine aşağıdaki sorular yöneltilmiştir.

-Müzenin kuruluş amacı nedir?

-Müze diğer müzelerden ayıran özellikler nelerdir?

-Müze'de sergilenen kültürel miras unsurları nelerdir?

-Müze kültürel mirasın sürdürülebilir olması için faaliyetler gerçekleştiriyor mu? Gerçekleştiriyorsa bu faaliyetler nelerdir?

-Müzenin Nevşehir'in kültürel miras turizmüne katkısı nedir?

²³ Ateşoğulları, 2021: 38.

²⁴ Pamukcu, 2019: 57.

²⁵ Baltacı, 2015: 46-47.

²⁶ Doğan, 2019: 19.

²⁷ Ateşoğulları, 2021: 38.

Görüşmeler sırasında elde edilen veriler, her bir müzenin özelliklerinin anlatıldığı betimsel analiz bölümlerinde literatüre bağlı olarak açıklanmaya çalışılmıştır. Bunların yanı sıra müzeler ile ilgili bilgiler müzelerde yapılan inceleme ve gözlemlerle de tespit edilmiştir²⁸.

Kapadokya Sanat ve Tarih Müzesi

Kapadokya Sanat ve Tarih Müzesi, Ürgüp ilçesine bağlı Mustafapaşa köyünde yer almaktadır. Müslüman, gayrimüslüm ve Makedon göçmenlerin ortak yaşam kültürlerine ait taş binalar, medreseler, kiliseler, manastırlar ve konaklarla eski bir köy olan Mustafapaşa, bu özellikleriyle kültürel ve tarihi bir zenginliğe sahiptir. Böylesine bir kültür mozağının içinde bulunan müze binası da, 1860 yılında Rumlar tarafından inşa edilmiş, köyün dokusunu yansıtan tarihi bir konaktır (**Şekil 1**).

Müze, TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Geleneksel Sanatlar Folklorik Bebek Sanatçısı Sibel Radiye Gül tarafından kurulmuştur. 2001 yılında Radiye Gül tarafından satın alınan konağın 2005 yılında restorasyonu tamamlanmış ve konak hizmet vermeye başlamıştır. 2009 yılında da TC Kültür ve Turizm Bakanlığı'na özel müze statüsü kazanmıştır. Müzenin kuruluş amacı, ülkemize ait kültürel ve tarihi mirası genç kuşaklara ve gelecek nesillere görsel aktarım yoluyla anlatmak ve bu kitleler üzerinde kültür, sanat bilinci oluşturmaktır²⁹.

Kapadokya Sanat ve Tarih Müzesi, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm; Kitre Bebek Bölümü'dür. Türkiye'nin ilk ve tek temalı bebek müzesi unvanına sahip olan bu bölümde, müze kurucusu Sibel Radiye Gül tarafından üretilen 3000'i aşkın el yapımı kitre bebek sergilenmektedir. Halkın içinden doğarak gelişen el sanatlarımızdan biri olan el yapımı kitre bebekler Türk folklorunda önemli bir yere sahiptir. Genellikle çocuklar tarafından oyuncak amaçlı kullanılan ancak bunun yanı sıra çok farklı kullanım amaçları da olan kitre bebekler³⁰, Kapadokya Sanat ve Tarih Müzesi'nde Türk kültürel mirasını oluşturan, gelenek ve göreneklerin, önemli kişilerin bugüne ve geleceğe aktarılmasında görsel anlatım aracı olarak kullanılmaktadır (**Şekil 2**).

Söz konusu bölümde başta Nevşehir yöresi olmak üzere tüm ülkemize ait efsaneler/destanlar, tarihsel olaylar, önemli kişiler, gelenek ve göreneklere canlandırılan el yapımı kitre bebekler sergilenmektedir. Kitre bebekler içinde Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, İsmail Hakkı Atamulu, Eşekli Kütüphaneci Mustafa Güzelgöz ve Ürgüplü halk ozanı Refik Başaran gibi yöre kişilerine ait canlandırma eserler yer almaktadır. Bunların yanı sıra Ergenekon Destanı, Demir Dövme Efsanesi, Oğuz Kağan ve oğulları-Kırık Ok Efsanesi, Şahmaran Efsanesi, Dede Korkut, Koca Yusuf, Kurtuluş Savaşı'nın kadın kahramanı Kara Fatma, Mehmet Akif Ersoy'un canlandırmaları da ülkemize ait dikkat çeken eserler arasındadır³¹.

Ayrıca Nevşehir'in unutulmaya yüz tutmuş gelenekleri de kitre bebekler aracılığı ile aktarılmaktadır. Bunlardan biri Nahıl Geleneği'dir. Ürgüp ve çevresindeki köylerde evlenmek üzere olan erkeğin uğrunun açılması için yapılan Nahıl Geleneği müzede kitre bebeklerle canlandırılarak ziyaretçilere aktarılmaktadır (**Şekil 3-4**).

Koleksiyonda Sibel Radiye Gül'ün üretimlerinin dışında müze dostları tarafından müzeye bağışlanan farklı ülkelerin kültürünü ve tarihini yansıtan bebekler de bulunmaktadır (**Şekil 5**). Örneğin Polonya'nın Gdansk şehrine ait Atlı Adam bebeği, İskoçya'ya ait Gaydalı Asker bebeği ve Arnavutluk'tan gelen Bayrak Diken Terzi Maria adlı bebek farklı ülke kültürlerine ait izleri yansıtmaktadır.

Müzede ikinci kısım; Etnografya Bölümü'dür. Burada bölgenin geçmişine ait gündelik yaşamda kullanılan eşyalar ve objeler sergilenmektedir. Müzenin üçüncü bölümü ise Mutfak Bölümü'dür. Bu bölümde de bölge köylerinde mutfakta, pişirme ve hazırlamada kullanılan araçlar, objeler ve eşyalar sergilenmektedir³².

Müze, pek çok kültürel etkinliğe de ev sahipliği yapmaktadır. Özellikle Mustafapaşa'da yaşayan sanatçı, çocuklar ile kadınlara yönelik önemli günlerde çeşitli sanat faaliyetlerini içeren kültürel etkinlikler gerçekleştirilmektedir. Ayrıca belirli dönemlerde de el yapımı bebek kursları düzenlenmektedir.

²⁸ Değerlendirilen müzeler arasında, müzenin farklı bir binaya nakledilmesinden dolayı ziyarete kapalı olan Kapadokya Kültür Müzesi ziyaret edilememiş ve kurucuları ile görüşme yapılamamıştır. Ancak söz konusu müzenin Nevşehir'in hafıza mekânlarının bir parçasını oluşturuyor olması, müzeyi çalışma kapsamında genel hatları ile değerlendirmeyi gerekli kılmıştır.

²⁹ Paydak, 2016: 1134-1345.

³⁰ Özdemir, 2003: 21-22.

³¹ Paydak, 2016: 1138-1339.

³² A.g.e.

Kapadokya Kültür Müzesi

Ürgüp ilçesine bağlı Ortahisar beldesinde yer alan Kapadokya Kültür Müzesi özel girişimci Berrin Yıldız ve Mustafa Sarıkaya tarafından kurulmuştur. Müze, 1954 yılında Kapadokya Bölgesi'nin ilk turistik oteli olarak, Ortahisar'da hizmet veren, Göreme Otel binasının kiralananak restorasyon çalışmalarının tamamlanmasının ardından 2004 yılında ziyarete açılmıştır (**Şekil 6**). Müzenin kuruluş amacı bölge halkının gelenek, görenek ve yaşam şeklini tanıtmaktır. Bu çerçevede tasarlanan müzede yörede yaşayan insanların geleneksel yaşam biçimleri, gelenek ve görenekleri etnografik bir dille, heykellerle canlandırılarak anlatılmaktadır. On iki farklı temada sunulan Nevşehir'e özgü kültürel değerler arasında; kayaların oyularak kilise ve ev haline getirilmesi, tarım hayatı ve tarımda kullanılan aletler, pekmez yapımı, kayıt damı (mutfak), dokumacılık, Türk hamamı, köy meydanı, köy odası, kız isteme geleneği, kına gecesi ve gelin odası yer almaktadır (**Şekil 7-9**)³³.

Müzeyle bağlı bir de restoran bölümü bulunmaktadır. Restoran bölümü, Ortahisar'da, 1930'lu yıllarda belediye hizmet binası olarak kullanılan tarihi taş binanın onarımı ile oluşturulmuştur. Bu bölümde, Nevşehir'e özgü yemekleri ve içecekleri tanıtan bir menü ziyaretçilere sunulmaktadır.

Güray Müze

Avanos ilçesinde yer alan Güray Müze, yer altına inşa edilmiş, koleksiyonu seramiklerden oluşan arkeoloji ve modern sanat müzesidir³⁴ (**Şekil 10**).

Seramik müzesi olarak hizmet veren yapı, koleksiyonundaki arkeolojik ve modern seramik eserleriyle ve seramik atölyesiyle geçmişten günümüze seramiğin gelişimini anlatan; seramik yapımını tüm aşamalarıyla yerinde izleme ve deneyimleme imkânı sunan çok yönlü yaşayan bir müzedir.

Müze, Avanos'ta babadan oğula geçerek nesiller boyu devam ettirilen seramik üretiminin önemli isimlerinden biri olan ve 1843'ten itibaren bu zanaatla uğraşan Güray Ailesi'nin günümüzdeki temsilcileri tarafından kurulmuştur. 2009 yılında yapımına başlanan yapı, 2014 yılı Nisan ayında TC Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı özel müze statüsünde ziyarete açılmıştır. Müzenin kuruluş amacı, Güray Ailesi'nin ata mesleği olarak devraldığı seramik üretiminin ve seramiğin tarihi süreç içindeki gelişimini tanıtmak ve bu sanatın gelecek nesillere aktarılmasına katkıda bulunmaktır. Bu amaç doğrultusunda ailenin hâlihazırda bulunan arkeolojik eser koleksiyonuna dünyaca ünlü Türk seramik sanatçılarının modern ve geleneksel tarzdaki eserleri de ilave edilerek seramiğin tarihi süreç içindeki gelişimini anlatacak bir müze oluşturulmuştur.

Seramiğin Anadolu'da geçmişi MÖ 7000'lere, Avanos'ta ise MÖ 6000'lere kadar dayanmaktadır³⁵. Arkeolojik anlamda 9000 yıllık bir geçmişi görünürde tutan seramikler, kullanıldıkları toplumlar hakkında bilgilere ulaşmamızı sağlayan en önemli verilerden biridir. Seramiği bu denli önemli kılan özelliği ise 400 derecenin üzerinde bir ısıda pişirildikten sonra, tekrar hammadde haline çevrilip kullanılamamasıdır. Seramiğin tekrar hammadde haline çevrilememesi, ikincil kullanımlarına olanak vermemiş ve böylelikle seramikler ilk üretildikleri andaki özelliklerini koruyarak günümüze kadar ulaşabilmiştir. Bu özelliği ile seramikler asırlar boyu tüm geçmiş zamanları geleceğe taşıyan vazgeçilmez bir kültür elemanı olmuştur. Anadolu'nun zengin bir kültür coğrafyası olduğunu düşündüğümüzde de arkeolojik bağlamda seramiklerin somut kültür varlıklarımızın önemli bir alanını oluşturduğu açıkça görülmektedir.

Arkeolojik anlamda geçmiş kültürleri günümüze taşıyan seramik aynı zamanda Avanos'ta usta-çırak ilişkisi sayesinde kuşaktan kuşağa aktarılarak günümüze kadar gelen önemli bir somut olmayan kültürel miras ögesidir. Seramik bugün Avanos'un genel görüntüsüne damgasını vurmuş, turizm ve ticaret kaynağıdır. Avanos'un içinden geçen Kızılırmak'ın, kıvılcık toprağı, yörede bu zanaatın doğmasına ve gelişmesine sebep olmuştur. Yüzyılların bilgi ve birikimiyle günümüze kadar devam eden seramik yapımı Avanos'ta pek çok ailenin geçimini sağlamak amacıyla icra ettiği bir meslek haline gelmiştir³⁶.

Yukarıda kısaca özetlenmeye çalışıldığı üzere seramik hem Anadolu'da hem de Avanos'ta köklü bir geçmişe sahip olan ve nesilden nesile aktarılarak günümüzde de devam ettirilen önemli bir kültürel öğedir. Bu bağlamda

³³ <https://www.culturemuseum.com/home.php?Sayfa=muze>

³⁴ Tüysüz, 2014: 495-500.

³⁵ Özdoğan 2002: 98; Güngördü 2021: 260-285; Güngördü 2022: 324-328.

³⁶ Gün, 2020: 14.

Güray Müze, Anadolu'nun ve Avanos'un hem somut hem de somut olmayan seramik kültürünü yansıtan, bu kültürü gelecek nesillere aktarmayı hedefleyen ve aynı zamanda bu geleneğin sürdürülebilirliğinde rol oynayan bir değer olarak tanımlanabilir.

Müze teşhirindeki eserler hem Anadolu'nun hem de ilçenin tarihi el sanatını ve bu sanatın tarihsel gelişimini yansıtırken müzenin mekân kurgusu da bölgenin mimari kültürünü oluşturan yeraltı şehirlerini, kaya oyma mekânlarını yansıtmaktadır. Bu bağlamda Nevşehir'in bu özelliklerine vurgu yapmak hem de müze mimarisinin bölgedeki yapı ve mekânlarla uyum içinde olmasını sağlamak amacıyla müze, yerin yaklaşık 20 m altında yer altı şehri biçiminde inşa edilmiş, tünel ve bölmelerden oluşmaktadır. Bu özellikleri müzeye dünyanın ilk ve tek yer altı seramik müzesi olma özelliğini kazandırmıştır.

Gerek pişmiş toprak seramik eserleri gerekse küçük buluntuları ile zengin bir koleksiyona sahip olan müze; üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, Antik Eserler Salonu'dur (**Şekil 11-12**). Bu salon yıldız planlı tasarlanmış olup ortada daire şeklinde bir alan, yanlarda yıldız kollarını oluşturan bölmeler ve bölmeleri bir çember şeklinde saran tünel bulunmaktadır.

Kronolojik bir sergilenmenin yapıldığı Antik Eserler Salonu'nda, MÖ 5000 ile MS 19 yüzyıl arasına tarihlenen arkeolojik eserler sergilenmektedir. Müze koleksiyonuna ait eserler başta Nevşehir ve çevresi olmak üzere Ege, Akdeniz, Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu, İç Anadolu ve Karadeniz Bölgesi gibi Anadolu'nun farklı coğrafyalarına aittir. Bu sergi, Anadolu'da Antik Çağ'dan günümüze seramiğin gelişim aşamaları ile ilgili bir kesit sunmaktadır.

Müzenin ikinci bölümü Modern Eserler Salonu'dur. Antik Eserler Salonu gibi bu salon da yıldız şeklinde tasarlanmıştır (**Şekil 13**). Burada modern ve geleneksel seramik sanatçıları ile onlara ait eserler tanıtılmaktadır. Sanatçılar arasında, Füreyya Koral, Mehmet Tüzüm Kızılcın, Erdiç Bakla, Gülsün Erbil, Türker Özdoğan, İsmail Yiğit, Zehra Çobanlı, Ömür Tokgöz, Nurdan Bozkurt, Candan Güngör, Sevim Çizer ve Kemal Uludağ gibi Türkiye'yi temsil eden önemli isimler yer almaktadır.

Müzenin üçüncü bölümü ise sergi salonu ve fuaye bölümüdür. Bu alan resim, heykel, seramik, fotoğraf gibi güzel sanatların her alanında, sanatçıların eserlerini tanıtabilecekleri bir alandır (**Şekil 14-15**).

Müzenin bünyesinde sürekli aktif olan bir de seramik atölyesi bulunmaktadır. Atölyede üretilen seramikler müzenin mağaza bölümünde satışa sunulmaktadır. Müzenin gezi rotası içinde olan ve ziyaretçilere açık olan atölyede ziyaretçiler seramiğin tüm yapım aşamalarını izleyip bilgi sahibi olabilmektedirler. Bu bölümde bulunan modern ve geleneksel çömlekçi tezgâhları ile ziyaretçiler seramik yapımını deneyimleme imkânı da bulabilmektedirler. Bu bağlamda hem sergi objeleri hem de atölyesiyle Güray Müze seramik eserlerin sergilenmesi ve korunmasıyla beraber seramik yapımının uygulanması yönündeki faaliyetleriyle de yaşayan müze niteliğine sahiptir. Ayrıca müzede farklı dönemlerde ebru, cam gibi farklı sanat dallarına ait atölyelerle sosyal ve kültürel etkinlikler de düzenlenmektedir.

Kapadokya Yaşayan Miras Müzesi:

Kapadokya Yaşayan Miras Müzesi, Avanos ilçesinde Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Kapadokya Araştırma ve Uygulama Merkezi (NEVKAM) Müdürlüğü bünyesinde kurulmuş uygulamalı bir halk bilimi müzesidir³⁷. Müze bu yönüyle Nevşehir'deki diğer müzelerden ayrılmakta ve yörenin somut olmayan kültürel mirasını yaşatarak aktarma odaklı anlayış benimseyen bir üniversite müzesi olarak hizmet vermektedir.

Belirli bir üniversite bünyesinde kurulan müzeler, koleksiyonu bağış ya da satın alma yoluyla üniversite tarafından oluşturulmuş, ait olduğu üniversitedeki öğrenci ve akademisyenlerle bulunduğu bölgedeki halkın eğitim ve gelişimine katkı sağlayan kurumlardır³⁸. Üniversite müzelerindeki koleksiyon türleri, niteliklerine göre farklı bilim dallarına ayrılmakta olup bunlardan biri de Halk bilimidir³⁹.

Halk bilimi müzeleri, somut olmayan kültürel mirasın korunması, yaşanarak yaşatılması ve aktarılması için uygulamalı aktarım yapan, interaktif müzeler olarak tanımlanmaktadır⁴⁰. Bu bakımdan uygulamalı halk bilimi müzelerinin temel anlayışı; bir topluma ait her türlü kültürel öğeyi, nesnelere ve bu nesnelere etrafında şekillenen

³⁷ Altın Yıldız 2001, 8-19.

³⁸ Pekgözlü Karakuş, 2020: 250.

³⁹ Gögebakan, 2016: 473-474.

⁴⁰ Özünel, 2013; Oğuz, 2019: 61 vd.

sözlü kültür ile birlikte ele almak, canlandırmak, uygulamak ve canlı performans yöntemlerini kullanarak korumak, yaşatmak ve gelecek kuşaklara aktarmaktır⁴¹.

Kapadokya Yaşayan Miras Müzesi de bu anlayış ile NEVKAM müdürü Prof. Dr. Adem Öger öncülüğünde 2010 yılında başlatılan çalışmalar sonucunda 2019 yılı Haziran ayında TC Kültür ve Turizm Bakanlığı denetiminde özel müze statüsünde hizmet vermeye başlamıştır. Müzenin kuruluş amacı Nevşehir'in somut olmayan kültürel mirasını, canlı performanslar, atölye çalışmaları, eğitim programları ve uygulamalı anlatım yöntemleri ile tanıtmak ve yaşatarak aktarmaktır.

Müze binası için Avanos'un kültürel mekanlarından bir olan Dr. Hacı Nuri Bey Konağı tercih edilmiştir (**Şekil 16**). Dr. Hacı Nuri Bey Konağı 1934-1936 yılları arasında inşa edilmiştir. Üç katlı olarak tasarlanan bina bölgeye özgü taşlardan yapılmıştır⁴².

Nevşehir yöresinin yakın geçmişini ve sosyal yaşamını yansıtan müze koleksiyonu, NEVÜ Halk Bilimi öğrencileri ve Nevşehir halkının bağışları ile oluşturulmuştur. Bugün müze koleksiyonunda 1000'in üzerinde etnografik eser bulunmaktadır. Nevşehir yöresinin somut olmayan kültürel mirasına yönelik yapılan arşiv çalışmalarına ve müze koleksiyonuna göre müzede on farklı bölüm oluşturulmuştur. Bölümler UNESCO tarafından belirlenen somut olmayan kültürel mirasın beş ana başlığını oluşturan sözlü gelenekler ve anlatımlar, gösteri sanatları, toplumsal uygulamalar/ritüeller ve şöenler, doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar, el sanatları geleneklerine göre tasarlanmıştır⁴³. Bu başlıklar çerçevesinde kurgulanan bölümler Karagöz Odası, Çocuk Oyunları Odası, Dokuma Odası, El Sanatları Odası, Halk Hekimliği ve İnanışlar Odası, Masal Odası, Geleneksel Sohbet Toplantıları Odası, Aşık Odası, Tafana ve Sofa olarak adlandırılmıştır.

Her bir bölümde kültürel mirasın bir parçasını oluşturan uygulamalar, araç ve gereçler sözel dokusuyla birlikte sergilenmektedir. Buna göre sözlü gelenekler ve anlatımlar; ağırlıklı olarak masal odasında gerçekleştirilmektedir. Burada yöre masalları başta olmak üzere destan, hikâye gibi anlatımlar yapılmaktadır. Gösteri sanatları ise Karagöz Odası, Geleneksel Sohbet Toplantıları Odası, Aşık Odası ve Çocuk Oyunları Odasında gerçekleştirilmektedir. Karagöz Odasında geleneksel Türk tiyatrosunun önemli unsurları Karagöz-Hacivat ve kukla gösterisi; Geleneksel Sohbet Toplantıları Odasında, meddah gösterisi yapılmaktadır (**Şekil 17**). Aşık Odasında aşıklık geleneği ve halk çalgıları, Çocuk Oyunları bölümünde ise oyun ve oyuncaklar hakkında bilgi verildikten sonra ilgili gösteriler yapılmakta ve oyunlar oynatılmaktadır (**Şekil 18**). Toplumsal uygulamalar ve şöenler bölümünde insan yaşamına dair dönemleri yansıtan uygulamalar ve gelenekler sergilenmektedir. Doğa ve evrenle ilgili uygulamalar alanında (**Şekil 19**); halk hekimliği, yöre mutfağını temsil eden tafanada (**Şekil 20**) yörenin günlük, mevsimlik yeme-içme kültürü yaşatılmakta ve ziyaretçilere aktarılmaktadır. Örneğin İç Anadolu Bölgesi'ne ve özellikle de Nevşehir'e özgü bir kış tatlısı olan köftür ya da pekmez şırası, tafana bölümünde hazırlanıp, ziyaretçilere çay veya kahve yanında ikram edilmektedir. Son olarak el sanatları ile ilgili değerler el sanatları ve dokuma odasında aktarılmaktadır. El sanatları bölümünde ihlamur baskısı ve ebru sanatı anlatılmaktadır. Müze ziyaretçilerine bu el sanatlarının tarihi ve yapıları hakkında bilgi verilmektedir. Dokuma Odasında ise gelenek hakkında bilgi, dokuma yapımı, dokumanın önemi, motiflerin anlamı ile kullanılan araç ve gereçler hakkında bilgi aktarımı yapılmaktadır (**Şekil 20**).

Müzenin öne çıkan yanlarından bir diğeri de ziyaretçilerin birçok unsuru müzede katılımcı-ziyaretçi olarak deneyimleme imkânı bulabilmeleridir. Örneğin ziyaretçiler ebru teknesinin başına geçerek ebru yapabilmekte, ihlamur baskı ile istedikleri motiften baskı çıkarabilmekte ya da dokuma tezgâhına geçip ilmek atabilmektedirler. Ayrıca Karagöz de oynatan ziyaretçiler, tiktak, çember ve topaç gibi oyunları da oynama imkânı bulmaktadırlar.

Müze kuruluş sürecinden itibaren dönemsel etkinliklere ve atölye çalışmalarına ev sahipliği yapmaktadır. Dönemsel yapılan etkinlikler arasında farklı tarihlerde gerçekleştirilen Ebru Türk Kağıt Süsleme Sanatı, Kaşık Kukla Atölyesi, Kış Hazırlıkları, Aşure Günü, Kapadokya Kültürel İmece Festivali, Uygulamalı Halkbilimi Üzerine Söyleşi sayılabilir. Atölye çalışmalarında ise Karagöz, İhlamur Baskısı, Masal Anlatımı, Geleneksel Oyuncak Tasarımı, Ebru ve Bez Bebek Yapımı Atölyesi ile ilgili faaliyetler yer almaktadır.

⁴¹ Şimşek, 2015, 15.

⁴² Yıldırım, 2022: 40-41.

⁴³ www.unesco.org.tr/Pages/181/177/

Kahve Müzesi:

Kahve müzesi, Ürgüp ilçesine bağlı Mustafapaşa köyünde yer almaktadır. Müze, Ajwa Otelleri-Zeferan Restoranları bünyesinde kurulmuş bir gastronomi müzesidir.

Gastronomi müzeleri bir yörenin ya da toplumun kültürel özelliklerinin bir parçası olan mutfak kültürü ya da bir yörenin kültürel mirası haline gelmiş tarım ürünleri üzerine kurulmuş müzeler olarak tanımlanmaktadır⁴⁴. Söz konusu temadaki müzeler tarih ve gelenekleri içinde barındıran mutfak kültürünün her ögesinin sonraki kuşaklara aktarılmasında önemli bir yere sahiptir. Bu bağlamda gastronomi müzeleri ziyaretçilere kültürel yemeklerin her basamağını ve mutfak kültürünü detaylıca aktarabilecek mekânlar olarak ön plana çıkmaktadır⁴⁵. Gastronomi müzeleri tercih ettikleri temalara göre kendi içinde gruplara ayrılmakta⁴⁶ olup bu temalardan biri de Türk Kahvesi'dir. Türk Kahvesi Osmanlı Dönemi'nden günümüze Türk toplumunun gelenek ve ritüelleri içinde kendine yer edinmiş yaklaşık 500 yıllık geçmişe sahiptir. Bu yönüyle Türk mutfak kültürünün vazgeçilmez bir parçası haline gelmiş ve gastronomi müzeleri için tercih edilen bir tema olmuştur.

Kuzeydoğu Afrika, Habeşistan (Etiyopya) kökenli endemik bir bitki olan kahve, 11. yüzyıldan itibaren önce Kızıldeniz'i aşarak Yemen'e daha sonra da Arap Yarımadası'nın tamamına yayılmıştır⁴⁷. Kahvenin Osmanlı topraklarına gelişi ise 15. yüzyıl sonları 16. yüzyıl başlarına denk gelmektedir⁴⁸. Zaman içerisinde tüketimi yaygınlaşmış ve içecek olmaktan ziyade belirli bir usul ve adapla birlikte var olan kültürel bir oluşum haline gelmiştir⁴⁹.

Türk kahvesi ismi, ilk kez Türkler tarafından uygulanan bir cezve ya da güğümde pişirilme yöntemleri ve sunum tekniklerinden gelmektedir. Pişirilme yöntemi ve sunum teknikleri ile dünyadaki diğer kahve tiplerinden farklı bir karakteristiğe sahip olan Türk kahvesi, bu özelliğiyle 2013 yılında UNESCO tarafından somut olmayan kültürel miras listesine alınmıştır⁵⁰.

Kahve dünyaca sevilen ve sıkça tercih edilen bir içecek olmasıyla birlikte köklü bir geçmişinin bulunmasıyla da bilinmektedir. Dünyada kahve kültürünü korumak, tanıtmak ve gelecek nesillere aktarabilmek için birçok kahve müzesi kurulmuştur⁵¹. Bu müzelerden biri de Mustafapaşa köyündeki Kahve Müzesi olup söz konusu müze Türkiye'de kurulan ikinci kahve müzesi olma özelliğine sahiptir.

Nevşehir'deki son özel müzeyi temsil eden Kahve müzesi, Ajwa Otelleri-Zeferan Restoranlarının yatırımcısı tarafından kurulmuştur. Zeferan Restoranları, başta Nevşehir yöresi olmak üzere Osmanlı ve Azerbaycan lezzetlerinin unutulmuş ya da unutulmaya yüz tutmuş mutfak kültürünü yaşatmayı ve tanıtmayı ön planda tutan bir anlayışa sahiptir. Bu anlayışı çerçevesinde, Ajwa Otelleri-Zeferan Restoranlarının bünyesinde Türk mutfak kültürünün önemli bir parçasını oluşturan Türk kahvesinin Anadolu topraklarındaki serüvenini anlatan bir müze kurma fikri şekillenmiştir.

Müze 2022 yılı Kasım ayında TC Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın denetiminde özel müze statüsünde ziyarete açılmıştır. Müzenin kuruluş amacı unutulmaya yüz tutmuş veya tam anlamıyla bilinmeyen Türk kahve kültürünü tanıtmak, korumak, gelecek nesillere aktarmak ve geleceğe kültürel bir değer bırakmaktır.

Ajwa Otelleri'nin girişinde sağ bölümde bulunan müze binası Selçuklu ve Osmanlı mimarisinden esinlenilerek yapılmıştır. Binanın içinde müze bölümü, sanat galerisi, kafeterya ve çay evi bulunmaktadır (**Şekil 22-23**).

Müze bölümünde, kahve bitkisinin ve dünyadaki kahve türlerinin tanıtımı ile Türk kahvesinin çekirdekten fincana uzanan hikayesini geçmişten günümüze ziyaretçilere sunan bir sergi bulunmaktadır (**Şekil 24-25**). Müze koleksiyonunu Türk kahvesinin hazırlanışından tüketimine kadar tüm sürecini anlatan, kavurucular, soğutucular, çeşitli değirmenler, kahve kutuları, kaminota ocağı, cezveler ve fincanlar ile temsil edilen ekipman ve araçlar oluşturmaktadır. Söz konusu eserlerin en erkeni 15. yüzyıla tarihlenmekte olup çoğunluğu 16. ve 19. yüzyıl arasına aittir. Kendi alanında ünik eserlerin bulunduğu koleksiyonda II. Mahmut ve II. Abdülhamit

⁴⁴ Miral Çavdarlı-Adan Gök, 2020: 2245; Savaşkan, 2021.

⁴⁵ Bozagcı-Çevik, 2021: 322.

⁴⁶ Yılmaz-Şenel, 2014.

⁴⁷ Serim, 2015: 24.

⁴⁸ Ürer, 2010: 2-3.

⁴⁹ Bursa, 2015, 23.

⁵⁰ Bursa, 2015, 23.

⁵¹ Ceyhun vd., 2021.

tarafından ya da kendilerine yakın özel kişiler tarafından kullanılmış turalı ürünler, şehzadelere ait fincanlar, gül ağacından yapılan gül değirmeni ve tek parçalı kavurma tavası en dikkat çekici eserler arasındadır. Müze bölümünün sonunda ziyaretçilerin de değirmen başına geçip kahve öğütebilecekleri bir el değirmeni bulunmaktadır.

Müzenin kafeterya bölümü Osmanlı kültürünü ve kahvehanesini yansıtan öğelerle dekore edilmiştir (**Şekil 26**). Bu bölümde Osmanlı Dönemi'ne ait özel sunum yöntemleri ile farklı aromalara sahip Türk kahveleri ziyaretçilere sunulmaktadır. Çay evinde ise çay kültürünü ve çayın Türkiye'ye geliş hikâyesinin anlatıldığı küçük bir sergi ile geleneksel çay ocağı bulunmaktadır. Müzenin sanat galerisi bölümünde de kahve kültürüne ait özel tasarım fincan ve cezveler başta olmak üzere Türk kültürünü yansıtan eserlerin satışı yapılmaktadır.

Son olarak Kahve Müzesi özellikle gençlere yönelik eğitim ve etkinlikler gerçekleştirmekte ve ildeki okullar ile iş birliği içinde çalışmaktadır. Bu kapsamda yöredeki öğrencilere Türk kahvesinin öyküsünün detaylı anlatıldığı müze etkinlikleri düzenlenmektedir.

Sonuç

Kültürel miras, insanoğlunun tarih boyunca biriktirdiği ve gelecek nesillere miras olarak bıraktığı maddi-manevi kültürel değerler bütünüdür. İnsanlığın ortak mirası kabul edilen bu değerler bugün anlamada ve geleceği şekillendirmede ilk sırada gelen unsurlardan biridir. Bu nedenle kültürel mirasın korunması ve sürdürülebilir olması önem arz etmektedir. Bu noktada doğası gereği geçmişi koruyup sergileyen müzeler ön plana çıkmaktadır. Müzeler buldukları bölgelerin ya da ait oldukları toplumların geçmişine ait her türlü kültürel değeri koruma altına alarak sergileyen, hafızada yeniden canlandıran, unutulmamasını ve gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlayan en önemli kurumlardır.

Ateşoğulları'nın da belirttiği gibi bir ülkede müze sayısı ve niteliği geçmişin köklü birikimi ile sağlıklı bir gelecek kurgulanmasının göstergesidir. Bu bağlamda, sahip olduğumuz kültürel mirası koruyup gelecek kuşaklara aktarma görevini üstlenen müzelerin sayısını ve niteliğini artırmak, özel müzelere destek olmak Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın öncelikleri arasında yer almaktadır⁵². Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın bu konuda yürüttüğü ve özellikle son yıllarda hız kazanan çalışmalarla, Türkiye'de yeni teknolojiler ile donatılmış, çağdaş müzeler konusunda dünyaya örnek olacak müzeler açılmakta ya da mevcut müzeler yenilenmektedir.

Türkiye'nin önemli kültür ve turizm merkezlerinden biri olan Nevşehir'de de somut ve somut olmayan kültürel değerlerin belirli yönlerini seçerek onların görünür kılınmasını ve gelecek nesillere aktarılmasını görev edinmiş farklı tür ve koleksiyonlara sahip devlet ve özel müze statüsünde 16 müze bulunmaktadır⁵³. Bunlar içindeki kişi ya da tüzel kişiler tarafından kurulmuş olup özel müze statüsünde hizmet veren kurumlar çalışma kapsamında değerlendirilmeye alınmıştır.

Bugün Nevşehir'de beş farklı özel müze bulunmaktadır. Bunlar Kapadokya Sanat ve Tarih Müzesi, Kapadokya Kültür Müzesi, Kapadokya Yaşayan Miras Müzesi, Güray Müze ve Kahve Müzesi'dir. Söz konusu müzeler kuruldukları kurum ve kurumun eğilimine ya da koleksiyonun türüne bağlı olarak etnografya, halk bilimi, arkeoloji-sanat ve gastronomi müzesi olmak üzere farklı gruplara ayrılmaktadır. Farklı türde koleksiyonlara sahip olan bu müzelerin ortak amaçları, buldukları coğrafyanın ve Anadolu'nun kaybolmaya yüz tutmuş kültürel değerlerini korumak, tanıtmak ve hafızada canlı tutarak, bu değerlerin geleceğe aktarılmasında geçmiş ile gelecek arasında köprü görevi görmektir.

Kültürel hafızanın muhafaza edildiği Nevşehir'in özel müzeleri, gelecek ile kültürel bir bağ kurup, kültürel mirası hem mevcut zaman diliminde hem de gelecek nesillerle paylaşarak, bu mirasın sürdürülebilirliğini sağlamaktadırlar. Müzeler bu görevi sürdürürken sahip oldukları koleksiyonlarla müze mekânları arasında algıda bütünlük oluşturmayı hedeflemiş ve müze ziyaretlerinin hafızalarda daha kalıcı olması için çalışmışlardır. Bu amaçla söz konusu müzelerde, kültürel kimliği oluşturan öğeler, şehrin tarihi yapılarıyla ya da şehrin mimari özelliklerini yansıtan mekânlarıyla bir bütün olarak tasarlanmıştır. Böylece çevresi ile bağ oluşturan mekânlar müze olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda Kapadokya Sanat ve Tarih Müzesi, Kapadokya Kültür Müzesi ve Kapadokya Yaşayan Miras müzeleri için onarım ile yenilenen tarihi yapılar tercih edilmiş olup müzelerin kurulmuş olduğu yapılar estetik açıdan bir dönemin mimarisini ve sanatsal özelliklerini bünyesinde

⁵² Ateşoğulları, 2022: 42.

⁵³ <https://muze.gov.tr/muzeler>

barındırmaktadır. Böylece koleksiyonlarındaki etnografik eserlerle bir bütünlük oluşturulmuştur. Güray Müze ise yeraltında kayaların oyulmasıyla ile oluşturulan bir mekân anlayışına sahiptir. Bu özelliği ile müzenin bölgenin mimari dokusu ile uyum içinde olması sağlanmıştır. Nevşehir'in son özel müzesini temsil eden Kahve müzesi ise modern bir yapı olup Selçuklu ve Osmanlı mimarisinden esinlenilerek tasarlanmıştır. Müze-mekân ilişkisi bakımından incelendiğinde söz konusu müzelerde mekânın hem kendisinin hem de mimari özelliklerinin sergi alanı olarak değerlendirildiğini, müze mekânlarının da koleksiyonları kadar öne çıktığını söyleyebiliriz.

1960'lı yıllarla birlikte değişen müzecilik anlayışı ile birlikte ortaya çıkan çağdaş müze kavramı ile müzelerin toplumsal işlevleri gündeme gelmiştir. Çağdaş müzecilik ile müzeler nesne odaklı olmaktan çıkmış, her yaştan ziyaretçiyi gezi süresince bilgi ve deneyimlerle müzedeki serginin aktif bir parçası ve katılımcısı olmalarını sağlayacak ziyaretçi odaklı bir yaklaşıma dönüşmüştür. Başka bir ifadeyle çağdaş müzecilikte eser temelli müzecilik anlayışının zıddı olarak ziyaretçi merkezci ve deneyim odaklı bir tutumu benimsenmiştir. Ziyaretçinin önem kazandığı çağdaş müzelerin, ziyaretçi odaklı bir kurum haline gelebilmesi için de müzelerin eğitim işlevi ön plana çıkmaktadır⁵⁴. Öyle ki müze eğitimi günümüzde, çağdaş müzelerin izleyici çekme çabalarını en etkili biçimde sergiledikleri önemli bir rekabet alanı olarak kabul edilmektedir⁵⁵. Müze eğitimiyle her yaştan ziyaretçiye hitap edecek, ziyaretçide merak, ilgi ve heyecan uyandıracak, interaktif, uygulama ve etkinliğe dayalı eğlenceli bir müze deneyimi hedeflemektedir⁵⁶. Bu deneyimle ziyaretçilerin kültürel değerlerle bütünleşmesini sağlamak, ziyaretçilerin geçmiş ve şimdiki zaman arasında bağlantı kurma beceresini geliştirmek, değişen yaşam ortamına uyum sağlaması ve yabancılaşmaması, eserlerle bağlantı kurarak siyasi, kültürel, sosyal, ekonomik ve ekolojik ilişkileri anlamalarını sağlamak ve araştırmacı yönlerini geliştirmek, müze ziyaretçilerinin zamanlarını yaratıcı bir biçimde değerlendirmek; müzeyi bir yaşam biçimi haline getirmek; iletişim ve öğrenmeyi yoğunlaştırmak amacı ile tüm olanakları sağlamak; müze ekonomisini geliştirmek amaçlanmaktadır⁵⁷. Günümüzde çağdaş müzelerin ziyaretçi merkezli müzecilik anlayışını yerleştirebilmek için odaklandığı çalışma alanları; görsel kültürün kullanımı; aile katılımına odaklanma; birlikte oluşturma (işbirliği/katılım); öğrenme amacına hizmet eden galerilerin oluşturulması; dokun-yap-keşfet etkinlikleri (nesne etkileşimi); sanal ve dijital tasarımların kullanılması ve bilim, keşif ve teknoloji merkezleri ile çocuk müzeleri olarak belirlenmiştir⁵⁸.

Nevşehir'de bulunan özel müzelerin, ziyaretçi merkezli çağdaş müzecilik anlayışı kapsamında çalışma alanı olarak özellikle öğrenme amacına hizmet eden galerilerin oluşturulması, dokun-yap-keşfet etkinliklerine yer verdiği görülmektedir. Söz konusu müzeler kuruluş amaçları kapsamında düzenlenmiş oldukları atölye eğitim programları, sosyal ve kültürel etkinlikleri, panelleri, çalıştayları ve ulusal/uluslararası projeleriyle ziyaretçi ile sürekli etkileşim oluşturmaya ve kültürel mirasın sürdürülebilirliğine katkı sağlamaya çalışmaktadırlar. Böylelikle ICOM tarafından yapılan yeni müze tanımında da vurgulandığı gibi toplumun hizmetinde halka açık, erişilebilir olmaları, toplumun gelişimine öncelik vermeleri, bilgiyi en verimli ve paylaşımcı yöntemlerle kullanmaları, toplumun her kesiminden ziyaretçiye hitap edebilmeleri onları çekim merkezi haline getirmiştir. Ancak Nevşehir özel müzelerinin yukarıda bahsi geçen çalışma alanlarının tamamına eğilim göstermeleri onların daha fazla ziyaretçi çekmelerini sağlayacaktır.

Kültürel mirasın korunması, öğretilmesi ve yaşatılması bakımından önemli rol oynayan özel müzelerin bölgenin kültür turizmine katkısı da oldukça büyüktür. Nevşehir merak uyandırıcı coğrafi yapısı dolayısıyla her yıl yerli ve yabancı turistler tarafından ziyaret edilmektedir. Bu noktada Nevşehir'deki özel müzelerin faaliyetleri turistlerin bölgenin kültürel zenginliklerini tanıma ve tecrübe etme konusunda ilgisini çekmektedir. Şehirdeki özel müzeler, bölgenin kültürel mirasının farklı değerlerine ait koleksiyonları ve bu koleksiyonlar kapsamındaki atölye faaliyetleriyle ziyaretçilere eğlenceli, interaktif ve öğretici bir deneyim yaşatmaktadır. Bu deneyimler bir yandan turistlerin bölgenin somut ve somut olmayan kültürel değerlerini yakından tanıma ve bu değerler ile bağ kurmalarını sağlarken, bir yandan da turistler tarafından özel müzelere yapılan ziyaretlerin sayısını arttırmaktadır. Bu bakımdan da Nevşehir'in doğal ve kültürel miras ile ilişkili özel müzelerine yapılan

⁵⁴ Karadeniz vd., 2015: 206-207.

⁵⁵ Ambrose-Paine, 2006: 5.

⁵⁶ Talboys, 2006: 24.

⁵⁷ Paykoç ve Baykal, 2000.

⁵⁸ Karadeniz vd., 2015: 209 vd.

ziyaretlerin sayısındaki artış şehrin kültür turizmi açısından çekim noktası olmasına ve marka değeri oluşturmaya katkı sağlamaktadır.

Kaynakça

- Acıelma, B., Güngör, Ş. (2021). Kültürel Mirasın Korunması ve Turizm İlişkisi Bağlamında Altınköy Açık Hava Müzesi. *Kültürel Miras Araştırmaları 2* (2), 72-77.
- Altın Yıldız, K. (2021). A Turkey Experience In The Context Of Survival And Protection Of Cultural Heritage: Cappadocia Living Heritage Museum. S. Kılıç (ed.) *In The Context Of Folklore Media And Communication*, içinde (ss. 8-19), Eğitim Yayınevi.
- Ambrose, T., Paine, C. (2006). *Museum Basics Second Edition*. Routledge Publishing.
- Ateşoğulları, S. (2022). Değişen ve Gelişen Türkiye Müzeleri. *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi 83*, 35-53.
- Baltacı, H. (2015). *Türkiye’de Çağdaş Müzeciliğin Yansımaları Üzerine Bir Değerlendirme: Sadberk Hanım Müzesi Örneği*. [Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Blake, B. (2000). On Defining the Cultural Heritage. *The International and Comparative Law Quarterly*, 49 (1), 61-85.
- Bozyagcı, E.C., Çevik A. (2021). Destinasyon Çekim Gücü Olarak Gastronomi Müzeleri: Safranbolu Türk Kahve Müzesi Örneği. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi 6/2*, 320-330.
- Bursa, N. (2015). Bir Keyfin Adabı: Çekirdekten Fincana Türk Kahvesinin Maddi Kültürü. E. Pekin (Ed.), *Bir Taşım Keyif Türk Kahvesinin 500 Yıllık Öyküsü* içinde (ss. 239-283). Mas Matbaacılık.
- Ceyhun, S., Akbiyuk, A. (2021). Dünyadaki Gastronomi Müzelerinin Tematik Analizi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 9(1), 153-184.
- Çelik, Ş. (2012). *Türkiye’de Özel Müzecilik ve Bakısı Müzesi*. [Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Doğan, E. (2019). *Tüketim Toplumunda Müzelerde Yaşanan Değişimlerin Devlet Müzeleri ve Özel Müzeler Bağlamında Değerlendirilmesi*. [Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Eyice, S., (1990). Müzeciliğimizin Başlangıcı ve Türk-İslam Müzeleri. *Müze/Museum*, 5-8,
- Gerçek, F. (1999). *Türk Müzeciliği*, Ankara.
- Gögebakan, Y. (2016). Üniversiteler ve Müzeler: İnönü Üniversitesi Müzeleri. *Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi (Sdü Art-E) 9/18*, 470-489.
- Gümüşçü, O. (2018). Tarihi Coğrafya ve Kültürel Miras, *ERDEM 75*, 99-120.
- Gün, M. (2020). Kültürel Bir İmge Olarak Avanos Çömlekçiliği. *Kültürel Miras Araştırmaları Dergisi 1(1)*, 13-17
- Güngördü, V. F. (2021). Merkezi Volkanik Kapadokya’nın Erken Tarihöncesi Toplulukları Üzerine Yeni Bulgular, Avanos Örnekleri; Topraktepe ve Türkmenlik Tepesi. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi 11/1, 260-285.
- Güngördü, V. F. (2022). Arkeoloji ve Kültürel Miras Turizmi Açısından Avanos: Topraktepe Örneği. *Turcology Research 74*, 324-328.
- İSMEP, 2014. Kültürel Mirasın Korunması, *İsmep Rehber Kitaplar*, İstanbul,
- Kalaba, B. (2021). Kültürel Mirasın Südürülebilirliği Kapsamında Müzelerin Önemi. *Turizm Ekonomi ve İşletme Araştırmaları Dergisi 3/2*, 102-112.
- Karadeniz, C., Okvuran, A., Artar, M., Çakır İlhan, A. (2015), Yeni Müzebilim Bağlamında Müze Eğitimine Çağdaş Yaklaşımlar ve Müze Eğitimcisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 48/2, 203-226.

- Karadeniz, C., Atar, M. (2017). Türkiye’de Oyuncak Müzelerinin Durumu ve Sürdürülebilirliği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 16/61, 477-492.
- Karadeniz, C. Aybek, E.C. (2018). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı’na Bağlı Özel Müzelerde Çalışan Müze Uzmanlarının Kültürel Çeşitliliğe Yaklaşımları. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 35. 53-63.
- Keleş, V. (2003). Modern Müzecilik ve Türk Müzeciliği, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (1-2), 1-16.
- Konukcu, İ. (2007). *Özel Koleksiyonların Müzelere Dönüştürülmesi*. [Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Köroğlu, Ö., Türkmen M. T., Kılıç, A., Acun, A. (2017). Kültürel Mirasın Aktarılmasında Müzelerin Rolü: Edremit Tahtakuşlar Etnografya Müzesi. *Avrasya Bilimler Akademisi Sosyal Bilimler Dergisi- UTKM*, 42-55.
- Kuruloğlu, F. (2010). Osmanlı Devleti’nde Müzecilik, *Tarih Okulu Dergisi*, 6, 45-61.
- Miral Çavdarlı, C., Adan Gök, Ö. (2020). Müzeler ve kültürel Mirasın Sürdürülebilirliği: Köstem Zeytin Yağı Müzesi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies* 8 (3), 2241-2262.
- Nazır, B. (2010). Osmanlı Devleti’nde Müzeciliğin Doğuşu ve Dersaadet Numunehane-i Osmani, *History Studies*, 2 (1), 98-113.
- Nora, P. (2006), *Hafıza Mekânları*, Mehmet Emin Özcan (Çev.), Dost Kitabevi.
- Okan, B. (2018). Günümüz Müzecilik Anlayışındaki Yaklaşımlar ve Müze Oluşumunu Etkileyen Unsurlar, *Tykebe Sanat ve Tasarım Dergisi*, 3 (4), 215-242.
- Öcal Oğuz, M. (2019) *Küreselleşme ve Uygulamalı Halk Bilimi*. Akçağ Basım Evi.
- Ölçer Özünel, E. (20) Camekandan Canlı Performansa Somut Olmayan Kültürel Miras ve Müzeler. M. Öcal Oğuz, E. Ölçer Özünel, S. Gürçayır Teke (Ed.), Somut Olmayan Kültürel Mirasın Geleceği Türkiye Deneyimi içinde (ss. 65-76). Grafiker Matbaacılık.
- Özdemir, M. (2003). *Yapma Bebek Teknikleri*. İstanbul.
- Özdoğan, M. (2002). “Çanak Çömlek Teknolojisi”, *Arkeoatlas-1*, 98.
- Özkasım, H., Ögel, S. (2005). Türkiye’de Müzeciliğin Gelişimi, *İTÜ Dergisi*, 2 (1), 96-102.
- Özkerim Güner, N. (2022). Silahlı Çatışmalarda Kültürel Varlıkların Korunması. *YÜHFD, C.XIX*, 255-282.
- Pamukcu, A. (2019). *Türkiye’de Özel Müzeciliğin Gelişim Süreçleri ve Üniversite Müzeleri*. [Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Paydak, S. (2016). Tarihin Görsel Anlatımında Özel Müzelerin Rolü: Kapadokya Sanat ve Tarih Müzesi Örneği. F. Kılıç, T. Bülbül (Ed), *Muşkara’dan Nevşehir’e II. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiri Metinleri*, içinde (ss. 1334-1345). Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Yayınları.
- Paykoç, F. ve Paykal S., (2000). Müze Pedagojisi: Kültür, İletişim ve Aktif Öğrenme Ortamı Olarak Müzelerin Etkinliğine İlişkin Bir Çalışma. Z. A. Kızılyaprak (Ed), *Müzecilikte Yeni Yaklaşımlar: Küreselleşme ve Yerelleşme*, içinde (ss. 102-113). Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- Pekgözlü Karakuş, D. (2020). Türkiye’deki Üniversite Müzeleri ve Koleksiyonları. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 23, 247-280.
- Savaşkan, Y. (2021). Türkiye’deki Gastronomi Müzelerine Genel Bakış. *Turizm Çalışmaları Dergisi*, 3(2), 61-78.
- Serim, O. (2015). Bitkiden Çiçeğe Kahvenin Hikayesi. E. Pekin (Ed.), *Bir Taşım Keyif Türk Kahvesinin 500 Yıllık Öyküsü* içinde (ss. 21-33). Mas Matbaacılık.

- Sönmez, A. (2020). Osman Hamdi Bey'in Sayda Kazısı ve Bu Kazının Müze-i Hümâyûn'un Gelişimine Etkisi, *History Studies*, 12 (3), 765-788.
- Şimşek, 2015). Halk Bilimi Müzeciliğine Bir Örnek Ankara Somut Olmayan Kültürel Miras Müzesi. [Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Talboys, K.G. (2006). *Museum Educator's Handbook, Second Edition*. Ashgate Publishing.
- Tekkök Karagöz B. (2022). Kültürel Mirası Koruma Konusunda Müzelere Düşen Görevler. *International University Museums Association Platform Journal of Cultural Heritage UNIMUSEUM*, 5(2), 56-62.
- Tüysüz, M.G. (2014). Güray Seramik Müzesi. A. Öger (Ed.), *Avanos Sempozyumu Bildirileri*, içinde (ss. 495-500). Grafiker Matbaacılık.
- Uzun Aydın, D. (2020). Koleksiyon Toplanmasından Müze Yapılarına Geçiş Aşamaları ve İlk Müze Okulu (İzzediniye) Açma Girişimi. *The Journal of International Lingual Social and Educational Sciences*, 6(1), 82-91.
- Ünsal, D., Pulhan, G. (2012). Türkiye'de Kültürel Mirasın Anlamı ve Yönetimi. *Kültürel Miras Yönetimi*, 30-65.
- Ürer, H. (2010). Osmanlı'da Kahve/Kahvehane Kültürü Ve Salihli'den Bir Kahvehane Örneği "Himaye-i Etfal", *Sanat Tarihi Dergisi XIX/2*, 1-26.
- Yaraş, A. (1994). Anadolu'daki İlk Koleksiyonculuk ve Müzecilik Faaliyetleri. II. *Müzecilik Semineri-Bildiriler 19-23 Eylül 1994, Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı*, 19-21.
- Yıldırım, A. (2022). *Uygulamalı Halk Bilimi Müzelerinin Kültürel Miras Farkındalığına Etkisinin İncelenmesi: Kapadokya Yaşayan Miras Müzesi Örneği*. [Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Yücel, E. (1999). *Türkiye'de Müzecilik*, İstanbul.

EXTENDED SUMMARY

In The Context Of Cultural Heritage, Nevşehir's "Places Of Memory": Private Museums; in this study private museums in Nevşehir province were examined. It was tried to determine the place and importance of these museums in the transfer of cultural heritage. Information about museums and museum characteristics were obtained through interviews with museum founders or managers. In addition to this, museum information and characteristics were also determined by examinations and observations made in museums and tried to be explained in accordance with the literature. Among the museums evaluated, the Cappadocia Culture Museum, which was closed to visitors due to the transfer of the museum to a different building, could not be visited and the founders could not be interviewed. However, the fact that the museum in question constitutes a part of Nevşehir's memory spaces made it necessary to evaluate the museum in general terms within the scope of the study.

Cultural heritage is the material and spiritual cultural values that human beings have accumulated throughout history and bequeathed to future generations. These values, which are accepted as the common heritage of humanity, are one of the first elements in understanding the present and shaping the future. For this reason, it is important to protect and sustain cultural heritage. At this point, museums, which preserve and exhibit the past by nature, come to the fore. Museums are the most important institutions and memory places that protect and exhibit all kinds of cultural values belonging to the past of the regions or societies they belong to, and ensure that they are revived in memory, not forgotten and transferred to future generations.

The number and quality of museums in a country is an indicator of building a healthy future with the deep-rooted accumulation of the past. In this context, it is among the priorities of the Ministry of Culture and Tourism to increase the number and quality of museums that undertake the task of protecting and transferring our cultural heritage to future generations, and to support private museums. With the work carried out by the Ministry of Culture and Tourism in this regard, which has gained momentum especially in recent years, many new museums equipped with new technologies and which will set an example to the world in terms of modern museums are being opened in our country or existing museums are being renovated.

In Nevşehir, one of the important cultural and tourism centres of our country, there are 16 museums in the status of state museums and private museums, including open-air museums in ruins with different types and collections, which have the task of selecting certain aspects of our tangible and intangible cultural heritage, making them visible and transferring them to future generations. Among these, institutions established by individuals or legal entities and serving in the status of private museums were evaluated within the scope of the study. Today, there are five different private museums in Nevşehir and these are Culture Cappadocia Art and History Museum, Cappadocia Culture Museum, Cappadocia Living Heritage Museum, Güray Museum and Coffee Museum.

These museums are divided into different groups as ethnography, folklore, archaeology-art and gastronomy museums depending on the institution they are established in and the tendency of the institution or the type of collection.

Cappadocia Art and History Museum is a museum where legends/saga, historical events, important people, traditions and customs of Nevşehir and different regions of our country are told with handmade kitre dolls. In addition, there are sections in the museum where the lifestyles, traditions, customs and culinary culture of Nevşehir region are reflected in an ethnographic language. With these features, we can evaluate the museum in question as an ethnography museum. At the same time, the museum also organises activities including various national and international art activities, especially cultural activities for local artists, children and women living in Mustafapaşa, and handmade doll courses are organised.

Cappadocia Culture Museum is also an ethnography museum. In the museum, the traditions, customs, rituals and cultural characteristics of the people of Nevşehir region are explained with reenactments accompanied by mannequins. There is also a restaurant section in this museum where local flavours are tried to be introduced and kept alive.

Cappadocia Living Heritage Museum is a museum of applied folklore, which was shaped within ethnography museums and is now accepted as a separate branch of museums. Another feature of the museum is that it is a university museum established within Nevşehir Hacı Bektaş Veli University as mentioned in the relevant

section. In the museum, the cultural elements of Nevşehir and its region are exhibited together with applications, animations, objects, verbal expressions, information, skills and related tools and equipment. The museum has a museology approach that focuses on animation and application, as well as the methods of involving the visitor in the application and transferring it by keeping it alive. These features distinguish the museum from other museums in Nevşehir. In addition, workshops and activities focusing on cultural values specific to Nevşehir region are also organised in the museum.

Güray Museum, another private museum of Nevşehir, is an archaeology and art museum with its historical and modern artefacts. The museum was founded on ceramics and ceramic artefacts, which have a long history in Anatolia and Avanos. In this respect, the museum explains the development of ceramics from past to present in Anatolia and Avanos in order to protect, promote and transfer it to future generations. The ceramic workshop, which is located within the museum and actively producing, offers visitors the opportunity to watch and experience ceramic production in all its stages. In addition, marbling and glass workshops are constantly organised in the museum and various social and cultural activities are carried out. Other facilities offered to visitors within the museum include a foyer area where they can relax, a sales shop and a cafeteria.

Representing the last private museum in Nevşehir, the Coffee Museum is a gastronomy museum. In the museum, the adventure of Turkish coffee in Anatolian lands is conveyed in order to preserve, promote and pass on the Turkish coffee culture, which represents an important part of Turkish culinary culture, to future generations. The museum display consists of equipment and tools that explain the whole process of Turkish coffee from preparation to consumption. In addition, there is a cafeteria and souvenir sales section within the museum where visitors can taste Turkish coffee in different flavours with presentations specific to Turkish culture and relax at the same time. The museum organises special events that tell the story of Turkish coffee especially to the students in the region and works in cooperation with the schools in the region.

The social and cultural activities and workshops organised by the evaluated museums have made them a centre of attraction as they prioritise the development of society in their vision, mission and objectives, use information in the most efficient and sharing methods, and appeal to visitors from all segments of society. In addition, the places where they are established, enriching the museum trip with scenarios that can make it fun, cafeterias, restaurants, souvenir shops within their structure make them more preferred and increase the time spent in the museum.

As a result, it is clearly seen that private museums in Nevşehir act as a bridge between the past and the future in reminding, promoting and transferring to the future many cultural values of Anatolia, which are about to disappear, and that they use information for the benefit of society.

Finally, in cultural tourism, which represents an important sub-branch of cultural heritage, visits to areas related to cultural heritage are increasing day by day in order to recognise and experience the cultural richness of a region. At this point, museums visited by domestic and foreign tourists contribute to the creation of an attraction point and brand value of the region in terms of cultural tourism. From this point of view, these museums contribute to the attraction of the region in terms of cultural heritage tourism.

Şekil 1: Kapadokya Sanat ve Tarih Müzesi

Şekil 2: Kapadokya Sanat ve Tarih Müzesi/Kitre Bebek Bölümü

Şekil 4: Kapadokya Sanat ve Tarih Müzesi Kitre Bebek Bölümü/
Ülkemiz Kültürüne Ait Bebekler

Şekil 5: Kapadokya Sanat ve Tarih Müzesi Kitre Bebek
Bölümü/Nahl Geleneği

Şekil 5: Kapadokya Sanat ve Tarih Müzesi Kitre Bebek Bölümü/Yabancı Ülke Kültürlerine Ait Bebekler

Şekil 6: Kapadokya Kültür Müzesi

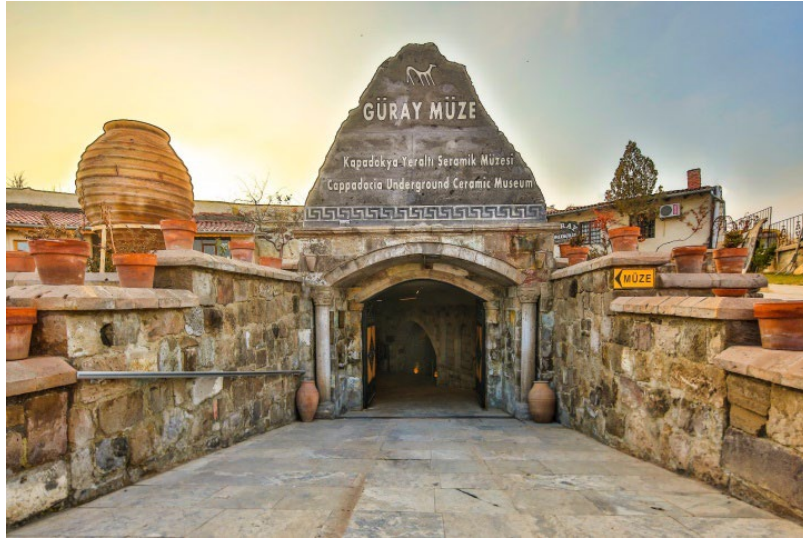
Şekil 7: Kapadokya Kültür Müzesi/Neşehir Yöresi Ekmek Yapım Geleneği

Şekil 8: Kapadokya Kültür Müzesi/Neşehir Yöresi Dokuma Geleneği

Şekil 9: Kapadokya Kültür Müzesi/Neşehir Yöresi Kız İsteme Geleneği

Şekil 10: Güray Müze

Şekil 11: Güray Müze/Antik Eserler Salonu

Şekil 12: Güray Müze/Antik Eserler Salonu

Şekil 13: Güray Müze/Modern Eserler Salonu

Şekil 14: Güray Müze/Galeriy Bölümü

Şekil 15: Güray Müze/Fuaye Bölümü

Şekil 16: Kapadokya Yaşayan Miras Müzesi

Şekil 17: Kapadokya Yaşayan Miras Müzesi/Geleneksel Halk Toplantıları Odası

Şekil 18: Kapadokya Yaşayan Miras Müzesi/Çocuk Oyunları Bölümü

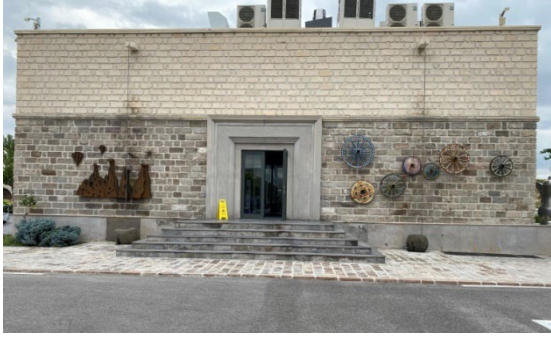
Şekil 19: Kapadokya Yaşayan Miras Müzesi/Halk Hekimliği Odası

Şekil 20: Kapadokya Yaşayan Miras Müzesi/Tafana Bölümü

Şekil 21: Kapadokya Yaşayan Miras Müzesi/Dokuma Odası Bölümü

Şekil 22: Kahve Müzesi

Şekil 23: Kahve Müzesi

Şekil 24: Kahve Müzesi/Teşhir Salonu

Şekil 25: Kahve Müzesi/Teşhir Salonu

Şekil 26: Kahve Müzesi/Kafeterya Bölümü

TYANA (KEMERHİSAR) SİNANBEY CAMİ KORUMA VE RESTORASYON ÖNERİSİ

TYANA (KEMERHİSAR) SİNANBEY MOSQUE CONSERVATION AND RESTORATION PROPOSAL

Emel EFE YAVAŞCAN
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Mimarlık Fakültesi
Mimarlık Bölümü
emelefe@ohu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-7652-528X

Semiha AKÇAÖZOĞLU
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Mimarlık Fakültesi
Mimarlık Bölümü
sakcaozoglu@ohu.edu.tr
ORCID: 0000-0003-1033-5819

Osman DOĞANAY
Aksaray Üniversitesi
Sabire Yazıcı Fen Edebiyat Fakültesi
Arkeoloji Bölümü
osmandoganay@aksaray.edu.tr
ORCID: 0000-0002-7095-9466

ÖZ

Geliş Tarihi:
05.07.2023

Kabul Tarihi:
31.08.2023

Yayın Tarihi:
06.10.2023

Anahtar Kelimeler
Kemerhisar/Tyana
Sinanbey Cami
Belgeleme
Restitüsyon
Restorasyon

Keywords
Kemerhisar/Tyana
Sinanbey Mosque
Documentation
Restitution
Restoration

Sinanbey Cami Kapadokya Bölgesi'ndeki önemli yerleşim merkezlerinden Niğde İli, Bor İlçesi, Kemerhisar Kasabası, II. Derece Arkeolojik Sit Alanı içerisinde bulunmaktadır. Cami Mahallesi'nde, İnce ve Hamam Sokaklara cephesi olan 357 ada, 6 parsel üzerinde yer alan ve 16. yüzyıla tarihlenen yapı, tarihi ve kültürel özellikleriyle, beldede benzeri bulunmayan ender bir örnektir. Malzeme bozulmaları, tamirat ve yenilemeler, eklemeler, bilinçsiz müdahaleler, zeminden ve çatıdan yoğun neme maruz kalması ve atmosfer etkileri gibi sebeplerden dolayı yapının acil müdahaleye ihtiyacı bulunmaktadır. Yapının güney duvarının 2022 kış aylarında yıkılması ile yapı tamamen atmosfer koşullarına açık konumdadır. Çalışmanın amacı, tarihi ve kültürel bir öneme sahip yapının bugünkü durumunu analitik incelemeler ve değerlendirmelerle belgelemek, restitüsyonu ile yapının özgün durumunu ortaya koymak ve koruma ilkeleri ışığında yapının fiziksel ve işlevsel bağlamda sürdürülebilir korunmasına yönelik restorasyon önerisi getirmektir. Bu çalışma Sinanbey Cami'yi belgeleyen rölöve ve tanımlama, özgün halini gösteren restitüsyon çalışması, karşılaştırmalı çalışma ve yapı için önerilen restorasyon önerisini kapsamaktadır.

ABSTRACT

Sinanbey Mosque is located in the 2nd Degree Archaeological Site in Niğde Province, Bor District, Kemerhisar Town, one of the important settlement centers in the Cappadocia Region. The 16th-century building, located on 357 blocks, 6 parcels, in the Cami District, facing İnce and Hamam Streets, is a rare example with its historical and cultural features. The building needs urgent intervention due to reasons such as material deterioration, repairs and renewals, additions, unconscious interventions, exposure to intense moisture from the ground and roof, and atmospheric effects. With the demolition of the south wall of the building in the winter of 2022, the building is completely open to atmospheric conditions. The aim of the study is to document the current state of the building, which has historical and cultural importance, with analytical examinations and evaluations, to reveal the original state of the building with its restitution, and to bring a restoration proposal for the sustainable conservation of the building in the physical and functional context in the light of conservation principles. This study includes the survey and description documenting the Sinanbey Mosque, the restitution study showing its original state, the comparative study and the proposed restoration proposal for the structure.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1323137>

Atf/Cite as: Yavaşcan, E., Akçaözoglu, S., & Doğanay, O. (2023). Tyana (Kemerhisar) Sinanbey Cami koruma ve restorasyon önerisi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, İhtisaslaşma Özel Sayısı*, 286-314.

Kemerhisar Beldesi'nde 16. yüzyıl dini mimarlık örneği olarak günümüze ulaşan tek eser olan Sinanbey Cami'nin aşağıda belirtilen sorunları dolayısıyla acil müdahaleye ihtiyacı bulunmaktadır (Şekil 2):

- Yapının güney duvar kaplamasının 2022 yılının başında yıkılması, bu sebeple yapının dış etkenlere ve atmosfer etkilerine maruz kalması,
- Güney ve doğu cephelerinde zeminden kaynaklanan yoğun nem problemleri dolayısıyla hızlı bozulma ve yok olma sürecine girmesi,
- Yapının çeşitli dönemlerde yapılan bilinçsiz ekleme ve hatalı onarımlar nedeniyle zarar görmesi (çimento harçlı onarımlar geçirmesi vb.),
- Yapının günümüzde kullanıma kapatılması, işlevsiz kalması,

Çalışma kapsamında, Sinanbey Cami'nin tekrar işlevine kazandırılarak korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması amacıyla, yapının mevcut durumu belgelenmiş, restitüsyon ile ilgili kaynaklar araştırılarak karşılaştırmalı çalışma yapılmıştır. Yapının koruma sorunları araştırılmış ve sorunlara yönelik müdahale kararları alınarak restorasyon önerisi hazırlanmıştır. Kırsal bir yerleşim olan Kemerhisar'da, koruma konusundaki yetersizlikler sebebiyle kasabada henüz restorasyon çalışmaları tamamlanmış yapı bulunmamaktadır. Sinanbey Cami'nin restorasyon çalışmalarının tamamlanması; kasabada ve kentte tek yapı ölçeğindeki koruma çalışmalarına katkı sağlayacak olması, bakımsız kalan ve yok olma sürecine giren diğer anıtsal yapıların korunmasına örnek teşkil edecek olması sebebiyle önem taşımaktadır.

Şekil 2. Sinanbey Cami'ne Ait Fotoğraflar, 2019-2022 yılları

Yöntem ve Metodoloji

Çalışmada belgeleme çalışmaları, malzeme ve bozulma analizleri, restitüsyon, müdahale analizi ve restorasyon önerisi yer almaktadır (Tablo 1). Belgeleme çalışmaları arazi ve ofis çalışmaları olarak iki aşamada yapılmıştır. Ölçümler 5 kişilik ekiple 2019 Nisan-Haziran aylarında klasik ölçme metodu ile yapılmıştır. Ölçüm çalışmaları; önce plan bazında yapılmış daha sonra kesitler, cepheler ve mimari eleman detayları üzerinde yapılmıştır. Planlar 1/100 ölçekli krokiler üzerinde saat ibresi yönünde sürekli okuma ve üçgen kapatma yöntemi ile ölçülmüştür. Yapının dijital fotoğraf makinesi ile sistematik fotoğrafları çekilerek restorasyon projesi ile birlikte Koruma Kuruluna sunulmuştur. Malzeme analizleri ile hasar/bozulma analizleri yapılarak analitik röloveler hazırlanmıştır. Yapının özgün durumunu tespit etmek amacıyla karşılaştırmalı çalışma yapılmıştır. Karşılaştırmalı çalışma için, Sinanbey Cami'nin yok olan, kaldırılan ve değiştirilen özelliklerinin belirlenebilmesi amacıyla; kentte ve çevre illerde bulunan ve caminin restitüsyonu için kaynak olabilecek ahşap tavanlı camiler incelenmiştir. Karşılaştırmalı çalışma için sanat tarihi raporundan yararlanılmıştır. Restitüsyon çalışmasında kullanılan kaynaklar (vakıf belgesi ve tahrir defterleri, karşılaştırmalı çalışma, sanat tarihi raporu, yapıdaki iz ve örneklerden gelen bilgiler, yazılı ve sözlü kaynaklardan gelen bilgiler, mimari gereklilik nedeniyle olması gerekenler) belirlenmiş ve restitüsyon çizimleri yapılmıştır. Yapının özgün işlevinin devam ettirilmesi amacıyla cami işlevinde restorasyon önerisi sunulmuştur¹.

¹ Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi öğretim üyeleri Dr. Öğr. Üyesi Emel Efe Yavaşcan, Prof. Dr. Semiha Akçazoğlu ile Mimar Celal Ataş ve Mimar Şerif Açıkbaz tarafından hazırlanan Sinanbey Cami Restorasyon Projesi Kayseri Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu, 29.04.2022 tarih ve 6027 sayılı kararı ile onaylanmıştır. Restorasyon uygulamaları Vakıflar Bölge Müdürlüğüne yapılacaktır.

Tablo 1. Çalışmanın Metodolojisi ve Yöntemi

Belgeleme çalışmaları	<ul style="list-style-type: none">● Görsel Analiz● Arazi çalışmaları (Kroki, klasik ölçüm metodu vb.)● Ofis çalışmaları (Çizimlerin aktarılması ve dökümü)● Grafik Belgeleme● Fotoğrafla belgeleme
Malzeme ve bozulma analizleri	<ul style="list-style-type: none">● Yapıda kullanılan malzemelerin tespiti ve sunumu● Bozunmaların tespiti ve sunumu
Restitüsyon	<ul style="list-style-type: none">● Karşılaştırmalı çalışma araştırma● Restitüsyon kaynak kullanımı ve bu kaynakların güvenilirlik derecelendirmesi
Müdahale kararlarının verilmesi	
Restorasyon önerisi	

Sinanbey Cami'nin Tarihlendirilmesi

Yapıyla ilgili en erken tarihli bilgiye 1518 tarihli tahrir defterinde rastlanmaktadır (Korkmaz 2004, s. 118). 1518 tahririne göre Kilisehisar'da Sinanbey Camisi Vakfı teşekkül etmiştir. 1507 tahririnde adına rastlanmayan bu vakfın 1518 yılında görülmesi Kilisehisar Köyü'nde vakıf ismi ile anılan caminin 1507-1518 yıllarında kurulduğunu göstermektedir. (Ekiz, 2019). Yapının yapım tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte vakıf belgesi ve tahrir defterlerine göre 16. yüzyıl başlarında inşa edildiği ve Osmanlı döneminde Kilisehisar'daki ilk cami olduğu anlaşılmaktadır (Ekiz, 2019). Caminin banisinin Niğde Alaybeyi Sinan Bey olduğu belirtilmektedir. Ayrıca yapının üzerindeki 1818 tarihli onarım kitabesinde Sinan ismi bulunmaktadır (Korkmaz, 2004: 118; Ekiz, 2019). Sinan Bey'in kimliği tam olarak bilinmese de 16. yüzyıl başlarında Niğde'de önemli bir devlet adamı olduğu düşünülmektedir. 1522 tarihli Timar Defteri'nde, Niğde Alaybeyi olarak Laçın Ağaoğlu Sinan Bey'in adı geçmektedir. Uzun süre bu görevi sürdüren Sinan Bey, 1536 yıllarında ölmüştür (Ekiz, 2019).

Sinanbey Cami'nin son cemaat yerine paralel doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı Sarı Abdurrahman Tarhani'ye ait mezar yer almaktadır (Şekil 3). Olasılıkla ünvanından dolayı bir şeyh ya da bir derviş olduğu anlaşılan bu kişinin kimliği belirsizdir. Ancak 1518 tarihli tahrir defterinde Kilisehisar'da "zaviyedar" veya "dervişan" olarak anılan bir zümrenin olduğu belirtilmekte, "cemaat-i dervişan-ı zaviye" ibaresi altında bu zümreye mensup dervişler içinde Pir Ali oğlu Abdurrahman ismi geçmektedir. (Korkmaz, 2004:115-116). Tahrir defterinde ismi geçen Abdurrahman'ın buradaki mezarla aynı kişi olup olmadığı belirlemek mümkün olmamakla birlikte, belgedeki bilgiler Kilisehisar'da bir zaviyenin olduğunu göstermektedir. Sinanbey Cami'nin içinde bir itikaf odasının olması bu yapının bir zaviye olabileceğine işaret etmektedir, ancak bu konuda kesin veriler yoktur (Ekiz, 2019).

Sinanbey Cami'nin Mimari Özellikleri

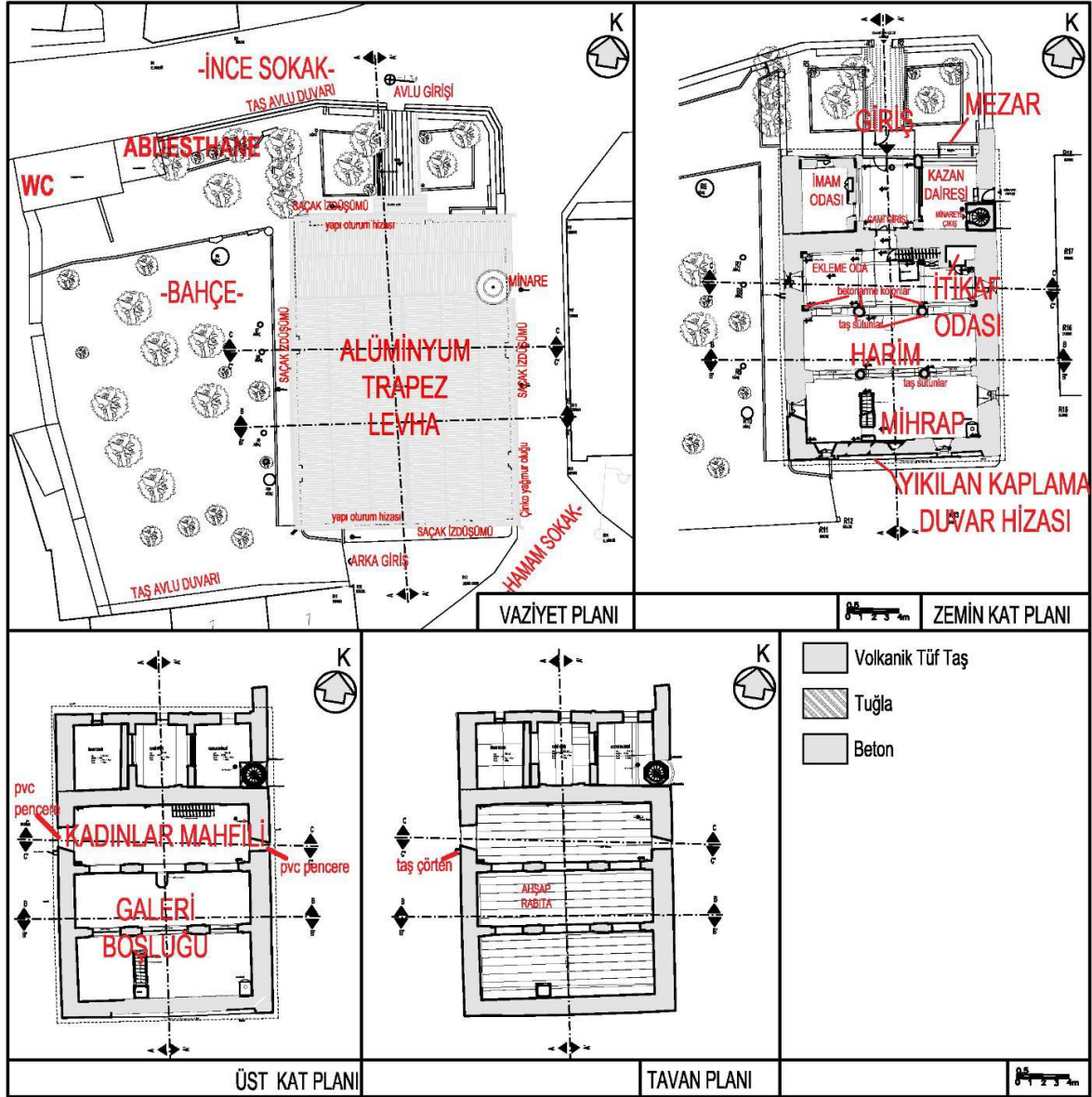
Plan Düzeni

Cami Mahallesi'ndeki İnce ve Hamam Sokaklara cephesi olan 357 ada, 6 parsel üzerinde yer alan Sinanbey Cami'nin doğusunda Belediye Hamamı yer almaktadır (Şekil 3). 2016 yılında tescillenen yapının bulunduğu avluya İnce Sokak yönünden avlu kapısı ile girilmektedir (Doğanay ve Eraslan, 2019). Avlu içerisinde cami, tuvaletler, şadırvan ve bir mezar bulunmaktadır. Yapı dikdörtgen biçimli, kuzey-güney doğrultuda üç sahınlı 16.30x17.80 m ölçülerinde olup kuzeyinde 5.70x16.30 m ölçülerinde son cemaat yeri bulunmaktadır. Son cemaat yerinin kuzeyindeki kemerler kapatılmıştır (Şekil 3-5). Camiye giriş üç bölümlü son cemaat revakının ortadaki bölümünden sağlanmaktadır. Doğudaki bölüm kazan dairesi, batıdaki ise imam odası olarak düzenlenmiştir (Şekil 5). Son cemaat yerinin güneydoğu köşesinde minare yer almaktadır.

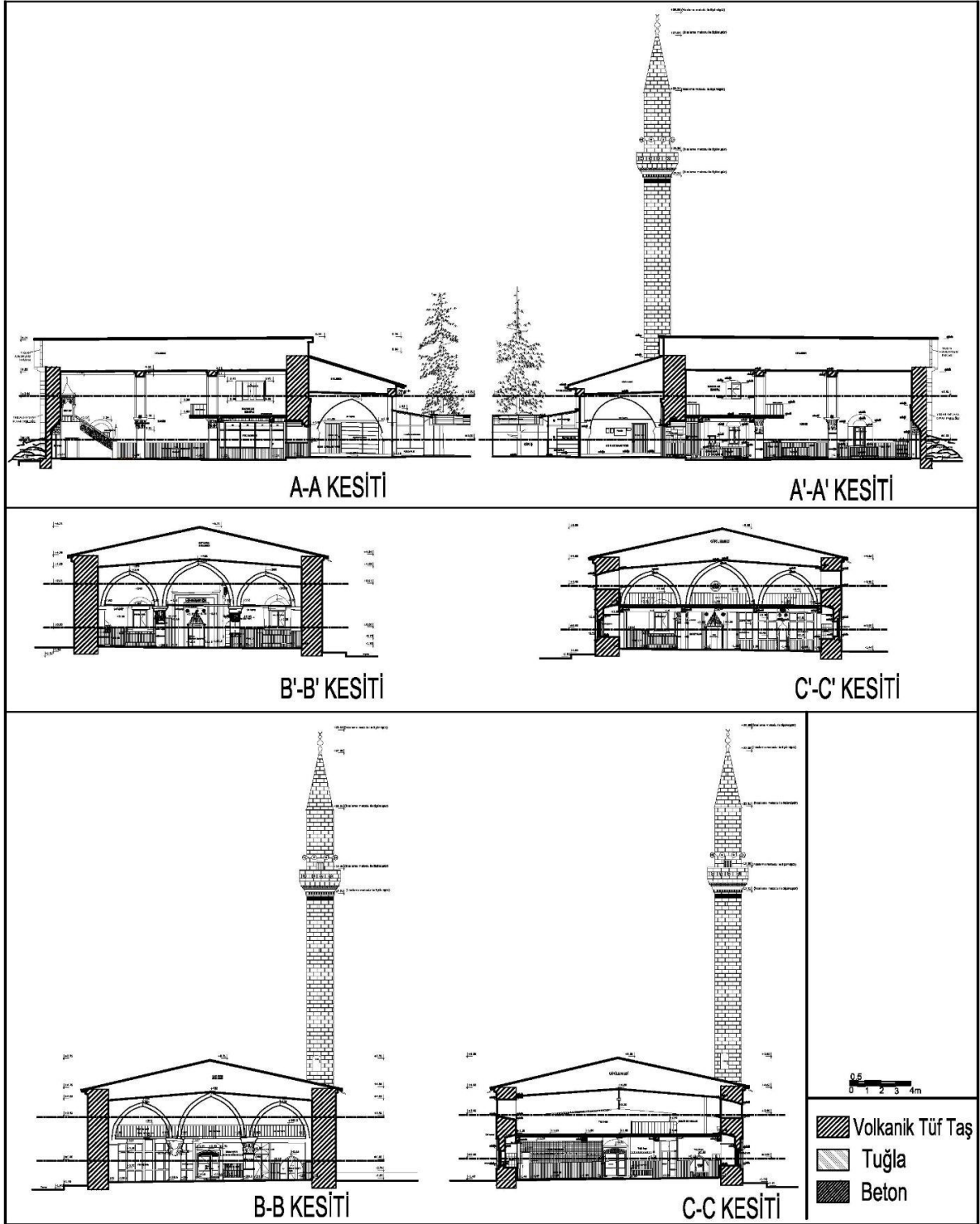
Yapının giriş kapısı 1.45 m genişliğinde 2.05 m yüksekliğindedir. Giriş aksı üzerinde güney duvarında mihrap yer almaktadır. 13.45x14.95 m ölçülerindeki harim, birbirlerine üçer sivri kemerle bağlanan iki sıra sütun ve duvar payesiyle kible duvarına paralel üç sahına bölünmüştür. Güney sahnın 4.80 m, orta sahnın 4.18 m, kuzey sahnın 4.40 m genişliğindedir. Orta sahnın kuzeyinde bulunan kemer sırasında, ortadaki kemeri mevcut

zeminden 5.62 m, yandaki iki kemer ise 5.09 m yüksekliktedir. Orta sahnın güneyindeki kemer sırasında ise ortadaki kemerin yüksekliği 5.50 m, yandaki iki kemerin yüksekliği ise 5.06 m'dir. Taşıyıcı olarak antik yapılardan, devşirme dört adet, 0.65 m çapında mermer sütun ve sütun başlıkları kullanılmıştır (Şekil 3-4). Roma dönemine tarihlenebilecek sütun başlıkları tek sıra akantus yapraklarıyla ve üzerinde dikey yivlerle bezelidir (Ekiz, 2019).

Harimin kuzey duvarının doğu köşesinde 2.30x1.17 m ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı itikâf odası bulunmaktadır. İtikâf odası kuzey-güney doğrultusunda sivri tonozla örtülüdür. Harimin kuzeyindeki sahna betonarme kadınlar mahfili eklenmiştir. Harim bölümünden 2.80 m yükseklikte olan kadınlar mahfiline harimin kuzey duvarına bitişik 14 basamaklı betonarme bir merdivenle ulaşılır (Şekil 3).

Şekil 3. Sinanbey Camii Planları Rölöve Çizimleri

Şekil 4. Sinan Bey Cami Kesitleri Rölöve Çizimleri

Şekil 5. Kuzey Cephesi, Ekleme Son Cemaat Mahalli ve Kapatılmış Kemer Gözleri, 2019

Cephe Düzeni

İldeki diğer Osmanlı Dönemi yapılarında olduğu gibi cepheler oldukça sade düzenlenmiştir. Yapının 120-160 cm arasında değişen kalınlıktaki duvarları moloz dolgu üzerine düzgün kesme taş kaplama tekniğinde örülmüştür (Kozlu ve Hoca, 2018). Cephelerde bölgedeki diğer yapılarda da görülen sarı renkli tüf taşı kullanılmıştır (Şekil 2, 5-7). Pencere düzeninde farklı hafifletme kemerleri (tahfif kemerleri) kullanılmıştır. Yapının güney cephesinde üç dilimli kemerli niş içerisinde basık kemerli iki pencere yer almaktadır (Şekil 2). Böylece oldukça kalın duvarlara sahip yapının yükünün pencere boşluklarından uzaklaştırılması sağlanırken yapıdaki pencereler vurgulanarak görsel anlamda bütünlük katılmıştır. Güney cephesindeki pencereler dikdörtgen dışbükey silmeler ile çevrelenerek vurgulanmıştır. Doğu cephesinde, harim bölümünde yer alan iki de pencere güney cephesindeki pencerelere benzer biçimdedir. Bu cephede, kadınlar mahfiline denk gelen bölüme PVC pencere eklenmiştir. Harim bölümü ve son cemaat yeri arasında minare ve son cemaat bölümüne açılan demir kapı yer almaktadır (Şekil 6). Batı cephesinde ise harim bölümünde yer alan iki pencerenin sivri kemerli niş içerisinde basık kemerli açıklıktan oluştuğu görülmektedir (Şekil 7). Bu cephede de kadınlar mahfilinin olduğu üst katta PVC pencere yer almaktadır. Günümüze ulaşan özgün bir adet taş çörtlen görülmektedir (Şekil 6).

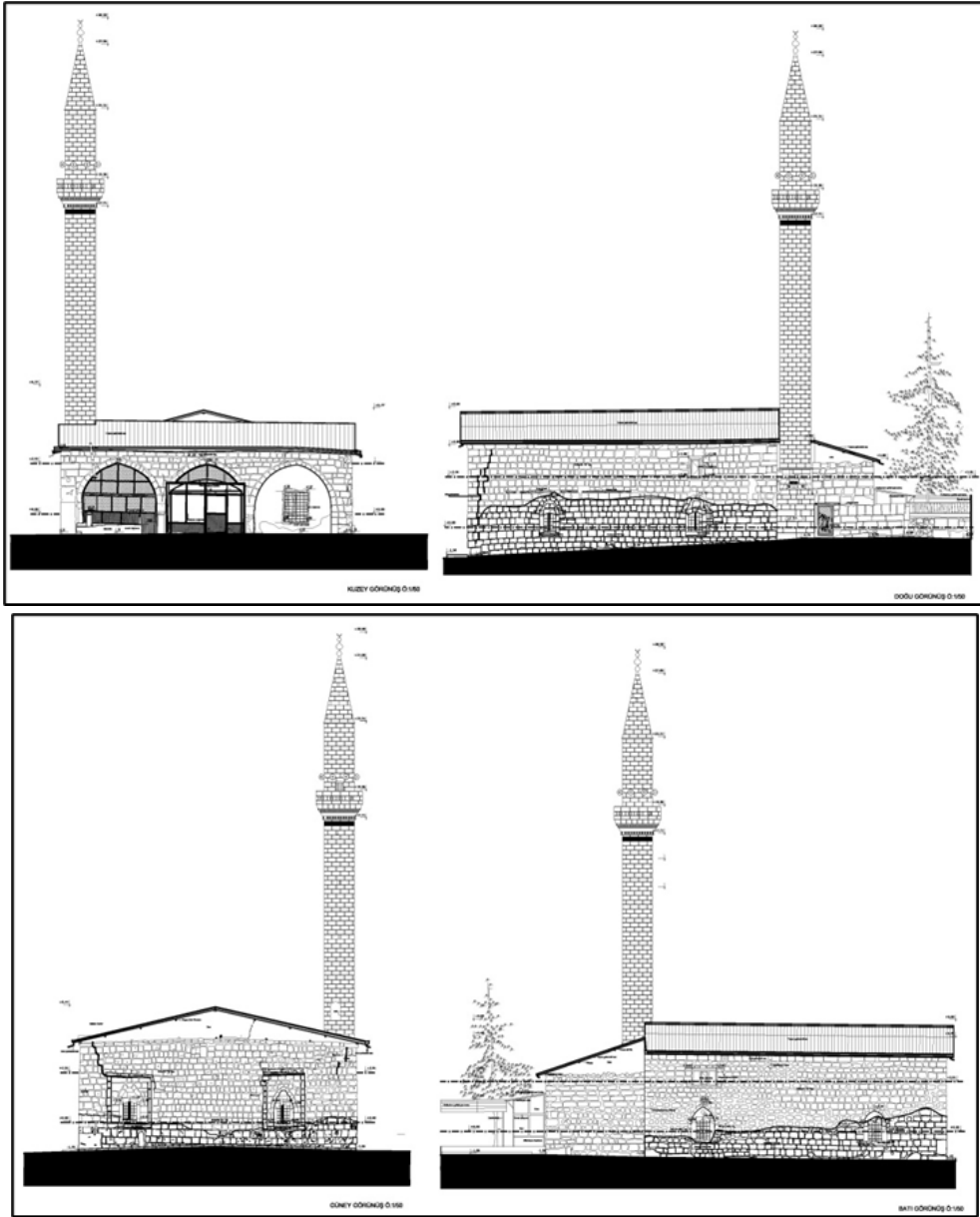
Son cemaat mahallinin yer aldığı kuzey cephesindeki sivri kemerlerin arası duvarla ve camekanla kapatılmıştır. (Şekil 5). Caminin üzeri beşik çatı ile örtülmüş, kuzey ve güney cephelerine beşik çatıyı oturtabilmek için üçgen alınlık niteliğindeki duvarlar eklenmiştir. Son cemaat mahali üzerinde ise kuzey yönüne eğimli kırma çatı yer almaktadır. (Şekil 7-9).

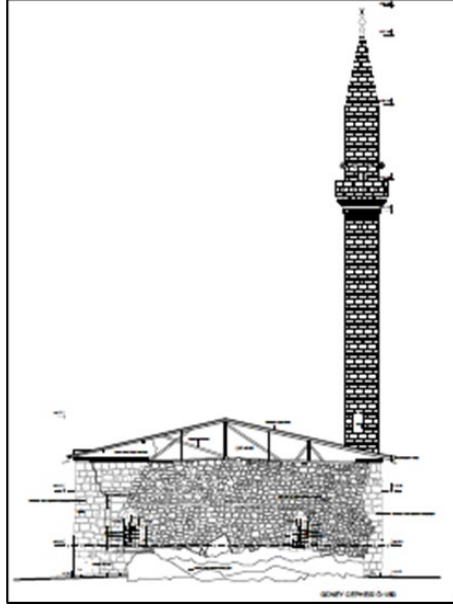
Şekil 6. Doğu Cephesi ve Pencere Detayı, 2019

Şekil 7. Batı Cephesi ve Pencere Detayı, 2019

Şekil 8. Sinanbey Cami Rölöve Cephe Çizimleri -Güney Kaplama Duvarı Yıkılmadan Önce, 2019

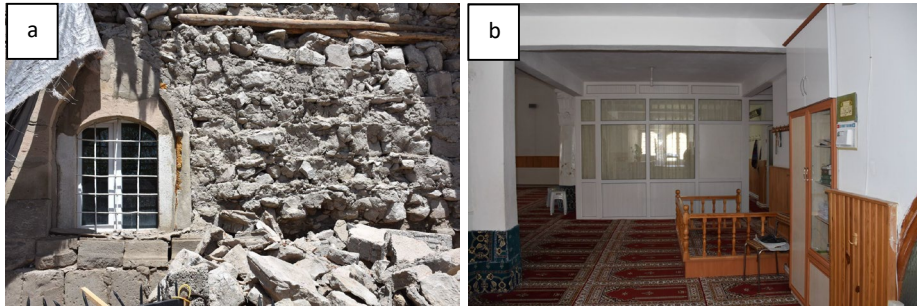
Şekil 9. Sinanbey Cami Güney Cephesi Rölövesi- Kaplama Duvar Yıkıldıktan Sonra, 2022

Malzeme ve Yapım Tekniği

Tek katlı ve üç açıklıklı yapının moloz dolgu üzerine düzgün kesme taş kaplamalı duvarlarının kalınlığı 120-160 cm arasında değişmektedir. Günümüz camisinin duvarlarının alt kısmı, itikâf odası, çatıyı taşıyan sütunlar, mihrap ve minber ilk döneme aittir (Şekil 10). Duvarların alt kısmında, derz aralarında harç gözlenmezken, doğu cephesinde pencere üst hizasından, batı ve güney cephelerinde ise pencere alt hizasından itibaren duvarlar çimento esaslı malzeme ile derzlenmiştir. Yapının geçirdiği onarımlar sırasında duvar içlerinde ve derzlerde çimento bağlayıcı kullanıldığı anlaşılmaktadır. İç duvarlar yağlı boya ile boyanmış ve 110 cm yüksekliğinde ahşap lambri ile kaplanmıştır (Şekil 11).

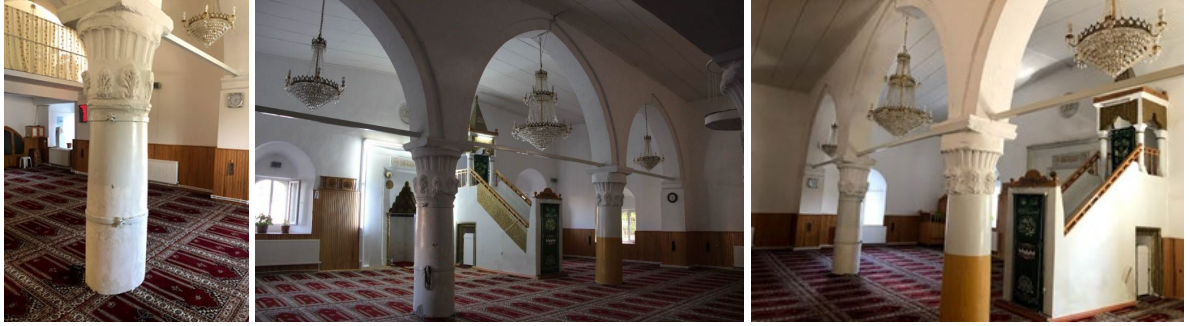
Şekil 10. Giriş Kapısı (a), Mihrap ve Minber (b), 2019

Şekil 11. Dış Duvardaki Çimento Harç Uygulaması, 2022 (a), İç Duvarda Yağlı Boya ve Ahşap Lambri Kaplamalar (b), 2019

Pencere ve kapı kenarlarında, minberde düzgün kesilmiş taş bloklar kullanılmıştır. Pencereelerde ayrıca geçme demir parmaklıklar bulunur. Günümüz camisinde pencereler PVC, giriş kapısı ise demir malzemenen yapılmıştır (Şekil 6,7,10).

Yapı içinde taşıyıcı olarak kullanılan dört adet 65 cm çapındaki mermer sütunların yükseklikleri 2.70 m, açıklıkları ise 3.40-4.90 m arasında değişmektedir. Güney duvarına paralel olarak iki sıra halinde üçer sivri kemer kullanılmıştır. Kemerler doğu ve batı duvarda mermer yastık ile duvar payelerine oturmaktadır. Son cemaat bölümünde de sivri kemerler kullanılmıştır. Yapıdaki kemerler birbirine metal gergi çubukları ile bağlanmıştır (Şekil 12).

Şekil 12. Harim Bölümü Devşirme Sütunlar, Sivri Kemerler ve Gergi Çubukları, 2019

Özgün çatıda kuzey-güney doğrultusunda 15-25 cm aralıklarla dizilen 20 cm çapındaki ahşap hezenlerin² üzeri hasır serilerek toprak ile kaplanmıştır. Çatı doğu ve batıya eğimlidir. Doğu ve batıda parapet duvarları bulunmaktadır. Günümüzde ise beşik çatı ile örtülmüş ve üzeri alüminyum trapez levha ile kaplanmıştır. Özgünde düz damlı olan son cemaat yerinin çatısı da tek yöne eğimli alüminyum trapez levha ile kaplanmıştır (Şekil 13). Tavanlar çıtalı ahşap kaplamadır.

Şekil 13. Caminin (a) ve Son Cemaat Yerinin (b) Sonradan Eklenen Çatıları, 2019

Yapının kuzey bölümüne kuzey sahnin genişliğinde betonarme kadınlar mahfili ve betonarme merdiven eklenmiştir. Kadınlar mahfilini taşımak amacıyla mevcut sütunların yanlarına ve duvar kenarlarına betonarme kolonlar yapılmıştır (Şekil 14).

Şekil 14. Ekleme Kadınlar Mahfili, 2019

Fiziksel Durum ve Bozulmalar

Yapıda bozulma nedenleri uzun süreli doğal nedenlere bağlı bozulmalar ve insanların neden olduğu bozulmalar olmak üzere iki başlık altında incelenmiştir.

Doğal nedenlere bağlı bozulmalar

Doğal nedenlerden kaynaklı bozulmalar taş metal ve ahşap malzeme bozulmalarıdır.

²Belli aralıklarla yerleştirilen ve ahşap kiriş görevi gören ağaç gövdesi.

Taş malzeme bozulmaları

1943 yılında gerçekleştirilen tadilat sırasında, kaplama duvar ile beden duvarı arasında bağlayıcı eleman kullanılmaması ve muhtemelen yapılan yanlış uygulama sebebiyle, güney cephe duvarı dışbükey deformasyona uğramıştır. Güney cephesindeki duvarın doğu ve batı cephesindeki duvarlarla birleşim yerlerinde geniş çatlaklar oluşmuştur (Şekil 15). Yağış, yüzeysel sular ve nemlenme etkisiyle güney cephesinde bulunan duvarın dış yüzeyindeki kesme taş kaplamanın büyük bir bölümü yıkılmıştır. Çatının altında yer alan ve briketten imal edilmiş alın duvarı da taş duvarla birlikte yıkılmıştır (Şekil 2, 9). Yapının doğu ve batı cephelerinde de bombelenmeler ve yer yer derz kayıpları oluşmuştur (Şekil 16).

Yapının doğu cephesinde zemine yakın bölümlerde taşlarda renk değişimi, taş erimesi, çiçeklenme ve tuzlanma problemleri bulunmaktadır (Icomos, 2008). Bu problemler kısmi olarak yapının diğer cephelerinde de gözlenmektedir (Şekil 17, 18). Yapının genelinde derzlerde kullanılan harcın niteliğini yitirdiği ve yer yer derz kayıplarının olduğu görülmektedir. Yağmur ve kar sularının zeminden, çatıdan ve doğrudan cephe yüzeyine gelmesiyle taşlara nüfuz eden su ve nemin yoğunlaşması dolayısıyla oluşan fiziksel bozulmalar neticesinde taşlarda parça kayıpları oluşmuştur. Derzlere bilinçsiz yapılan çimentolu müdahaleler nedeniyle taş malzemelerin derzlere yakın kısımlarında ayrışmalar gözlenmiştir (Şekil 19). Yapının özgün taş çörttenlerinden bir tanesi bulunmaktadır, diğer üç çörttenin zamanla yitirildiği anlaşılmaktadır (Şekil 7).

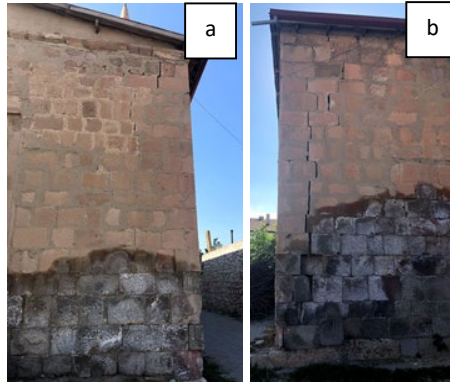
Şekil 15. Güney ve Doğu Cephelerinin Birleşim Yerinde Oluşan Çatlak, 2019 yılı (a), 2022 yılı (b)

Şekil 16. Doğu Cephesindeki Duvarda Bozulmalar, 2022

Şekil 17. Kuzey Cephesindeki Duvarda Bozulmalar, 2022

Şekil 18. Taşlarda Oluşan Kalcı Renk Değişimi, Tuzlanma ve Çiçeklenme Güney Cephesi (a), Doğu Cephesi (b), 2019

Şekil 19. Taş Bozulmalarından Örnekler; soldan sağa Oyuklanma (Alveol) Oluşumu, Ayrışma, Renk Değişimi ve Ayrışma, Tuzlanma ve Ayrışma, 2019

Ahşap malzeme bozulmaları

Ahşap hezenlerde sehim ve çürümeler oluşmuştur. Tavan kaplamalarında ve itikâf odasının kapısında küflenme gözlenmiştir. Ahşap pencere doğramaları günümüze ulaşmamıştır.

Metal malzeme bozulmaları

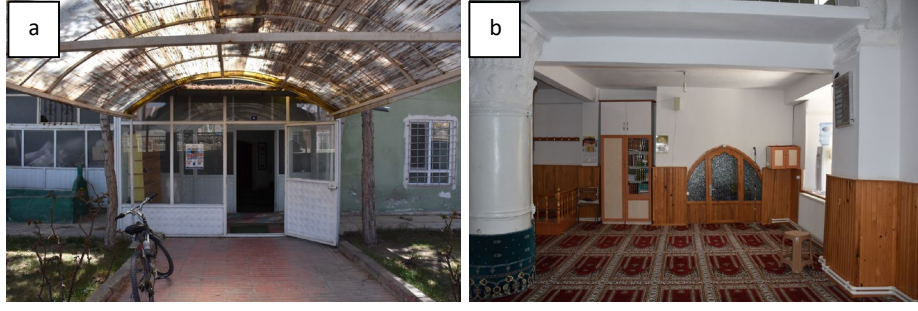
Pencerelerdeki demir parmaklıkların, avlu kapılarının, bina demir kapılarının ve bahçe duvarı üzerindeki demir korkulukların yüzeylerinde korozyon oluşmuştur. Pencere önlerinde bulunan demir parmaklıklarda eğilme, bükülme ve paslanma gözlenmektedir (Şekil 6, 7,11).

İnsanların neden olduğu bozulmalar

İnsanların neden olduğu bozulmalar; ekleme, kaldırma ve değiştirme başlıkları altında incelenmiştir.

Ekleme

Yapıya sonradan betonarme taşıyıcı kadınlar mahfiline eklenmiştir. Betonarme döşeme özgün sütun ve kemerlere birleşik olarak yapılmış, kolonlar ise sütunlara birleştirilerek konumlandırılmıştır. Kadınlar mahfiline ulaşmak amacıyla betonarme merdiven eklenmiştir. Merdiven ve döşemenin kenarlarına demir korkuluklar yapılmıştır (Şekil 14). Caminin giriş bölümüne demir doğramalı rüzgârlık mahalli eklenmiştir (Şekil 20). Son cemaat yerinde, kemerlerin arasına tuğla duvarlar örülerek kemer boşlukları kapatılmıştır.

Şekil 20. Demir Doğramalı Rüzgârlık (a), İtikâf Odasının Kapısı (b), 2019

Özgün yapının kuzey duvarı ile 1975 yılında eklenen son cemaat yerinin duvarları birbirinden ayrılarak dilatasyon derzine benzer şekilde boşluk oluşmuştur. Bu durumun yapıya herhangi bir olumsuz etkisinin olmaması ile birlikte, bu ayrılmanın çatıda da devam etmesi sebebiyle iki yapının birleşim yerinden yapı içine önemli miktarda su girmektedir. Sonradan eklenen minare ile yapının arasında boşluk olması ve bu boşlukların uygun bir şekilde yalıtılmaması sebebiyle, minare ile yapı arasında da su girme sorunu görülmektedir (Şekil 21).

Son cemaat mahallinin doğu bölümündeki kemer tuğla duvarla kapatılarak kazan dairesi mekânı oluşturulmuştur. Avluya betonarme taşıyıcı ve tuğla duvardan tuvalet ve abdesthane birimi yapılmıştır. Yapının harim bölümünün batı kısmında PVC doğrama ile oda yapılmıştır (Şekil 3,11,14). Caminin iç duvarlarına yağlı boya ve ahşap lambri kaplama yapılmıştır. Isınma amaçlı radyatörler ve çeşitli tesisat boruları yapılmıştır (Şekil 20-b).

Şekil 21. Özgün Yapı ile Son Cemaat Bölümü Arasında Oluşan Derz (a), (b), Minare ile Yapı Arasında Oluşan Boşluklar (c), 2019

Kaldırma

Yapıdaki kemerler birbirine gergi çubukları ile bağlanmıştır. Gergi çubuklarının tamamı kare kesitli çelik profillerden yapılmış olup özgün değildir. Son cemaat mahallindeki kemer boşluklarının tuğla duvar ile kapatıldığı ve metal gergi çubuklarının üzengi noktasının üzerinde bir noktadan kemerlere bağlandığı görülmektedir (Şekil 22). Giriş (kuzey) cephesinde ise kemer aralarının kapatılması sırasında gergi çubuklarının kaldırıldığı düşünülmektedir (Şekil 17). Ahşap pencere doğramaları günümüze ulaşmamıştır. Bu doğramaların onarımlar sırasında kaldırılarak yerine PVC doğramaların yapıldığı düşünülmektedir. Avlu kapısı günümüze ulaşmamıştır.

Şekil 22. Son Cemaat Bölümünde, Doğu (a) ve Batıda (b) Kapatılan Duvarlar ve Gergi Çubukları, 2020

Değiştirme

Yapının özgün çatısı alüminyum trapez levha örtülü beşik çatı ile değiştirilmiştir. Son cemaat mahallinin düz çatısı da benzer şekilde tek yöne eğimli çatı ile kapatılarak üzeri alüminyum trapez levha ile örtülmüştür (Şekil 13). Özgününde ahşap olan yapının giriş kapısı metal kapı ile değiştirilmiştir (Şekil 10). Son cemaat mahalli kalorifer odası ve imam odası olarak değiştirilmiştir (Şekil 22).

Restitüsyon Analizi

Bilimsel verilere dayanarak yapılan restitüsyon çalışmasında, öncelikle yapının değişikliğe uğramış, deforme olmuş yönleri ve fiziksel değişikliklerin tespiti yapılmıştır. Daha sonra değişen ve bozulan mekân ve elemanlarının özgün durumunun ortaya çıkarılması için yararlanılan kaynaklar belirlenmiştir (Şekil 23). Yapıda izi olan veya tamamen yok olmuş yapı elemanlarının özgün halleri ise karşılaştırmalı çalışmadan elde edilen bilgiler doğrultusunda saptanmıştır. Bu çalışmalardan ve sözlü kaynaklardan elde edilen bilgi ve verilere dayanarak Sinan Bey Cami'nin özgün halinin belirlendiği restitüsyon çizimleri hazırlanmıştır (Şekil 24, 25).

Restitüsyon çalışması yapılırken kullanılan kaynaklar ve bu kaynaklardan hangi konularda yararlandığı aşağıda sıralanmaktadır (Şekil 23):

1-Yapıdaki iz ve örneklerden gelen kesin bilgiler (taş çörten, düz dam çatı örtüsü)

1a-Varlığı kesinlikle bilinenler, belgeleme çalışması sırasında varlığı kesin olarak belirlenerek tespit edilenler

1b- Yapıda izi olan, boyutu, malzemesi ve detayı yapıdaki diğer örnekler yardımıyla bilinenler

1c- Yapıda izi olmayan fakat bütün özellikleri yapıdaki diğer örnekler yardımıyla bilinenler; yapıda çeşitli nedenlerle bir kısmı ya da tamamı yok olan çeşitli yapı elemanlarının, yapıda bulunan örneklerle karşılaştırılması sonucu bilinenler

2-Karşılaştırmalı çalışmadan gelen bilgiler (çatı örtüsü, ahşap tavanlı plan düzeni, ahşap pencereler, ahşap kapı)

2a-Yapıda izi bulunan, boyutu ve malzemesi karşılaştırmalı çalışmadan gelen bilgiler ile bilinenler

2b-Yapıda herhangi bir izi bulunmayan, tamamıyla karşılaştırmalı çalışmadan gelen bilgiler ile bilinenler

3- Yazılı ve sözlü kaynaklardan elde edilen bilgiler (ahşap minare)

4- Mimari gereklilik nedeniyle olması gerekenler; yapıda mimari özellikleri nedeniyle mutlaka bulunması gereken öğelerdir.

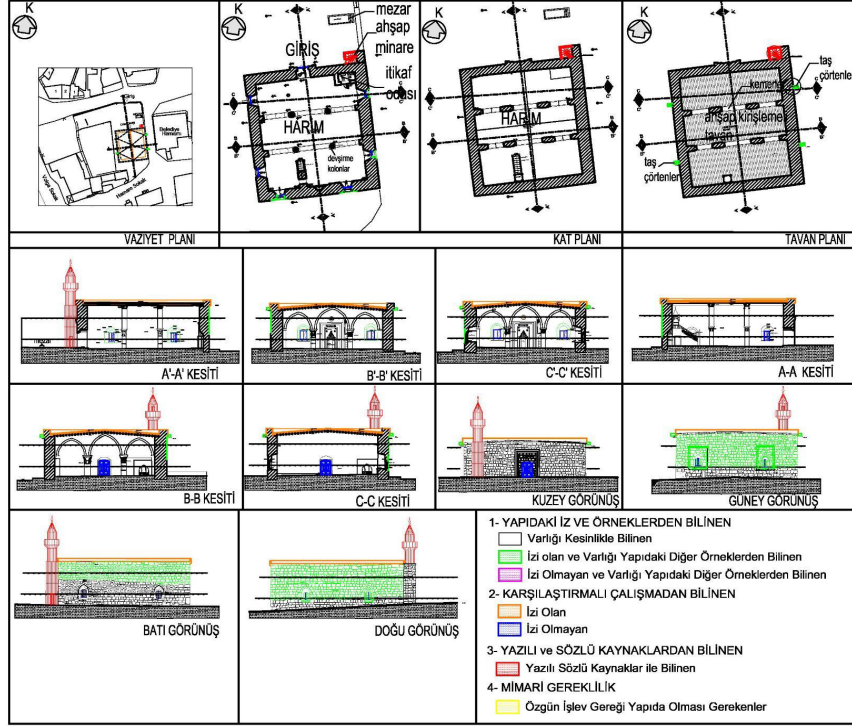
Bu kaynaklar yardımıyla yapının restitüsyon analizi yapılmıştır (Şekil 24, 25). Restitüsyon çalışmasında kullanılan kaynaklar farklı güvenilirlik derecelerine sahiptir. Aşağıda sıralanan bu derecelendirmeler yapı malzemelerine ve elemanlarına yapılacak müdahale kararlarına baz teşkil etmektedir:

1- Birinci derecede güvenilir kaynaklar; grafik belgeleme çalışmaları sırasında varlığı kesin olarak belirlenerek tespit edilenler,

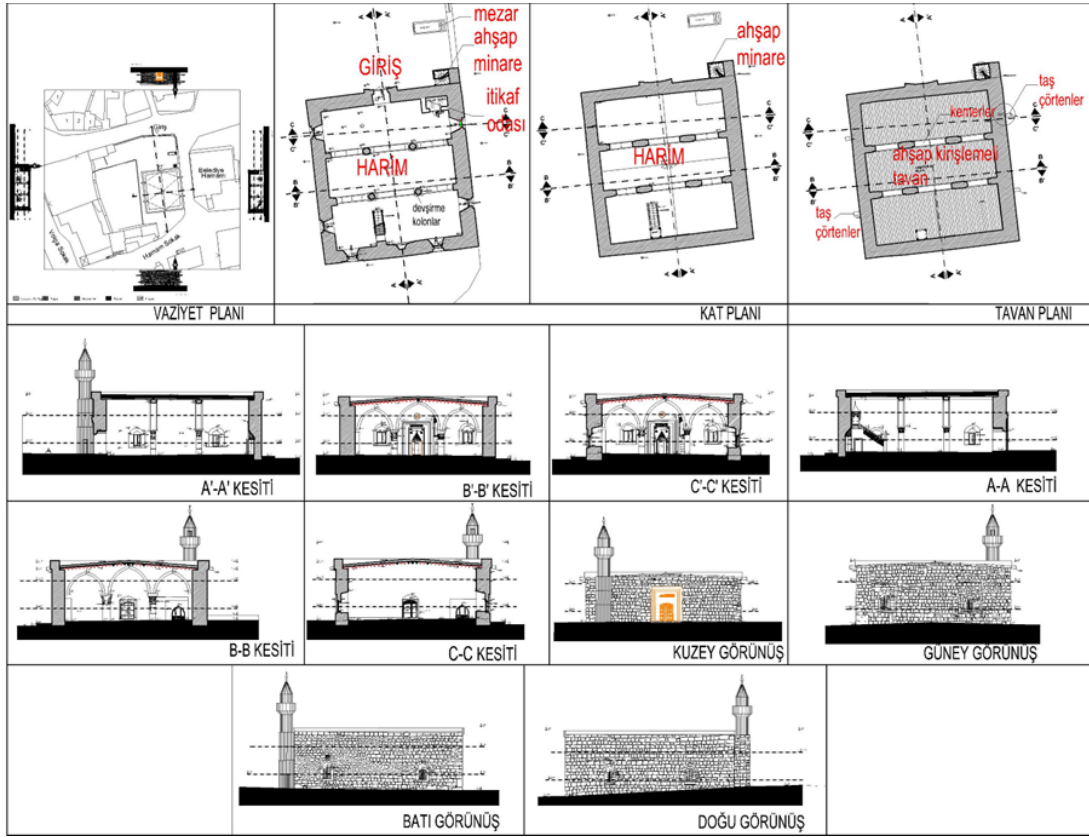
2- İkinci derecede güvenilir kaynaklar; yapıda izi olan veya olmayan ve varlığı, yeri, boyutu ve malzemesi yapıdaki diğer örneklerden bilinenlerdir.

3- Üçüncü derece güvenilir kaynaklar; yazılı ve sözlü kaynaklar ile bilinenler, yapıda izi olan veya olmayan ve karşılaştırmalı çalışmadan gelen bilgiler ile özgün işlev gereği yapıda olması gerekenlerdir.

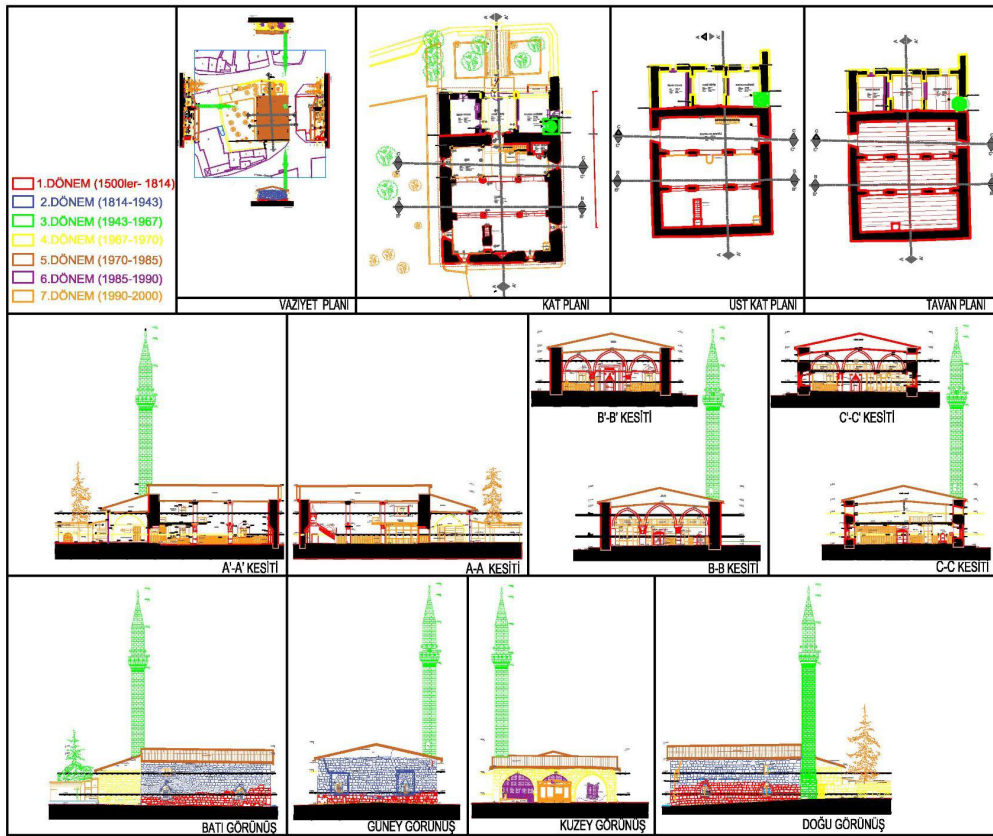
16. yüzyıla ait Sinanbey Camii farklı dönem eklerine sahiptir. Yapı günümüze ulaşana kadar ekleme ve değişimlere maruz kalmıştır. Yapıdaki onarım kitabelerinden, sözlü kaynaklardan tespit edilen bu dönemler; 1. dönem (1500-1814), 2. dönem (1814-1943), 3. dönem (1943-1967), 4. dönem (1967-1970), 5. dönem (1970-1985), 6. dönem (1985-1990) ve 7. dönem (1990-2000)'dir (Şekil 25).

Şekil 23. Restitüsyonda Kaynak Kullanımı Çizimleri

Şekil 24. Sinanbey Camii 16. yüzyıla Ait Restitüsyon Çizimleri

Şekil 25. Sinanbey Camii Dönem Restitüsyon Çizimleri

Karşılaştırmalı Çalışma

Vakfiyesi, 16. yüzyıl tahrir defterleri ve mimari özellikleri bakımından 16. yüzyıl başlarına tarihlendirilen Kemerhisar Sinanbey Cami, planı bakımından kible duvarına paralel üç sahınlı, ahşap tavanlı camiler grubunda yer almaktadır (Ekiz, 2019).

Kentte Karamanoğulları Döneminden; Şahin Ali Mescidi, Darüzzikir Mescidi, İlyas Ağa Mescidi (günümüzde özgün özelliklerini yitirmiştir), Hanım Cami, Burhan Mescidi, Eskiciler Mescidi, Osmanlı Döneminden; Murat Paşa Cami, Fesleğen Cami, Esenbey Mescidi, Kığılı Cami, Hüsamettin Ağa Cami, Kible Mescidi, Kesikbaş Cami minaresi, Geç Osmanlı Döneminden; Dutlu Cami, Sürmeli Cami, Dörtayak Cami, Kemal-i Ümmü Mescidi, Sıralı Mescidi, Torbalı Cami minaresi, Rahmaniye Cami, Cullaz Mescidi günümüze ulaşmıştır (Efe Yavaşcan, 2019). İldeki ahşap tavanlı camiler Halit Çal (2000)'a ait çalışmada incelenerek tablo oluşturulmuştur (Tablo 2).

Niğde'de bulunan 12 ahşap tavanlı camiden beşi kible duvarına paralel uzanan sahınlara sahiptir. Hacı Dursun (Afife Hanım) (1452), Burhan (1473), Şahin Ali (15. yy), Cullaz (15. yy), Sır Ali (15. yy) camileri kible duvarına paralel ikişer sahına sahip olmaları ile Sinanbey Cami'den farklılaşmaktadır. Dört camide ortada iki taşıyıcı ve üç kemer gözü vardır. Sadece Burhan Mescidi'nde bir taşıyıcı, iki kemer gözü bulunmaktadır. Camilerin tamamı 15. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmeleri bakımından Kemerhisar Sinanbey Cami ile yakın (16.yy) dönemde yapılmışlardır (Ekiz, 2019). Camiler yaklaşık aynı ölçülerdedir (Tablo, 2). İçlerinde Kemerhisar Sinanbey Cami hem sahın düzenlemesi hem de boyut olarak en büyüğü (13,63x15.09=205,67m²) olma özelliği taşımaktadır.

Çevre illerde özgün olduğu düşünülen 15. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen çok sayıda ahşap tavanlı cami bulunmaktadır. Bunlar arasında Karaman Akçaşehir Köyü Cami 18.90 x 20.40 m'lik ölçüsüyle büyük bir yapıdır. Harimi, mihraba koştut dört sahına bölünmüştür. Kazımkarabekir Tacı Cami ise 8.50x12.50 m ölçüleri ile Niğde örneklerine benzemektedir. Fakat burada mekan mihraba dik üç sahına bölünmüştür (Ekiz, 2019), (Tablo 2). Kentte daha ileriki zamanlarda inşa edilen ve günümüze ulaşan Dutlu Cami ve Sürmeli Cami de iki kemerli, mihraba paralel planlarıyla, taş mihraplarıyla ve özgündeki çatı örtüleri ile ildeki ahşap tavanlı camilerle benzer özellikler gösterdiği okunmaktadır (Şekil 26).

Şekil 26. Dutlu Cami ve Mihrabı (solda), Sürmeli Cami ve Mihrabı (sağda), (Efe Yavaşcan, 2019).

Taşıyıcı olarak antik yapılardan devşirme mermer sütunlar ve sütun başlıkları kullanılan Kemerhisar Sinanbey Cami özelliklerine benzer olarak Niğde'de Afife Hanım (Hacı Dursun) Camisi, Darüzzikir Mescidi, Şahin Ali (Ak Minare-Şah) Mescidi, Niğde Cullaz Mescidi ve Niğde Sır Ali Mescidi taşıyıcı ayaklarında ve başlıklarında da devşirme malzemenin kullanıldığı görülmektedir. Niğde'deki enlemesine ya da boylamasına sahınlı ahşap tavanlı camilerde kemerler üzerinde, ahşap kirişlerin yan yana sıralandığı, kirişlerin üzerine hasır ya da ahşap yerleştirildiği, bunun da üzerine 0.15-0.20 m kalınlığında sıkıştırılmış kil ile örtülerek düz dam denilen çatı örtü sistemine sahip olduğu görülmektedir. Niğde Eskiciler, Burhan ve Esen Bey mescitlerinde bu düzen açıkça görülmektedir (Ekiz, 2019; Çal, 2000). Kemerhisar Sinanbey Cami'nin de özgününde benzer biçimde ahşap kirişli düz dam örtü sistemine sahip olduğu karşılaştırmalı çalışmadan tespit edilmiştir. Çatı doğu ve batıya eğilimidir. Doğu ve batıda toprağın akmasını engelleyen parapet duvarlarında her cephede ikişer taş çörten bulunmaktadır. Bu örtü sistemi alttan ve üstten kaplamalar yapılmakla birlikte büyük ölçüde günümüze kadar korunmuştur. İncelenen yapıların da taş çörtene sahip oldukları tespit edilmiştir. Sinanbey Cami'nin de batısında özgün bir taş çörtene günümüze ulaşmıştır.

İncelenen yapıların sadece üçünde son cemaat mahali bulunmaktadır. Sinanbey Cami'nin de son cemaat mahallinin eklemeye olduğu, özgün durumunda yer almadığı yapıdaki izlerden anlaşılmaktadır. Sinanbey Cami'nin mihrabı 15. ve 16. yüzyıllardaki Niğde ili camilerindeki mihraplarla benzer özellikler taşımaktadır (Ekiz, 2019). İncelenen yapıların cepheleri yalındır. Rahmaniye Cami, Dörtayak Cami, Kemal-i Ümmü

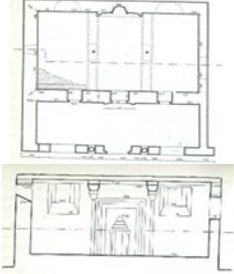

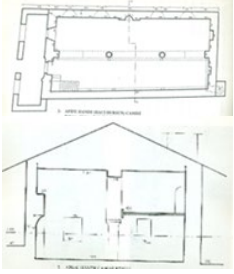

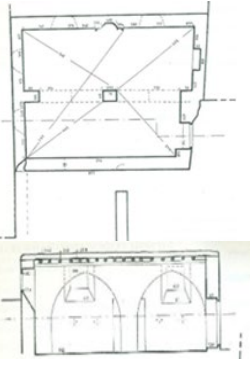

Mescidi'nde özenli kesme taş işçiliği görülürken, diğerlerinin cephelerinde moloz taş örgü hâkimdir. Sinanbey Cami'nin tüm cephelerinin kesme taş olduğu görülmektedir. İncelenen camilerin pencere biçimleri dikdörtgen ve sade olup kemerli düzene Rahmaniye Camisi'nde rastlansa da Sinanbey Cami'nin pencere düzenindeki kemer biçimlenişinin farklı olduğu görülmektedir. Yapıdaki izlerden, sözlü kaynaklardan ve sanat tarihi çalışmalarından doğuda pencere kemerine kadar olan duvarların özgün olduğu düşünülmektedir (Ekiz, 2019).

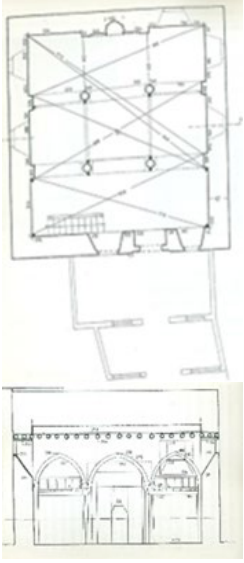

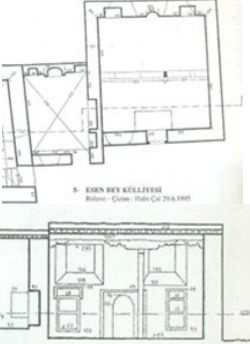

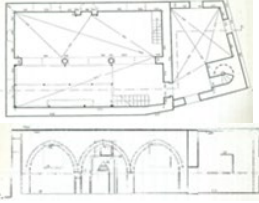

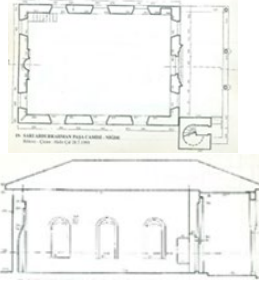

Yapıda Arapça ve Türkçe olarak yazılmış toplam beş kitabe bulunmaktadır ve bu kitabeler yapının geçirdiği onarımlarla alakalıdır (Şekil 27). Bu kitabeler sanat tarihi çalışmasında incelenmiştir (Ekiz, 2019). Sanat tarihi çalışmalarına göre, en erken tarihli kitabe caminin minaresinin doğu cephesinde pabuçluk kısmında yer almaktadır. İki çark-ı felek motifi arasında yer alan yazıtta 1108 H./1696/7 M. rakamı okunur. Olasılıkla bir onarım kitabesi olan bu taş blok üzerinde yer alan yazıtın özgün yeri bilinmemekle birlikte minarenin 1967 yılında inşası sırasında buraya yerleştirilmiştir. Bu kitabe caminin 17. yüzyıl sonlarında onarımına ilişkin olmalıdır. Caminin harim kapısı üzerinde, yan yana yerleştirilmiş iki ayrı Arapça kitabe bulunmaktadır. Bu kitabelerden doğu taraftaki üç sıra sülüs hatla yazılmış olup en üst satırında 1230H./1814 M. tarihini içermektedir. Kitabe metninde “*Amr başa el mescid el mübarek Muhammed Efendi ve Seyid İbrahim ve Sinan sahibul hayır*” ibaresi geçmektedir. Bu kitabe 19. yüzyıl başlarında caminin bir onarım geçirdiğini göstermektedir. Caminin batı duvarının kuzey penceresinin kemerinin üst kısmında, iki satırlık “TT-A 6-11-943” yazıtı görülmektedir. Bu yazıt, çevredeki yaşlı halkın da belirttiği üzere caminin duvarlarının üst kısmının onarımıyla alakalıdır. Mimari izlerden de açıkça görüldüğü üzere caminin duvarlarının alt kısmıyla üst kısmı arasında hem taş cinsi hem de örgü tekniği bakımından farklılık görülmektedir. Bu izler caminin duvarlarının üst kısmının bir onarım sonucu yeniden yapılmış olduğunu göstermektedir. Belirtilen kitabenin de yeni yapılan duvarın üzerinde yer alması bu kapsamlı onarımın 1943 yılında yapıldığını belgelemektedir. Yazıtta yer alan harfler ise olasılıkla duvarları yapan ustaların isimlerinin kısaltmasıdır. Bu onarım sırasında caminin hacmi ve iç düzenlemesi aynen korunmuştur. Mimari izlerden 1943 yılı onarımı sırasında batı ve güney duvarlarının pencere alt seviyesinin üstünün, doğu duvarının pencere kemerlerinin üstünde kalan kısmının ve dolayısıyla çatının tamamen yeniden yapıldığını göstermektedir. Kapının bulunduğu kuzey duvar ise çatı seviyesine kadar büyük ölçüde korunmuştur. Mimari kalıntılardan pencerelerin, batı cephedekilere benzer biçimde özgününde sivri kemerli oldukları anlaşılmaktadır. Minarenin kaidesinin batı cephesindeki giriş kapısı üzerinde “1967” tarihi okunur. Çevrede yaşayan halkın da belirttiği üzere bu tarih minarenin yapım tarihidir. Minare yapılmadan önce minarenin yerinde ahşap merdivenlerle çıkılan küçük bir ahşap minarenin olduğu yine caminin cemaati tarafından belirtilmektedir. Aynı zamanda karşılaştırmalı çalışmadan da anlaşılmaktadır. Çevredeki halkın belirttiğine göre 1975 yılında caminin kuzey cephesine üç bölümlü son cemaat yeri eklenmiştir. Son cemaat yerinin örtüsünde güney-kuzey doğrultusunda uzanan 20 cm çapındaki ahşap hezenler üstünde hasır örtü onun üzerinde sıkıştırılmış toprak tabakası kullanılmıştır. Tavanlar içten kaplanmış olmasına karşın büyük ölçüde özgün örtü korunmuştur. 1985 yılındaki onarım sırasında caminin çatısının orta bölümü 2.20 m kadar yükseltilerek çatının üzeri doğu ve batıya eğimli alüminyum sac ile kaplanmıştır. Aynı onarım sırasında yine düz damlı olan son cemaat yerinin üzeri de 2 m kadar yükseltilerek kuzeye eğimli alüminyum sac kaplama ile örtülmüştür. 1990 yılındaki onarım sırasında yapının hariminin kuzey bölümüne, kuzey sahnı kaplayacak genişlikte, betonarme asma kat bir kadınlar mahfili eklenmiştir. Kadınlar mahfilinin yapılması sırasında, caminin doğu ve batı duvarında mahfil katına doğu ve batı yönünde iki pencere eklenmiştir. Son cemaat yerini oluşturan kemerlerin içi duvarla örülerek kazan dairesi ve imam odası oluşturulmuştur. Yeni örülen duvarların betonu üzerinde yazan tarih yazılarına göre bu onarımlar 2000 yılında olmuştur. Bu onarım sırasında kalorifer dairesine giriş için minareye bitişik, sokağa açılan küçük bir kapı eklenmiştir. Kalorifer sisteminin kurulmasıyla birlikte caminin içine kalorifer boruları ve radyatörler eklenmiştir (Ekiz, 2019).

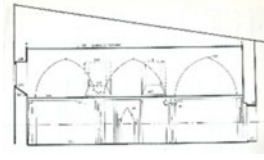
Şekil 27. Camide günümüze ulaşan kitabe ve yazıtlar (Ekiz, 2019).

Tablo 2. Karşılaştırmalı Çalışma- İlerdeki Ahşap Tavanlı Camiler ve Özellikleri (Çal, 2000; Ural-1, 2023)

YAPININ ADI	PLAN TİPİ	PLANI VE KESİTİ	FOTOĞRAFLARI	İÇ ÖLÇÜ VE ALAN	KAT YÜK. DUVAR KALIN.	SON CEMAAT YERİ
Eskiciler Mescidi	Enine dikdörtgen planlı, mihraba koşut iki sahnalı			5.90x9.96= 58.76m ²	H:4.73 95	Var
Hanım Cami	Enine dikdörtgen planlı, mihraba koşut iki sahnalı			7.28x15.13= 110.65 m ²	H:4.58 80	-
Burhan Mescidi	Enine dikdörtgen planlı, mihraba koşut iki sahnalı			6.37x8.57= 54.59m ²	H:3.60 68	-

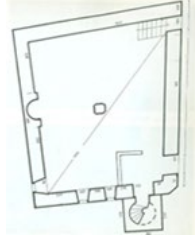
Darülcikir Mescidi	Enine dikdörtgen planlı, iki ahşap taşıyıcı			7.72x8. .55= 66m2	H:4.75 87	-
Esenbey Mescidi	Kareye yakın, mihraba dik dikdörtgen planlı, tek ahşap taşıyıcı			5.56x8. .72= 48.48m 2	H:3.82 70	-
Şahin Ali Mescidi	Enine dikdörtgen planlı, mihraba koşut iki sahınlı			7.32x11 .21= 82.05m	H:4.44 70	-
Rahmaniye Cami	Mihraba dik, dikdörtgen planlı taşıyıcı yok.			7.94x10 .86= 86.23m 2	H:5.45 70	Var

Cullaz Mescidi	Enine dikdörtgen planlı, mihraba koşut iki sahnalı			8.29x11.95= 99.06m ²	H:4.49 75	-
Dörtayak Cami	Kareye yakın mihraba dik, dikdörtgen planlı, taşıyıcısız			10.95x11.76= 128.77 m ²	H:4.87 80	Var
Kemal Ümmü Mescidi	Mihraba dik, dikdörtgen planlı taşıyıcısız			7.62x11.70= 89.15m ²	H:5.49 70	-
Sır Ali Mescidi	Enine dikdörtgen planı, mihraba koşut iki sahnalı			7.92x11.16= 88.39m ²	H:5.15 72	-

**Fesleğen
Cami**

Düzgün
olmayan
dikdörtgen
planlı, tek
beton
taşıyıcılı

7.40x8.
72=
64.53

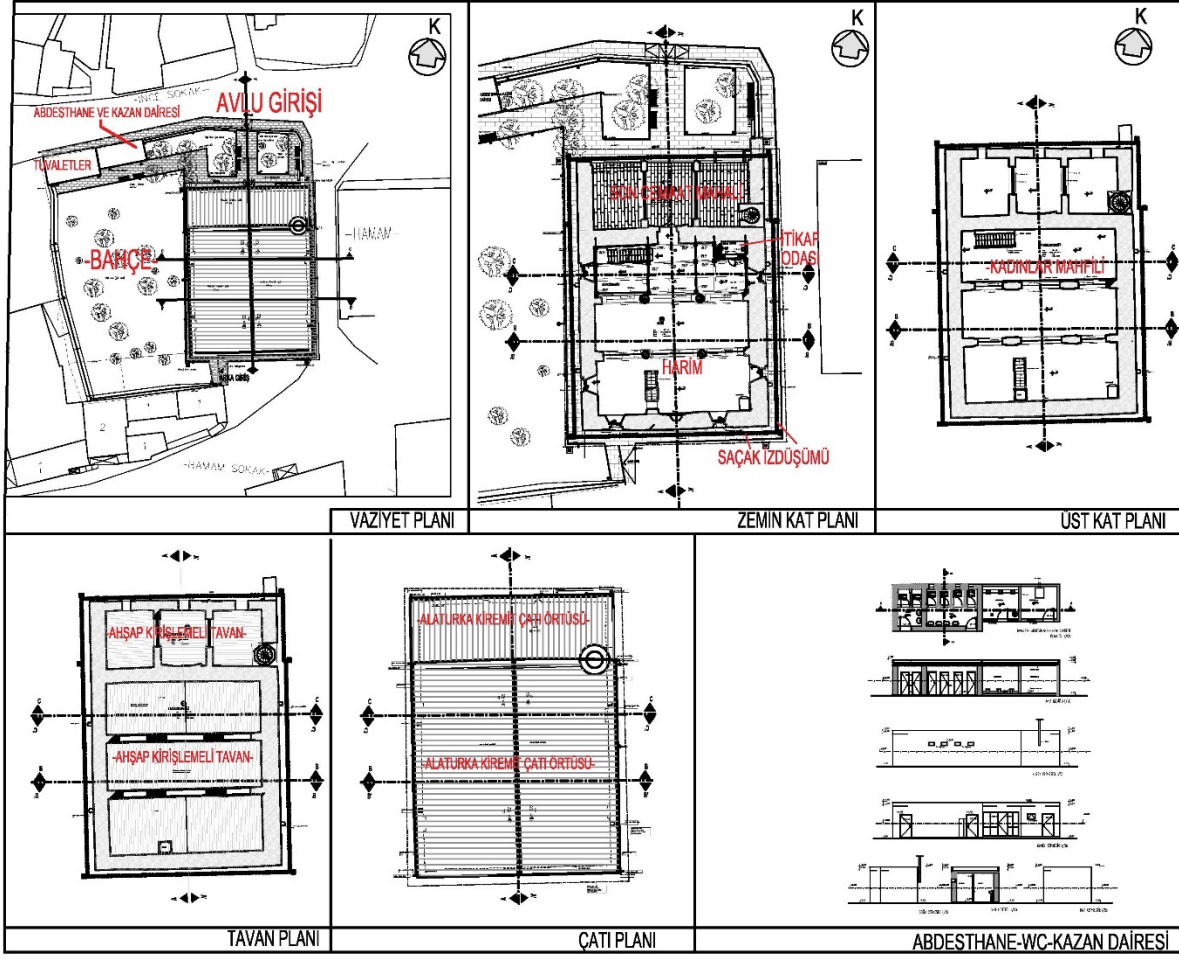
H:?
82

-

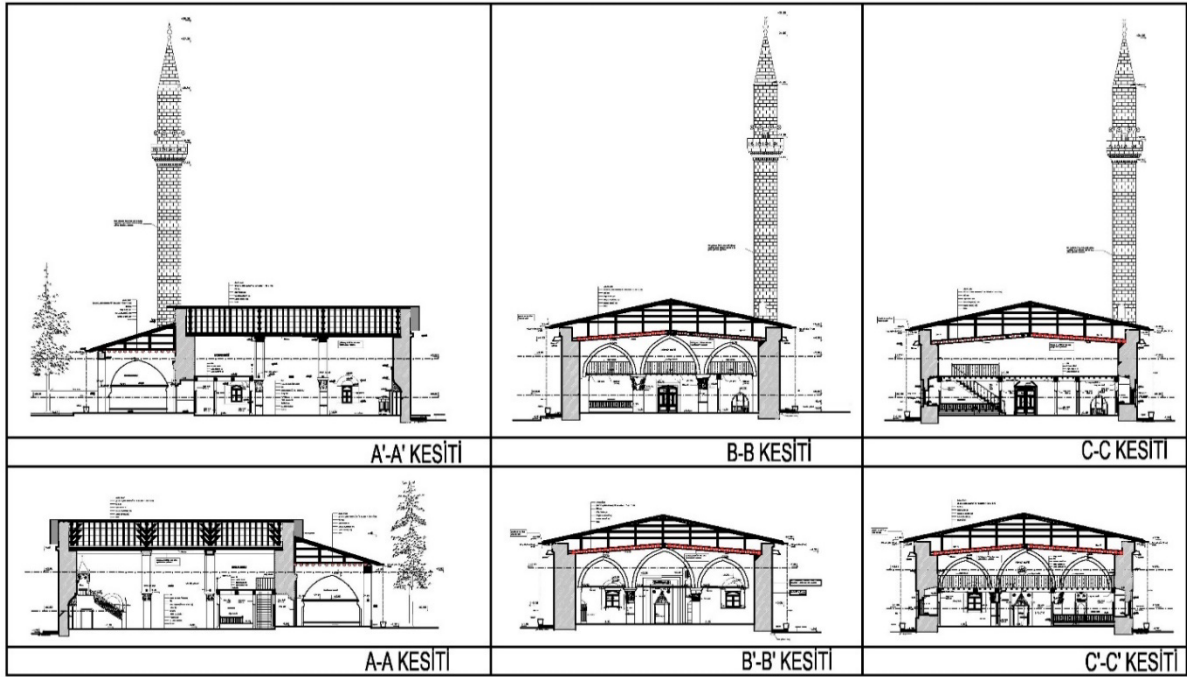
Restorasyon Yaklaşımı ve Önerisi

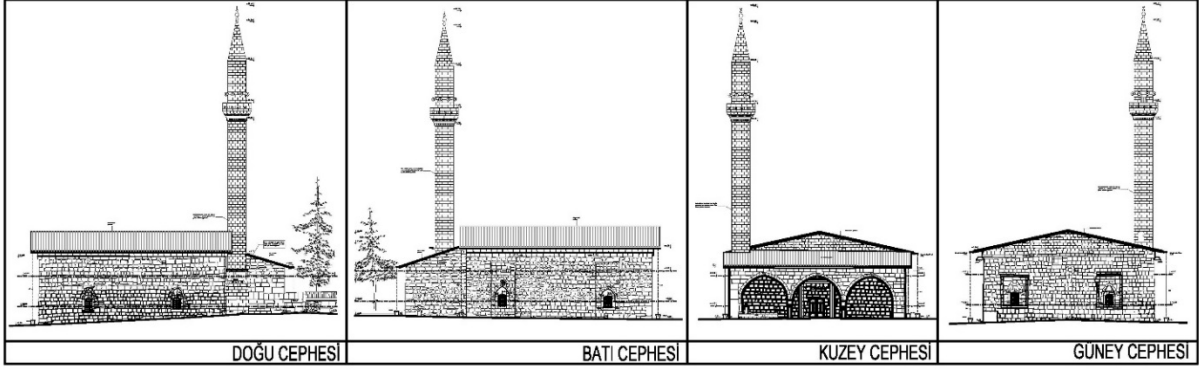
Analiz, değerlendirme ve sentez çalışmaları sonucunda yapının yok olmasının önüne geçmek, işlevinin devam etmesini sağlamak ve bu yolla sürdürülebilir korunmasını sağlamak için uygulanabilir bir restorasyon çalışması elde edilmiştir. Yapıldığı tarihten güney duvarının yıkıldığı 2022 yılına kadar işlevini sürdüren Sinanbey Cami, bölgede 16. yüzyıla ait tek cami örneğidir. Caminin; Kemerhisar'ın ilk camisi olması, bulunduğu mahalleye (Cami Mahallesi'ne) dini işlevi ile hizmet etmesi, bölgede yaşayanların hafızalarına yer eden, alıştıkları ve ihtiyacı olan kimlikte bir işleve sahip olması ve bölgenin kültür ve turizm açısından tanıtımına katkı sağlaması nedenleriyle 'Cami' işlevini devam ettirmesi önem taşımaktadır.

Yapının yaşadığı farklı dönemlerdeki eklerin (3. döneme ait minare, 4. döneme ait son cemaat mahal, 5. döneme ait kadınlar mahfili, tuvaletler, abdesthane, özgün olmayan çelik gergilerin) o dönemin yaşamının ve yapım tekniklerinin kaybedilmemesi ve yapının ihtiyaçlarının sağlanabilmesi için korunması gerekmektedir. Yapıdaki niteliksiz eklerin (giriş saçağı, rüzgârlık, son cemaat mahalindeki kemer aralarını örten duvar ve camekanlar, son cemaat mahalini bölen duvarlar, harimin giriş kapısındaki demir kapı, yapının doğu duvarındaki minarenin yanındaki eklem demir kapı, betonarme ekler, PVC pencereler, kadınlar mahfiline çıkan merdiven ve korkuluğu, PVC doğramalı duvarlar, müezzin sekisi, ahşap dolaplar, duvarlardaki lambri kaplamalar, radyatörler, tavandaki ahşap rabitaların) kaldırılması, tarihi ve nitelikli eklerin korunması ve işlev gereği yapıda korunması gereken ekler ile bir bütün olarak korunması ve yaşatılması amaçlanmıştır. Bu amaçla fiziksel müdahaleler tanımlanmış ve yapının restorasyon çizimleri yapılmıştır (Şekil 28).

Şekil 28. Sinanbey Camii Restorasyon Projesi

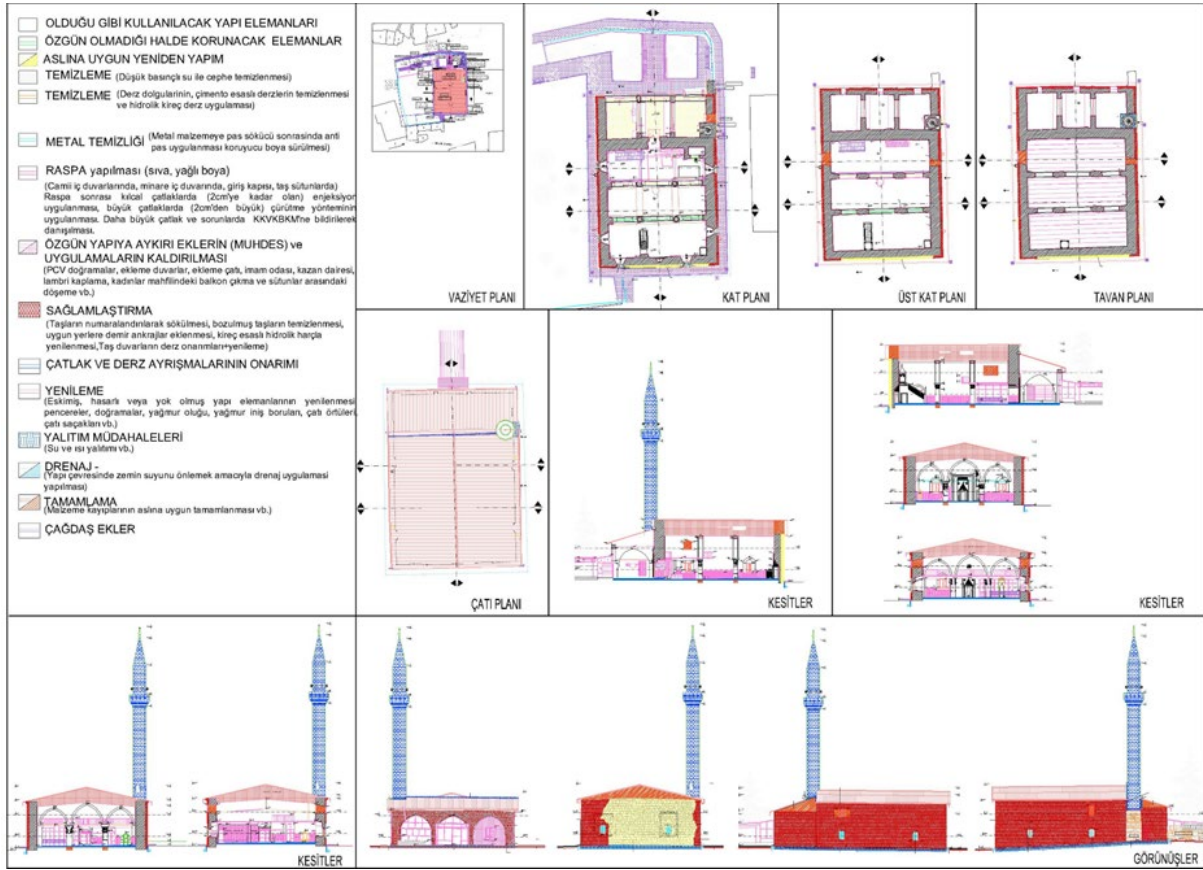
Şekil 28. Sinanbey Cami Restorasyon Projesi

Sinanbey Cami'nin restorasyon yaklaşımı, korumaya ve yaşatmaya yöneliktir. Bu yaklaşımla;

- Restitüsyon çalışmasından yararlanılarak biçimi, boyutu ve malzemesi belli olan yerler (çörtlenler, ahşap giriş kapısı, ahşap pencereler, duvarlar) özgüne uygun bir biçimde tamamlanacaktır.
- Dönem ekleri (minare ve son cemaat mahali) korunacak, diğer ekler (kadınlar mahfili, müezzin sekisi, çatı, abdesthane ve tuvaletler) ise yapının işlevi gereği yenilenerek kullanılacaktır.
- Günümüz teknolojik özelliklerini içeren ısıtma sistemi, kazan dairesi, çevre düzenlemesi, teknik alt yapı ve tesisat sistemi gibi çağdaş ekler yapının taşıyıcı sistemine ve özgün malzemelerine zarar vermeden eklenecektir.

Müdahale Önerileri

Caminin işlevini sürdürürken özgün halinin korunması, gereksinimler ve günümüz yaşam koşullarının konforunu sağlamaya dönük yeni eklerinin en az düzeyde tutularak sürdürülebilirliği hedeflenmiştir. Bu amaçla, yapının içine eklenen kazan dairesi gibi eklerin yapıdan uzaklaştırılarak avluda çözümlenmesi, betonarme kolon ve döşemelerin kaldırılarak yerine ahşap malzemeden kadınlar mahfili ve merdiven yapılması, son cemaat mahallinin kapatılan kemerlerinin açılarak camiye hizmet etmesi, ısıtma sisteminin kurulması, çevre düzenlemesinin yapılması ve böylelikle özgün planına dönüştürülmesi; yaşatılarak korunması amaçlanmıştır. Sinanbey Cami restorasyonunda uygulanacak müdahale yöntem ve teknikleri temizleme, sağlamlaştırma, bütünleme, yenileme, çağdaş donanım ve ekler, özgün olmadığı halde korunacak elemanlar başlıkları altında aşağıda açıklanmıştır (Şekil 29).

Şekil 29. Sinanbey Cami Müdahale Analizleri

Temizleme

- Yapının tüm dış duvarlarında bulunan bozulmuş derzler ile çimento esaslı harç sıvalar temizlenerek, açığa çıkan derz boşluklarına hidrolik kireç katkılı harç ile derzleme yapılacaktır.
- Yapının dış duvarındaki kirlenmelerin büyüklüğü ve derinliği onarım sırasında tespit edilerek düşük basınçlı su ile temizlenecektir.
- Yapının iç duvarlarında ve yapıya bitişik mezar yapısında bulunan boya ve sıva müdahaleleri raspanarak temizlenecek, yerine hidrolik kireç sıva uygulanacaktır.
- Metal ve ahşap elemanlar temizlenerek üzerine koruyucu uygulanacaktır.
- Yapıya sonradan eklenen betonarme imalatlar, tuğla duvarlar, ahşap lambri kaplamalar, radyatörler, tesisat boruları, polikarbon çatı levhası ve demir doğramalı rüzgârlık mahali kaldırılacaktır.

Sağlamlaştırma

- Zemin döşemesi kaldırılarak temelde, sütun aralarında ve temel duvarlarında eksik elemanlar varsa statik analizler doğrultusunda kurul onayı ile tamamlanacak ve sağlamlaştırma yapılacaktır.
- Dışa doğru bombelenme oluşan bütün dış duvarlar numaralandırılarak sökülecek, mevcut duvara enjeksiyon uygulaması yapılacak, bozulmuş taşlar yenilenecek, dış ve iç cidar arasına demir ankrajlar eklenip kireç esaslı hidrolik harçla yeniden inşa edilecektir.
- Çatı birleşim yerlerindeki derzler hidrolik kireç harcı ile doldurularak üzerine sürme yalıtım ve yaka sacı uygulanacaktır.

Bütünleme

- Yapıya bitişik mezar yapısındaki mevcut betonarme elemanlar kaldırılacak, özgün taş duvarlar korunarak eksik malzemeler özgüne uygun tamamlanacaktır.

Yenileme

- Güney cephesinde yıkılan duvar aslına uygun olarak yeniden yapılacaktır.
- Duvarda, temellerde ve zeminde oluşan nem sorunu çözmek için dış kot seviyesi düşürülerek yüzeysel suların duvara nüfuz etmesi engellenecektir. Temel duvarında su yalıtımı ve drenaj

uygulanması yapılacaktır, uygulama sırasında yapılacak araştırmalara göre gerekli olması durumunda zemin döşemesinin altına su yalıtımı uygulanacaktır.

- Kapı ve pencerelerde özgün olmayan PVC doğramalar sklp aslına uygun olarak ahşap doğramalar ile yenilenecektir. Niteliksiz müezzin sekisinin yerine, restorasyon projesinde belirtildiği şekilde ahşap malzemeden müezzin sekisi yapılacaktır (şekil 10).
- Çatı arasında bulunan çürümüş ve sehim yapmış hezenler ve diğer ahşap elemanlar değiştirilecektir. Çatı yenilenecek, alaturka kiremit kaplanacaktır.
- Yerinde olmayan ve kemerlerin üzengi noktasında bulunmayan mevcut metal gergi çubukları üzengi noktalarına gelecek şekilde yenilenecektir.

Çağdaş Donanım ve Ekler

- Yapının işlevi gereği kadınlar mahfili mahalline ihtiyaç duyulması sebebiyle, restorasyon projesine uygun olarak mevcut taşıyıcı sisteme temas etmeyen, ahşap taşıyıcı sistemli kadınlar mahfili ve ahşap merdiveni yapılacaktır.
- Zemin döşemesinde, halı altına karbon film ısıtma sistemi yapılacaktır. Gerekli tesisat uygulamaları yapılacaktır.
- Avluda bulunan abdesthanenin doğu cephesine bitişik olarak yeni kazan dairesi inşa edilecektir.
- Yapının çatısında çelik çörten, yağmur iniş zinciri, taş tekne ve saçak detayı kullanılacaktır.
- Restorasyon projesinde belirtilen bahçe duvarı, yürüme yolları, bitkisel ve sert zemin uygulamaları ve sulama sistemleri yapılacak, kot farkları düzeltilecektir. Bahçe duvarına harpuşta yapılarak bahçe duvarı üzerindeki demir korkuluk onarılacaktır. Bahçede bulunan beton çeşme kaldırılarak yerine taş çeşme yapılacaktır.
- Elektrik, ısıtma, internet, telefon, yangın ve güvenlik kamera tesisatı yapılacaktır. Bahçe duvarı üzerine aydınlatma armatrleri yerleştirilecektir.

zgn Olmadığı Halde İşlev Gereği Korunacak Elemanlar

- Yapıya sonradan eklenmiş olan beşik çatı ile son cemaat mahalli üzerindeki tek yöne eğimli çatının, yapıyı yağş ve atmosfer etkilerinden korumak amacıyla özgün olmadığı halde korunması önerilmektedir. Ancak mevcut çatıların saçak uzunluklarının yetersiz olması, alüminyum trapez çatı örtüsünün yapıyla uyumsuz görünüşe sahip olması ve çatı arasında kullanılan ahşap taşıyıcı elemanların çürümüş ve zarar görmüş olması sebepleriyle mevcut çatıların kaldırılarak, mevcut çatılarla aynı eğimde, alaturka kiremit kaplı yeni çatı yapılması önerilmektedir.
- Bahçenin kuzeybatı bölümünde avluya yapılmış olan mevcut tuvalet ve abdesthane restorasyon projesi doğrultusunda yenilenip çatıları onarılacaktır. Mevcut doğramalar değiştirilecek ve duvarları boyanacaktır.

Sonuç

Günümüz Kemerhisar'ında (Tyana) yeraltında ve yerüstünde pek çok tarihi ve kültürel miras bulunmaktadır. Arkeolojik kazıların devam ettiği Kemerhisar'da tarihin çeşitli dönemlerinde yaşamış farklı kültürlere ait izler bulunmaktadır. Günümüz yerleşimi pek çok katmanın üzerinde varlığını devam ettirmektedir. Dolayısı ile tarihsel katmanlaşmanın ortaya çıkarılarak her dönemin dâhil edildiği koruma kararlarının alınması önem taşımaktadır.

Tarihsel ve kültürel varlıklardan olan Sinanbey Cami'nin yok olmasının önüne geçmek, işlevlendirerek kullanımını sağlamak ve bu yolla sürdürülebilir korunmasını sağlamak için uygulanabilir bir restorasyon çalışması elde edilmiştir. Bölgenin tarihsel kimliğini ortaya koyan Sinanbey Cami'nin en kısa zamanda restorasyonunun tamamlanarak gelecek nesillere ulaştırılması gereklidir. Tek yapı ölçeğindeki bu koruma çalışmasının diğer yapılar için örnek olması ve bölgedeki diğer yapıların da yok olmadan koruma ve restorasyon çalışmaları uygulanarak bölgenin bütüncül korunması sağlanmalıdır.

Teşekkür

Rölöve çalışmalarına katkı sağlayan Niğe Ömer Halisdemir Üniversitesi Mimarlık Bölümü 2018-2019 dönemi Restorasyon ve Koruma İlkeleri dersi öğrencilerine teşekkür ederiz. Rölöve, Restitüsyon ve Restorasyon çalışmalarına katkılarında dolayı Mimar Celal Ataş ve Mimar şerif Açıkbaş'a teşekkür ederiz.

Kaynakça

- Ahunbay, Z. (2022). Tarihi çevre koruma ve restorasyon. YEM Yayınları 5.baskı
- Bacak, K., & Gürkan, T. (2023). Kemerhisar'da (Niğde-Bor) Tarih, Yaşam ve Mekân. Niğde-Kapadokya'nın Saklı Hazinesi. Türkiye Tarihi Evleri Koruma Derneği Kültür Yayınları No:4, Pınarbaşı Matbaacılık, İstanbul.
- Çal, H. (2000). Niğde Şehrindeki Ahşap Tavanlı Camiler ve Mescidler. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Doğanay, O, & Eraslan H. (2019). Tyana (Kemerhisar) antik kenti görselleştirme analizi. Tyana: Kazı ve Araştırmalar I, Editör:Osman Doğanay, Arkeoloji Sanat Yayınları, ISBN: 9786053965039, 25-47.
- Efe Yavaşcan, E. (2019). Çok katmanlı tarihi kent merkezlerinin korunması için yönetim planı modeli araştırması: Niğde tarihi kent merkezi örneği. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Ekiz, M. (2019). Niğde Kemerhisar Sinanbey Cami sanat tarihi raporu, Niğde OHU Fen Edebiyat Fakültesi.
- ICOMOS-ISCS (2008). Illustrated glossary on stone deterioration patterns. English-French version, ISBN :978-2-918086-00-0
- Korkanç, M. (2019). Tyana Su Kemerleri ve Taşları, TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası, Mavi Gezegen, Sayı:26
- Korkmaz, M. (2004). 16. yy'da Kilisehisar Bizans Şehrinden Osmanlı Köyüne, Balıkesir Üniv. Sosyal Bilimler Enst. Dergisi, 7 (11)11, Mayıs-Balıkesir
- Kozlu, H., & Hoca, M. (2018, Ekim 4-6). Taş malzemenin anıtsal yapılarda kullanımının develi kent merkezindeki geleneksel camiler üzerinden incelenmesi. I. Uluslararası Develi Aşık Seyrani ve Türk Kültürü Kongresi, Develi, Kayseri.
- Öcal, T. (2010). Antik Tyana şehrinden günümüz Kemerhisar'a kadar olan yerleşmenin tarihsel süreci. Marmara Coğrafya Dergisi, 22, 388-408, İstanbul.
- Severcan M. H., Akçaözoglu, K. (2019). Niğde Kemerhisar Sinanbey Cami Statik Raporu, Niğde ÖHÜ Mühendislik Fakültesi.
- Tyana (Kemerhisar) Bir Sınır Şehri Doğu ile Batı Arasında Bir Kapı (2005). Tyana Kültür ve Turizm Yayınları, No:2, Niğde.
- Url-1. <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/nigde>, (erişim tarihi: 16.08.2023)

EXTENDED SUMMARY

It is known that the Sinanbey Mosque which dates back to the beginning of the 16th century, was built between 1507-1518 during the Ottoman Period and was the first mosque in Kilisehisar in this period. Sinanbey Mosque has been chosen as the study subject because Tyana Ancient Settlement and historical and cultural artifacts belonging to different periods underground and above are located in the historical environment, it has only 16 yy. stone material and workmanship in the town where it is located, it carries religious architectural features and it is a monument belonging to the Ottoman Period. The study includes a single-building scale conservation study.

Sinanbey Mosque has problems summarized below:

- Before the wall of the building was demolished, especially on the south and east facades, excessive moisture coming through the ground was detected.
- Since the south wall of the building was demolished in early 2022, it was closed for use.
- The building, which is open to external factors, is under the threat of rapid deterioration and extinction as it is exposed to atmospheric effects.

Within the scope of the study, the current state of the building was documented, a comparative study was conducted by searching the sources related to restitution, intervention decisions were taken for the problems and in this context, a restoration proposal was prepared and presented.

For the graphic documentation of the building, a field study was carried out first. Measurements of the building were made in April-June 2019. Due to the collapse of the south wall in 2022, the survey works were revised. As a result of the documentation stages, sheets were prepared for which the material analysis of the building and the change and deterioration processes. In order to investigate and reveal the original state of the building, a comparative study was conducted to determine the sources of restitution and the restitution project was prepared. In order to maintain the original function of the building, a restoration proposal was presented for the function of a mosque.

The average thickness of the walls of the single-story and three-span building varies between 120-160 cm. The lower part of the walls of today's mosque, the itikaf room, the mihrab, and the minbar belong to the first period. When it was first built, there was no last congregation place, women's makhphil and minaret. The building has undergone various repairs until today. While there is no mortar between the joints on the lower part of the walls, the joints on the reconstructed upper walls are plastered with cement-binding mortar. It is understood that cement binder was used in the joints during the repairs of the building. The interior walls are covered with oil paint. The walls of the prayer hall are covered with wooden cladding up to a height of 110 cm above the floor. Smoothly cut stone blocks were used on the window and door edges and the minbar. The windows also have iron bars. Instead of the original wooden windows and doors, PVC windows and iron doors have been made today. Four reused columns with a diameter of 65 cm were used as structural elements in the building. The spans of the columns made of marble vary between 3.40 and 4.90 m, and their height is 2.70 m. Two rows of three pointed arches were used parallel to the south wall. The arches sit on the marble pillows and wall pillars on the east and west walls. Pointed arches were also used in the last prayer section, which was added later. The arches in the structure are connected to each other with metal tension rods. The wooden beam (hezen) with a diameter of 20 cm, arranged at 15-25 cm intervals in the north-south direction on the original roof, was covered with soil by laying a mat. The roof slopes to the east and west and is covered with an aluminum trapezoidal sheet. There are parapet walls on the east and west. The roof of the last prayer section, which originally had a flat roof, was also covered with an aluminum trapezoidal sheet inclined in one direction. The ceilings are covered with wood slats panels. A reinforced concrete mezzanine floor women's makhphil and a reinforced concrete staircase were added to the northern part of the building. In order to carry the women's makhphil, reinforced concrete columns were built on the sides of the existing columns and on the wall edges.

The causes of deterioration in the structure were examined in two groups: long-term deterioration due to natural causes and deterioration caused by humans. Deteriorations due to natural causes have been identified as loss of parts in stone walls, cracks, deformation, staining, decomposition, salinization, efflorescence, disaggregation, alveolization; corrosion in metal elements; deflection, and decay in wooden elements. Deterioration caused by humans; addition, replacement, removal, cement-based applications, oil paint applications, and deterioration during the use of the structure.

In the restitution study based on scientific data, first of all, the modified, deformed aspects of the structure and the physical changes were determined. Then, the sources used to reveal the actual situation of the

changed and deteriorated space and its elements were determined. The original states of the building elements, which have traces or have entirely disappeared, were determined by the information obtained from the comparative study. Based on the information and data obtained from these studies and oral sources, restitution drawings were prepared in which the original state of the Sinanbey Mosque was determined. As a result of analysis, evaluation, and synthesis studies, viable restoration work has been obtained to prevent the destruction of the structure, to ensure the continuation of its function, and in this way to ensure its sustainable protection.

While maintaining the function of the mosque, it is aimed to preserve its original state, to ensure the needs and the comfort of today's living conditions, and to keep the new additions to a minimum level to ensure its sustainability. For this purpose, modern additions such as the heating room, which were added later to the building, were removed from the building and planned in the garden, the reinforced concrete columns and floors were removed and wooden elements were replaced, the brick walls between the arches of the last prayer section were removed, the heating system was installed, and the addition of contemporary additions such as landscaping. Thus it was aimed to preserve the mosque by paying attention to the fact that it can be converted to its original state.

It is important to consider restoration proposals to preserve the original values and qualities of the Sinanbey Mosque and transfer it to future generations as a cultural heritage. It is necessary to examine the foundation system of the structure and strengthen the weak sections. The original stone materials used in the building should be protected in situ with appropriate intervention methods. The missing parts of the tension rods that prevent the arch from opening must be completed. In particular, to prevent the deterioration of the walls due to precipitation and groundwater removing these factors from the building is important for the building to survive for many years. It is necessary to complete the restoration of the Sinanbey Mosque, which is one of the important works that reveal the historical identity of the region, and to deliver it to future generations. This conservation work at the scale of a single building should set an example for other buildings, and the area should be protected as a whole by carrying out conservation and restoration works before other buildings in the area are destroyed.

ÜNİVERSİTELERİN İHTİSASLAŞMA EKOSİSTEMİ VE DÖNÜŞÜMSSEL BİR MODEL ÖNERİSİ: NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

THE SPECIALISATION ECOSYSTEM OF UNIVERSITIES AND THE PROPOSAL OF A TRANSFORMATIONAL MODEL: THE CASE OF NEVSEHIR HACI BEKTAS VELI UNIVERSITY

Mehmet CANSIZ

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi
Sosyoloji Bölümü

mehmetcansiz@nevsehir.edu.tr

ORCID: 0000-0002-5257-2620

Neval KARANFİL

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi
Sosyoloji Bölümü

nevalkaranfil@nevsehir.edu.tr

ORCID: 0000-0002-9220-0397

Utku Eren BAĞCI

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Rektörlük

uebagci@nevsehir.edu.tr

ORCID: 0000-0002-5257-2620

ÖZ

Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş sürecinde, yenilik ve girişimcilik kültürü öne çıkmış ve bilgi üretim faktörleri arasında daha çok yer almaya başlamıştır. Bilginin üretilmesinde önemli bir merkez olan üniversiteler de bu süreçte iş yapış biçimleri değişen ve dönüşen kurumlar arasında yer almaktadır. Söz konusu dönüşüm, üniversitelerin geleneksel misyonlarına bölgesel kalkınmada üstlendikleri rolü ekleyerek üniversiteleri bölgesel yenilik sisteminde (BYS) sosyo-ekonomik gelişime katkıda bulunan birer aktör konumuna getirmiştir. Bu anlayış ile Yükseköğretim Kurulu (YÖK) tarafından 2016 yılında Mülga Kalkınma Bakanlığının da destek vermiş olduğu Bölgesel Kalkınma Odaklı Misyon Farklılaşması ve İhtisaslaşma Programı başlatılmıştır. Bu çalışmada, söz konusu program çerçevesinde şekillenen bölgesel kalkınma odaklı ihtisaslaşma ekosisteminin yapısını ve işleyişini belirleyen bileşenler, Parsons'ın Sistem Kuramı üzerinden analiz edilmiş ve ilgili analiz Bourdieu'nün Sermaye Kuramı ile genişletilmiştir. Çalışmada, Bölgesel Kalkınma Odaklı Misyon Farklılaşması ve İhtisaslaşma Programının BYS perspektifinden değerlendirilmesi temel amacı çerçevesinde; ekosistemin başlıca aktörlerinden biri olan üniversitelerin ihtisaslaşma sürecindeki konumları ve sürece sağlayacakları katkılar sahip oldukları kaynaklar ve paydaşlar noktasında ele alınmıştır. Söz konusu amaç paralelinde, 12 Kasım 2021 tarihinde Doğal ve Kültürel Miras Turizmi alanında Bölgesel Kalkınma Odaklı Misyon Farklılaşması ve İhtisaslaşma Üniversitesi ilan edilen Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi'nde (NEVÜ) ihtisaslaşma programı dâhilinde takip edilen işleyiş örnek vaka olarak sunulmuş ve bu çalışmanın ihtisaslaşan diğer üniversiteler için bir rehber işlevi görmesi ve ana projeye katkılar sunması hedeflenmiştir.

ABSTRACT

In the process of moving from an industrial to an information society, a culture of innovation and entrepreneurship has arisen, and information has become one of the factors of production. Universities, which are key centres of knowledge production, are among the institutions whose business practices have changed and transformed as an outcome of this process. This transformation has added the role of universities in regional development to their traditional missions, making them actors in the regional innovation system (RIS) that contribute to socio-economic development. With this understanding, the Council of Higher Education (YÖK) initiated the Mission Differentiation and Specialisation Aimed at Regional Development Programme in 2016, which was also supported by the abolished Ministry of Development. In this study, the components that determine the structure and functioning of the regional development-oriented specialisation ecosystem formed within the scope of this programme are analysed using Parsons' System Theory, which is enhanced with Bourdieu's Capital Theory. In this study, the position of universities, as one of the ecosystem's main actors, in the specialisation process and their contributions to the process are discussed in the context of their resources and stakeholders, within the framework of the main objective of evaluating the Mission Differentiation and Specialisation Aimed at Regional Development Programme from the perspective of the RIS. Aligned with the stated goal, the process within the specialisation programme at Nevşehir Hacı Bektaş Veli University (NEVU), declared a Regional Development-Focused Mission Differentiation and Specialisation University in Natural and Cultural Heritage Tourism on November 12, 2021, was showcased as a case study with the aim of providing guidance to other specialised universities and supporting the main project.

Geliş Tarihi:

06.09.2023

Kabul Tarihi:

20.09.2023

Yayın Tarihi:

06.10.2023

Anahtar Kelimeler

Bölgesel yenilik sistemleri,
Bölgesel kalkınma,
İhtisaslaşma ekosistemi,
Üniversitelerin dönüşümü

Keywords

Regional innovation systems,
Regional development,
Specialization ecosystem,
Transformation of universities

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1356155>

Atıf/Cite as: Cansız, M., Karanfil N., & Bağcı, U. E. (2023). Üniversitelerin ihtisaslaşma ekosistemi ve dönüşümsel bir model önerisi: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi örneği.. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, İhtisaslaşma Özel Sayısı*, 315-336.

Giriş

Dünyadaki ekonomik yapılanmanın 1960'lı yıllarda bilgiye dayalı toplum ve ekonomiye geçmesiyle birlikte bilgi, üretim faktörleri arasında yerini almaya başlamıştır (Ünal, 2009; Cansız, 2016). Yenilik ve girişimcilik kültürünün oluşmaya başlaması ve buna ilişkin faaliyetler, teknolojik gelişmeyi, girişimciliği, araştırma-geliştirme (Ar-Ge) faaliyetlerini tetikleyerek üretim ve hizmet sektörlerini birbirine yakınsayacak şekilde dönüştürmeye başlamıştır. Bu çerçevede yenilik; birey, firma, kamu ve uluslararası kuruluşlar için diğer bir deyişle mikro, mezo ve makro düzeyde rekabeti doğrudan etkileyen bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. 1960'lı yıllardan itibaren hâkim olan doğrusal yenilik modelinden 1990'lı yıllarda yenilik sistemi yaklaşımlara geçilmesi (Tödtling ve Kaufmann, 1999; Dökmen, 2009), yine 1960'lı yıllarda ortaya çıkmaya başlayan ve 1980'lerde yaygınlaşan yenilikçi girişimcilik anlayışı (Cansız, 2013), teknolojiye kamu öncülüğünde yatırımlar yapılmaya önem verilmesi (Çalışır ve Gülmez, 2010) ve üniversitelerin eğitime dayalı modelden araştırma üniversitesi ve girişimci üniversite modeline geçiş süreçleri (Etzkowitz, 2001; Odabaşı, 2006; YÖK, 2020a) aynı dönemlere denk gelmektedir. Girişimcilik ve yenilik faaliyetlerinde önemli bir aktör olarak üniversiteler bu süreçte dönüşümün diğer aktörleri olan kamu, özel sektör, sivil toplum kuruluşlarının (STK) talep, beklenti ve kendi dinamiklerinden etkilenerek bölgesel kalkınma fonksiyonlarının da eklenildiği girişimci üniversiteye evrilmiştir (Röpke, 1998; YÖK, 2020a).

Türkiye'de de üniversiteler son 30 yıl içerisinde önemli dönüşümler geçirmişlerdir. 1990'lı ve özellikle 2000'li yıllardan sonra kamu tarafından hızlı bir şekilde oluşturulmaya başlanan teknoparklar ve Teknoloji Transfer Ofisleri (TTOlar) üniversiteler için önemli bir dönüm noktası olmuştur. Diğer taraftan 1990'lı yıllardan beri Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu'nun (TÜBİTAK) ve Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT) üniversitelerde akademisyenler üzerinden verdiği Ar-Ge destekleri 2000'li yıllardan itibaren araştırma altyapılarının desteklenmesine doğru kayması ve daha sistematik hale gelmesi, üniversitelerin bölgesel kalkınma anlamında rollerini ve dönüşümlerini desteklemek için yine önemli bir politika uygulamasıdır. Bu konudaki en kapsamlı adım Mülga Kalkınma Bakanlığı¹ tarafından atılmıştır. Türkiye'de üniversitelerin uzmanlaşma sürecinde en etkili araç 6550 sayılı kanun ile araştırma üniversitelerinin oluşturulmaya başlamasıyla sistematik hale gelmiştir (YÖK, 2020a). 2016 yılında yine Mülga Kalkınma Bakanlığı'nın girişimleri ve finansman desteğiyle ve buna paralel olarak üniversite sayısının artmasıyla Bölgesel Kalkınma Odaklı Misyon Farklılaşması ve İhtisaslaşma Projesi YÖK tarafından uygulanmaya başlanmıştır. 2023 yılı itibarıyla söz konusu proje kapsamında 23 üniversite Bölgesel Kalkınma Odaklı Misyon Farklılaşması ve İhtisaslaşma Projesine dâhil edilmiş durumdadır. 2021 Kasım'da 7 üniversite ihtisaslaşma sürecine dâhil edilirken bunlardan birisi de Doğal ve Kültürel Miras Turizmi alanında Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi'dir (NEVÜ).

Bu çerçevede planlanan çalışma, genel olarak Bölgesel Kalkınma Odaklı Misyon Farklılaşması ve İhtisaslaşma Projesinin ekonomik, sosyal ve idari olarak incelenmesi, özel olarak ise NEVÜ'nün projeye dâhil olma süreci ve sonrasındaki çalışmaların analiz edilmesini içermektedir. Buna göre bu çalışmanın dört temel amacı bulunmaktadır: (1) Üniversitelerin bölgesel kalkınma odaklı ihtisaslaşma ekosisteminin bileşenlerini belirleyerek ekosistemin işleyişini ele almak, (2) Ekosistemin başlıca aktörlerinden biri olan üniversitelerin bilgi toplumundaki dönüşümlerini ele almak, (3) YÖK tarafından akademik kadro açısından desteklenerek uygulanmasına devam edilen finansal olarak ise Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından desteklenen "Bölgesel Kalkınma Odaklı Misyon Farklılaşması ve İhtisaslaşma Projesinin" bölgesel yenilik sistemi perspektifinden analiz ederek programın değerlendirmesini yapmak ve (4) İhtisaslaşmaya dâhil olan bir üniversite olarak NEVÜ'de bu süreçte yapılanların bir haritasını ve modelini çıkararak hem ihtisaslaşan üniversitelere rehber olabilecek bir doküman ortaya koymak hem de ana projeye katkı sağlayacak önerilerde bulunmaktadır. Söz konusu amaçlar doğrultusunda, çalışmanın araştırma soruları ise aşağıdaki gibi belirlenmiştir:

- Üniversitelerin bölgesel kalkınma odaklı ihtisaslaşma ekosistemini oluşturan bileşenler nelerdir ve işleyişleri nasıldır?
- Ekosistemin başlıca aktörlerinden biri olan üniversitelerin ihtisaslaşma sürecinde dönüşümü hangi koşullar tarafından şekillenmektedir?
- Ekosistemin işleyişinde iş birliğinin konumu nedir?
- İhtisaslaşma sürecinde üniversitelerin sahip oldukları sermaye tiplerinin ihtisaslaşma sürecinin başarısı üzerindeki etkileri nelerdir?
- İhtisaslaşma ekosisteminin kısıtları nelerdir?

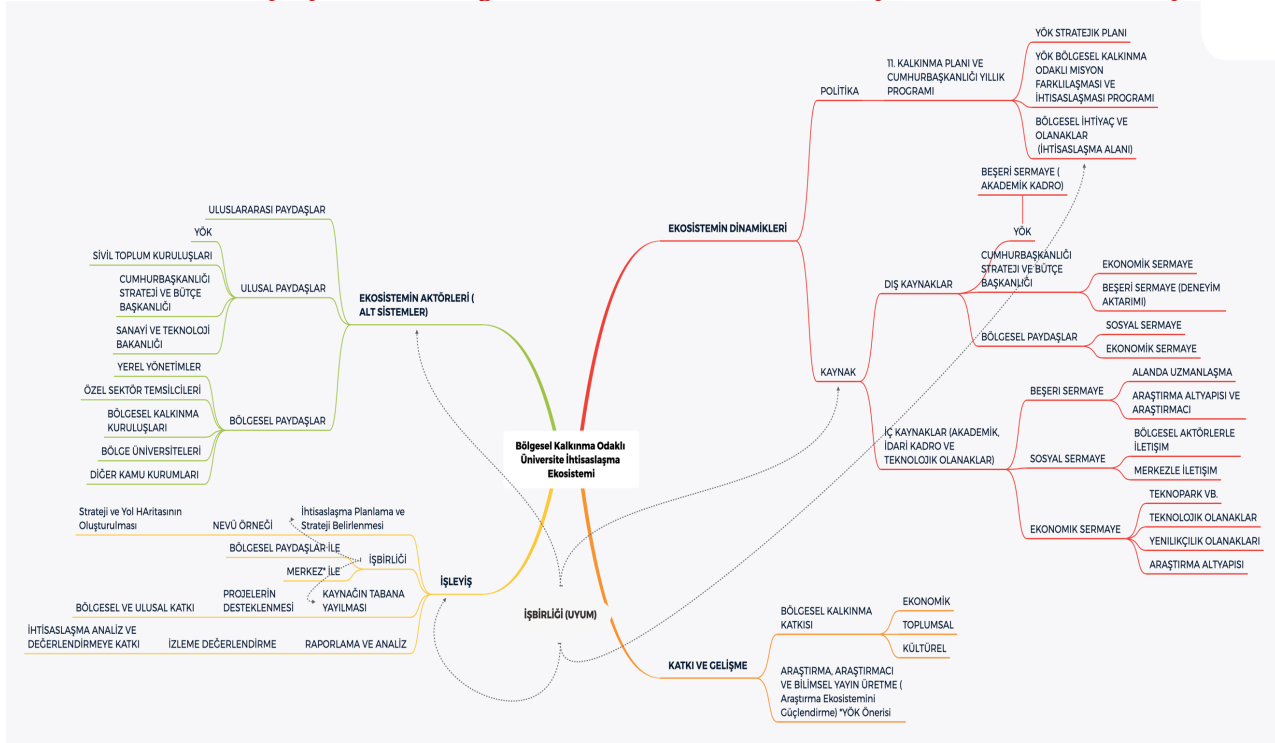
Yukarıda belirtilen amaçlar ve bu amaçlar çerçevesinde oluşturulan araştırma soruları, öncelikle üniversitelerin bölgesel kalkınma odaklı ihtisaslaşma ekosistemini oluşturan değişkenler belirlenmiştir. Söz konusu değişkenler, merkez, bölge ve üniversite ekseninde ele alınarak Sistem Kuramı çerçevesinde analiz edilmiştir. İhtisaslaşma

¹Cumhurbaşkanlığı sistemine geçilmesiyle birlikte Mülga Kalkınma Bakanlığının söz konusu alandaki tüm yetki ve sorumlulukları Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığına devredilmiştir.

ekosistemi ile ilgili analiz, T. Parsons'ın Genel Eylem Kuramının bir parçası olan Sistem Kuramına dayandırılarak şekillendirilmiş, amaç ve bölgesel katkılar bağlamında bölgesel kalkınma tartışmaları ile, işleyiş bağlamında ise Bourdieu'nün sermaye kuramı ile genişletilmiştir. Söz konusu analizin merkezini ise sistemin başlıca aktörlerinden biri olan üniversitelerin bilgi toplumunda geçirdiği dönüşüm ve bölgesel kalkınmaya yaptıkları katkı oluşturmaktadır.

Çalışmada ihtisaslaşma ekosisteminin analizinin Parsons'ın Sistem Kuramına dayandırılmasının başlıca nedeni, söz konusu kuramın, sosyolojik perspektiften sistemlerin yapısal özellikleri ile işleyişlerini birleştirmiş olmasıdır. Yapısal-işlevselci paradigmaya temellenen kuramda, sistemler yapısal özellikleri bağlamında ele alınırken, işlevleri birey eylemini de içeren işleyiş ve faaliyetler üzerinden analiz edilir (Parsons, 1951, s. 20-22). Söz konusu analizde, sistemin işleyişinde gerek birey gerekse sistem bazında öne çıkan eylem ve faaliyetler belirli bir referans çerçevesinde şekillenen, güdülenen ve sistemin işleyişine odaklı biçimde (Parsons, 1951) açıklanmıştır. Diğer bir deyişle yapı işleyiş üzerinde belirleyici bir konumdadır. Ancak işleyişin sistemin başarı kapasitesi üzerindeki etkisi göz önünde bulundurulduğunda, işleyişi sağlayan eylemler ve bu eylemleri ortaya çıkaran birikime odaklanmak önem kazanmaktadır. Bu nedenle, ekosistemin bir alt sistemi olarak kategorize edilen üniversitelerin eylem kapasiteleri ele alınırken Bourdieu'nün sermaye kuramından faydalanılmıştır. Bourdieu'nün sermaye kuramı sistem kuramındaki yapısalçı anlayışı birey ve mikro düzeylerdeki farklılıkları da dikkate aldığı için benimsenen kuramsal çerçeveye esneklik kazandırarak analizin çerçevesine bütünsel bir yaklaşım getirmektedir. Bu noktada, Bourdieu'nün Sermaye Kuramı, üniversitelerin ve görevli personelinin sahip oldukları sosyal, beşeri ve ekonomik sermayeleri ve bu sermayelerin sistemin işleyişine sağladığı katkı ile ilgili açıklamaların temelini oluşturmaktadır.

1. Sistem Kuramı Çerçevesinde Bölgesel Kalkınma Odaklı İhtisaslaşma Ekosisteminin Bileşenleri

Şekil 1. Bölgesel Kalkınma Odaklı Üniversite İhtisaslaşma Ekosistemi

Parsons'ın (1956) toplumu ele almada kullandığı ancak tüm sistemlere uyarlanabilir olduğunu belirttiği sistem ile ilgili analizleri bir sistemi (kurumsal bağlamda bir organizasyonu), belirli bir amaç doğrultusunda bir araya gelen bireylerin eylemlerinin bir çıktı üretmek üzere örüntü haline geldiği mekanizmalar olarak tanımlar (s. 63- 64). Bir sistemin başlıca ayırıcı özellikleri, öncelikle belirlenmiş bir amaca sahip olması, bu amaca ulaşmak için eylemde bulunan bireylerden oluşması, söz konusu eylemlerin bağlayıcı politikalarla meşrulaştırılması, yönetici konumunda bulunan bireylerle düzenlenmesi, sistemin içerisinde bulunduğu üst sistemle uyum içerisinde olması ve sistemin ürettiği çıktılarının başka sistemlerce kullanılabilmesidir (Parsons, 1956). Parsons'ın (1956) analizinde söz konusu özellikler aynı zamanda, sistemin işleyişi ve varlığının devamı için yerine getirilmesi gereken zorunlulukları veya kalıp değişkenleri de ifade etmektedir. 'AGIL (Adaptation, Goal Attainment, Integration, Latency) triplestirmesi' olarak adlandırılan bu dört temel zorunluluk; 'uyum', 'amaca ulaşma', 'bütünleşme' ve gizil kalıp korunmasından oluşmaktadır (Landsberger, 1961, s. 219). Her bir sistem öncelikle kendi iç işleyişine sahip, tek başına varlığını sürdürebilen ancak bunu yaparken diğer sistemlerle iş birliği içerisinde olan, alt sistemlere sahip ve başka üst sistemlere bağlı bir mekanizmadır. İhtisaslaşma ekosistemi, farklı aktörlerin bir arada hareket ettiği alt sistemlere,

İhtisaslaşma ekosisteminin alt sistemlerini başta üniversiteler olmak üzere, uluslararası, ulusal ve bölgesel aktörler oluşturmaktadır (Şekil 2). Üniversiteler, bilgi toplumunda geçirdikleri dönüşüme paralel biçimde, bölgesel kalkınmada önemli bir işleve sahiptir. Söz konusu işlevin şekillenmesinde etkili olan unsurların başında, dünya çapında yaşanan bilgi toplumuna dönüşüm süreçleri gelmektedir. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dünya ekonomisi yeniden yapılanmaya başlamış, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler Küresel Kuzey'i hızla sanayi toplumundan bilgi toplumuna dönüştürmeye başlamıştır. Özellikle 1970'lerden itibaren sanayi toplumundan sanayi sonrası topluma ve bilgi toplumuna dönüş üzerine başlayan kuramsal tartışmalar halen devam etmektedir (Cansız, 2016a). Her ne kadar bilgi toplumu, farklı araştırmacılar tarafından post endüstriyel toplum (Bell, 1973), bilgi toplumu (Drucker, 1991), ağ toplumu (Castells, 2005) vb. farklı isimlerle değerlendirilmiş olsa da bu araştırmacılar ortaya çıkan bilgi toplumunun sanayi toplumundan teknolojik ve sosyo-ekonomik olarak çok farklı olduğu konusunda ortak zeminde buluşmaktadır (Tonta ve Küçük, 2005). Bilgi toplumu, kısaca "bilginin sermaye, hammadde, enerji ve insan gücü gibi üretim unsurlarından biri haline dönüştüğü, ekonomide hammadde ve ürün olarak kullanıldığı, herkes tarafından paylaşıldığı ve toplum içerisinde kültürel bir değer olarak kabul edildiği ve bilgi-iletişim teknolojisinin her alanda kullanılmaya başladığı toplum yapısı" (Rukancı ve Anameriç, 2004, s. 3) olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla üniversiteler, bilginin üreticisi ve kaynağı olarak bilgi toplumunda kilit bir rol oynamaktadır.

Toplumun sanayi toplumundan bilgi toplumuna dönüşüm süreci ve modernizmden postmodernizme doğru geçiş, 20. yüzyılın son çeyreğinde küreselleşmenin tetiklenmesi ile ivmelenmiştir (Yiğit ve Maden, 2019). Bu süreçte yerelliğe ve yerelleşmeye yapılan vurgu artmaya ve böylece, geleneksel bölgesel kalkınma politikaları da yerini yeni bölgeselcilik anlayışı çerçevesinde oluşturulan politikalara bırakmaya başlamıştır. Keynesyen ve Neoklasik yaklaşımlar ile karakterize edilen geleneksel anlayışın aksine yeni bölgeselcilik, sosyo-ekonomik ve kurumsal çerçeveleri dikkate alan, yerel ve bölgesel kaynakların harekete geçirilmesini vurgulayan, bilgiyi ve yenilikçiliği ön plana çıkaran bir yaklaşımdır (Dulupçu vd., 2010). Bir başka deyişle yeni bölgeselcilik yaklaşımı bölgesel kalkınmada içsel dinamiklerin rolüne vurgu yapmaktadır ve bu yaklaşıma göre yerel aktörler bölgesel kalkınmada aktif rol oynamalıdır. Bu anlayış çerçevesinde, bölgeler bilgiye, araştırmaya ve yenilikçiliğe dayalı bir şekilde ve kendi kaynaklarını kullanarak kalkınmalıdır. Bu bağlamda yeniliği teşvik eden, yaratıcı bilgiyi üreten ve dağıtan, beşeri sermaye sağlayan üniversiteler, bölgesel kalkınmada rol oynayabilecek en önemli aktörlerden biridir (Odabaşı, 2006). Üniversiteler, araştırma ve yeniliğe dayalı akıllı uzmanlaşma stratejileri doğrultusunda hedef bölgenin önceden belirlenmiş spesifik alanlarda uzmanlaşmasında kritik bir rol üstlenirler (YÖK, 2020a).

BYS'nin gelişimi için bilgi ve yenilik çok önemli bir unsur olduğu için önemli bilgi kaynaklarından biri olarak üniversitelerin bölgesel kalkınmadaki rollerine ilişkin birçok teorik çerçeve geliştirilmiştir (Sungur, 2015). Üniversitelerin araştırma ve eğitim alanlarında üstlendikleri role ilaveten gelişen bu rol, üçüncü rol olarak tanımlanmaktadır. Üniversitelerin bölgesel kalkınmadaki rolleri temelde girişimci üniversite modeli, RIS3 modeli, Mode 2 üniversite modeli ve katılımcı bağlantılı üniversite modeli olmak üzere dört farklı konseptte tanımlanabilir (YÖK, 2020a). Tüm bu modellere göre üniversitelerin bölgesel kalkınmada bilgiyi üretme ve yayma rolünün haricinde bölgesel iş birliği ve etkileşimi geliştirmede de rolü bulunmaktadır.

Bir BYS'de bölgesel teknoloji politikalarının transferi, Cooke (1992) tarafından transferin kontrolü ve hizmetin sunumuna göre *taban yaklaşımı modeli*, *ağ yaklaşımı modeli* ve *dirigiste (devlet müdahalesi) modeli* olmak üzere üç ayrı model ile açıklanmıştır (Cansız, 2020). Bu üç model temel inisiyatif kaynağı, temel finansman kaynağı, hakim yetkinlikler, koordinasyon derecesi ve ihtisaslaşma derecesi boyutlarına göre birbirinden ayrılmaktadır. Taban yaklaşımı modelinin ayırt edici karakteristiği, teknoloji transfer ihtiyacının yerel düzeyde ve coğrafi ve tarihsel olarak eşitsiz bir şekilde başlaması ve finansmanın yerel bir şekilde piyasa işlemleri veya kamu kaynaklı yerel sübvansiyonlar aracılığıyla sağlanıyor olmasıdır. Ağ yaklaşımı modeli ise taban yaklaşımı modelinin bazı karakteristiklerini paylaşmakla birlikte sistem daha çok inisiyatif alması, politika oluşturması ve bölgesel veya federal yönetim düzeyinde hükümet tarafından finanse edilmesi yönleriyle ayrılmaktadır. Bu modelde merkezler farklı kurumlar arasında koordinatör görevi gördüğü için yönettikleri yerel bilgi ile bölgesel ihtisaslaşmayı kolaylaştırmaktadır. Son olarak dirigiste modeli, tabandan gelen inisiyatifin yetersiz olduğu yerlerde inisiyatifin temel kaynağı bölgesel veya federal düzeyde devlettir. Bir başka deyişle yukarıdan aşağı bir yapılanmanın mevcut olduğu dirigiste modelinde temel finansman kaynağı ise yine merkezi hükümet tarafından sağlanmaktadır. Dirigiste modeli ile yapılan merkezler, ulusal ölçekli planlamalar ile kurulur ve yürütülürler ve dolayısıyla bu tür bölgesel merkezlerin ihtisaslaşma düzeyleri oldukça yüksektir. Fransa, dirigiste modelinin açık bir uygulayıcısıdır ve özellikle Rhône-Alpes bölgesinde bu modeli başarıyla uygulamıştır (Lawton Smith, 2003). Türkiye'de üniversitelerin misyon farklılaşması ve ihtisaslaşması süreci, temel inisiyatif kaynağının ve temel finansman kaynağının merkezi hükümet olduğunu göstermektedir. Ulusal politikalar doğrultusunda ilan edilen ihtisas üniversiteleri dirigiste modeli ile yapılanmıştır.

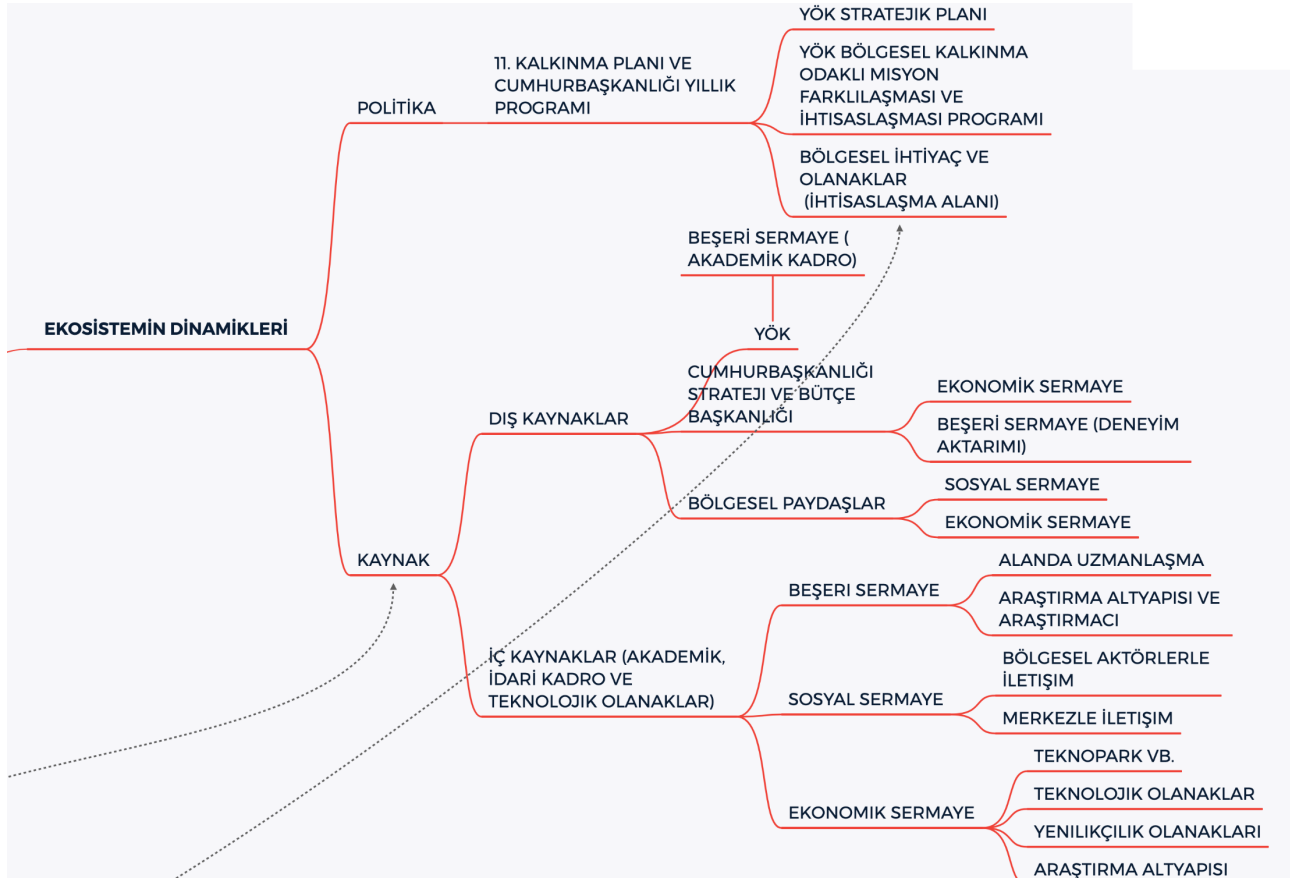
İhtisaslaşma ekosisteminin uluslararası aktörleri, üniversitelerin üreteceği projelerde paydaşlık edebilecekleri ilgili alanda faaliyet gösteren uluslararası kurumları ve yurtdışındaki üniversiteleri işaret etmektedir. Uluslararası

paydaşlar, YÖK'ün ihtisaslaşma çıktıları arasında öngördüğü noktalardan biri olan gerek üniversitelerin uluslararasılaşması çerçevesinde kaynak ve iş birliği noktalarında ve gerekse de üniversitelerin küreselleşme süreçlerine eklenmelerine katkıda bulunmaktadır. Bu bağlamda bir akademik bilgi kaynağı olarak yabancı üniversite ve enstitü gibi akademik araştırma organizasyonları, üniversitelerin küresel bilgiyi bölgeye transfer etme sürecinde rol oynarlar (YÖK, 2020a). Söz konusu uluslararası paydaşlarla yürütülen uluslararası projeler, öğrenci ve öğretim üyesi değişim programları gibi iş birlikleri ve bu iş birlikleri sayesinde gerçekleştirilen bilgi, teknoloji, inovasyon ve fon transferleri, üniversitelerin beşeri, sosyal ve ekonomik sermayelerini arttırmalarında da etkindir.

İhtisaslaşma ekosisteminin ulusal aktörleri ise özellikle YÖK, Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı gibi merkezi kurumlar başta olmak üzere, ulusal STK'lar, odalar ve birlikler gibi merkezi ulusal yapıları içermektedir. Söz konusu kurum ve kuruluşlar, sistemin işleyişi açısından, kurulan iş birlikleri çerçevesinde yaptıkları katkılar bakımından önemlidir. YÖK, İhtisaslaşma politikalarının belirlenmesi, üniversiteleri bu politikalara dâhil ederek denetleme, bilgi ve deneyim aktarımı gibi düzenleyici pozisyonunda bir aktör konumunda olduğu gibi aynı zamanda üniversitelere araştırma olanaklarının ve akademik kadroların geliştirilmesi, ihtisaslaşma alanlarına uygun olarak vermiş olduğu yurtdışı lisansüstü burs imkanları noktasında kilit bir noktada bulunmaktadır (YÖK, 2020a). Bu nedenle, ekosistemin aktörü olarak ekosistemin değişkenlerinin belirlenmesi, işleyişi, amaca ulaşması ve iş birliği bileşenlerinin tamamında etkin bir pozisyona sahiptir. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı da merkezi aktörlerden biri olarak ekosistemin amaçları ve özellikle de araçlarının temelini oluşturan kaynakları sağlama noktasında önemli bir konumdadır (YÖK, 2020a).

İhtisaslaşma ekosisteminin bölgesel aktörleri ise yerel yönetimler, özel sektör temsilcileri, bölgesel kalkınma kuruluşları, bölgedeki diğer üniversiteler ve diğer kamu kurumlarından oluşmaktadır. Söz konusu kurumlar, bölgesel kalkınmanın diğer aktörleri olarak eş zamanlı faaliyet gösterdikleri için kurumlararasılık ilkesi çerçevesinde, bölgenin ihtiyaçları, olanak ve kapasitesi doğrultusunda ortak faaliyet alanlarında iş birliği açısından önem arz etmektedir.

1.2. İhtisaslaşma Sürecinin Dinamikleri ve Sermaye Kuramı Çerçevesinde Üniversitelerin Sermaye Tipleri

Şekil 3. Ekosistemin Dinamikleri

Sistem kuramı çerçevesinde, bir sistemin yöneldiği bir amaca, bu amacı tanımlayan bir değerler sistemine ve amaca ulaşmayı sağlayacak araçlara sahip olması gerekir. Bu değerler sistemi, sistemin işleyişini, sisteme ve alt sistemlerine

amaçları doğrultusunda hareket etme yollarını ve ona meşruiyet kazandıran çerçeveyi sağlar (Parsons, 1956, s. 67-68). Sistemler ve alt sistemler, belirlenen bu amaca ulaşmak adına sahip olduğu kaynakları en verimli şekilde kullanarak tüm araçları maksimize etmeye çalışır (Parsons, 1956, s. 64-66). İhtisaslaşma ekosisteminde bu zorunluluk, Şekil 3'te yer aldığı üzere, ekosistemin 'dinamikleri' olarak kavramsallaştırılmıştır. Bu dinamiklerin başında, ekosistemin temel hedef ve amaçlarını belirleyen kapsayıcı politikaları ifade eden 11. Kalkınma Planı ve Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı, YÖK Stratejik Planı ve YÖK Bölgesel Kalkınma Odaklı Misyona Farklılaşması ve İhtisaslaşma Programı gelmektedir. Söz konusu politikalar, ekosistemin temel amaçlarını ve bu amaçlara ulaşma noktasında parametreleri belirlediği gibi aynı zamanda amaçlara ulaşılmasını sağlayacak beşeri, sosyal ve ekonomik sermaye aktarımını gerçekleştiren mekanizmalardır. Ekosistemin düzenleyici tabanını oluşturan diğer dinamikler arasında, ihtisaslaşma alanının belirlenmesinde etkili olan, üniversitenin bulunduğu bölgenin ihtiyaçları ve olanakları gelmektedir. Her bir ihtisas üniversitesinin ihtisas alanı belirlenirken üniversitenin bulunduğu ilin potansiyelleri ile üniversitenin mevcut ve gelecekte sahip olması planlanan altyapısı göz önünde bulundurulmuştur (YÖK, 2020a). Böylece yerelliği koruyarak bölgesel ihtiyaçlar ve potansiyeller doğrultusunda sürdürülebilir bir şekilde bölgesel kalkınma hedeflenmiştir. Bu hedefe ulaşmada kullanılacak olan araçlar da yine ekosistemin amaca ulaşma işlevsel zorunluluğunun bir parçası olarak üniversitenin sahip olduğu beşeri, sosyal ve ekonomik sermaye tiplerini, bölgenin ve üniversitenin sahip olduğu teknolojik, araştırma altyapısı ve yenilikçilik gibi diğer olanakları kapsamaktadır.

1.2.1. Türkiye'de İhtisaslaşma Politikaları ve NEVÜ

Türkiye'de üniversitelerin dönüşüm süreci her ne kadar gelişmiş ülkelere göre daha geç başlamış olsa da özellikle 1990'lardan beri bu çerçevede izlenen politikalar ile önemli bir yol kat edilmiştir. 1990'larda TÜBİTAK ve DPT tarafından akademisyenler üzerinden üniversitelere verilen Ar-Ge destekleri ile ilk adımlar atılmaya başlanmış, 2000'li yıllarda ise daha organize ve sistematik bir şekilde üniversiteleri desteklemeye yönelik politikalar izlenmiştir. 2001 yılında Teknoloji Geliştirme Bölgeleri (TGB) yasası yürürlüğe girmiş ve böylece üniversiteler, Ar-Ge merkezleri veya diğer araştırma kurumları ile yakın ilişkili olan ve teknoloji odaklı şirketlerin faaliyet gösterdiği, geliştirilen yenilikçi projeler ile bölgesel kalkınmada rol oynayan TGB'ler kurulmaya başlanmıştır. Söz konusu yasadaki önceki dönemde faaliyet gösteren ODTÜ Teknokent ve TÜBİTAK-Marmara Araştırma Merkezi-MAM ise yasa yürürlüğe girdikten sonra TGB sınıfına dâhil edilmiştir (Özer, 2011). Kanunda TGB olarak tanımlanan bu bölgeler, pratikte teknopark olarak da anılmaktadır (Cansız ve Şavlı, 2022). Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) ile üniversiteler arasındaki bir protokole göre KOSGEB tarafından desteklenmek üzere bazı üniversitelere çeşitli Ar-Ge projelerinin gerçekleştirilebilmesi için Teknoloji Geliştirme Merkezleri (TEKMER) de kurulmuştur (Lenger, 2006). Ancak 2016'da Mülga Kalkınma Bakanlığı'nın attığı adımla 6550 sayılı kanun ile araştırma üniversitelerinin oluşturulmaya başlanması daha etkin ve kapsamlı bir girişim olmuştur. Bu girişimin ardı sıra Mülga Kalkınma Bakanlığı'nın hem başlangıç hem kurgu hem de finansman aşamalarında öncü olduğu Bölgesel Kalkınma Odaklı Misyona Farklılaşması ve İhtisaslaşma Projesi, YÖK tarafından uygulanmaya başlamıştır.

Üniversitelerin yeni bölgeselcilik anlayışıyla, bölgesel kalkınmaya katkılarının artırılmasına ve ihtisaslaşma süreçlerine yönelik adımların atılmasında YÖK'ün 2015 yılında düzenlemiş olduğu toplantılar serisi ilk önemli girişimlerden biri olmuştur. Bingöl Üniversitesi ve Ordu Üniversitesi'nde gerçekleştirilen bu toplantılarda, yerel ve bölgesel kalkınmada üniversitelerin üstleneceği üçüncü role değinilmiş ve üniversitelerin tek tipten uzaklaşarak çeşitliliğe yönelmeleri ve bazı spesifik alanlarda uzmanlaşmalarının gerekliliği üzerinde durulmuştur (YÖK, 2020a). YÖK öncülüğünde aynı yıl, 2006 ve sonrasında kurulmuş üniversite rektörleriyle yapılan toplantılar ile Bölgesel Kalkınma Odaklı Misyona Farklılaşması ve İhtisaslaşması çalışmaları başlatılmıştır. 2016 yılında, yukarıda da vurgulanmış olduğu üzere Mülga Kalkınma Bakanlığının ve YÖK'ün iş birliğiyle pilot uygulama olarak 5 üniversite seçilmiştir (SBB, 2018; YÖK, 2020a). Üniversitelerin ihtisaslaşmalarına yönelik politikalar ve tedbirler 10. ve 11. Kalkınma Planları ve Yıllık Programlarda çerçevelerinde de kendine yer bulmuştur. Buna göre hem araştırma üniversiteleri hem de ihtisaslaşan üniversitelere yönelik sorumlu ve iş birliği yapılacak kuruluşlar belirlenmiş ve akademik kapasite ve fiziki altyapı oluşturma doğrultusunda bu üniversitelerin desteklenmelerine karar verilmiştir (Tablo 1).

Tablo 1. Kalkınma Planı ve Yıllık Programlarda İhtisaslaşma Politikaları

Yılı Cumhurbaşkanlığı Programı	Politika/Tedbir	Sorumlu/İş birliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
11. Kalkınma Planı Tedbir	Yükseköğretimde çeşitliliğinin artırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.560)		
2023	Bölgesel Kalkınma Odaklı Misyona Farklılaşması ve İhtisaslaşma Projesi	YÖK (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Strateji ve Bütçe	Bölgesel Kalkınma Odaklı Misyona Farklılaşması ve İhtisaslaşması Projesi

	kapsamındaki üniversiteler akademik kapasite ve fiziksel altyapı oluşturulması doğrultusunda desteklenecektir.	Başkanlığı, TÜBİTAK, Üniversiteler	kapsamındaki 22 üniversitenin desteklenmesine devam edilecektir.
2022	Bölgesel Kalkınma Odaklı Misyon Farklılaşması ve İhtisaslaşma Projesi kapsamındaki üniversiteler akademik kapasite ve fiziksel altyapı oluşturulması doğrultusunda desteklenecektir.	YÖK (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜBİTAK, Üniversiteler	Bölgesel Kalkınma Odaklı Misyon Farklılaşması ve İhtisaslaşması Projesi kapsamındaki 15 üniversitenin desteklenmesine devam edilecektir.
2021	Bölgesel Kalkınma Odaklı Misyon Farklılaşması ve İhtisaslaşma Projesi kapsamındaki üniversiteler akademik kapasite ve fiziksel altyapı oluşturulması doğrultusunda desteklenecektir.	YÖK (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Üniversiteler	Bölgesel Kalkınma Odaklı Misyon Farklılaşması ve İhtisaslaşması Projesi kapsamındaki 15 üniversitenin desteklenmesine devam edilecektir.
2020	Bölgesel Kalkınma Odaklı Misyon Farklılaşması ve İhtisaslaşma Projesinin kapsamı genişletilecektir.	YÖK (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Üniversiteler	Bölgesel Kalkınma Odaklı Misyon Farklılaşması ve İhtisaslaşması Projesi kapsamında 10 üniversite desteklenecek, proje kapsamının genişletilmesine yönelik çalışmalara devam edilecektir.
2019	Üniversitelerin ihtisaslaşmasına yönelik programların uygulanmasına devam edilecektir.	YÖK (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Üniversiteler	Bölgesel Kalkınma Odaklı Misyon Farklılaşması ve İhtisaslaşması Projesi kapsamında seçilen beş pilot üniversitede ihtisaslaşma çalışmaları desteklenmeye devam edilecektir. İlave beş üniversite daha proje kapsamına alınacaktır. Araştırma Üniversiteleri Programı kapsamında belirlenen 10 araştırma üniversitesi ve beş aday araştırma üniversitesinin uluslararası alandaki rekabet gücünü artırmaya yönelik desteklere devam edilecektir.
10. Kalkınma Planı Tedbir	Yükseköğretim sistemi, hesap verebilirlik temelinde özerklik, performans odaklılık, ihtisaslaşma ve çeşitlilik ilkeleri çerçevesinde kalite odaklı rekabetçi bir yapıya dönüştürülecektir. (Kalkınma Planı p.161)		
2018	Üniversitelerin ihtisaslaşmasına yönelik programların uygulanmasına devam edilecektir.	YÖK (S), Kalkınma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Üniversiteler	Bölgesel Kalkınma Odaklı Misyon Farklılaşması ve İhtisaslaşması Projesi kapsamında seçilen beş pilot üniversitede ihtisaslaşma çalışmaları desteklenecektir. Araştırma Üniversiteleri Programı kapsamında belirlenen 10 araştırma üniversitesi ve beş aday araştırma üniversitesinin uluslararası alandaki rekabet gücünü artırmaya yönelik destekler verilecektir.

Kaynak: (SBB, n. d.²; SBB, n. d.³)

İlk olarak beş pilot üniversitenin desteklenmesiyle başlayan İhtisaslaşma Projesi'nin, çok kısa bir süre içerisinde kapsamı genişletilmiştir (Tablo 1). Bu çerçevede 2021 yılından itibaren proje kapsamına dâhil edilen üniversitelerin akademik kapasite ve fiziksel altyapı yönlerinden desteklenmelerini içeren politikalara vurgu yapılmaya başlanmıştır. Bunun yanı sıra ihtisaslaşan üniversite sayısı da peyderpey artarak beş yıl içerisinde 22'ye yükselmiştir. Üniversitelerin ihtisaslaşma sürecinden sorumlu ve bu süreçte iş birliği yapacak olan kurumlar yıllar içerisinde

² <https://www.sbb.gov.tr/yillik-programlar/>

³ <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>

Kalkınma Bakanlığı ve Maliye Bakanlığı gibi bakanlıkların ilga edilmesiyle değişiklik göstermiş olsa da yapısal olarak değişmemiş olup 2023 itibarıyla YÖK, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜBİTAK ve üniversitelerden oluşmaktadır (Tablo 1).

İlk etapta Bingöl Üniversitesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Düzce Üniversitesi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi ve Uşak Üniversitesi üç aşamalı bir değerlendirme sonucunda ihtisaslaşan üniversiteler olarak belirlenmiş ve bu üniversitelere Mülga Kalkınma Bakanlığı tarafından yıllık yatırım programları kapsamında bütçe aktarılmıştır (YÖK, 2020a). İhtisaslaşma çağrısına üniversiteler tarafından yoğun ilgi gösterilmiş ve başvuru yapan üniversiteler arasından 17 üniversitenin daha seçilmesiyle ihtisaslaşan üniversite sayısı 22'ye yükselmiştir (Tablo 2). Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı'nın belirttiği üzere ihtisaslaşma süreciyle "üniversitelerin buldukları bölgedeki kalkınma potansiyelini harekete geçirmeleri amacıyla tarım ve havza bazlı kalkınma, hayvancılık, sağlık ve çevre, ormancılık, tekstil, jeotermal, akıllı lojistik ve bütünleşik bölge uygulamalarıyla makine ve imalat teknolojileri alanlarında desteklenen projeler ile üniversite sanayi iş birliğinin kurulması ve bölgede üretilen ekonomik değer artırılması amaçlanmaktadır" (SBB, 202, s.237). Dolayısıyla ihtisaslaşan her bir üniversitenin ihtisas alanları buldukları bölgenin mevcut ekonomik yapısı, kaynakları ve eğilimleri ile doğrudan ilişkilidir (Tablo 2).

Tablo 2. 2023 Yılı Yatırım Programında İhtisaslaşma Kapsamında Yatırım Programında Yapılan Kaynak Tahsisi

Üni. Sayısı	İhtisaslaşma İlan Tarihi	Üniversite ve İhtisas Alanı	2023 Yılı Yatırım Programı (Bin TL)			
			Başlangıç Bitiş Tarihi	Proje Büyüklüğü	Toplam Harcama	Yılı Ödeneği
1	2016	Bingöl Üniversitesi; Tarım ve Havza Bazlı Kalkınma	2017-2023	61.287	44.282	17.000
2		Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi; Hayvancılık	2017-2023	54.229	41.229	13.000
3		Düzce Üniversitesi; Sağlık ve Çevre	2017-2023	68.515	56.515	12.000
4		Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi; Tarım ve Jeotermal	2017-2023	43.810	31.810	12.000
5		Uşak Üniversitesi; Tekstil, Dericilik ve Seramik	2017-2023	24.516	21.516	3.000
6	2018	Aksaray Üniversitesi; Sağlık ve Spor	2020-2024	15.000	9.000	3.000
7		Kastamonu Üniversitesi; Tabiat Turizmi ve Ormancılık	2020-2024	39.500	21.500	17.000
8		Muş Alpaslan Üniversitesi; Hayvancılık	2020-2024	20.000	12.000	4.000
9		Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi; Çay	2020-2024	20.000	11.000	3.000
10		Siirt Üniversitesi; Tarım ve Hayvancılık	2020-2023	24.000	16.000	8.000
11	2020	Kırklareli Üniversitesi; Gıda	2021-2025	15.000	9.000	3.000
12		Bartın Üniversitesi; Akıllı Lojistik ve Bütünleşik Bölge Uygulamaları	2021-2025	57.200	11.300	13.000
13		Hitit Üniversitesi; Makine ve İmalat Teknolojileri	2021-2025	25.000	12.000	12.000
14		Yozgat Bozok Üniversitesi; Endüstriyel Kenevir	2021-2025	30.000	9.500	10.000
15		Artvin Çoruh Üniversitesi; Tıbbi ve Aromatik Bitkiler	2021-2025	40.000	8.400	4.000

16	2021	Batman Üniversitesi; Enerji	2023-2023	2.000	0	2.000
17		Giresun Üniversitesi; Fındık	2023-2026	15.000	0	3.000
18		Gümüşhane Üniversitesi; Madencilik	2023-2025	11.169	0	3.000
19		Iğdır Üniversitesi; Katma Değeri Yüksek Tarımsal Ürünler	2023-2026	18.617	0	5.000
20		Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi; Hassas Tarım Uygulamaları ve Yenilikçi İşleme Teknolojileri	2023-2026	30.000	0	10.000
21		Munzur Üniversitesi; Stratejik Hammaddeler ve İleri Teknoloji Uygulamaları	2023-2026	30.000	0	10.000
22		Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi; Doğal ve Kültürel Miras Turizmi	2023-2026	40.000	0	10.000
Toplam			2017-2026	684.843	315.052	177.000

Kaynak: (SBB, 2023)

Üniversitelere 2023 Yılı Yatırım Programında İhtisaslaşma süreci kapsamında tüm süreç için tahsis edilen toplam kaynak yaklaşık olarak 685 milyon TL'dir (Tablo 2). Proje büyüklüğüne göre üniversitelere 2 milyon ila 68,5 milyon TL arası kaynak tahsis edilmiş olup bu kaynak proje süreci boyunca yıllara göre ödenekler şeklinde tahsis edilmektedir. Söz konusu ihtisaslaşma bütçeleri, Sayıştay'ın denetim raporlarında yer almamaktadır⁴.

1.2.2. Üniversitelerin Kaynakları

Ekosistemin dinamiklerinden bir diğeri, belirlenen amaçlara ulaşmak için ihtiyaç duyulan kaynaklardır. Söz konusu kaynaklar, alt sistemlerin sahip olduğu teknik olanaklar, ekonomik kaynaklar, binalar, servisler ve insan gücü gibi unsurları ifade eder. Her sistem ve alt sistem amaca ulaşmak adına iç kaynakların yanı sıra dış kaynaklardan da faydalanmaya ihtiyaç duyar (Parsons, 1956, s. 70-72). İhtisaslaşma ekosisteminin başlıca aktörü olan üniversitelerin sahip olduğu kaynaklar sosyal, ekonomik ve beşeri sermaye tipleri üzerinden kategorize edilen iç ve dış kaynaklardan oluşmaktadır. Buna göre, üniversitelerin dış kaynaklarının başlıcaları, üniversite dışındaki kurum ve kuruluşlar tarafından sağlanan sermayedir. Üniversitelerin ihtisaslaşma sürecinde ihtiyaç duyacağı teknolojik altyapı ve araştırma olanaklarının desteklenmesi için gerekli olan ekonomik sermayenin başlıca kaynağı Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından sağlanmaktadır. Sunmuş olduğu mali kaynaklar ile ihtisaslaşma projelerinin finansal olarak desteklenmesini sağlayan Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, bu misyonu ile üniversitelere ekonomik sermaye sağlamaktadır (YÖK, 2020a). Buna ek olarak, bölgesel, ulusal ve uluslararası paydaşlarla gerçekleştirilecek iş birliği neticesinde elde edilecek ekonomik ve beşeri sermayeden oluşan kaynaklar da üniversitelerin dış kaynakları arasında yer almaktadır. YÖK de üniversitelere araştırma olanaklarının ve bölgesel çıktılarının geliştirilmesi noktasında akademik kadro tahsis ederek beşeri sermaye noktasında kaynak aktarımı sağlamaktadır.

İhtisaslaşma sürecinde üniversitelerin sahip olduğu temel sermaye, akademik ve idari personelin ürettiği katma değere dayalı iç sermayedir. Beşeri, sosyal ve ekonomik sermayeden oluşan bu sermaye, sistem kuramında sistemlerin sahip olması gereken kaynaklara ve bu kaynakların başında gelen personele işaret eder. Buna göre, sistemler ve alt sistemlerin amaçları doğrultusunda karar alan ve bu kararları uygulayan personel, sistemlerin amaca ulaşmasındaki başlıca kaynağı teşkil eder (Parsons, 1956, s. 67-72). Bilginin üretilmesi, yayılması ve aktarılması gibi rolleri doğrultusunda bilgi merkezlerinden biri olan üniversiteler, ihtisaslaşma sürecinde de sahip oldukları kaynakları kullanarak bilgi ve proje üretme kapasiteleri sahip oldukları beşeri, sosyal ve ekonomik sermayeyi harekete geçirebilme kapasitesine bağlıdır.

1.2.3. Üniversitelerin Sermayeleri: Beşeri, Sosyal ve Ekonomik Sermaye

Bourdieu (1986) sermayeyi, değişim ve rekabetin meydana geldiği alanda bireyin konumunu korumasını sağlayan ve rekabette kullandığı araçlar olarak tanımlar (akt. Cansız ve Şavlı, s. 209). Bu sermayeler ekonomik, sosyal, kültürel ve beşeri bağlamdaki birikimleri ifade eder. Ekonomik sermaye mali ve maddi kaynakların, beşeri sermaye eğitim

⁴ <https://www.sayistay.gov.tr/reports/category/7-ozel-butceli-idareler---a>

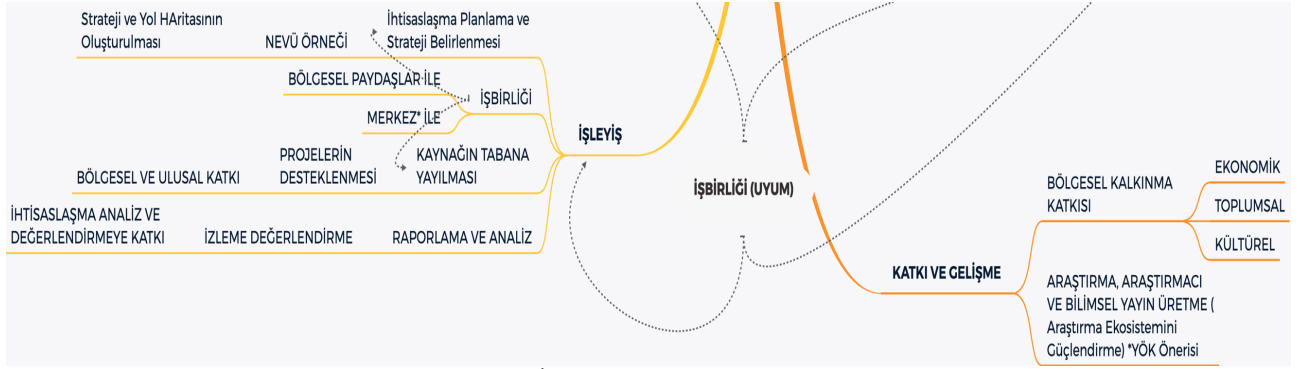
ve iş üzerinden elde edilen deneyimin, sosyal sermaye ise sahip olunan ekonomik ve beşeri sermayenin alanda kullanılması için gerekli etkileşimin birikimidir. Bourdieu'nün kavramsallaştırdığı bu sermaye tipleri kurumlar söz konusu olduğunda, bireyin kurum adına sergilediği eylemler kurumsal birikimi oluşturan ve kurumun alandaki konumunu ve rekabette sahip olduğu olanakları belirleyen bir unsur haline dönüşür. Böylece, kurumsal düzeyde ve meşru bir zeminde bir araya gelerek kurumun kümülatif sermaye tipleri şekillenir.

OECD (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü) tarafından bir kişiyi oluşturan ve onu üretken kılan bir dizi bilgi, beceri ve diğer kişisel özellikler olarak tanımlanan beşeri sermaye, üniversitelerin sahip oldukları en önemli sermayelerden biridir. Üniversitelerin beşeri sermayesini idari ve akademik kadrosu ve bu kadroların sahip oldukları yetenek setleri oluşturmaktadır. Bir üniversitenin akademik personelinin yayın faaliyeti, itibarlı dizinlerde taranan dergi makalelerinden yayınlarına aldıkları atıflar, akademik itibarları, öğretim ve öğrencilerle etkileşim kabiliyetleri o üniversitenin beşeri sermayesinin ölçütleri arasındadır (Golikov vd., 2018). Dahası, akademik kadronun araştırma yetenekleri, bir başka deyişle bir araştırma konusunu formüle edip analiz edebilme, proje geliştirip yönetebilme, ekip çalışmalarında bulunabilme ve yabancı dil yetkinlikleri de kritik öneme sahiptir (Ulrich ve Dash, 2013; Garcia-Carbonell vd., 2021). Üniversitelerin beşeri sermayesini oluşturan bir diğer önemli kanat ise üniversitelerin beşeri sermayesini yöneten ve organize eden idari kadrodur. Üniversitelerin beşeri sermayeleri olarak hem akademik hem idari kadrosu, yeniliği teşvik etmekte, araştırma sürdürmekte, eğitim hizmeti sunmakta, proje geliştirmekte, kurumun vizyonu dâhilinde misyonunu gerçekleştirmekte ve üniversitenin yeteneklerini sermayeleştirebilmelerini sağlamaktadır (Bucata ve Tileaga, 2023).

Bourdieu'ya göre harekete geçirme olanağı bulunan kaynakların toplamı sosyal sermayeyi ifade etmektedir (akt. Cansız ve Şavlı, 2022). Sosyal sermaye, bir toplumdaki aktörler arası ilişkiler ve ağlara atıf yapan ve güven, iş birliği, dayanışma gibi sosyal ilişkilerin varlığını ve bu ilişkilerin niteliğini ifade eder. Üniversitelerin sosyal sermayeleri kurumda görevli personelin sahip olduğu sosyal sermayenin bir bütün olarak ürettiği çıktılarını ifade etmektedir. Başta yöneticiler olmak üzere üniversitelerin akademik ve idari kadrolarının bölgesel, merkezi ve uluslararası aktörlerle kurduğu ilişkileri belirleyen sosyal sermaye, kaynak kullanımı ve ortaklıklarda kurulan iş birliklerini olanaklı kılarak üniversitelerin sisteme entegrasyonunu güçlendirir. Buna ek olarak, akademik personelin uzmanlık alanlarına olan yetkinlikleri ile sahip oldukları araştırma olanaklarını harekete geçirebilme potansiyelleri, uzmanlık alanlarında faaliyet gösteren diğer aktörlerle kurdukları iş birliği ve neticesinde elde ettikleri çıktılar da üniversitelerin sosyal sermayesini belirleyen unsurlar arasında yer almaktadır. Üniversitelerin eğitim-öğretim, araştırma ve yenilik kapasiteleri, bilimsel araştırma faaliyetleri, yenilikçi bilgi birikimini artıracak projeler ve toplumsal sorunlara yönelik geliştirilen ve toplumun gelişimine katkıda bulunan öneriler, üniversitelerin sosyal sermayelerini oluşturan diğer unsurlardır. Bunun yanı sıra üniversiteler, akademik değişim programları, ortak araştırma projeleri ve uluslararası ağlar aracılığıyla bilgi transferi ve kültürel alışveriş gerçekleştirir ve bu da sosyal sermayelerini güçlendirir. Üniversitelerin, sosyal sorumluluk projeleri ve kamu hizmetleri yoluyla toplumsal fayda sağlayarak yürüttüğü çalışmalar da üniversitelerin sosyal sermayelerini oluşturan unsurlar arasındadır.

Bourdieu'nün sahip olunan mali kaynaklar ve mülkler olarak tanımladığı ekonomik sermaye, beşeri ve sosyal sermayeye göre çok daha hızlı dönüşebilir ve diğer sermayelerin yaratılması açısından önemlidir (akt. Cansız ve Şavlı, 2022). Üniversitelerin ekonomik sermayelerini geleneksel olarak merkezi yönetimden aldıkları kaynaklar, binalar ve öğrenci harçları oluşturmaktadır. Girişimci üniversitelere dönüşen üniversiteler, gelir kaynaklarını çeşitlendirmekte ve kendi kaynaklarını yaratmaktadır. Bu doğrultuda üniversiteler, araştırmacıların geliştirmiş oldukları projeler aracılığıyla devlet kurumlarından veya uluslararası kuruluşlardan fon sağlamakta, teknoparklardan ve TTO'lardan gelir (örn. patent, lisans vb. geliri gibi fikri mülkiyet hakları) elde etmekte, gönüllü bağışçılardan finansal destek almakta ve dolayısıyla ekonomik kaynaklarını ve ekonomik sermayelerini çeşitlendirmektedir (Özer, 2011). Bunlara ek olarak üniversiteler, geliştirdikleri iş birlikleri çerçevesinde kamuya, özel sektöre veya diğer üniversitelere eğitim, danışmanlık ve araştırma hizmetleri verebilir, gayrimenkul yatırımlarında bulunabilir ve düzenledikleri konferans ve etkinliklerden kayıt ücretleri ve sponsorluk anlaşmaları yoluyla ekonomik gelir elde edebilir. Ekonomik gelir kaynakları arttıkça ve çeşitlendikçe üniversitenin ekonomik sermayesi ve bu sermayenin sürdürülebilirliği de artmaktadır (Cansız ve Şavlı, 2022).

1.3. İhtisaslaşma Sürecinin İşleyişi

Şekil 4. Ekosistemin İşleyiş, Uyum, Katkı ve Gelişme Bileşenleri

Sistemlerin ve onlara bağlı alt sistemlerin belirlenen amaçlara ulaşabilmesi, sistemin işleyişi bakımından bütünleşmesi ve belirli değerler çerçevesinde uyum içerisinde hareket etmesi ile ilgilidir. Parsons'ın (1951) analizinde sistemin işlevleri ile ilgili olan 'bütünleşme', sistemin tüm bileşenlerinin belirlenen amaç çerçevesinde bir bütün halinde hareket etmesi anlamında kullanılır ve sistemin bileşenlerinin birbiri ile olan 'uyum'luluğunu ve sistemin diğer sistemlerden farkını ortaya koyan işlevsel zorunluluktur (s. 36). Söz konusu bütünleşmenin ve uyumun dayandırıldığı başlıca unsurlar ise 'gizil kalıp korunması' olarak tanımlanan sistemin amaçları doğrultusunda şekillenmiş, birey eylemini motive eden ve yönlendiren değerler bütünüdür. Bu değerler etrafında şekillenen eylemler, sistematik ve tekrar eden kararlı ve tutarlı örüntüler meydana getirerek alt sistemlerin işleyişini belirler (Parsons, 1951, s. 16-18; Parsons, 1956, s. 76- 77). İşleyişin sistematik ve tutarlı yapısı neticesinde alt sistemler gerek kendi işleyişlerinde gerekse diğer alt sistemlerle olan ilişkilerinde bütünleşik bir yapıda uyum içerisinde hareket etmesini sağlayan bir unsurdur. Dolayısıyla bütünleşme, uyum ve gizil kalıp korunması sistemin genel işleyişini belirleyen, sistemin aktör, kaynak ve amaçlarını bir araya getiren başlıca bileşenler arasında yer almaktadır (Parsons, 1951, s. 36-37).

İhtisaslaşma ekosisteminde 'bütünleşme' işlevsel zorunluluğu, 'işleyiş' bileşeni olarak kavramsallaştırılmıştır ve aktörlerin ekosistemin dinamikleri doğrultusunda birer alt sistem olarak gerçekleştirdiği faaliyetlerin işleyişini işaret etmektedir (Şekil 4). Merkezi politikaların gerçekleştirilmesi adına alt sistemler tarafından kurumsal yapıda stratejilerin belirlenmesi ve bu stratejilerin sistematik biçimde uygulanması önem arz etmektedir. Söz konusu stratejilerin, üniversitelerin planlanan proje ve faaliyetler aracılığıyla dış kaynağı tabana yayarak sahip olduğu sermayeden oluşan iç kaynaklarını etkin biçimde kullanmasına olanak verecek biçimde şekillendirilmesi önemlidir. Elde edilen çıktılar raporlanarak somutlaştırılması ekosistemin işleyişine katkı yapacak işleyiş bileşenleri arasında yer almaktadır. Ulusal ve bölgesel çerçevede ihtisaslaşma sürecinin çıktıları, kaynak kullanımı, kaydedilen gelişme gibi unsurların sonuçlarının izlenmesini ve değerlendirilmesini sağlayacak olan raporlama, daha sonra ihtisaslaşacak olan üniversitelere kaynaklık edeceği gibi aynı zamanda sürecin işleyişinin somutlaştırılmasına da olanak sağlayacağı öngörülmektedir.

Sistem içinde ve sistemler arasında bütünleşmenin sağlanabilmesinin koşullarından biri sistemlerin birbiri ve çevresi ile olan uyumdur. Parsons'ın 'uyum' olarak kavramsallaştırdığı bu işlevsel zorunluluk, sistem ve alt sistemler düzeyinde ele alındığında, tüm alt sistemlerin kendi aralarında, kaynak kullanımını maksimize etmek ve paylaşmak gibi amaçlarla, birey bazında ele alındığında ise sistem içerisinde eylemde bulunan tüm personelin, belirlenen amaçlar doğrultusunda iş birliği ve uyum içerisinde hareket etmesidir (Parsons, 1956, s. 79-84). İhtisaslaşma ekosisteminde 'uyum' işlevsel zorunluluğu 'iş birliği' bileşeni olarak tanımlanmıştır ve akademik bir kurum olarak üniversitelerin bilgi üretme, araştırmada beşeri sermaye sağlama kapasiteleri ile kendini çevreleyen koşulların bir aktörü olarak ulusal ve bölgesel aktörlerle paydaşlık çerçevesinde bir araya gelerek ihtiyaç belirlemeleri ve kaynakları paylaşmalarını işaret etmektedir. Benzer biçimde, YÖK'ün ihtisaslaşan üniversitelere önerileri arasında 'kendi öz kaynakları dışında fon' sağlayacak iş birliklerine girmeleri ve bölge ile güçlü entegrasyon' politikaları geliştirmesi yer almaktadır (YÖK, 2020b, s. 21). Kamu-Üniversite-Sanayi iş birliği (KÜSİ) olarak kavramsallaştırılan bu iş birliği, bölgesel ölçekte ilgili BYS'nin sahip olduğu işgücünün yeteneklerinin artırılmasında, kaynakların paylaşımında ve bilgi transferinde hayati önem taşımaktadır (Dağlar, 2018; Benneworth ve Fitjar, 2019). İhtisaslaşan üniversiteler merkezi kurumlarla girdikleri iş birliğinde ise ekonomik ve beşeri sermayelerini arttırma, böylece araştırma kapasitelerini geliştirme olanaklarını elde edebilirler.

Sistemin bütünleşmiş ve uyum içerisinde hareket etmesinde çerçeveyi belirleyen ve eylemleri somut çıktılar çerçevesinde şekillendiren kapsayıcı değerler bütününe ihtiyaç vardır (Parsons, 1951, s. 42; 1956, s. 76-77). Söz konusu çıktılar, sistemin üst sistem içerisindeki belirleyici konumunu, ortaya koyduğu farklılığı ve üst sistem içerisindeki temel işlevini gösterir nitelikte olmalıdır (Landsberger, 1961, s. 228). Bunlar, ihtisaslaşma sürecinin temel hedeflerinden biri olarak üniversitelere ve bölgesel kalkınmaya sağlayacağı kazanımları içeren 'katkı ve

gelişme' bileşeni olarak kavramsallaştırılmıştır. Söz konusu çıktılar üniversitelerin kurumsal olarak ihtisaslaşma süreci ile birlikte, sahip oldukları iç kaynakları örneğin akademisyen kadrosunda, araştırma ve teknolojik olanaklarında gelişme yönlerinde kazanım sağlarken beşeri sermayelerini; merkez kurumlar ve bölgesel paydaşlarla iş birliği sayesinde sosyal ve ekonomik sermayelerini geliştirmelerini içermektedir. Üniversiteler böylece, üretilecek projelerle bölgesel kalkınmaya katkı sağlarken araştırma kapasitelerini, araştırmada yetkin personelin yetiştirilmesini, bu projelerden elde edilen akademik çıktılarla uzmanlık alanlarındaki bilgi birikimine katkıda bulunurlar. Nitekim YÖK'ün ihtisaslaşma sürecinde 'programın başarısı için önerileri arasında, 'araştırma altyapısının güçlendirilmesi' ve 'yapılan araştırmalarının güçlü yayın kuruluşlarında yayına dönüşmesi' (YÖK, 2020b, s. 21) yer almaktadır.

2. Örnek Vaka: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi'nin İhtisaslaşma Süreci

2021 yılındaki son ihtisaslaşma çağrısı kapsamında başvurusu kabul edilen NEVÜ, 12 Kasım 2021 tarihinde Doğal ve Kültürel Miras Turizmi alanında Bölgesel Kalkınma Odaklı Misyona Farklılaşması ve İhtisaslaşma Üniversitesi ilan edilmiştir. 17 Mayıs 2007'de Nevşehir Üniversitesi adıyla kurulmuş olan NEVÜ, sahip olduğu beşeri, sosyal ve ekonomik sermaye ile bölgenin en önemli aktörlerinden biridir. Yerleşme ve bölgesel kalkınma tartışmaları göz önünde bulundurulduğunda, Kapadokya bölgesinin öne çıkan özelliğinin doğal ve kültürel miras turizmi olması, NEVÜ'nin ilgili alanda ihtisaslaşmasının başlıca nedenidir.

NEVÜ'nün İhtisas Üniversitesi ilan edilmesinin ardından ilk olarak, ihtisaslaşma ekosisteminde üniversitenin temel iç kaynakları arasında yer alan beşeri, sosyal ve ekonomik sermaye kapasitesi değerlendirilmiştir. Söz konusu değerlendirme, ihtisaslaşma sürecinin yürütülmesinde görevlendirilecek akademik ve idari personelin ihtisaslaşma alanındaki uzmanlığını içeren beşeri sermaye kadar bölgedeki paydaşlarla ve YÖK gibi merkezi kurumlarla kurulacak iletişimi sağlama gibi noktalarda etkili olacak sosyal sermayesini de içermektedir. Yapılan değerlendirmeler neticesinde NEVÜ'de İhtisaslaşma Koordinatörlüğü kurulmuş ve ilgili alanlarda uzmanlaşmış ve İhtisaslaşma sürecine katkı sağlama noktasında birikimi bulunan akademik ve idari personel ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler neticesinde, gönüllülük ve uzmanlaşma esasına dayalı olarak, üniversitenin sahip olduğu beşeri sermayenin doğru noktalarda harekete geçirilmesini sağlayacak biçimde Koordinatörlük ekibi oluşturulmuştur. Rektörlüğe bağlı olarak kurulan İhtisaslaşma Koordinatörlüğünün Yönetim Kurulu'nu, Yönetim Kurulu Başkanı olarak Rektör, Yönetim Kurulu Başkan Yardımcısı olarak İhtisaslaşma Koordinatörü, iki Rektör yardımcısı, Turizm Fakültesi ve Fen Edebiyat Fakültesi Dekanları ile Turizm Araştırmaları Enstitü Müdürü oluşturmaktadır.

Koordinatörlükte görev alan personel gerek bölge gerekse ihtisaslaşma alanında bilgi ve deneyime sahip olduğu gibi aynı zamanda bölgedeki paydaşlar ve bölgenin zayıf ve güçlü noktaları konusunda akademik ve sektörel birikime de sahiptir. Belirlenen koordinatörlük ekibi ile öncelikle bölgenin niteliklerinin, ihtisaslaşan diğer üniversitelerin faaliyetlerinin ve literatür birikiminin ele alındığı toplantılar düzenlenmiştir. Söz konusu toplantılara bölgesel aktörler, akademik ve idari kadrolardan yetkin kişiler, üniversitenin ilgili birim yöneticileri, Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı uzmanları ve yöneticileri, Kapadokya yenilik sistemi aktörleri davet edilmiştir. İhtisaslaşma ekosisteminin diğer aktörleri olan söz konusu paydaşların görüş ve önerileri değerlendirilmiştir. Buna ek olarak, bölgesel nitelikler ve ihtisaslaşma alanındaki olanak ve ihtiyaçlar paydaşlarla birlikte ele alınarak ekosistemin dinamikleri ana hatlarıyla belirlenmiştir.

İhtisaslaşma Koordinatörlüğü, üniversitelerin üç temel rolü olarak 'Eğitim', 'Araştırma ve Yenilik' misyonlarını temel alarak yapılanmıştır. Bölgesel Kalkınmaya yönelik ihtisaslaşma alanında yapılması planlanan proje ve faaliyetlerin bu üç temel alan bağlamında kurgulanmasına karar verilmiştir. Buna ek olarak, ihtisaslaşma konusunda 'Doğal ve Kültürel Mirasın Korunması' ve 'Destinasyon Gelişimi' alanları da dikey olarak bu alanlar ile kesişecek şekilde tasarlanmıştır. Dolayısıyla söz konusu beş program arasındaki kesişmelere daha geniş bir perspektiften bakılmasını sağlamak için iş birliği gözetilmiş ve sürecin disiplinlerarası bir yaklaşım benimsenerek yönetilmesinin ise katma değeri artıracığı öngörülmüştür.

İhtisaslaşma Koordinatörlüğü bünyesinde oluşturulan beş programın her biri için bir koordinatör yardımcısı atanmıştır. Koordinatör yardımcıları, disiplinlerarası bir anlayış ile üniversitenin farklı bölümlerinde çalışan ve ihtisaslaşma sürecine disiplinler, sektörel etkileşim ve teknik alanlarda katkı sağlayacak öğretim üyelerinden oluşturulmuştur. Bunun yanı sıra koordinatörlükte araştırma görevlileri, öğretim görevlileri ve idari personel de görevlendirilmiştir. Koordinatörlükte görevlendirilen personelin seçiminde doğal ve kültürel miras, Ar-Ge ve yenilikçilik, turizm, eğitim ve bölgesel kalkınma alanlarındaki tecrübe ve yetkinlikleri dikkate alınmıştır. Söz konusu beş temel program altında hazırlanan proje ve faaliyetler için, ilgili programın koordinatör yardımcısı sorumluluğunda belirlenmiş olan amaçları hayata geçirmek üzere proje ve faaliyetleri yürütecek olan çalışma grupları oluşturulmuştur. Farklı disiplinlerin iş birliği çerçevesinde bir araya gelerek ihtisaslaşma sürecini yönetecek şekilde yapılanmasının zamanla tüm üniversiteye yayılması ve kurum içerisinde belirlenen bütünleşmenin sağlanması hedeflenmiştir.

2.1. Strateji ve Yol Haritası

İhtisaslaşma Koordinatörlüğü'nün oluşturulmasının ardından İhtisaslaşma Stratejisi ve Yol Haritası (NEVÜ İhtisaslaşma Koordinatörlüğü, 2022) oluşturulmuştur. Hazırlık sürecinde, ekosistemin belirleyici politikalarını teşkil eden üst ölçekli planlar (11. Kalkınma Planı, orta vadeli programlar, Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı, Türkiye Turizm Stratejisi, Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi, Konya Ovası Projesi (KOP) Bölgesi Entegre Turizm Master Planı, Kapadokya Alan Başkanlığı Stratejik Planı ve TR71 Düzey 2 Bölgesi Bölge Planı), NEVÜ'nün iç kaynakları, olanakları ve yenilik sisteminde yer alan aktörlerin öncelik ve ihtiyaçları göz önünde bulundurulmuş ve buna ek olarak dünyadaki ve Türkiye'deki doğal ve kültürel miras eğilimleri başta olmak üzere çok yönlü bir literatür taraması yapılmıştır. Bu süreçte ulus ölçeğindeki planların yanı sıra Avrupa Birliği'nin (AB) kültürel miras politikaları da dikkate alınmıştır.

İhtisaslaşma Stratejisi ve Yol Haritası ile kurum içerisindeki işleyişi düzenlemek, merkezi politikaların belirlediği amaç doğrultusunda kaynak kullanımını maksimize etmek, kaynağı tabana yaymak ve çıktıları somutlaştırmak gibi düzenleyici stratejilerin oluşturulması amaçlanmıştır. Yol Haritasında NEVÜ tarafından 2022-2026 yılları arasında yürütülmesi planlanan proje ve faaliyetler hakkında süre, amaç, bütçe ve bölgesel kalkınmaya sağlayacağı katkılar ile ilgili bilgiler yer almaktadır (Tablo 3). İhtisaslaşma sürecinde NEVÜ tarafından 2022-2026 yılları arasında uygulanması planlanan proje ve faaliyetlere Tablo 3'te yer verilmiştir. Buna göre söz konusu 5 yıllık süreçte belirlenen 5 programda toplam 10 proje ve 21 faaliyetin hayata geçirilmesi planlanmıştır (Tablo 3).

Tablo 3. NEVÜ'de İhtisaslaşma Sürecinde Programlara Göre 2022-2026 Yılları Arasında Uygulanacak Proje ve Faaliyetler

Program	Proje	Faaliyet
Doğal ve Kültürel Miras	3	5
Destinasyon Gelişimi	2	1
Eğitim	1	9
Araştırma ve Yenilik	2	3
Bölgesel Kalkınma	2	3

Kaynak: NEVÜ İhtisaslaşma Koordinatörlüğü, 2022.

İhtisaslaşma Stratejisi ve Yol Haritası, üniversitenin tüm birimlerinde görev alan personeli ve öğrencileri, Nevşehir Valiliği, Nevşehir İlçe yöneticileri gibi yerel yönetim birimleri ve diğer bölgesel aktörlerini de içeren paydaşların da davet edildiği bir sunum ile tanıtılmıştır. Söz konusu tanıtım gerek diğer kurumlar ve çevre ile uyum gerekse kurumsal ve bölgesel bağlamda farkındalık ve ilgili alanda kurum içi aidiyet yaratması açısından önemli görülmüştür. Söz konusu amaç, sistemin amaca yönelik işleyişinde ihtiyaç duyulan değerlerin etkin ve kapsayıcı nitelik kazanmasının ilk adımlarını içermektedir. İhtisaslaşma Stratejisi ve Yol Haritasının tanıtılmasından sonra üniversitenin tüm birimlerine ulaşacak biçimde proje çağruları gerçekleştirilmiştir. Böylece kaynağın tabana yayılması sürecinde üniversitenin sahip olduğu iç kaynakların başında gelen beşeri sermaye ile dış kaynak kullanımı maksimize edilmesi hedeflenmiştir.

Bölgesel yenilik sistemi perspektifinden hareket ederek NEVÜ'nün ihtisaslaşmasına yönelik uygulamaya geçirilecek olan proje ve faaliyetlerde Doğal ve Kültürel Miras Turizmi ile doğrudan ve dolaylı olarak ilişkili paydaşlar tanımlanmıştır. Bununla, ekosistemin diğer aktörleri ile kurulacak iş birliklerini ve niteliklerini bölgenin ihtiyaç ve olanakları çerçevesinde ortaya koymak amaçlanmıştır. Söz konusu paydaşlar belirlenip incelenmiş ve turizmdeki pazar payı, zaman içinde sergilemiş olduğu performans, bölgenin turist profili, çekim merkezleri, sunulan ürün ve hizmetler ve arz kaynakları dikkate alınarak bir önem matrisi geliştirilmiştir (Tablo 4).

Tablo 4. NEVÜ'nün İhtisaslaşma Sürecindeki Paydaşları

Paydaş Adı	Paydaşlık Yapısı	Önem	Etki	Öncelik Değeri
Nevşehir Valiliği	Stratejik	5	5	25
Kaymakamlıklar	Stratejik	5	5	25
Kapadokya Üniversitesi	Temel	4	3	12
Kapadokya Alan Başkanlığı	Stratejik	5	5	25
Belediyeler	Stratejik	5	5	25
İl Özel İdaresi	Stratejik	4	3	12

Muhtarlıklar	Stratejik	4	2	8
İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü	Stratejik	5	4	20
Müze Müdürlüğü	Stratejik	5	4	20
Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü	Temel	4	3	12
İl Millî Eğitim Müdürlüğü	Temel	4	3	12
Sanayi ve teknoloji İl Müdürlüğü	Temel	3	3	9
Kapadokya Turizm Bölgesi Altyapı Hizmet Birliği	Stratejik	5	3	15
Ahiler Kalkınma Ajansı	Stratejik	5	4	20
Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu	Stratejik	4	4	16
Nevşehir Ticaret ve Sanayi Odası	Temel	4	3	12
Nevşehir Ticaret Borsası	Temel	3	5	15
Nevşehir Esnaf ve Sanatkarlar Odası	Temel	3	3	9
TÜRSAB Kapadokya Bölge Temsil Kurulu	Stratejik	5	4	20
Anadolu Sıcak Hava Balon İşletmecileri Derneği	Stratejik	5	4	20
Nevşehirli Sanayici ve İş İnsanları Derneği	Temel	3	3	9
Kapadokya Turistik Otelciler ve İşletmeciler Derneği	Stratejik	5	4	20
Kapadokya Aşçılar Derneği	Temel	5	2	10
Nevşehir Rehberler Odası	Stratejik	5	4	20
Konaklama İşletmeleri	Stratejik	4	4	16
Yiyecek İçecek İşletmeleri	Temel	3	3	9
Rekreasyon İşletmeleri	Temel	3	3	9
Seyahat İşletmeleri	Temel	3	3	9
Alışveriş İşletmeleri	Temel	3	3	9

Kaynak: NEVÜ İhtisaslaşma Koordinatörlüğü, 2022

Tespit edilen ve önceliklendirilen paydaşlar, paydaşlık yapılarına göre stratejik ve temel paydaş olarak iki ana gruba ayrılmıştır. Bir sonraki aşamada ise paydaşların önem ve etki dereceleri belirlenmiştir. Önem derecesi, NEVÜ'nün paydaşların beklenti ve taleplerine cevap verme konusuna yüklediği değer dikkate alınarak 1-5 arasında verilen puanı ifade etmektedir. Etki derecesi de yine paydaşların NEVÜ'nün sunmakta olduğu hizmet ve faaliyetlerden hangi düzeyde etkilendikleri ve NEVÜ'nün paydaşların alacağı kararlardan ne derecede etkilendiği dikkate alınarak 1-5 arasında verilmiş olan puanı ifade etmektedir.

3. İhtisaslaşma Sürecinin Kısıtları ve NEVÜ Deneyimi

NEVÜ İhtisaslaşma sürecinde karşılaşılan, ekosistemin kısıtları ekosistemin aktörleri, dinamikleri, işleyiş ve iş birliği ve bölgesel kalkınmaya sağlanan katkı bileşenleri üzerinden ele alınmıştır. Buna göre, ihtisaslaşma ekosisteminin alt sistemleri olan bölgesel aktörlerinden kaynaklı kısıtların başında aktörlerinin iş birliği ve proje yürütme kapasitelerinin düşük olması gelmektedir. Bölgedeki üniversiteler, kamu kurumları, özel sektör işletmeleri ve STK'lar, yani BYS aktörleri, yetersiz sosyal sermayeye sahip olmalarından dolayı sosyal ağlar aracılığıyla bir araya gelme ve ortak iş yapma kültürünü benimseyerek bölgenin gelişimine yönelik projeler geliştirme ve yürütme konusunda yeterli düzeyde etkin değildir. Söz konusu kısıtlılığın etkisini azaltmak amacıyla, NEVÜ ihtisaslaşma sürecinde, ihtisaslaşma Koordinatörlüğü personelinin sahip olduğu sosyal ve beşeri sermayenin doğru noktalarda harekete geçirilmesi öngörülmüştür. Buna ek olarak, İhtisaslaşma Yol Haritasının oluşturulması sürecinde bölgesel

kalkınmada iş birliğinin artırılması amacıyla, ihtisaslaşma sürecinin paydaşları belirlenmiş bölgedeki kamu kurumları, yerel yönetimler ve özel sektör işletmeleri ile bir araya gelinerek fikir alışverişi yapılmıştır. Söz konusu önlemlerin bölgedeki aktörler arasında ortak çalışma kültürünün zamanla gelişmesi yönünde birer adım teşkil edeceği ve NEVÜ'nün söz konusu süreçte kapsayıcı bir rol oynayacağı öngörülmektedir.

Ekosistemin bölgesel ihtiyaç ve olanakları göz önünde bulundurulduğunda ortaya çıkan kısıtlılıklardan biri, bölgede ihtisaslaşma alanında girişimcilik, yenilikçilik ve dijitalleşme kapasitesinin yeterince gelişmemiş olmasıdır. Bölgeden kaynaklı bu kısıtlar, ihtisaslaşma sürecinde planlanan projelerin yenilikçiliğini ve uygulamaya geçirilmesi esnasında sürecin etkinliğini olumsuz yönde etkilemektedir. Son olarak bölgede istenilen seviyede bir bütüncül ve sürdürülebilir bir destinasyon yönetimi anlayışı gelişmemiştir.

İhtisaslaşma ekosisteminin aktörlerinden olan merkezi kurumlar ve bu kurumların belirlediği kapsayıcı politikalarla ilgili kısıtların başında ihtisaslaşma sürecinin dirigiste modeli çerçevesinde yapılması gelmektedir. Bu yapılanmada merkezi yönetim temel politikaları, destek ve uygulama programlarını geliştirmekte olduğu için üniversitelerin ihtisaslaşma sürecinde oldukça etkilidir (Cansız, 2016b). Ancak bazı destek ve hizmetlerin uygulanmasının yeterli derecede etkin olamaması ve yoğun bir bürokrasi içermesinden dolayı geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Söz konusu durum, işleyiş bileşenin çerçevesinin belirlenmesinde ve kaynak kullanımında zorlukları beraberinde getirmektedir. Ek olarak, SBB tarafından verilen desteklerin kullanım süreçlerinin, bölgesel ve ulusal katkılarının tespiti gibi konularda izleme, değerlendirme ve etki analizleri yapılmamaktadır. Bu da ekosistemin bölgesel kalkınmaya sağlanan katkı ve gelişme bileşenlerinin etkinliğinin somutlaştırılmasını sınırlandırmaktadır. Bu analizlerin sonuçlarının, politika ve uygulama süreçlerine katkıda bulunarak tüm ekosistemin gelişimini ve sürecin etkinliğini sağlayacağı gibi aynı zamanda, sürece katılacak olan üniversiteler de dâhil tüm aktörler için bir dayanak noktası oluşturacağı öngörülmektedir.

Diğer yandan YÖK tarafından ihtisaslaşma sürecinde net kadro tanımlamalarının yapılmaması ve her ne kadar yeni düzenlemeler ile güncellenip iyileştirilmişse de Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) Yönetmeliğinin kapsamının araştırmacılara ve bölgeye yönelik projeler için dar olması da işleyişe yönelik önemli kısıtlardanır. BAP yönetmeliğinde harcama kriterlerinin kısıtlandırılmış olması, üniversite bünyesi ile sınırlı tutulması ve bölgesel aktörlerle ortak proje yapma imkanının kısıtlılığı ve ortak fon oluşturmaya yönelik düzenlemelerin bulunmaması, üniversitelerin proje geliştirme ve yürütmelerinde kısıtlar ortaya çıkarmaktadır. Buna ek olarak, projeler kapsamında üniversite dışından personel istihdamı sağlanması ve akademisyenlere TÜBİTAK gibi kurumlarda bulunan teşviklere benzer teşviklerin sağlanmaması da projelerin kısıtları arasında yer almaktadır. Bu nedenle, YÖK ve İhtisaslaşma sürecine dâhil olan üniversitelerin sahip olduğu deneyimden faydalanarak ihtisaslaşma özelinde bir yönetmeliğin çıkarılmasının faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

İhtisaslaşma sürecinin yukarıda belirtilen kısıtlılıklarını aşmak adına, NEVÜ'de alınan önlemler şu şekilde sıralanabilir: Analiz ve değerlendirmelerdeki eksiklik göz önünde bulundurularak NEVÜ'de ihtisaslaşma süreci bir bütün olarak ele alınmıştır. İhtisaslaşma Stratejisi ve Yol Haritası'nın oluşturulması ile birlikte, ihtisaslaşma sürecinde yürütülecek projeler, uygulanacak programlar genel çerçevesi ile belirlenmiş, üniversite bünyesinde ihtisaslaşma alanına yapılacak katkıların kapsamı çizilmiştir. Böylece, NEVÜ deneyiminin gerek ihtisaslaşma politikalarının geliştirilmesinde gerekse sürece dâhil olan diğer üniversitelere bir sistematik önermesi açısından ekosisteme katkıda bulunacağı öngörülmektedir. Buna ek olarak, İhtisaslaşma Koordinatörlüğü tarafından sağlanan proje desteklerinin uygulama esaslarını belirleyen ve BAP Yönergesini temel alan ancak bu yönergede ihtisaslaşma ile ilgili kısıtları aşacak şekilde planlanan İhtisaslaşma Koordinatörlüğü Proje Destek Birimi Uygulama Yönergesi oluşturulmuştur.

İhtisaslaşma ekosisteminin bir aktörü olarak NEVÜ'nün, sahip olduğu başlıca iç kaynaklardan biri olan beşeri ve sosyal sermayesinden kaynaklı ihtisaslaşma bağlamında çeşitli kısıtlar mevcuttur. Üniversitenin akademik personelinin proje geliştirme, yönetme ve uygulama süreçlerinin sistematığı ile ilgili yeterli birikime sahip olmaması ihtisaslaşma alanında geliştirilecek projelerin potansiyelini daraltmaktadır. Söz konusu daralmanın gerek kaynak kullanımının maksimize edilmesini gerekse bölgesel kalkınmaya sağlanacak katkı üzerinde olumsuz etkide bulunacağı öngörülmektedir. Buna ek olarak söz konusu eksiklik, ihtisaslaşmanın üniversite özelinde hedeflediği gelişmeler arasında yer alan nitelikli akademik ve bilimsel çıktılarının elde edilmesini de olumsuz yönde etkileyecek bir durumdur. Yine Ar-Ge ve yenilikçilik alanlarında nitelikli akademisyen eksikliği NEVÜ'nün beşeri sermayesinin yetersiz olduğu alanlardır. Üniversitenin sosyal sermayesinin yetersizliğinden kaynaklanan kısıtlar ise bölgesel aktörlerle istenilen düzeyde iş birliği kurmaması, birimler/disiplinler arası çalışma kültürünün eksikliği ve uluslararasılaşmaya yönelik faaliyetlerinin az olmasıdır. Akademisyenlerin siyaset ve bürokrasideki etkili kişilere ulaşabilme ve tecrübeli aktörlerden danışmanlık alma kapasitelerinin görece düşük olması ve işlem maliyetlerini düşürebilecek bazı hayati bilgilere kolay ulaşmakta zorluk çekmeleri, düşük sosyal sermayelerinden kaynaklı kısıtlar olup ihtisaslaşma sürecini etkilemektedir. Bunlara ek olarak, ihtisaslaşma ekosistemine dâhil olan pek çok üniversitenin ihtisaslaşma uygulamaları incelendiğinde, ortak eğilimin ihtisaslaşmadan sorumlu yönetici konumundaki personelin rektör yardımcıları arasından seçilmesi olduğu gözlemlenmiştir. Ancak rektör

yardımcılarının görev alanlarının geniş olması göz önünde bulundurulduğunda, ihtisaslaşma süreçlerini yönetmesi için üniversitelere ilave bir rektör yardımcısı kadrosunun tahsis edilmesi işleyiş açısından önem arz etmektedir. Diğer taraftan fon sağlayıcı kuruluş olarak Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından üniversitelere ihtisaslaşma kapsamında sağladığı desteklere ilişkin bir etki analizi veya proje sonuçlarının değerlendirilmesine ilişkin bir izleme değerlendirme sisteminin kurulması ve bu yaklaşımla hedef ve stratejilerin sonuçlarının değerlendirmesi kamu kaynaklarının etkinliği ve üniversitelerin başarılarını olumlu etkileyecektir.

Değerlendirme ve Sonuç

Son yıllarda Türkiye’de üniversite sayısının artması sadece eğitim boyutuyla değil kendi bölgelerinde kalkınmaya destek sağlaması için bölgesel önceliklere göre üniversitelerin uzmanlaşmasının önemi kavranarak kamu otoritesi Araştırma Üniversiteleri projesinin yanında Bölgesel Kalkınma Odaklı Misyon Farklılaşması ve İhtisaslaşma Projesi geliştirilmiştir. İhtisaslaşmanın amacı bir taraftan üniversitelerin eğitim ve araştırma kapasitelerini geliştirerek bölgesel kalkınmaya destek sağlayacak proje ve programlar geliştirmek iken diğer taraftan bölgesel aktörlerin iş yapma kapasitesini geliştirerek onların verimliliklerine ve yenilikçilerine destek vererek bölgesel ve ulusal kalkınmaya destek olmak olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla üniversitelerin yenilikçi ve girişimci üniversiteye dönüşmesi için kamu tarafından ihtisaslaşmanın hem bir araç hem de amaç olarak kurgulandığı görülmektedir. Bu dönüşüm ise kısa, orta ve uzun vadeli strateji, politika ve hedefleri gerçekleştirebilecek bir irade, organizasyon yeteneği ve finansal imkanlara ihtiyaç bulunmaktadır.

İhtisaslaşma programına dahil edilen üniversitelerin Türkiye’nin gelişmiş üniversiteleriyle karşılaştırıldığında kurumsallaşma, akademik yetkinlik ve araştırma kapasitesi ile finansal kısıtlar bakımından eksikleri bulunmaktadır. Diğer taraftan bu üniversitelerin faaliyet gösterdiği bölgelerde de beşeri, sosyal ve ekonomik sermaye eksiklikleri gelişmiş bölgelerdekilerle karşılaştırılamayacak düzeyde düşüktür. Dolayısıyla İhtisaslaşma programına dahil edilen üniversitelerin hem kendinden kaynaklı hem de bölgelerinden kaynaklı dezavantajları bulunmaktadır. Bu üniversitelerin ihtisaslaşma programlarını bu eksiklikleri kapatabilecek şekilde bir strateji kurgulaması, projelerini birbirini bütünleyecek şekilde tasarlaması son derece önemli görülmektedir. Bu kapsamda NEVÜ’nün ihtisaslaşma stratejinin özünü ilk üç yıl kaynakların yüzde 75’ini üniversite kapasitesini geliştirmeye ayılırken ikinci üç yılda bu oran yüzde 50 ile devam etmektedir. Sonraki beş yılda ise kaynakların yüzde 75’inin bölgesel kalkınmaya ayrılarak güçlü bir girişimci üniversite oluşturularak bölgeye destek sağlanabileceği öngörüsünden hareket edilmiştir.

Diğer taraftan ihtisaslaşma programının genel olarak başarısı sadece üniversitelerin bireysel olarak etkili stratejiler ve hedefler belirleyerek güçlü akademik kadrolar kurarak kendilerini geliştirmesine bağlı değildir. Üniversiteler bunları yapsalar dahi uymak zorunda oldukları meri mevzuat, kadro ihtiyaçları için YÖK’ün uygunluğu, finansal kaynak açısından ise Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığının bütçe tahsisine bağlıdır. Daha geniş çerçeveden bakıldığında ise Bölgesel Kalkınma Odaklı Misyon Farklılaşması ve İhtisaslaşma Projesine sistem yaklaşımıyla görülerek bütüncül bir işlevsellik açısından genel bir düzenlemeye ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çerçevede Bölgesel Kalkınma Odaklı Misyon Farklılaşması ve İhtisaslaşma Projesinin yaklaşık 10 yıl deneyiminin bütüncül bir yaklaşımla bir etki analiziyle incelenerek uygulanan politikanın değerlendirilmesi son derece önemli görülmektedir.

Yukarıda sıralanan nedenler doğrultusunda çalışmada, Bölgesel Kalkınma Odaklı Misyon Farklılaşması ve İhtisaslaşma Projesini bölgesel yenilik sistemi perspektifinden analiz ederek programın değerlendirmesini yapmak temel amacıyla, üniversitelerin söz konusu süreçteki konum, amaç, kaynak ve olanaklarını belirleyen koşullar ele alınmıştır. Söz konusu koşulları somutlaştırmak adına, bölgesel yenilik sistemi anlayışıyla şekillendirilen ihtisaslaşma ekosistemi, kuramsal olarak Parsons’ın Sistem Kuramı üzerinden analiz edilmiş ve ekosistemin işleyişi Bourdieu’nün Sermaye Kuramı açıklamalarıyla genişletilmiştir. Buna göre, ekosistemin yapı ve işlevleri, başta üniversiteler olmak üzere ekosistemin ‘aktörleri’nden, ekosistemin ‘değişkenleri’nden ve ‘işleyiş’, ‘uyum’, ‘gelişme ve katkı’ bileşenlerinden oluşmaktadır. Söz konusu bileşenler, belirli amaçlar doğrultusunda hareket ederek üniversite ihtisaslaşma süreçlerini şekillendiren, üniversite ve bölgesel katkı çıktıları sağlayan bir ekosistemin temel özelliklerini oluşturmaktadır. Tüm bileşenler ekosistemin başlıca aktörü olan üniversitelerin ihtisaslaşma sürecinde bağlı bulunduğu politikaları, paydaşlarını, kaynaklarını ve sergileyeceği işleyişlerin çerçevesini oluşturmaktadır.

Parsons’ın sistem kuramı çerçevesinde ele alındığında, ihtisaslaşma ekosistemi, belirli bir amaç doğrultusunda işlev sahibi olan, ait olduğu üst sistemle uyumlu, alt sistemlere ve kaynaklara sahip ve işleyişi ile varlığını sürdürebilen bir yapı özelliği göstermektedir. Bu açıklamada yer alan amaç, kaynak, uyum ve işlev gibi anahtar kelimeler, söz konusu ekosistemin de başarıya ulaşmasında etkili olan unsurlardır. Buna göre, ihtisaslaşma ekosistemi, bölgesel kalkınma ve üniversitelerin ihtisaslaşması temel amacı doğrultusunda bir araya gelmiş aktörlerin alt sistemler olarak iş birliği içerisinde belirli politikalar doğrultusunda hareket ettiği bir sistem özelliği göstermektedir. Ekosistemin alt sistemleri olan aktörler, başta üniversiteler olmak üzere uluslararası, ulusal ve bölgesel aktörler oluşturmaktadır ve bu aktörler, ekosistemde sahip oldukları konuma paralel olarak çeşitli işlevler yerine getirmektedir.

İhtisaslaşma ekosisteminin ulaşmayı hedeflediği temel amaçlar, ekosistemin dinamikleri olarak kategorize edilen politika ve kaynak bileşenleri etrafında şekillenmektedir. Bu dinamikler, 11. Kalkınma Planı ve Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı, YÖK Stratejik Planı ve YÖK Bölgesel Kalkınma Odaklı Misyon Farklılaşması ve İhtisaslaşma

Programı gibi merkezi politikalar ve bu amaçlara ulaşmak için kullanılacak iç ve dış kaynakları içermektedir. Söz konusu politikalarda YÖK tarafından ihtisaslaşmaya yönelik kadroların tanımlanması, ihtisaslaşma sürecini yürütme amacıyla ilave rektör yardımcısı kadrosunun tahsis edilmesi, Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından verilen bütçelerin izleme, değerlendirme ve etki analizi yapılması gibi düzenlemelerin sürecin işleyişine katkı sağlayacağı öngörülmektedir. Buna ek olarak, BAP Yönetmeliği'nin ekosistemin diğer aktörleri olan paydaşlarla yürütülecek projeleri kurumlararasılık göz önünde bulundurularak ve bölgeye yönelik projeleri de kapsayacak biçimde gözden geçirilmesi işleyiş ve iş birliği noktasında önem arz etmektedir.

Söz konusu politikalarda yer alan amaçlara ulaşmak için üniversitelerin sahip olduğu dış kaynaklar önemli ölçüde merkezi kurumlar tarafından sağlanırken üniversitelerin iç kaynakları üniversitelerin sahip olduğu beşeri, sosyal ve ekonomik sermayeden oluşmaktadır. Üniversitelerin beşeri sermayesi, bünyesindeki akademik personeli, sosyal sermayesi ekosistemin merkezi ve bölgesel aktörleriyle personeli aracılığıyla kurduğu iletişim ve iş birliği, ekonomik sermayesi sahip olduğu teknolojik olanakları ve yenilikçilik olanaklarını da içeren araştırma altyapısını işaret etmektedir. Üniversiteler, akademik personele sahip olmaları nedeniyle beşeri sermaye konusunda önemli bir potansiyele ve güce sahiptir. Bu potansiyelin ihtisaslaşma sürecinde beşeri sermayenin ihtisaslaşma alanları göz önünde bulundurularak yeniden gözden geçirilmesi, gerek sürece katkı ve gelişmeye götürecektir saptamaların yapılması gerekse mevcut eksiklerinde belirlenmesinde etkili olacaktır. Personelin uzmanlık alanları ve ekosistemin diğer aktörleri ile etkileşime girme noktasında beşeri ve sosyal sermayeleri ile mali getiri sağlayacak çıktı üreten girişimci uygulamaları içeren ekonomik sermayesinin ihtisaslaşma sürecinde etkin iç kaynak kullanımının temel belirleyicileridir.

Ekosistemin amaçlarına ulaşması mevcut politikaların doğru uygulanmasına, kaynakların aktörler tarafından doğru biçimde, iş birliği ve uyum içerisinde kullanılmasına ve bütünleşmiş bir yapı ortaya çıkarmak adına motivasyonun sağlanabilmesine bağlıdır. İhtisaslaşma ekosisteminde işleyiş bileşeni, alt sistemlerin kurum bazında işleyişini şekillendiren merkezi politikaları ve kaynakları tabana yayarak bölgesel kalkınmaya katkı sağlayabilecek çıktılar üretmesini sağlayacak işleyiş stratejilerini içermektedir. Ekosistemin başarısında öne çıkan bir diğer nokta, bileşenlerin uyum içerisinde hareket etmesi ekosistemin ulusal ve bölgesel aktörlerinin kurum içi ve kurumlararası iş birliği potansiyellerinin geliştirilmesi ve buna yönelik düzenleyici stratejilerin belirlenmesi önemlidir. Bu noktadan hareketle, ekosistemin bölgesel kalkınma odaklı amaçlara ulaşması, bir sistem olarak bünyesinde barındırdığı tüm bileşenlerin gerek kurum bazında gerekse sistem bazında bir bütün olarak ve sistematik hareket etmesiyle yakından ilişkilidir.

Sonuç olarak Bölgesel Kalkınma Odaklı Misyon Farklılaşması ve İhtisaslaşma Projesinin başarısı mikro düzeyde üniversitelerin çabalarına, mezo düzeyde bölgesel aktörlerin sürece dahil olmalarını gerektirirken makro düzeyde ise ekosisteme genel yön veren ve oyunun kurallarını belirleyen kamu otoritesinin (SBB, YÖK gibi) düzenleme ve uygulamalarının etkinliğine bağlı olduğunu vurgulamakta fayda görülmektedir. Sistem yaklaşımındaki boşluklar ve sermaye (ekonomik, sosyal ve beşeri) kapasitesindeki eksiklikler programın başarısında belirleyici olacağı öngörülmektedir.

Kaynakça

- Asheim, B. T., & Coenen, L. (2005). Knowledge bases and regional innovation systems: Comparing Nordic clusters. *Research policy*, 34(8), 1173-1190.
- Asheim, B. T., Smith, H. L., & Oughton, C. (2011). Regional innovation systems: Theory, empirics and policy. *Regional studies*, 45(7), 875-891.
- Asheim B, Grillitsch M. & Trippel M (2016). Regional innovation systems: Past–present–future. In: Shearmur R, Carrincazeaux C, Doloreux F (eds) *Handbook on the Geographies of Innovation*. Cheltenham: Edward Elgar, 45–62.
- Bell, D. (1973). *The coming of postindustrial society*, New York. Basic Books.
- Bourdieu, P. (2005). *The social structures of the economy*. Polity Press.
- Bucăța, G., & Tileagă, C. (2023). The Role of Human Capital in the Universities' Management Efficiency Process. *Land Forces Academy Review*, 28(2), 136-147.
- Cansız, M. (2013). 'Türkiye'nin Yenilikçi Girişimleri Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Örneği. Ankara. Kalkınma Bakanlığıashe
- Cansız, M. (2016a). Türkiye'de akademik girişimciliğin sosyolojik analizi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. T.C. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Cansız, M. (2016b). Türkiye'de akademik girişimcilik. Ankara. Kalkınma Bakanlığı.

- Cansız, M. (2020). Türkiye’de Organize Sanayi Bölgelerinin Dönüşümü, Manisa OSB Yenilik Merkezi Tasarımı ve kurulması, UNDP, Ankara.
- Cansız, M. & Şavlı, D. (2022). Yeni Nesil Sanayi Bölgeleri: OSB’lerde Yenilikçi Dönüşümün Sosyolojisi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, Dijitalleşme Özel Sayısı*. 204-223.
- Castells, M. (2005). *Enformasyon çağı, ekonomi, toplum ve kültür, ağ toplumunun yükselişi*. (Çev. Ebru Kılıç). İstanbul. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Cooke, P. (1992). Regional innovation systems: competitive regulation in the new Europe. *Geoforum*, 23(3), 365-382.
- Cooke, P., Uranga, M. G., & Etxebarria, G. (1997). Regional innovation systems: Institutional and organisational dimensions. *Research policy*, 26(4-5), 475-491.
- Çalışır, M. & Gülmez, A. (2010). Teknoloji politikaları çerçevesinde ekonomik gelişim: Türkiye-Güney Kore karşılaştırması. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 5(1), 23-55.
- Dökmen, G. (2009). Bölgesel kalkınmada yenilik sistemleri ve devletin rolü: Türkiye örneği. Yayımlanmamış Doktora Tezi. T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Drucker, F. P. (1991). *Yeni Gerçekler* (Çev. B. Karanakaç). Ankara. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Dulupcu, M. A., Sungur, O. & Keskin H. (2010). Bölgesel kalkınmada yeni yaklaşımlar ve Türkiye’de kalkınma planlarına yansımaları: kalkınma planlarının yeni teoriler açısından değerlendirilmesi. 6. Ulusal Coğrafya Sempozyumu, Ankara.
- Etzkowitz, H. (2001). The second academic revolution and the rise of entrepreneurial science. *IEEE Technology and Society Magazine*, 20(2), 18-29.
- Freeman, C. (1987), *Technology and Economic Performance: Lessons from Japan*. Pinter, London.
- García-Carbonell, N., Guerrero-Alba, F., Martín-Alcázar, F., & Sánchez-Gardey, G. (2021). Academic human capital in universities: definition and proposal of a measurement scale. *Science and public policy*, 48(6), 877-888.
- Golikov, A., Kudaka, M., Sergeev, V., Sergeeva, I., Tishin, P. & Tumakova, E. (2018). Human capital as a basis for the development of a modern university. In: Mottaeva, A., Melović, B. (eds.) International Scientific Conference Environmental Science for Construction Industry – ESCI 2018, MATEC Web of Conferences 2018, vol. 193, p. 05059. EDP Sciences, Ho Chi Minh City.
- Landsberger, H. A. (1961). Parsons’ theory of organizations. İçinde M. Black (Der.), *Parsons: A critical examination*. (214-249). Printice-Hall, Inc.
- Lawton Smith, H. (2003). Knowledge organizations and local economic development: The cases of Oxford and Grenoble. *Regional Studies*, 37(9), 899-909.
- Lenger, A. (2006). Bölgesel yenilik sistemleri ve devletin rolü: Türkiye’deki kurumsal yapı ve devlet üniversiteleri. *Ege Academic Review*, 6(2), 141-155.
- Lundvall, B.-A. (ed.) (1992), *National Systems of Innovation: Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning*. Pinter, London.
- Nelson, R.R. (ed.) (1993). *National innovation systems: A comparative analysis*. Oxford University Press.
- NEVÜ İhtisaslaşma Koordinatörlüğü (2022). Doğal ve Kültürel Miras Turizmi İhtisaslaşma Stratejisi ve Yol Haritası 2022-2026, Simtel, Nevşehir.
- Odabaşı, Y., (2006). Değişim ve dönüşümün aracı olarak girişimci üniversite, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 1(1), 87-104.
- OECD, (n. d.) Productivity, human capital and educational policies. Erişim Tarihi; 6 Temmuz 2023, <https://www.oecd.org/economy/human-capital/>
- Özer, Y. E. (2011). Girişimci üniversite modeli ve Türkiye. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 30(2), 85-100.
- Parsons, T. (1951). *The social system*. Free Press.

- Parsons, T. (1956). Suggestions for a sociological approach to the theory of organizations-I. *Administrative Science Quarterly*, 1(1), 63-85.
- Röpke, J. (1998). The entrepreneurial university: innovation, academic knowledge creation and regional development in a globalized economy. In: Working Paper. Philipps-Universität Marburg, Germany.
- Rukancı F. & Anameriç H. (2004). “Bilgi Toplumu ve Toplumun Bilgilenmesinde Kütüphanelerin Rolü”. Yay. Haz. Arslantekin & F. Özdemirci, Kütüphaneciliğin Destanı Uluslararası Sempozyumu Bildiriler 21-24 Ekim 2004 (2004) 330-338. Ankara.
- SBB (Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı), (2018). 2019 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı. Erişim Tarihi; 11 Temmuz 2023, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/2019_Yili_Cumhurbaşkanlığı_Yıllık_Programı.pdf
- SBB (Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı), (2022). 2023 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yılı Yatırım Programı. Erişim Tarihi; 11 Temmuz 2023, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/01/2023_Yili_Yatirim_Programı-19012023.pdf
- SBB (Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı), (2023). 2023 Yılı Yatırım Programı. Erişim Tarihi, 11 Temmuz 2023, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/01/2023_Yili_Yatirim_Programı-19012023.pdf
- SBB (Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı), (n. d.). Yıllık Programlar. Erişim Tarihi; 17 Mart 2023, <https://www.sbb.gov.tr/yillik-programlar/>
- SBB (Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı), (n. d.). Kalkınma Planları. Erişim Tarihi; 17 Mart 2023, <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>
- Sungur O. (2015). Üniversitelerin bölgesel kalkınmada değişen rolü ve girişimci üniversite kavramı. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(4), 35-61.
- Tonta, Y., & Küçük, M. E. (2005). Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş sürecinde temel dinamikler. *Türk Kütüphaneciliği*, 19(4), 449-464.
- Tödtling, F., & Kaufmann, A. (1999). Innovation systems in regions of Europe: A comparative perspective. *European planning studies*, 7(6), 699-717
- Ulrich, W. & Dash, D. P. (2013) ‘Research skills for the future: summary and critique of a comparative study in eight countries’, *Journal of Research Practice*, 9, 1–21.
- Ünal, Y. (2009). Bilgi toplumunun tarihçesi. *Tarih Okulu*, 5, 123-144.
- Yiğit, A. G. & Maden, S. (2019). Bölgesel kalkınma politikalarındaki dönüşüm: yeni bölgelilik yaklaşımı ve Türkiye yansımaları. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(3), 113-120.
- YÖK (Yükseköğretim Kurulu), (2020a). Yükseköğretimde İhtisaslaşma ve Misyona Farklılaşması: İhtisaslaşma Üniversiteleri, Ankara. Erişim Tarihi; 11 Temmuz 2023, <https://www.yok.gov.tr/Documents/Yayinlar/Yayinlarimiz/2020/misyona-farklilasmasi-ve-ih-tisaslasma-arastirma-universiteleri.pdf>
- YÖK (Yükseköğretim Kurulu), (2020b). Yükseköğretimde İhtisaslaşma ve Misyona Farklılaşması: Bölgesel Kalkınma Odaklı Üniversiteler, Ankara. Erişim Tarihi; 04 Eylül 2023, <https://www.yok.gov.tr/Documents/Yayinlar/Yayinlarimiz/2020/bolgesel-kalkinma-odakli-universiteler.pdf>

EXTENDED SUMMARY

Since the 1960s, in the process of transitioning from an industrial to an information society, information has begun to take place among the production components (Ünal, 2009; Cansız, 2016a). In this period, at the same time, the transition from linear innovation models to innovation system approaches started (Tödttling and Kaufmann, 1999; Dökmen, 2009), innovative entrepreneurship approaches emerged (Cansız, 2013), public-led investment in technology was emphasised (Çalışır and Gülmez, 2010), and universities started to transform from education-based models to research universities and entrepreneurial university models. Moreover, the way universities do business has changed, and universities have taken on a third mission. In other words, universities have transformed from historically education-oriented universities to entrepreneurial universities that integrate education, research, and regional development functions (Röpke, 1998; YÖK, 2020). This mission is directly related to the emergence of the new regionalism approach and the shift from a linear innovation approach to an innovation systems approach. The changing and diversifying roles of universities and their increasing importance in regional development have been reinforced by the shift from National Innovation Systems (NIS) to Regional Innovation Systems (RIS). Since knowledge and innovation are critical for the growth of RIS, various theoretical frameworks on the role of universities as knowledge providers in regional development have been established (Sungur, 2015).

In Turkey, the first supportive initiatives for the role of universities in regional development started in the 1990s and 2000s. The most comprehensive of these efforts was the implementation of the Mission Differentiation and Specialisation Aimed at Regional Development Programme by CoHE in 2016. Within this programme, NEVU was announced as a the Mission Differentiation and Specialisation Aimed at Regional Development University in the field of "Natural and Cultural Heritage Tourism" on November 12, 2021. In this context, this study has four main objectives: (1) To address the functioning of the ecosystem by identifying the components of the regional development-oriented specialization ecosystem of universities, (2) To address the transformations of universities, one of the main actors of the ecosystem, in the information society, (3) To evaluate the programme by analysing it from the perspective of the regional innovation system of the "Mission Differentiation and Specialisation Aimed at Regional Development Programme", which is supported by CoHE in terms of academic staff and financially supported by the Presidency of Strategy and Budget, and (4) As a university involved in the specialisation, to produce a map and model of what has been done in this process at NEVÜ and to present a document that can both guide specialised universities and make suggestions that will contribute to the main project. In line with these aims, the research questions of the study were determined as follows:

- What are the components that make up the regional development-oriented specialisation ecosystem of universities, and how do they function?
- What conditions are shaped by the transformation possibilities of universities, which are one of the main actors in the ecosystem, in the specialisation process?
- What is the position of cooperation in the functioning of the ecosystem?
- What are the effects of the capital types of universities on the success of the specialisation process?
- What are the constraints of the specialisation ecosystem?

The components that determine the structure and functioning of the regional development-oriented specialisation ecosystem, which is shaped within the framework of the aforementioned programme, are examined in this study using Parsons' System Theory, and the related analysis is expanded using Bourdieu's Capital Theory. As a result, the specialised ecosystem has the characteristics of a system with structural components that separate it from other systems and that functions in accordance with a specified purpose. These structural components represents the 'actors' of the ecosystem; objectives determined by central policies include 'variables' consisting of internal and external resources to be used to achieve the objectives. While the 'operation' component of the system represents the actors' strategies for integration, resource use, and goal achievement, the 'harmony', 'development, and contribution' components represent the actors' cooperation and actions towards goal realisation.

In this framework, firstly, the policies followed for the specialisation of universities in Turkey, the specialisation process, and specialised universities are focused on. Then, NEVU's specialisation application process, the university's announcement as a specialisation university, the establishment of the Specialisation Coordinatorship, the preparation of the Strategy and Road Map, staffing demands, the establishment of the budget mechanism, and stakeholders were presented in detail. In these processes, the importance of cooperation between actors in the transfer of knowledge and experience and in relations with stakeholders was emphasised. Furthermore, the functions of the university's human, social, and economic capitals at each stage of the specialisation process are outlined in detail.

According to the conclusions drawn from this study, the most important aspects anticipated to be effective in the success of the regional development-oriented specialisation ecosystem in terms of structural characteristics and

functioning are policy and resource components. As a result, the development of inclusive policies, as well as the defining of the main goal, source, and functioning of the policies, are critical for the process's orderly continuation. It is anticipated in these policies that regulations such as the definition of staff for specialisation, the allocation of additional vice-rector staff to carry out the specialisation process, and the monitoring, evaluation, and impact analysis of the budgets provided by the Presidency of Strategy and Budget will contribute to the flawless functioning of the process. Furthermore, in terms of operation and cooperation, it is critical that the BAP (Scientific Research Projects) Regulation should be reviewed in such a way that projects to be carried out with stakeholders, who are the other actors in the ecosystem, are taken into account by considering inter-institutionality and include projects for the region. Moreover, determining the current project execution capacity that shapes the specialisation-oriented activities of academicians and supporting them at necessary points, establishing cooperation with other actors of the ecosystem, and increasing their entrepreneurial capacity will be effective in the development of the internal resources of the university, consisting of human, social, and economic capital. Last but not least, the determination of strategies that are based on the objectives established by the policies and that shape the internal functioning of the organisation is one of the key points regarding the functioning of the ecosystem. Another prominent point regarding the functioning of the ecosystem is that the components act in harmony. For this reason, it is important to develop the intra-institutional and inter-institutional cooperation potentials of the national and regional actors in the ecosystem and to determine the regulatory strategies for this. From this point of view, the achievement of regional development-oriented goals by the ecosystem as a system is closely related to the systematic and integrated action of all its components. The arrangements and activities to be carried out in line with the specified opportunities and conditions can be considered an important step in the regional development-oriented transformation of universities, which are the main actors of the ecosystem in the information society